

Taaa 106/2

CESTAMI ODBOJE

(JAK ŽILY A KUDY TÁHLY ČS. LEGIE)

DÍL

II

HLAVNÍ REDAKTOR

ADOLF ZEMAN

V PRAZE

1927

V ZAJETÍ

ÚVODEM

V zajetí . . . Před tebou, čtenáři, otvírá se pestrá kniha, plná podivných kapitol, která tě uvede v nové země, mezi neznámé dosud lidi a v cizí města, kniha plná bolesti a útrap, ale i veselí a humoru, kniha plná zklamání a pokoření, ale i hrdinného odhodlání a heroického odboje. Neboť tam v kučách srbských a na úžasném ústupu kamennou Albanií, v širých stepích Ruska, v taigách sibiřských a v pouštích Turkestanu, v slunné Itálii i v krajích Rumunska uzříš tisíce našich lidí žítí novým životem a pracovatí do úpadu, tu v příšerných téměř poměrech bezprávných zajatců, v neuvěřitelných téměř útrapách, kdy smrt kosí je v bařinách i v barácích, tu zase v nečinnosti hynoucí takřka touhou po vlasti a po práci anebo i vesele v bláhobytu, o němž se některým doma ani nesnilo.

Jako kapitoly neuvěřitelných dobrodružných románů budeš čísti příhody našich zajatců. Uvidíš je klesati pod tíží otrocké práce na Rusi, zmírati je nemocemi v lagrech Turkestanu, v murmaňských bařinách i v dolech, uzříš je živořiti v ubohém, vysíleném Srbsku, z něhož ustupují nehostinnou Albanií

k mořským břehům, spatříš je ožehované jižním sluncem italským a ovívané mořským vánkem i v ponurých krajích Rumunska. Ale uvidíš je tam i za okolností příznivějších. Tvé slzy promění se v úsměv, až budeš čísti veselá jejich dobrodružství a srdce začne ti živěji bušiti, až uvidíš, jak se sdružují, jak roste jejich uvědomění a nová chuť k životu.

Dozvíš se nejen o jich strašlivých útrapách, smrt nebude stále obletovatí tvou hlavu. Budeš čísti i o tom přerodu, který zejména ve smyslu sociálního citění se dál v jejich duších, kdy továrník i dělník, statkář i jeho žnec, prostý muž z lidu i školský inteligent stali se sobě rovnými, stávali se bratry v utrpení, ale i v radosti, začali žítí družně a přemýšleli o svém příštím osudu. A pochopíš, jak za těchto úvah prohlubovala se ona prvá pasivní resistance rakouských vojáků, s níž odcházeli do zajetí v uvědomělý odboj a revoluci proti Rakousko-Uhersku a proč odcházeli z bezpečí zázemí znovu do vřavy válečné.

Čti pozorně, čtenáři, tyto zpovědi československých lidí. Nepatří jen minulosti. Jsou poučné i pro dnešek!

(V SRBSKU)

ZEMĚ KRUTÝCH ZÁPASŮ

DR. HUBERT RIPKA

Žádný národ nedosáhl svobody než po těžkých zápasech. Ale boje, které o svou samostatnost a sjednocení vedli Srbové, byly bezpříkladně kruté. Jejich boj byl tím zoufalší, že se často zdál zcela beznadějný. Jen podivuhodné houževnatosti, nepoddajnosti, statečnosti a velikému zápalu pro věc národní podařilo se překonat všechny překážky a dosáhnout nejvyšší mety: národního osvobození a sjednocení. Ale málokterá cesta, vedoucí k tomuto cíli, byla poznamenána tak nespočetným množstvím křížů, jako cesta srbská, cesta jihoslovanská.

Jihoslované ztratili státní samostatnost ve středověku: Slovinci hned v jeho raném údobí (v 8. a 9. st.), Charváti dostali se koncem 12. stol. do závislosti na koruně uherské, Srbové podlehlí ve 14.—15. stol. návalu tureckému. Počátkem nezadržitelné srbské zkázy byla nešťastná bitva na Kosově roku 1389, na kterou Jihoslované pohlížejí podobně jako my na Bílou Horu. Rozsáhlé panství Nemanjičů, které se mohlo státi krystalizačním centrem veliké slovanské říše na Balkáně, vzalo za své, a národ, který mohl na Balkáně vládnouti, upadl v hrozné postavení nevolnické »ráje«, vyssávané čím dále, tím nemilosrdněji tureckým pánem. Občasné pokusy o revoltu byly vždy krvavě udušeny a jediným jejich výsledkem bylo přituzení bezohledného útisku. Přes to národní vědomí nevyhaslo docela; udržovalo se především zásluhou srbské pravoslavné církve, která si uchovala do 18. století samostatnost v peckém patriarchátu. Když však patriarchát ten

byl zrušen, zdálo se, že národ stojí před neodvratným zánikem.

Ale právě tehdy, když hodina smrti měla se naplniti, zašlehly prvé záblesky nového života. Myšlenky svobodářského osvícenství a nacionalistického romantismu, zejména pak elektrisující vlivy veliké revoluce francouzské probouzely i jihoslovanský lid k novému životu. Podobně jako my, i Jihoslované na rozhraní 18. a 19. stol. prožívají prvé údobí svého kulturního obrození. Dositej Obradović a Vuk Karadžić tvoří živý spisovný jazyk, který se stává nástrojem stále silícího národního uvědomění. Současně však s tímto převahou kulturním proudem, kterým se vyžívali především Jihoslované ze zemí rakousko-uherských, přivalil se strhující proud výrazně politický, který zachvátil Srby, poddané panství půlměsíce. R. 1804 Černý Jiří (Karadjordje) povstal proti Turkům. Tímto odbojem počaly se veliké zápasy srbského lidu o svobodu a sjednocení, které trvaly po více než jedno století a skončily slavným triumfem r. 1918. Velikého cíle dosahovalo se postupně jen po částech, a vždy po hrozných obětech. Malý srbský stát, který roku 1830 dosáhl jisté autonomie a teprve r. 1878 po berlínském kongresu zbavil se posledních stop závislosti na Turecku, nabyv plně suverenity, musil nejen krvavě bojovati o každou píď země a o každý vyšší stupeň nezávislosti, nýbrž i stále přihlížeti k přáním Ruska a Rakousko-Uherska, byl nutně odkázán na tyto dvě velmoci, které pokládaly Balkán za přirozenou oblast svého vlivu a svých im-

perialistických zájmů. Srbsko brzo pocítilo, že tímto svým velmocenským protektorům jest jen prostředkem, kterého užívají k prosazování jen vlastních cílů, bez ohledu na jeho potřeby. Přes tuto nepřízeň svého osudu Srbsko, které r. 1882 bylo prohlášeno za království, se politicky osamostatňovalo, sílilo i hospodářsky, vzrůstalo se kulturně. Bylo vedle nepatrné Černé Hory prvním slovanským státem na Balkáně, který se domohl nezávislosti. Jihoslované čím dále, tím soustředěněji obraceli se k němu jako k ohnisku, odkud se rozšíří osvobození všeho sjednoceného Jihoslovanstva. Srbsku dostalo se historického poslání jihoslovanského Piemontu.

Trvalo však velmi dlouho, než bylo s to, aby tento úkol mohlo naplňovat v širším měřítku. Překážky, které se stavěly v cestu, zdály se nepřekonatelné: dosažení cíle, osvobození a sjednocení Jihoslovanů předpokládalo pád dvou velmocenských říší, Turecka a Rakousko-Uherska. Turecko bylo sice vnitřně rozerváno, přes to však stále mělo dosti sil, aby bránilo srbskému rozmachu do neosvobozených krajů Starého Srbska a Makedonie. A v těchto končinách srážely se touhy srbské s ambicemi Bulharů, kteří národnostně nevyhraněný makedonský lid horlivě pomocí církve a školy vychovávali k národnímu uvědomění bulharskému. Makedonie stala se jablkem sváru mezi Srby a Bulhary, etnograficky sobě tak blízkými, a boje, které o ně svedli, vykopaly mezi nimi hlubokou prorvu, těžko překonatelnou. Ale nejtěžší překážkou, hatící národně politické snahy Jihoslovanstva, byla mocná říše habsburská, pod jejímž panstvím žila největší část Jihoslovanů.

Cesta k cíli nebyla jen tarasena těmito nezájmami mezinárodně-politickými. Byla to též vnitřní neurovnanost a slabost, která podvazovala akční schopnost malého státu na venek. Země byla zmítána prudkými zápasy dynastickými ústavně politickými a stranickými. Na neštěstí od počátku obnovované svobody svářili se o knížecí a později o královský trůn potomci dvou prvních vůdců národního odboje, Karadjordje a Miloše Obrenoviče. Spor mezi těmito dvěma dynastiemi působil velmi neblaze na domácí politické po-

měry, a to tím zhoubněji, že bylo málo panovníků z jedné i druhé dynastie, kteří by byli právi své odpovědné funkci. V zemi, sociální strukturou svého obyvatelstva rozhodně demokratické, přece jen dlouho si držely vrch tendence absolutismu, opírajícího se o vojenský původ panovnické moci. Proti těmto snahám vystupovali od 2. pol. 19. stol. politikové, odchovaní v duchu západní demokracie, a všemožně i za cenu pučů snažili se o povznesení řádů demokratických. Tyto zápasy v prostředí kulturně a společensky málo vyspělém mívaly často formy velmi drsné, ano brutální. Pro nadbytek jalového politování, vybíjejícího se ve sporech převahou osobních, zapomínalo se na potřeby kulturní a hospodářské. V těchto neutěšených poměrech, které se zhoršily zvláště za posledních dvou Obrenovičů, země těžce strádala. Poměry spěly takřka nezadržitelně k tragickému řešení. Došlo k němu skutečně jedné májové noci r. 1903 zavražděním Alexandra Obrenoviče a jeho choti; tím byl také rozřešen stoletý spor dynastický.

Nastoupením Petra Karadordjeviče (roku 1903) počíná se v srbské historii rozhodný obrat. Dědictví, které nový král přejímal, nebylo vábné. Země otřásala se stranickými vášněmi a osobními sváry, politický život byl zkorumpován, zbaven jakýchkoli vyšších snah, finance byly v rozvratu, hospodářství takřka podvázáno. Ale šedesátiletý panovník překonával s cílevědomou energií tento žalostný stav. Jako přesvědčený demokrat, k němuž se vypěstoval v dlouhém svém vyhnanství, šetřil úzkostlivě ústavních řádů a dbal toho, aby parlamentní režim konečně zapustil pevné kořeny. V tomto svém uznáníhodném úsilí našel spojence ve straně radikální, vedené Nikolou Pašičem, která stála proti absolutistickým choutkám Obrenovičů v prudké opozici. Radikálové dosáhli ve skupštině většiny, a horlivě se snažili o vyloučení z bolestí minulého režimu. Politický život zvolna ozdravoval a přicházel do normálních parlamentních kolejí. Současně se zlepšil hospodářský a finanční stav země. Rozpočet uváděl se do rovnováhy, důchody regulární správou zvětšeny, přímou kontrolou bráněno mrhání státními penězi, veřejný

úvěr byl obnoven. Založeno bylo několik průmyslových podniků, a pomocí cizího kapitálu, zejména francouzského, i německého, celý hospodářský život oživen; zvláště mnoho se investovalo do těžení nerostného bohatství a otvírání nových dolů. Vývoz dobytka, hlavního exportního zboží, stoupal. Veliká pak péče věnovala se reorganizaci ar-

První konflikt vznikl, když Rakousko, které bylo hlavním odběratelem srbského zboží, r. 1906 zakázalo dovoz srbského dobytka. Srbsko mělo být pokořeno a přivedeno do úplné hospodářské závislosti na Vídni a Pešti. Ale Rakousko se přepočítalo. Srbsko se postavilo na odpor a přes nepříznivé své zeměpisné postavení podařilo se

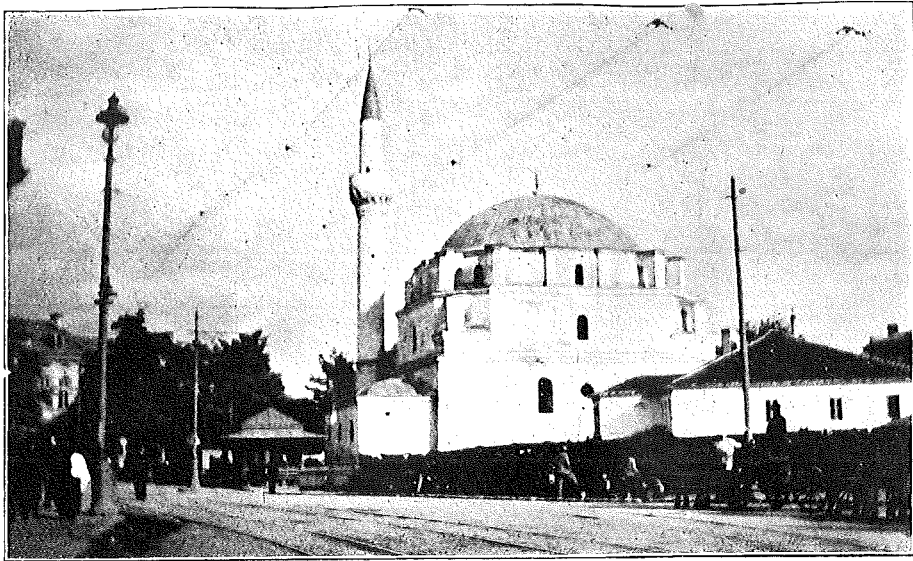
Kostel z r. 1160 z okolí Skoplje.

mády a moderní její výzbrojí. Zásadou opatrného a moudrého vladaření Petrova a jeho pomocníků země se zotavovala, sílila a — připravovala. Připravovala se na zápasy, jimž nebylo možno se vyhnouti, ačkoliv jich sama nevyvolávala.

Byla to sousední říše Habsburků, která s nepřívětivostí stále větší sledovala postupné ozdravování, silení a osamostatňování malého Srbska. A byla to ona, která provokovala sváry a spory, z nichž konečně vzplála veliká válka.

mu hlavně cestou přes Soluň uniknouti ze železného objetí, do něhož mělo být sevřeno: podařilo se mu najít nové odbytíště. Rakousko svou hru prohrálo. Nepopiratelné vítězství, kterého dosáhla srbská vynalézavost a nepoddajnost, zvedla ovšem neobyčejně národní sebevědomí.

To však hned za dva roky bylo zasaženo na nejcitlivějším místě: v říjnu r. 1908 Rakousko prohlásilo anexi Bosny a Hercegoviny, které mělo od r. 1878 v okupaci. Anexe vzbudila v Srbsku bouři rozhořčení: na-

Stará džamija v Bělehradě.

děje na získání těchto dvou zemí, pokládáných za »nejsrbštější«, zemí, které se Srbsku jevíly jako nejbližší a nejsnadnější přechod k moři, byly tím rázem ztraceny. Jeho odpor byl však marný; na pokyn Ruska musilo se podrobiti a anexi uznati.

Vítězství, které tu habsburská monarchie dosáhla, bylo vítězstvím v pravém slova smyslu Pyrrhovým. Neboť od té chvíle nejen Srbové, nýbrž i ostatní Jihoslované stávají se k monarchii s odporem stále větším, spatřující v ní hlavního svého nepřítele. Bezohledná persekuce, kterou Vídeň a Pešť chtěly z jihoslovanských myslí vypuditi jakékoli myšlenky na národní osvobození a sjednocení, přispěla jen neobyčejně k rychlému jejich řešení. A aranžování velezrádných procesů, jimiž měli býti odlizeni přední politikové srbsko-charvatské koalice (k odhalení Aehrenthalových piklů nejvíce přispěl prof. Masaryk), budilo v Jihoslovanech jen nenávist proti říši a obracelo jejich pozornost za Sávu — k Bělehradu. Po anexi Bosny a Hercegoviny myšlenka národní jednoty, kterou má provést srbský Piemont, zapouštěla ve všech jihoslovanských zemích nové a nové kořeny.

Zatím co v širokých vrstvách protirakouská nálada mohutněla, srbským státníkům, které krušný osud jen pomalu se vzímajícího Srbska naučil politice veskrze reálné,

bylo zřejmo, že fronta proti příliš mocnému Rakousku nemá nadějí na úspěch. Proto obrátili směr svého snažení proti straně menšího odporu, proti říši osmanské. Použivše zabavenosti Turecka válkou s Itálií o Tripolis, smluvili se s Bulharskem, Řeckem a Černou Horou, a na podzim r. 1912 tento spolek křesťanských států balkánských dal se na pochod na zpětný výboj zemí kdysi mu náležejících, proti zchátralé moci půlměsíce. Překvapilo-li Evropu uzavření aliance mezi státy, které se dosud jen hašteřily a svářily, překvapila je neméně vítězství, kterých křesťanská vojska všude v rychlém tempu dobývala. A nejvíce překvapovalo Petrovo Srbsko. Ukázalo se, že bylo na válku nejlépe jak materiálně, tak především mravně připraveno. Jeho armáda byla prolnuta duchem hrdinsky obětavého patriotismu a jsouc vedena znamenitým sborem důstojnickým a dokonale vyzbrojena, sklízela jedno vítězství za druhým. Nejen že v několika málo nedělích obsadila všechny kraje, z nichž podle smlouvy měla vytlačit nepřítele, nýbrž pokračovala v operacích dalších a nad smluvní závazky vydatně podporovala spojence, v prvé řadě Bulhary, jimž znamenitě vypomáhala při dobývání Drinopole. Za několik týdnů Srbsko drželo ve svých rukou Staré Srbsko i Makedonii, nabylo spojení s Černou Horou, jejíž sbory činily pravé divy od-

Srbské církevní umění; vyřezávaný oltář ve chrámu sv. Spasa ve Skoplji z XVIII. stol.

vahy a statečnosti, a stanulo u jaderského moře. Když srbští vojáci vstoupili na Kosovo, v mohutném vzrušení líbali svatou zemi, pro niž po staletí krvácel celý národ. Slavnou bitvou u Kumanova bylo odčiněno Kosovo, srbská vlajka byla po staletích vztyčena v zemích, které kdysi byly příslušenstvím veliké říše Dušana Silného.

Srbská vítězství byla zároveň porážkou Rakousko-Uherska. Vídeň byla pevně přesvědčena, že Srbsko válkou bude rozdrčeno, a doufala, že se pak tím snáze stane jeho kořistí. Brzo se však ukázalo, jak liché byly tyto naděje. Nebylo-li již možno Srbsko při-

praviti o všechny plody jeho vítězství (k válečnému zakročení Vídeň se pro nesouhlas Berlína neodhodlala), Mičové náměstí napialo všechny své síly, aby válečné zisky Srbska byly co nejvíce okleštěny. Této ničemné politice podařilo se dvojí: jednak vynutiti odchod srbského vojska od jaderského moře a opuštění Skadru Černou Horou, jednak poštvaťi Bulharsko proti Srbsku a tak rozbiti spolek, který se znamenitě osvědčil. Když Srbsko bylo zbaveno východiska na moře, které bylo pro celý jeho hospodářský život životní nutností, když bylo takto připraveno o jeden z nejcennějších plodů svých

vítězství, žádalo — a vším právem — aby mu Bulharsko ponechalo kraje makedonské, které ostatně z tureckého jařma byly vysvozeny mečem srbského vojína. Pro Srbsko bylo kategorickou nutností, aby se držením makedonských krajů přiblížilo co nejvíce k Soluni, jedinému to námořnímu přístavu, jenž po uzavření jaderského moře otvíral srbskému exportu cestu do světa; jedině tak Srbsko mohlo aspoň částečně uniknouti živoření malého vnitrozemského státu. Ale Ferdinandovo Bulharsko opájejíc se ctižádostivým snem o rozhodující, vůdčí roli na Balkáně, nejen že pod vlivem Vídně srbské požadavky odmítlo, nýbrž hned nic netušícího spojení přepadlo. Hrozná porážka, kterou utrpělo, byla spravedlivým trestem za jeho sobeckou politiku. Makedonie smírem bukurešťským v létě r. 1913 přešla definitivně do srbských rukou. Bulharská porážka byla ovšem novým vážným neúspěchem rakousko-uherské diplomacie.

Srbsko nedosáhlo sice všeho, po čem toužilo, přes to však jeho zisky, krvavě vydobyté a zasloužené, byly veliké. Míry londýnským a bukurešťským, kterými balkánská válka byla skončena, srbské království bylo o více než polovinu zvětšeno. Před válkou mělo 48 tisíc km² s necelými 3 miliony obyvatelstva; po válce jeho území rozprostíralo se po 87 tisících km² a zahrnovalo 4½ milionů obyvatelů.

Neobyčejným zvětšením území přirozeně velmi vzrostly úkoly veřejné správy. Nebylo snadno unifikovati nové kraje se starými, zvláště proto, že veliká část obyvatelstva anektovaných krajů nebyla novým pánům nakloněna. Ve Starém Srbsku vzpírali se mohamedánští Albánci, uvyklí na tureckou anarchii libovůle a násilí; ale nesnáze ještě větší bylo očekávati v Makedonii. Tam většina lidu podlehla houževnaté, několik desetiletí trvající propagandě bulharské, a cítila rozhodně spíše bulharsky než srbsky. Srbům bylo doháněti, v čem je Bulhaři dávno předstihli. Připojením biskupství Makedonie a Starého Srbska k samosprávné pravoslavné církvi srbské byl paralysován vliv bulharského exarchátu, a soustavným stíháním bulharských politických emisarů a exponentů

podvazovala se podkopná agitace bulharská. Kdyby nebylo bývalo odporu bulharské inteligence, zejména kněží a učitelů, posrbštění lidu, národně nevyhraněného a nevybarveného, bylo by pokračovalo mnohem rychleji, aniž bylo třeba vyvíjeti nátlak zvláště doléhavý. Namnoze nový režim sahal k nepřipustným prostředkům donucovacím; ale tyto výstřelky byly pochopitelné na půdě tak sopečné, jakou po několik desetiletí byla Makedonie. Ostatně výhody pevného pořádku a bezpečnosti, které srbský režim přinášel, daleko vyvažovaly jednotlivá pochybení.

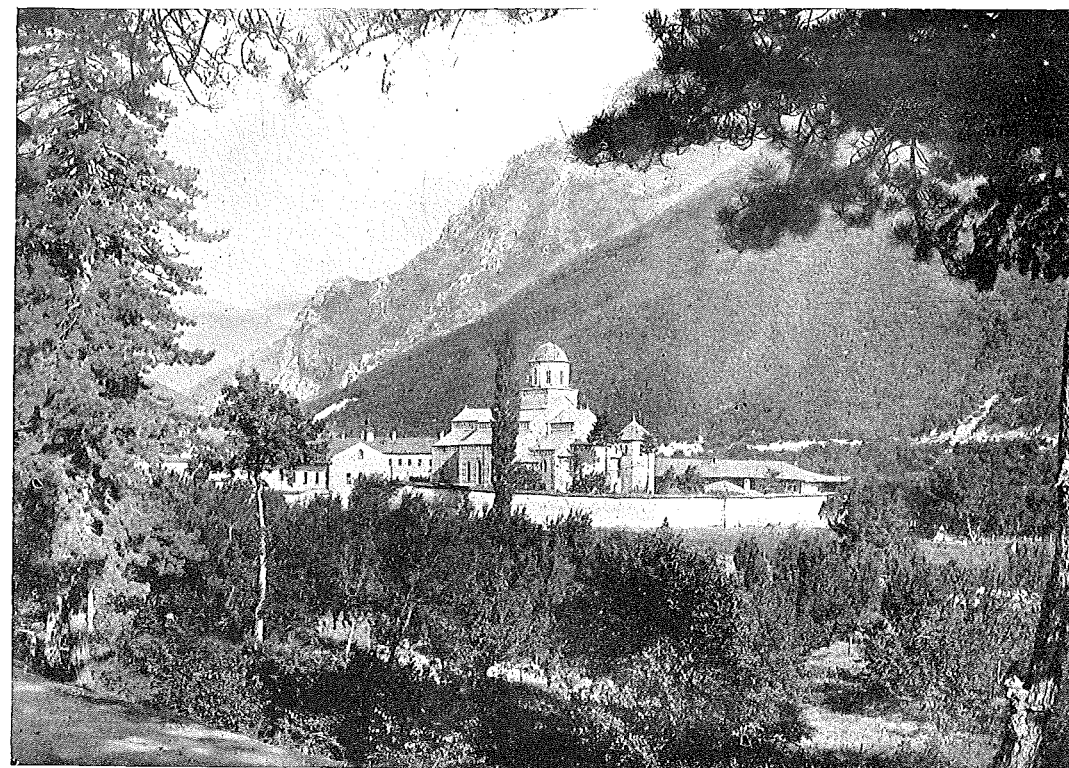
Problém ovšem nebyl jen politický. Stejně důležitě bylo připoutati nové kraje ke starým komunikačně. To byl úkol nad jiné obtížný, jak pro neobyčejně nepříznivý terén, v němž jen s největší námahou bylo možno překonávati přírodní překážky, tak pro nedostatek investičního kapitálu. Nedostatek železnic byl citelný i ve starých krajích, a bránil nejvíce hospodářskému zvelebení země. Ale bělehradská vláda připravovala intenzivně jak nové plány, tak nejvhodnější způsoby jejich realizace. Vedle železnic, které by centrum země spojovaly jednak s hranicí albánskou na západě a odtud s jaderským mořem, jednak s hranicí bulharskou na východě, bylo třeba vybudovati dobré spojení se Skopljí a Bitoljí v jižním Srbsku, které byly přirozenými východisky k Soluni, kde si Srbsko smlouvou s Řeckem zaručovalo na padesát let svobodné přístavní pásmo. Za pomoci zahraničního kapitálu, zejména francouzského půjčka 250 milionů dinárů byla v lednu r. 1914 dobře v Paříži upsána. Právem bylo možno očekávati, že se tímto způsobem ožíví dolování v bohatých ložiskách rudných, kterých bylo došti nejen ve starém území, nýbrž i v krajích nově připojených.

Problémy, které nově povstaly, byly dále povahy sociální. Území starého království bylo obydleno zdaleka největší částí drobnými sedláky, hospodářsky většinou celkem stejně silnými. Latifundií nebylo vůbec; hospodářství, přesahující 100 ha půdy, byla nečetná, a ta, jež dostupovala 200 ha, patřila k vzácným výjimkám. Nedostatek velkostatku bránil vytvoření šlechtické kasty, ale na druhé straně byl překážkou rychlejšímu rozvoji

intenzivního moderního hospodářství. Konservativní odpor malého sedláka proti novým způsobům zemědělské těžby byl jen zvolna a namáhavě prorážen postupně se rozvíjejícím družstevnictvím. Chov dobytka, především vepřového, zaujímal stále hlavní místo v národním hospodářství; pěstění vína, švestek a obilí nebylo zdaleka úměrně možností, které skytala znamenitá půda. Ale tyto hospodářské nedostatky byly na druhé straně vyvažovány výhodami sociálními, spočívajícími v udržování agrárně demokra-

my, která by přidělováním půdy nájemcům a bezzemkům, zaopatřováním dostatečného úvěru ze zvláštní pozemkové banky a kolonisační řešila neudržitelný a nezdravý hospodářský a sociální stav těchto krajů. Bělehradská vláda horlivě se k těmto úkolům připravovala, ale výbuch světové války odložil jejich provedení až do doby poválečné.

Skvělé úspěchy, které si Srbsko odnášelo z balkánské války, byly svědectvím neobyčejného rozmachu jeho vnitřních sil. Rozšíření jeho panství bylo sice především dílem

Dečany na Kosovu.

tického rázu národní společnosti; jen díky tomuto demokratismu vypěstoval se duch národní pospolitosti a obětavé soudržnosti, bez něhož by Srbové nikdy nebyli přestáli strašlivé zkoušky, které jim ve světové válce podstoupiti. Sociální charakter krajů, připojených po balkánské válce, byl zcela jiný. Vedle nepočetné kasty tureckých pánů, vlastních rozsáhlá latifundia, žila v bídě a vysilující práci křesťanská »ráje«. Jak z důvodů hospodářsko-sociálních tak národně politických bylo třeba radikální pozemkové refor-

meče a obratné politiky, ale je přirozeno, že by nebylo možno bez hospodářských a kulturních předpokladů. Národ přes všechnu nepřízeň přece jen se povznášel na vyšší stupně hospodářského a sociálního blahobytu, a také kulturně se pozvedal. Zvolna národu vyrůstala znamenitá inteligence evropské úrovně, zvláště po založení bělehradského vysokého učení, které se počátkem tohoto století proměnilo na řádnou universitu. Stačí jmenovati Jovana Skerliče, skvělého literárního kritika a průkopníka

nových filosofických a básnických směrů, které převládly v převálečné srbské generaci, nebo Jovana Cvijiče, největšího srbského učenice, nebo Slobodana Jovanoviče, znamenitého státovědce a historika, aby bylo dokumentováno, že i to Srbsko, jehož téměř všechny síly byly vyčerpávány politickým zápasem o svobodu, dovedlo ze sebe vydati kulturní pracovníky světového formátu. Tentýž důkaz podává i srbská literatura, z jejichž čelných reprezentantů jmenujeme aspoň u nás známé Vojislava Iliče a Bronislava Nušiče. Přes tyto skvělé zjevy vynikajících literátů a učenců osvěta lidu neuspokojovala. Národního školství bylo málo, aby zdolalo stále velmi početný analfabetismus. Bylo by však pochybením, tímto naším měřítkem zkoumati inteligenci srbského lidu; přes značnou negramotnost jest duševně čilý, bystrý a vnímavý, a kdyby nebylo bývalo neustálých, vyčerpávajících zápasů, byl by si jistě hravě osvojil vymoženosti lidové osvěty, kterým se těší člověk středoevropský.

Balkánské války přinesly Srbsku nebývalé rozšíření jeho moci, které mu zjednávalo možnost státí se jedním z nejsilnějších činitelů na balkánském poloostrově. Ale země byla úžasným náporom, k němuž vypjala všechny své síly, takřka vysílena. Po ničem netoužila více, než po klidu. Potřebu klidu a oddechu uvědomovali si všichni odpovědní státníci, a to tím více, když bylo patrné, že sousední velmoc rakouská velmi nelibě nese srbské triumfy a že použije prvé vhodné příležitosti, aby je odčinila.

Vídeň byla znepokojena dvojnásob. Především se ukázalo, že srbské hrozny visí výše, než kdykoli před tím. Balkánským aspiracím Rakousko-Uherska překáželo Srbsko se zdvojenými silami. A současně v jihoslovanských zemích mocnářství čím dále, tím výše se vzpínala vlna jihoslovanského nacionalismu, který, unesen velkolepými vítězstvími srbskými, vzhlížel k Bělehradu jako k příštímu svému osvoboditeli. Persekuce, kterou tyto touhy po národním sjednocení a osvobození měly být udušeny, rozdmýchovala jen nenávisť proti mocnářství a rozněcovala horoucí sympatie pro jihoslovanský Piemont. Ovzduší se naplňovalo napětím stále nesne-

sitelnějším, jež se konečně musilo katastrofálně vybiti. Zatím co se však vysílené Srbsko nových válečných zápletek lekalo, bezradná Vídeň viděla východisko ze slepé uličky, v níž uvízla nemožná její protisrbská a protijihoslovanská politika, jen ve válce. Použila prvé příležitosti, aby ji rozpoutala.

Chvilé ta přišla, když se následník habsburského trůnu, František Ferdinand, stal obětí atentátu. Zemí, která nejvíce strádala pod panstvím rakousko-uherským, byla Bosna s Hercegovinou: byla vyssávanou kolonií. Nebylo divu, že v této zemi bezpříkladného policejního a vojenského útisku, který bezohledně zašlapával každou národně-politickou snahu, vyrostla mladá generace, která jen v revolučním »činu« hledala spásnou záchranu. Rakousko samo dalo podnět k provedení tohoto »činu«, ostatně ne prvého v jihoslovanských zemích v předválečných letech. Se zřejmým ostřím proti sousednímu Srbsku uchystalo na červen r. 1914 okázalé manévry, které Srbsku měly ukázati sílu, odhodlanost a pohotovost velmocenské armády a domácí obyvatelstvo mělo názorně poučiti, jak pošetilé jsou jeho naděje, které upírá k slabému srbskému Piemontu. Provokativní ráz celé akce vysvítal nejlépe z toho, že na Vidovdan, smutné výročí Kosovské bitvy, byl položen slavnostní vjezd arcivévody Františka Ferdinanda do Sarajeva: i po těch nejposvátnějších národních citech srbských zpupně se šlapalo. Vídeň přímo tiskla vražednou zbraň do rukou vlastenců, vhněných do zoufalství.

»I shlédli Pán na bídu srbského lidu, a mstitele vzbudil« (Karel Toman). Povstal Gavrilo Princip, a několika ranami z revolveru zastřelil reprezentanta rakouského útla-ku i s jeho chotí. Principův atentát byl činem zoufalství, činem obrany, činem, burcuujícím svědomí světa. Ani ti, kteří s ním nesouhlasí, nemohou popřít čistotu a vznešenost motivů, z nichž vzešel; a to o jeho mravní kvalitě rozhoduje.

Sarajevský atentát posloužil Vidni jako dávno hledaná záminka k vyvolání boje s nenáviděným Srbskem, boje, který měl nepohodlného balkánského souseda nadobro zničit. Aníž se vyčkalo bližšího šetření a ačkoli všechno nasvědčovalo, že atentát byl di-

Skoplje, most cara Dušana se zbytky hradu cara Dušana s nynějšími kasárnami, postavenými na zříceninách.

lem jen revoluční »Mladé Bosny«, Vídeň přece hned obvinila srbskou vládu z iniciativní účasti na vražedném činu. 24. června 1914 poslala bělehradské vládě známé ultimatum s neslýchanými požadavky, které neznamenaly nic menšího, než průlom do svrchovaných práv srbského státu. A ačkoli ultimatum bylo Bělehradem přijato s výjimkou dvou bodů, pro něž se žádalo další jednání, Rakousko-Uhersko hned 26. června přerušilo se Srbskem diplomatické styky (půl hodiny po odevzdání srbské odpovědi opouštěl rakouský vyslanec Bělehrad se všemi dobře

zabalnými zavazadly!) a 28. června vyhlásilo mu válku.

Nešťastné Srbsko bylo vehnáno do nové války, a nebylo pochybnosti, že nadcházející zápas bude těžší a krutější všech bojů dosavadních dohromady. Mělo být připraveno o výsledky svého stoletého krvavého úsilí o svobodu, mělo klesnouti na vasala Vídně a Pešti. Celému národu bylo zřejmo, že jde doslova o boj na život a na smrt. Bez váhání dal se všechen lid do služeb vlasti. Věděl, že nastupuje křížovou cestu na Kalvarii, ale věřil, že nadejde den vzkříšení, který bude dnem konečného triumfu. A den ten přišel.

X

MEZI SRBY

J. STRÍBRNÝ

Octli jsme se v srbském zajetí a před našima očima vyvstaly nám náhle hrůzné obrazy řezání uší a nosů, jak nám malovali páni důstojníci. Hoši tiskli v kapsách sokolské legitimace a každý v duchu sestavoval si slova, jimiž se bude hlásit jako Čech a Slovan z Prahy. Jistě alespoň něco o nás budou vědět.

»Hojde, hojde!«

Vedou nás od místa potupy, kde jsme pochováni svou »rakouskou« čest a slávu rakouských zbraní svojí zbabělostí, že jsme se vydali nepříteli. Po celodenním úmorném pochodu přicházíme na noc do vesničky Koceljevo. Na velitelství setkáváme se se známými a jest nám již veseleji. Radost naše se zvyšuje, když náhle se shledáváme se srbským štábním lékařem a sedmi bolničary.

kteří ještě včera byli našimi — zajatci, ale v noci nám utekli. Vítají nás radostně a dávají nám hned tabák na uviděnou. Pak nás sami odvedli k plukovníkovi, jemuž vyprávěli podrobně — o podivné shodě událostí a o svém zajetí i útěku, o tom, jak jsme s nimi dobře zacházeli a že jsme Češi. Častovali nás rakijí, chlebem, cibulí i masem. A že prý se nám v Srbiji dobře povede. Nakonec chtěl plukovník, abychom mu zapěli »Já jsem majstr seminárský«.

Studoval totiž v Praze.

Ovšem s tím slibem dobrého bydla v Srbsku to bylo trochu klamně.

Bylo to 22. srpna r. 1914, kdy veliký průvod všech národností, Češi, Slováci, Maďaři, Slovinci, Chorvaté a Němci dal se v noci dále na pochod do nitra země. Obyvatelstvo

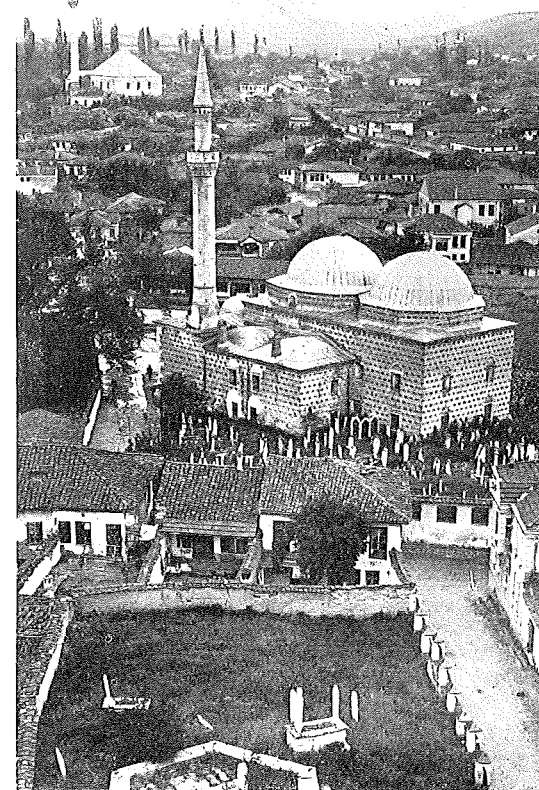
Skoplje, džamia Ghazi Mustafa Paša.

bylo rozhořčeno ukrutnostmi, páchanými rakouským vojskem, Němci a Maďary. Těm, kteří šli poslední, dařilo se nejhůře. Byli samé modřiny. Jdeme přes Ub-Lajkovac, řeku Kolubaru do Lazarevače, pak městečko Kruševice, kde je pramen přírodní kyselky. Přes Arandělovac došli jsme pak do Mladenovace, kde čekali jsme na nádraží na nejbližší vlak, jímž měli jsme odjeti hlouběji do země, do Niše. Zde nás navštívila jakási Češka, uprchlá z Bělehradu a obdarovala vínem a cukrovinkami. V odměnu zazpívali jsme jí několik českých písní.

28. srpna ráno nasedáme konečně do vlaku a jedeme do Niše.

29. srpna v neděli as o 7. hodině byli jsme již v nádraží v Niši. Za pěkného srpnového jitra slyšíme hlahol mnoha zvonů. Známe melodie jako by nás vítaly. V mlze rýsuje se několik minaretů. Město samo, bývalé snad sídelní město králů srbských, není veliké. Jakási pevnůstka, hradby, turecké kasárny, úzké, málo čisté ulice dávají městu orientální ráz. Dlouhými válkami s Turkem je celá země vyčerpána. Vše zanedbáno a k tomu ještě spousta cikánů zde uhnízděných město zhyzdí. Jest jich všude plno. Tanec, zpěv, vriskot dětí a nakonec pranice. Jsme ubytováni ve stájích jezdeckých kasáren, ale obrovské množství much nás odradilo od toho, abychom vůbec do nich vešli. A tak utábořili jsme se venku a na nádvoří kasáren počíná být ihned rušno. Holení, stříhání, mytí, praní prádla atd. Však bylo již na čase. Cizopasnici nedali nám pomalu ani spát. Než ani zde nebyl ještě náš konečný cíl.

Druhý den odesláno 300 zajatců do Kragujevce do muniční továrny. Večer téhož dne zase 300 do Skoplje. Mezi těmito byl jsem také já. Přes cíp Šarplaniny blížíme se Kumanovu. Strážci vykládají nám o bitvě, která byla zde svedena s Turky v r. 1912. Zde poraženi, prchali až do Albánie. Kraj je obestřen bájemi a slávou srbských zbraní. Srbští vojáci pějí písně o králeviči Marko, tančí kolo, hudec svírá na »svíralicu«. Kraj celý jako by zadumán. Žirné lány, bohaté kukuřicí, tabákem a vínem, opuštěny, stáda skotu i bravu nehlídána, vidíš jen ženy,

Skoplje, Ghazi Izak Beg džamija.

děcka neb starce. Ostatní vše odešlo bránit »otačbinu«. Smutno pohledět. Hlavou letí vzpomínky, jak asi je u nás. Vlak zaduní náhle na mostě přes řeku Vardar a již vjíždíme do metropole Nového Srbska, vyrvaného ze spárů Turčina, Skoplje. Skoplje rozkládá se po obou březích Vardaru pod velikou horou, která jako by byla jeho strážcem. Přes dravou a stále kalnou vodu řeky klene se několik mostů (čuprije), mezi nimi největší a nejstarší je most cara Dušana. V městě je též několik hotelů: Praha, Orient, Balkán, Europa, Jelen a j. Město bylo naplněno pestrou směsicí národností. Byli tu Češi, Turci, Albánci, Řekové, Bulhaři, Makedonci, Židé, Němci atd. Dle národností vystavěny jsou většinou i čtvrti města a hotely. Za ta dvě léta vlády srbského režimu ovšem mnoho se zde změnilo. Zařízen vodovod, dbáno čistoty, vystavěny nové hotely i jednotlivé čtvrti a nemocnice. Kletbou ob-

čanstva, jako všude, byli zde zase cikáni. Nečistota — cikánská krev.

Naše ubytování opět v jezdeckých kasárnách, vlastně ve stájích, asi 30 minut od města vzdálených, směrem k albánským hranicím, bylo velmi špatné. Kasárny na vršku, vystaveny byly větru, okna rozbítá, dvěře nikde a všude úžasná nečistota. Bylo lépe spáti pod širým nebem. Ale noci byly zde již chladné, což mělo za následek hro-

vilně srbsky číst a psát, ani netuše, jak mi to jednou prospěje.

Na přímluvu srbského bolničara*) jsem v nemocnici zůstal, zatím co druzí odcházeli na »komando«, odkud byli posíláni vykonávat těžké zajatecké práce. Pracovali v lo-mech, na nádraží, při stavbách, ve skladiš-tích a na polích při špatné stravě, zatím co my v nemocnicích mohli aspoň do syta se najísti. Ovšem, ten neustálý nárek raněných,

Mešita v Kumanově.

madná onemocnění. Denně odcházelo mnoho zajatců do různých nemocnic. Bylo jich zde asi pět. Turecké — Pola mjeseć — Čumát, srbské na hradě skopljském, kde působila americká mise, dr. J i č i n s k ý - S y n á č e k a Slovačka Mariena Lamošova. Všude bylo přeplněno a nám zajatcům nezbylo mnohdy místo nežli na zemi. Mě osud zavál do »Pola mjeseć«, kdež za několik málo dnů jsem tak dalece okřál, že mohl jsem vykonávat ošetřovateli různé platné služby. Učil jsem se

ošetřování i v noci a nezvyklost v této službě, mnohdy působila zle na naše nervy. Když pak koncem roku 1914 a počátkem 1915 odešli všichni bolničari na frontu, tu celá tíha byla svržena na naše bedra. Byli jsme již tak dalece zapracováni, že i vedení celé nemocnice asi 1200 raněných bylo svěřeno na př. našemu zajatému učiteli. Byl od Plzně.

*) Bolničar = ošetřovatel v nemocnici, vojín zdravotní služby.

Tak nám již »Srbáci«, jak jsme jim říkali, věřili a my jsme je také nezklamali.

Mně byla přidělena anglická polní nemocnice s 200 nemocnými střevním tyfem. K ruce měl jsem čtyři české hochy z Prahy, od Domažlic a z Celnic. Řecký lékař P a p a n o s t o s, jemuž naše nemocnice byla svěřena, chodil denně kolem a vždy se jen ptal, co nového. Všechno ostatní, úklid, stravování, prádlo a vše, co je v nemocnici třeba, jsme si museli obstarávat sami. Ba i dopisování jsme nemocným zprostředkovali. Byli to většinou prostí lidé, neznali písma a já už obstojně psal srbochorvatsky. Tehdy již, ne snad z donucení, ale spíše ze sympatií k Srbům pracovali jsme pro ně k úplné jejich spokojenosti. Plně nám to také potvrdil tehdejší velitel posádky ve Skoplji, generál Popovič. Říkával: »Braća Češi, had imamo vás dobro je náma.« A vždy dal něco na »duhan**») a na víno.

Ovšem, že služby, které jsme prokazovali bratrskému národu srbskému, došly sice ocenění se strany těchto, ale nikoli se strany našich rakouských Němců, Maďarů, ano, bohužel, mnohde i našich vlastních českých lidí. Považovali nás za velezrádce, kde mohli,

**») Duhana — tabák.

nám vyhrožovali, ba i seznamy o nás do Rakouska posílali. Bylo několik případů, kdy na jich udání byly rodiny udaných, kteří konali jen svou lidskou i slovanskou povinnost, doma rakouskými úřady persekvovány. Než nás to neodstrašilo. Takovému chlapíkovi, když byl dopaden, se prostě naklepalo aneb na naše zakročení si to s ním braća sami vypořádali. Tělesný trest byl hojně v užívání, nejmenší porce byla 25.

Do září 1915 bylo naše zajetí rozhodně lepší, než nám jej malovali rakouští páni feldvėblové. Několikrát nás chtěl sice »šváb« zabrat, ale nedařilo se mu. Srbská armáda, minulými válkami strašně zeslabená, dosud se statečně držela. Než nápor nepřítelů byl mnohem mocnější, než síly její stačily. Bulhaři, uposlechnuvše Ferdinanda Koburka, zrádně napadli rodné bratry a přes Strumici a Kněževac, hrnula se jich vojska na Kumanovo a do Nového Srbska, aby zne-možnila ústup vojm srbským. Rakušáci od severu od Bělehradu i z Černé Hory napírali na srbské voje stále víc a více, v týle pak zákeřné bulharské hordy komitů ničí, bijí, pálí, nač přijdou. A tu nastává smutná, trnitá, křížová cesta, ústup Albánií, jediná to cesta spásy.

X

MOJE PUTOVÁNÍ PO SRBSKU

J. VOTÝPKA

V září r. 1914 padl jsem do srbského zajetí, raněn jsa do nohy, a ztrávil jsem první měsíce v nemocnici v Niši. Město bylo přeplněno raněnými, nemocnými i zajatci... Noha se mi záhy zahojila a mohl jsem i vycházeti. Jednotvárně plynul nám den za dnem. Z dlouhé chvíle buď jsme chytali vši nebo škrábali brambory a někdy též jsme se šli projít do hradu, kde jsme čistili ukořistěné rakouské pušky. Koncem října přivedli do Niše přes 1300 nových zajatců, pražských zeměbranců a bylo nám veseleji. Vyprávělo se, vzpomínalo, jeden těšil druhého a rozbíjelo se Rakousko.

V první polovici prosince došla zvěst o zničení rakouských vojsk u Valjeva a Mladonovace. Zdálo se to býti protismyslným, ale nás ta zpráva těšila více, než Srby. Zapomínali jsme, že mezi padlými je sta lidí naší krve. Přáli jsme si vroucně, aby i na ostatních frontách stihla rakouské a německé voje porážka.

V této době navštívil tábor náš jistý ruský Čech s pozdravem od »České Družiny« a vykládal nám o ní. Byli přítomni i čeští důstojníci, kteří sloužili v srbské armádě a vyžývali všechny Čechy, aby se přihlásili do srbské armády. Po tomto improvizovaném náboru přihlásilo se nás několik a bylo nám řečeno, abychom byli připraveni na brzké povolání do koncentračního tábora. Byl jsem rád, že půjdu z Niše, neboť město bylo již přeplněno, nebylo dostatek prádla, mýdla, ani léků a mezi zajatci začal řádit skvrnitý tyfus i jiné nemoci.

Jednoho rána bylo vyřazeno pět zajateckých čet, mezi nimi i naše, které byly určeny k odeslání do Bitolje. Poněvadž ohledně nás,

kteří jsme se přihlásili do srbské armády, nebylo učiněno žádných disposic, museli jsme s sebou. Měl jsem nastřádáno asi 80 dinárů, což byl na tehdejší poměry obnos značný a tak mně nebylo zle. Vlak nesl nás přes Kumanovo, kde před 2 lety hrdinně zvítězila srbská armáda nad Turky, dále přes Skoplji do Veleže, kde jsme přespali ve špinavé kafaně. Poněvadž trať do Bitolje vedla přes Recko, táhli jsme odtud pěšky přes Prilep, město to stejného rázu jako všechna hnízda v Novém Srbsku, které jasně poukazují na svůj turecký původ. Úzké uličky, v nich špinavé turecké krámky, holírny a kavárny.

Jak ve Veleži, tak i v Prilepu, Bitolji a ostatních městech a vesnicích v Novém Srbsku, byli jsme od tureckého obyvatelstva přijímáni s jistými sympatiemi, neboť Srbové byli od Turků a Bulharů nenáviděni a proto i ubytování naše na tamní poměry bylo dosti dobré.

Třetího dne k večeru přišli jsme do Bitolje, kde nám Čechům dostalo se uvítání od profesora na hospodářské škole p. Valenty, který v Srbsku působil hezkou řadu let. Po delším rozhovoru s ním nastoupili jsme další cestu do rozlehlých kasáren, které již měly svoje obyvatele, jelikož tam byly již utvořeny kádry ke 12 četám (setninám).

Právě tak jako v Niši byl jsem i v Bitolji přidělen ke II. četě, jejímž velitelem byl gymnasiální profesor Bojkovič, jeho zástupcem pak Čech šikovatel Slavík, a já byl pověřen funkcí komisara, který měl povinnost denně se starati o chléb pro II. četnu, čítající průměrně 200 duší.

Ubytování naše bylo slušné, měli jsme vel-

kou světnici v prvním poschodí a o pohodlí se nás dělilo osm, pět šikovatelů od domobrany, já a dva mladí vojáčky, kteří se starali o pořádek v místnosti a o náš blahobyt.

Později náš komandant Bojkovič převzal velitelství celých kasáren a místo něho dostali jsme za velitele čtyři mladého profesora, který svého času studoval v Praze, a ten vlastně byl naším utěšovatelem. Na moji žádost učinil dotaz u vrchního velitelství zajateckého v Niši, co se má státi s těmi, kteří se dobrovolně přihlásili do srbské armády, načež přišla odpověď, že o rozhodnutí bude každý přihlášenec uvědoměn, jelikož prý jest o všech přesná evidence.

Než jsme si trochu zvykli a se okoukali,

dnech války zajat u Šabace. Ve světnici spal vedle mě a staral se vždy, abych měl všechno v pořádku a nikdy nezapomněl v mé nepřítomnosti přinésti mně jídlo a upravití slaměné lože. Chodil každého rána za 10 para (5 hal.) pro černou kávu a vůbec konal mně všeliké službičky, takže jsem odchodu jeho litoval, ale na druhé straně přál jsem mu, že se bude moci aspoň do syta najísti. Jednou jsem ho také navštívil a dle vzezření dařilo se mu znamenitě. V krátkém čase byly všechny lepší obchody a hostince zásobeny uzenářským zbožím od zmíněného Řeka, takže vbrzku žádal o dalšího pomocníka a tím se stal četař od zeměbrany Nehasil.

Tak uplynul měsíc leden. Rozsáhlé ka-

Srbský zdravotnický oddíl.

přišly svátky vánoční. Každý zamlklý dlel o štědrém večeru ve vzpomínkách u svých drahých. Byly to smutné vánoce.

Jednotvárnost našeho života nebyla ničím rušena. Často jsem psal domů, avšak odpovědi stále jsem nedostával, ačkoliv pošty chodilo dosti. Trápil jsem se nad tím, poněvadž jsem očekával zpráv od rodičů, však marně. Posléze jsem se smířil s osudem a těšil jsem se, že toho později aspoň přijde více najednou.

Přítomnost Čechů-zajatců vzbudila samozřejmě pozornost obyvatelstva a jednoho dne hledal Řek-řezník pomocníka a byl mu poslán náš strážný duch, jménem Hrneckek. Byl to tichý a hodný hoch. Sloužil dosud aktivně u 28. zeměbranceckého pluku a byl v prvých

sárny, na kterých zub času pilně pracoval, se úplně naplnily novými transporty zajatců. Byly to hlavně přírůstky z prosincové rakouské ofensivy, která tak nádherně zkrachovala a vynesla Srbům kromě ukořistěného obrovského materiálu a potravin přes 40.000 zajatců. Příchod části této masy k nám změnil úplně zdejší poměry, neboť chudé Srbsko nepostačilo zaopatřit tolik zajatců.

Sláma, na které se spalo, v krátkém čase se proměnila v řezanku, prádla nebylo vůbec, o mýdlo byla nouze a na 4000 lidí bylo uzavřeno ve světnicích a hlídáno. Nedostatek pohybu na čerstvém vzduchu a to, že světnice, ve kterých se spalo, nesměly býti z obavy, aby nikdo oknem neutekl, větrány, způsobilo, že počaly právě jako v Niši i zde

objevovati se nemoci. Zprvu ojedinele, za nedlouho hromadně. Všichni bylo tolik, že v pravém slova smyslu hýbaly trochou slámy, která ještě pokrývala zem a měla sloužit za lůžko.

Počala mne jimat úzkost při zprávách o mrtvých, kteří byli denně v počtu 10—12 odnášeni na hřbitov, a při pohledu na jednoho ubožáka, který klesl na chodbě, aby více nepovstal, jsem si umínil použití první příležitosti k odchodu z tohoto pařeníště nemoci.

*

Příležitost tato přišla ke konci února r. 1915, když přišel šikovatel Slavík se mě otázati, chtěl-li bych jíti s ním do Gjergjelic k misi amerického červeného kříže, která žádala bitoljské velitelství o 50 osob. Rozhodnutí moje bylo okamžité, zvláště když dobrák Hrneček, který byl u nás na návštěvě, prohlásil, že půjde také.

S chutí vydali jsme se třetího dne na cestu, na kterouž nám komando dalo každému po třech bocháčích chleba, což znamenalo nejméně třídní cestování. Hrneček, který přišel brzy ráno, byl obtěžkán různými uzeninami, které jednak dostal, jednak štípl, a které se nám výborně hodily.

Tři celé salámy, jeden velký špekvuřt, 20 vuřtů bylo našim proviantem a tento nám vydržel až do Gjergjelic, vzdor tomu, že jsme ještě ve Veleži z něho podělili několik hladovějících.

Cesta naše vedla zpět přes Prilep do Veleže, kde jsme vsedli do vlaku, který nás odvezl na místo.

S počátku se nám to pěkně běželo, až asi ke 2. hodině odpolední počalo sněžení, což se v krátkosti proměnilo ve vánici. Kolem půlnoci, k smrti znavení, stihli jsme Prilep, který ovšem byl ponořen v hluboký spánek. Velitel hlídky, nás doprovázející, zůstavil nás na pokraji města a sám šel hledati pro všechny nocleh. Zkřehlé zavedl nás potom do jedné kafany, jejíž majitel nevítal zrovna s nadšením tak pozdní návštěvníky. Když ale jsem před něho položil dinar a žádal ho, aby nám uvařil dvě sklenice čaje, a když i druzí ho o čaj požádali, vyjasnil se jeho obličej a ku podivu rychle nás obsloužil a

nabízel se, že nám udělá skopový guláš, což ovšem mnohým přišlo vhod.

Časně zrána nastoupen další pochod. Odpočinku druhé noci dostalo se nám v hospodě, ve které jsme již na první cestě spali a třetího dne odpoledne dosáhli jsme Veleže. Zbytek dne ztrávil jsem s přítelem Hrnečkem v kafaně při sklenici vína, kde několik Srbů nás častovalo nezbytnou rakijí, za což jsme jim museli zazpívat několik našich českých písní. Tyto se ovšem dle nálady přizpůsobovaly a tak po vážných písních slyšeli i naši »Barušku«, která se jim zvláště líbila.

Druhý den v poledne vlak nás unášel dále k Gjergjelic, do které jsme se dostali k večeru. Tam již očekávali našeho příchodu, a ještě tentýž den každý z nás dostal svoje zaměstnání. As 20 bylo přiděleno nemocnici na různé práce a zbytek, ve kterém jsem se i já nacházel, byl určen pro komando.

Prozatím jsme bydleli v jedné místnosti nemocniční a po několika dnech byla pro nás vyprázdněna stodola, kam nám byly dány slamníky a dokonce i prostěradla.

Strava byla velmi dobrá a tak u porovnání s Bitoljemi vedlo se nám daleko lépe.

Jednoho dne šel jsem s 5 lidmi sbírat papíry a odpadky kolem nemocnice, když tu přišel ke mně jeden můj známý a tázal se, chtěl-li bych jíti na osmé oddělení nemocnice za světničního velitele. To ovšem bylo velice lákavé a také jsem to ihned přijal a ještě tentýž den se uvázal v nový úřad.

Nemocnice měla dva pavilony, čtyřpochodové to budovy, které původně sloužily za sušárny a skladiště tabáku jisté srbsko-rakousko-uherské společnosti. Přední větší pavilon měl osm a zadní menší pět oddělení. Osmé oddělení, které jsem měl já, mělo průměrně 60 pacientů, ošetřovaných deseti zajatci, většinou Čechy. Ovšem počet tento byl ihned zvýšen o věrného Hrnečka.

Jak jsem se již dříve zmínil, nemocnice spadala pod pravomoc amerického červeného kříže, který měl hlavní stan v Bělehradě, a v ostatních městech byly jakési jeho expozitury.

Mise gjergjelijská měla 6 lékařů a 6 ošetřovatelů, ale aby se o nemocné snad zajímala, to jí ani nenapadlo. Za celou dobu

mé přítomnosti pouze jedenkrát přišli Američané na moje oddělení a to ještě s jakousi komisí, a tak léčení nemocných a raněných leželo na veliteli nemocnice a jediném lékaři Řeku. Později k nim přibyl jeden nadporučík, který mě měl velice rád, zvláště když se dozvěděl, že čekám na zavolání k srbskému vojsku.

Město Gjergjelia leží v cípu hranic řecko-bulharských. Ihned za nádražím na severní straně teče řeka Vardar. Hranice Řecka leží as 200 metrů na východ a tyto byly úplně opuštěné a nechráněné, takže se mně jedenkrát stalo, že jsem na procházce zabloudil

Niš, Arnaut Pazar.

na řecké území. Byla zde tedy pěkná příležitost k útěku, ale to mě nikterak nezajímalo, poněvadž jsem byl rád, že jsem v Srbsku.

Při jisté příležitosti uteklo několik Bosňáků, a aby se případ tento neopakoval, nařídil náčelník města přísné střežení zajatců, takže z nemocnice nikdo z nás se nesměl vzdáliti, což jsem velmi těžce nesl, a stěžoval si na rozkaz tento nadporučíkovi, který občas přicházel na moje oddělení k návštěvě. Ten mě vyzval, abych s ním šel k náčelníkovi a od tohoto jsem obdržel písemné povolení, že mohu volně ve městě se pohybovati. A tak na zajatecké poměry měl jsem se výborně. Strava v nemocnici byla výborná a mohl jsem si i poručiti, co jsem chtěl. Nebylo tedy

divu, že jsem se zde cítil jako doma. Než jsem se nadál, přiblížily se svátky velikonoční, avšak tyto byly zakaleny příhodou, která byla smutným dokladem bulharské věrolomnosti.

Na velký pátek totiž bulharští komití učinili útok na stanici Strumicu a pokoušeli se vyhodit do povětří most přes řeku Vardar. Toto se jim ovšem nepodařilo, ale odnesla to posádka na nádraží, která až do příchodu posily jednoho praporu čtrnáctého pluku z Gjergjelic se bránila proti ohromné přesile. Příchodu vojska ovšem zbabělci nevyčkali a včas utekli, vzavše s sebou svoje mrtvé a ra-

něné. Příhoda tato vzbudila pravé zděšení mezi obyvatelstvem, které mělo za to, že Bulhaři již vypověděli Srbsku válku.

Po několika dnech nastaly opět normální poměry. Než to netrvalo dlouho. Skvrnitý tyfus, který zuřil po celém Srbsku, byl posléze zavlečen i k nám, a obětí jeho stal jsem se i já. Nebudu se rozepisovati podrobně o průběhu nemoci, rozhodně jsem však počítal, že složím svoje kosti v Macedonii.

V poměrně krátkém čase z naší padesátky nás zůstalo 28, a když jedenkrát ve Francii jsem se setkal s bratrem Hájkem, řekl mně tento, že ani jediný landšturmák z naší padesátky, kterých bylo 31, z Gjergjelic neodešel.

Dík své silné tělesné konstrukci počal jsem se pozdravovati a po čtyřech nedělích jsem konečně vstal. S počátku chytaje se postelí aneb opíraje se o někoho, mohl jsem učiniti několik kroků, právě tak, jako děcko, které počíná chodit, učil jsem se i já chůzi.

Po nabytí sil podnikal jsem kratší procházky a při jedné příležitosti seznámil jsem se s jistou bulharskou rodinou, kterou jsem dosti často navštěvoval. Rodiče s 18tiletou dcerou obývali domek s překrásnou růžovou zahradou, která se právě nacházela v květu. Ze stůl u mojí postele a okno činily dojem květinářského obchodu, nemusím podotýkat, ano, pozornost této rodiny ke mně byla tak bedlivá, že ještě v den našeho odjezdu přiběhl hoch na nádraží s náručím krásných růží — prý na »pamětnost«.

Zničením rakouské armády ve dnech 4. až 26. prosince nastal na frontě srbsko-rakouské klid, a následkem toho počaly se nemocnice prázdniti. Totéž se dělo i u nás. Nejprve odejela mise amerického Červeného kříže a potom se počaly zrušovati jednotlivá oddělení v nemocnici a za nedlouho došlo i na moje osmé. Zbytek nemocných a raněných přenesen na šestku a my odešli na komando, následkem čehož shromáždilo se nás zde kolem 200. Práce nebyla, a poněvadž se počala stavěti z Niše do Kněževace dráha, nařídilo hlavní velitelství, aby všichni zajatci, kteří nejsou nějakým způsobem zaměstnání, byli ihned odesláni do Niše.

Mohl jsem zůstat na komandu, ale touha, poznati co nejvíce Srbsko, hnala mě s ostatními. V den odjezdu shromáždilo se značné množství obyvatelstva na nádraží, aby se s námi rozloučilo. Kolem 10. hodiny dopol. nasedli jsme do vlaku, který druhý den večer dorazil do Niše. Ráno obdržel každý z nás pořádný kus uzeného masa, dále 3 pecny chleba a počala nová tůra. Obě dvě noci přespali jsme pod širým nebem a třetí den k poledni blížil se náš transport serpentinou ke Kněževaci. Nejdříve byli jsme zavedeni ke komandu, a odtud do skladiště cementu a dehtovaného papíru, ve kterémž byl náš útulek za dvoudenního pobytu ve městě. Třetího dne dostavil se k nám jakýs civilista,

takto rakouský kadet, který zastával úřad vrchního komisara, ten nás rozdělil na skupiny a určil pracovní místo.

Já jsem byl přidělen ke skupině, která odešla na 55½ km trati. Značka 55½ značila kilometr, na kterém jsme měli začít práci, to jest tunel 100 m dlouhý a za ním most přes řeku. Vyměřená trať vedla kolem prudké říčky, kterou přetínala mezi km 46—56 na dvanácti místech. Tedy dvanáct tunelů a tolikéž mostů.

Celá trať v délce 58 km byla v několika měsících hotova a k postavení jejímu bylo použito asi 20.000 zajatců, kromě civilních pracovníků. Všechny kilometry byly novými transporty doplňovány, takže náš úsek měl později 200 dělníků. Nyní ovšem nastala pro nás, kteří jsme byli zvyklými lenošení, těžká práce. S počátku já a ještě tři jedno-roční dobrovolníci jsme dělali cestu k 55 km, avšak v několika dnech nás náš vládce, polodivný, surový, na nízkém stupni vzdělání se nacházející člověk, záhadného původu, přidělil k jiné, spíše se pro nás hodící práci, totiž k minování. Jest na snadě, že tak učinil úmyslně, aby potom ve své zvířecí radosti se mohl pásti nad naši bezradnost v tomto oboru. A to se skorem nikdy neobešlo bez nějaké té rány, kterými nás velmi rád častoval. Než to netrvalo dlouho.

Velitelem našeho oddílu byl šikovatel Roubík, o kterém se tvrdilo, že jest vlastně kaprálem, a »zahrádku« prý, že si přiřídil sám.

Komisarem, který se staral o dovoz potravin z dosti vzdálené vesnice, byl jedno-roční dobrovolník Plevka. Avšak i ten, učiniv si známost s jistým inženýrem, byl odkomandován k němu, a nosil mu různé měřičské nástroje. Po jeho odchodu převzal jsem funkci zásobovatele já a docházel jsem denně v 11 hodin se čtyřmi lidmi do skladiště pro maso, chléb, luštěniny a ostatní potraviny a kolem 5. hodiny vraceli jsme se zpět. Za práci tuto dostával jsem 50 haléřů denně. Ostatní, kteří pracovali na tunelu, byli za svoji práci odměňováni dle uznání zmíněného despoty. Plat se pohyboval mezi 50 hal. a 2 korunami, avšak spravedlivě nebyl placen nikdo.

Strava naše byla dobrá. Denně maso,

chleba dostačující množství, krajina velice zdravá, jelikož jsme byli úplně v horách. Původně byla pro nás postavena chýše, avšak tato nebyla obývána, jelikož jsme obsadili dvě jeskyně, z nichž jedna jako ohromný komín ústila ve vrcholu skály a druhá na pravé straně řeky, rozlehlostí úplně se vyrovnala, ano předčila z prken sbitou chajdu. Tak jsem ztrávil v tomto místě as šest neděl, až při jakési příležitosti opilý dohlížitel chtěl mě týrat, čemuž jsem se opřel. Za to vytáhl na mě revolver s poznámkou, že nás může všechny beztrestně postřílet. V kritické této chvíli přispěchal právě inspicující vrchní komisař, který přehlízel všechny na trati pracující zajatecké jednotky, na pomoc a opilému surovci překazil jeho radost. Hlásil jsem se mu ihned nemocným, ačkoliv mně nic nechybělo a obdržel jsem od něho lístek na ambulanci v Kněževaci, kde své lékařské umění prováděl vojenský lékař od 18. pěš. pluku, žid, který podle své nálady uznával nemocné. Štěstí mně přálo a já se dostal do nemocnice, kde jsem vydržel 14 dnů. Při propouštění prosil jsem lékaře, aby mne poslal do Niše, čemuž on vyhověl. Byl to starší člověk, Francouz, velice laskavý a uznalý pán, který na visitu vždy chodil v průvodu mladé lékařky, a dle možnosti nám zajatcům ulehčoval. Hleděl jsem se dostat do Niše, abych se dozvěděl, co je s naší dobrovoleckou akcí.

V den našeho odjezdu (jelo nás na vozecích as 30) obdrželi jsme každý 1 kg ementálského sýra, tři bochníky chleba, a cestování počalo znovu. Třetí den bez jakýchkoliv překážek přibyli jsme do Niše. Tam nás ubytovali v dřevěných vojenských barácích na břehu řeky Nišavy. Zde však nastaly nám trpké časy. Chléb nebyl k jídlu, a kromě toho dostávali jsme denně odvar fazolové polévky, což nemohlo uspokojiti nikoho a proto jsem hleděl odtud co nejdříve zmizeti.

Po nějakém čase hledalo komando lidi na práci do státního lesa. Přihlásil jsem se a týž den nás unášel vlak z Niše do Čičevace, kde jsme přesedli na úzkokolejnou dráhu a po tříhodinné jízdě stihli jsme svého působiště — lesa, jménem »Bukoviku«.

V údolí, jehož dnem tekla říčka, které bylo

Grunišský vis u Bitolje, kde se odehrálo mnoho bojů.

Foto Památník Odboje.

lemováno po obou stranách zeleným porostem, vlak zastavil, my vystoupili a dali se na pochod k táboru as 1 hod. v lese ukrytém. Naproti nám přišel náš komandant, zajatec Chorvat, který v civilu byl brusičem. To mu zde však nevadilo a on se zcela s klidem vydával za lesníka, a poněvadž ten, kdo uměl srbsky a měl pořádnou hubu, měl se vždycky dobře, bylo to i zde u »Gospodina Antona«.

Ředitel státních lesů, ačkoliv to dobře věděl, nečinil mu nikdy nijakých překážek, naopak dostal od zajateckého komanda studovaného lesníka, p. Ženiška z Plzně, který pod ním pracoval a o kterém se vyjadřoval, že prý toho »Lugara« (hajného) musí něčemu naučiti.

Tedy tento člověk zavedl nás do tábora, kde již dříve se pracovalo. Prozatím as týden jsme spali pod stromy, než jsme si postavili primitivní barák se střechou z listí a větví, do kterého ovšem přišlo a který nikterak nás

nechránil před nepohodou. Občas přicházel k nám lesní, který dirigoval práci a určoval rayony k vykácení.

Nebyl to zlý člověk a přihlížel dosti lhostejně k naší práci, která ovšem u odborníků, jako jsem byl já, nezaplatila ani práci, kterou si se mnou dal, tím méně pak stravu, na kterou jsem si měl vydělávat.

Postup naší práce byl tento:

Skupiny o 4—5 lidech obdržely pilu a sekery a dán jim úsek, určený k vykácení. Dřevo se rozřezalo, rozštípalo a složilo do metrů, za které se platilo 1.20 K od jednoho. Tedy, chtěla-li taková parta něco si vydělat, musila denně nejprve zpracovat 4 m dřeva za stravu a potom teprve vydělávala pro sebe. Že jsem já se svými dřiči mnoho nevydělával, nemusím zajisté podotýkat a dodnes má u mne srbský erár za stravu přes 100 dinárů.

Druhým zuřivým pracantem v mojí partě byl pekařský pomocník J. Jiránek ze Záběhlic, s kterým jsme se znali z aktivní vojenské služby u 4./102. setniny. Byl to, abych tak řekl, druhý Hrneček. Skamarádili jsme se spolu při nehodě našeho baráku, který za jedné noci při silném větru a dešti spadl a zabil jednoho Maďara. V důsledku toho postavili jsme si sami dva boudy, která, jsou pečlivě sdělána, poskytovala výtečného útulku. Byla 2½ m dlouhá, 2 m široká, 1 m hluboká a od země ke střeše měřila 2 m. Střecha z rozpůlených mladých buků opírala se na jednom konci o zemi, na druhém pak o příčný trámec, který ležel na dvou vidlicích, zaražených na přední a zadní straně boudy do země. Byla pokryta a ucpána listím, které bylo poházeno hlinou a vyznamenávala se tím, že nepropouštěla vody, neboť tato za deště stékala na zem.

As 10 cm nad podlahou zdvihala se pryč, vystlaná kapradím a listím. Přední a zadní stěna byla z dřevěných štěpin, taktéž pečlivě k sobě připevněných. Vchod uzavřen byl několika k sobě sbitými prkénky, které tvořily dvěře, a hned při těchto vykopali jsme si ve stěně díru, která ústila ven a v té jsme

topili jako v peci. Takto připraveni očekávali jsme zimu.

Od našeho příchodu do lesa uplynul asi měsíc, když jsem se nachladil a počal postonávat. Lesní Šinkovac, který právě přišel se na nás podívat, poslal mne beze všeho do nemocnice v Alexinaci. To bylo již v době, kdy Bulharsko demonstrovalo svým vojskem před srbskými hranicemi, proti čemuž Srbsko se chránilo tím, že přeskupovalo vojsko ze hranic rakouských na hranice bulharské.

Srbský voják, který nás vedl do nemocnice (bylo nás, tuším, pět), vymohl nám přístup do vojenského vlaku a ten nás za nedlouho zanesl do Alexinace. V nemocnici jsem pobyl as 10 dnů, a potom mne nemocnice vrátila zpět do lesa, kdež, celkem vzato, bylo ještě nejlíp, poněvadž tam nebylo nekažlivých nemocí jako ve větších městech.

Několik dnů po svém příchodu z nemocnice odešel jsem ještě s 19 kamarády do čičevacké stanice skládat dříví z vagonů. Tam jsme spali ve staré nádražní strojárně ještě s několika českými zajatci, kteří pracovali na dráze. Ale ani zde jsme nezůstali dlouho a za necelých 14 dnů nás hostil zase Bukovik.

Tak čas ubíhal a aniž bych se nadál, byl jsem v Srbsku rok. Za celou tu dobu, ačkoli jsem psal na různé strany do vlasti každých 14 dnů, neobdržel jsem jediné odpovědi. Než ani o akci dobrovolcké nedocházely žádné zprávy.

V prvních dnech říjnových došla k nám zpráva, že Bulharsko vstoupilo do války proti Srbsku, a že rakousko-německé vojsko podniklo úspěšnou ofensivu proti Srbsku, při čemž padl Bělehrad. Zpráva tato byla v několika dnech, bohužel, potvrzena naším rychlým odchodem z lesa do Alexinace, kdež jsme byli ubytováni ve stájích dělostřeleckého pluku a 15. října v 11 hodin dopoledne nás naložili na vagony s uhlím a k večeru jsme přijeli do Niše. Nad námi vznášel se neznámý osud a nikdo nevěděl, co bude dál. Naše dny v Srbsku se končily a čekala nás trnitá cesta nehostinnou Albanii.

ROK V SRBSKÉM ZAJETÍ

RUDOLF HAVEL

Příliv utýraných a zbídačených rakouských zajatců — neboť marně jsi čekal v rakousko-uherské armádě na přeložení a odpočinek v zázemí — byl v Niši tak velký a pro malou zemi tak citelný, že nebylo pro nás ani dosti chleba, takže jsme ho dostávali jen nepravidelně. Nebyla to jistě maličkost, když skoro přes noc 80.000 krků přibýlo — a k tomu tak vyhladovělých. Tu začalo pověstné ohničkování, kde po dvou, po čtyřech zajatci se sdružovali a vařili si různé odvary a jídla. Tak jsme se živili a ohřívali a končovalo to obyčejně vyčerpáním ne dřeva, ani opotřebením nádoby — dříví byl značný nedostatek — ale sil člověka.

V den Narození Páně dostalo se nám asi 140 bývalým vojákům 13. a 14. setniny 74. p. pluku těsně za městem Úžicí první večeře,

u Srbů obvyklé, fazolové polévky s masem. Pak už skoro každý den dostávalo se nám této polévky, na kterou jsme se vždy těšili. I chleba jsme dostávali. Byli jsme ubytováni v malých prkenných boudách, sloužících za stáje, v obci Diosku, asi 3 až 4 hodiny cesty za Úžicí. Zde jsme se zahnízdili okolo kostela a spravovali jsme cesty. Ale lepší bylo 15 až 20 kilometrů denně v citelném mrazu jíti až ke hranicím spravovat rozbité cesty, než večer odpočívati na promrzlé zemi v boudách, uprostřed kterých plápolal oheň, který od syrového, tvrdého dřeva zahaloval dusivým dojmem celou místnost. Měl jsem s bratrem tu výhodu, že jsme se mohli přikrývati dvěma plášti, v čemž nás mnozí následovali. Někdy sněhovou vánicí byly cesty kol chyší úplně zaváty a na malém množství

Nišká kathedrála.

X

slámy, jež se nám dostávalo, byla nám citelná zima. Vždyť stěny bud byly jen ze slabých prkének.

Zde dostal bratr z domova zprávu, že k dceruše přibyl mu synáček.

S probuzením jara nastala Srbsku druhá zákeřná vojna s vnitřním nepřítelem doma, které i nejudatnější rek a nejoddanější vlastenec podléhá... Bylo to skvrnitý tyf. A jako při našem nevídaném příchodu do Srbska my nejvíce jsme trpěli zimou, hladem i nedostatkem, tak také tato zhoubná nemoc na nás zajatce dolehla s plnou hrůzou a tíží.

Dokud ležel vedle mne mrtev, jako bych ani necítil strašlivou pravdu, ale teprve nyní prokl jsem v mocný vzlykot. Nyní teprv poznal jsem, co je bratr, neboť do té doby zdál jsem se být blízký domovu, v mém Podkrkonoší. Utěchou v mé strašné bolesti bylo mi jen to, že zemřel ve spánku, snad ve snách, jsa u svých drahých, doma ve Studenci, tak jako téměř každý touto nemocí postižený ve spánku na onen svět odcházel.

Nyní teprv povšiml jsem si, že vpravo vedle mne leží Maďaři a nalevo zase Němci, což dříve mi bylo lhostejno. »Ale byli jsme

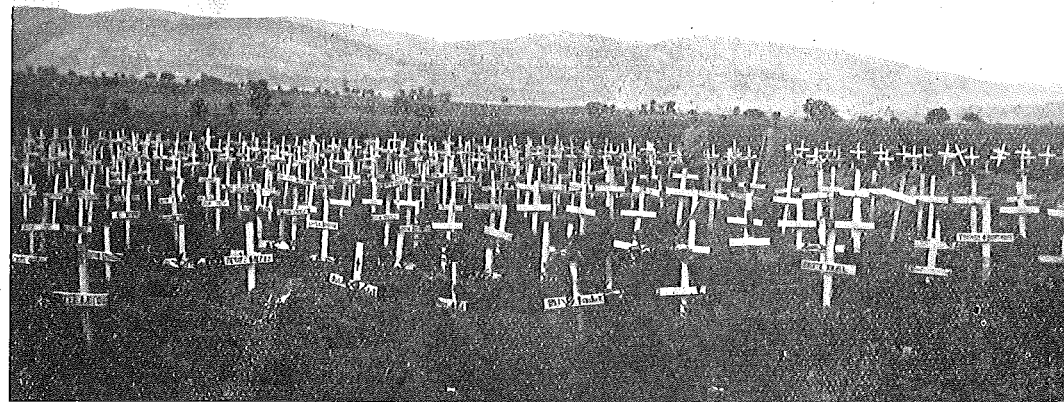

Prizren, chrám sv. Petra.

Když pak po 14 dnů nikde nebylo ani trochu soli, tu zákeřná nemoc dostoupila vrchole. Byly to nevyhnutelné následky vojny a obvyklé, k válce se družící hrůzy.

Z pěších i dělostřeleckých kasáren staly se nemocnice. Z první vozili denně 2 a posléze i 3 vozíky mrtvol po 6—8 v jednom, na sebe kladených, téměř všechny v šedomodrých (Rakušani) a modrých (Maďaři) kalhotách na větší pahorek proti nemocnici, as 1 km vzdálený, kde je pohřbívali hromadně v šachtách. Když jsem překonal sám tuto nemoc, 12. dubna i mého bratra se společného slamníku do umrlčí komory odnášeli.

stejně postižení, stejně uniformovaní a jsou to přece naši,« namlouval jsem si a bylo mi volněji. Tu však oblíbený a obětavý náš »bolničar« Jablonský, nyní francouzský legionář mi vyprávěl, že smrt bratrovu přivodil v nemocnici službu mající Maďar, který ho žilou zbil za to, že v noci nemohl se dobelhati blátem po kotníky sahajícím k záchodům. Vždyť prý tyfus byl již hodně omezen a podléhali mu pouze tělesně nejslabší. A můj bratr byl přece zdravý jako řípa. »Tož jsou tedy přece horší než nejkrutější nepřítel?« mihla mi hlavou myšlenka. A tu jsem si vzpomněl, co jsem o nich slyšel vyprávěl.

Prizren, hřbitov rakouských zajatců.

Foto Památník Odboje.

věti před válkou, jak zacházeli se Slováky. Slyšel jsem o nich také nyní ve válce, jak řádili v Srbsku a v Niši. A bylo po dobrém poměru. Se starým asi 50letým Maďarem, Rórzó So, jsem se ještě jakž takž skamarádil, ale k mladšímu, vedle ležícímu Maďarovi, u něhož jsem jednou spatřil 6 starých lžic, které asi ukradl mrtvým kamarádům, přilnutí jsem nemohl.

Bylo to v září r. 1915, když Bulharsko, dosud neutrální, s čerstvými silami postavilo se po bok centrálních mocností a vpadlo v týl zpola vysílenému Srbsku. To znamenalo ovšem i pro nás katastrofu. Nebyla z nás sice už žádná zajatecká armáda, ale ke 20.000 nás přece ještě bylo.

Pracovali jsme již po 4 měsíce na budování tratě z Niše do Knězevce k bulharským hranicím. Byla to práce těžká a přirovnávali jsme se k trestancům v donucovací pracovně. Nejtěžší práce byla nošení betonu a vrtání tunelů v tvrdém, skalnatém terénu. Ale přes to přese všechno, že jsme byli prací utýráni, na večer bylo slyšet veselé písně, které se nesly timockou dolinou.

Až tu nastala nám ona pověstná křížová cesta, ústup pěšky Albanií a do Černé Hory. Těžko jsme se loučili s těmito nehostinnými skalami, kde nám bylo přece jen dobře, kde

byli jsme vysvobozeni již od zákeřných nemocí a kde v neděli dovolovala nám volnost, nám popřávaná, dosti daleké vycházky do širého okolí. Nastoupili jsme pochod. S počátku, z Niše až do Prokuplie a Brusu, pokud síly nám stačily, byly čtyřstupy jakž takž udržovány, ale pak už přes Rašku, Mitrovice, Prizren, Vúćitrn atd. byl to nepravdělný houf vlekokcích se postav s dlouhým ohonem. Do Itálie, kam byl směr ustupujících, dostaly se jen skrovné stovky. Já a přítel Trz — od 102. pluku — došli jsme jen do Péče. Už v Prizrenu jsme se odtrhli od »transportu« a odtud, že ústup provedeme na vlastní pěst. Tam to bylo, kde (asi 20) vrhli jsme se před městem na odhozené zelné listy. Tam také před městem sestavený dvojestup jako na povel utvořil se v chumáč a asi 100 rukou vztyčených s rozevřenou dlaní chytalo drobtý chleba, které jim z prvního pochodí jakási žena, přes okno nachýlená, drobila, chtějíc tak patrně všechny podělit. Nebylo také divu, vždyť i stráž s námi jdoucí poslední chléb dostala v Mitrovicích a my poslední pluku.

Odtud také ustupující civilní lidé i vojenská »komora« (vozatajstvo) zbavovali se už sotva vlekokcích se tahounů, volů i koní, od Vúćitrnu dále i vozů. Před Péčí byla

úmyslně zničena i děla. Tato padlá zvířata stávala se naší potravou, když už hlad se stával neodbytný a tak za 2—3 dny ze zvířete byly viděti jen neuměle ořezané kosti.

Za dvoudenního potulování a žebrání po odtrhnutí se od transportu žádali jsme o přijetí za komoražije při vozatajstvu »moravsko-artilerijské divizie«. Poněvadž i mezi Srby se našli nevěrní, vidouce, že »Majka Serbie propadá«, utekli v naději, že budou ponecháni doma — do 3—4 ročního zajetí a proto přijali nás ihned.

Já i Trz, jsouce opět syti, vesele poháněli jsme slovem »hajdy« každý pár velkých, silných volů, doufali jsme, že tak ústup snáze překonáme. Leč, co se po 4 dnech stalo! Utáboříme se na noc ve větším prostoru na pokraji města Đakovice, kam jsme právě přijeli. Štěstí, že tuto noc jsme si jak obyčejně pod vůz k spánku neulehli a že na voze pro samé maso místa nebylo, přespali jsme na chodníku, sněhu prostém. Když se opět prosincové jitra probudilo, překvapilo nás několik ran z pušek, ručních granátů, nesmírný křik a hučení vozů těsně před námi. Arnauti — Mohamedáni — zaútočili na naše odpočívající vozatajstvo. Kapitána zabil, náředníka těžko ranil, překvapení vozatajci se rozutíkali a útočící bleskurychle s vozy i zápraží v ulicích zmizeli tak, že, než jsem se já a přítel Trz k útěku připravili, nebylo na prostranství tom nic.

Po chvíli na rozhraní ulic rozmýšlejíce se kam teď, zastavili jsme se. Mžikem přiskočí k nám dva Arnauti a tahali nás za ruce; pryč do jejich »crkve« (mešity), kde nás do příchodu Austrijáků budou vydržovat, řekli lámánou srbštinou. My však okamžik váhali. Pak jsme se jim energicky vytrhli a v mžiku zmizeli jsme v nejbližší ulici.

Za 3 dny došli jsme konečně do Péče. Byli

jsme zeslábli hladem i zimou a utýráni k smrti. Svůdný hlas Arnautů jako by nás pronásledoval. K přistavu bylo třeba jíti ještě nejméně osm dní. Ne, nemůžeme to vydržeti. Vždyť už jsme nyní polomrtvi. Kdo ví, kolik ještě dní života nám je popřáno. A pak cesta po moři... Zatoužili jsme náhle po domově, aspoň ještě jednou spatřiti své drahé. Před svým duševním zrakem viděl jsem svého nebohého bratra. Jak smutným je to zemřít tak v cizině... Aniž bychom byli si všeho jasně vědomi, zalezli jsme za městem do opuštěné maštale, kde nás 13. prosince, tedy právě za rok, chopila do svých přátelských chapadel opět moc Jeho Veličenstva z Boží milosti atd.

Cesta nazpět nebyla valně lepší. Touha po domově byla silná, ale přece jen každý z nás za nedlouho tohoto omámení litoval. Maďařihonvédi, kterých bylo po celém Srbsku ovšem mimo přední linii jak by nase, postarali se již o to, abychom brzy vystřízlivěli.

Koncem května r. 1916 hudba pěšího pluku 102. v Bekeš-Čábě rázným pochodem vyprovázela naši 20. maršku na nádraží a odvážela ji na italskou frontu. Zde za 9. ofensivy italské na doberdobské frontě přišel jsem po druhé do zajetí, tentokráte italského, kde jsem vstoupil 25. srpna 1917 do československého vojska. Tehdy se mi zjevil v duchu obraz, kterak bratr v užické nemocnici vleče se k lůžku nezvykle sehnut. Bez hlesu klesl vedle mne, zahrabal se do pláště a po chvíli štkal. Tenkrát měl jsem za to, že to je ze spaní a teprve pak jsem se dozvěděl, že ho tak Maďar v nemocnici zbil. Za ním prolétl mi před zrakem obraz druhý, kde mi matka dopisem sdělila, že i druhý bratr, Karel, byl zabit v Itálii. Pak třetí, jak v Čechách trpí hlad, zatím co Němci a Maďaři mají blahobyť. Jak celý národ náš trpí... A byl jsem rozhodnut...

X

V ZAJETÍ V SRBSKU

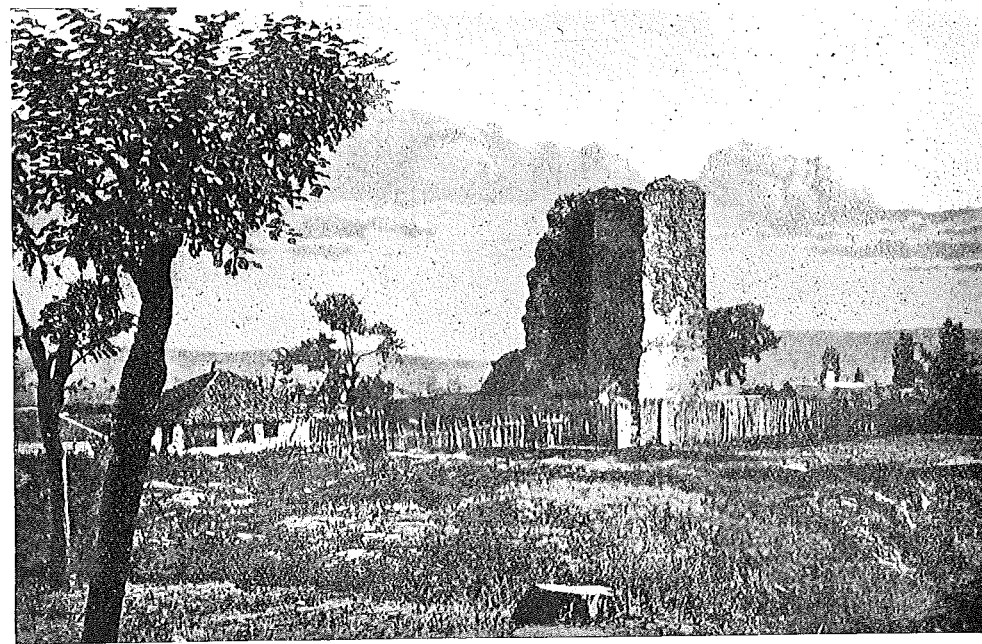
J. HALADA

Když v prosinci r. 1914 zajat jsem byl na srbské frontě, po čtyřdenním pochodu dostali jsme se do Kragujevace. Zde byli jsme naloženi, lépe řečeno namačkáni, do železničních vagonů a po celonoční jízdě vystoupili jsme v Kruševaci, obyčejném to srbském městě s význačným však chrámem cara Lazara.

V Kruševaci ponejprv setkali jsme se s civilem-Čechem, kolem něhož seběhli jsme se všichni jako kuřata kolem své matky. Zastavoval nás do tajů evropské politiky a mezi jiným vytyčil i cíl osvobození a osamostatnění Čechů z jařma rakouského. Přiznám se, že nám všem bez výjimky, kteří přišli jsme z rakouské fronty v r. 1914, zdálo se to nemožností. Ale svými řečmi nás přece aspoň tolik nadchl, že dávali jsme po většině »Frantíky« s čepic dolů. Jedni je hned zahodili do bláta, druzí z opatrnosti si je schovali na pozdější dobu a tak s »Frantíky« setkávali jsme se stále, ba ještě v zajetí ve Francii, kam jsme se později dostali, objevil se »Frantík« leckde na dně kufru.

Z Kruševace po celodenním pochodu krajinou rovinatou dostihli jsme večer městečka Trsteniku a příštího večera pak města Kraljeva při vtoku řeky Ibaru do řeky Moravy.

V Kraljevu zůstala nás část. Přijal nás nadzorník vojních putova (= cest), jehož pro jeho jméno Petr zvali jsme krátce Pero. Člověk ten, rodem prý odněkud ze Slavonie, byl pravým zloduchem. Necitelný byl na nejvyšší stupeň. S nikým neměl slitování. Pokládal nás za otroky a dle toho i s námi jed-

Kruševac, rozvaliny hradu cara Lazara.

nal. Málokdy byl při zdravém rozumu. Ob-
čejně rakie (= slivovice) ho ovládala. Za
největších mrazů nebo plískanic vyháněl nás
na práci na silnici. Většina nás byla bez
plášťů, které byly nám buď na frontě, hlavně
však za frontou odebrány srbskými vojáky
nebo někteří je i z nouze za pár dinarů pro-
dali.

Práce na silnici nebyla těžká, ale za dešti-
vého počasí přece nemilá. Při tom každo-
denně bylo nutno prohlédnouti si oděv, hlav-
ně však košili, poněvadž cizopasnici nám ne-
chtěli dáti v noci pokoje. Prohlídka ta dala
se venku, protože v hostinci, kde jsme byli
ubytováni a kam přicházeli Srbové popí-
ťi rakie, nebylo to možné. Po celé zimní
měsíce také téměř nikdo nepral, protože dvo-
jho prádla skoro nikdo neměl a prátí v řece
za mrazu a choditi pak několik dní bez ko-
šile také nikdo nechtěl, protože nebylo ani
možno košili usušiti.

Pravým opakem našeho velitele byl srb-
ský lid. Sice prostý, nevzdělaný, ale dobro-
srdečný. Zvali nás všechny bez rozdílu Švá-
by, ale slovo Čech i na ně působilo, ačkoli
o Čechách toho věděli pramálo. Pohostinnost
srbská ukázala se nám hned na srbské vá-
noce r. 1914, na t. zv. Božič (= Boží hod),
kdy nás všechny bez rozdílu národnosti po-
hostili vepřovou a vínem, ačkoli sami už teh-
dy netonuli v nadbytku.

O těchto svátcích ze zvědavosti zablou-
dil jsem jednou dopoledne i do kostela. Byl
právě jakýsi pohřeb. Zamlouvaly se mi pro-
sté církevní obřady a národní jazyk při nich.
Slova »Gospodine pomiluj ny« zněla mi dlou-
ho v uších.

Po pohřbu byli účastníci hned v kostele
pohoštěni. Na velikém podnosu dřevěném
byla přinesena rozličná jídla a lžičkou první
ochutnával kněz — pop. Na mne už v ko-
stele nedošlo. Stál jsem jako publikán v kou-
tě u dveří. Ale na hřbitově musel jsem i já
na počest zemřelého pojísti a popíti. Poně-
vadž věděli, že sám bych si mnoho nevzal,
ačkoli žaludek jistě nemám přečpaný, slito-
vala se nade mnou jedna Srbka — aby snad
nikdo neměl mě v nějakém podezření při-
pomínám, že to byla už hodně starší žena —
a ukrojila mi řádný krajíc chleba, jež nama-

zala sýrem a dala mi jej. Vše musel jsem za-
pítí sklenkou vína. Pochvaloval jsem si to a
byl bych chodil snad na pohřeb každý den,
jen kdybych býval měl kdy.

Pohřbů bylo tehdy mnoho. Řádil v Srbsku
skvrnitý tyfus, a to nejen mezi civilním oby-
vatelstvem, ale i mezi vojáky a zvláště mezi
zajatci. Nemocnice byly v pravém slova
přečpané a lékařů i léků se nedostávalo. O
řádění tyfu mezi zajatci mohli by nejlépe vy-
pravovati ti, kteří byli ve větších střediscích,
na př. Niši.

Onemocněl-li někdo z nás v této době —
bylo to na počátku r. 1915 — zpravidla se
do nemocnice ani nedostal, nýbrž zůstal mezi
námi a tak se stalo, že když někdo na př.
v noci umřel, druzí v jeho společnosti klidně
spali až do rána. Stalo se tak i v naší četě,
když byla přeložena z Kraljeva do sousední
vesnice Vrby.

Jak byl srbský pop nábožensky snášen-
livý, dokazuje to, že šel na pohřeb i vojáku,
který byl nejen jiné národnosti, ale i víry.
To měli by si vzítí k srdci u nás kněží církve
římské, kteří nechtějí jíti nejen na pohřeb Če-
cha-legionáře, ale jichž záští jde tak daleko,
že nechtějí mrtvému ani vykázati hrob na
slušném místě, jedná-li se o legionáře jiné
víry nežli římsko-katolické.

Zajímavé bylo i bratrství Srbů. Nebylo
zvláštním zjevem, když srbský důstojník za-
sedl v kavárně mezi nás zajatce-Čechy a ba-
vil se s námi. O bratrském styku srbského
vojáka s důstojníky netřeba se ani zmiňovati.

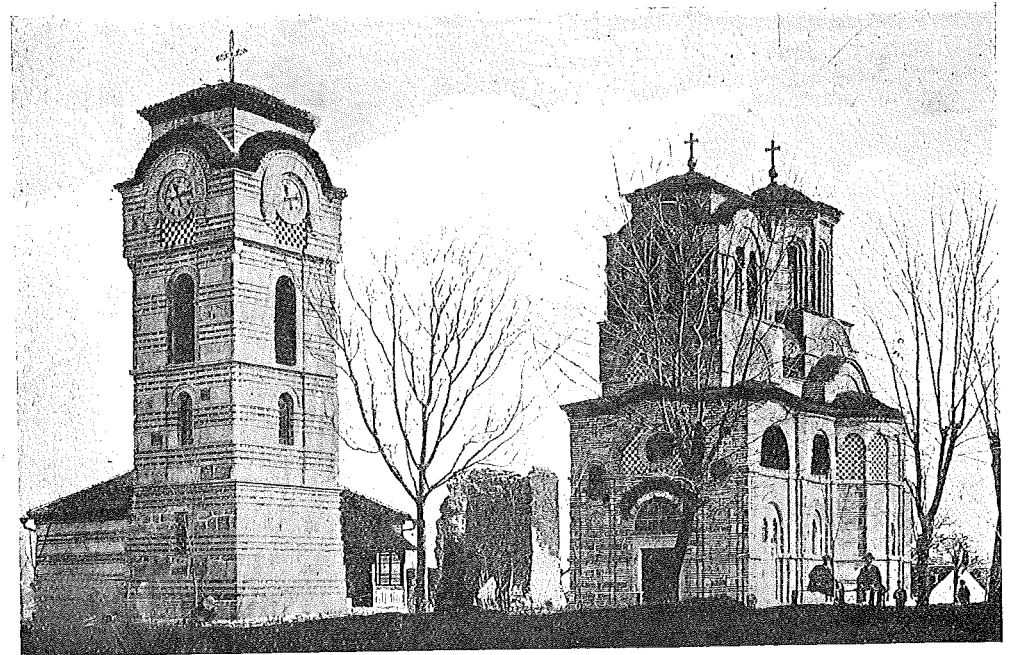
Z Kraljeva byla naše četa poslána na
opravu cest do lázeňského místa Báně Vrnci
u Trstenika. Rušné toto lázeňské městečko
bylo tehdy proměněno v město nemocných.
Všechny vily byly proměněny v nemocnice
a se všech vlál bílý prapor s červeným kří-
žem.

Zde byli jsme dáni k dispozici jakémusi in-
ženýru Maničovi, který byl v Čechách v
Karlovyh Varech na léčení a proto Čechy
znal. Jednal s námi opravdu bratrsky, práci
nás nepřetěžoval, takže pobyt v Bani Vrnci
byl pro nás jeden z nejlepších.

Ubytování měli jsme slušné. Byly to něja-
ké starší budovy, patřící správě lázní, které
pronajímány byly chudším návštěvníkům.

Potom nebylo nás nikdy mnoho pohromadě.
Naše četa měla vždy jen od 30 do 50 mužů.
Místní náčelník vojne stanice skoro denně
přicházel do našeho tábora a přesvědčoval se
o čistotě v místnostech, což snad nikde jinde
v Srbsku se nedělo. Rodem byl Černohorec
a rád se dával informovati o poměrech u nás.

Zde dostali jsme po prvé i pytlivé slam-
níky. Před tím totiž spali jsme na podlaze a
za polštář sloužil nám chlebník se šálkem.
Čekali totiž návštěvu amerického vyslance
Vopičky, který měl tehdy na starosti také ra-
kouské příslušníky.

Kostel a věž cara Lazara v Kruševaci.

V ustanovený den, kdy měl přijeti, přijel
k nám i náš srbský komandant — jakýsi sta-
říčkový kapitán. Postavil nás do řídky a tak asi
hodinu očekávali jsme příjezd p. vyslancův.
Najednou v dáli zahučel automobil, my vy-
pjali prsa a postavili se do pozoru. Ale auto
u nás nezastavilo. Pana vyslance jsem neznal
a tudíž nevím, byl-li v automobilu, ale náš
kapitán říkal, že tam jel »On«. Snad na zpá-
teční cestě se u nás zastaví. Čekáme zase
asi hodinu. Mezitím p. vyslanec si prý pro-
hlížel nemocnice, v nichž byly samé fran-
couzské a anglické mise. Ale ani zpátky se u
nás nestavil. My bychom byli také rádi vi-
děli našeho rodáka-vyslance, ale snad sta-

říčkový kapitán srbský toužil po jeho příchodu
ještě více. Byl celý ze všeho nešťasten.
Aspoň z jeho tváře bylo to lze vyčísti. Jistě
by byl dostal pochvalu, poněvadž naše zaja-
tecké ubikace v Bani Vrnci byly na tehdejší
dobu vzorné.

Zde mohli jsme ve volném čase, t. j. v ne-
děli, upotřebiti i lázní určených pro civilní
obyvatelstvo a nikdo se nás neptal, co jsme
zač. Vůbec bylo zde postaráno o čistotu.
Hned, když jsme sem přišli, museli jsme si
dáti vyčistiti šaty a prádlo od cizopasníků.
Dělo se to krátkým způsobem: Stranou v

parku byla postavena pec, kde se šaty »vy-
palovaly«. Mezitím my vedle v oděvu Ada-
mově očekávali, až nám šaty budou vydány.
I prádlo nám týdně v nemocnici prali.

Do města mohli jsme ve volném čase kdy-
koli, ba i v neděli na korso jsme se odvážili.
Stalo se sice, že leckdy dal tam některý srb-
ský oficír »Švábovi« pohlavec, ale to druhé
neodvrátilo, aby tam příště nešli.

V barácích našich byl život jednotvárný.
Způsob života byl stále týž. Ve dne kromě
neděle chodilo se na práci a po večeri buď
zašlo se do kafany na »času« rakie nebo se
doma zpívalo a hlavně debatovalo.

I jinak zde byl pobyt příjemný. Cesty, kte-

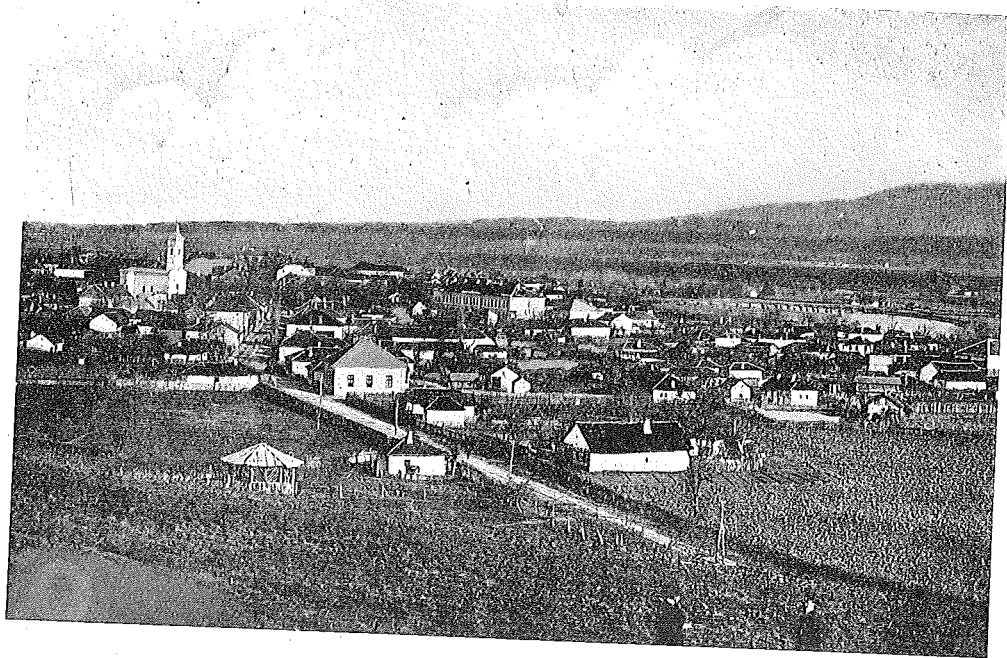
ré se opravovaly, vedly z velké části dubovými lesy, kde pobyt za teplých dnů červnových byl velice příjemný. Nemocných už tehdy mezi námi nebylo a rozstěhovali se přece někdo, dostalo se mu již v nemocnici náležitého ošetření. Nemocnice byly skoro poloprázdné, protože nakažlivé nemoci už pomíjely a na frontě byl klid.

Ale nic netrvá věčně. I náš pobyt chýlil se zde ke konci a my posláni počátkem srpna na opravu silnic mezi Kraljevem a Kragujevacem. Zde bydleli jsme ve škole. Budova jako každá jiná na vesnici ve Starém Srbsku,

ně bývali jsme hostěni buď rakii nebo černou kávou, t. zv. turskou (= tureckou).

Kafany (= hostince, kavárny) bývaly hojně vyhledávány muži, pokud nebyli na frontě. Starost o domácnost i hospodářství ponechávali ženám. Muž, abych obrazně řekl, byl pán. Jelo-li se do města, muž seděl na voze a žena pěšky vedle vozu vedla dobytek. Ženy proto počínaly si jako muži. Na koni jezdily do města, jenže opánky na jejich nohou divně se jim při tom vyjímal.

Když pak koncem srpna četa byla poslána do Niše na dokončení trati Niš—Kňaže-

Kraljevo.

jenže měla podlahu, které v jiných domech zpravidla nebylo. Mnohokrát jsem si vzpomněl, jak po balkánské válce v r. 1912 byl jsem skoro rozhodnut žádati do Srbska na místo učitelské a jak jsem toho nelitoval. To u nás na té nejzastřenější vesnici je život přece lepší.

Lid venkovský, jak už jsem dříve se zmínil, je dobrý. Za každou, byť i sebe nepatrnější práci, se odměňoval. Zvláště mně vyhledávali, abych jim napsal latinkou adresy na jejich drahé, kteří byli v zajetí v Rakousku. A nikdy nedělo se to zadarmo. I v kafa-

vac, já byl poslán zpět do Trstenika do kanceláře nadzorníka vojních putova. Nadzorníkem byl stále onen pověstný Pero. Nejdříve musel jsem udělati zkoušku, znám-li psáti a čísti srbsky a když zkouška dobře dopadla, zůstal jsem v kanceláři jako písař. Kromě mne byl tam ještě jeden Srbín. Snášeli jsme se spolu velice dobře a proto práce v kanceláři se mi lépe líbila, nežli cestaření na silnici. K radosti nás obou Pero byl úřadu svého zbaven a na místo něho přišel inženýr Nikola Todorovič, zvaný krátce Nikola. Leč ani ten se dlouho v úřadě nadzorníka neudržel a mí-

sto něho přišel jakýsi profesor z Bělehradu, jehož jméno už jsem zapomněl. Byl v uniformě srbského kapitána, ale bylo na něm znáti, že vojančina není jeho povoláním. Byl to dobrák od kosti, který snažil se mi zpříjemniti pobyt u něho všemožným způsobem. Necítil jsem se u něho zajatcem v pravém slova smyslu.

Ale na obzoru vystupovaly už zase chmury. Bulharsko vypovědělo tehdy Srbsku válku a spojené armády rakousko-německé táhly na Bělehrad. Velikost situace bylo možno u nás pozorovati z pohybů vojsk, která oběma směry mimo naše vily byla dopravována úzkokolejnou dráhou Kruševac—Užice. Vlaky byly vojskem naplněny, střechy vagonů plné vojáků a příjezd francouzských aviatiků do Trsteniku dával tušiti blížící se bouři. Městečko pojednou přeplněno utečenci od Niše a z Niše; ba i sám král Petr se svým dvorem uchýlil se do blízkého Kraljeva. Drahota úžasně stoupala a co hlavní, nedostalo se už skoro ničeho koupiti.

Mezi civily dělaly si místo celé čety zajatců s kolečky a lopatami, každý s tím nářadím, s nímž pracoval na trati Niš—Kňaže-

vac. Ti vyprávěli už o zmatku, který u Niše panoval. Z Trstenika jako čtyři hrobaři táhli dále kupředu, jako by už předem chtěli kopati hroby pro ty, kteří půjdou za nimi.

A brzy na to došlo i na naši četu v Trsteniku. Dne 30. října 1915 vydali jsme se na cestu. Nerad loučil jsem se se svým představeným, nerad loučil se tento se mnou, ale krutý osud neměl slitování.

Shromaždištěm všech zajatců ze Šumadije byl Kruševac, den cesty vzdálený od Trstenika. I zde panoval horečný shon. Zdrželi jsme se jen jeden den a pak za hukotu děl, praskotu šrapnelů, obláček dýmů na obzoru a rachotu rakouského aeroplánu nad hlavami našimi opouštěli jsme Kruševac a dali se na pochod do Neznáma. Štěstí, že to bylo do Neznáma, poněvadž mnohý by byl již si zoufal z 2měsíční cesty, která nás čekala přes Srbsko a Albanii a na níž téměř polovina našich hochů zůstala. A co nedodělala Albanie, to se dokončilo po příchodu do Itálie na ostrově Asinaře u Sardinie. Tisíce hrobů mohlo by vyprávěti o tom, co prožili ti, kteří šli »Alejemi smrti«. Cesta ta, společná všem srbským zajatcům, jistě bude vyličená jinými.

X

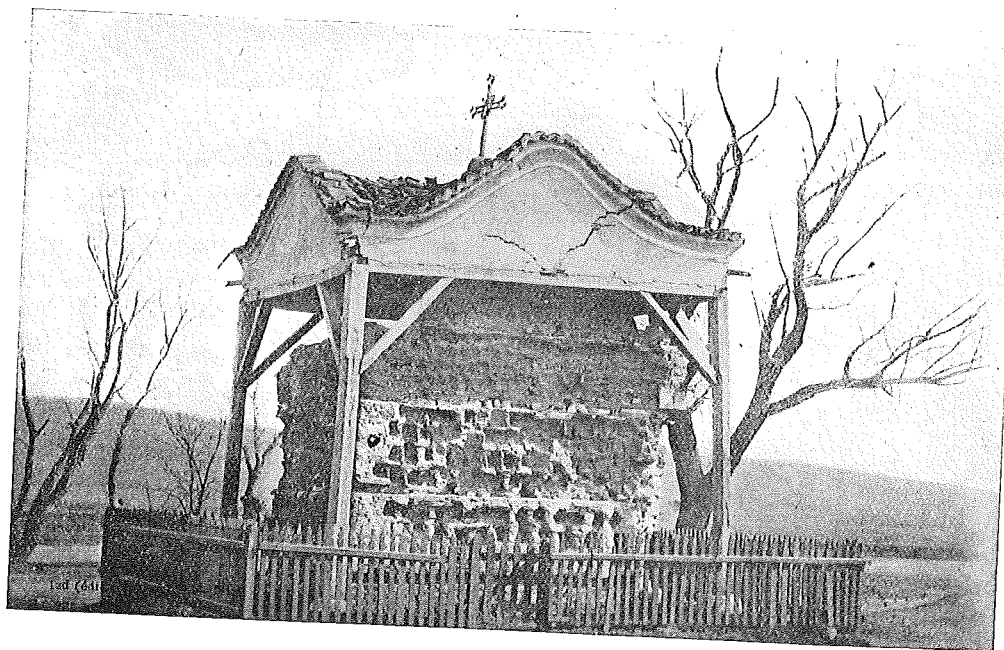
MŮJ POBYT V SRBSKU

JOSEF KLUZÁK

Přišel jsem do srbského zajetí koncem r. 1914. Bylo nás všech něco přes 100 mužů se třemi důstojníky, jichž jména jsem zapomněl. Šli jsme přes několik velkých srbských lágrů, kde seděli Srbové kol ohňů a sušili a ohřívali se. Co chvíli některý polobosý srbský voják vyskočil a odběhl od ohně k nám a těm, co měli torny na zádech, ohmatával je, mají-li rezervní boty. Našel-li jich, žádal o ně slušně slovy: »Daj cipele, tobě netreba. Dobudeš opánci a chočeš dobudeš u kůči.« Nedal-li mu jich někdo, pak jednoduše a krátce si pomohl a boty si vyvlastnil. Podobně se dělo i s příkrývkami a stanovým plátnem. Patrně věděli, že máme před sebou dlouhou cestu a chtěli nás zbavit přítěže. Do první vesnice jsme přišli asi tak k desáté hodině večer. Překvapení naše bylo ve-

liké, když jsme viděli, že ani tam nenocují srbsští vojáci lépe jak na frontě. Baráky byly plné raněných a lehčeji ranění a zdraví seděli po zahradách a cestách u ohňů. Naším příchodem se ohně na široké, blátivé cestě rozmnožily.

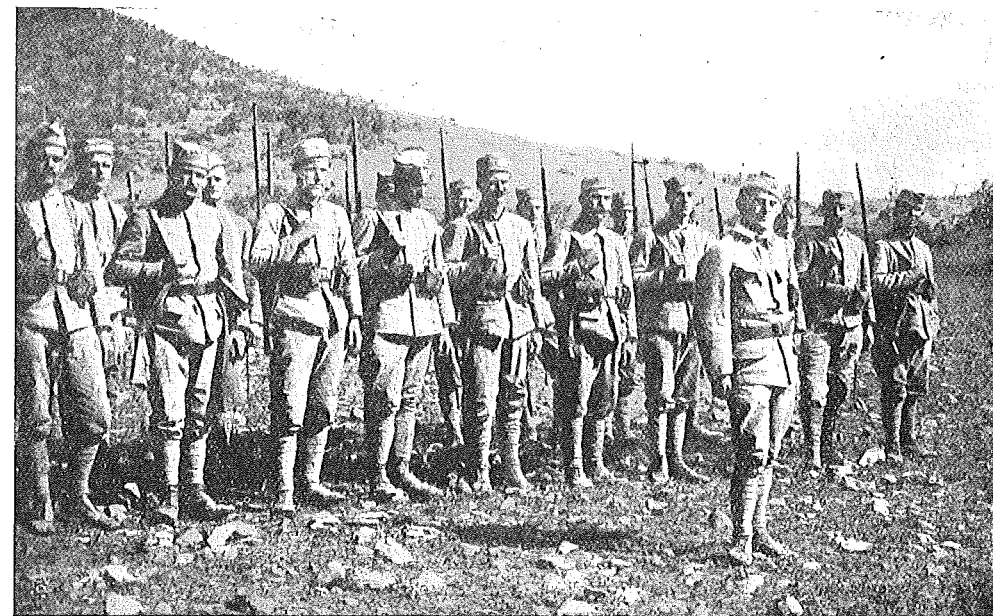
»Grij se švábo!« volali na nás dobrácky. Nebylo nač si sednout a stát u ohně po kotníky v blátě několik hodin, není, věřte, nic příjemného. Procházeti se nám nebylo dovoleno, protože naši strážci, samí již příslušníci »druhého pozívu« (druhé výzvy), dědové v občanských šatech a s puškami bez řemení nebo na provázcích, kteří seděli kolem plápolajících ohňů na příznivějších a sušších místech, nepřáli si býti z tohoto klidu a odpočinku vyrušováni. Pravděpodobně se báli, aby některý z našich řad nezmizel.

Čele Kula u Niše.

Konečně jsme se dočkali rána. Měli jsme odbytu prvou noc, probdělou v zajetí a nadšenců v našich řadách, kteří šli s radostí do zajetí, ubývalo. Ráno došel ještě jeden oddíl našich zajatců i od jiných pluků. Dali nás všechny dohromady, spočítali a as v 10 hod. dopoledne jsme v cestě pokračovali.

Byla nás hezká řada. Šli jsme celý den blátivými cestami až pozdě do večera, až jsme přišli na rozsáhlou vlhkou louku, kde byla již spousta rakouských zajatců a kde nocování nebylo lepší včerejšího. Pak jsme šli přes Topolo na Kragujevac.

Četa srbských vojinů.

Během této cesty naskytlo se nám mnoho příležitosti poznati chrabrost a vytrvalost Srbů. Viděli jsme celé spousty srbských raněných vojinů, z nichž někteří dosti těžce se vlekli hladoví a polobosí do vnitrozemí. Většina jich byla skoro v plné výzbroji, každý měl v knoflíkové dirce pláště neb bluzu ceduličku svého určení.

Do Kragujevace jsme přišli asi čtvrtý den pozdě v noci a byli jsme zavedeni do veliké cihelny, ležící za městem, kde jsme přenocovali. Tehdy tomu bylo právě tři měsíce, co jsem odešel z domu. Sem chodili všelijací obchodníci a obchodnice, jako tetky s listovým

tabákem a »čičové«*) s rakijí a různými jinými produkty, o nichž mysleli, že by mohly zpříjemniti Švábům zarobleníkům jejich život v této pusté cihelně.

Nebylo však mezi námi mnoho těch, kteří by byli vládli nějakým větším kapitálem, v důsledku čehož obchody »se Šváby« nebyly zrovna skvělé.

Já měl tehdy tisíc chutí u příležitosti toho slavného kvartálu koupiti si nějakou náladičku, zvláště když jsem se přiblížil k »čičovi«, prodávajícímu rakijí. Mělt on této dva druhy, obyčejnou sprostou a »ljutou« a silná

vůně z nich dráždila nozdry všech zajatců v celé cihelně. Bohužel však peníze byly ty tam, neboť jsem poslední zlaté rakouské desetikoruně »utrhal drápky« již v Topole, kde jsem v malé kafaně do sebe lil »mokka«, jako bych se chtěl otrávit. Byl jsem tehdy silně nachladlý, což mě nutilo k velmi častému běhání v místa, kam chodili i členové rakouské panovnické rodiny pěšky a chtěl jsem to tím »mokka« nějak zarazit.

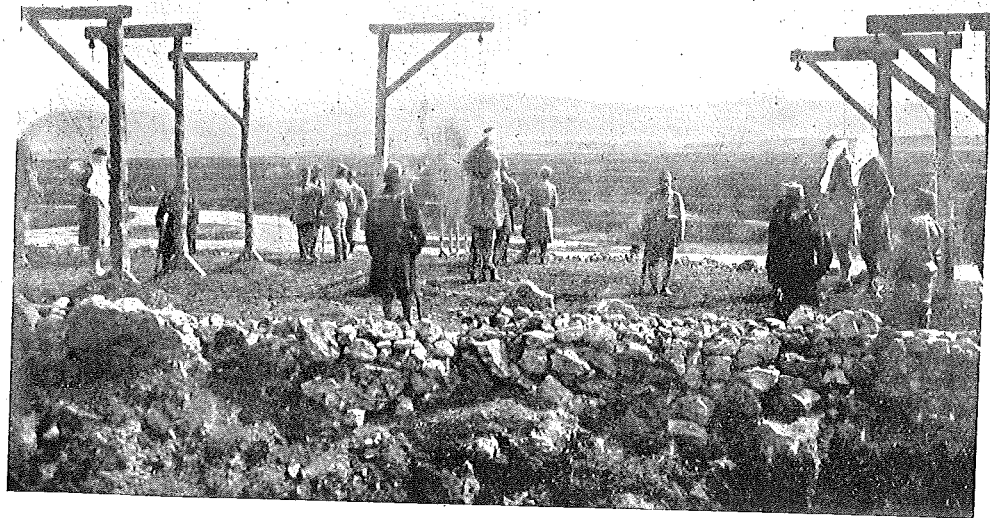
Nyní jsem stál před čičou, nalévajícím rakijí do slušně velkých čísek a dohadoval jsem

*) Čiča, čužák = sedlák.

se s ním, jak jsem jen dovedl, při čemž jsem si pomáhal rukama, hlavně prsty chvilami, když málo nabízel, uváděl jsem v pohyb celé tělo — kolik by dal rakije a kolik para (peněz) za proražený stříbrňák rakouského původu z dob Marie Terezie, kterým snad po leta zdobily své šije vlnadné Srbky někde v okolí Černé Hory. Nebo snad býval ten peníz úctyhodné velikosti, větší jak rakouská pětikoruna, v některé rodině rodinným klenotem a jako takový ztracen v předsíni prázdné kůči, kde jsem ho našel. snad právě v okamžiku, když se jeho nosi-

v jednom koutku a svůj stříbrňák jsem si zašil do kapsičky svých kalhot, kde jsem dříve nosil »umrlčí legitimaci«. Zašil jsem ho jednak z obavy, aby mi ho někdo neukradl, jednak proto, aby na mě nepřišlo tak často pokušení a nevyměnil ho snad někde za nějakou štamprli rakije.

Za několik dní odjeli jsme z Kragujevace vlakem do Niše a tam jsme byli ubytováni za jezdeckými kasárny ve velkých, plechových skladištích. Sláma pod námi, přes kterou se celý den chodilo, byla jako řezanka a plná vši, o čemž jsem ovšem první den ne-

Popravy srbského obyvatelstva Rakušany.

telka za noci neb časného jitra s rodnou kůčou na neurčito loučila, aby ji zanechala v ruku rakouských vetřelců.

Ať již byla historie toho stříbrňáku taková neb jinaká, jisto jest to, že pro mne měl velikou cenu. Vždyť to byl můj jediný — arci z mezinárodního kursu již dávno vyřazený a proražený, aby se mohl navléci na šňůrku — peníz, který jsem si cenil vysoko a protože děda s kořalkou málo nabízel, nechal jsem si svůj stříbrňák a on si nechal jeho kořalku. Odešel jsem od něho s opovržením a rovnou do cihelny. Tam jsem se skrčil

věděl. Až dosud jsem byl prost těchto milých druhů válek a zajetí. Druhý den jsem však chytil na sobě první veš, první veš v mém životě, při čemž jsem se zachvěl hrůzou. A od té chvíle nemyslil jsem na nic jiného, než jak se odšívít.

Poněvadž v Niši bylo zajatců spousta a mnozí z nich již delší čas, vedl se mezi nimi čilý obchod vším možným a i civilní osoby chodily do lágrů a obchodovaly. Naskytla se mi proto brzo příležitost udati za výhodných podmínek svůj stříbrňák.

Přišel totiž jednou v podvečer muž v ci-

vilu a že prý kupuje peníze. Vypáral jsem rychle svůj peníz a předložil tomuto obchodníkovi, který svému řemeslu rozuměl daleko lépe, nežli »čiča« s rakijí v Kragujevaci, k nahlédnutí a on nabídl mi sám 3 dinary. Já ovšem jsem se tvářil, že je mi to málo a nechtěl jsem hned na nabízenou cenu přistoupiti. Abychom se snáze dohodli, přidal mi kupující minci a peněz ještě krabičku masti na vši. Věřte mi upřímně, že jsem měl z masti daleko větší radost, jak ze tří dinarů a ihned jsem započal s mazáním. Namazal jsem se pořádně a vymazal jsem hned víc jak polovinu, zbytkem jsem se pomazal druhého dne. Pak jsem se celý den blaženě usmíval a chvílemi docela tvářil jako hrdina, jako bych byl odšívil celou Niš. Již za soumraku hověl jsem si v drobné slámě, které jsem si toho dne pod sebe hodně nahromadil a klidně jsem usnul v pevném přesvědčení, že jsem proti těm cizopáskům důkladně pojištěn.

Den na to jsem si již ani na vši skoro nevzpomněl přes to, že jsem neodolal, abych se každou chvíli na některém místě svého hříšného těla nepodrbal. Když jsem viděl ostatní

zajatce, jak za poledního sluníčka vybírali vši, jen jsem se pohrdlivě ušklíbl a šel dál. Čtvrtého dne, když drbání moje nepřestávalo, naopak se zdvojnásobilo, pokusil jsem se jako ostatní za poledního slunka podívati se do svého prádla a po těle a s hrůzou jsem konstatoval, že se ta lenivá zvířátka rozmnožila více jak desetinásobně.

Pak jsem často při vybírání zpytoval své svědomí, není-li to trest boží za to, že jsem ten stříbrňák zvedl, odnesl až do Niše a zde snad pod cenou prodal. Brzy potom odjel oddíl zajatců z Niše na práci a to na udržování vrchní stavby úzkokolejné železnice Paračin—Zaječar, v kterémžto oddílu byl jsem i já. Byli jsme po malých skupinách rozdělení po stanicích skoro po celé trati a já dostal se as do středu trati, do městečka Boljevace, které se rozkládá na úpatí hory Rtaně při řece Timoku.

Tam jsme zůstali až do té doby, kdy Bulhaři vpadli Srbům vzad a zúčastnili se světové války a my museli nastoupiti cestu trnitou Albanií.

X

V SRBSKU JAKO ZAJATEK

JOSEF KAPAR

Pocit radosti nad šťastným přechodem »na druhou stranu« byl u mne a tuším, že i u všech ostatní rakousko-uherských zajatců — po srbsky »Švábů« — vystřídán stísněností. Stáje 1. jezdeckého pluku v Niši zdály se nám špatným ubytováním pro lidi, neboť byli jsme i z té rakouské vojny zvyklí na ubytování poměrně slušné. Zapomínali jsme, že v Srbsku jest velmi málo veřejných budov a pokud byly, byly všecky proměněny v nemocnice. Zapomínali jsme, že srbští vojáci nejsou ubytováni o nic lépe a že zkouší v zákopech mnohem více, nežli bylo utrpení naše. Po ústupu rakousko-uherské armády zaplnily se stáje v několika dnech tisíci zajatců všech národností monarchie. Smávali jsme se, že má císař pán velmi silnou posádku v Niši. Z dlouhé chvíle učili jsme se slabikovati noviny psané cyrilikou a dobře jsme se bavili k zlosti všech dobrých Němců a Maďarů, když jsme četli o taktickém vyklizení pravého břehu Driny rakouskou armádou. Velitelem naším byl starý pán, profesor ve výslužbě, který nás bavil hrou na flétnu. Často nám hrál »Kde domov můj«. Byl to také on, který nás vodil koupat do řeky Nišavy, kde jsme si i prádlo vyprali.

Niš v tu dobu byla sídlem srbské vlády. Leží v široké kotlině, měla tehdy asi 30.000 civ. obyvatelstva, ze tří stran obklopena horami. Stará pevnost je v rovině na pravém břehu Nišavy. Město s nečetnými výstavními budovami jest na břehu levém. Na prohlížení památek jsem neměl času, neboť již 3. září 1914 vyjel jsem asi s 250 kamarády z Niše přes Leskovac, Vranje, Kumanovo, Skoplje, Ferezovič do Prištiny. Z oken osobního vlaku mohli jsme výborně pozorovat

krajinu při řece Moravě. Město Leskovac leží v rovině a neskýtá zvláštního dojmu. Více nás zajímala stáda ovcí a prasat, pasoucí se na strništích. Město Vranje jest již malebnější s lázněmi Vranjička banja, jest nedaleko staré macedonské hranice. Odtud byly vedeny vojenské operace proti Turecku v roce 1912. Proto se zájmem jsme sledovali krajinu, kde bylo lze zřítí četné stopy nedávné války. Z Kumanova jsme neviděli nic. Za to Skoplje připadalo nám jako pohádka malebná — zblízka sice hodně nečistá, ale přece jen velmi zajímavé město. Rozkládá se na pravém břehu Vardaru uprostřed vysokých hor. Má asi 30.000 obyvatelů, z nichž velmi značná část je náboženství mohamedánského. Jinak jsou ve městě zastoupena vyznání jak pravoslavné, tak katolíci, kteří zde měli a snad dosud mají i arcibiskupa. Vedle kupolí pravoslavných chrámů ční k nebi štíhlé minarety džamií i věže katolického kostela. Nad městem vypíná se starý hrad. Skoplje sama o sobě představuje Macedonii v malém po stránce národopisné. Najdete zde Srby, Turky, Bulhary, španělské Židy, Albánce, cikány, Řeky i Macedonce, kteří nechtěli býti ani Bulhary ani Srby. Výklady bazarů nás sice cele upoutaly, ale protože nebylo zač kupovati, raději jsme vstoupili opět do vlaku, který zde od hlavní trati Bělehrad—Soluň odbočil na lokální trať, uhýbající k severozápadu do Mitrovice. Vlaku ubíhal údolím zalesněným, mezi horami, podél prudké bystřiny, míjel vesničky, obývané Turky v dlouhých kabátech a turbanech. Mnoho jsme reptali cestou. Časně ráno nás naši dobří průvodcové vzbudili. Byli jsme na místě.

Venku u osamělé nádražní budovy stála řada malých vozů, tažených párem drobných koní. S vozkou ne a ne se dorozumět. Někteří měli nízké bílé čepičky, sotva temeno hlavy přikrývající, jiní turbany špinavé až běda. Naskákali jsme do vozíků a již jsme ujížděli k městu asi 7 km od nádraží vzdálenému.

Priština leží na úbočí několika vrchů malebně rozložená. Pravoslavný kostel nelze na první pohled ani pozorovat, za to turecká džamie a pyšné minarety pyšně hledí do širokého Kosovského pole. Důkaz někdejšího

skou službou a ve »Švábech« viděli své spojence. Velitelství divise nás ubytovalo ve staré turecké škole. Byla to budova přízemní do podkopy stavěná, s loubím před okny, které všecky vedly jen na dvůr. Na nevelikém dvorku byla malá fontána s dobrou pitnou vodou. Vysoká zeď a vrata uzavíraly nám výhled na ulici. Kdo z nás v Prištině si potrpěl na nicnedělání, vylenošil se tolik, až jej to mrzelo. Světnice byly malé a slámy málo. Tlačilo to hodně než jsme si zvykli. Lenošení jsem neměl rád, byl to také pramen a začátek všech nemocí a proto raději jsem pro-

Kuršimli-Han, nejstarší stavitelská památka v Skoplji.

panství mohamedánských Turků. Nedaleko Prištiny směrem k Mitrovici je památné bojiště na Kosovu poli, kde se odehrávaly četné bitvy, zejména ta 15. července 1389. Jižně od Prištiny ve vzdálenosti asi 10 km jest klášter a památný kostel Gračanica. Ano! Kosovo pole toť Bílá Hora srbského národa. I zde došlo k porobě národa. Turci vítězně panovali staletí nad Srby. Přece však došlo k odčinění porážky. Na témže Kosovu poli v roce 1912 zvítězili Srbové nad Turky.

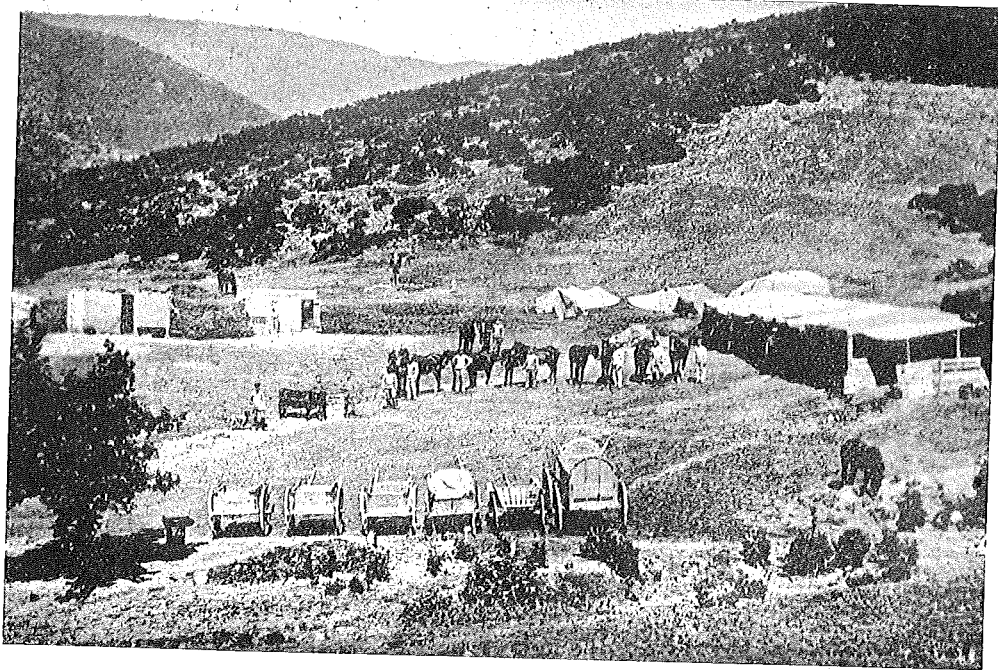
V době našeho příchodu do Prištiny hověli si páni Turci ve svých čaršijích, bazarech, kafanách a zvědavě i sympaticky si nás prohlíželi. Tehdy nebyli povinováni vojen-

sil o práci na zdravém vzduchu. Tato byla různá. Stýkali jsme se při práci s vojáky i sedláky. V tu dobu Srbové tvořili v Prištině velmi malou menšinu. V městě obchodníci a řemeslníci, a vůbec lépe situovaní lidé byli Turci. Úředníci a vojáci byli vesměs Srbové, našel se mezi nimi jeden Čech a Polák. Chudina, to byli Arnauti a španělský žid, podobní hodně rumunským cikánům. Ženy mohamedánské chodily černě oblékané s hustým závojem na obličej. Svoji sličností se pochlubily jen tehdy, byly-li jisté, že je jejich pán a vládce domu neuvidí.

Město samo žilo úplně životem orientálním. Obchod velmi čilý, dílny na ulicích, roz-

sáhlé bazary a v nich zboží všeho druhu nakupeno bez ladu a skladu. Ze štíhlých minaretů ozývalo se zpěvné volání muezinů »Allah ill allah« a v mešitách věřící prorokovi kláněli se bosí, odřikávající sury koranu. V době svátků od rána do noci bylo slyšeti muziku opravdu tureckou na píšťaly a bubny. Arnauti tvořili ponejvíce třídu zemědělského dělnictva. Vysokého vzrůstu v úzkých bílých nohavicích, po švech černě lemovaných s bílým, nejčastěji však hnědým kabátcem a bílou čepičkou na temeni hlavy. Turci nosili široké modré plundry, ozdobné látko-

plundry s úzkými nohavicemi pod kolena, krátké kazajky téže barvy, kolem boků široký pás z červené nebo strakaté vlněné látky, na hlavě vysoké šišaté beranice černé, na nohách opánky z vepřové kůže doma vyrobené. Nejčastěji přijížděli na malých konících nebo oslech, primitivními sedly osedlaných. Vždy seděli k jedné straně. Ženy nosily bílé vyšíváné šátky na hlavách, černé kabátce a dlouhé bílé sukně červeně nebo modře vyšíváné. Zástěry nosily tmavé barvy. Od sedláků Srbů jsme se dověděli mnoho o utrpení z dob tureckého jha a svévoli agů a begů.

V Macedonii.

vé pasy, krátké vyšíváné kabátce, modré nebo hnědé látky, hodně zdobené lemováním a stříbrnými knoflíky, na hlavě měli bílé, někteří také zelené turbany. Mnozí se nosili po evropsku, jen červený fez se štrápcem rozlišoval pravověřícího od d'aura.

Venkovany z okolních srbských vesnic viděli jsme obyčejně jenom o trhu. Konal se vždy na prostranství mezi kasárny a městem. Na trhu se prodával dobytek, drůbež, vejce, máslo, zelenina, nádobí, zkrátka vše, co se prodat dalo. Sedláci nosili oblek z tmavohnědé vlněné látky doma zpracované, široké

Měli v čerstvé paměti přepadení vesnic, vraždění klidných obyvatel, které se neobešlo bez středověkého mučení. Tam vypálili vesnici, tam znásilnili ženy, tam opět nabodli někoho na kůl a za živa upálili.

Po válce v roce 1912 nechťelo se Turkům, a zejména loupeživým arnautům, při hranicích albánských klidně sedět. Vzbouřili se a provedli řez v několika srbských obcích. Odvetnou řez provedli pak Srbové a útočníci zaplatili životy do jednoho. Ukazovali nám hromadu smetí, která stále doutnala — pod ní je jejich společný hrob.

Nikdo se nestaral o to, jsou-li položeni tváří k východu v očekávání archanděla, který by je převedl přes most do ráje proroka a také nikdo jim nepostaví u nohou kámen s turbanem. Hromada za stájemí kasáren jistě už nehoří a není žádné památky o tom, že tam se nalézá hrob pěti set loupeživých Arnautů. Jen opodál jsou snad dosud

dě a na jihu pohořím Gilany, na jihozápadě Šár planinou a na západě vysokými černo-horskými horami. Dlouho jsem v Prištině nepobyl. Po ústupu rak.-uher. armády od Valjeva v listopadu a prosinci rozmohly se v Srbsku epidemické nemoci tou měrou, že nebylo lze nakažené a nemocné ošetřovati, a tak lidé bez pomoci mřeli na ulicích. Bylo

Gračanica.

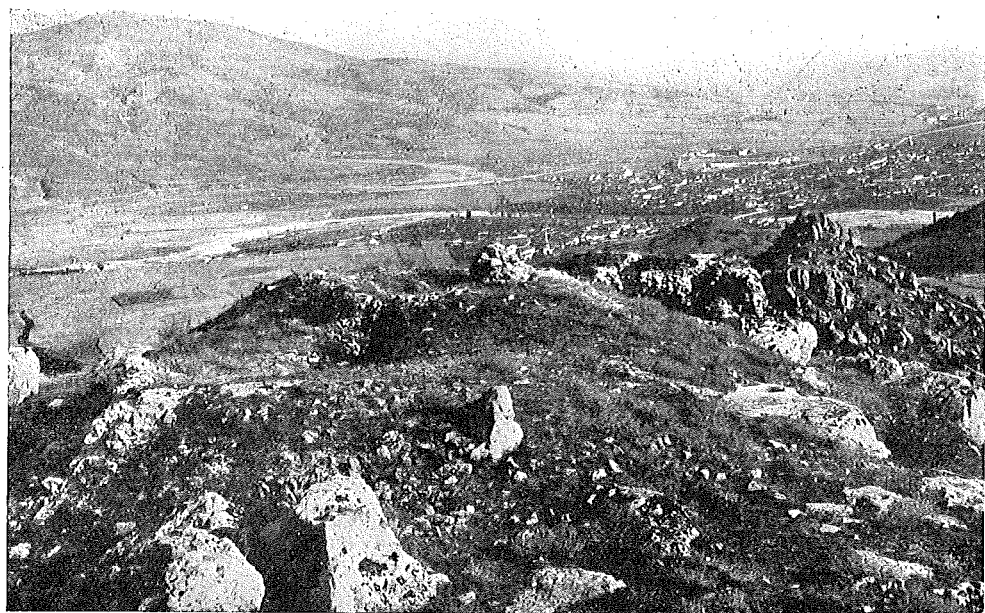
tři křížky a tabulka se jménem naredníka (šikovatele) a dvou vojáků, kteří jimi byli ubiti.

Kraj Kosovska mohl by býti úrodný, trpí však nedostatkem srážek. Deště jsou řídké, ale tím prudší. Lesů listnatých je málo, jehličnatých vůbec není, Zalesněná jsou jen horská úbočí. Kosovo pole jest na severu ohraničeno mírnou pahorkatinou, na výcho-

de tak v Prištině, kde pro 1200 raněných byl starý plukovní lékař a dva medikové a několik desítek ošetřovatelů. Bylo však jinde ještě hůř. V Niši dala kněžna Trubecká, choť ruského vyslance, stavět nemocnici. Potřebovali tam na práci zdravé lidi. Jel jsem tedy asi s deseti kamarády. Na cestu nás opatřili poměrně dobře, a starý plukovník, velitel okruhu divise, varoval: »Nepijte vodu,

nic cestou nekupujte!« Dbali jsme té rady. Jeli jsme zpět do Niše ve vozech, desinfikovaných vápnem. Také nádraží byla vápnem postříkána. Dlouho jsem však v Niši nedělal — po třech dnech mne rozbolela hlava a horečka mnou lomcovala. Bránil jsem se jít do nemocnice, ale ani nevím, jak jsem se tam dostal. Stáje 1. jezdeckého pluku byly nemocničními budovami. Ti, kteří měli od lékaře předpověděno že zemrou, mřeli po desítkách na slamnicích. Ti, kteří předpověděno tak neměli, mřeli na holé zemi v rozdupané řezance a prachu.

Niše s mým věrným druhem Samšukem. Dali jsme se najmout na stavbu dráhy. Asi koncem měsíce února přijeli jsme nákladním autem do městečka Kněževace, nedaleko bulharských hranic. První naše práce »odvšivit« dopadla tak, že jsme spálili nejen vši, ale i propálili oděv. Můžete si představit, jak jsme vypadali. Vykoupali jsme se ve vělém prameni na břehu Timoku a oblékli čisté prádlo. Ach, to byl pocit! A pak začala práce. Probírání tunelů, odstřelování skal, vzdívání stěn a klenb z kvádrů, betonování mostů, kladení kolejnic, šterkování, stavění

Trosky hradu Zvačanského na Kosově Poli.

Milióny vši roznášely bacily všeho druhu. Pro mrtvé nebylo rakví ani piety. Hromadili je po desítkách v koutě dvora a odtud denně několik povozů je odváželo jako polena dříví na nišský hřbitov. Šachty kopali zajatci, ale některý den ani je nemohli k této práci získat, třebaže měli dvojí menáž a plat. Mezi zajatci se rozvinul rozvětvený obchod se součástkami oděvu a různými předměty po mrtvých kamarádech. A tak se šířila nákaza dál. Bylo to peklo. Civilní obyvatelstvo trpělo neméně. Teprve později, po příjezdu cizích lékařských missí, začal systematický boj proti epidemii.

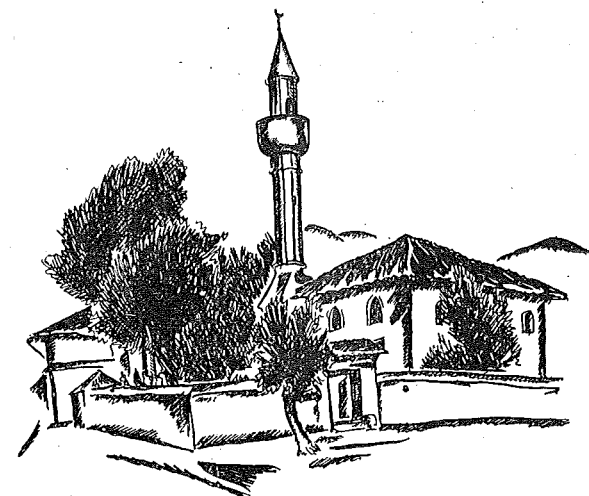
Sotva jsem na nohou stál, utíkal jsem z

strážních domků a nádraží. Náš počet časem vzrostl do tisíců, práce přibývalo, avšak lidé přece jen byli poměrně při té práci zdraví. Několikeré injekce ovšem dostal každý.

Život při stavbě tratí byl dost rušný a poskytoval různé změny. Práce byla dosti nebezpečná, a tak docházelo často k úrazům. Na podzim dolehly k nám zvěsti o chystaném vpádu Bulharů a také přilétla mezi nás vlaš-tovka, nesoucí předzvěst svobody. »Československá Samostatnost« ze Švýcar našla si cestu i na ten 53. km v horách Klisury. Nestačil nám čas na organisování nějaké akce. 8. října 1915 zahučela děla na bulharské hranici a 15. října byla nařizena evakuace.

Rozebrali jsme páky od lokomotiv a tyto zakopali v polích. Výbušné látky ukryli jsme v tunelích.

Tak začal pro nás a pro srbské vojsko onen tragický ústup ze Srbska přes Albanii k moři.

TĚŽKÉ CHVÍLE

JOSEF HUBIČKA

Když jsme na sv. Mikuláše r. 1914 padli do srbského zajetí, tu nejprve nás sebrali tři staří Srbové, patrně komiti, a vedli nás do lágru, který byl vzdálen asi 10 minut od fronty. Noc byla jasná a měsíc svítil s temné oblohy jak rybí oko. Všude kolem nás bylo pozorovati plno Srbů. Došli jsme do ležení, kde nás přivedli před jakéhosi srbského majora, který se nás vyptával na to i ono. Odebrali nám pak zbraně a hodili je na hromadu, kterou tvořila spousta bajonetů a pušek, patrně ukořistěných našemu vojsku. Celkem nás bylo asi 120 zajatců. Poslali nás k ohni, který opodál plápolal, abychom se ohřáli. Jdu tedy k ohni a ke svému překvapení vidím zde svého desátníka, k jehož četě jsem patřil. Zde vyseděli jsme celou noc. K šesté hodině ranní přivedli ještě dalších 40 zajatců.

Ráno nás seřadili a odebrali nám příkrývky i stany. Střežení jsouce komity, dali jsme se na pochod do zázemí. Cestou jsme viděli, že vrchy, které s tak těžkými ztrátami nedávno jsme dobyli, jsou opětně v srbských rukou. Jdeme kolem mrtvol našich i srbských vojáků, které leží někde pohromadě, tvoříce ohromné kupy a jinde opět jednotlivě. Naši mrtví vojini jsou vysvěčeni až do naha a oloupeni o všecko.

Šli jsme hladoví. Došli jsme až k spálenému mostu, na němž visely jen jednotlivé trámy a který jsme museli přelézati jeden za druhým. Před mostem hlídali dva srbští kavaleristé. Jdeme kolem kuč,*⁾ kde sedláci prodávají nám rakii**⁾ a ovoce. Neměl jsem však ani halěře. Po poledni stihli jsme ještě osm našich zajatců; mezi nimi byli i dva moji

kamarádi a jeden náš poručík. Cesta byla mizerná. Vedla přes hory i doly, po rozmočených polích i bázínami a blátem. K večeru jsme stihli do srbského města Čačak. Bylo to dosti slušné městečko. Tam nás zavedli do jedné prosté kafany, kde jsme zůstali až do druhého dne.

K večeru dostali jsme chléb; vždy jeden muž jeden bochníček, do něhož jsme se ovšem ihned pustili, neboť jsme byli strašně hladoví. Zároveň došli za námi druzí zajatci od jiných pluků, takže nás nyní mohlo býti kolem 600. Třetího dne nás vyvedli za město a čekali jsme opět až do večera na chléb. Jakmile jsme ho dostali, tu dali jsme se dále na pochod z Čačaku do Kraljeva.

Soumrak se snesl a hustá tma nás obloplila. Cesta je bídná. Někteří zajatci jali se prositi naše stražary,*⁾ abychom počkali, až vyjde měsíc. Skutečně, když došli jsme k jedné hospodě, u níž stála veliká kůlna, zašli jsme do ní a čekali jsme, až vyjde měsíc. Někteří rozdělali ohně a hráli se u nich. Za krátko opravdu vyšel měsíc, který nám svítil na cestu. Tu jsme se zvedli a šli jsme dále. Jdeme celou noc a celý den, ale stále není konce. Začalo pěkně mrznout. Pochodovali jsme další noc a teprve následujícího dne k 8. hodině stihli jsme Kraljevo. Vedli nás přes celé město. Lid se sbíhal a okukoval nás a připadalo nám to tak, jako by nás vedli jako divou zvěř na ukázkou. Pak nás zavedli do jednoho velikého dvora, kde jsme byli ubytováni ve chlévě. Ten den jsme opětně dostali chleba, který však byl úplně fialové barvy, ale chutnal znamenitě, neboť jsme tak dlouhou cestou vytrávili jak se patří.

*⁾ Kuča = chalupa.

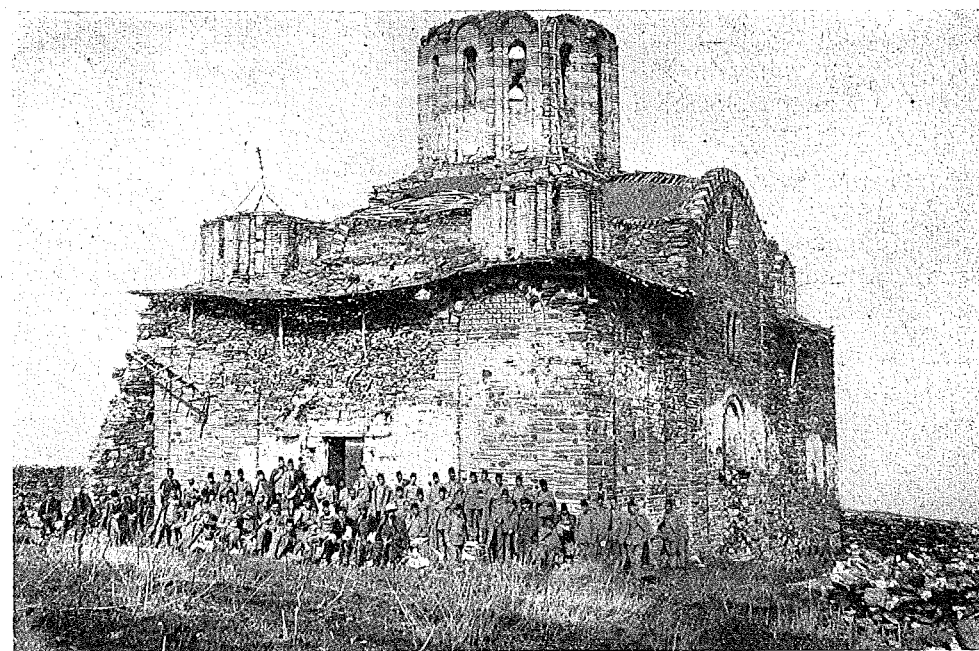
**⁾ Slivovice.

*⁾ Stražce.

Měl jsem strašlivou žízeň. Dal jsem jednomu srbskému vojínovi svoji polní lahvicu a prosil jsem ho, aby mi přinesl vodu. Více jsem však neviděl ani vojína, ani polní láhve. Druhého dne opět dostali jsme chléb. Šel jsem si pro něj k vozu, ale než jsem se vrátil, ukradl mi někdo torņu i nádobu na vaření. Toho večera jsme dostali po prvé trochu vařeně čorby*⁾ z fazolí, avšak poněvadž jsem neměl žádné nádoby, nedostal jsem ničeho. Druhý den chtěli, abychom šli pěšky dále, a to do Kragujevace. Avšak dvě pře-

mální dráhy a dostali jsme také na cestu chléb.

Z Kragujevace jeli jsme do Niše, kam jsme přijeli ve 4 hodiny odpoledne. Vystoupili jsme z vagonů a seřadili nás a jdeme opět přes celou Niš za město, kde nás ubytovali do jízdnic kasáren. Město Niš hned na prvý pohled nepůsobilo nijak příjemně. Nejprve nás dovedli na širokou louku za kasárna, kde jali se nás rozřídovati podle národnosti a zapisovati. To trvalo až do tmy. Pak nás zavedli do jedné stáje, kde bylo však již

Monastýr Matejič z doby cara Dušana, západně od Kumanova.

tiny se nás hlásilo nemocných, neboť jsme měli nohy do krve odřené a zpuchlé. Tak nás v 11 hodin v noci seřadili a vedli nás na nádraží. Tam čekali jsme déle než hodinu, ale nakonec nám řekli, že musíme znovu nazpět do chléva. Všichni jsme se vrhli v běhu do oné stáje, kde nastal boj o místo, neboť každý si chtěl lehnouti.

Ráno opět nás vyhnali na nádraží, kde skutečně nás očekával vlak, sestavený z nákladních vagonů úzkokolejných dráhy, do kterých jsme nastoupili a jeli až do Kragujevace. Tam jsme přesedali do vagonů nor-

plno našich zajatců. Podlaha byla úplně obsazena, nebylo kam si lehnout a tak jsme se museli uložit doprostřed stáje, právě tam, kde byla utvořena ulička. Ale spali jsme jako mrtví až do rána.

Časně ráno museli jsme ven a jali se nás opět zapisovati. Každý z nás dostal bochník chleba, avšak nic víc. To trvalo několik dnů. Nečinně jsme se váleli ve stáji a k jídlu nebylo nic než suchý chléb. Všichni začaly se hlásit a nedovolily nám ani klidně spat. Naše lože byla stará stuchlá sláma, vlastně řezanka, v níž již roku 1912 byli ubytováni turečtí zajatci. Všichni v této slámě byly jako pecky a

*⁾ Druh polévky.

jen se hemžily a zdálo se, že na nás s šílenou radostí přímo čekají.

Vyšel jsem ven a svléknuv se, dal jsem se do prohlížení svého prádla. Ke svému zděšení nenašel jsem jich několik, ale sta. A tak konečně dostalo se mně i všem druhům nějakého denního zaměstnání, totiž chytat vši, když jsme nechtěli, aby nás sežraly. Za několik dnů přišel do Niše nový transport zajatců, takže náš počet v maštali zvýšil se na 1600. Náš stav začal býti hrůzný. Nemohlo se již ani sedět, natož teprve ležet. Každý večer museli jsme vstát a nyní se začalo odehrávat divadlo, na které nikdy nezapomenu. Stražaři, bezhlaví a rozčilení, dali se do nás bajonety, začali nás mlátit kolbami a dělali tak místo, abychom si mohli lehnouti. Toto divadlo svět neviděl a vidět nebude. Opačkovalo se po pět večerů den co den. Ke všemu byla zmenšena i dávka chleba a dostávali jsme každý na den jen půl bochníku. Začal se nás zmocňovati strašný hlad a každý prodával, co se dalo.

Měl jsem na sobě dvoje prádlo, tak jsem jedno prodal za dva a půl groše. Byli jsme však na to dva, já a můj přítel Havránek. Koupil jsem za groš chléb, který jsme okamžitě snědli. Druhý den koupil jsem chléb za druhý groš, a nyní zbyl nám ještě půl na třetí den. Opět nastal hlad. Tu si vzpomněl kamarád, že má od své dívky prstýnek a rozhodl se, že ho prodá. Dal ho tedy jednomu zajatci, kterému se každý den podařilo prchnouti do města, aby ho tam někde u zlatníka prodal. Požádal jsem jej, aby tam koupil sádlo, sůl a česnek. Zajatec se skutečně vrátil asi za dvě hodiny a přinesl žádané věci. Za prstýnek přinesl tři dináry. Byli jsme šťastni a ihned jsme se dali do kuchtění česnečky. Jakmile jsme vyfasovali chleba, dali jsme ho do ní. Bože, to bylo pochutnání. Příští den začali nám opět vydávat celý chléb na muže a dokonce i malý kousek špeku nebo uzeného masa. Hleděl jsem se dostat každý den na práci do skladu, kde byla uložena munice. To proto, abych mohl odnésti s sebou vždy kus dřeva.

Jednoho dne jsme se doslechli, že čtyři zajatci prchli do Bulharska. Zároveň se proslýchalo, že se přijde do našeho ležení podívat

americký konsul Vopička. Skutečně konsul se dostavil a tu jsme si mu stěžovali na nesnesitelné poměry. Předem, že máme strašný hlad a že vůbec nedostáváme vařené stravy a za druhé, že naše ubytování není ani pro zvířata, natož pro lidi. Trvalo to dosti dlouho, než nám uvařili po prvé teplou menáž. Bylo to na sv. Štěpána večer, když každý z nás dostal půl sběračky vařené čorby z fazolí, která nám výborně chutnala. Ale to všechno nestačilo a měli jsme hlad dále.

Prodal jsem svůj svetr, který byl jakýmsi magacínem pro vši, za 4 dinary. Tak bylo zase na čas odpomoženo. Začali také již posílati některé zajatce na různé práce, což znamenalo ovšem vysvobození z tohoto strašlivého lágru. Rozumí se samo sebou, že první na řadě byli Srbové, Chorvati, Dalmatinci a Bosňáci. Nezazlíval jsem to Srbům, neboť bylo přirozeno, že se nejprve starají o svou krev. Většinou byli tito zajatci komandováni za bolničary*) do nemocnic a potom ke koním.

Začali nás znovu rozdělovati podle národností. Museli jsme nositi vodu pro kuchyň, která však nalézala se daleko. Byla to práce úmorná, neboť kotle byly těžké, cesta špatná a neschůdná a my zesláblí špatnou výživou. Všude bylo plno bláta až po kotníky. Také o pitnou vodu byla nouze. Když jsme chodili pro menáž, tu snažili se udržovati mezi námi pořádek. Kdo nestál v řadě, byl hned bit jako žito.

Přiblížily se vánoce, na které nikdy nezapomenu. Hladov, ve vzpomínkách na domov, téměř bos, sedím v maštali. Za 13 dní po našich vánocích byly svátky srbské. Přirozeně, že oslavovali v Srbsku teprve jejich vánoce a tu i my dostali jsme každý kousek vepřového masa a trošku vína.

Disciplina udržována byla mezi námi ovšem i tresty. Jestliže se někdo bez dovolení vzdálil od čety, tu byl bit a musil státi mezi količkami 4 až 8 hodin. Na práci chodilo se do města. Pořádek byl tu následující: Vyhнали nás z maštale všechny ven do bláta a jali se nám prohlížeti boty. Ten, kdo měl ještě celé, ten musel na práci. Ovšem, že se

*) Bolničar — ošetřovatel nemocných.

lidé často rozutíkávali, o což jsem se pokusil jednou též i já a dostal jsem pěkné dvě přeszáda. Tak jsme žili koncem roku 1914 a počátkem roku 1915. Začaly se rozmáhati mezi námi nemoce a objevily se i smrtelné případy. Mým přáním bylo, jen jediné: Pryč od čety, někam na práci.

Konečně 20. ledna podařilo se mi, že jsem byl zapsán mezi 60 druhů na práci k 3. železniční sekci. Den na to přišel pro nás jakýsi mladý muž v občanském oděvu a odvedl si nás od čety. Jak jsem rád odcházel, to se nedá ani vypsati ani vypovědět, ačkoliv jsem byl tak zesláblý a vysílený, že jsem se sotva držel na nohou. Tu také ponejprv jsem si pořádně prohlédl Niš. Po prvé to bylo, když nás vedli městem z nádraží do ležení, po druhé, když jsem byl »stražarům« pro dřevo. Došli jsme až blízko k nádraží, když tu onen občan od nás odešel a nařídil nám, abychom čekali u jednoho domu. Za chvíli se vrátil a řekl nám, že nám chtěl koupiti chléb, ale že ho nikde nemůže dostat. Skutečně, ten čas byla o něj už bída. Dal nám každému po dinaru a hned jsme se rozběhli shánět něco k jídlu. Koupil jsem si s Havránkem škvarky a kus chleba. Bylo to málo, ale stačilo to prozatím na ukojení největšího hladu.

Přišel dozorce a nechal nás 20 na stanici »Červeného kříže«, kde jsme dostali košťata a lopaty a šli jsme čistit šajbu. Stěží jsme vládli těžkými lopatami, ale dělali jsme co jsme mohli. Večer k 6. hodině nechali jsme práce a poslali nás spat k četě. Zůstalo nás 6 spáti v topírně. Druhý den opět jsme čistili šajbu a dostali jsme zase od dozorce po dinaru pro muže. Poslali jsme 2 kamarády do města pro chleba, kteří přinesli pro 40 lidí 7 bochníčků. Vzali jsme si s Havránkem jeden, ale co to bylo, půl bochníčka na člověka, umírajícího hladu? Dovolili nám kuchaře, který ihned šel do města nakoupiti potřebných věcí. Sehnali jsme velký hrnec a sběračku a začal nám nový život. Každý den nám kuchař vařil, chlebem nás zásoboval jeden sedlák z okolí. Také ubytování jsme sehnali lepší a nastěhovali jsme se do dvou světnic v domku u vodárny. Byly tam i kamna, uhlí bylo před topírnou, a dřeva jsme dostávali dost. Začalo nám býti veselo! Později

nám začal kuchař vařiti dokonce i ráno kávu. Na menáž, chléb i tabák nám dinar denně stačil. K svačině obvykle jsme si kupovali škvarky. Do práce chodili jsme ráno o 7. hodině a pracovali jsme až do 12 hodin. Odpoledne trvala pracovní doba od 2 hodin do půl sedmé.

Později pracovali jsme s místními dělníky a nosili jsme pražce i koleje a čistili jsme trať. Kuchař nám vařil dobře a také chléb jsme dostávali lacinější u čety. V neděli jsme obvykle vycházeli něco sehnat do města. Nalezl jsem si práci, jak jsme říkali »švindl«. Řezal jsem totiž dříví u jednoho srbského důstojníka a vzal jsem si na pomoc svého kamaráda. Řezali jsme skoro celý den a dostali 40 kr. od práce. Tak jsme pracovali na »Červeném kříži« asi 14 dnů, když tu přišel rozkaz, že má jíti 10 lidí na hlavní stanici. Mezi určenými byl jsem i já s Havránkem. Mrzelo nás to ovšem velmi, ale co jsme mohli dělat? Dostali jsme ještě doplatek a právě v neděli dali jsme se na cestu.

Došli jsme na místo a čekali jsme na ubytování. Za obydlí vykázali nám jeden vagon, do něhož jsme se ihned nastěhovali, což bylo velmi lehké, neboť celý náš nábytek a jmění nemovitě byl — poloprázdný chlebník na boku. Poněvadž jídla nebylo, šli jsme si do města pro škvarky a nakoupili čaje a cukru. Ráno dali jsme se do práce, nakládali jsme pražce a koleje. Prší a bláta je všude, jako v Srbsku vůbec, plno. Pracuje nás 20. Deset dřívějších zajatců bydlí ve světnici a dělá si jaksi více práv. Náš »desetař« nás neustále pobízí a tak vzpomínáme na »Červený kříž«. Dřina je velká a chce se nám zpět k četě. Mináž vaří nám jeden Srb, ale hned první den jsme se pohádali s první desítkou o maso. Za nedlouho ale se to zlepšilo a dostávali jsme slušnou porci masa a polévky, které ještě půlka zbyla nám na večeri. Za to jsme platili 25 kr., chléb jsme kupovali u čety. Spali jsme stále ve vagoně, který byl určen do správký. Měli jsme v něm kamínka, v nichž jsme vesele topili, ale střechem nám dovnitř někdy přšelo.

Nejvíce nás těšilo, že vši ubývalo, ovšem, že ne bez námahy. Denně jsme museli tyto krvežíznivce chytati s velkou pílí. Pomalu

jsme se také seznamovali s dělníky, kteří také pracovali na nádraží a čas nám rychle ubíhal. Začala se stavět zdravotní stanice na nádraží a jali jsme se skládati cihly z vagonů a voziti je na nádraží na kolečkách. Stejně jsme museli voziti na stavbu popel. Několik dní jsme byli také zaměstnání zametáním a odstraňováním sněhu, kterého spousty napadlo. Desetář je již mnohem hodnější a také dozorce je Čech a jmenuje se František Járo. Měl paní odněkud ze Smíchova. Těž inspektor, který bydlil s dozorcem, kterému se říkalo »nazornik«, byl Čech a jmenoval se Královec. Na této stavbě nám dni vesele ubíhaly, a ani jsme se nenadáli, uběhlo 19 dnů. Šli jsme si pro doplatek a každý z nás dobíral téměř 6 dinarů. Ihned jsem si koupil botky, neboť jsem byl téměř bos a bylo plno sněhu i bláta.

Někteří z kamarádů šli zedničit. Stavba zrovna roste. Přišly tašky a dali jsme se do pokrývání. Nejhorší byla doprava vápna, které jsme museli v sudech na dvoukolovém vozíku voziti přes koleje a pražce, neboť na silnici bylo po kolena bláta. Podobně jsme museli dovážet ke stavbě i krov, okna, dveře atd. S počátku jsme museli pracovat i v neděli, ale pak nám dali prázdnou a mohli jsme prát v primitivních neckách prádlo.

Mezi prvou desítkou zajatců vypukl tyfus, který ten čas již děsně řádl mezi zajatci. Mrtvoly vozili na vozech jako dříví. Naléhali jsme proto na nazorníka, aby poslal nemocné do nemocnice. Těž s menáží jsme nebyli spokojeni a pozorovali jsme, že nás kuchař okrádá. Hlásili jsme to a žádali jsme nového kuchaře. Vařil nám pak Čech Havlík, ale dlouho to nedělal, neboť se rozstoukal také. Nyní viděl již nazorník, že není jiné pomoci a že nemocní musejí do nemocnice. Ruská nemocnice jich však nepřijala. Museli tedy k četě.

Nás deset, kteří jsme bydleli ve vagoně, zůstalo nemoci ušetřeno. Vaření menáže převzal jiný Čech Pánek. Začaly se stavět dva domy pro kanceláře a chvílemi jsme museli škrábat bláto na silnici, neboť povozy v něm zapadaly až po nápravu. Což Srbům, těm bylo hej. Měli opánky do toho bláta. Hůře bylo nám.

Konečně dostávali jsme i zprávy z domova a přišly dokonce i první peněžní zásilky. Zároveň jsme vyfasovali každý dvoje prádlo a opánky na nohy. Nyní nám bylo dobře. Mohli jsme se častěji převlékat a tak vši se potěšitelně ztrácely. Kuchyň, která byla dříve ve světnici, odstěhovali jsme do vagonu a celou světnici hezky vybělili a vyčistili. Menáž se lepšila a dni ubíhaly jako voda. Ani jsme se nenadáli a přiblížily se Velikonoce, na něž jsme se velmi těšili, poněvadž jsme je měli stejně se srbskými. Nemocní se vrátili uzdravení zpět a tak nás pracovalo opět více.

Svátky velikonoční jsme prožili vesele. Pan inspektor nám dal jehně, nazorník demižon vína a od paní nazorníkové jsme dostali každý dvě malovaná vejce. Na Boží hod nám paní nazorníková jehně upekla a uvařila nám ze zelí kyselou srbskou čorbu. V pondělí velikonoční museli jsme dělati, což nás mrzelo. K obědu jsme měli vepřovou pečení s knedlíkem, který se sice kuchaři nepovedl, ale chutnal přes to znamenitě. Tak jsme měli Velikonoce přece veselejší, než ony prožluklé Vánoce.

Po svátcích pokračovali jsme v práci, které stále přibývalo, takže nazorník požádal o nových deset lidí. Naše, nyní již třicetiletá obec začala žíti družněji a pořídili jsme si dokonce i kapelu. Malý bubínek představovala nádobka od petroleje, velký buben hrnec na vaření, činely a basu zastávalo koště. Hráli a zpívali jsme a večer chodívali nás poslouchati i paní nazorníková a pan inspektor s paní. Někdy jsme také vypomáhali nazorníkovi na poli při zahradnictví. Poněvadž koleje zarůstaly travou, museli jsme je čistiti, což dříve dělali cikáni, kterých je v Niši mnoho.

Naše pracovní obec se rozmnožovala utěšeně o odborné dělníky, zejména zedníky. Když pak začaly se klásti koleje pro továrnu na plyn, přišlo i mnoho zámečnicků, strojníků atd. Brzy nás bylo přes šedesát. Dělali jsme jeden na stavbě továrny, jeden v kovárnách a tak jsme se střídali. Ruská mise rozdávala chudým Srbům čaj a chléb. Přizívali jsme se často i my. Drahota rostla a tak žádali jsme zvýšení platu. Po mnohých slibech správa dráhy nám přidala 10 hal. Získal jsem nový

»švindl«. Bylo mi totiž svěřeno docházení pro chleba na hlavní vojenskou stanici, který jsme platili 18½ kr. a kterýžto obnos nám sráželi z doplateků. Měli jsme nyní alespoň zajištěný každodenně chléb. Celé dopoledne ubil jsem chůzí pro chleba a odpoledne jsem chodil ještě s jedním kamarádem čistit strouhu, která šla z nádraží do Nišavy, do níž jsme se chodili také denně koupat. Tato práce, která sice byla odporná, zejména v cikánské čtvrti, kde bylo nečistoty až hrůza, nebyla však nepřijemná. Nikdo nás nekon-

Vodu jsme vypumpovali a navezli tam písek. Při čistění našli jsme dvě lahve vína, které jsme ovšem vypili. Každý jsme dostali jako zálohu 1 dinar a odměnu jsme měli slíbenou řádnou až po vykonané práci. Ale nedostali jsme ani vindry, ačkoliv jsme přestěhovali do sklepa pivo, spousty vína, salámů, sýra atd. Ze zlosti vzali jsme si plat sami... totiž pořádný kus salámu. Z další zlosti jsme pak propili i dinar a poněvadž nás hostili ještě ke všemu Srbové, dopadlo to s námi špatně. Druhý den dostavily se příznaky opičky a

Rakouské ukrutnosti v Srbsku.

Foto Památník Odboie.

troloval a nehonil. Co jsme udělali, to jsme udělali.

Stavba továrny pokračovala a brzy byl hotov již reservoir. Několik dnů musili jsme pracovat ve státním centrálním skladišti, kde jsme se hodně nadřeli, rovnajíce železné kusy, sudy s barvou a olejem a zejména spousty kostí, které byly určeny pro srbsko-český cukrovar v Čupriji.

Jednoho dne dostali jsme s kamarádem opět »švindl«. Vyčistit sklep pod nádražní restaurací. Bylo v něm plno vody a bahna.

trvalo to dlouho, než se mi podařilo z ní prodat kůži...

Tak jsme pracovali chvíli na stavbě plynárny, pak zase na nových kolejích pro vlečku, vrtali jsme studně, svázeli stroje do plynárny, kladli roury atd. Já odpoledne stále čistil strouhu. Seznámil jsem se s jednou cikánskou rodinou, k níž jsme si chodili pak každý den odpočívát. Byla to vdova, která bydlela s dcerou a dvěma syny. Její dcera byla také vdova, neboť muže jí zabili v balkánské válce Bulhaři. Nejstarší syn, který

byl ženat, bydlil v jiném domku. Cikánské domky byly podobny našim chlívkům, ale nebyl v nich takový nepořádek, jak se vyprávělo. Rodina, s níž jsem se seznámil, byla hodná. Ženské šily prádlo a šaty, synové byli strojníky. Dávali nám každý den kávu, buchty, ovoce a rakiji. Srby neměli v lásce, poněvadž byli Turčini.

V našich ubikacích jsme se pomalu zařídili. Měli jsme dokonce i stůl na jídlo. Skladník, Čech, vařil často vepřovou se zelím a knedlíkem a poctivý český »štrudl«, na nějž jsme k němu chodili.

Jednou v sobotu dopoledne, když byl trh, posedl nás ďábel a od té doby provedli jsme podobných neplech více. Zaběhla se totiž jedna svině a my jsme ji prostě ukradli. Prodala se kuchařům za 45 dinarů a začal život jako v ráji. Ale jak to už bývá, příležitost dělá zloděje a tak jsme se namljali, že jsme pak hledali kde jen co štipnout. Pomáhali jsme rádi při vykládání vagonů, ale hlavně nákladu pomerančů, mýdla atd. Rozumí se, že se kradlo vešle. Mýdlo jsme dávali cikánským známým.

Práce tak ubývalo a dny přibývalo, když se začaly rojit pověsti, že Rakušané opět půjdou do Srbska a že začne válčit i Bulharsko. Naš zájem o noviny vzrůstal. Každý den jsem je kupoval a hlal zprávy z fronty. Tu pojednou jeden den přiletí nad město německý aeroplán. To bylo divadlo... Začala po něm zmatená střelba, ale aeroplán přece shodil 4 bomby do města, kterými bylo raněno mnoho lidí, také dva zajatí Češi. Ranám svým podlehli. Nastal neklid. Přicházely zprávy, že rakousko-německá armáda bombarduje Bělehrad.

Pak začala válka s Bulharskem.

Srbové nyní nevěděli, kam mají dát dříve své vojsko. Rakouský Červený kříž v tu dobu nás bohatě obdaroval. Dostali jsme každý 2 košile, 2 podvlečky, pár ponožek, blůzu, kalhoty, raglán, komotky, příkrývku atd. Byli jsme znamenitě ošaceni, což nám Srbo-

vé záviděli. Snad chtěli pány v Rakousku naladit, až si pro nás přijdou, a proto ta štědrost. V nastalém zmatku nám se žilo dobře. Každý se zbavoval dobytka a kupovali jsme každou chvíli vepřové a dělali jaterničky, jelita, pekli sekanou anebo jsme i prodávali maso zase dále.

Ale hrůzy války činily pomalu hořkými tyto hody. Přijíždějí ranění a obyvatelstvo začíná se stěhovat i z Niše. Od raněných se dovídáme, že Rakušané i Bulhaři postupují, poněvadž srbská vysílená armáda nemůže proti tak strašné přesile se bránit vůbec. Vidíme jít na bulharskou frontu jeden prapor našich dobrovolníků, zajatců to z Ruska, kteří se hlásili do Srbska. Byli posláni do Vrenje, kde Bulhaři přerušili železniční spojení. Tento prapor, jak jsme se později dozvěděli, měl strašné ztráty a zbyla z něho jen hrstka zdravých lidí.

Začalo stěhování zajatců z prací. Z nové dráhy, která se stavěla k bulharským hranicím, poslali zajatce do Nového Srbska. Čekáme, kdy dojde řada i na nás. Pozorujeme ty houfy, které táhnou kolem nás, každý rozdraný, napolo bosý, sklíčený, nese své věci s sebou. Jdou s nimi staří »stražáři« v opánkách a pušky na provázku. Záhy stěhují se z Niše úřady i obyvatelstvo. Též nám náředník hlásí, že se musíme připravit. Koupil jsem si bedničku, k níž mi kovář zřídil panty, takže kufřík byl hotov. Přidělal jsem k němu popruhy, abych ho mohl nosit na zádech. Všichni jsme byli připraveni. V sobotu ještě naposled jsme si koupili prase a nadělali jaternic i tlačenky a napekli masa. Dne 24. října jsme si šli naposledy pro doplatky a šli jsme k četě, kde jsme byli do 27. X. V pátek, za šeredného počasí jsme opustili Niš, každý obdařen 3 chleby na 6 dnů. Bláta bylo po kotníky. Jako stráž šly s námi dvě srbské čety. Zajatců bylo nás přes 1000.

Rozloučili jsme se s Niší a vyšli jsme vstříc neznámému osudu, o jehož útrapách nikdy se nám nesnilo.

X

V SRBSKÉ BOLNIKI

JAN HORÁK

Bylo to v boji za »Černou Šumou«, kdy nás Srbové obklopili železným kruhem. Rozkaz k ústupu přišel již pozdě. Byli jsme obětováni, ale přece každý z nás chtěl se zachránit. Dal jsem se do šíleného běhu. Skáču se skály na skálu. V tom cítím, jako by mne někdo polenem udeřil přes nohy, za chvíli do levé ruky, po třetí do zad. Něco mi vyletelo pod levou paží ven a již mě také cosi hřeje teplého do zad. Nedbám však na nic. Letím kupředu, ale síly mě opouštějí. Probudil mě teprve povědomý hlas, jenž strašně nařikal. Byl to záložník Šimon, křečící od 9. setniny, který byl raněn do břicha a strašně nařikal. Přicházejí dva nepřátelští vojáci a vidouce Šimona, dávají se do smíchu. Jeden zamířil puškou na něho, rána zahoukla a ubožák se

křečovitě vymrštil do výše a — skončil. Jdou ke mně... Smějí se i mně a onen surovec cílí i na mne svou puškou. Zachvějí se a zmocňuje se mě strach. Maně spínám ruce. — Se vzteklými nadávkami odcházejí. — Jsem zachráněn. Ale na jak dlouho?

Mám strašnou žízeň, ale nemohu se ani hnout. Srbové se trousí neustále. Dva přicházejí opět ke mně... Zmocňuje se mě znovu děs. »Jsem ztracen,« myslím si. Ale Srbové, jsou to mladí hoši, vezmou mě, jak nejpozorněji mohou a odvádějí asi 20 kroků na sluníčko a ukazují mi opodál studánku. Doplazil jsem se k ní a občerstvil. Srbové se tousejí dál, každý chlebník plný švestek a každý mi nějakou hodí. Konečně přišel nějaký starší voják s černým vyložení — od

Skoplje, Bujuk Dućan Džamija.

jízdy — a hází mi švestek hned plnou čepici. Ptal se mě, jsem-li obvázan. Když jsem mu odpověděl záporně, ihned si klekl ke mně, vyňal obvaz z mé kapsy a pečlivě mě obvázal. Teď teprve vidím, že jsem šestkrát raněn. Srbský druh pomohl mi pak na nohy a jako malé dítě vedl mě hezký kus cesty až k srbskému obvazišti. Ještě jeden vřelý stisk ruky a loučíme se navždy. — Jaký to krutý rozdíl. Tam surový vrah a zde tak dobré srdce. Válka...

Stan byl asi pro 60 osob. Vcházím dovnitř. Vnitřek byl přeplněn raněnými, hlavně Rakušany. Nalezl jsem zde i plno známých. Donesli nám chleba a zelné polévky, a pak spím jako zabitý. Časně ráno nás probudili a převázali nám rány. Převazoval mě lékař Čech, zajatý tak jako já. Vypravuje nám, co jsme nevěděli, jaký že nátěr jsme utrhli od Srbů. Ze na celém území není ani jedné rakouské nohy. Sarkasticky mu odporuji, že je to nemožná věc, že jsme sem lezli 3 neděle a za dva dny že by naši byli venku? Ale byli!

Uložili nás po čtyřech na malé úzké vozíky a strašlivými, rozbitými cestami vezou nás do zázemí. Cestou vidíme už zajatce — také naše osmáky — spravovat cesty. Okolo poledne jsme dojeli do městečka Pocky, které činí dojem naší vesnice. Umístili nás do velkého šátoru (stanu), který byl však přeplněn. Zde jsme přenocovali a druhý den vezli nás kol Kamenice do Valjeva. Na silnici stojí mladík asi 22letý a oslovuje nás česky. Na náš udivený dotaz vysvětluje nám, že studoval na české lesnické škole v Písku a že jeho otec je poslancem. K večeru přijeli jsme do Valjeva, kde nás umístili ve skladišti vojenských koňských postrojů.

Život ve Valjevu ubíhal jednotvárně a noha pomalu se hojila. Seznámil jsem se s jednou lékařkou, která studovala v Praze. Na nás Čechy inteligence pohlížela sympaticky, pokud nás totiž znala. Širokým kruhům lidu byli jsme však prostě »Švábové«. Každý den chodili jsme s kamarády na nádraží, vzdálené asi tři čtvrti hodiny od skladiště, a čekali, až pojede vlak s raněnými, abychom se dostali někam do nemocnice. To trvalo 3 neděle. Konečně se nám to podařilo a jeli jsme přes Lazarevac, Aleksandrovac, Mla-

denovac úzkokolejnou drahou, kde jsme přesedli na normální. Jeli jsme pak do Kragujevac, Jagodinu, kde byl český pivovar, Čupriju — tam byl opět český cukrovar, kde bylo zaměstnáno mnoho Čechů, Aleksivac, Niš, Leskovac a Kumanovo, slavné z r. 1912, kde dostali Turci řádně naprášeno.

Do Skoplje přijeli jsme k půlnoci. Město má turecký ráz, plynové osvětlení, skoro samá mešita. Před nádražím čekala na nás celá řada kočárů. Hned nás umístili po čtyřech mužích do každého. Hoši byli nějak smutni.

»Nic si z toho, hoši, nedělejte,« povídám. »Za něco ještě stojíme, když nás vozejí jako atrakci v kočárech, třebaš jsme plni vší.« Rozesmál jsem je. Jela nás celá dlouhá řada. Turecké obyvatelstvo na nás pohlíželo sympaticky. Přejeli jsme dlouhý kamenný most přes řeku Vardar, a byli jsme umístěni v zákopnických kasárnách proti státnímu závodu, t. j. vězení, kde bylo zajatecké komando.

Byli jsme ubytováni slušně a čistě, a ošetření bylo dobré. Každý druhý den byli jsme u převazu. Mezi lékaři byl jeden Řek, který se zvláště laskavě choval k raněným Rakušánům. Také jsme směli psát domů, buď na dopisnicích Červeného kříže nebo na obyčejném papíru, který nám dobří Srbové ochotně opatřili. Čtvrťka papíru se složila a zalepila, a dopisy došly v pořádku. Bylo nám smutno, zvláště, když jsme viděli, jak srbské raněné vojíny navštěvují jich drazí a k nám nepřišla živá duše. Večer vždy jsme se slezli se Srby a museli jsme jim zpívat naše písně. Nejlépe se jim líbila »Až pomašírujem, tou Prašnou bránou ven«, neboť jí dobře rozuměli.

Asi za měsíc byl jsem propuštěn jako uzdravený a jdu si pro staré šaty. Kalhoty prostrílené a zakrvácené jsem našel, ale blůza, poněvadž byla dobrá, a boty i čepice, byly pryč. Dostal jsem na nohy opánky z kozí kůže a bez prádla šel jsem naproti do trestnice na komando. Byla to velká budova, kde byli také umístěni sprostí i političtí vězňové, mezi nimi prý 2 profesoři a jeden doktor práv. Ráno jsme je vídali při procházce spoutané na rukou i nohou těžkými okovy.

Nejprve chodili jsme dopoledne i dopole-

dne na práci nedaleko na silnici. Nebylo by to bývalo zlé, kdyby nebylo toho ustavičného strážarského »hajdy« nad námi. Ale jinak tito hlídači, většinou starší lidé, »třetí výzvy«, z Novo Pazarska, byli hodní lidé a zásobovali nás tabákem i rakijí. Jednou jsem se dostal na práci do t. zv. III. rezervní nemocnice, jejímž velitelem byl Čech, kapelník Mařinec. Původně to bylo skladiště tabáku, nedaleko dráhy. Byly to tři ohromné, tříposchodové budovy, v každém velký sál. Bohužel, nedostal jsem se mezi Čechy, ale mezi samé Němce, kteří na mě hleděli s patra. Velitelem byl četař od 91. pluku. kova-

vatovi, aby jim dával »hatiny«, t. j. facky, a »ty největší, jaké může dáti«. Jinak, že dostane sám. Chorvat ovšem musel poslechnouti... Od té doby dostávali nebozí Bosňáci návštěvy ty často, obyčejně po 9. hodině večerní, jednou až po půl noci. A to pak celá trestnice ozývala se řevem, jako když dráždějí divokou zvěř v cirku.

Konečně se mi podařilo dostat se mezi českou partu, která byla přidělena na stálou práci v III. záložní bolnici. Já se dostal do prádelny, kde bylo asi 6 starších ženských. Nyní nastal lepší život. Zasetřil jsem si něco dinarů a koupil jsem si místo opánků, které

Skoplje, Tulbe Alti Ajak.

ný Němec. Ve světnici zněly jen samé »das war im Böhmerwald« a podobné heimatspísně. Ačkoliv jsem uměl německy, bylo mi krušno a snažil jsem se dostat mezi Čechy.

Jednoho dne přidělili sem 3 bosenské Turky, byli to totiž vírou mohamedáni, ale Srbové. Turecké řeči neznali. Večer obdrželi vzácnou návštěvu. Přišel se na ně podívat sám četnický podplukovník. Byl v takové ráži, že sotva pletl jazykem. Zavolal si k sobě jednoho kaprála, Chorvata a začal Bosňáky vyslýchat. Ukázalo se, že turecky vůbec neznají. Na toto jejich přiznání postavil je podplukovník do jedné řady a nakázal Chor-

už byly rozbity, pořádné boty od srbského vojína, který měl skladiště zajateckých, vojenských věcí. Rozumí se samo sebou, že tyto boty byly ukradeny, možná, že to byly mé vlastní, o něž jsem přišel. Zajatec se nikdy neshledal se svými věcmi. To byl zjev všeobecný za války a u nás v Rakousku to nebylo lepší. Keťasili srbsští vojáci, ale keťasili i naši zajatci a ještě víc.

»Moje ženské« mne držely v pořádku. Chodil jsem si jako bych byl v civilu, jídla jsem měl dost a peníze vydělal jsem si také. Záhy jsem měl dokonce 3 páry bot, troje šaty, prádla asi 10 párů a vlastní kufřík. Za-

čal jsem dostávat poštu, ba i peníze z domova. Byli mezi námi lidé, kteří tam propili v rakiji za tu dobu tisíce. To však bylo u Boha, kde na to brali. Já jsem sem tam čtvrtěku bulharského sice nezahodil, ale rakije jsem nevzal do úst. Nejlépe jsem si pochutnal na jogurtu, který tam byl výborný, a myslím, že za své zdraví a za to, jak jsem později odolával nemocem i útrapám, mám jen tomu co děkovati.

Zajatecké komando odstěhovalo se z trestnice nahoru do jezdeckých kasáren, totiž do polootevřených stájí. Kamen tu nebylo a uhodily prvé lednové mrazy. Zde začal bídny život mezi zajatci. Přikrývek nebylo a zajatci zahřívali se vlastní teplotou, tlačíce se k sobě. Vypukl tyf... Až 15 i 20 zajatců umíralo denně. Docházelo k strašlivým výjevům. Ráno se stalo, že některý souseď se nehýbal. — Hned se na něho vrhla smečka druhů, každý s něho stáhl kousek, ať to byl kabát, kalhoty, podvlěčky nebo boty. V mžiku byl ubožák nahý — a najednou domněle mrtvý začal se hýbat. Nebo ráno přijde strážar budit do práce, mlátí do někoho holi, proč nevstává a za chvíli vidí, že mlátí do mrtvol.

Přišla anglická zdravotní mise, která měla strašně mnoho práce. Zaplatily to 2 ošetřovatelky a asi 3 vojini životem. Onemocněla u nás také jedna ruská lékařka a anglický doktor. Angličané obsadili jezdecké kasárny a zřídili zde t. zv. 6. rezervní bolnicu. Na tehdejší poměry bylo to přepychové zařízení a zajatcům dostalo se tu řádného ošetření.

Já jsem byl v prádelně ušetřen nepohody a bídy, ale nákaze tyfové byl jsem vystaven více než jiní. Přes to, že jsem se ničemu nevyhýbal, byl jsem této nemoci ušetřen, což připisují tomu, že jsem nepil alkohol. Ti, kdož hodně pili, obyčejně byli hotovi nejdříve. Bylo mezi námi mnoho takových, že k vůli ním vypočítaví usedlíci si otvírali hotové hospody. Na příklad »U Bulhara«, který měl obchůdek se smíšeným zbožím, k vůli našim lidem zřízena byla kořalna. Jinou otevřel si jakýsi Řek a nakonec nějaký běženec z Bělehradu, Čech, otevřel si hospodu a jídelnu, kde na vepřovou s knedlíkem a se zelím, zašel jsem si i já.

Naši nemocnici spravoval Čech, kapelník Mařinec, velmi hodný člověk, jehož zásluhou byli bolničary pouze Slované. Odpovědnost byla tu velká a práce dost, ale najedli jsme se a byli jsme stále čistí a v pořádku. Jeho hudba skládala se z usedlých Čechů a častěji i Srbů, pak byla doplněna i ze zajatců. Hudebníci bydleli s námi v podrumu — t. j. v podsklepi a tam bývalo veselo. Jak veselý štědrý den nám vystrojil pan kapelník v roce 1914. Jídla a pití bylo dost, hudba hrála a tančilo se dlouho přes půlnoc. Sešli se u nás Angličané, Srbové, Černohorci a tukáni a připíjení nebylo konce.

Nejšťastnější jsem byl, když jsem se mohl dostat do Národního divadla, které stálo za řekou Vardarem. Byla to zásluha našich hochů-hudebníků a jedné české herečky, že jsme se mohli dostat do divadla. Nic nás to nestálo, jen trochu strachu, aby nás nechyt nějaký strážar ze zajatecké komandy. Kina jsme navštěvovali zcela svobodně. Vůbec celkem jsme na svobodě zkráceni nebyli a já jsem jist, že žádný zajatec v Rakousku tak svobodu neprožíval, jako my tam. Ovšem, že u pracovních, t. zv. »zaroblených komand« to bylo horší. Tam nebylo tolik jídla a někdy bylo i bití. Když se někdo chtěl ovšem někam dostat, dostal se přece. Koli kráte dostal nevinný za vinného, ale jisto jest, že velmi mnoho zle nadělali si lidé sami.

Úmrtnost na tyfus byla největší na jaře r. 1915. Z naší nemocnice bylo vypraveno 10 až 15 pohřbů denně. Nejprve srbský pop, za ním 7 až 8 povozů, tažených voly, na každém povoze 2 až 3 rakve. Dole, v prvním pavilonu v přízemí, byla márnice, kam se snášely mrtvoly zajatců i místních. Až po člověku mráz přecházel, jak příšerný to byl nárek nad mrtvolou, t. zv. »kukání«. Kukání to bylo podobno vytí psů a ženské v prádelně mi vykládaly, že čím hroznější a nařikavější je »kukání«, tím slavnější je pohřeb a tím lehčího pokoje na onom světě najde duše zemřelého. Blízko naší nemocnice za nádražím nacházel se občanský hřbitov, kam pohřbívali Srby a vůbec zemřelé usedlíky. Nyní tam pohřbívali i zajatce z naší nemocnice. Zajatci z jiných nemocnic byli pochovávani na hřbitovech na rychlo zřízených

Skopská Černá Hora, kostel z doby cara Dušana.

opodál. Každou sobotu Srbové i Bulhaři pálili na hřbitově obětiny. Byla to vařená pšenice, žito, rozličné moučnický, cukrovinky. Jakmile to naši lidé vystihli, ihned jali se toho zneužívatí...

Nemocnic v samé Skoplji bylo 6 a u každé hřbitov. U Srbů hroby byly označeny jménem zemřelého, ač i to často bylo dosti pochybné. U našeho zajatce ale prostě napsali na prostý, dřevěný kříž »Švába« aneb »neznám«. To byl úděl rakouského zajatce, zemřevšího za »císaře a vlast«. A takový hřbitov — to bylo nepřehledné pole.

Asi v měsíci březnu 1915 přišla do Skoplje českoamerická mise, vedená drem Rudišem Jičínským, čítající asi 7 osob. Dru Jičínskému a panu Synáčkovi máme co děkovat za mnohé intervence, podniknuté v náš prospěch a po nichž nám Čechům se hodně po-

levilo. Přišel však též čas, kdy se poměry ustálily a naše práce v nemocnici skončila. Přišli jsme opět k zajatecké komandě do jízdních kasáren a chodili jsme odtud na práci na silnici. Ne však dlouho. Prostřednictvím dra Lurie od česko-americké mise obdrželi jsme denní zaměstnání, a sice desinfekci stanišť drožkářských vozů před nádražím proti hotelu »Srbija« a drožek samotných. Naše celodenní práce spočívala v tom, že jsme stříkačkami, podobnými na postřikování vinné révy skalicí modrou, postřikovali jakousi desinfekční látkou asi 16 kočárků, drožek atd., na kterouž práci nás bylo — 12 mužů. Byli jsme ovšem s touto prací hotovi velmi brzy, to druhé jsme procourali městem.

Tuto »práci« nedělali jsme dlouho a byli jsme určeni k nakládání a vykládání proviantního zboží na nádraží. Práce byla těžká,

nosili jsme až 160 kg na zádech. Nejlehčí byla kukuřice a fazole v pytlích. Ale jídla jsme měli až přebytek. Náš správce »Gospodin Jova«, když viděl skutečně práci, koupil v neděli 2 ovce a zamhouřil leckdy oko, někdy i obě nad tím, když se něco ztratilo. Měli jsme všecko, nač si jen člověk pomyslí. Cukr, mouku, čaj, sádlo, slaninu, uzené maso, ovoce, povidla atd. Ale jak zní pořekadlo: »Tak se dlouho chodí se džbánem pro vodu, až se jde pro pivo«, jednou »Gospodin Jova« natrefil jakéhosi Chorvata, že prodával venku ukradené věci a bylo na čas zle. Později ovšem se to opět zlepšilo.

Čas nám »na proviantě« utíkal jako voda v božském klidu. Jen s naším ševcem, Němcem, jsme se nemohli dohodnout. A když jednou nám vyhrožoval, že až to Rakousko vyhraje, budeme všichni viset, dostal pár facek, musel si spakovat fidlátka a táhl na komando.

Ještě, když jsme byli v nemocnici, to bylo nějak v březnu 1915, dostalo se nám do ruky číslo »Československé samostatnosti«, kde se psalo o prof. Masarykovi. Pak jsme dostali číslo červencové, kde byla popisována Husova oslava v Ženevě. O politiku jsme se ovšem zajímali a četli srbské noviny. Já jako soc. demokrat, četl jsem nejraději »Radničke novine« (Dělnické noviny). Podezírali je, že prý nadřezují ústředním mocnostem, ale nebyla to pravda. Čtyřdohodu nazývali, zdá se mi, hodně případným satyrickým názvem »Četvorny nesorazum«, t. j. Čtyřneshoda. Byl v tom velký kus tragické ironie.

O verbování našich lidí do srbské armády jsme slyšeli. Ve skutečnosti celá tato akce byla nešťastně vedena, a já, jako pozdější srbský dobrovolc z 1917, tvrdím, že ten, kdo tehdy poznal poměry v srbské armádě a dostal se do ní, byl zklamán a byl nešťastný člověk. Prostý srbský lid byl dobrý a prostopodušný. Inteligence však mělo kazů dosti. Na příklad na našich zajateckých koman-

dách. Naši velitelé čet, náradnik, četník i tři učitelé, byli ti největší trubci. To neplatilo o veliteli 6. pracovní roty, inženýru, k němuž jsme byli z proviantury přiděleni. To byl vzácný člověk. Učitelové však bez klacku neudělali ani krok.

Bylo to asi v půli měsíce září 1915, když jednoho rána přišli jsme na nádraží na práci a vidíme tam státi zvláštní vlak se samými pěknými vozy a kolem jakoby nenápadně obcházel vojíni v parádních uniformách. Kdosi se dozvěděl, že to je královská garda. »Aha,« povídáme si, »to je asi dvorní vlak«. Bylo tomu skutečně tak. Třetí nebo čtvrtý den jel podobný vlak znovu na trati Soluň. Vojsko vlak střeží velmi přísně. Rodí se tajemné pověsti. Dozvídáme se, že se to stěhuje srbská hlavní banka. Za týden na to, vzduch je již dusný poplašnými zprávami. U Strumice byl prý vyhozen most přes řeku Strumu a došlo k srážkám mezi Srby a Bulhary. Skopljí projíždějí 2 prapory 18. srbského pluku, který je doplňován z kraje skopljenského. Jeden prapor odchází pěšky z Albánie od Debary, kde potíral albánské povstalce. Mluvil jsem s jedním z našich dobrovolců. Urazili 40 km za den.

Máme práce spousty. Skladiště jsou přeplněny. Jdeme spát v 11 hodin v noci, vstáváme v 1 hod. ráno. Od Kumanova jdou poplašné zprávy... Tak to trvá asi 14 dnů. Je to k nevydržení. Cosi neznámého a strašného visí nad námi ve vzduchu. Jednoho dne přiznane se řada vozů s raněnými od Kumanova. Velitelství divise připravuje se na odchod. Druhý den opět spousta raněných. Srbové prý ustupují... Zítřka mohou zde již být Bulhaři. Ráno ve 4 hodiny máme být u 6. zajatecké čety ve městě a dáti se na pochod. Kam? Jdu se loučit se známými. Přemlouvali mně, abych zůstal, abych nechodil, že mně ukryjí až přijdou Bulhaři. Jiní naopak radí zůstat, že se nám nic nestane. Od vracím se s odporem. — Ne — jdu se Srby na neznámou pouť, vstříc hrozným útrapám.

X

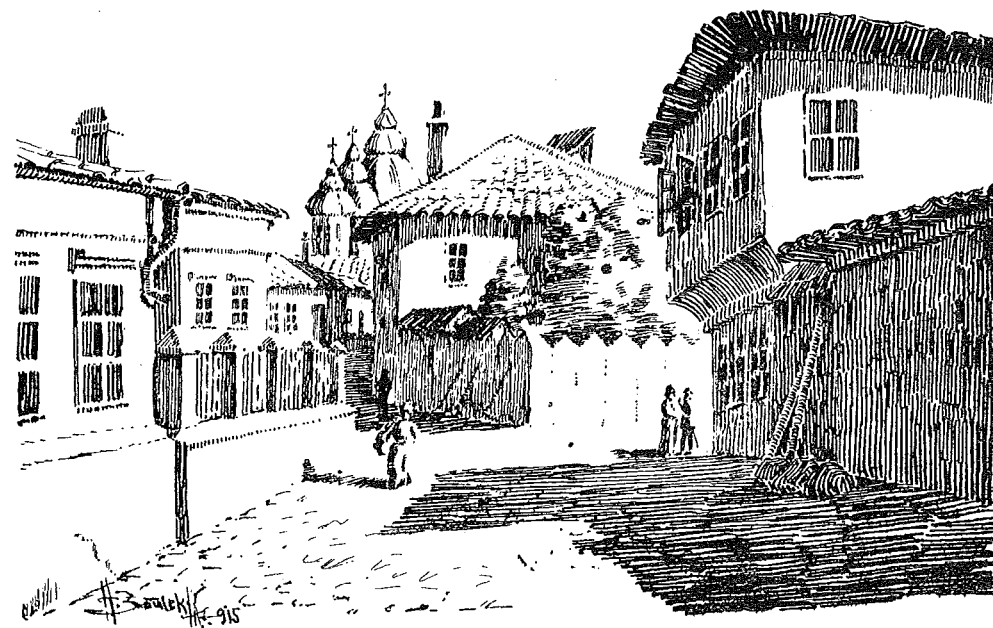
V SRBSKÉ LÉKÁRNĚ

ALOIS KARAS

Dne 2. prosince 1914 odpočíval 3. prapor 11. pěšího pluku v malé srbské vesničce Sekulji. Ostrý a mrazivý vítr zaháněl vojáky do srbských kučí. Někteří při ohních zpívali smutné české vojenské písně a vypravovali o svých domovech, jiní zase snášeli seno, aby lépe bylo poslouženo unaveným údům. Všichni znaveni upadali ve spánek, který rušen byl silnou střelbou pušek i děl. Druhý den nastal neobyčejný shon. To vpředu zajata byla část 28. zeměbr. pluku a náš pluk musil nastoupiti, aby chránil ústup. 4. četa 11. setniny dostala za úkol chránit pahorek nad roklí a udržovati spojení mezi 9. a 10. setninou. Za šera dostali jsme se na vykázaná místa. Vykopali jsme jednoduché zákopy, nanесли sena a dva po dvou hodinách střídali se v pozorování. Před námi byl celou noc

klid. Každé chvíle očekáván útok. Teprve z rána 4. prosince počali Srbové úsek náš bombardovati. Útok Srbů omezil se však jen na obsazení rokly před námi, kde se znova formovali k útoku na nás. My nestříleli, rozčilení mírnili jsme kouřením, jen Němci mezi nás přimíšení, s děsným řevem: »bajonet auf«, »vorwärts« atd. stále Srby škádlili. Srbové spustili strašlivou palbu a přesné dopady jejich střel na naše posice jen naše rozčilení zvyšovalo. Země před i za námi litala do výše, zákopy při tom téměř rozmetány — ze všech stran ozýval se nárek raněných.

S hnusem odhodil jsem bodlo před zákopy, na pušku zavěsil ručník a zasadil před sebe v rozbitém zákopu. V tom již stál nade mnou mladý Srbín a: »Brate nepucaj — predaj se!« V roklí, do níž jsem se ani nevím jak

Ulice v Niši.

dostal, byla pěkná podívaná. Tam již bylo plno našich kamarádů. Druh s druhem se vítal a vyptával na své známé. Všude veselilo, živo, vtip za vtipem, píseň za písní. Nastoupen pochod dovnitř Srbska. Téměř jsme běželi a doprovázející nás Srbové stále volali: »Čelo polahku«. (Napřed pomalu.) Cílem našim byl Kragujevac — dále vlakem do Niše, kdež nastalo rozdělování zajatců v čety a tyto posílány dále do jednotlivých měst na práci.

Celá Niš byla zaplavena zajatci všech bývalých národů rakouských. Nikde pořádek,

řádu. Rému padl jsem do oka tím, že jsem byl úplně zarostlý a vypadal jako pop (kněz). Týž večer mně hostil a slíbil, že se postará, abych dostal nějaké přiměřené zaměstnání. Slíbu svému dostal a druhý den odváděl mne do vojenské nemocnice, kde přidělen jsem byl do lékárny. Poněvadž pracoval jsem v lékárně, neplatili pro mne různé zákazy a považován byl jsem všude za osobu civilní. Každé odpoledne docházel pro mne můj srbský kolega Mile Stevanovič, konal se mnou procházky po městě a poněvadž byl přítomen VI. sletu sokolskému v Praze, měl dosti zna-

Hlavní ulice ve Vranji.

ubytování jsme byli za městem ve skladištích, že na noc ani lehnouti jsme nemohli, čekající rána jenom v sedě.

Nešťastní byli ti, kterým se nepodařilo v krátké době z Niše se dostat aneb aspoň nějaké zaměstnání v Niši si najít. V krátké době vypukly tam nakažlivé nemoci, zejména tyfus a mnoho zajatců bez veškerého ošetřování tu zmiralo. Setrval jsem v Niši pouze 10 dní a potom odjel vlakem do města Vranje, ležícího blíže bulharských hranic při řece Moravě. My, Čechové, všude jsme se brzy vžili do poměrů. Hned první večer seznámil jsem se se srbským učitelem vraňským, kte-

lostí o nás Čechů, znal Masaryka, Klofáče, Kramáře a jiné význačné naše poslance. Byl vždy samý úsměv a měl jen laskavá slova, kterými o nás Čechů hovořoval.

Jeden den byl jsem zvláště překvapen, když uvedl mne s kolegou Žižkou do rodiny srbského poslance pana Tomy Djurděviče, kde přivítání byli jsme českým jazykem. Totiž paní Djurděvičová, rozená Češka, jejíž otec byl v Pelhřimově lékařem, dostala se se svým otcem do Srbska již jako dítě. Později školu navštěvovala v Pelhřimově u svého děda, a když školu vychodila, odešla trvale do Srbska, kde se též provdala. Pan Toma

Djurděvič byl soudcem ve Smederevě a po vpádu rakušáků do Smedereva, uchýlila se rodina do Vranje. V srbském životě zaujímal přední místo, byl též spolu s Milem Stevanovičem tvůrcem komitů ve Vranji, dokud leželo toto město na samých tureckých hranicích. (Žel, že v r. 1916 byli oba v Surdolicích od Bulharů ubiti.) Zmiňuji se o této rodině šířeji, neboť velmi pomáhala, zvláště paní se svou dceruškou Milicou, našim nemocným hochům. Každý den po našem seznámení posílala do nemocnice koš s pomeranči a rozličnými zákusky, které jsme já s kol. Žižkou roznášeli našim hochům v nemocnici.

Poněvadž vojenská lékárna opatřena byla jen primitivními léky, sama dávala léky pro těžší nemocné připravovati v lékárně ve městě a posílala je nemocným Čechům. Uzdraveným pak svým vlivem opatrovala přiměřené zaměstnání.

Život ve Vranji nám dosti dobře ubíhal. Scházeli jsme se každý den v lékárně, byli

jsem ve stálém styku s civilním obyvatelstvem, poznávali jsme jeho způsob života, zvyky, mravy a jeho touhy a dovedli jsme záhy jeho jazykem hovořiti, takže ani za nepřátele považováni jsme nebyli.

Ve Vranji setrvali jsme v pevné víře v rozbití Rakouska, čekající chvíle, kdy i my budeme moci přiložiti ruku k rozhodným činům, rokující každý den o situaci, o tvoření naší armády v Rusku a ve Francii. Ale počátkem října roku 1915 nastal obrat. Rakušáci, spojeni s říšskými Němci, vpadli do Bělehradu, Bulhaři vypověděli Srbům válku a my rozloučili se s Vranjí a uchýlili se do Prokúplje. Měli jsme totiž za to, že Srbové vniknou do Bulharska a my budeme se moci vrátiti do vraňské nemocnice. Srbové vyčerpaní však válkou, byli od svěžích Bulharů na hranicích poraženi a v nepořádku tlačeni jsouce Bulhary od východu a Rakušany od severu, ustupovali, a my, nechtějící se dostatí Rakušákům neb Bulharům do rukou, ustupovali jsme den ze dne také.

X

NA ÚSTUPU NOVÝM SRBSKEM

JOSEF VOTÝPKA

Když byl dán povel k odchodu ze Srbska, zformovali z nás velkou četou o 1400 lidech. Velitelem jejím byl kapitán, který za celou dobu našeho pochodu Novým Srbskem i později Albanií byl u čtyř viděn pouze několikrát a tak vlastně byli našimi pány 2 náředníci, 2 kaprálové a 12 vojáků a vláda těchto nebyla zrovna spravedlivá.

Situace se nyní vytvářela neobyčejně vážně. Kudy půjdeme aneb kde asi naše cesta bude končit, nikdo nevěděl a že náš útek před maďarsko-německými divokými hordami divokou krajinou Nového Srbska nebude snad nějakým turistickým výletem, věděl z nás každý a proto, poněvadž nebylo naděje na pomoc odjinud, musel každý spoléhat sám na sebe neb na dobrého přítele.

Proto vyhledávali se v stále docházejících transportech známí a kamarádi, tvořily se skupinky, v nichž jednotlivci cestou navzájem si pomáhali.

Já neměl s kamarády štěstí. A byl jsem dosud sám. Se starým kamarádem Jiráskem jsem se pro cosi pohněval již v Bukovině a protože si při pekařině vydělal pár dinarů, získal lehce dva společníky, kteří mu ovšem statečně od úspor pomáhali.

Postavení moje nebylo záviděníhodné. Předně, ani halěr v kapse a potom bos a zima na krku. As třetí den jsem se šel podívat do města a první, co mně padlo do oka, byla otevřená stodola, plná sena. Usoudiv, že se tam zajisté spí líp než na holé zemi pod hvězdami, umínil jsem si, že tam večer uči-

Bojiště na hranici srbsko-černohorské.

ním návštěvu. Sotva se trochu setmělo, nastoupil jsem cestu zpáteční, ovšem s velkou opatrností, abych někomu nepadl do ruky, což by mi bývalo při nejmenším vyneslo pár ran a tak doplživ se ke stodole, vlezl jsem dovnitř a okupoval tam výhodné postavení. Netrvalo to dlouho a přibyl mně společník a za ním ještě několik dalších.

První spolunocležník, takto válečník od 18. pěš. pluku, spatřiv mě ukrytého v seně, dal se se mnou do rozhovoru a ráno již jsme se vraceli do tábora jako nejlepší přátelé. Nyní jsem měl kamaráda, ale jako obyčejně ne na dlouho.

Šestý den přišli srbští vojáci, sehnali nás dohromady a četa se hnula kupředu. Při pochodu obdržel každý kilový bochníček chleba na dva dny, ale poněvadž byl měkký a já při dobrém apetitu, slupl jsem jej najednou a s lehkým srdcem spěchal do neznáma. Krátce po poledni počala se obloha zatahovat mraky a daleké hřmění předpovídalo bouři. Právě jsme kráčeli lesem do údolí, když spadly k zemi první dešťové kapky, které v krátkosti se změnilly v pořádný lijavec, který potrval až do večera. Cesta naše stávala se velice obtížnou. Kráčeli jsme podél řeky, která po důkladné přšce vystoupila z nízkých břehů a zalila celou silnici, takže místy nám dosahovala voda nad kolena.

Pozdě večer již za úplné tmy, k smrti vysílení a úplně promočení, stanuli jsme před hospůdkou města Kuršumlje, kam četa naše toho dne dorazila. Hospoda byla však již tak přeplněna zajatci, že nebylo hnutí a jeden stál těsně vedle druhého.

Na odpočinek nebylo pomyslení a proto můj nový druh mě vyzval, abychom si šli hledat nocleh jiný. V druhé, třetí a čtvrté hospodě nebylo líp než v první a tak zimou se třesouce, stáli jsme bezradně v noci na ulici, když nás ne zrovna přívětivě oslovil strážník, tázaje se nás, co děláme tak pozdě na ulici. Vyprávím mu naše svízele, ukazuji promočený oděv a stěžuji si, že nemáme kde spát. Když se byl přesvědčil o pravdivosti mého vypravování nahlédnutím do blízkých hospod, zavedl nás ke starešinovi města, který mně dal klíče od městské strážnice. Tam nás zavedl, rozdělal v koutě, ve kterém

byl jakýsi krb, oheň, přinesl nám kousek chleba se sýrem, k tomu pak nezbytnou »luku« (mládou cibuli) a s přáním dobré noci nás opustil.

Příjemné teplo rozlilo se v našich žilách a trochu posilnění, svlékli jsme se do naha a sušili prádlo a oděv, až spánek nás přemohl a my, natáhnuvše se u ohně, tvrdě jsme usnuli. Ráno jsem se dozvěděl, že na další pochod se vydáme až snad za dva dny a šel jsem tedy k starešinovi požádati ho o propůjčení útulku na dobu naší přítomnosti v Kuršumlji, čemuž on ochotně vyhověl. Odpoledne jsme šli se podívat na město a šťastnou náhodou potkal jsem známého přítele z Gjevvgjelie Hájka, který mě dal boty, jichž jediná vada byla, že měly sešmatchané kramfleky. Oprava jich byla jednoduchá. Prostě jsem milé kramfleky urazil a bylo dobře. Kamarád Žižka zase výhodně prodal garnituru prádla a zatížen bochníkem chleba a jakousi sekanicí, vrátil se do našeho příbytku, kamž i já brzy se vrátil.

Třetího dne ráno shromáždili jsme se na náměstí, kde náředník spisoval, co kdo potřebuje. Ti, kteří něčeho potřebovali, zůstali zpět a ostatní nastoupili další pochod.

Těsně před odchodem odskočil si můj přítel Žižka něco koupiti, když v tom krátce na to hnuli jsme se kupředu, ovšem bez něho. Když se vrátil, musel vzdor tomu, že jsme byli nedaleko, zůstat s ostatními, kteří čekali v Kuršumlji, až jim budou doplněny scházející věci.

Silnice, po které jsme šli, byla po posledním dešti důkladně rozmočena a tvořila vlastně řeku bláta a bahna. Kolem druhé hodiny překročili jsme hranici Starého Srbska ve směru k Prištině. Večer byla učiněna přestávka u osamělé hospody, ve které doprovázející nás srbští vojáci přenocovali, zajatci pak se rozlezli kam kdo mohl, samozřejmě venku, a taktéž se uložili ke spánku.

Já as do půlnoci klímal na lavici před hospodou, až mě zima přinutila vstát a ohlížeti se po něčem lepším. Vlezl jsem tedy potichu do kuchyně, kde spali Srbové a opatrně jsem ulehl na zem. Nikdo ničeho nespozoroval, čemuž jsem blahořečil a pěkně v teple ihned jsem usnul. Ráno zavčas jsem vy-

padnul a připojil se k ostatním a krátce na to nastoupili jsme další cestu k Prištině, do které jsme s večerem dorazili.

Město se svými úzkými a zablácenými uličkami věrně se podobalo Prilepu. Několik bazarů s trochou fazolí, červené papriky a kukuřičných šišek upozorňovalo chodce na

živníci, kteří oheň udržovali na můj účet při životě. Časně z rána šel jsem hledati vodu na mytí a sotva jsem vytáhl paty ze dveří, přišel srbský kaprál se podívati na nás, co děláme. Při pohledu na oheň, který naň působil jako červený kapesník na krocana, netázaje se kdo ho rozdělal, přeměřil každého,

Turecký duchooní.

sebe svojí špinavostí a schátralostí. Naše kolona zaměřila k východní části města, kde se nalézala jakási stáj a tato byla určena za náš příbytek. Ihned po ubytování se, udělal jsem si ohniček uprostřed stáje, jelikož zima nedala spáti a poněvadž risiko majetníka ohničku bylo značné a zima taktéž, našli se při-

kdo u něho seděl, několikrátě důkladně holi přes hřbet, že až hekl a ohýnek rozšlapal. Po svém návratu, vyslechnuv od postižených vřelý dík, ihned jsem se odklidil na druhou stranu konírny a s toužebností očekával, až nás zavolají — pro chleba. Asi k desáté hodině dopolední strhla se v blízkosti města

prudká přestřelka, která trvala přes hodinu. Jak jsem se později dozvěděl, byly to přední stráže bulharské, které učinily útok na srbské stráže u Prištiny, ale byly odraženy.

Téhož dne dopoledne setkal jsem se se starými známými a sice šikovatelem Králíkem, s kterým jsem byl v Bitolji a se štábním šikovatelem Staňkem, s kterým jsem sloužil aktivně u 4/102. pluku. Očekával jsem, že od některého dostanu něco na zub, ale zklamal jsem se. Jim nic nechybělo, byli syti, neboť šli se zajatými důstojníky, kteří byli stále stravováni a že zbylo i na ně, o tom se nemusí pochybovat.

Čtvrtého dne ráno obdrželi jsme každý jednokilový chléb a šlo se dále k Prizrenu. Noc byla ztrávena pod širým nebem za veselého praskotu ohňů a druhý den brzy za jitra se v cestě pokračovalo a po poledni v dále spatřili jsme posvátné město Srbů — Prizren, opěvované tolika národními písněmi. Pozadí města tvoří hradba nebetyčných hor, v nichž vklíněn stojí starý turecký hrad, vedoucí městu ovšem nyní již v rozvalinách. V něm našli jsme útulek.

Zvědavost moje nutila mě k prohlídce této zvláštnosti a vydávaje se v nebezpečí případného výprasku, prolezl jsem každý koutek této rozsáhlé budovy, která sloužila též za vězení několika provinilcům, mezi nimiž byl i jeden český důstojník. Že zde nebyli držáni pro nic a za nic, bylo jisté a proto vzdor fantastickým povídkám, že jsou přikováni, nesnažil jsem se přiblížit se k cele, ve které byli zavřeni. Ostatně bylo to dosti těžké, jelikož byli hlídáni a proto jsem podrobil raději důkladné visitě hromady železných koulí, pamatujících jistě turecké panství a proslídil schátralé kasematy.

Pohled z hradu, stojícího ve značné výši nad městem byl velice pěkný a také pozorování okolí zabralo většinu času, kterýž jsme tam ztrávili.

Druhého dne v poledne pokračovali jsme v dalším pochodu podél řeky, kterouž jsme k večeru překročili a nedaleko mostu v malém lesíku se utábořili. Krátce potom na sta ohničeků ozařovalo krajinu a upozorňovalo na naši přítomnost. Ráno zabloudil ke mně člen bývalé mojí party v Bukoviku, Roškot z Pe-

trovic u Prahy, a poctil mě trochou svažené vody, ve které plavalo několik kousků chleba.

Brzy jsme vyrazili z ležení a neschůdnou cestou zaměřili k vzdálené skupině chyší. Špatně naladěný podnáředník vyléval si svoji zlost na každém, kdo se opovážil vyhýbati kalužinám bláta neb močálům po stranách cesty a třískaje do zadních řad našich holí, nutil k rychlejšímu pochodu. Surovosti tyto byly provázeny vtipy a smíchem druhých strážárů, až jeden z nich, nějaký Bogdan, obchodník z Kragujevce, zakročil u kapitána, který náhodou dlel u nás a tento učinil přítrž řádění onoho surovce. Za nedlouho potom stihli jsme hřeben návrší a kráčeli po hranicích srbsko-černoohorských až do rozkošného údolí, porostlého zelenou travíčkou. Křišťálová voda, na mnoha místech vřerající ze země, zavlažovala půdu a trávník přímo lákal k odpočinku.

Toho dne odpočívali jsme v březovém lesíku, ve kterém marně jsem se pokoušel zanítiti oheň. Následujícího dne ještě za šera nastoupen další pochod a noc jsme ztrávili ve vesnici Orechovaci v turecké mešitě. Tam nás Turčini podělovali kukuřičným chlebem, což velice dobře působilo na naše hladové žaludky, však, bohužel, pro takové množství hladovců bylo to všechno málo.

Kolem 10. hodiny druhého dne byla učiněna zastávka ve vesnici Piškopeji, kdež nám bylo vydáno po půl kg chleba a za tmy dovlékli jsme se do Velkého Debaru. V uličce, ve které se nacházelo několik opuštěných tureckých domů, jsme se zastavili a obsadili jednotlivé místnosti. Že se to neobešlo bez nadávek a ran, nemusím podotýkati, protože každý hleděl okupovati to nejlepší místo v nejlepší místnosti, a proto srbští vojáci této vybíravosti čelili svými důkladnými sukovicemi.

Druhý den byl svátek. Dostávali jsme totiž chléb, a sice na 4 dny. To znamenalo, že každý snědl všechno najednou a potom 3 dny se postil.

Ve Velkém Debaru, větším to městečku, špinavém jako všechna ostatní místa, byli jsme přísně hlídáni, takže nikdo se nemohl dostat ven, což mně ale nikterak nevadilo a

Cigánská muzika z Albanie.

Já přece proklouzl, avšak brzy jsem se vrátil, neboť prohlídka města přece jen nestála za to, dáti si třeba na ulici natlouci k veselosti stražarů a civilů. Zde zůstalo také mnoho zajatců v nemocnici, ačkoliv jim to bylo málo platné, neboť po propuštění z nemocnice daleko nedošli a tak buďto je zde překvapili Bulhaři, anebo složili svoje kosti nedaleko odtud.

Třetího dne nastoupili jsme další pochod. Odpočatí a zbavení nemocných, kteří dříve pochod náš brzdili, vesele pospíchali jsme kupředu po silnici, která běžela podél toku prudké řeky, jejíž vlny ji místy zaplavovaly, jak byla nízko postavena.

K večeru spustil se drobný deštiček a záhy nastala tma jako v pytli. Studený déšť šlehal nám do tváře a putování tohoto dne nebralo konce, až kolem půlnoci učiněna zastávka u četnických kasáren, kamž ovšem nám byl přístup zabráněn. Usedl jsem na prah u dveří, kde sice pršelo, ale výhoda zde byla ta, že jsem se aspoň mohl zády opřít o dveře a nohy mi nevězely ve vodě. Po chvíli vyšel četník a zakopl o mě. Nehodu tuto doprovodil hlasitým zaklením. Já jsem vyskočil a

chtěl jsem zčerstva zmizeti, aby snad něco nepřilétlo, ale on dobrácky mi řekl, abych šel na chodbu, tam že to je lepší. Jdu, a rozumí se, že několik nejbližších sedících mě následovalo. Tuto noc jsem spal mohu říci výborně.

K ránu déšť ustal a za východu slunce, které mile na nás působilo, nastoupena další cesta. Odpoledne stanuli jsme ke krátkému odpočinku na břehu jezera Ochridského. Silnice, po které jsme v cestě pokračovali, dělila ohromné ty spousty vod na na dvě nestejně části a ústila do města Strugy, kamž jsme později dorazili.

Ubytování naše bylo slušné. Skupina, ke které jsem patřil, byla přidělena do školy, jednopatrové to budovy, ve které před námi již někdo býval, poněvadž místnosti byly opatřeny slámou. Odpočinek náš zde trval plných osm dnů, a v době této dostali jsme kromě obvyklé dávky 1/2 kg chleba denně, jedenkrát také trochu vařených fazolí.

Nyní byla doba krajně vážná. Bitolje, kamž původně všechny transporty směřovaly, neboť odtud vedla železnice do Soluně, byla Bulhary dobytá, a tak nezbývalo nic jiného, než cesta nehostinnou Albanií.

ALBANIE

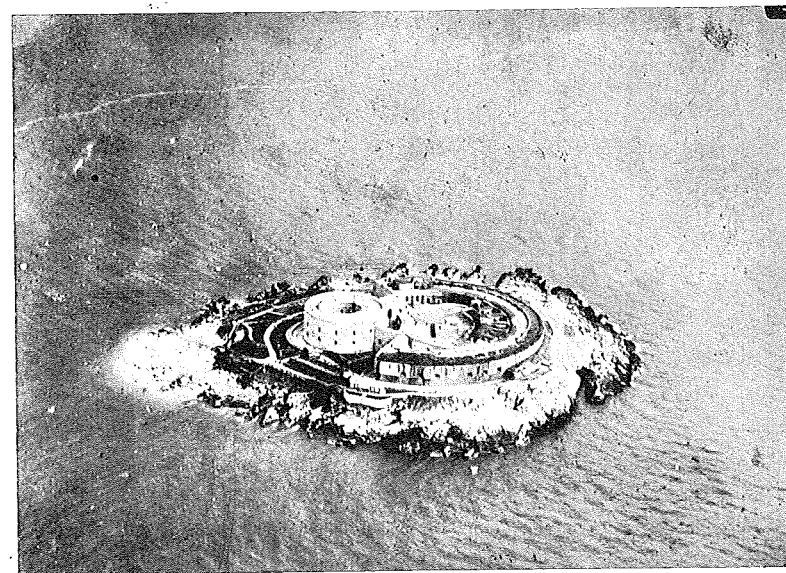
ADOLF ZEMAN

Dnešní Albanie jest jen zbytek území balkánského podél východního pobřeží jaderského moře od hranic Černé Hory až k pomozí Řecka. Tento kraj neměl tohoto ustáleného názvu, Albánci či Škipetaři nazývali ho Arbenija, nebo Škiperia, Turci pak Arnautluk. Zeměpisně byl to pojem těžko ohraničitelný. Ve středověku nazýval se tak také horský kraj mezi Ochridským jezerem a adriatickým přístavem Dračem, za Benátčanů zabírán byl pod tento pojem i Kotor, a je známo, že boka kotorská bývala někdy nazývána »Rakouskou Albanií«.

Za tureckého panství k Albanii čítaly se čtyři vilajety, a to skadarský, janinský, bitoljský a kosovský se Skoplji.

Celý tento kraj je na severu nízký, na jihu prostoupen je horami. Tam, kde končí vý-

běžky černoorských skal až u moře, otvírá se přímořská nížina při ústí řek Bojany a Drinu, mezi nimiž leží skadarský přístav San Giovanni di Medua. Celé pobřeží dalmatské až k Avloně či Valoně je rozekláno lagunami, pokryto písčinami a močály. Za tímto pobřežím táhne se krajina úrodná, avšak nezdavá, zejména pro zimnici. Na ostrovtém pahorku leží přístavní město Drač. V zátocce avlonské vystupuje v širém moři skalnatý ostrůvek Saseno. Za ním, proti italskému městu Otrantu až do moře, sahají strmé skály chimarské, které končí mysem, zvaným Linguetta. Také břehy epirské jsou skalnaté, ani na jediném místě není přístup k moři nijak příznivý. Veškeré horstvo albánské jest vlastně pokračováním křídového útvaru jižních Alp, které vyplňují celou základní

Mamula, pevnost v Jaderském moři, střežící vchod do zátoky Kotorské.

Shkadar, staré město.

polovici balkánského poloostrova a dosahují až do Řecka. Hory ty dostupují výše až 2.600 m.

Největší řeky albánské jsou Bojana, která vytéká z jezera Skaderského, a řeka Drin, nebo také Drim zvaná. Obě jsou splavné. Řeka Drin vzniká z Černého Drinu, který vytéká z Ochridského jezera a z bílého Drinu, který se pramení blízko města Peče. Obě tyto říčky spojují se ve sklanatých a divokých roklinách a tekou klikatým i neschůdným průlomem v délce téměř 100 km. Jsou však v Albanii i menší ještě řeky, zejména pobřežní, které však nemají velkého významu, a jichž ústí zanášeno jest stále nánosem písku. K největším jezerům albánským náleželo jezero Skadarské v rozloze asi 380 čtver. km, dále jezero Ochridské, asi 270 čtver. km velké, jež se podobá jezerům švýcarským, a pak jezero Malid a bahem naplněné jezero Janinské.

Podnebí Albanie jest přímořské. Celkem není jej možno nazvati nezdravým, kromě malarie a zimnice, která v létě zuří v okolí Drače a Valony. V horách bývá klimat kontinentální, dosti krutá zima, a horké léto. Na

přímoří daří se jižní květina, olivy, fíky, pomeranče, citrony, ba i palmy. Severní kraj je velmi lesnatý, pokrytý zejména dubovými, bukovými a borovými pralesy.

Albanie je obývána Albánci, kteří se sami nazývají Štipetáry. Turecký název pro ně jest Arnauti. Je to snad zbytek velikého antického národa Illyrů a jsou zajímavým pozůstatkem nejstaršího obyvatelstva Evropy, tak jako na př. pyrenejské Baskové anebo Bretonci, potomci to Keltů. Jsou většinou postavy malé, čilých a energických pohybů. Mají obvykle hnědé vlasy a černé oči a zvláštním příznakem Albánce bývá malá brada i ostrý nos. Jsou pověrčiví, stateční i pohostinní. Panuje mezi nimi dodnes ještě krevní msta. Jsou rozděleni na celou řadu různých kmenů, které snaží se zachovati svoji nezávislost, zejména v horách. V čele každého plemene stojí dědičný náčelník nebo vojvoda, jemuž k ruce jsou stařešinové. Horalé žijí ve velkých rodinách až do 60 hlav. Z kmenů albánských nejznámější jsou Malisoři, a dále Miridité, kteří jsou katolíci.

Dle jazyka dělí se Albánci na dvě skupiny, které si někdy stěží rozumějí. A to na severní Gegy a na jižní Tosky. Základem albánského jazyka jest stará illyrština. Nynější albánština je jazyk hodně romanisovaný. Kromě Albánců obývají však území albánské i Řekové, Rumuni, Srbové a Bulhaři, Turci, židé i cikáni.

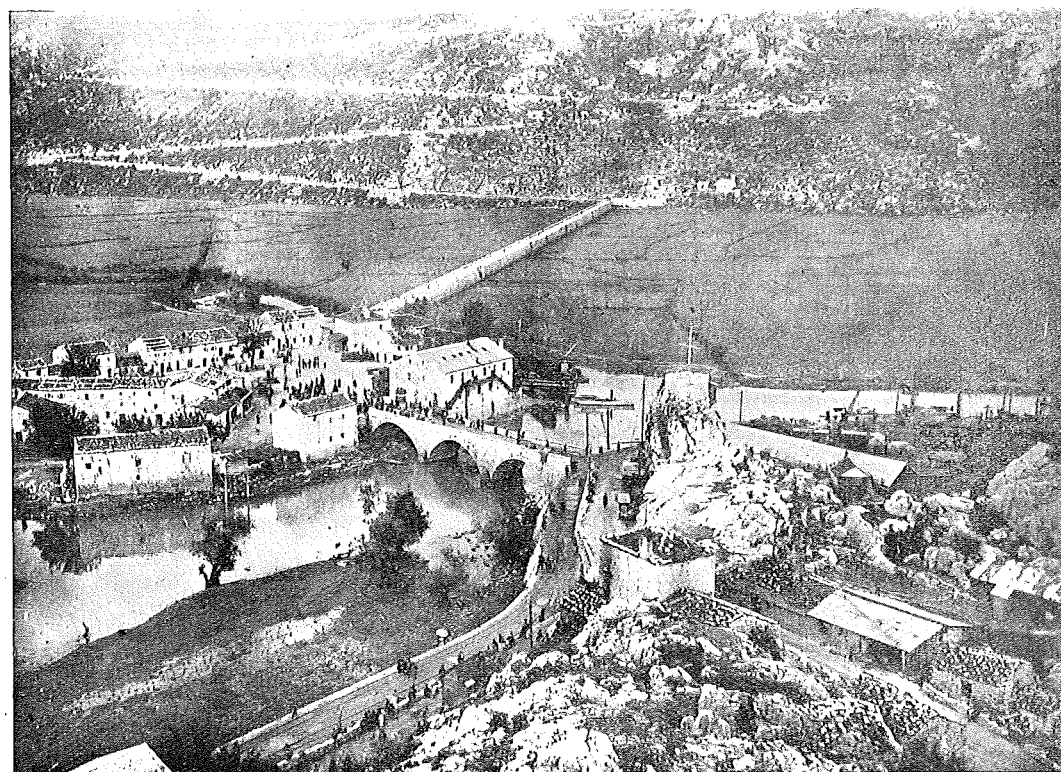
Zaměstnáním jsou většinou pastýři, zabývají se chovem ovcí a koz, jakož i horských koní, zemědělství jest v plenkách. Za to vína se pěstuje mnoho. Vyváží se také tabák, želvovina, kůže, žlutý vosk, mořská sůl atd. V městech i v horských vesnicích kvetou řemesla, avšak ne mezi Albánci, nýbrž hlavně mezi Řeky, Rumuny a Vlchy.

Albanie netvořila v historii nikdy jednotného celku a její dějiny jsou vždy v souvislosti se slovanskými, řeckými i tureckými dějinami na balkánském poloostrově. V době předválečné o Albanii jevil se velký zájem zejména mezi centrálními mocnostmi. Po zlomení moci turecké berlínským traktátem měli Černohorci a Srbové obdržeti větší část dřívějšího balkánského území tureckého, z čehož vznikla nespokojenost mezi albán-

skými horskými kmeny, které chtěly si zachovati naprostou svoji nezávislost. Docházelo k nepokojům, které těžko mohlo Turecko zmocit. Před válkou vznikly v Albanii jisté počátky národního uvědomění a Rakousko i Itálie začaly podporovati toto hnutí o udržení nedotknutelnosti albánské vlasti a snažily se, aby při rozkladu říše turecké z Albanie byl vytvořen samostatný stát. Jest ještě v dobré paměti tragikomická fraška s albánským knížetem princem Wiede. Byl to boj

Za světové války Albanie byla obsazena z části rakousko-německým vojskem, z části spojenci, a pro náš odboj stala se historickou strašlivým ústupem našich zajatců, kteří sdíleli osud hrdinné armády srbské, která v čele se svým starým králem ustupovala tudy ze své zničené vlasti, aby se do ní později opět vítězně vrátila.

Usnesením v Durazzu či Drači z r. 1918, byl zřízen svobodný Albánský stát, který v r. 1920 v lednu přijal vlastní ústavu repu-

Virpazar u jezera Skadarského.

o vliv mezi Rakouskem a Itálií, který na čas končil úspěchem Rakouska, ale ne na dlouho.

Předválečná Albanie vznikla prohlášením se nezávislou od Turecka ve Valoně 28. listopadu r. 1912. V prosinci byla tato nezávislost potvrzena velvyslanceckou konferencí v Londýně, a v prosinci následujícího roku bylo zřízeno samostatné albánské knížectví, na jehož trůn jako Vilém I. nastoupil 7. března roku 1914 pověstný princ Vilém z Wiedu. Již 5. září ale musil Albanii velmi rychle opustiti.

balkánskou a stal se v prosinci členem Společnosti národů. Konečné hranice stanoveny byly pařížskou vyslaneckou konferencí v listopadu v roce 1921. Republika Albánská však ustavila se teprve v r. 1925, kdy byl zvolen prezidentem Ahmed Zogu.

Území dnešní republiky Albánské je daleko menší než dřívější území ethnografické nebo předválečné knížectví. Polovice Skadarského jezera připadlo Jugoslavii, jezero Ochridské celé rovněž. Celé území albánské měří nyní 27.538 čtver. km. a je rozděleno

v 9 krajů: Argyrokastro, Berat, Dibra, Duráč, Elbassan, Korica, Kosova, Skadar a Valona. Obyvatelstva je dle sčítání z roku 1923 asi 803.959 hlav. Nejčetněji je obydlen Skadar. Hlavní město a sídlo úřadů je Tirana, která má 10.401 obyvatel. Větší však je Kosova, jež má přes 25 tisíc a Skadar přes 21 tisíc obyvatel. Dle vyznání je v Albánii 529.694 Mohamedánů, 168.215 řecko-pravoslavných, 96.050 římsko-katolíků a ostatní náleží k různým vírám.

V Tiraně jest sídlo různých zastupitel-

ských úřadů. Stát je dosud v počátečním stavu, převládá v něm dnes vliv italský. Železnic je málo. Pouze úzkokolejná dráha vede z Drače do Tirany a do Kavaje. Celková délka těchto tratí je něco přes 65 km. V zemi je telegraf i telefon. Předmětem obchodu a vývozu jsou kůže, sýr, vlna (špatné jakosti), vejce, olivy a olej, ryby atd. Hlava mohamedánských věřících je v Dibře, římsko-katolíci biskupové jsou v Drači a Skadaru, pravoslavní v Drači, Korici, Argyrokastro a Berátu.

SMUTNÁ CESTA ZE SRBSKA

J. STŘÍBRNÝ

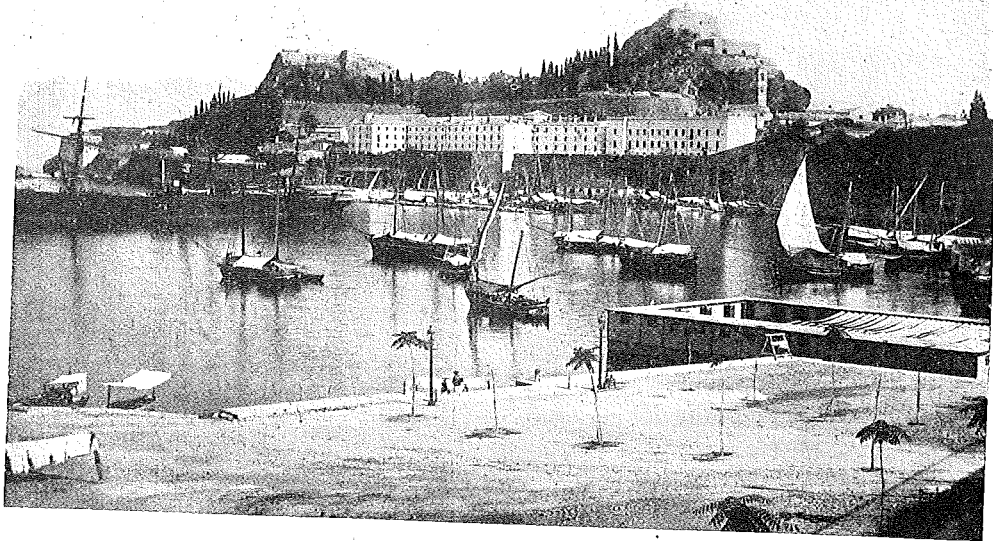
Když Bulharsko vpadlo zákeřně vzad Srbsku a srbský stát byl stisknut v železné kleště spojených vojsk německo-rakouských a svěžích vojáků bulharských, tu ani tehdy hrdinný národ nezoufal. Starci, ženy i děti se vším svým majetkem, co jen mohli unést a vézt — ostatní vše bylo spáleno — jdou za svým králem, který se svými věrnými s krvácejícím srdcem opouští rodnou zem. Vše raději loučí se snad navždy se svou milou vlastí, než by padlo v rabsství Bulhara. Tito ubozí vyhnanci, jako náš velký Komenský, i oni berou hrst půdy s sebou, skrápějíce ji slzami. Byla to cesta smutná, dvojnásob i pro nás zajatce. Nejen my, ale i oni již jsou zničeni. Druhá větev slovanská utata. Mnohý z nás našel zde druhý domov, ale i ten nutno

opustiti. Zůstali jen ti, kteří milovali Rakousko, které se jim však špatně odměnilo. Znovu museli na frontu, znovu se nechat zabít. A což ti ubožáci nemocní a ranění! Kolik se jich ubilo, jen aby se nedožili hanby přijíti v ruce bulharských komitů. Proudů žen, dětí, starců, pivozů, dobytek, ranění, nemocní, vše v jedné směsi prchá...

Vpředu neznámý osud, za námi hřmí děla. Četníci na koních neustále hledají, kdo by šel zdržovat nepřítele. My nemůžeme, neboť máme rakouské uniformy. Bouráme tedy aspoň mosty, ničíme tratě a silnice, zapalujeme vše, co by mohlo nepříтели prospěti a chráníme tak alespoň z části ústup. Cesta jde přes Kosovo polje, Mitrovicu, Prištinu, Prizren, Ochridské jezero, Strugu. Zde za-

Srbský král Petr I. na ústupu Albanii.

Pohled na přístav Korfu.

činá nehostinná Albánie, která byla již tolikrát popsána. Arnauti, národ polodivoký, nevzdělaný, země sama chudá, drsného podnebí, která v těch místech, kudy jsme šli, nepopřává života ani ptáku ani zvířeti, natož člověku.

Junkula, Čukus, Dibra, Kojuša. Co zde mrtvol, co bídy, co strastí. Kolik ubohých hochů zmrzlo, kolik jich hladem zahynulo, co se jich utopilo a kolik jich bylo zabito od divých Škipetarů. Hrozná litice války. Živý mrtvého svléká, zdravý nemocného ubíjí, hladový koňskou zdechlinu bez chleba a bez soli opečenou nad ohněm pojídá. Co ty ubohé malé děti v té zimě o hladu bez rodičů, co ti mrzáci a ranění? Srbské vojsko jde směrem na Bitolji a má se koncentrovati na řeckém ostrově Korfu, my pak zajatci jdeme směrem k přístavu Valoně.

Alban. Jako by na výsměch zasněženým horám, které obklopují městečko, je tu pohrouženo ve svěží zeleni. Citrony, pomeranče, fíky, víno, vše dozrává. Oasa v sněhu a ledu a poslední větší místo na naší pouti. Fiera, obývaná řeckokatolíky. Zde opět květou olivy, rodí se cibule, česnek a kukuřice.

*

Avlona (Valona). Přístavní městečko již cípu Albanie, tehdy celkem bez významu, kam jsme po 75denní cestě bloudění a útrap v noci přišli. V bouři a dešti — bylo to již koncem prosince — vrháme se do moře, abychom co nejdříve stihli loď italského Lloydu »Indianu«, která nás má odvézt. Když nahnulo se nás asi tři tisíce a naplnilo všechny prostory, tu loď vyplula, ovšem kam, jsme nevěděli. Projíždíme mezi Sicilií a jižním cípem Italie Calabrií, a jedeme na sever. Cestou byli jsme pronásledováni rakouskou ponorkou. Italští karabiníci, bojíce se, abychom se snad nevzbouřili, nechali nás plných 12 hodin ležeti na dně lodi, majíce pušky a pistole stále na nás namířeny. Na nový rok 1916 as o 10. hodině dopolední loď stávi u malého ostrůvku. Ptáme se, není-li to ostrov sv. Heleny. Italové však odpovídají: Isola Assinara, provincia Sassari. Zde začal nám nový život, ale i smrt měla mezi námi bohatou zeň. Bylo nás rakouských zajatců v Srbsku snad kol 65 tisíc. Na Assinaru dostalo se nás as 20 tisíc. Když pak s ostrova jeli jsme do Francie, zbylo nás 11 tisíc. Jen na lodi »Indianě« vhozeno bylo za jedinou noc 32 mrtvol do moře.

POCHOD ALBANIÍ

ALOIS KARAS

Když jsme byli nuceni opustiti Srbsko, nastaly nám dlouhé, vysilující pochody, které při špatném zásobování byly pro mnohé osudnými. Šli jsme třeba celý den, druhý den jsme byli nuceni se vrátiti zpět, třetí den zase kupředu a o jídlo se nikdo nestaral. To každý sháněl si sám. Nejhůře na tom byli ti, kteří pracovali na stavbách železničních drah, kteří již ze Srbska vyšli polobosí, rozdraní a bez peněz. Po cestě byli libovolně zastavováni a musili upravovati silnice neb cesty, neb jiné práce vykonávati bez kousku chleba. Nebylo divu, že mnozí, aby se zachránili, pojídali psy, zdechlé koně, osly a dopouštěli se různých krádeží. Mnozí opustili své čety a dali se na cestu na vlastní vrub. Ustupovali srbsští vojáci, civilové, zajatci jedním směrem a týmiž cestami.

V Kuršumliji sešel jsem se s paní Djurděvičovou, známou z Vranje. Odesla s sebou pro celou rodinu jen kufřík a několik houní. Vše ostatní nechala na pospas Bulharům. S kolegou Stevanovičem, který mi opatřil kdysi místo v lékárně, sešel jsem se na silnici před Prištinou. Jeho veškeré jmění skládalo se z vozíku, koníka a osla, a tu mi prohlásil, že kdyby věděl, že jdeme do Francie, že by se ihned převlékl za zajatce a šel s námi.

Tehdy nevěděli jsme, kam směřujeme. Dle jedněch zpráv prý přes Bitolj do Soluně a odtud do Francie; dle jiných do Drače a odtud do Italie. My s radostí přijímali každou takovou zprávu, neb ta i ona byla pro nás vysvobozením.

Cesta z Kuršumlije přes Malé Kosovo, Prištinu, Velké Kosovo, Lipljany, Štimlju, Suvou Reku do Prizrenu trvala nám 8 dní. Byl jsem vězen k zajateckému komandu

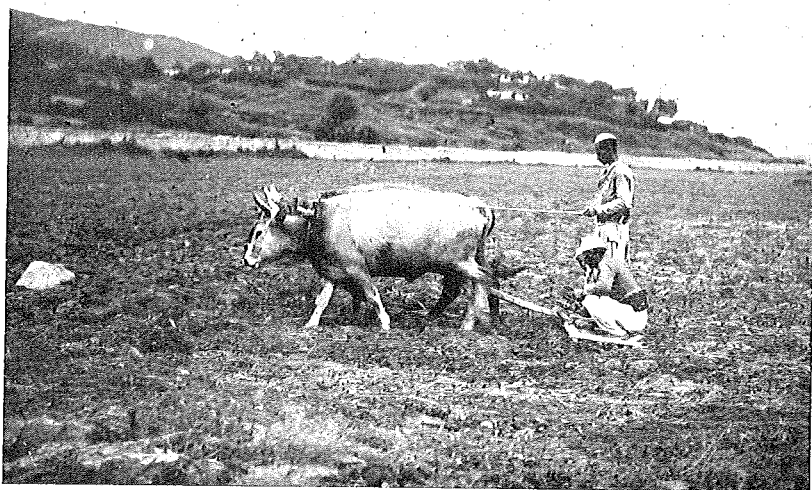
jako písař, takže cestovali jsme dosti pohodlně, neb jsme měli svůj trén, na němž nám vezli stany. Odpočívali jsme mezi jinými přestávkami na Kosově poli. Na něm je hrobka sultána tureckého Murada I., který zhynul rukou junáka Miloše Obiliče 15. června 1389. Zhynul tak však také srbský car Lazar a carství srbské vzalo za své. Co znamená pro nás bitva na Bílé Hoře, to znamená pro Srby bitva na Kosově. V Prizrenu naše četa byla rozpuštěna a každému vyplacena 10 dinarová bankovka na další cestu. Bohužel, že za tuto bankovku nikdo nic nekoupil. Všude chtěli jen peníze stříbrné a proto nezbyvalo nic jiného, než počítati obchod na výměnu. Prodávali jsme některé věci, jako prádlo, a za stržené peníze kupovali jsme poživatiny, jako chléb, cibuli, česnek, zelí, mouku kukuřičnou a tak se připravovali na další cestu. Za Prizrenem nastávaly den ode dne smutnější výjevy. Tam počaly se jevit následky hladu, vysilení, jež se stupňovalo rychlým tempem, čím více jsme se blížili albánským horám.

V Ljunkule při Černém Drinu opustili jsme silnici, která končila starým tureckým mostem a odtud jsme zabočili po samých stezkách do hor. Celý den obtížný pochod v horách znamenal, že ušli jsme sotva pár kilometrů a byl již večer. Nastaly v údolích silné deště a ve vyšších polohách sněhové vánice. Zmokli až na kůži, po celodenní chůzi odpočívali jsme obyčejně v lesích, blíže nějakého potoka. Sedíce u ohňů, sušili jsme obuv, šatstvo, s jedné strany se škvařili, s druhé zase mrzli. Kolikráte celou noc jsme oka nezamhouřili. Ráno pak neviděli jsme na pár kroků před sebe, neb oči od kouře a ohňů ze-

mdlené, pálily. Stalo se mi, že jsem neviděl a musil jsem se dáti svými druhy J. Vaněčkem a Šťastným vésti. A jak to vypadalo s těmi, kteří již ze Srbska vyšli méně zdrávi? Ti již padali a zůstávali vzadu ponechání svému osudu.

Po obtížných horských stezkách dostali jsme se do Debaru (Dibra), městečka tehdy od původních obyvatelů po vzbouření Albánců v červenci 1915 opuštěného.

V městečku byla srbská vojenská stanice a pekárny a my čekali, že dostaneme nějaké zásoby na další cestu. Dostali jsme, ale mnoho toho nebylo. Někteří po 4 kouscích su-

Obdělávání půdy v Albanii.

charu, na mne dostaly se jen 2 kousky, na poslední nic.

Odtud směřovali jsme na Strugu, městečko při Ochridském jezeru. Po dvou dnech octli jsme se u jezera před městem, kdež jsme chtěli přenocovat, avšak srbští četníci, konající tam službu, nám velmi energicky pohrožením pistolí rozkázali, že nesmíme zůstat před městem. Jezero činí zde zátoky a silnice, vedoucí do města, byla zalita vodou. Nezbývalo nic jiného, než vodou skoro hodinu se brodit, než jsme konečně do Strugy dorazili. Bylo nás jen několik. Bloudili jsme městem, všude bylo zavřeno a nemohli jsme se nikam dostat. Konečně potkali jsme podnapilého Bul-

hara, který nás dovedl do vojenského seníku. Tam nám ukázal vchod. Tam jsme zalezli. Každý šramot nás vyrušil, neboť obávali jsme se pořádného výprasku, o který nebylo nouze. Ráno podařilo se nám nepozorovaně uniknouti. Naše četa ráno byla již za městem a připravovala se na další pochod. Dostával každý muž půl bochníčku chleba.

Dosud směřovali jsme na Bitolj (Monastýr), ale zde změněn směr našeho pochodu k Elbasánu, ježto v té době Bitolj byla obsazena Bulhary.

Než dostihli jsme Elbasánu, potkala nás nová nehoda. Byla to vojenská stanice v Ču-

kusu, v níž všechny čtyři zajatců byly zastaveny. S počátku tato zpráva nepůsobila na nás nijak nepříjemně. Domnívali jsme se, že bude rozdělování potravin. Místo toho bylo nám řečeno, že setrváme zde několik dní, bychom si připravili noclehy. Rozlezli jsme se po svazích, nalámali mladé doušky a rozdělali ohně.

Než tyto práce jsme skončili, dalo se do deště se sněhem a v takovém čase špatně se setrvává na jednom místě pod širým nebem. Bylo mezi námi mnoho úplně bosých a rozedráni jsme byli všichni. Kromě toho plní vši. Do rána uhodil mráz a dílo zkázy bylo dokonáno. Mnoho zajatců omrzlo a mnoho též

zmrzlo. Chléb, který jsme dostali ve Struze, dávno sněden. Vařili jsme ostružiní jako čaj a tak hořké jsme je pili. Druhou noc napadlo sněhu, že všichni jsme byli úplně zavátí. Zmocňovala se nás všech bezradnost. Někteří vraceli se zpět do Strugy, jiní pustili se dopředu; srbské stráže jich však nepustily. Jiní pustili se do okolí, kdež se jich ujali Albánci. Konečně velitel vojenské stanice, aby nás ukonejšil, vydal rozkaz k vydání mouky.

Nastala pravá rvačka. Každý se tlačil, aby aspoň něco ulovil. Ti nejsilnější dostali třeba dvakrát, ale slabí a nemocní zase nic. To byl vždy jejich úděl.

Náš hlouček, počtem asi 15, rozhodl se, že stůj co stůj pustí se k Elbasánu. Za velké vánice jsme nastoupili cestu. V horách mezi námi vznikl spor. Jedni vyčítali, že přec jsme měli zůstat v Čukusu, druzí prohlašovali, že půjdou stále, dokud nedorazí do Elbasánu, třetí skupina radila najít příhodné místo k přespaní a ráno vyraziti dále. Připojil jsem se ke skupině třetí, přespatí v horách.

Vyhledali jsme si místo za skalní stěnou, odhrabali závěj sněhu při stěně, rozdělali oheň a rozpouštěli sníh, chtějíce trochu mouky svařiti. Při této práci přikradl se k nám Albánc a v náručí nesl ovci. Nabídl nám ji ke koupi. Žádal 3 dinary. Z opatrnosti prohlášíme, že máme dohromady všichni jen 2 a on nám ovci dal. Ovce sice dodělávala, to však nám nevadilo. Ihned jsme ji podřízli a po způsobu, jak jsme v Srbsku vidali, nařezali na všech nohách, nafoukli, stáhli a hned napichali na klacky a nad ohněm opekali. Byly to pro nás hody.

Třetí den dorazili jsme do Elbasánu. V Elbasánu bylo velmi lacíno a pobýli jsme tam 3 dny. Spali jsme v turecké mešitě a celé dny jsme opékali maso, kterého bylo nadbytek. Také tabáku tam bylo hojnost. I bankovky srbské se dobře měnily. Kdo měl peníze, mohl sobě lehko opatřit zásoby na další cestu. Ale těch bylo velmi málo — snad jenom jedinci.

Z Elbasánu putovali jsme do Tirány, dnes hlavního města Albanie. Po dlouhé cestě byli jsme již vysílení jako mouchy. Ač to bylo již počátkem prosince, nastaly tam krásné, slunné dny jako u nás z jara. Každou chvíli

Typ albánského bojovníka

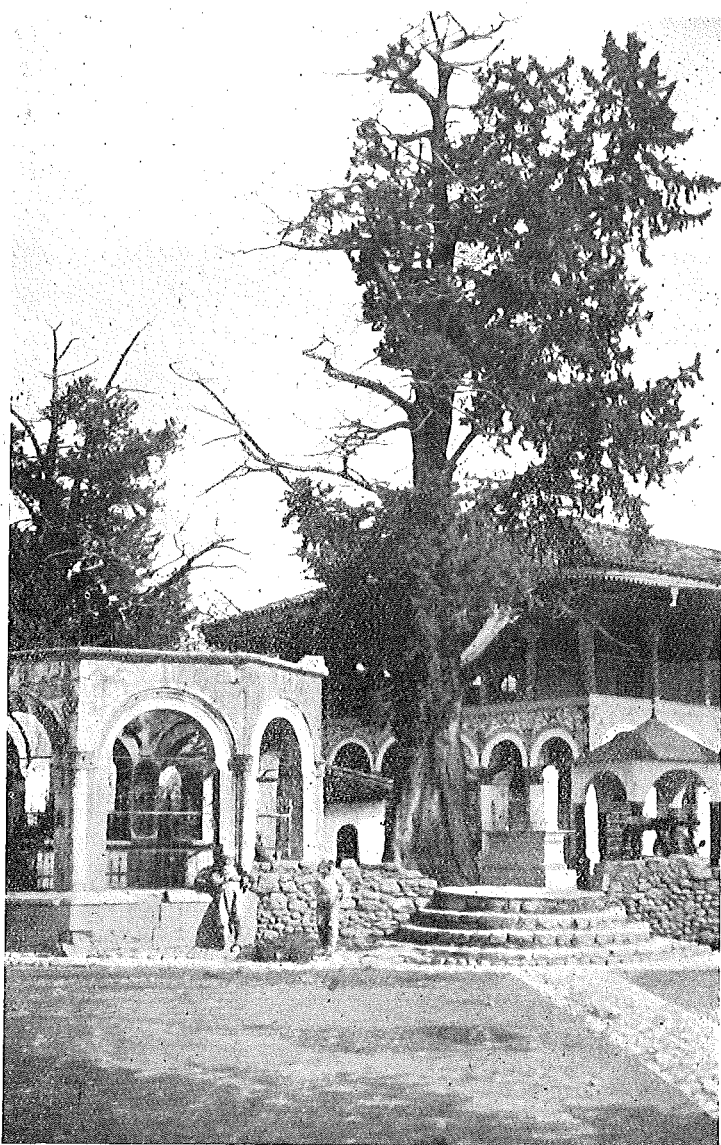
jsem odpočívali. Dovnitř města nás nepustili. Utábořili jsme se na lukách před městem. Potajmu jsme vnikali do města a kupovali různé věci k požívání.

Ač byli jsme sesláblí, byla mysl u všech povznesená, když ubírali jsme se ke Drači. Ale jaké zklamání! Srbští četníci nás v Šijaku zarazili a hlásili nám, že nalodění budeme ve Valoně. Právě v tu dobu zuřila nějaká námořní potyčka mezi loďstvem italským a rakouským ve vodách blíže Drače. Snad to bylo příčinou našeho putování do Valony. Poslední půlku bochníčku chleba dostali jsme před Tiranou a nyní neměli jsme naděje již na nic. Ještě v Šijaku prodávali jsme zbytky prádla a šatstva a sháněli kukuřičnou mouku na kačamak.

Ze Šijaku uchýlili jsme se k jihu. Po krátkém pochodu dostali jsme se na výšiny nad Šijakem a odtud kynul nám první pohled na moře — od něhož jsme očekávali svoje vysvobození. Se všech stran se ozývalo: »Moře — moře!« Všem se oči rozjasnily,

každý byl naplněn radostí, že blížíme se svému cíli. Pohled na moře dodal nám nových sil. Zase jsme se tlačili vpřed, nevědouce, jaké útrapy na nás ještě čekají. Druhého dne došli jsme do Kavaji a za městem na širé planině jsme přespali. Krajinou bažinatou,

místy pod vodou. Těmito bažinami, časem po kolena vodou, dostali jsme se k řece Semeni. U této jsme měli větší štěstí. Čekali jsme na převoz jen 6 hodin. Dne 14. prosince 1915 dorazili jsme do městečka Fiery. Ve městě nikoho netrpěli. Jednotlivě skupiny za-

Z Tirany.

po mnohých překázkách došli jsme k řece Škumpě. Dva dny čekali jsme na jejím břehu, zatím co tisíce zajatců se tu shromáždilo. Teprve potom počali nás Albánci na člunech převážeti. A nyní již jsme šli stále krajinou bažinatou, která po hojných deštích byla

jatců směli jenom projít. Hlad nutil každého aspoň něco uloviti. S jedné strany albánští četníci vyhánějí zajatce, druhou ulicí jiní vnikají do města. Nastává honba. Na silnici před městem prodal jsem bluzu a spodky. Cestou městem podařilo se mi zapadnouti do

pekárny a koupiti kukuřičný chléb a fazole, abych aspoň něco kamarádům přinesl. Za městem srbské stráže střeží zajatce, aby neunikali do města. Sliby, že za 2 hodiny budeme již v italském táboru, nic nepomáhají. Konečně nás ženou jako stádo před sebou. Někteří zajatci se hledí dostat zpět do města, šílený hlad je k tomu dohání. Ozvou se rány. Stráže střílí a pověstným »hajdy«, nutí nás k další cestě.

Cestou potkávali jsme již italské oddíly, určené k obsazení Albanie. V blízkém lese odpočíváme a ti, kteří nemají ničeho k jídlu — místo odpočinku — hledají želvy.

Dne 15. prosince 1915 po špatné, bažinaté cestě dosahujeme řeky Vojuce, kde nás Italové přebírali od Srbů a převáželi na druhou stranu řeky. Denně převáželi 2.000 mužů. Ostatní museli čekat. Nahromadilo se nás několik tisíc. Břeh řeky, na němž rostlo jen vrbové proutí, byl bažinatý. Za den bylo od nás proutí pořežáno a spáleno. K tomu stihly nás prudké deště a silné větry. Jako kuřata tiskli jsme se k sobě a tak zahřívali. Lidé mřeli hladem. Zmocňoval se nás strach před budoucností, co se s námi stane. Třetího dne obdrželi jsme půl malého sucharu a lžici rýže. Sbírali jsme klaciky, abychom rýži mohli uvařit.

Pět dní čekali jsme na břehu této řeky o hladu, zimě, úplně promočeni. 20. prosince došla řada na nás. Ráno seřadili jsme se u přístavu. Řeka byla rozvodněná. Nad kolena vodou brodili jsme se k můstku do člunu.

Na druhé straně přebrali nás již italští vojáci. Všem se nám ulehčilo. Nastal hned pořádek. Odpočítání po 100 mužích, nastoupili jsme pochod do italského tábora, kde očekávala nás první chutná a vydatná strava — hovězí polévka, maso, chléb. Totéž druhý den ráno, načež nastal pochod do Valony.

Šlo se pomalu, cestou velmi neschůdnou, za deště. Čím blíže k Valoně, tím více mo-

čálů a bláta. Italové chovali se k nám shovívavě, těm, kteří nemohli, pomáhali a svoje zásoby mezi slabé dělili.

Do Valony dotlačili jsme se k večeru přímo do přístavu. Rozložili jsme se na písčíně bližší přístavu na břehu moře. Bylo s námi zle. Byli jsme pod širým nebem polonazí, vydáni ostrým větrům a silným deštům. Lidé slabostí mřeli. Krom toho byli jsme plni vši. Nastaly přesmutné výjevy. Nemocným a slabým byly slibovány lékařské prohlídky na určitých místech. K těmto místům nešťastníci se buď sami dovlékli aneb je jejich kamarádi tam donesli. Lékaři však nepřišli a ubožáci — jeden za druhým umírali. Každý den mrtvolky sbírány a odváženy. Strava denně půl konzervy a suchar.

Na Štědrý den bylo nám oznámeno, že budeme naloděni. Ač obklopeni italskými vojáky s nasazenými bodáky, kteří se snažili udržeti nás ve čtyřstupech, nastala vřava — každý se dral do přístavu. Kdo byl silnější, ten dral se kupředu, neohlížeje se na sténání slabých a nemocných, kteří padali a byli doslova udupáni. I naše skupina drala se do přístaviště, pevně semknuta, aby ni jednoho svého člena neztratila.

K půlnoci dostali jsme se na italskou loď »Re Vittoria«. Na Boží hod odrazili jsme od břehů, doprovázeni jsou několika torpédovkami. Jaderské moře bylo tiché. Nad Středozemním mořem rozpoutala se silná bouře. Všichni jsme byli nemocní. Nešlo tu jenom o nemoce, které se dostávají při plavbě po moři, totiž zvracení, ale počala mezi námi rádit cholera. Denně zmiralo na naší lodi 100—150 lidí. Mrtvolky jejich házeny do moře.

Jak toužili jsme po lodi, tak čekali jsme chvíle, kdy budeme na souši. Na Sylvestra vylodění jsme byli na ostrově Asinara, při severním cípu Sardinie.

X

ALBANIÍ

JOSEF VOTÝPKA

Za mrazivé chumelenice vydali jsme se ze Strugy, ležící za Ochridským jezerem, na smutnou pout' Albanií a zmrzlí stihli jsme prvé albanské vesničky Premzy. S několika kamarády obsadil jsem půdu jakési salaše, pod námi pak usadilo se několik druhých vetřelců, kteří si rozdělali oheň, jehož čoud nás nahoře začal pořádně udit. Mokrě dřevo špatně hořelo, za to ale pěkně čoudilo, proti čemuž jsme my nahoře protestovali. Nevím, jak by byl spor býval vyřízen, kdyby právě vedle nebyl vypukl oheň, jemuž padla za obět' celá chyše, v důsledku čehož přišel přísný zákaz dělati ohně. Tak uplakáni od štiplavého dýmu, přece jsme trochu usnuli.

Ráno pokračovali jsme po zmrzlé cestě v pochodu, což ovšem nijak neprosplávalo mým bosým nohám, neboť darované boty přítelem na cestě dávno se již rozpadly. Po krátké zastávce u osamělé vojenské pekárny (Džukusu) nastoupili jsme další cestu, která skončila ve vesnici Děnra. Dostal jsem se s větším oddílem našeho transportu do velké kafany, kde se ubytovali také naši strážaři.

Barák skládal se z jedné místnosti, kterou ovšem zaujali srbští vojáci a krámku, ve kterém měl majitel trochu vína, tabáku a ořechů.

Světnice byla bez podlahy, kde kromě primitivního různého nářadí byli i vepři a slepice a sousedila se stodolou, ve které byla sláma a seno. Ta stala se našim útlukem. Spokojenost naše dostoupila vrcholu, když nám bylo dovoleno udělati si ohníček, ovšem nařizena přísná opatrnost. Na noc se každý zahrabal do sena a ve dne pak činěny návštěvy u kamarádů v druhých barácích nebo sdělávány různé výhodné i nevýhodné obchody. Zpeněžilo se všechno. Stará, špinavá,

zavšivená košile prodala se právě tak dobře, jako vojenská blůza nebo kalhoty.

Já jsem měl blůzy dvě, z nichž ta horší právě se zalíbila jednomu výrostku, který mně za ni nabídl půl oka (as 64 dkg) tabáku, 2 kg kukuřičného chleba a čepici ořechů. Uzavřev výhodný obchod, vrátil jsem se do našeho brlohu a po 14denním se postění, kouřil jsem za dva. Co tak sedím u ohně a pokuřuji si, přišoural se ke mně partner z Bukoviku Jirásek, s kterým jsem se tehdy rozhněval, beze slova usedl na bobek před hromádku žhavého uhlí a ohříval si ruce. Chvilími mrskl pohledem na hořící cigaretu, a já abych jej trochu pomučil, vyndal jsem z chlebníku všecken tabák a se zalíbením jsem ho u ohně načechrával. To bylo pro ubohého náruživého kuřáka trochu mnoho a on neptaje se, sáhnul dvěma prsty do chlebníku, odtud vyndal špetku tabáku, tento rychle smotal do papírku a hulil, radost se podívat. Od té chvíle již jsme se neoddělili a prošli spolu celou Albánií, až poslední tragická noc před Valonou nás roztrhla, ovšem ne na dlouho. Toho večera vyprávěl dlouho do noci, jak si ho jeho noví kamarádi, dokud měl peníze, vážili, ale sotva že utratil poslední groš, ihned jej opustili.

Tak minuly dva dny. Prosinec hlásil se ke svému právu, venku padal sníh a silně mrzlo. Další zajatecké transporty, které za námi došly, z nedostatku místa v barácích, musely zůstat pod širým nebem. Holé, skalnaté pohory, na kterém zajatci tábořili, poskytovalo velice spoře křovin, a ty ještě zaváty sněhem, těžko byly k nalezení, a tak tito ubožáci, vydáni tuhým nočním mrazům a sněhovým vánicemi v šanc, dokonávali, vzdáleni od

své vlasti, svoji pozemskou pout'. Celé skupinky, o několika osobách, přikrčených ke skalině, zaváty sněhem, našly zde svoji smrt. Strádání tohoto byli jsme my ušetřeni, poněvadž měli jsme aspoň teplé přibytky, avšak i nám vedlo se nyní hůře. Místo chleba dostávali jsme ob den jen trochu mouky, z které jsme buď pekli placky, nebo vařili neslanou kaši, avšak, co to bylo čtvrt litru mouky na dva dny.

Kteréhosi dne byli jsme vzrušeni příhodou, která jasně dokumentovala lidskou zvrhlost. Jistý Čech totiž (jméno jeho jsem zapomněl),

hlavu a prositi prozřetelnost, aby útrapám našim byl učiněn konec.

V předposlední den našeho odchodu z Džury šel jsem ještě s osmi kamarády z našeho baráku do Džukusu pro mouku. Přišli jsme záhy a museli jsme proto čekat. V blízkosti pekárny stál stan, ve kterém byla uložena mouka. Jdu mimoděk kolem a spatřím, že jest na jedné straně rozříznut, a kolem díry že jest nasypána mouka. V okamžiku měl jsem plán hotový. Tabák z chlebníku nacpal jsem do kapes, chlebník pak naplnil moukou, nato jsem díru zahrnul sněhem a od-

Zmrzlý srbský voják na ústupu Albanií.

Foto Památník Odboje.

oddělil se od svojí čety, která ležela u Džukusu, a sám vydal se na cestu k nám. Ničeho netuše, odbočil s cesty na pěšinu, která vedla přímo k naší hospodě, když tu vyběhl srbský voják, zamířil na něho a stiskl spoušť. Divákům, kteří tomu přihlíželi, ani nenapadlo, že by doopravdy střelil a proto se také nikdo nepokusil záměr jeho překaziti. Padla rána a chud'as se skácel k zemi, smrtelně zraněn do prsou. Odnegli jsme ho do nejbližšího baráku, kde skonal, a vrah — vychloubaje se, líčil ostatním strážníkům svoji mistrnost ve střelbě. Co jsme měli dělati v této zemi bez zákonů, my zajatci — lidé bez jakýchkoliv práv? Nic, než skloniti

plížil se pryč. Radost moje ze získaného pokladu byla tak veliká, že jsem se ani nemohl dočkat, až budeme doma, abych mohl potěšit hladového Jirásku.

Druhý den odpoledne bylo nám oznámeno, že se bude v cestě pokračovati, abychom se připravili na cestu. Krátce po poledni, nohy majíce ovázané pytlíkem a nečekající na zdoluhavý transport, ostrým tempem vyrazili jsme sami dva kupředu. Po umrzlém sněhu vesele se běželo, a poněvadž před námi nalézali se na pochodu důstojníci, ukazovala prošlapaná pěšina správný směr cesty. Puť sebezáchrany nutil nás za každou cenu, než se setmí, dostati se doliny, jelikož celá vrcho-

vina byla potažena sněhem, který se rozhodně nehodil za místo k přenocování.

Již se stmívalo, když jsme sestoupili do údolí, kterým se valila řeka, přes níž ležel starý vysoký turecký most, na jehož druhé straně, nedaleko dvou chatrčí, na trávníčku, jsme učinili zastávku. Po sněhu v údolí nebylo ani památky a za nedlouho veselý ohníček a kaše nám dodaly kuráže a rozvázaly jazyky a mi vzpomínali, jak se asi vede ostatním z naší čety, kteří byli nuceni přenocovat v horách. Posléze jsme ulehli a časně z rána, když nás slušný mrazík probudil, pokračováno v cestě. Před polednem zjevil se před námi v zeleni ukrytý Elbasan.

První, co jsem učinil, bylo vyhledatí pekaře, který by mi upekl z mojí mouky chléb nebo případně tuto zaň zaměnil. V první ulici našel jsem jednoho, který sice chléb neměl, ale dovolil nám, abychom si u něho uvařili kaši. Zavolal jsem čumícího Jirásku dovnitř a v malé chvíli zmizeli dva kastrolky kaše v našich útrebách.

Posilnivše se, poděkovali jsme Albánci za ochotu a šli jsme do města, do kterého se již počaly trousit hloučky utečenců, jako jsme byli my. K večeru dorazila na místo naše četa, ovšem značně prořídlá a byla ubytována v jakémsi skladišti sena, podobajícím se podlouhí. Zavrtil jsem se až po krk do sena a tak se zahříval, což velice blahodárně působilo na omrzlé nohy a prokřehlé tělo.

Druhý den, když se šlo pro chléb, připojili jsme se s Jiráskem k ostatním, ale dozvěděv se na cestě, že kuchyně důstojníků se nachází v hostinci »Kosovo«, ihned jsem tam zamířil. Přečítám kolem, poněvadž vchod byl hlídán vojákem, který dovnitř pouštěl pouze jemu známé a pojednou spatřím praporečká Kolihu, mého velice dobrého známého z Uhřiněvse, výborného člověka a vlastence, na jehož popud byl učiněn nábor v Niši. Zavolal jsem naň a požádal ho, aby mně vyvolal četaře Černýho, řezníka ze Řičan, kterému jsem svého času ve Veleži půjčil 10 korun. Za chvíli přihrnul se Černý, dal mně desetidinarovou bankovku a asi dva kg nakrájeného masa.

Nezdržoval jsem se dlouho, bankovku rozměnil za 5 dinarů ve stříbrě a šli jsme s Jirá-

kem do kafany a tam jsme se pustili do jídla a rozumí se, že nezbylo nám nic. Potom jsem na zpáteční cestě si koupil v obchodě za 2 groše (40 hal.) půl oka tabáku, 4 bal. papírků cigaretových a tak zajištěn, vrátil jsem se k ostatním.

Čtvrtý den, když slunko mile hrálo, opustili jsme Elbasan a pokračovali v cestě do Tirany. Prolézajíce roklemi a skalami, pochod náš velice ztěžujícími, stanuli jsme k večeru na mírném návrší před Tiranou, která jsouc ukryta v zeleni stromů, poskytovala pěkného pohledu.

Následujícího dne v poledne vešli jsme do města, kdež nám byl vydáván na dva dny kukuřičný chléb. Při vydávání chleba si Jirásek zašvindloval a utržil za to dva pořádné pohlavky od srbského vojáka. Příhoda ta sběhla se takto:

Před vydáváním chleba seřadili jsme se do dvojstupu a vždy levý obdržel dva chleby, z nichž jeden patřil jemu a druhý vedle stojícímu. Když postupováním kolony došlo i na nás (mě a Jirásku), převzal jsem oba chleby, a jdu kupředu, Jirásek ale se vrátil, prý »zkusit štěstí« dozadu kolony a za chvíli na to došel až k srbskému vojáku a s nevinnou tváří natáhl ruku po chlebu. Na neštěstí ale voják, chléb rozdávací, ho poznal a místo chleba vsolil mu rychle za sebou dva pořádné pohlavky a Jirásek, na další nečekaje, uháněl od něho, jen se mu hlava třepala. Setrvačností jako těžká lokomotiva běžel a zastavil se daleko vzdálen od místa exekuce a než jsem k němu došel, byl již úplně zabrán do obchodního vyjednávání s několika Albánci, kterým padl do oka jeho na několika místech propálený plášť.

Štastně ho prodal za 4 dinary, za které si koupil tabák, cigaretové papírky, bočníček chleba a několik svazečků póru.

Toho dne, jakož i všechny ostatní, přenocovali jsme venku a druhý den před polednem učiněna zastávka ve vesnici Pazar Šijaku, as dvě hodiny vzdálené od Drače.

Co tak stojíme na silnici, upoutalo naši pozornost několik jezdců k nám od Drače jedoucích. Sotva k nám došli, počal jeden z nich rozmlouvat německy s nejbližší stojícími a těšil nás, že prý italské lodi jsou již aviso-

vány a ty, že nás odvezou do Itálie. Nikdo nevěděl, kdo to je, až civilové z vesnice nám řekli, že je to Essad paša a doprovázející ho albánští četníci.

Za hodnou dobu přišli pro nás srbští vojáci a ukázali nám místo, určené za naše tábořiště, na pravé straně vesnice. Sotva jsme tam došli a počali se připravovat na noc, odvedli nás opět na opačnou stranu, na kukuřičné pole, obklopené se tří stran lesíkem. Místo toto bylo sice chráněné před větrem, mělo však tu nevýhodu, že bylo velice mokré a proto za nočních chladů nespal ni-

tím, co mu Jirásek podával kousek placky, udeřil jej Martínek přes čumák. Pes chudák zakvíkl a již se naň vrahové vrhli a vzdor tomu, že ještě štěkal, už jej košerovali. Toho večera celým tábořištěm vanula libá vůně, což ovšem hodovníkům působilo značné starosti, aby snad pes nebyl majitelem pohřešen a právě ta hostina je neprozradila. Druhý den ovšem, když pes nebyl k nalezení a objeveno místo vraždy, bylo boží dopuštění, ale původcové činu zůstali nevypátráni.

Devátého prosince časně z rána donesl

Hladovíci děti srbské za ústupu.

kdo a každý se raději ohříval u ohně, dobře zásobeného dřevem z blízkého lesa.

Druhý den po našem příchodu dostal jsem návštěvu desátníka Martínka od 4/102. setniny, který současně se mnou nastoupil vojenskou službu u pluku v Benešově. Při hovoru jevil značný zájem o pěkného psa, majetek to jednoho srbského vojáka, který ho choval jako oko v hlavě a řekl, že prý psi maso je velmi dobré a tázal se mě, nechtěl-li bych mu pomoci k získání této lahůdky. Já jsem sice rozhodně odmítl, za to ale kanibal Jirásek se mu sám nabídl, ovšem vymínil si podíl na hodech, a tak, sotvaže se setmělo, nenápadně milého psa přivábili do lesa, a za-

nám strážník Bogdan zprávu, že ještě tento den nastoupíme další pochod, ale ne na Drač, nýbrž do Valony. Tak jsme čekali, než byl rozdán chléb na jeden den, při čemž se asi na nás 18, kteří jsme byli posledními, již nedostalo, ale slíbeno nám, že náhradou za chléb dostaneme mouku. Na to se četa za vedení jednoho domorodce hnula kupředu, s počátku po silnici vedoucí do Drače, tuto jsme ale za nedlouho opustili a zaměřili přes ohromné pastvisko k vzdálenému návrší, které as v hodině bylo překročeno a našim zrakům se zjevila pěkná podivaná — stálit jsme na břehu moře Jaderského. Na pravou na vysokém břehu vévodilo město Drač a

od něho běžela pěkná silnice po břehu mořském do města Kavaji, po kteréž as po tříhodinovém pochodu jsme města toho stihli.

Město Kavaja, asi jako naše hodně mírná vesnice, hostilo právě rakouské důstojníky a poněvadž jsme se v něm nezdrželi, nenaskytla se mně příležitost něčeho slíznoti. As půlhodinku za městem na travnaté stráni blízko lesa jsme se zastavili, z lesa donesli napadané suché větve a v krátkosti na sta ohničků ozařovalo celé naše ležení. Sli-

svoje služby, podržel jsem totiž pytel, z kterého rozdílil, začož jsem jako odměnu dostal vytřepati všechny pytly, ve kterých zůstala značná částka mouky.

Když bylo rozdělení mouky skončeno, šel jsem za Jiráskem, který třepal pytle a vidím ho, jak rozpačitě stojí před pěknou hromádkou mouky, nevěda kam s ní. Nerozmýšlel jsem se dlouho, svlékl svoje podvlékačky a nařídil mu, aby zavázal dole nohavice a do nich nasypal tento boží dar.

Tirana, na tržišti.

bená mouka byla nám zde vydána a Jirásek si zde dodělával na ohni zbytky umučeného psa.

Oheň byl udržován až do rána, neboť v noci citelně přituhovalo a s jítrem jsme nastoupili další cestu. As po dvouhodinovém pochodu dohonili jsme dva povozy, naložené moukou. Zde se odhodlal kapitán k ráznému činu. Celý náklad mouky prostě zabavil, a každý jednotlivec obdržel plný vojenský šálek mouky. Já jsem srbskému kaprálovi, který podělování prováděl, ochotně nabídl

V rychlosti jsme dokončili práci a již se šlo dále. Zastávka učiněna na stráni, která nám poskytla odpočinku. Já s Jiráskem jsme si vybrali místo pod několika stromy, jejichž větve, ač mokré, přece jakž takž hořely a sotva, že se udělalo trochu uhlí, hned se pustil Jirásek do pekařiny a pekl v horkém popeli placky, a sice tak dlouho, dokud byla mouka.

Následujícího dne opustili jsme silnici, po které jsme dosud šli a dali se močálovitým, místy zatopeným údolím, a noc jsme ztrávili

nedaleko jedné vesnice. Tam byl Albánci zabit jeden zajatec pro krádež dřeva. Ráno pak, opustivše četou, dorazili jsme sami s Jiráskem do malého městečka, kde jsem prodal celtu, kterou svěřil jistý srbský voják Jiráskovi, aby mu ji nesl, za velikou dyni, a tu

k moři. Pramice u břehu dosvědčovala, že se zde nalézá přivoz. Usedli jsme, odhodláni čekati na příležitost, až se bude někdo převážeti, když tu z nedaleké chyše vyjde Albánc-převozník a jde k nám. Otázal jsem se ho, neviděl-li »Austriaky«, načež on přisvěd-

Ulice z Tirany.

jme si večer v lese, kde jsme přenocovali, na ohni upekli.

Hloupost, kterou jsme vyvedli odtrhnutím se od čety, počala mně znepokojovali. Za prvé, do Valony byly ještě tři dny cesty, a za druhé, neznal jsem správný směr cesty, jsa úplně desorientován.

Příští den před polednem přerušila naši cestu široká řeka, jejíž špinavé vlny valily se

čil a z jeho posuňků a i některých slov jsem seznal, že včera tudy prošli důstojníci.

Po delším čekání byli jsme příjemně překvapeni, když se nám v nedaleké zátočině objevila naše četa. Převoz netrval dlouho a před večerem prošli jsme městečkem Fiery, obsazeným již italským vojskem. Červené a vypasené tváře jejich ukazovaly, že to s válčením dosud nesmyslí doopravdy, a oni po-

křikující na nás, přáli nám šťastnou cestu do Itálie.

Již byla tmavá noc, když jsme stanuli k nočnímu odpočinku u cesty, porostlé po obou stranách hustým lesíkem a ráno, potkávajíc transporty italských vojáků, as po dvouhodinovém pochodu, zastavili jsme se na břehu řeky, přes kterou se převážely právě italské kulometové roty.

Místo před řekou, které bylo určeno za naše tábořiště, se mně mnoho nelíbilo, a proto jsem je brzy změnil, naleznuv příhodnější. Byl to jakýsi výmol, učiněný za větší vody vlnami řeky ve břehu. Snesli jsme do něho suché traviny a upravili si lůžko, však za nedlouho srbští vojáci nás vyčuchali a odtud vyhnali.

Dopálení nad touto neurvalostí, sedli jsme si přímo u přivozu a radili se, co dělat, když tu přijde náš kapitán ještě s jedním poručíkem, velitelem právě došlého nového transportu a vedle nás se radili o našem převozu přes řeku. Z jejich rozmluvy jsme se dověděli, že jakmile Italové přepraví svoje části přes řeku, budeme převezeni my, což se mohlo očekávat kolem půlnoci, a druhého dne, že dorazíme do Valony. Nehledal jsem tedy již místo pro přenocování a čekal, až nadejde příhodný okamžik k převozu. Dlouhým pochodem a strádáním byly i moje síly vyčerpány a slabost, která se mně zmocňovala, mi potvrzovala, že jest na čase cestu zakončiti.

Do doby převozu bylo ještě daleko, a proto jsem se šel podívat na ostatní hochy u čety. Tam ale bylo vzrušení nad událostmi posledních dnů, neboť z čety, která původně čítala na 1400 lidí, nebyla nás ani polovina, a ani tato polovina neměla dojíti celá do Valony. Vzrušující tyto události tím více mne nutily k rychlému odchodu, zvláště, když jsem na vlastní oči viděl několik ubožáků, kteří se až sem dovlékli a skoro u cíle svojí cesty, přepadla je smrt. A právě tato místa během několika dnů se stala velikým hřbitovem.

Pozdě po půlnoci počalo naše převážení a mezi prvními stanul jsem na druhém břehu já s Jiráskem.

Nedaleko břehu uložili jsme se k odpočin-

ku a ráno probav se ze spánku, zjistil jsem, že mi někdo ukradl zbytek tabáku, což byla škoda nenahraditelná. Avšak co dělat? Zloděj patrně se domníval, že v chlebníku, který jsem měl pod hlavou, nalezne něco k snědku, v čemž se ovšem zklamal; jelikož krádeže podobné byly zde docela všední věci a proto jsem pravidelně, jakmile nám byl vydáván chléb nebo mouka, všechno ihned snědl.

Během noci byly převezeny oba dva transporty a Srbové naposled nás přepočítali a předali italským strážím. Nyní po sloučení obou skupin vykročili jsme kupředu, stále pobízení Italy, kteří poukazovali na značnou vzdálenost do Valony. Však co to bylo platné, nutiti tyto lidské zříceniny, pletoucí zmlátněle nohama, k rychlému pochodu?

Netrvalo to dlouho, a ti nejslabší a nejubožejší jako nespořádané procesí zůstávali zpátky, buď aby po odpočinku napjali poslední síly k další chůzi, aneb aby již více nevstali.

Tak jsme šli po několik hodin, až byla učiněna zastávka u lesa, kterým nám bylo později jíti. Nedaleko nás stály dvě chatrče, jichž obyvatelé brzy postřehli naši přítomnost, a ve chvílce přinesli na prodej několik velikých kol kukuřičného chleba. Zprvu jim nebyla věnována nijaká pozornost, poněvadž nikdo z nás neměl turecké peníze a za srbské nechtěli prodávati. Za to ale sotva byl dán povel »kupředu«, masa lidu vrhla se na udivené Albánce, kteří hned na to prchali v divém chvatu, nechávajíc svoje zboží na pospas vítězům. V tom okamžiku pozorovatel neviděl nic jiného, než chumáč lidských těl váletí se po zemi a rvoucích jeden druhému sousto kukuřičného chleba z ruky. Tak příšera hladu učinila z lidí bestie.

Zakročením stráží ukončeno hnusné divadlo, které ovšem si vyžádalo několik obětí, které zůstaly na místě ležeti a kolem třetí hodiny přišli jsme na velkou lesní mýtinu, na které se nacházel vojenský tábor Italů, a tam naši průvodci zaměřili. Tam obdržel každý jednotlivec tabulku sucharů a ihned jsme v cestě pokračovali.

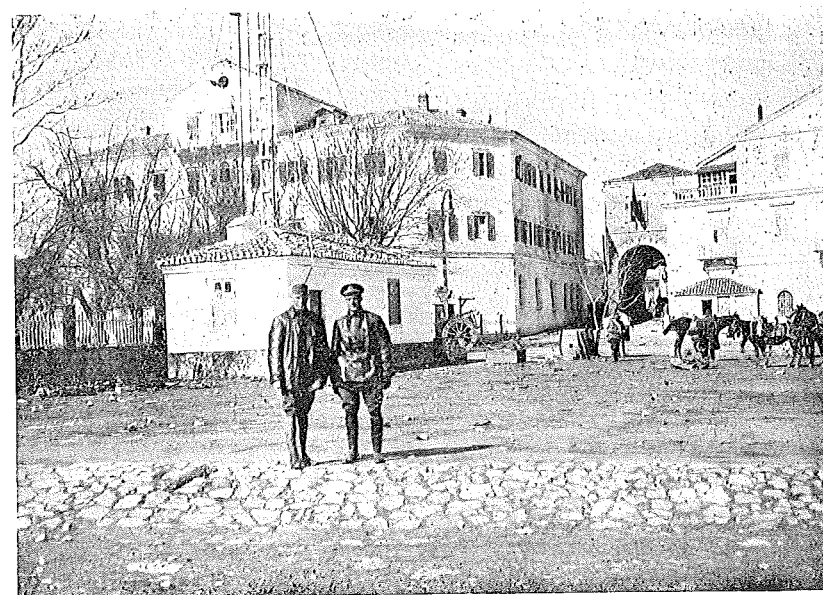
Další cesta vedla čarokrásnou romantickou krajinou, o kterou ovšem byl jeven malý zájem, a tak pozdě odpoledne na travnaté

stráni zastaveno a nařízen odpočinek. Neodpočívali jsme dlouho, když spustil vydatný deštík, který neustával a naopak obloha, mraky zatažená, ukazovala, že prška potrvá dlouho. Poněvadž oděv náš v krátkém čase byl promočen a bylo citelné chladno, byl dán rozkaz jíti kupředu a tak bez ohledu na to, může-li kdo nebo ne, šlo se dále, ovšem čím déle jsme šli, tím nás bylo méně. Střežil jsem se toho zůstatí zpět a pobádal stále Jirásku, aby se držel, neboť jen Italové nás mohli zachrániti.

Tak řady naše řídly, až nás u strážě, nás doprovázející, zůstal malý hlouček a za ne-

jsem se jíti sám kupředu, však jaká to byla cesta. Dešť učinil z jílovité půdy pravou klouzačku a tak, když jsem šel do vršku, musel jsem lézt po čtyřech, s kopečkou pak jsem jel jak na saních.

Jak dlouho plahočení moje trvalo, nevím, až posléze jsem v dáli spatřil světlo, vedle druhé a další. Do mého těla jako by vjela nová síla, poněvadž podle elektrického osvětlení jsem soudil, že mám před sebou Valonu. Za krátko trochu se rozsvětlo, neboť jsem vyšel z lesa a já zaměřil přes jakési veliké prostranství, jako veliké vojenské cvičiště, přímo k světlům.

Drač, královský palác.

ustávajícího deště dorazili jsme do hustého lesa. Tma byla taková, že nebylo viděti na krok, a špatná cesta, plná kamení a výmolů nedovolovala učiniti jednoho jistého kroku. V takové nepohodě zastavili jsme se úplně vysilení, ukrývající se pod korunami oliv před deštěm, a já zpozoroval, že jsem ztratil na cestě Jirásku. Volání, pískání, však nic platno, jako by se byl do vody propadl.

Vstanu a učiním několik kroků na cestu s tím úmyslem, že se kousek cesty vrátím, najdu-li ho, avšak tma byla taková, že ji mohl krájet a proto jsem musel od úmyslu svého upustiti. Když jsem stál na cestě, rozhodl

As v půlhodině rozeznal jsem silhouety domů a ve chvíli vkročil jsem do ulice Valony. Než co teď tak pozdě v noci, kde hledati nějaký útulek. Přemítám, stoje na úzkém chodníku náměstí, opřen o prkennou stěnu nějakého krámků a v tom zpozoruji úzkou štěrbinou mezi prkny pronikati světlo. Zatluču na dřevěnou stěnu a v zápětí otevrou se dveře a v nich objeví se starý Albánc. Chci jíti k němu, ale pojala mě taková slabost a závrať, že jsem klesl k zemi. Staroch se mne ale ihned ujal a zavedl mě do jizby, ve které měl v kotlíku žhavé uhlí. Sotva jsem si svlékl bluzu a sundal čepici, již po-

otevřenými dveřmi vniklo několik dalších zajatců dovnitř a tlačilo se k ohništi, proti čemuž starý ničeho nenamítal a naopak ponechal jim svoje místo u ohně. Když však vrazilo za těmito větší množství kolemjdoucích běženců do místnosti a zde se počali tlačiti ke kotlíku s ohněm, proti čemuž se přední bránili, že až povstala rvačka a hluk, učiňala této chumelenici konec italská hlídka, která všechny zajatce vyhnala ven, jen já byl uchráněn tím, že starý Albánc, ukázav na mě, řekl »Albanezo«. Tu noc jsem byl Albáncem.

Útrapy prožité v posledních 24 hodinách na mne však tak působily, že jsem usnul tvrdým spánkem, ze kterého mne dosti pozdě probudil dobrý Albánc. Poděkoval jsem mu, a vyjdu na náměstí, které jsem přešel na druhou stranu ke kavárně, kde ve dveřích stáli dva civilové. Tito mne pozorovali a jeden z nich mě pozval dovnitř a tam mně dal hrneček turecké kávy a italský deseticentim. Na to připojiv se k okolojdoucímu hloučku

zajatců, vedených italským vojákem, došel jsem na shromaždiště, kdež se nacházela část našeho transportu. Jeden ze zajatců právě hovořil s jedním Italem a ten odběhnul k blízké kuchyni, odkud v malé chvíli přinesl několik bochánků chleba, na který po třídenním postění jsme se vrhli jako vlci. Po poledni, když neustále docházejícími opozdílci bylo shromaždiště plné, sebral nás karabiniér a odvedl k přístavu, u něhož se tísnilo několik set zajatců, čekajících na převezení k lodím, asi kilometr na moři odtud vzdálených.

K večeru, za silného vlnobití, připlul ke břehu parní člun táhnoucí čtyři loďky a do těchto nasedlo ke stu nejbližší stojících a odpluli k jedné lodi. Za krátko se tato procedura opakovala a při třetí tůře jsem odejel i já. Moře bylo značně neklidné a člun dosti těžce si razil cestu vlnami, až konečně se loďky dostaly ke schodům lodi, která nám poskytla svoje pohostinství a odvezla nás na ostrov Asinaru.

X

ZAJETÍ V SRBSKU A POCHOD HLADU ALBANIÍ

FRANTIŠEK ŠEFRNA

Bylo to jednoho dne na počátku druhé poloviny října 1914, kdy při prohlídce v hospodářské škole v Rokycanech vyřkl nade mnou vojenský lékař nešťastné slovo »schopen«. A ještě též den jsem odjížděl asi s 30 kamarády do Prahy. Takovým způsobem dostal jsem se do pražské domobr. brigády, již velel pensionovaný, na dobu války však reaktivovaný, gen. Mrázek.

V Praze jsme se zdrželi několik dní, jen tak že nás oblékli a vyzbrojili a už jsme uháněli do Uher. V rakouské armádě se vojínům úžasné lhalo a dvojnásob lhalo se nám. Dle tvrzení našich velitelů šli jsme konati strážné služby na pevnost Komárno, za týden na to říkalo se, že pojedeme stříci hranice u Dunaje proti Srbsku. A zatím byl už připraven plán, jak zničit ty, kteří v občanském a společenském životě velmi mnoho

znamenal (muži ve věku kolem 40 let) a mohli býti zámyslem rakouské vlády proti českému národu hodně nepohodlní.

6. listopadu mohli jsme už všichni pochopit připravený plán. Večer totiž nás vyvedli válečně vyzbrojené k Dunaji, převezli na veliký ostrov proti srbskému městu Smederevu, a mluvilo se cosi o přejití Dunaje za noci na druhý břeh. Než prudká vichřice převezení naše nedovolila a tak k ránu vraceli jsme se zpět. A právě tato okolnost nás utvrdila v názoru, že to s námi tak zlé nebude a že úkolem naším bude asi přec jen to střežení řeky.

Leč z 8. na 9. listopadu učinili jsme pokus znovu, a to, o čem se s nedůvěrou šeptalo, stalo se skutkem.

Nelze líčiti, co jsme té noci a následující den prožili. Dunaj jsme na malých loďkách —

Prchající srbské obyvatelstvo.

jistě s velikými ztrátami — přejeli, za to jsme byli úplně odříznuti.

Zkušeným bojovníkům srbským nedalo to mnoho práce, zvláště, když ještě dopoledne dostali posilu — byl to, jak jsme později slyšeli, vardarský pluk — zanést do našich řad zmatek a hrůzu. Bojovalo se bez úkrytu, na strmém svahu, naši pobíhali po zarostlých stráních vpravdě jako poplášení zajáci, kdežto Srbové měli na vhodných místech zákopy a znali snad každý kámen. Po poledni 9. listopadu umlkly naše pušky nádobro a odehrával se už jen boj dělostřelectva a srbských strojních pušek. Děla přímo řvala. A v této strašné vřavě očekávali jsme všichni, když seběhli jsme se strání k břehům dunajským, co se stane. V našem nloučku, kde bylo hodně lidí raněných, dopadlo to dobře. Byli jsme vzati a to bez ublížení. Ani to nejmenší nebylo nám odcizeno. Rozumí se, že zbraně odházeli jsme předem všichni. Na jiných místech došlo dle vypravování kamarádů k obírání zajatých, ba i k zabíjení.

Ještě té noci byli jsme vedeni dále. Cesta strašná, celonoční, bez nejmenšího odpočinku, při hladu a zvláště hrozně žízni, za tmy a deště. Utkvělo mi v paměti, jak u nějaké kafany potkali jsme uprchlíky, ženy, děti a starce srbské, a viděli jsme při světle luceren, jak na nás s vozů plijí. V tom okamžiku jsme trpěli, vždyť cítili jsme nevinu, později a zvláště dnes chápu hněv těchto nebohých lidí. Kolikrát byli takto vyplašeni ze svých domovů a musili se potulovati jako vyhnančí? Přirozeno, že hněv svůj vylévali na těch, které pokládali za strůjce svého neštěstí. Vlastní zosnovatelé byli příliš daleko, v bezpečí, o těch tito ubožáci ani nevěděli, dávali tedy pocítovati zlost svou těm, kdo přišli jim na dosah.

Bylo-li takové prvé uvítání nás v Srbsku, přesvědčili jsem se i později, že nejsme s radostí přijímáni, jak se leckde očekávalo. Obyčejný voják a vůbec srbský člověk nerozlišoval rakouských vojáků dle řeči, ale podle uniformy. Byl mu Švába jako Švába.

Prvním městem, kam svedli nás zajatce od Smedereva, bylo městečko Osipaonice. Tam okusili jsme poprvé srbský chléb. A odtud dopravili nás do Niši, kam se vůbec

stahovalo mnoho zajatců v prvních měsících války. Po pětidenní karanténě v opuštěném dvorci za městem ubytovali nás v jezdeckých kasárnách, ve stájích, kde jsme se sešli s druhy, které stihl stejný osud už před námi. Jak jsme se od nich lišili? Dobře vyživení i dobře oděni, vždyť jsme byli v poli krátce, za to oni umořeni, nečistí, roztrhaní, většina bosých, a doba už tak pokročilá. Počasí v Niši jest podobno našemu, ba zdály se mi tam zimy větší. Ti lidé hleděli na nás opravdu se závistí.

Stáje koníčky — kasáren (tak se jim říkalo) našim příchodem se naplnily a ožily. Vždyť nás bylo snad na 2½ tisíce, jestli ne více. S příchodem našim oživil v ubikacích zajateckých i obchod. Několik čilých hochů, kteří se už okoukali, postřehlo, že v obchodu by se dalo něco vyzískati. Kupovali a prodávali tedy potraviny i nápoje, jako sálám, škvarky, cukroví, pak kávu a rakiji. Zvláštní, že jsem neviděl obchodovati příslušníků jiných národností, ač v naší stáji byli hodně zastoupeni.

Naznačím několika větami život v takové konírně: Ráno se ještě za tmy vstávalo. Bez snídaně se nastupovalo venku, bosí, nemocní zvláště. Pořádek dělaly rakouské šarže pod dozorem srbského poddůstojníka. Přišel starý, vousatý a zbrklý kapitán s opaskem v ruce a začal určovati na práci. Bývaly to až směšné výjevy, když mu utíkali lidé již z určených oddílů a on se za nimi s potěhem honil. Napocled docházelo na bosé, kteří už zimou celí modří čekali na pokyn, že se mohou do stáje vrátiti. A chybovali mezi nimi mnozí, hlavně mladí lidé, že se práci vyhýbali. Někteří měli boty, hlásili se jako bosí a povalovali se po celé dny ve smrduté, nezdravé stáji a ničili své zdraví. Ti onemocněli nejdříve a začali zmíratí.

Pracovali jsme po městě, kde bylo třeba, hlavně na nádražích. Co já všechno dělal? Nakládal jsem šiny, skládal uhlí v monopolu sůl, ukládal ve skladištích kukuřici, pracoval jsem ve mlýně, »simuloval« jsem i ševce a svůj pobyt v Niši dokončil jsem jako zahradník. K tomuto zaměstnání mi pomohl jakýsi Böhm, Čech, truhlář, usedlý v Charvatsku, jenž dobře srbsky mluvil a dovedl se

ledačehos dopít. Přišel jednou večer ke mně s výzvou: »Zítřka se postavíš ke mně do řady, budeš dělat zahradníka.« A druhý den vede nás asi 10 před jinou kancelář a srbskému důstojníku hlásí 10 zahradníků. Od té doby jsme dělali zahradníky v obecní zahradě, ač mezi námi nebyl ani jediný. A opravdu jsme získali místo dobré. Vrchní zahradník byl velmi dobrý člověk, cítil s námi, měl dva syny na vojně, jednoho v zajetí rakouském. Ráno vždy seděli jsme ve skleníku, zahradník donesl lahvičku rakije, podělil nás paprikovými lusky a skleničkou lihoviny a hovořilo se. Böhm dělal tlumočníka. Když se otep-

Strava naše za mnoho nestála. V poledne a večer špatná polévka, nejčastěji se stuchlou krupičkou, malý kousek koziho nebo hovězího masa a bochníček chleba jako země, který vůbec nesytí. Poměry naše se značně změnily po prosincové rakouské ofenzivě, v níž bylo prý zajato na 50.000 lidí. Stáje se přeplnily, v noci leželi jsme skoro jeden na druhém a musel-li někdo vyjít, šlapal, bez nadsázky, po obličejích druhých. Jak míchána to byla společnost! Večer slyšeti bylo ve stáji všechny jazyky bývalého mocnářství. Nazvali jsme proto naši stáj »malou Austrií«. A následky přeplnění se brzy objevily. Za-

Macedonská vesnice.

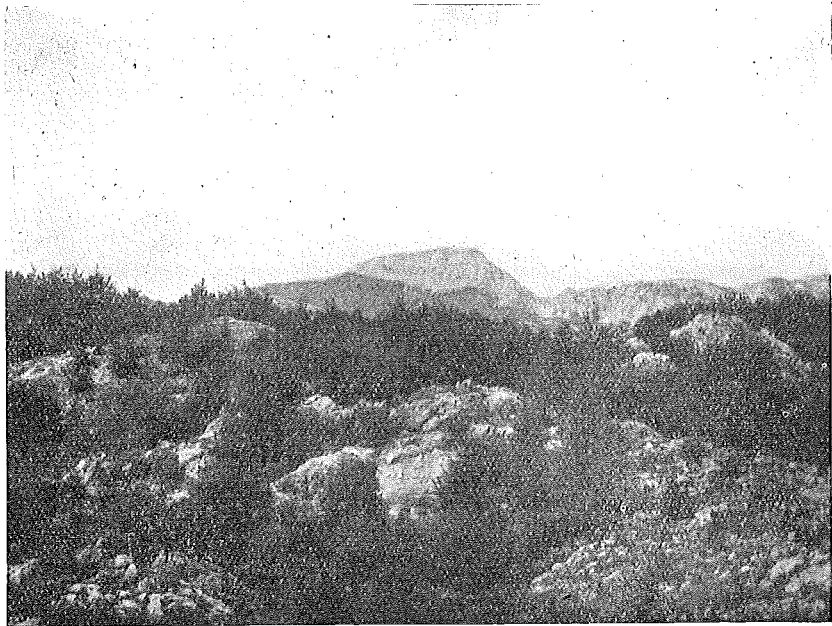
Foto Památník Odboje.

lilo, šli jsme do města stříhati do sadů stromy, křoviny a přirozené ploty. Chodíval s námi starý zahradnický dělník, přihroublý, ale dobrosrdečný. Při práci viděli jsme rušný život na ulicích, Niš byla přece sídelním městem. Zapomínalo se na útrapy a tím udržovalo se zdraví. Když pracovali jsme u prefektury (veliký úřední dům), trvalo to několik dní, jezdíval kolem nás známý politik srbský Pašič s nádherným dvojspřežím, přijžděli srbští ministři, viděli jsme i členy skupštiny. Odpoledne jsme obyčejně rozdělávali v zahradě dříví na topení ve sklenicích.

čaly nemoci a úmrtí, ovšem ojedinele. A ještě hůře bylo ve skladištích za Niší, kam umístěny byly do budov napolo rozbořených celé tisíce zajatců. Ti vpravdě neměli, kam by hlavy sklonili, neboť při sněhových vánicích povstaly uvnitř celé závěje. A tak dochází k stěhování zajatců po Srbsku.

I mně zanesl osud jinam, a to do Bitolje, velkého města v Makedonii, nedaleko hranic řeckých. S velkým transportem jeli jsme na Skoplji, odtud dráhou podél Vardaru do Velesu a pěšky na Bitolji. Na cestě ke Skoplji projeli jsme stanicí Kumanovo, viděli jsme městečko, ale také bojiště, na němž se ode-

hrála největší a rozhodující bitva ve válce balkánské, v níž slavně zvítězili Srbové a po níž se už vojenská moc turecká nevzpamatovala. Na náhorní rovině, zvedající se od trati k vlastnímu městu, viděli jsme velmi dobře nekonečné zákopy, ještě dobře zachované. Při pohledu na ně jistě nám Čechům táhla hlavou myšlenka, jak daleko připadalo nám to Kumanovo tenkrát v r. 1912, když jsme v novinách četli dlouhé a podrobné zprávy o hrdinství Srbů ve slavné bitvě kumanovské a jak poměrně v krátké době nám osud dává příležitost, ovšem ne vítanou, na toto památné místo popatřiti.

Rázovitý kraj Černé Hory.

A Bitolje nás opět zklamala. Slibovali nám lepší ubytování i zaopatření a zatím bylo hůře. Zavedli nás do starých tureckých jízdeckých kasáren hodně zesutých, kdež nás ubytovali ve stájích. Hněj, jenž už tam po léta tlel, museli jsme nejprve vynést. Ohromná budova vystavěna byla do čtverce, uvnitř byl dvůr, jímž protékal potůček. To bylo jediné dobrodiní, neboť jsme se mohli mýti a si práti. A v té lidomorně nás uzavřeli jako zločince, nikdo nesměl ven. Toužil jsem a se mnou mnozí po práci, v ní bylo zapomenutí na strašné postavení, ale v ní byla také možnost dostat se aspoň přes den ven, na

vzduch, do víru života. A my zatím hnili ve smrdutých, studených a temných prostorách, které se podobaly středověkým podzemním vězením. Neblahé účinky tohoto uvěznění se brzy dostavily. Lidé vůčihledě hubli a žlutli, vyhýbali se jeden druhému, stávali se plachými, sebevraždy byly na denním pořádku. Zde bylo později pro Bitolj východisko onoho strašného nepřítele, jenž na nešťastném národu srbském vyžádal si jistě více obětí na lidech, nežli kruté války poslední doby, totiž tyfu skvrnitého (pegavého). Mne už skvrnivka v ležení zajateckém nezastihla, dostal jsem se šťastně o vánocích 1914, při-

hlásiv se, do občanské bolnice, rezervní to vojenské nemocnice v bývalém bulharském gymnasiu na hlavní ulici (krále Petra) v městě, k ošetřování raněných srbských vojnů.

S novým tímto postavením dostalo se mi mnohých výhod. Spal jsem na posteli, dostatečně jsem se najedl, bylo i více svobody, kterou jsme si dovedli sami proti všelijakým omezením zvětšiti, za to však také hodně práce; byli tam těžce ranění, s přeraženými údy, kteří se pouze nosili. Vycházeli jsme tajně do města a později, když jsme přišli k penězům, chodili jsme večer i do vináren.

Leč tyfus nedal na sebe ve městě dlouho čekat. Nejprve přišly zvěsti, jak rádi v ležení mezi zajatci, potom už se vyskytovaly případy. Nositelem této strašné nemoci, jež není o nic mírnější než mor nebo cholera, byla veš. A vši bylo tolik, že si to u nás nelze představit. Tak došlo i na mne. Dostavily se horečky, ve 2—3 dnech nebylo lze se postavit slabostí na nohy. Nedovede-li organismus vzdorovati, do týdne je každý sklácen. Jako ošetřovatel nemocných měl jsem tu výhodu, že jsem se dostal do vojné stálé bolnice (garnisonní špitál), jako jiní srbští vojáci. Zajatci v táboře zůstávali i v nemoci v ležení, neměli vůbec lékaře, vím, že tam

ihned zmizel a více se neobjevil. Všechna práce spočívala na mně a byla nemalá. Lůžek bylo v sále na 30 a stále všechna plná. Za to jsem se dost najedl a hodně napil vína. Skvrnivka vyvrcholila ke konci dubna. U kapely (márnice) vedle nemocnice nahromadilo se denně 50—60 mrtvých, z nichž asi čtyřicet vojnů srbských, ostatní byli zajatci. Mrtvoly odvážely se v korbách do jam za městem beze všech obřadů.

Úmrtnost byla příšerná, zdálo se, že zmučený národ srbský jest odsouzen vymřít a my s ním. Lékaři nevěděli si rady, umírali stejně jako ostatní. V Bitolji na př. měli jeden den 3 doktoři pohřeb. Z lékařů v Srbsku

Ústup srbské jízdy Albanii.

Foto Památník Odboje.

dělal doktora maďarský holič, později německý učitel tělocviku z některé střední školy v Praze, až konečně v době největšího řádění nemoci narychlo byla pro ně připravena velká světnice v úplně rozpadlých kasárnách dělostřeleckých. Byli na tom tedy i v tomto ohledu mnohem hůře nežli srbští vojáci a my bolničáři (tak se nám říkalo).

Tyfus jsem překonal a když jsem zesílil, ustanovil mě komandant nemocnice podpl. dr. Nikitič, který mě v nemoci léčil, za ošetřovatele v jedné světnici, kdež byli nemocní vesměs tyfem stíženi. Za pořádek ve světnici byl odpověden zdravotní vojn Srbin, ten se však ukázal jen při lékařské visitě, po níž

umřela prý jich dobrá polovina. Procento mrtvých zajatců dosahuje výše závratné. V lednu po odchodu několika menších transportů do okolních míst zbylo nás v Bitolji asi 1200, do našeho odchodu v červnu zůstalo nás 500. 700 kamarádů našlo tam hrob. A jak zmírali? O smrti ve válce psalo se našim lidem jako o smrti čestné, slavné, zatím mřeli lidé mnohdy hůře než psi, jsouce ve svém utrpení ponecháváni sami sobě, bez pomoci. Tyfus nejevil se stejným způsobem. Byli nemocní klidní, zdálo se, že bez bolestí, a zase trpěli někteří úžasně. Dostávali křeče, v nichž chroptěli stále až do skonání. Mnozí zešleli a museli být stráženi. A zastavili v Srbsku

řádění tohoto hrozného nepřítele? Vynikající bakteriolog americký dr. Strong, jenž v největší tísní přijel s celou misí do Srbska v květnu a jeho zasáhnutím už v červnu byla země nemoci prosta. Bylo to odvšivení a desinfekce, které další šíření nemoci zamezily. Měl jsem také příležitost tohoto dobrodince Srbska a vlastně i našeho viděti, navštívil naši světnici.

A konec tyfu přinesl též změnu nám, Bitolji, abychom se vrátili do Niši a odtud putovali jsme dále k východu do Kňaževace na stavbu železnice Kňaževac—Niš, jejíž část už stavěli zajatci ve válce balkánské. Zbylí zajatci z největší části byli sem dopraveni. Práce na vzduchu, lepší výživa i malý výdělek (50 para (haléřů) denně obyčejný dělník, odborní dělníci měli více) prospívaly našim lidem na tolik, že se nevyskytovala onemocnění hromadná. Za to jsou častá neštěstí při práci, poněvadž byli naši lidé nuceni k pracím, k nimž je třeba velkých zkušeností, na př. k vrtání a odstřelování skal. Bití, ústrky a nadávky nepřestávaly.

U Kňaževace vyměnil jsem zase několik zaměstnání: rovnal jsem násypy, navážel trať, konečně na zakročení por. Ambrože, jenž jest dnes podplukovníkem v čsl. armádě, dostal jsem se do kanceláře. Leč onemocněl jsem dysenterii a dva měsíce vyležel jsem, potáčeje se mezi životem a smrtí, v kňaževackém špitále. Po vyjití z nemocnice odstěhoval jsem se opět na zakročení Ambrožovo do vesnice Rogošče, asi 1 hod. od Kňaževace, kam také on byl komandován, a vodíval jsem denně nemocné zajatce do Kňaževace k lékařským prohlídkám. Zpět jsem jezdíval vlakem a odpoledne jsem míval volno. Potuloval jsem se obyčejně s poručíkem po trati a navštěvovali jsme jednotlivé pracovní oddíly. Tedy život ucházející!

Bohužel, že netrval dlouho. V Srbsku čekalo na nás ještě jedno utrpení, strašnější ostatních, jež vystiženo bylo dosti přiléhavým názvem »pochod mrtvých«.

Na podzim 1915 nastala veliká ofensiva rakousko-německá a proveden byl náhlý útok Bulharů bez vypovězení války od východu. Tak mocnému náporu nemohli Srbové vzdorovati, nastává tedy všeobecný

ústup armády, opuštění rodné půdy a strastiplný pochod Albanií.

Nás z Kňaževace a z Rogošče vypravili na cestu dříve. Bylo to, tuším, 13. září. Na večer vydán rozkaz, aby už ve 2 hodiny v noci přichystán byl každý na pochod a vzal s sebou náradí, motyku, lopatu a pod. Kam jdeme, nebylo řečeno. Vyšlo se však až ráno za světla. Průvod ubíral se na Kňaževac. Tam dostávali jsme zásoby na cestu: 3 bochničky chleba a něco povidel. Toť poslední větší množství potravy, které jsme v Srbsku obdrželi a snědením jeho nastává vlastně už hlad. Ještě týž den společně s kňaževackými jsme se hnuli. V čele transportu jel na koni důstojník, k udržení kázně měl četu strážářů, lidí to už starých. Počasí bylo velmi špatné, každou chvíli pršelo, zvláště v noci, což působilo nám značné útrapy, vždyť jsme noclehovali venku.

Mnohý si představuje, že strádání těchto obětí války začíná teprve vstupem na nehostinnou půdu albánskou. Zatím však tragédie ta počíná dnem, kdy vypravili jsme se na pochod. Kdyby byli nepřišli naši lidé do Albánie už zbídačeli od hladu, práce, nepohody po cestách srbských, jistě by tam nebylo tolik obětí.

Šlo se na Kruševac, Trstenik, Kraljevo. V Kraljevu byla poslední železniční stanice, proto tam bylo svezeno ohromné množství všelijakého materiálu: potraviny, mouka, obilí, suchary, vedle toho všechny možné i nemožné věci. Viděl jsem tam i mnoho pevných beden s nápisy ministerstev. U Kraljeva měl býti učiněn pokus zlomit nápor německo-rakouský, leč nepodařil se.

My zatím už připravovali už spustlou silnici podél řeky Ibaru, směrem na Rašku. Tam začalo už naše veliké utrpení. Brodili jsme se celí již otrhaní, skoro bosí, po celý den v dešti v bezedném blátě a kalužích na silnici a promoklí ulehali jsme pod širým nebem k odpočinku. Celé noci lil se dešť a ráno opět do práce. A při všem ten nesnesitelný hlad. Nedostávali jsme skoro ničeho, někdy 1—2 brambory, někdy pár fazolí vařených ve vodě, neslaných. Z dálky slyšeli jsme hučení děl, u Kraljeva se bojovalo. Nastává ústup armády, které velel sám prestolnásled-

ník Alexandr a s ní útek vlády a spousty obyvatelstva. Po silnici valily se proudy lidstva, povozy i automobily, vojsko smíchané s civily, na všech tvářích viděli jsme zmatek, hrůzu, zoufalost. Tam viděl jsem užděti také starého krále Petra v autu. Podobal se více mumii než živoucímu člověku. I na následníkovi srbském, který několikrát okolo nás projel, bylo pozorovati únavu, ochablost a úpadek.

A konečně bylo nařizeno i nám, abychom se připojili k mohutnému proudu, jenž valil se k Rašce na hranici Sandžaku Novopazarského. Slibovali nám, že tam se nasýtíme.

Padlí srbsští vojíní za ústupu.

Foto Památník Odboje.

A zatím jsme zvěděli, když jsme do Rašky dorazili, že zásoby byly v Kraljevu zničeny, aby nepadly do rukou nepřítele. Odbyli nás pouhým půlbochničkem chleba. Přestávala kázeň, rozbíhali jsme se a od Rašky k Mitrovicím na Kosově ubírali jsme se už jako nezřízené houfce zdivočelých zvířat. Tam někde spatřili jsme podivný obraz: po rozbředlé silnici vlékly 3 páry volů ohromný, korunovační kočár srbský a za ním jelo několik jiných kočárů srbských, všechny postříkané blátem a bořící se až po nápravy do bahnité půdy. A za tím vším část královské gardy. Jak uboze vyjímala se v této bídě zašlá panovnická sláva . . .

mohl člověk nebo kůň unést. Ostatní vše zničili. V Peči pobyl jsem 10 dní a líčiti výjevy, kterých jsem byl svědkem, zabralo by samo značně místa.

Byl to asi smutný pohled pro chrabré bojovníky, když spalovali vozy a nádherná auta, rozhazovali a šlapali potřeby lékařské, ničili a zakopávali děla, nechávali vybuchovati celé hromady nábojů. A aby zkáza byla dovršena, nastala krutá zima, jež hubila hlavně hladový dobytek, který s sebou armáda u velikém počtu vedla. Z Peče odcházeli vojíní srbsští jako žebráci, zbavení všeho, co z nich činilo armádu a představovalo nějakou moc. Ústup děl se ve dne v noci úzkou sou-

Albanské ženy.

těskou za městem do skal a nebezpečnou pěšinou nad hlubokou bystřinou k Černé Hoře. Nebylo lze jinak jíti, než husím pochodem.

Zajatci vyvedeni byli z města opět dříve. V Peči dostali z prvního transportu poslední bochníček chleba, hrst ovesné mouky a kousek vepřového sádla. Na další nezbylo již více než hrst kukuřice na muže. Já se náhodou s kamarádem (Hofmannem), kterého jsem v Peči poznal, přimíchal k 1. transportu. Když jsme viděli, jak bídne jsou naši lidé na dalekou cestu vypraveni, smluvili jsme se, že zůstaneme zpátky a budeme se živiti na vlastní pěst. Potulovali jsme se mezi vojenskými tábory a sháněli jsme živobytí. Šlo to, masa bylo dost a přišli jsme i k leccemu jinému, jako k sucharům, cukru a pod. Chléb však scházel. V Peči vyčkali jsme takřka do posledního okamžiku. Vojsko rakouské už bylo u města, začaly řehatí i strojní pušky, na ulicích ozývaly se již ojedinělé výstřely a od soutěsky, kudy procházely poslední čtyři Srbínů, houkala dvě děla, aby kryla ústup, když nás vyslídila v úkrytu v dřevěné boudě srbská hlídka a odvedla nás i s pochytanými Srby a Černohorci, kteří chtěli patrně zůstatí zpět, za město.

Tam nás po dlouhých ceremoniích, které na nás dělaly dojem, že snad budeme odstřeleni, propustili, ovšem s hlídkou, jež nás zavedla dále do soutěsky a více se o nás nestarala. Tak dostali jsme se mezi nejzadnější voje srbské, které hájily vzadu ustupující armádu. Situace byla velmi nebezpečná, neboť Arnauti v Pečsku žijící začali na Srby útočit, a to s výšin nad soutěskou. Každou chvíli byl některý voják raněn neb i usmrcen. Směr, jímž jsme táhli, byl na Andrejevici. Na cestě této stávali jsme se bezděčnými svědky trapných scén. Viděli jsme rodinu pochovávat matku, potkávali jsme úplně opuštěné plačící děti, jichž se nikdo nemohl ujmouti. Příšera hladu vyvstávala už zase zřetelněji. K charakteristice poslouží nejlépe tento výjev: dohonili jsme srbského vojína, který vedl mladé dobytce. Zabil prý by je, neměl však nože. My měli obyčejný nůž a tím jsme skutečně volíka usmrtili. Mezi prací dohonila nás četná cikánská rodina. Cikánská matka přiběhla jako tygřice, vytrhla z vnitřností slezinu a vrhla se na ni jako šelma. Nedbajíc dětí i nás, trhala krvavé maso. Snad byla šílená!

Asi čtvrtý den po vyjití z Peče přešli jsme vysoký Čákor, ohromný to vrch na samé

Ulice v Skadaru.

hranici vlastní Černé Hory, který měli Srbové obsazený, aby zadrželi případný útok Arnautů. Pod Čákořem na druhé straně jest pěkné údolí při řece Limu; jest dosti zalidněno, nachází se tam 9 vesnic za sebou, dosti bohatých.

Tam u vesnice Gračanice změnil se trochu náš životní běh. Nechtějice zahynouti hladu, přijali jsme službu u oddělení strojních pušek 15. srbského pluku. Byli jsme tři, na cestě jsme totiž získali opět kamaráda Mance, krejčího z Vídně a u oddělení sešli jsme se se čtvrtým příslušníkem rakouské armády. Hladu, a to hrozného, jsme však ušetřeni nebyli. U oddělení nevařilo se každý den, chléb vůbec nebyl, jen když sehnali Srbové nějakou ovci nebo kozu, dostali jsme trochu polévky, prosté vody a kousek masa, vše úplně neslané a následkem toho bez chuti. Uhodily opět veliké zimy a proto oddělení mělo za úkol střežit Čákor; zdrželi jsme se v Gračanici přes týden. V jednom ohledu jsme něco získali, že jsme totiž po dvou měsících, bylo to už před vánocemi 1915, zase našli útulek pod střechou, a to u černohorského hospodáře, kde jsme měli koně (jmenoval se Radovan Mijovič). Dalo by se mnoho vypravovat o tom, co vše jsme v tom týdnu zažili.

Další pochod nekonali jsme již sami, měli jsme každý na starosti koně. Mně byla svěřena kobylka Boška, předobré zvíře, s níž jsem si v krátké době dobře rozuměl. Trpěla stejně jako já — hladem a měla asi stejnou touhu — se nasytit. Jak mohli jsme dělati ty ohromné denní pochody, jest těžko pochopitelné. Koním předkládali jsme bezlisté větve, ulámané někde u cesty, někdy nějaký kukuřičný klas, a my sami přišli k soustu vždy za několik dní. Za Andrejevici sáhl jsem k železnému zásobě; byla to hrstka fazolí, které jsem měl v kapse od Peče. Žvýkal jsem je jednotlivě syrové. Na pochodu díval jsem se na cestu jako dravec, nedalo-li by se něco najít. Aspoň šípky u cesty přál jsem si sehnati, ty však snědli lidé, jdoucí před námi. Jak rychle jsem se shýbl pro odhozený pórový list, když jsem jej zahlédl zašlapaný na cestě. A ty hrozně noci, prožité ve sněhu, ani oheň nebylo lze udělati.

Jako cíl určováno bylo město Podgorice. Major nám leccos slíboval, touhy naše rostly a my napínali poslední síly, abychom se už co nejdříve k Podgorici přiblížili. A jaké zklamání! Zastavili jsme u města, viděli jsme pusté okolí a samo město bylo tak zbídačelé, že nám nemohlo dát ničeho. Všecky ty sliby

scvrkly se na dva kousky sucharů, které jsme v okamžiku rozdrtili v zubech, necítíce ani toho nejmenšího ukojení hladu. A po dvoudenním odpočinku, který vlastně byl prodlužováním nezměrné bídy, šli jsme dále ke Skadaru, tam prý bude všeho. Zase nová hvězda nadějí, jen budou-li síly k ní dospěti.

Na cestě za Podgoricí zůstal sám druh Hofmann. Prošli jsme malým městečkem (pevnůstka Medun), kde uviděl v obchůdku nějakou placku. Přitočil se ke mně a řekl mi, že už dále nemůže a že snad v městečku něco sežene a že tam tedy zůstane.

Dal mi svého koně a předstíraje, že jde na stranu, zůstal zpět. Podporučík našeho oddělení si toho všiml, a když Hofmann se nevracel, přijel na koníku ke mně a ptal se, co zamýšlí. Zapřel jsem, že nevím. Řekl na to jen tolik: »Umře hladu.«

A pak to šlo hroznými cestami ve skalnách, horách a bahnech ke Skadaru. Předobré zvíře — Boška. S nákladem nábojů do strojních pušek, slézala podivuhodně skaliska. Sám jsem někdy byl na rozpacích, jak se dostat se skaliska dolů, a koník bez nucení vždycky to dobře rozřešil. Kolikrát sjel mi po všech čtyřech, jako po klouzačce. Jediné překážky se bál, když ležela na cestě mrtvola ať člověka nebo koně a to bývalo čím dále, tím častěji. Po delším pobízení napjal obvyčejně všechny své síly a skokem se přenesl přes mrtvolu.

Na Nový rok 1916 před polednem po vysilujících pochodech ve skalách, spatřili jsme v dálce mohutný Taraboš. Tam je Skadar, tam naše spása! Trvalo to však ještě do večera, než jsme dostihli města. Prošli jsme jím, ani jsme si neoddechli a zastavili jsme už docela potmě daleko za městem. Ze slibů nezbylo tedy úplně nic, jen hrozná rozčarování. Toho dne jsme vůbec nic nepozřeli. Město vypadalo uboze. V ulicích nečisto, obchody zavřeny, domy otlučeny a zastříhány blátem, na ulicích všude zbytky ohňů, trhaly se patrně okna i dveře jako palivo a všude hojně koňských mrch. Nejvíce jich plavalo v Bojaně, výtoku to z jezera Skadarského. Mrchy a mrtvolky byly asi úmyslně ponechávány nepohřbeny, aby tím činěny byly nepříteli potíže. Za Skadarem na cestách le-

žely jich spousty. Čekala tam na rakouské vojsko značná a nebezpečná práce, neboť nastával již rozklad jejich, jeť v těch krajích zima poměrně dost teplá.

A abychom měli před sebou opět nějakou metu, začalo se mluvit o Lješi a o San Giovanni di Medua. Pochod sice dvoudenní, leč my se v nehostinné té krajině potloukali jistě 3 neděle, měnice časem svá stanoviště a jdouce někdy vpřed a zase zpět. Podobali jsme se již mrtvolám, jak jsme byli vyzáblí, bosí, špinaví, šat rozedrán, vši nás přímo pokrývaly, zarostlí vousy a vlasy. Strašidelné přímo zjevy!

Za dne jsme popásali koně na suchých travinách a sami jsme sháněli něco k snědku. Vloudil jsem se kolikrát do zvláštních vysokých košů u obydlí Albánců, v nichž bývá kukuřice v klasech. Albánci ji ovšem uklidili do svých kamenných domů, a tu sbírával jsem vypadlá zrnka na dně koše, celá už plesnivá a těmi jsem se živil. Tam pojídali jsme i koninu ze zdechklých zvířat, ač to bylo přísně zakázáno. Za dne vyhlédli jsme si zmírající zvíře a za noci vyrvali jsme z něho obvyčejně srdce. Rozřezané na kousky, na ohni jsme opekali a pojídali. Bylo to hnusné jídlo — bez soli. A aby míra utrpení byla dovršena, onemocněla mi ke všemu levá ruka otravou. Otekla mi až k lokti a bolesti, zvláště v noci, bývaly tak veliké, že jsem křičival. A pomoc odnikud. Přes den nosil jsem ji na provaze, který se mi podařilo sehnati.

Major našeho oddělení vida náš zubožený stav, poslal nás jednoho dne všechny k oddělu nemocných při 15. pluku, aby se nás zbavil. A s touto vojenskou formací dostali jsme se do přístavu S. Giov. di Medua, odkud měli býti nemocní převezeni do Itálie. Co se nás tam ubožáků sešlo, z každého zírala smrt. Tam začali lidé hrozně zmírat. Přijela konečně krásná loď amer. Červ. kříže, ale nebylo lze všech pojeti. Vlastně vybrání byli ti nejubožejší. Kdo mohl státi, byl odmrštěn. A tak zhasla nám i tato poslední naděje a zbývalo tu jedině: cesta dále do Drače nebo do Valony, jež pro nás úplně vysílené znamenala jistou smrt. V přístavu dočkali jsme se konečně zásobování, to však

Skadar, stará pevnost pod Tarabošem.

Foto Památník Odboje.

se stalo mnohým osudným. Otevřely se magacíny, v nichž uloženy byly zásoby, dodané po moři čtyřdohodou, jako amer. konzervy, suchary všeho druhu, káva, cukr, špek a p. I mouka byla k dostání. My vrhli se na jídlo jako dravci, leč velmi brzy pocítili jsme následky přejedení. Dostavily se horečky, zvracení, zvláště průjmy a lidé padali jako mouchy. Voda u přístavu, a tu jsme hodně pili, byla nečistá a zdálo se, že nastala v ležení cholera.

Byl to příšerný pohled na tábor za několik dní. Mrtvolky lidí na půl vysvlečené, zdechliny koní, výkalů, že nebylo kam kročiti, všude odpadky, k tomu vši tolik, kolik je tam na pobřeží písku, a mezi tím jsme se ploužili jako stíny, odření tak, že jsme se sami sobě hnusili. A když se Srbové rozhodli přístav načisto opustiti, nastalo ničení toho, co nebylo lze s sebou vzít. Zapáleny lodě v přístavu, zažehnuty budovy, do praskotu ohně duněly rány vybuchujících granátů, které tu byly připraveny do děl přístav střežících. Pravý soudný den!

Vidouce druhý den tuto spoušť, vydali jsme se tři také na cestu zpět ke Lješi a byli

jsme rozhodnutí jíti dále. Šlo to pomalu, za den urazili jsme několik kilometrů. Chodník, zřízený za Lješem místem i z proutí, mezi bažinami směrem na Drač, byl po obou stranách přímo vrouben zdechklými koňmi, které když padli, prostě shodili vedle do bažiny.

Tak došli jsme až k řece Mati. Přes řeku bylo těžko přejíti a proto převáželi tam Arnauti Srby na koních za poplatek 1 dinar. A tam nabídl nám jeden Arnaut, když poznal v nás zajatce, pomoc. Byli jsme na vahách: půjdeme-li dále, uhneme se sice nenáviděnému Rakousku, ale budeme s to nésti v tak zuboženém stavu útrapy další cesty, snad až do Valony? Tušili jsme, že se vydáme se vši určitostí bídné smrti na pospas. Použijeme-li nabídky, svítla nám přece naděje záchrany. Rozhodli jsme se tedy pro druhé a tak dostali jsme se po 4½měsíčním potulování za nejhroznějších okolností do kláštera Rubiku v horách albánských, odkud jsme byli po 3 dnech předání komandu rakouského praporu, který zatím už Lješ obsadil.

Ze Lješe šlo to zpět do Skadaru. Poprvé šel jsem se Srby Skadarem na Nový rok, zpět vrátil jsem se právě 31. ledna.

X

(V RUSKU)

RUSKO V ROCE 1914

ADOLF ZEMAN

Popis Ruska, druhé to vlasti tisíců československých lidí za světové války, vymyká se rámci našeho díla. Chci pouze letmo načrtnouti na několika stránkách obraz ruské veleříše, jak se nám jevila v prvních dnech, kdy jsme překročili její hranice. Rusko se svou různorodostí plemennou, se svým přírodním bohatstvím a různým podnebím je jednou z nejzajímavějších zemí. Vždyť se v něm stýká ledové i tropické pásmo, jsouc odděleno pásmem vnitrozemí a tak ledové a zasněžené polární kraje na severu přecházejí v hluboké lesy, močály a tajgy plné zvěře, v kraje, v nichž jen chov dobytka ještě prospívá, aby pak měnily se v úrodné a úrodnější roviny, kde kvete zemědělství, a přecházely na jihu v stepi i v písečné pouště a v kraje, kde rodí se víno, bavlna i rýže.

Rusko rozděluje se na evropské a asijské. Evropská část Ruska jest většinou rovinnatá a hory tyčí se pouze nad pohraničím. Oddělena je od asijského Ruska pohořím a řekou Uralem, Kaspickým mořem a Kavkazem. Rusko dotýká se na severu moře Baltického a Ledového a evropská jeho část zabírá ohromnou rovinu ruskou až po Ural, Kavkaz a Kaspické moře, do kterého vtéká řeka Ural a Volha, největší veletok evropský. Do Azovského moře přitéká Don. Ruskou Asii tvoří jednak stepi a pouště mezi jezerem Kaspickým a Aralským, jednak Sibiř, která na severu sahá k Ledovému moři a na východě k Tichému oceánu, do něhož zasahuje poloostrovem Kamčatkou. Sibiř protékají veletoky Ob, Irtyš, Jenisej, Angara, Lena a Amur. Většina Sibiře je nesmírnou nížinou. Porostlá jest ohromnými pralesy, taj-

gou, plnou zvěře. Podél Ledového moře šíří se bažinatá tundra. Turkestan je většinou kraj stepi a písku, až na rozlehlé oasy v zavodněné části a protékají jim veletoky Syra a Amu-darja. Krajinný ráz i zvláštnosti jednotlivých ruských krajů, život národů je obývajících, bude ještě vylíčen v našem díle jednak v jednotlivých vzpomínkách, jednak v samostatných člancích.

Vývoj ruské říše děl se způsobem jiným než na západě a tempem pomalejším. V době úředních knížetství a tvoření se Ruska okolo Moskvy, téměř po 300 let ruský národ úpěl pod jhem tatarským. Byl to stepní, těžkopádný národ, snášející po staletí nájezdy mongolských plemen, čímž umožňoval Evrope tvořiti svou bohatou kulturu. Sám však trpěl prolínáním východního barbarského vlivu na svůj národní charakter. Po jhu tatarském následuje několikastyleté jeho cizí dynastie Rurikovců a jejího feudálního absolutistického carství, který byl původcem sociální bídy i kulturní temnoty širokých vrstev. Tuto bídu obnažila zejména doba zmatků. Nastala doba selských bouří, doba lži-Dimitrijů, pod jichž prapory uchylují se zástupy zotročených a vyssávaných mužiků ve jménu pomsty proti bojarům a cizincům. Příchod Romanovců vzbudil v lidu naději, že nastanou lepší časy. Ale právě za nich samoděržaví, tento plod tatarštiny, vykvetlo ve své nejhnusnější květy: zhrubění mravů, vzrůst moci šlechty ve státě, vznik byrokracie, zotročení sedláků, udržování lidu v tuposti a nevzdělanosti, rostoucí vliv cizinců, atd. . . . Když carové zbavili se tatarského područí a upevnili svou samoděržavnou

moc, přešli sami na výboj a tak ruská říše byla založena na výboji, na jih i sever, na východ i západ. S každým novým získáním země pronikal kromě německého živilu na Rus i živel nového území. Šlechta byla již Rusku cizí, neboť stará národní ruská šlechta bojarská byla vykořeněna a vyhubena v době od Ivana Hrozného do Petra.

Ruský živel byl znečišťován přibýváním všemožných plemenných příslušníků ze západu i východu, znečišťován zejména elementem asijským tou měrou, že národní jeho

jeho předpetrovskou osvětu a na nové evropské Rusko.« Ale to nové, evropské Rusko bylo možno aplikovati pouze na několik málo velikých měst, na zřízení státní (železnice, telegraf, průmysl, atd.) a na skrovnou inteligenci. Národ, vesnice, menší města, celá bytnost ruského národního života ostávaly v Rusku starými. Mužik — toť bylo staré Rusko. Při tom ale nutno vzíti v úvahu často chybně užívané pojetí ruského národa pro všechno téměř obyvatelstvo Ruska. Rus nebyla stmelena z částí stejnoplemen-

Pohled na Petrohrad, kathedrála Izakovská.

charakter stal se jakousi slovansko-asijskou směsí. Rusko přijímalo kulturu západu, ale i kulturu a barbarství východu. Obě kultury, západní i východní, dostaly se na zvláštní půdu, která, jakoby lučavkou začala rozkládati oba vlivy, rusificisovala je a tvořila tak kulturu novou. Západní kultura vnikala sice do Ruska již v době předpetrovské, ale evropeisace Ruska spadá teprve do doby Petra I. T. G. Masaryk v předmluvě ke své knize »Rusko a Evropa« praví: »Pohled na vývoj od Petra Velikého ukazuje nám Rusko rozdvojeno na dvě poloviny: Staré Rusko a

ných. Ruský národ sám vytvořily vlastně tři větve, které rovnoměrně tvořily ruskou kulturu a střediska duševního života přecházela postupně z politických příčin z Malé Rusi (Kyjev), do Rusi Bílé (Vilno), až nakonec zastavila se ve velkoruské Moskvě.

Pohledme nyní na národnostní obraz Ruska. Kromě Rusů (Velkorusů, Bělorusů a Malorusů) byli zde různí západní Slované indoevropského plemene, hlavně Poláci, žijící v evropském Rusku, a konečně národové asijské. Na jihu a jihovýchodě v Turkestaně i na Kavkaze byli to národové tursko-tatar-

ské skupiny, Tataři, Kara-Kirgizi, Kirgizi, Turkmeni, Sarti, Uzbeki, Bucharští Židé, atd. K nim poji se sibiřští Jakuti. Dále na Sibiři byly kmeny mongolské, Mongolové, Burjati, Tunguzi, finští Ostáci, Vogulové, dále paleasiatské kmeny Čukči, Korjáci, Kamčadalové, Čuvaši, Jukagirové a jiní, a konečně asijské národy: Persové, Arméni, Japonci, Korejci, Čiňané, atd. Nebylo říše různorodější, než byla říše ruská, čítající více jak 100 plemen, jež vyjmenovati všechny zde nelze. O některých bude podrobněji řeč v našem díle, neboť celá řada lidí žila mezi nimi a poznala jich kulturu dokonale.

Rusko bylo ohromnou říší, tak ohromnou, že se zdálo dokonce směšno, že by ji mohl kdosi ohrozit. Celkem rozloha celé říše činila 22,500.000 čtver. km. Po říši britské byl to největší stát ve světě. Osminu souše celé zeměkoule pokrývaly země samodržavného cara. V Evropě zaujímalo Rusko s Finskem a Zakavkazskem okolo 5,740.000 čtver. km, to jest okolo dvou třetin veškerého prostranství Evropy. V Asii zabíralo pak Rusko téměř třetinu celé pevniny, nečítaje v to Manžurii. Rusku patřilo zde i s vnitřními vodami okolo 16,692.000 čtver. km. Počet obyvatelstva i s Chivou a Bucharou, samotnými to chanáty, až do revoluce, vzrostl dle sčítání z 1. ledna r. 1914 na 174 mil., z toho v Evropě bylo 150 mil., v Asii 24 mil. A počet obyvatelstva rok od roku vzrůstal téměř o 3 miliony, neboť v Rusku každoročně umíralo průměrně okolo 5 mil. lidí a rodilo se okolo 8 mil. Přírůstek na 1.000 lidí činil tedy asi 16 až 18 hlav každoročně.

Ohromnost říše i početnost obyvatelstva působila, že v Rusku nebylo téměř strachu o bytí či nebytí, jako ho má stále malý národ, obklopený kol dokola nepřitelem. Obrana vlasti, to jest přirozených podmínek života národa, v nichž by ho nepřítel ohrožoval, nebyla tak vyhraněna u ruského obyvatelstva, jako na západě, čili nebylo tak zvané národního uvědomění. Ruský národ nemusel téměř nikdy bojovati za svou národnost, jako to na příklad bylo v Německu nebo v Itálii v předešlém století, kde právě tak vznikla národní jednota. Tím si vysvětlujeme to počáteční překvapení nás všech,

kteří jsme přišli do ruského zajetí, že jsme postrádali u Rusů, a zejména v širších vrstvách, tak zvaného vlastenectví.

Rus přijmala křesťanství téměř o 200 let později než Slované západní. Křesťanství to nebylo však nikdy náboženstvím silného Říma. Pravoslavná řecká církev mírně podmanivší si východní Slovanstvo, přinesla s sebou sem zárodky staré řecké kultury, která zanechala po sobě hluboké stopy. Jejím vlivem vyvíjela se ta měkkost a poddajnost ruské duše, která svou zvláštní nejednorodou povahou byla vhodnou půdou pro učení ruské církve. Avšak národ nepřijal pravoslaví jako vnitřní potřebu, nýbrž spíše jen jako vnější nutnost. V životě ruského národa bylo sice pravoslaví složkou neobyčejně důležitou, zejména v inteligenci. Tato, třebaš atheistická, byla vždy nábožensky hluboce založená, u ruského mužika však náboženský sklon přecházel často jen k fanatickému formalismu. Carismus využil pravoslaví ke svému posílení.

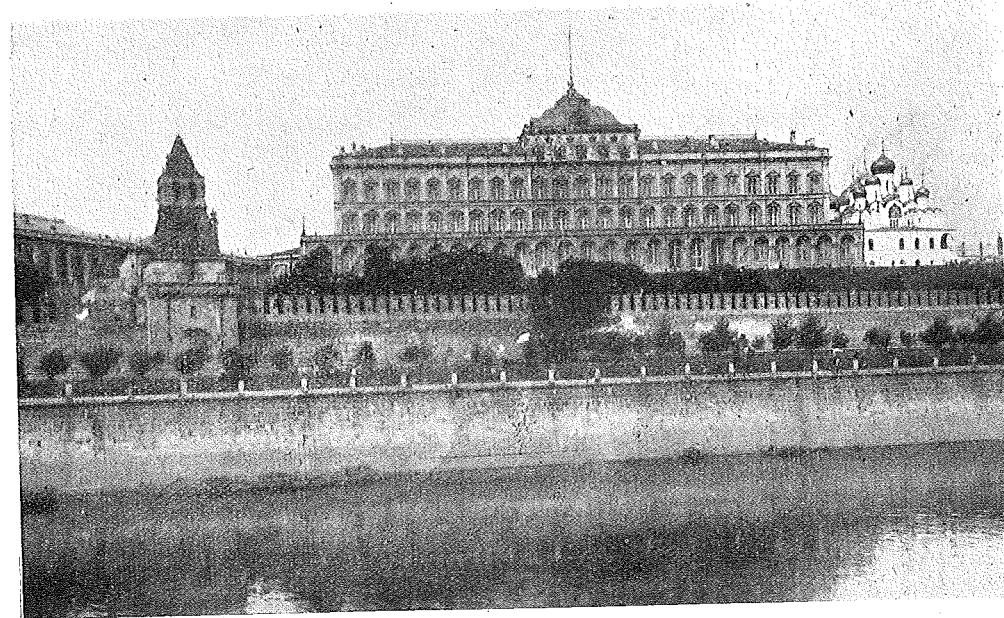
Podle víry z 1000 obyvatel bylo pravoslavných 699, Mohamedánů 108, katolíků 89, evangelíků 49, židů 41, jiných vyznání bylo čtrnáct.

Sociální rozvrstvení ruského národa lišilo se podstatně od poměrů druhých států. Obyvatelstvo Ruska rozdělovalo se na dvě části. Jednu malou, vzdělanou »gramotnou«, a druhou ohromnou, nevzdělanou, tápající v úplné tmě. K části prvé náleželi příslušníci stavů zámožných, šlechta, byrokracie občanská i vojenská, duchovenstvo a buržoasní inteligence. K části druhé mužici, kozáci, většina dělnictva a téměř všechna tuzemní plemena, mezi nimiž převládala pouze vlastní národní vzdělanost. Obvykle řešila se otázka poměru ruského národa k vyšším třídám jako poměr inteligence k národu. Leč valnou část prvé skupiny nebylo možno zváti inteligentní. Kupec, zbohatlý spekulant, poměščík i leckterý šlechtic byl, jak uvidíme z líčení zajatců, zrovna tak negramotný jako mužik.

Z historie vidíme, že nejčastěji vyvíjel se v Rusku poměrně privilegovaný stav šlechtický, později stav duchovenský, dále vojenský, městský, kupecký atd. Stav selský byl v porobě až do XIX. století a jeho vývoj

byl uměle zadržován. Stav dělnický zorganizovala teprve doba předrevoluční před rokem 1905 a 1917. V Rusku byl patrný také zvláštní zjev na rozdíl od západu, že tu nebylo téměř vůbec třetího, středního stavu, tohoto základu každého vyvíjejícího se státu a usmiřujícího živlu mezi krajnostmi z prava i z leva, vzdor pokusům Kateřiny II., která se snažila ho vytvořit. Tento nedostatek sociálního rozvrstvení ruské společnosti byl jednou z hlavních příčin pozdějšího neblahého průběhu ruské revoluce.

přes 100 pudů**) obilí, kdežto v Rusku nejvýše 52. Ačkoli Rusko mohlo stát v popředí, dosáhla jeho produkce zemědělská pouze 20 procent veškeré světové úrody. V evropském Rusku asi 35 procent veškeré půdy náleželo státu, 26 procent bylo v soukromé držbě a teprve ostatní náleželo mužikům. V Sibiři patřila státu téměř všechna zem a pouze asi 1 mil. desjatin byl v soukromém vlastnictví. Střední rozměr hospodářství mužického byl asi 11 až 15 desjatin, dvořenského přes 500 desjatin. Při srovnání s druhými státy vidí-

Moskva, pohled na Kreml.

Šlechta, duchovenstvo i byrokracie žila v uzavřených kruzích a ostře se odlišovala od širokých vrstev. Stav kupecký začínal vystupovati jako vyhraněná třída teprve v 18. století, kdy kupeckého a průmyslového stavu bylo asi tři procenta všeho obyvatelstva.

Rusko převahou bylo státem agrárním. Proto i dnes ještě stav selský jest jádrem celé říše a jádrem ruského národa. Ruské zemědělství jevílo před válkou konservativnost v metodách i v povaze ruského mužika. Jak se hospodářilo před válkou, patrně bylo z toho, že na příklad v Kanadě či v Japonsku a v Německu dala jedna desjatina*) průměrně

me, že střední rozměr selského hospodářství ve Francii byl 8 desjatin, v Německu 7, v Belgii pouze 5. Za to v Anglii 23, ve Spojených státech 53, v Kanadě až 158. Téměř 45 procent všeho prostranstva říše zaujímaly lesy. Půda orná 28 procent, louky a pastviny 16 procent. V černozemní části Ruska (Don, Povolží, střední Sibiř) byla kultivována polovina země, v nečernozemní části osmina plochy. Před válkou nejvíce obilí vyváželo se do Německa 30 procent, do Holandska 23 procent a Anglie 16 procent. Na světový trh vyvezlo Rusko v r. 1912 obilí jen o něco méně než hlavní jeho konkurenti: Argentina,

*) 1.09 ha

**) 16.58 kg

Holandsko a Spojené státy dohromady. Celkem vyváželo Rusko asi polovinu celé své úrody a jeho vývoz, zejména ovsu dosahoval asi 80 procent světového tržního obratu. V Rusku, kromě obilí pěstovala se cukrovka, len, konopí, bavlna, hedvábí, chmel, víno, tabák, vyráběly se rostlinné tuky, pěstoval se hojně dobytek, rostlo včelařství atd. . . . Před válkou bylo v Rusku 35 mil. koní, rohatého dobytka 51 mil., ovcí hrubosrstných i jemných na 80 mil., vepřového dobytka 15 mil. kusů, koz 5 a půl mil., velbloudů téměř 2 mil., jeden milion bůvolů, atd. Ohromné bylo drůbežnictví. Vývoz vajec byl řízen hlavně do Německa a Spojených států severoamerických. Pro srovnání je zajímavá tabulka, podle

zabývalo se hospodářskou prací 75 procent obyvatelstva, průmyslovou i řemeslnou asi pouze 10 procent, soukromou službou něco přes 4 proc., obchodem necelá 4 procenta. Na tisíc lidí v Rusku připadlo 771 mužů, 107 měšťanů, 66 tuzemců, 23 kozáků, patnáct šlechticů, 5 kněží a dělníků 13. Městského obyvatelstva v úbě bylo v Rusku 15 procent, selského 85, zatím co ve Francii se rovnalo asi na polovinu, v Německu převyšovalo selské o 10 procent a v Anglii jevílo se takřka v poměru opačném než v Rusku. Dělnictvo žilo v poměrech velmi bídných. Vzrostlý dělník vydělal si měsíčně 8 až 12 rublů, mistr 25 až 30 rublů. Ovšem, musíme vzít v úvahu kupní cenu rublu. Nejprůmyslovější obla-

Hora Elbrus na Kavkaze.

níž podle statistiky z roku 1910 mělo Rusko přes 33 mil. koní, Rakousko pouze 1,800.000, Uhry něco přes dva miliony, Německo 4 mil. 300.000, Anglie 2 mil., Francie 3,100.000 a Amerika 21 mil.

Nedostatkem řádného železničního spojení v ohromné říši trpěla ovšem domácí produkce i export. Tak na příklad, ačkoli mělo Rusko svou bavlnu a ohromné plochy výborné půdy v Turkestaně, dováželo polovinu své spotřeby z Ameriky.

Stav dělnický začínal růsti v Rusku teprve tvořením se kapitalismu a průmyslu ve městech, zejména v XIX. století. Celkem průmyslové dělnictvo před válkou představovalo jenom nepatrný zlomek ruského obyvatelstva. V procentech dle statistiky z roku 1913

sti v Rusku byly ovšem v Evropě v ruském Polsku, dále na Ukrajině, v donské oblasti a konečně na Urale. Na Urale pracovalo v r. 1914 přes půl milionu dělnictva.

Uhlí nejvíce bylo v donské pánvi, mnohem méně dobývalo se ho na Urale, při čemž dolování dělo se způsobem primitivním. Hnědé uhlí nalézá se v donecké pánvi, na různých místech na Sibiři, pod Moskvou a na Kavkaze. Koks páčil se pouze v donecké pánvi. V Turkestaně topilo se naftou anebo zvláštním dřevem, saxaulem. Dle poslední statistiky z r. 1909 bylo v Rusku v chodu 518 dolů se 170.000 dělníky. Nafta dolovala se v Zakaspijsku, v Baku a jinde. V Baku pracovalo až 25.000 dělníků.

Dolů na železo a jiné kovy bylo okolo 500

Vchod do kijevské Lavry.

a v roce 1909 pracovalo na dolzech 28.000 dělníků. V západní Sibiři, ve východní i na Urale dolováno hojně zlata. Platina dobývala se pouze na Urale, v Permské gubernii. Platina ta většinou vyvážela se a čistila ve Francii. Rýžováním zlata zabývalo se v r. 1909 85.000 dělníků. Sůl dolovala se v evropském Rusku hlavně v gubernii taurické, permské, jekatěrinské, charkovské, chersonské, oremburské, na Kavkaze a v Asii. V Turkestaně se sůl vypařovala. Stříbro a jiné rudy dolovaly se hlavně na Kavkaze, na Urale, na Sibiři. Síra rovněž na Urale, grafit na Anžare a v semipalatinské oblasti.

Největší železářský průmysl byl v jižním Rusku, kde každá továrna měla též svoje uhelné doly. Před válkou pracovalo na jihu 15 velkých hutí a továren, téměř s 300.000 dělníky. Celkem pracovalo v Rusku různých továren, podřízených státnímu dozoru v r. 1912 asi 16.800 se 2 mil. dělníky. Nejprůmyslovější gubernie byly petrohradská, moskevská, vladimirská, a charkovská. Cukerní průmysl byl hlavně rozšířen na Ukrajině, ohromné bylo lihovarnictví (téměř 3.000 lihovarů), dále zpracování tabáku, výroba machorky, zápalek, atd.

Největší lesy byly státní. V mořích i ře-

kách provozoval se ohromný průmysl rybní. V celém Rusku průměrně činil úlovek za rok sumu 7 mil. rublů.

O školství bylo v Rusku vlastně dosti postaráno. V roce 1914 bylo všech škol v Rusku i s Finskem přes 135.000 s 9 miliony žáky. Zajímavým bylo, že na středních školách převládal počet dívek. Vysokých škol bylo na 60, v nichž studovalo 72.000 studentů obého pohlaví. Na počet obyvatelstva škol bylo dosti, ale ne na rozlohu. Ruská škola však nebyla na výši západního školství, třebaže učebná osnova i zřízení ruských škol bylo celkem dosti moderní dle vzorů německých i učitelsky. Avšak vyučování vedlo se dosti ledabyly. Špatné existenční poměry učitelstva, jakož i nátlak duchovních i byrokracie nedodával příliš chuti k intenzivní a radostné práci učitelské. Kromě toho až do nedávna učení bylo pro chudé a široké vrstvy vůbec nepřístupné.

x

Rusko bylo rozděleno na 98 gubernií a oblastí. Velkých měst bylo 930. Hlavním městem v evropském Rusku byl Petrohrad, nynější Leningrad, a Moskva. Na Sibiři hlavním městem byl Omsk, další větší města Tomsk, Irkutsk, na pobřeží tichomořském Vladivostok. V Turkestaně největším městem byl Taškent a Samarkand.

V ohledu vojenském rozděleno bylo Rusko na 12 vojenských okruhů. Rusko bylo stát konstitučně-monarchistický. Nejvyšší institucí byl Gosudarstvený sovět, pak sovět ministrů. Ministerstva skládala se z ministerstva carského dvora, vojenství, námořnictví, zahraničních záležitostí, financí, vnitřní, pošt a telegrafů, železnic, spravedlnosti, národní osvěty, obchodu a průmyslu. Vůli národa tlumočila zákonodárná gosudarstvená дума v Petrohradě.

FRANZ HUBA, KADETASPIRANT

RICHARD KADLEC

Bylo rozhodně velmi divným, že kadetaspirant Huba, který ve večerním tichu halčské krajiny jel na otýpce slámy v rekvirované selské povozce se svým kamarádem, neotevřel ještě ani ústa. Vzadu za povozem dupal kůň doprovázejícího kozáka, jehož tmavá, jak by z tvrdého černého papíru vystřižená silhueta odrážela se na červeném pozadí ohnivě záře někde nad Delatýnem. Hubův kamarád kouřil si skoro lhostejně rakouskou ještě cigaretu a oči mu svítily uspokojením a tak trochu zvědavostí nad tím, co bude dál. Že Huba se už dlouho neozval, bylo mu rozhodně milejším, než stálý nepřetržitý vodopád beztak nijakých řečí. Nemusil se aspoň vyrušovat ze svých úvah o tom, co je výhodnější? Jeti na povozce jako zajatec do veliké ruské říše nebo s rakouskou armádou prodělávat v nejlepší případě den za dnem, noc za nocí dlouhé a náhlé odpoutávací pochody. Klonil se rozhodně k tomu, aby dal přednost prvé možnosti, když už nebylo jiné pomoci a když celou slávu své vojenské kariery pohřbil pod vytouženým vysvobozením z válečné hry zajetím na Sviňarce.

Trochu mu bylo líto kadetaspiranta Huby, který do celého veselého sběhu událostí přišel skoro nevinně. Měsíc svítil na bledou, trochu pitoreskní tvář mužička, který jak tak seděl na otýpce sena ve voze, neprozrazoval velikosti, byť jen tělesně. Čapku držel v ruce a měsíční zář odrážela se od bílého, holého temene a skákala na dlouhém, vynikajícím nose, pohrávala si po bledé, unavené tváři, kterou barvila na směšný výraz obličej trpaslika, jenž, aby pobavil duchy, oblékl se do uniformy rakouského kadetaspira-

ranta 81. pěšího pluku. Tvář najednou přelétl stín, brada se zatřepetala a ryčný, přeskakující hlas probudil i vozku, klímajícího na kozlíku i kozáka, ukolébaného ve sny na koni.

»Já nevím opravdu, jak se to vlastně strhlo. Ty jistě také nevíš nic. Nestaráš se a nestaral jsi se beztak o to, co se stalo a koukáš jen a nemluvíš, jen se směješ. Víš, co nás čeká, až se jednou vrátíme do Rakouska? Oběsí nás a když neoběsí, tak aspoň zavřou na roky do kriminálu a já místo co bych maloval obrazy a získával jméno, budu natírat pokoje kriminálních úředníků a kanceláře. Zatracený svět, jak hloupě jsme do toho vlezli. A to jsi ty všechno spískal!«

»Nemel na prázdno!«

»Co bych nemlel, však jsem mlčel dost dlouho. Jak se to jen mohlo stát?«

»Jak se to mohlo stát! To je velmi jednoduché. Zaspali jsme, zatím batalion vzal čert někde k uherským hranicím a nás sebrali Rusové. Na tom není přece nic zvláštního.«

»Ano, ale jak jsme mohli jen tak zaspát? Když já si vzpomenu, že jsme leželi pět kroků za švarmlinií a že jsme nic neslyšeli! A to jistě budou mít podezření, že jsme se spolu domluvili. Já jsem si nikdy nedal šátek přes hubu, když se mluvilo o tom, máme-li toho dost či nemáme. Ale to je něco jiného o tom mluvití a něco jiného je utéci z fronty k Rusům a k tomu ještě jako kadetaspirant. Já jsem si vždycky myslel, že se dám zajmouti, až budu aspoň poručíkem. Vždyť my budeme počítáni v zajetí k mužstvu. Máš ty vůbec nějakou představu o tom, co je to být jako voják v zajetí?«

»Prosím tě, z kterého zajetí ty jsi se vrátil, že to všechno víš?«

»Ze žádného. Ale vždyť jsou toho plné noviny, jak se v Rusku zajatcům špatně vede. Což jsi to nečetl? Všude to bylo.«

»A ty myslíš, že by noviny směly chválit, jak se mají naši vojáci v ruském zajetí dobře?«

»Směly, nesměly! Faktum je, že to bude horší, nežli kdybych byl důstojníkem. Proč já osel jsem nešel jen zpátky za batalionem, však já bych jej našel. Vždyť nám nadporučík ukazoval všeobecný směr ústupu. Ale to, když jsem tě ráno vzbudil a ukazoval ti prázdné zákopy, hned jsi začal, to že se musí rozmyslet a uvážiti, že se nám tak lehko nová příležitost nenaskytne, abychom se zbavili vojny, že nemáš chuti se nechati honit a utlouci pro nějakého císaře a Rakousko. Víš, čím jsi mne sem dostal? Víš ty čím? Pořád jsi vedl svou, že když půjdeme zpátky, že nevíme na jaký regiment přijdeme, že třeba budou o nás si myslet, že jsme převlečení Rusové, že po nás budou střílet a když nás nezastřelí, že nás zavřou, budou soudit a vyslýchat a Bůh ví, co ještě jiného.«

»Jinak bys býval nešel, můj milý.«

»Potom jsi vylezl na kopec, díval se dalekohledem sem, díval tam a nikde prý nic k vidění. Že prý se půjdeme podívat, jestli i ostatní sousední úseky jsou vyklizeny, snad že se náš batalion odklidil. Já si myslil, zlého to nemůže nic být a zpátky jít je vždy dost času. A... teď si vzpomínám, vždyť my jsme vůbec nikam ani nešli. Vždyť jsme zrovna vletěli Rusům do náručí. Naši přece utíkali v jednu stranu a ty jsi mne vedl právě opačným směrem. Takové ticho bylo v lese, jako když se v kostele ohlašují oddavky. Najednou jsem shlédl po straně za stromem kulatou ruskou čepici a... Ježíši Kriste... flintu, namířenou na nás, skočil jsem za strom a ty jsi zvedl ruku a vykřikl: »Nepucaj, brat.«

»Měl jsem snad čekat, až vystřelí? Nebo nechati tebe, abys zvedl ruce, když jsi se mohl strachem svalit?«

»Už jich bylo kolem nás jak nebeských myslivců. Ze zadu, ze předu, se strany, odevšad se přihrnuli a byl jich plný les. A hned:

»Davaj časy.« Prosím tě, co to měli s tím časem?«

»To nejspíše chtěli hodinky. Mně je vzali.«

»Mně vzali revolver a bajonet a také se začali hned vyptávat, co jsme za regiment a co... ani sám nevím, co všechno. Co to povídali, že jsou mezi nimi Češi?«

»To jsou asi ruští Češi z Družiny.«

»Ale mezi těmi našimi nebyli, to by se snad přehlásili. Ten, co měl tu hvězdičku na rameně, psal něco na lístek, dal to vojákově a už to šlo s kopce dolů lesem k veliteli batalionu. To byl krásný pohled, jen co je pravda. Vpředu dva stateční kadetaspiranti a vzadu usmolený ruský voják s flintou a vede je jako sedlák telata na trh. Měli by z nás naši důstojníci radost, kdyby nás tak viděli, náramnou radost. Však by se jim také lépe nevedlo, kdyby byli na našem místě. Víš, komu bych to nejvíce přál? Tomu Fischerovi, co mne chtěl udati, když jsem povídal, že za flaškou rumu budou naši vojáci stejně utíkati jako Rusové. Tomu by ten jeho statečný klíbak spadl. Víš, já jsem to neříkal z nějaké politiky, do té mně jako kumštýři nic není, ale protože ten žid si tak hubu otevíral a dával mně cítiti, že už je kadetem. Víš, já jsem rozhodně pro Rakousko. Dobře nám tam bylo a zas bude.«

»Nu což, nebude, protože v něm nebudeme.«

»Co nebudeme? Jak bychom nebyli? Což pak si myslíš, že Rusko může zvítěziti? Nebo že by mohla zvítěziti dohoda? Vždyť to není možné. Podívej se na všechny strany, a co uvidíš? Němci natlučou každému, do koho se dají. Všude! Kdybychom my byli sami proti Rusku, už dávno jsme byli na hromadě. Ale Němci jsou s námi a Němci jsou chlapi.«

»Možná, že je právě jejich neštěstím, že jsou s Rakouskem.«

»Oh to ne, to není jejich neštěstím. Oni by sami to také nevyhráli. Ale myslím si, že teď dají své velitele do rakouského vojska a uvidíš, jak to bude klapati všechno dohromady.«

»Slovanští národové tobě nejsou v Rakousku ničím?«

»Tý opravdu nejsou ničím, s čím by se vážně počítalo. Což pak my se můžeme srovnati s Němcem z říše? Už mezi naší a němec-

kou inteligencí jest veliký rozdíl, jaký pak je potom rozdíl mezi lidem u nás a u nich! Viděl jsi Němce, jak poslouchají, jací jsou vzorní a čistotní vojáci a jak se bijí? Můžeš pak ještě říci, že zde není rozdílu, že Němci nejsou lepší než naši lidé?«

»Což, náš lid je, myslím, lepší, než ta naše inteligence. Na sobě máš nejlepší příklad.«

»Nu ano, abys ty nebyl hned při našich vojácích. Zrovna na tom ruském batalionu, jako bys ani nebyl důstojníkem. Viděl jsi tam pár našich vojáků a hned šel jsi k nim a co a jak, že se sem dostali? A ten ruský velitel batalionu! Ten se nám pěkně vysmíval. Že se u nás už jedí psi a kočky, že jak někoho uvidíme, že hned utíkáme a třeba i před Taliánem! Což pak my jsme někde utíkali? Jak jen ti naši vojáci přišli také do zajetí?«

»Jak, bezhlavostí velitelství. Byli na přední stráž a jak na nás, tak i na ně velitelství praporu zapomnělo, když tak čerstvě utíkalo.«

»A na tom ruském plukovním velitelství hned jsi začal o všem vykládati, jak u nás všechno jest, jak se těšili na Rusy a jak se dnes na ně ještě více těší, jak je málo živobytí, že je vojsko nespokojeno a že všichni chtějí míti konec. Což pak to Rusové musí všechno vědět? Vždyť jsem ti již cestou do Delatýna říkal, že nic nepovíme, že jsme přísahali a že tu přísahu dodržíme jako řádní rakouští důstojníci.«

»Pomalů, jenom kadetaspiranti.«

»Já jako řádný rakouský kadet, který nezradí svou vlast, třeba by pořád mluvil proti úřadům a vládě. To je jen proto, aby huba nezahálela. Ale jen co je pravda, chovali se k nám na ruském velitelství jako kavalíři. Napřed se vyptávali a při tom jsi mlel jazykem jako mlýnkem na kávu. Ale pak ta večere, ta večere. Takové jsme neměli, leda když si vzpomenu na Tyroly. Řízek a ještě nějaké opékané maso a opékané brambory a víno a ještě potom kořalička. Co to říkali, když jsi se jim smál, že je vodka zakázaná? Že pro frontu zákaz neplatí a že ji mají po Rakušanech z Kolomeje? Kde se jen ten chlap naučil česky, co nás zpovídal?«

Zajetí v zákopech.

»Byl před válkou s ruským »Zrnem« na zkušenou v Čechách.«

»Dobře si to navlékli a na všechno pamatovali. A co z tebe nedostali u výslechu, to jsi vyžvanil u večere. No, Pánu bohu poručeno, já jsem nic neřekl a aspoň nám dali tuhle bryčku. Ale to si pamatuj, až budeme u divise...«

»Tam budeš zase pěkně mlčeti, jak jsi mlčel u pluku. Strachu máš plné kalhoty a mně chceš něco bulíkovati. Nemáš za troník odvahy a jen ta tvá velká huba má to zakrytí. Mne, můj zlatý, tím neošidíš. Mně se zdá, že už zastavujeme. Tak, jak ti říkám, u divise budeš mlčeti a mluvit budu zase já, rozumíš?«

»Ano!«

Na velitelství ruské divise bylo velmi živo. Oba zajatí kadetaspiranti, kteří pozdě v noci dostali se až do vesnice, ve které je provázející kozák předal jiným strážím, vlezli do opuštěné chalupy, kde v nočním šeru a v atmosféře, která se mohla doslova krájet, spalo na podlaze několik postav hrdinů rakouskouherské armády. Nebylo ani příležitosti ani chuti vybírat si nějaké zvláštní místo a dokonce se zde neleželo podle rangů, jak se slušelo a patřilo. Jako by celý duch rakouského dienstreglama byl zmizel zrovna

při překročení zákopů, které dělily rakouskou a ruskou frontu, tak drze si nepatrný kadet nebo dokonce kadet aspirant dovolil lehnutí na místo, které si pro svou povýšenou osobu vybral pan hejtman nebo některá třeba ještě vyšší vojenská osobnost.

Také ráno při vstávání nedbalo se nijak na to, aby napřed vstaly osoby podřízené a teprve po nich velikáni batalionů a pluků. Vstávali všichni jaksi společně, protože byli nemilosrdně probuzeni hlídajícími a obsluhujícími ruskými »rebjaty«. Ranní toaleta byla jen z nouze rychle ukončena a nezbylo ani času provést každodenní revisi všech švů a záhybů, ve kterých se věrní nepatrní žlutaví příživníci měli vesele k světu a kde se množili jako červi po dešti. Stačila ranní chvíle zrovna jen k tomu, aby se všichni opláchli u studny malého dvorku a už volali strážcové v ruských uniformách jednotlivě zajatce k výslechu na divisi.

Pro Hubu a jeho kamaráda přišel do chauloupky ruský voják, který nejčistší pražskou češtinou je pobídl: »Tak dou, ať to mají s krku.« Cestou na velitelství se vysvětlilo, že jest jedním z těch nešťastných zrádců, kteří dle dobrého zdání rakouských velitelstev a jich rozkazů propadli hrdlem a statky a kteří se docela nešlechetně vzbouřili proti svému nejvyššímu vojenskému pánu. Málo si z toho dělali, že ještě před nedávnem velitel horské brigády v tajném rezervátu varoval před nimi jako před zloduchy, kteří porušili přísahu a kteří svádí naše hodné vojáky k tomu, aby přešli na druhou stranu fronty. Že se jim to dosti dobře dařilo, o tom vyprávěl neprozřetelně tajný výnos, ve kterém se žalovalo, že »sogar Kadetten und Kadet aspiranten« toho už mají také dost a berou roha.

Voják v pěkné ruské uniformě byl Hubovi a jeho kamarádu tlumočnickem u štábu divise. Ukázalo se, že divisní velitelství ví už mnohem více o úmyslech rakouského vojenského velení, než naši kadet aspiranti, kteří nebyli ovšem připuštěni k tajným poradám jich bývalého velitele kompanie, jehož vrcholným názorem na celou situaci bylo tvrzení, »že ta naše jedenáctá kompanie světovou válku také nevyhraje.« Větší zájem vzbu-

dilo u velitele divise líčení rakouských válečných poměrů na italském bojišti, odkud horská brigáda asi před měsícem přijela. Ale průběh tamějších událostí byl zde povšechně znám a tak výslech obou »kadítek« byl poměrně brzo ukončen.

Za to celé odpoledne bylo věnováno společně zábavě s českými vojáky z ruské Družiny, kteří si nové české zajatce přivlastnili a také živili. Teprve příštího dne měli oba zajatí aspiranti nastoupití další cestu tentokrát pěšky a proto odpočívali po útrapách fronty docela spokojeně. V zábavě, která se točila samozřejmě okolo domácích českých věcí, měl prim Hubův kamarád, ale za chvíli Huba ovládl celou zábavu.

»Co kamarád vykládá, jsou samé třesky plesky. My už jsme z Moravy tři čtvrtě roku pryč a ani v novinách ani ve psaní se nikdo nedoví, jak to vlastně u nás stojí. Že by dělali revoluci, to vykládej někomu jinému. Jaká revoluce, když doma skoro nikdo není a kdy je tam nastrkáno Maďarů a Němců do každého českého regimentu jak psů. Za to vám budu vyprávěti, jak jsme se měli v Meránu v etapě. Hoši, to vám bylo živobytí. U naší kompanie nás bylo jak nebeských myslivců a tak jsme nedělali nikde nic. Dopoledne se vždy rukovalo a mělo se cvičit, kdo by v takovém indiánském horuku cvičil. Lehli jsme si do stínu, jeden dával pozor, aby nás náš velitel nepřekvapil a před desátou se šlo domů.«

»Hubo, co dělá ta tvá holčička z Tyrol?«

»Co by dělala? Namlouvá si zas někoho z tyrolských střelců, kteří tam po nás přišli. Však už bylo to poslední čas dost nebezpečné. Našel jsem vám jednou, když jsme dopoledním pochodem táhli přes ves Tiroly, takové hezké děvče, jak obrázek.«

»Hubo, neměl obrázek vole?«

»Neměla. Chodili jsme tam tudy dosti často a tak jsem začal po děvčeti stříhaty očima. Však sami víte, jak se to dělá. Zastavil jsem se u ní, jak tak stála venku a prosím ji o trochu vody. Donesla hrneček a dali jsme se při tom do řeči. Já jsem...«

»Německy, či jak?«

»Německy umím líp, než ty, abys věděl! Začal jsem jí polehoučku vykládat, jak je to zlé, když se člověk s nikým nezná a když

nikoho nemá, s kým by si popovídal. Řekla na to, že je to s ní stejné. Tatík prý je kdesi u tyrolských Landesschützů na frontě a ona prý je sama doma ještě s jednou starou skoro hluchou příbuznou a tak prý večer co večer sedí samotna v zahrádce a strašně se jí stýská. To byla voda na můj mlýn, přišel jsem večer za ní a už byla známost.«

»Byla z toho láska jako trám, vid'?«

»Byla, nebyla. Chodil jsem k ní napřed dvakrát týdně...«

»Ale za to potom den co den!«

»Chodil jsem tam skoro každé odpoledne. Někdy sice přšelo, kamarádi půjčili gumák a já každé odpoledne pospíchal do Tirolo.«

»Však jsme se také divili, jak jsi vytrvalý. A tam jsou kopce. Kolikrátě nám bylo tebe líto, jak jsi zapřáhnul.«

»A vidíte, rámusu jsme s holkou také neušli. Jednou k večeru, když jsem tam zase spocen a udýchán dorazil, přišlo mi děvče naproti a celé ustrašené vypráví, že jí tatík z vojny píše. Že přijede na dovolenou domů, že dostal psaní o tom, jak se slízá s nějakým českým kadetem, to že mu ze vsi psali. Přijede a udělá pořádek. Rozumí se, že mně to také nebylo dvakrát milé, ale těšil jsem děvče, jak jsem mohl.«

»Ano, takový Landesschütz se nezastaví ani před kadetem, který mu chodí za dcerou. Ale měl jsi přece jen štěstí. Výprask od Tyroláka musí býti po čertech zdravý a krom toho z vlasteneckých důvodů...«

»Z vlasteneckých důvodů a také proto, abych tatíka ušetřil provinění porušení subordinace jsem udělal na ten čas, co byl doma, krátkou pauzu. Ostatně rakouské vojenské velitelství ve své svrchované moudrosti ho pustilo domů jen na pět dní a za ten krátký čas nestačil ani vyšetřiti, co je pravdy na všech povídačkách a tak se obešlo to bez bouřky. Holka šestý den zas přišla a chodila tak dlouho, až jsme musili odjet, abychom cedili krev pro našeho císaře a krále blahé paměti.«

»Jak to bylo s loučením?«

»Jak to bylo! Lepší, nežli jsem se nadál. Darmo děvče nepocházelo z kraje, který proslul svou přitulností k panujícímu rodu. Vyložil jsem jí, že je nás a hlavně mne po-

Kadet aspirant Huba.

třeba na frontě, abychom zahnali Taliány, před kterými měla velký strach a že by se bez nás nemohla vojna ani skončiti. Děvče všechno pochopilo a snad se těšilo, že se k ní vrátím jako veliký hrdina s řády a medaile na své statečné hrudi a...«

»A zatím se těší s nějakým Tyrolákem, vid'?«

»Na světě je teď všechno zmotáno vzhůru nohama.«

Takový byl konec filosofie Hubovy, když měl za sebou velký celodenní pochod z posledního etapního místa před Černovicemi a když své unavené a zmlácené tělesné zbytky uložil s hlubokým povzdechem dokonávajícího vojevůdce a znovu se rodícího člověka malíře na dosti tvrdé pryčně v kterýchsi

černovických kasárnách. Po několik předešlých dnů cestoval pěším pořádkem per pedes apostolorum celou krajinou jihovýchodní Haliče až do bukovinských Černovic a ani zde nemohl se potěšiti sdělením, že jej čeká ještě cesta do Novosielců, kde teprve mělo dojít k naložení velikého zajateckého průvodu do vozů ruských železnic. Zatím z malého, nepatrného zajateckého hloučku, který se svými několika ruskými strážci cestoval pohodlně a bez nehod, vyrostla dlouhá housenka velikého zajateckého procesí, které vedli v prvních čtyřstupech důstojníci všech rakouských národností. A když se Huba při některém chvilkovém zastavení ohlédl dozadu na silnici, která běžela s kopce do kopce a černala se hloučky zajatých rakouských vojáků, ani se mu nechtělo věřit, že by rakouská armáda měla tady tolik vojáků pohromadě. Podíval se velice tomuto průvodu a skoro nad ním ztrácel svou důvěru v moc a slávu rakouské armády ještě víc, než ke svým botám, z kterých už prsty koukaly jak nějakému vandrákovi, jak s netajeným steskem charakterisoval smutný stav nejdůležitější části své garderoby.

Boty byly na tom opravdu hůř, než rakouská armáda. Ale maširovatí se muselo, protože jízdní kozáci na svých maličkých konících nedbali nic na to, že Hubovy nohy byly už sám mozol a puchýř a že bolely a pálily, jak čert. Měli ti andělé strážní na koních jakési divné pojetí o rakouských oficírech a nic jim nevadila důstojnická hodnost jich zajatců. Nepatrný rozdíl ve vzájemném postavení pocítil Huba sám na svém vlastním těle, když se zastavil a nechtěl za živého boha se hnouti dále. Kozák, který mu domlouval andělským hlasem, přetáhl ho najednou nehorázně nahajkou po zádech a pro podruhé už se Huba podobné argumentaci rozpravy velmi pečlivě vyhýbal. Zaklel a podíval se na černého ďábla nemilostivě, jak by ho chtěl probodnouti. Ten se však neohlédl a pobídl svého koníka tak, že černá jeho huňatá čepice trásla se za malý okamžik daleko v jiném chumáči zajatců.

»Nic si z toho, Franc, nedělej, trpíš pro vlast a možná, že ti to dají do kvalifikace. Pro velikost své rakouské vlasti musíš sná-

šetí všechna protiventství a každá bolest se ti promění v slast, když si představíš, že císař pán o tom všem ví a že v duchu je s tebou. Možná, že se také dostaneš do vojenského kalendáře nebo, když budeš mít štěstí, do čítanky.«

Ale Huba se nezmohl už ani kamarádovi na odpověď. Teprve zde cestou se mu vyjasnilo, že rakouský císař pán má to nějak celé na zadrmo. První neočekávaný dojem na něho učinil ruský pochodový prapor, který zajatecký proud na své cestě potkal a který je přecházel. Když ruské šestistupy za zpěvu pokojně táhly svou cestou a když si je prohlížel, už se mu ani nezadalo o tom, že by Rakousko mohlo světovou válku vyhrát. Ke změně, která se v jeho nazírání na sílu obou zápasících stran stala, nechtěl se ještě přiznat. Jen sám pro sebe si říkal, že rakouská vlast vojensky jemu už za to nestojí, aby se o ni páčil a s novým ruským řízením také ještě nebyl za dobře. Trochu hodně si ho rozlobilo škrábnutím, které ještě páčilo po kozákově nahajce a také vzpomínka na obohacení národopisných vědomostí byla mu protivnou.

Najednou se mu z ničeho nic zkrivila tvář k úsměvu.

»Co se směješ?«

»Jak bych se nesmál. Pamatuješ se, včera odpoledne, jak jsme byli v chalupě zavření. Musil jsem jít, kam císař pán chodí také pěšky, seberu se tedy a jdu. Za mnou ruský chlap s kverem a pěkně u mne čeká, až své řízení skončím. To by byl přece článkuček do čítanky o úctě Rusů k rakouským oficírům.«

Parné srpnové sluníčko páčilo nelidsky a nohy bolely dál a víc a tak Huba s radostí uvítal Černovice i s malou místností v kasárenském dvoře, kde skoro všichni důstojníci byli ubytováni. Natáhli se vedle sebe na prkenné pryčny a hověli si v příjemném chládku. V malé chvíli po svém příchodu dostali návštěvu ruského velitele kasáren, který se přišel podívat na přírůstek. Otevřely se dveře a z chodby ozval se strašlivý řev, jako když mladého krokodila za živa stahují z kůže.

»Smírnol!«

Vysvětlilo se, že křičel hlasem velikým

ruský strážní voják při příchodu velitele kasáren a důstojníci, kteří si hověli na pryčnách, vyskočili, myslíce, že se stalo nějaké neštěstí. Do dveří však vešel pouze starší ruský podplukovník, který se vyptával, jakou měli cestu a na jiné maličkosti docela familierně a který jim kromě toho sdělil, že zůstane v Černovicích asi tři až čtyři dny, až prý se shromáždí větší počet zajatců, aby to stálo za vypravení několika vlakových garnitur. Ostatně, říkal se slabým ironickým úsměvem nejvyšší rakouské hodnosti mezi zajatci, jakému majorovi, čistou němčinou, jde prý to znamenitě kupředu a nemůže prý si stěžovati na nedostatek práce, což prý s radostí kvituje rakouskému vrchnímu velitelství.

Důležitým byla pro zajatce jeho ochotná nabídka, že obstará dopravu krátkých zpráv zajatých důstojníků do Rakouska přes Rumunsko, které prý dosud není s Rakouskem ve válce. I toto sdělení zas doprovázel záplavným úsměvem, s kterým se obracel k rakouskému majorovi. Nabídka byla velice vděčně přijata a rovněž i dovolení, aby zajatí důstojníci mohli si dáti donést jídlo a nejpotřebnější části prádla z města. Proto vypravili se přidělení ruští vojáci a za chvíli byli se všim zpět. Jenom že ceny všech věcí byly stanoveny už s provisí poslů a stoupaly úměrně s hodnotou příjemce.

Ještě jednou bylo shromáždění důstojníků vyrušeno ze svého odpočívání. Zase se otevřely dveře, tentokrát bez rámusu a jimi vešel velký, v obličejích zarudlý a protivně zdravý německý důstojník, který se ihned představoval. A také ihned začal omlouvatí svoje zajetí, které mu patrně připadalo jako veliké nedopatření ruského velitelství. Dokládal se všim možným, že se tak stalo docela regulerně, jak ani při hrdinech, kteří teprve nedávno byli na ruské bojiště povoláni od Verdunu, jinak býti nemohlo.

Fakt, že jest zajat, ho, jak se zdálo, ani dvakrát nezlobil. S velkým founovstvím začal si vybíratí už mezi obsazenými místy na pryčnách a bláznovství osudu jej přimělo k tomu, aby si zrovna vybral Hubovo místo.

Do Huby vjel vztek. On si tady odpočívá po nejnamáhavějším pochodě, který kdy pro-

dělal, mozoly a odřeniny ho páčily na nohou, jako by je měl v kopřivách. Najednou přijde nějaký a k tomu německý důstojník a chce ho ubohého vypíchnouti z obsazeného místa. Kdyby to byla aspoň nějaká rakouská vyšší šarže, snad by si byl dal Huba ještě říci, ač už i před těmi neměl ani polovičku bývalé úcty a respektu. Ale německý důstojník a k tomu, jak se později ukázalo, saniták....

»A to zas ne, chlapečku!«

Chlapeček se podíval na Hubu, jak tak na pryčně polo sedě polo leže zahajuje konverzací a mlčky ukázal na své lemování kolem krku a na své označení hodnosti na ramenních páscích. Pak s výmluvným gestem ukázal na Hubovy distinkce a pěkně názorně ukázal Hubovi plochou dlaní, kterou zdvihl do výše pasu a pak zase nechal klesnouti až pod kolena, jak je Huba od něho v hodnosti vzdálen. Huba odpověděl pohybem těla, kterého se neuzívá zrovna v nejlepší společnosti a klasická mezinárodní ukazovací konverzace byla prozatím ukončena.

Chlapeček se obrátil rychle k nejvyšší vojenské rakouské šarži a snažil se ji přimět k tomu, aby zakročila. Major, kterému celý výstup s názorným vyučováním nebyl zrovna nevhod, pokrčil rameny a odbýval německého sanitního důstojníka, aby si vybral k ležení jiné místo, však že nemusí býti uveleben zrovna tam, kde složil své kosti Huba. A když ani to nic nepomáhalo a když německý saniták dotíral dále na majora, aby zjednal mezi svými podřízenými pořádek a poslušnost, major na konec odpověděl:

»Wissen Sie, hier bin ich auch ein Dreck! Übrigens ist der Kadett ein Tscheche und...« mávl rukou, jako by chtěl dodat, že u těch je každé zatočení zde v Rusku marné.

Další výklad a vysvětlení o svých názorech na všeobecnou politickou situaci a na její praktické důsledky v tomto případě podal už kadet aspirant Huba sám. Celá místnost naslouchala jeho krátké, ale výstižné přednášce, pronesené pomalu a obezřetně druhým zemským jazykem o roztahovačnosti veškerých těles a německých zvláště a o prostředcích, kterými jest třeba tuto nepřijemnou vlastnost německých těles krotiti. Všich-

ni rakouští důstojníci váleli se smíchy, když užaslému Němci přednášel o rovnosti lidí před Bohem a před zákonem a když s velkým úspěchem rozvinul majorovou teorii o účinnosti a neúčinnosti některých opatření, která by chlapeček považoval za vhodná, aby jich bylo použito. A to všechno v dokonalé formě — plynulé řeči, která i se stanoviska přísně rakouského nemohla být trestnou ani u vojenských soudů. Německý chlapeček scvrkal se pod přívalem jeho epistolety ke všem potlačovaným národům kadetů a kadetaspirantů až se scvrkl docela, když ho major dorazil: »Ich hab's ja Euch gesagt!«

Huba byl spokojen. Bylo by možno dokonce říci, že byl spokojen na výsost, kdyby seděl v oddílu druhé třídy, který mu dle jeho názoru také patřil, ale tak štědrým ruský železniční erár k zajatým rakouským důstojníkům byl málo kdy. Ostatně si Huba vybojoval při nastupování do osobního vozu třetí třídy dosti pohodlné místo, tak že byl opravdu zase jednou šťastným. Rozevřel na svých kolenou lepenkové desky, které skrývaly jeho malířské výkony z krátkého pobytu na ruské frontě a pozoroval s velkým zálibením jednotlivé kresby.

Však je dosti těžce zachránil před hladovými zraky ruského velitele praporu, ke kterému prostý ruský voják oba zajatce přivedl. Tehdy po krátkém výslechu ptal se jich tlustý velitel praporu, nemají-li s sebou nějaké fotografie nebo pohlednice s obrazy měst rakouského mocnářství. A když Hubův kamarád ukázal fotografie své rodiny, zavrtěl jen hlavou, dávaje na jevo, po tom že mu nic není. Za to tím dychtivěji podíval se na Hubu a ten volky nevolky musil se vytasit se svými kresbami, které z dlouhé chvíle a také trochu z čistě malířského zájmu maloval v pozadí fronty a také v bitevní čáře. Cenil si je vysoko a kolikrát stál před nimi, když je měl rozestavené, kroutil nad nimi zálibně hlavou a nad některou, která se mu zvláště líbila, lysou svou hlavičkou radostně pokyvoval. Na štěstí ani Hubovy obrázky nezdály se ruskému veliteli potřebnými pro úspěšné vedení války a tak se stalo, že zůstaly Hubovi.

Teď se s nimi Huba znovu utěšoval. Zdály se mu lepšími než dříve, protože byly posvěceny utrpením a že v nich viděl kousek toho Rakouska, které mu mělo být na dlouhou dobu zakázaným rájem. Zatím, co ostatní důstojníci se mezi sebou dohadovali o tom, jak se vlastně do zajetí dostali a co se mezi sebou neúčinně přeli, kdo to vlastně vyhraje, maloval si Huba v duchu svůj příští život v Rusku a už viděl, jak jeho kreslířský talent se v pohodlném zajetí uplatňuje.

»To se udělá takhle. Až přijedeme na konečnou stanici . . . Kam nás vlastně vezou, kamaráde?«

»Povídá ruský praporčík, co s námi ve voze jede, že prý do Dárnice u Kijeva.«

»Až tedy do Dárnice přijedeme, pěkně se mnou půjdeš, představíš mne u velitele zajateckého tábora, vymůžeš pro mne a pro sebe dovolení, abychom mohli bydlet někde v domku, anebo aby nás dali někde na velkostatku, budeme bydlet pohromadě, ty se budeš starat o živobytí a o to, abychom pohodlně bydleli a já budu malovat. Koupím si . . . , kolik nám vlastně budou platit?«

»Kolik? Jako mužstvo máme právo na plat ruského vojáka, to je myslím pětasedmdesát kopějek měsíčně, za to si nekoupíš ani papír, natož potom barvy.«

»Ale vždyť my nejsme mužstvo, vždyť jsme důstojníci jako všichni ostatní. Co tě to jen napadá?«

»Nu, kdyby bylo záleželo jen na tobě, byli bychom zůstali mezi mužstvem a nedostávali bychom 45 rublů měsíčně, které teď budeme dostávat, když jsem vymohl pro nás u štábu armády legitimace, že jsme důstojníci a k tomu českými důstojníky, kteří mají právo na zvláštní výhody. Ale také s těmi rublíky toho mnoho nepokoupíš, to se neboj.«

»Něco je to a pořáde je to víc než 75 kopějek. Koupím si pěkný kreslířský papír, barvy, budu malovat akvarely a prodávat. Tak si vydělám na plátno a na olejové barvy a až je opatříš, budu malovat ruské krajiny a sedláky. Možná že se dám také do nějaké komposice, víš, takovou větší plachtu vymalují a rublů bude habaděj. Pak se přestěhujeme do nějakého většího města, aby člověk, když už v Rusku je, také je trochu poznal a možná,

že se také zde ožením. Proč bych se vlastně neoženil? Lepší to musí být, nežli zůstatí svobodným. Žena se o tebe postará, uvaří, vypere, dostaneš se s ní do společnosti a . . . «

»A dají ti Rusové možná ještě stolicí na akademii umění?«

»Proč by to nemohlo všechno být? Rusové prý jsou strašně mělké slovanské povahy a možná že k nám Čechům budou ještě hodnější?«

»Možná, že tak hodní, jako je ten náš strážce, co nás hlídá ve voze a který nás na žádné stanici nenechá nic koupiti, jen abychom všechno museli jemu draho zaplatiti. Za vařené vajíčko chce 50 kopějek. Spočítej si, kolik těch vajíček do měsíce můžeš snísti za 45 rublů. Jen si všechno nemaluj tak růžově. Zavřou tě někde do zajateckého tábora, postaví k tobě stráž, nepustí tě vůbec ven a malovati budeš leda potom po zdi.«

»Malovati budu, rozumíš, protože malovati musím. Co je to tamhle za rámus?«

»Nějaký kadet se uvelebil tam, kde si vyhlédl místo pan nadporučík a je z toho vojna. Nadporučík připomíná kadetovi, aby nezapomněl, že i v zajetí jest povinen poslouchati své představené, jak to stojí v služebních předpisech a aby si dal pozor. Že tyto služební předpisy dávají právo vyšším důstojníkům trestati nižší a takové třesky plesky.«

»Mně se zdá, že jsou oba Slovinci, že?«

»Také se mně zdá. Pan nadporučík nemůže zapomenouti na to, že v Rakousku každé jeho slovo bylo svatým a ani si nevzal příklad z toho, jak pochodil německý sanitář s tebou a také u majora.«

»Jsme my krásně sebraná společnost, jen co je pravda. Češi, Němci, Srbové, Chorvati, Slovinci, Maďaři, Židé, a bůh ví která národnost ještě? Všichni pohromadě a koušou se mezi sebou jako by nebyli ani důstojníci. To to má Rakousko pěkně zařízeno. Prosím tě, co je to za maďarského poručíka, co s tebou mluvil?«

»Typický maďarský patriot. Jeho dědeček přistěhoval se do Budapešti z Moravy a jmenoval se Večka. Jeho vnuk už se jmenuje Vseczkayi a je nejrozhodnějším Maďarem. Chlubil se, že do poslední chvíle byl u kulometu a střílel Rusy jako zajíce. Teď má strach

z toho, co s ním bude. Rusové mají prý zvlášť ostrý režim pro maďarské důstojníky a tak se informuje o tom, jak by se mohl stát zase Slovákem.«

»Jsem už nějak ospalý, půjdeme si lehnouti, beztak si už druzí připravují lůžka.«

Vůz, který měl dlouhé lavice, přeměnil se jednoduchým složením houní a pláštěů na spací vůz a za chvíli bylo v celém voze slyšeti jednotvárné oddechování dlouhým transportem unavených důstojníků. Spali klidně a pokojně kadetaspiranti a kadeti a na stejné tvrdé lavici usnuli i velcí, aspoň dle svého domnění, vojevůdci rakouské armády, kterým se snad ve snu zdálo, jak vyhrávají veliké a slavné bitvy nad Rusy.

V koutku u obou vagonových dveří odpočívali ruští vojáci a z dlouhé chvíle točili si cigarety z machorky, kouřili, vyplivovali slupky slunečnicových jader, jichž zrnka obratně po celých hrstích házeli do úst a jež žvýkali po svém, snad staletí starém zvyku. Docela v koutku seděl mužik, který pohrával si rukama v hnědém plnovousu a jehož rty bez ustání se pohybovaly v tich, trpělivě modlitbě.

Najednou vlak přejezdil kolem velikého města s mnoha chrámovými kopulemi velmi podivných tvarů, které v temné noci rýsovaly se na hvězdném pozadí oblohy. Přešel dlouhý most přes širokou řeku, proletěl kolem d'ací nějakého letního sídla bohatých kijevských kupců a se skřípotem zastavil se u sosnového lesa, v jehož hloubce zdálo se růsti veliké město dřevěných budov.

To byla Dárnice, koncentrační zajatecký tábor jižní a jihozápadní fronty, kterým všichni zajatci z těchto front procházeli.

Ráno se Huba probudil a byl ve vlaku, který stál. Jeho trpění spolucestující se buď zvolna vraceli ze spánku k dennímu životu nebo v bázni boží spali statečně dál, jako by byl nenadešel ještě dějinný okamžik, kdy měli poznati, co to vlastně znamená býtí válečným zajatcem. Na lavicích a mezi nimi ležely snad ještě v noci rozházené výtisky novin. Huba se neobvykle rychle sehnul pro jeden výtisk a s překvapením obrátil se ke svému kamarádu.

»Vždyť ono je to česky!«

Opravdu, byly to čerstvé výtisky »Čechoslováka« česky a slovensky tištěného revolučního časopisu, který vycházel v blízkém Kijevě a před nímž rakouští vojenští páni nestačili své málo spolehlivé stádo varovat a s kterým se někteří ze zajatých důstojníků mohli seznámiti už na frontě, kde byl českými vojáky ruské Družiny rozhazován. Aspoň Hubovu kamarádu se stalo, že jednou při výzvědné patrole našel několik výtisků pohozených v lese a také je sebral a schoval, aby si je přečetl. Teď se s ním shledal znovu a seznámili se s ním i ostatní důstojníci, kteří se domnívali, že podobný kacířský list se může čísti jenom v rukavičkách.

Huba si jej prohlížel tak jako všichni a chvílemi při čtení zkřivila se mu tvář k jízlivému pošklebku.

»No, mají to na Rakousko pěkně nabroušené. Ale povídají to celkem moc dobře. Tohle bude něco pro hejtmana.«

Zasmál se a popošel několik kroků k lavici, na které spánkem spravedlivých spal mladší rakouský hejtman. Budil ho tak dlouho, až se mu po velikém úsilí podařilo probudit padlého hrdinu, kterému hned na lačný žaludek dal místo kávy, která by jej z rukou sluhy byla v normálních okolnostech očekávala, výtisk českých novin.

»Tak, zde si to přečtete, proč jsme vítězili a vyhrávali, pane hejtman! Já jsem si vždycky myslel, že to s tím Rakouskem je nějak špatně, ale že by to tak špatně stálo, to jsem si přece nemyslel. Vždyť tady v Rusku se už docela otevřeně štvě proti rakousko-uherské říši a proti nejjasnějšímu zeměpánu. A to ty ruské ouřady trpí! Že jim není hanba. Vždyť se u nás v Rakousku ani proti samému carovi nic takového nepíše...«

»A netrpí, protože kdyby rakouské úřady něco podobného zaváděly, tak by se jenom dočkaly, že by se jim celé mocnářství jednoho krásného dne rozsyvalo. Lidi by si vzpomněli, že kromě ruského cara je také nějaký rakouský a dobrý příklad vůbec kazí špatné mravy, jak se říká,« vykládal bezstarostně a jaksi víc pro sebe než pro ostatní kterýsi český rýpal.

Hejtman, který v okamžitém probuzení

slyšel jen kdesi cosi o velezradě a Rakousku, strojí se prosloviti nějakou vyhrůžnou přednášku o válečném soudě, o čestném soudě, o vyloučení ze sboru rakousko-uherských důstojníků a o pověšení na nejbližším stromě, ale jakmile si protřel lepší oči poznal, že není ve svém baráku kdesi v lesích na haličsko-ruské hranici a v okamžení se rozmyslil tak dalece, že uznal za vhodné se s tím spřežením dál neostouzet. A tím lehčeji našel svou orientaci, protože právě do vagonu, kde důstojníci spali, přišli tři ruští vojáci, kteří měli s sebou čisté archy papíru a v rukou čerstvě přiřiznuté tužky. Vojáci se obrátili na přítomné důstojníky a čistou českou řečí vyzvali ty, kteří se hlásí k české neb slovenské národnosti, aby se přihlásili.

Tohle byla zase nečekaná rána, která byla zasažena každému rakouskému vlasteneckému srdci. Čeští důstojníci, hlavně těch nižších hodností, nedali se tím ovšem mýlit a přihlásili se očividně rádi jako Češi. Nebylo jich mnoho, protože od obrlajtnanta nahoru byli přítomní čeští důstojníci po většině národnosti rakouské anebo aspoň česko-rakouské. Teprve na německou výzvu zapisovatelů přihlašovali se někteří z nich, že opravdu se narodili v Čechách nebo na Moravě a dokonce v čistě českých krajích, ale zachovávali si pořád ještě zadní dvířka rakouské národnosti s českým obcovacím jazykem.

Jenom že tomuhle rebusu zde naprosto nechtěli rozumět. Buď prý jsou Němci anebo Češi, nějaké rakouské národnosti prý naprosto není, to prý je takový přežitý názor rakouských oficiálních mozků, na který zde v Rusku (to »zde v Rusku« bylo jaksi velmi znatelně podškrtnuto) se nic nedá. A tak stala se paměťhodná událost, že důstojníci byli docela obyčejnými ruskými vojáky, z kterých se později vyklubali čeští a bývalí rakouští vojáci, kteří po zajetí vstoupili do Družiny, ve svém vlasteneckém rakouském cítění znásilnění a že byli docela jednoduše a bez dlouhých řečí připočtení k důstojníkům české národnosti.

Ruskočeští vojáci, kteří seznamy pořizovali, vysvětlili Hubovi celou nesnadně řešitelnou situaci. Byli to opravdu bývalí rakouští vojáci české národnosti, kteří nic nedali

na vynucené přísahy a po zajetí, do kterého se dostávali více méně bez vlastního, přímého přičinění, vstoupili do české Družiny v ruském vojsku. Družina měla v táboře svůj vlastní dřevěný domek, kde byl její velitel a opatrovala ze svých vojáků velitelství tábora písaře, dohlížitele a pomocníky. Jak už to v Rusku a také jinde chodilo, měli tito vedlejší orgánové správy zajateckého tábora hlavní slovo a dovedli ho také jak se sluší a patří využití.

To pocítil na své kůži jeden rakouský poručík Němec, který uviděl na druhé koleji připravený vlak, který byl ozdoben italskou

A poručíka přes jeho protesty vedli do basy.

Tahle příhoda otevřela všem rakouským důstojníkům oči, kterými uviděli skutečný svět a jeho zařízení docela v jiném světle, než o něm bylo vyprávěno v poslední části dienstreglama, kde se vykládalo o případech zajetí a o povinnostech rakouského vojáka a důstojníka, povinné subordinaci a ostatních maličkostech, které by se v zajetí mohly přitrefiti.

Mezitím odešli zapisovatelé z vagonu a Huba se docela oddal svému hlasitému filosofování.

Do zajetí.

vlajkou a jehož obyvatelé vykřikovali na ubohé zkormoucené rakouské důstojníky všelijaká ta »porca« a jiné líbeznosti. Když mu na jeho otázku bylo vysvětleno, že jest to vlak, který odváží do Archangelska bývalé rakouské vojáky italské národnosti, kteří se přihlásili do italského vojska, nedovedl se zdržeti a obrátil se k transportu s oplátkou »Luder, Schweine« a tak dál. Jeden z českých »spisovatelů« se po něm po očku podíval, nachýlil se z okna ven, zavolal cosi po rusky, ve dveřích se objevil úctyhodně masivní ruský moloděc s vintovkou, Čech ukázal na poručíka, který ve své hrdinnosti zbledl.

»Do turmy.«

»Slušaju, pašoll!«

»Nic na světě netrvá věčně a každému hrají jen chvíli. Teď jsem jen zvědav, jak to vlastně s námi bude. Buď zůstaneme zde anebo nás zavezou odtud někam dál do Ruska, nebo až do Sibiře. Ale jak já zde budu malovat, to je u boha. Vždyť zde budeme nejspíše zavřeni, že se nebudeme moci ani hnout, ani nikam jít a ani barviček si nebudeme moci koupit. Poslechni, je to jisté, že budeme počítáni k důstojníkům, co?«

»Vidiš, já tyhle starosti nemám, Mně už je dobře, že jsem konečně mohl se vyzouti z toho rakouského poručíkování a z celého rakouského vojska, které pro nás bylo jen oprátkou na krku. Věř mně, že zde radši budu prostým, třeba zajatým vojákem, nežli bych v rakouské armádě dělal bůh ví jakého

důstojníka a hrál na falešnou strunu rakouského vlastence. Ostatně nějaké to bude a jak pán bůh dá.«

»Ano, tobě se lehkou mluví, Ale já se svým malováním zde pohořím. A malovalo by se zde, jen co je pravda.«

Malými okénky osobního vozu prodíralo se k nim krásné ranní sluníčko a v jeho světle veliký sosnový les, ve kterém dárnický zajatecký tábor byl postaven, vypadal jak k malování. Šedé, nízké, dřevěné baráky nic neovídalý svým vnějškem o špíně a tmavých světnicích, které v nich byly a také nic o houfech švábů a rusů i štění, a bělavé, plátěné stany, které byly rozestaveny při široké pískové cestě, nevyprávěly o slámě a o blechách a všich, které se v ní proháněly. V táboře se hemžili různorodě uniformovaní vojáci, kteří milému Hubovi by byli nejlepšími modely k stům obrázkům. Andělíčků by z nich nemohl nadělati, spíše čerty a d'ábly v jich roztrhaných a špinavých uniformách.

Po malé chvilce čekání došli znovu vojáci, kteří zajatce sepisovali a všemi rakouskými jazyky vyzvali zajatce, aby sestoupili z vlaku i se svými svršky a připravili se ke vstupu do tábora. Celý transport postavil se s důstojníky v čele do čtyřstupu a usměvaví ruští jednorocní dobrovolníci za pomoci českých písařů prohlíželi tornistry, chlebníky a kapsy i s ruksaky a pátrali po skrytých zbraních a podobném kontrabandu. Také některé jiné věci uvízly jim v prstech a nepomáhaly žádné protesty ani stížnosti, na které odpovídal ruský praporek, který prohlídku vedl, jen opětovným: »Pašol!«

Drátěná, široká vrata tábora, u kterých stáli dva ruští vojáci v plné zbroji se otevřela a první čtyřstup po prohlídce jimi bez zavady prošel do tábor. ležení.

Mezi prvními čtyřmi byly kadetaspirant Huba a jeho kamarád.

*

Huba i jeho soudruh v putování a společném osudu prošli vraty dárnického tábora a zvědavě se rozhlédli kolem. Stál chvíli nerozhodně, ponechání sami sobě a po chvilce rozhlížení a prohlížení rozhodli se na svou vlastní pěst starati se o svůj příští osud.

Prošli kolem přízemního domku táboro-

vého ležení, který jim naháněl posvátnou hrůzu, protože věděli, že v něm se rozhoduje o tom, v kterou kategorii válečných zajatců budou zařazeni. Pak procházeli širokou hlavní ulicí tábora, která po jedné straně byla vroubena nízkými dřevěnými domky, v nichž byla, jak se později přesvědčili, táborová nemocnice a po druhé straně rozkládaly se velké plátěné stany, které byly, jak se zdálo, plně obsazeny rakouskými důstojnickými uniformami. Příční ulice vedla podle palatěk částečně prázdných a použili pozvání maďarského nadporučíka, který s nimi se již na cestě seznámil a ubytovali se s ním společně v jednom z těchto stanů. Široký plátěný stan přikrýval prostor, v němž byla nakupena sláma a v tomto úkrytu složili své maličké tlumoky i s pláští a dekami, které po cestě zachránili a obložili jimi svoje místa na slámě, která pokrývala půdu stanu. Po nejnějnějším upravení svého příbytku pospíšili si, aby se seznámili s celým táborem i s jeho obyvatelstvem.

Hlavní třída prvního dílu barákového ležení byla ukončena jakousi nízkou dřevěnou budovou, do které zvědavě nahlédli. S velkou radostí Huba konstatoval, že je to veliká kuchyně zajateckého tábora, ve které se vařilo a ve které z velikých kotlů kouřilo se jako o prasečím bálu. V koutě kuchyně byl jakýsi veliký kotel, který stál na velkém podstavci a k tomuto kotli přicházeli ruští i rakousko-uherští vojáci, aby si z něj natočili do svých kotýlků a misek vařící vody. Huba nechápal s počátku, proč si vojáci odtud točí vařící vodu. Teprve až zaslechl mezi kuchaři český hovor, vzdal se svého vyčkávacího stanoviska a zahájil okamžité šetření o tom, jak se zde vydává strava a jak je celý život zajatců uspořádán.

»To mají tak, pane kadet. Tady u nás se vaří pro všechny manšaft celého tábora. Každý den ráno se nám oznámí z velitelství tábora, kolik je lidí na stravování a kolik se musí tedy vyvařit. A v poledne si přijde všechny manšaft k nám pro oběd. To se vaří obyčejně polívka a maso. To vědí, že to není akorát odměřené a že sem tam něco se ztratí nebo také zbude. Zavědujuščí také si chce něco ušetřit na svá stará kolena a

proto moc mastná oka na polévce neplavou a masa je v ní také jen, aby se neřeklo. Ostatní se musí dorazit chlebem a čajem. To si koupí v lávce balíček čaje, dají si to do šálku a jdou si tamhle natočit vřelé vody a čaj je hotový.«

»A cukr?«

»No, cukr taky dostanou koupit v lávce. Tam dostanou všechno, nač si vzpomenou. Machorku, cigarěty, klobásu, špek, lístky, aby mohli psát domů a všecko, co zrovna mají. Pokaždé také všecko není a tak je lepší si něco koupit napřed.«

»Ano, ale jak koupit, když ruské peníze nemáme a rakouské tady myslím neberou.«

»I berou, jenom že při tom pleňase okrádají a nedají jim tolik, co by dostali jinde. Ale to už je tak na tom světě zařízeno, že chudáka vždy okradou. Co pak jim je hej! Oni dostávají oficírský žold a to je myslím 45 rublů na měsíc, s tím se dá už vyjít. To se ví, že jim to kapsu taky neutrhne, ale lepší to je, než brát jen 75 kopějek na měsíc a i ty se někdy ztratí, takže voják nemá ani na cigaretu.«

»A to dostane také k tomu jídlo, k těm 45 rublům?«

»Ale co jich nemá, pane kadet. Důstojníci, co dostávají peníze na ruku, musí se z nich také živit a musí si buď koupit v kantině nějaký ten salám, nebo najít si nějakou kuchyni, kde si koupí oběd. Tady v zadním traktu jsou dřevěné baráky a v těch jsou kuchyně, kde se vaří obědy a večere, to se ví, že za peníze. Jsou zde dvě české, jedna v jedenáctém baráku a jedna v pětatřicátém, tam se budou mít moc dobře. Vaří se po česku a můžou mít třeba švestkové knedlíky.«

»Ale když my jsme teprve teď ráno přišli a nedostali jsme ještě žádné peníze.«

»To by měli být tedy hladem až do té doby, než je začíslí a než jim vyplatí.«

Blednoucí Huba se podíval po svém klidném kamarádu a tichým, skoro prosebným tonem povídá:

»A kdy to tak bude, prosím vás?«

»No, to může být třeba tak za týden nebo za deset dní. Ono to vždycky chvíli trvá a tady se na nic moc nespíchá. Tak se budou do té doby musít živit za své peníze.«

»Ale když my žádné sebou nemáme.«

»Vědí co? Oni mají jistě nějakého známého vojáka, pošlou si ho prozatím vždycky pro oběd. O dva obědy nebude tak zle, chleba jim voják taky vyfasuje, čaje už nějak dostanou a bude po nouzi. Vždyť my se krajané nesmíme opustit. Jen toho Františka by měli s té čepice sundat. Vědí, ono by to bylo lepší a beztak s ním už nebudou mít co dělat. Je tady také česká družina, měli by se tam jít podívat, snad by dostali také chuť vstoupit do našeho vojska.«

S rozřešením otázky žaludkové byl Huba spokojen, jen celá záležitost s Františkem se mu jaksí nelíbila.

»Což, já bych to jablíčko sdělal, ale co tomu řeknou vyšší páni důstojníci. Možná, že by mne vyloučili ze svého středu, nebo by na mne udělali udání u táborového velitele pro velezrádné jednání a naposled bych ani nedostal peníze na stravu.«

»I co jich napadá, pane kadet. Tady jsou všichni rakouští důstojníci takhle maličtí. A kdyby jim některý z nich něco chtěl vytýkat, tak jen pěkně to řeknou některému našemu vojákovi z družiny a hned se ponese do turmy. Teď už je to zde jinačí. Dříve pravda dělali si rakouští a němečtí důstojníci co chtěli, ale od té doby, co strážní službu zde dělá jedna rota družiny, ztratili všichni glanc a dávají si pozor, aby je nezavřeli. Z rakouských oficírů zde už není žádný strach.«

Oba kamarádi se rozhodli, že nejprve najdou si dva vojáky 81. pluku, kteří by jim obstarávali jídlo dle návozu kuchaře. Doufali, že to nebude věčně trvat a nechtělo se jim okrádati ubohé zajatce, které beztak škulbal kde kdo. Ale jiné pomoci tehdy nebylo a chtěli-li jísti, museli se o jídlo postarati aspoň do té doby, než budou převedeni do některé skupiny rakouských zajatých důstojníků. Ještě štěstí, že Hubův kamarád byl, jak mu Huba sám několikrát špičatě předhazoval, demokrat. Nedalo mu to mnoho práce a brzo našel dva vojáky svého batalionu, kteří ochotně převzali úlohu sluhů obou kadetaspirantů a starali se hlavně o otázku zásobování.

Teď teprve Huba ožil a pustil se do pro-

hlížení celého tábora. Tábor byl obehnán drátěným plotem a vcházelo se doň hlavními vraty, u nichž stáli dva vojáci na stráž. Druhý východ z tábora nacházel se na druhé straně a také u něj stáli ruští molodci a střezili jeho vrata. Zde se také každý den rozložily různé selky, které prodávaly velké bochníky bílého chleba, bulky a ovoce a zde se prováděl nejrozsáhlejší výměnný obchod. Zajatci prodávali jednotlivé části své výstroje, pokud jich nejnuteněji nepotřebovali a kupovali i potraviny a jiné maličkosti, kterými si chtěli doplnit svůj ubohý denní chléb. Záleželo ovšem na tom, kdo zrovna strážní službu obstarával. Mnohdy přišli vojáci k bráně, ale byli ruskými vojáky zase zahráni. To bylo tehdy, když vojáci prováděli strážní předpisy velmi přísně a svědomitě tak, jak litera předpisů nařizovala. Většina strážní nestarala se mnoho o nařízení a dovolovala němě zajatcům, aby prošli branou spoléhajíc na mlčky vyjednanou smlouvu, kterou se zajatci zavazovali vrátit se ihned do tábora.

Celý první den prošel Hubovi a jeho kamarádu tímto prozkoumáváním zajateckého tábora. Odpoledne došli oba až do druhé části, v níž byly postaveny dřevěné baráky pro mužstvo. V sosnovém lese po písčítých cestách chodili bez cíle sem a tam, až došli také k jednomu baráku, v němž podle čísla 35 poznali, že jest česká kuchyně. Vešli do něho a prohlíželi si v temném šeru jeho zařízení. Mezi dřevěnými stěnami napolo v zemi zapuštěny byly poschod'ové pryčny, které sloužily za postele zajatců a v přední části baráku nacházela se světlejší místnost s okénky, která sloužila za jídelnu každodenních strávníků. Český voják jim ochotně vysvětlil, že oběd stojí teď asi 35 kopějek a za to, že mohou mít polévku a pečení, ať už hovězí nebo telecí nebo vepřovou, podle toho, co vojáci, kteří podloudným způsobem opatrovali materiál k vaření, dovedli neb mohli toho dne nakoupiti. Pak šli si prohlédnouti ještě mnohými důstojníky obávaný a nenáviděný barák české družiny, jejíž obyvatelé v ruských uniformách a s červenobilou stužkou na ruské furažce prováděli mezi českými a slovenskými rakouskými vojáky tichou agitaci

pro vstup do československého vojska a také službu policejně strážní. Od tohoto baráku došli také k lávce, jak se říkalo ruský vojenskému obchodnímu podniku, ve kterém se prodávaly nejnutenější potřeby každého vojáka a teprve za pozdního večera vešli do svého stanu, ve kterém uléhali spokojeně k spánku. Spokojeně hlavně proto, že za první den podařilo se jim aspoň částečně seznámiti se se zajateckým táborem a jeho zařízeními, že nemusili se obávat největšího nepřítele vojáka, hladu.

Do zmlkajícího tábora, který ve dne bzučel mnohým různojazyčným halasem hovoru a křiku vojáků všech národností rakouských, zaznělo nepříjemné troubení večerního divného ruského signálu a po něm u barákového tábora shromážděné mužstvo ruských částí konalo svou večerní modlitbu. Už v Černovicích byli zajatí důstojníci překvapeni otčenášem, který všichni ruští vojáci zpívali krásným, širokým sborem a který končil ruskou carskou hymnou. A teď v zajateckém táboře dárnickém jim znovu tyto zvuky připomínaly ještě před usnutím, že »jeden jest bůh a jeden car, který vládne ruskou statečnou, velikou zemí«.

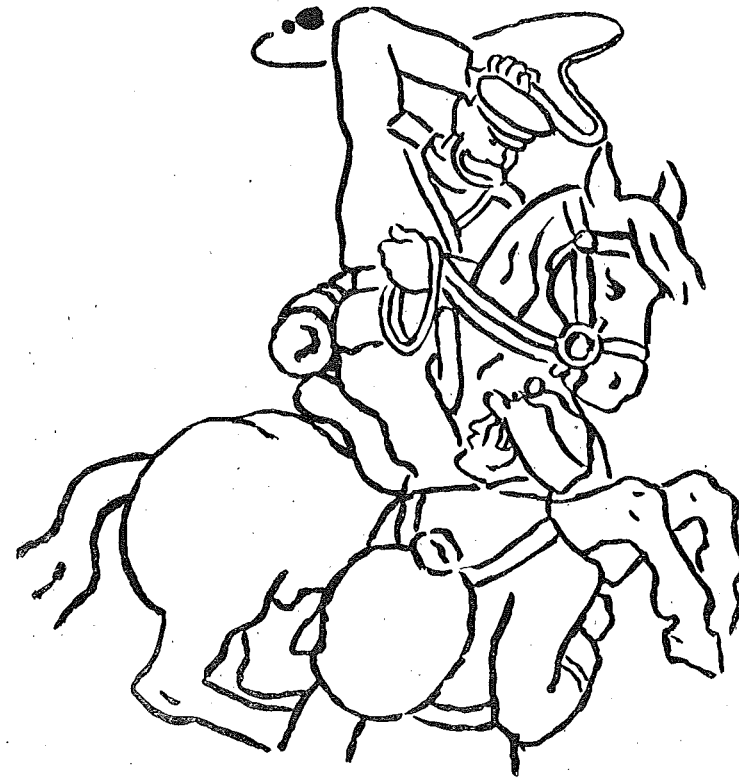
Oba kamarádi, kteří dosud bydleli ve společném stanu s maďarským nadporučíkem a kadetem se přestěhovali. Společnost obou Maďarů jim nevyhovovala už proto, že zábaava s nimi byla velice obtížná. Jak skoro všichni maďarští důstojníci mluvili velmi špatně a těžko německy, ještě snad hůře než Huba a jeho kamarád, kteří také v německém jazyku nebyli zrovna velikány. A oba maďarští důstojníci byli i přes svoje zajetí, do kterého se dostali, prodchnutí vítězným duchem rakouské armády a nechtěli nebo nemohli viděti skutečnost, byť by se jim vtiskovala na každém kroku sebe naléhavěji. Byli zkrátka maďarskými šovinistickými vlastenci, kteří nedovedli si nijak představití, že by jejich maďarská vlast mohla někdy také prohrátí nějakou bitvu či válku a považovali i suché konstatování faktů hned za urážku národa a i svou osobní.

Huba se svým kamarádem na svých potulkách po táboře seznámili se s českými dů-

stojníky, kteří používali neobvyklé dovolené v dárnickém zajateckém táboře a bydleli v několika stanech u hlavní aleje stanového oddělení. Čeští důstojníci, kteří byli v táboře již delší dobu, postarali se o své dva nové kamarády a pozvali je, aby se k nim přestěhovali. To bylo umožněno také tím, že za několik dní po jejich příchodu do tábora odjížděl nový transport zajatých důstojníků do kteréhosi zajateckého tábora někde hluboko v Rusku a proto se uvolnilo několik míst v předních hotelích barákového ležení. Stěho-

nosti lidské a české zvláště. Že si při tom zarýl i do osvědčeného vlastenectví svého kamaráda a do jeho znalosti lidí a důvěře k nim, bylo už jen smutným doplňkem jeho zoufalosti, která se jej zmocnila při ztrátě pláště. Kamarád jej utěšoval tím, že tvrdil, kdo si plášť vzal, že ho jistě potřeboval a ostatně, že ani největší kletby a zlobení pláště nepřivolají.

V novém stanu, ve kterém našli svůj příbytek, bylo několik českých důstojníků. Př-

Povzbuzení na cestě do Ruska.

vání šlo velmi rychle. Nikoli však bez nehody. Když Huba sháněl svého sluhu, ukázalo se, že tento už měl celého sloužení dost a že raději dal přednost tomu, aby s nejbližším pracovním transportem odejel někam na ruský velkostatek, kde jistě doufal najít lepší a snad výnosnější práci nežli u svého dosavadního pána, který mu neplatil a ani platit nemohl. Za své výborné služby, které mu vykonával, vzal si s sebou Hubův skoro nový plášť a Huba, když tuto smutnou skutečnost zpozoroval, neváhal a pronesl několik pamětihodných hlubokých pravd o nevděč-

rozeně, že prvním předmětem Hubových pátrání byla otázka:

»Prosím vás, kdy a jak dostaneme peníze?«

Mladý český poručík, z něhož se později vyklubal český žid a jakýsi peněžní důstojník kterési jezdecké brigády, podal mu hned na místě přesné informace.

»Nejblíže příští výplata zajateckého gebüru je zítra. Jestli dostanete oba peníze, to se ukáže až při výplatě, protože se nemůže dříve zjistiti, byli-li jste zařazeni do některé skupiny důstojníků. Celá organizace výplaty je totiž prováděna tak, že ze zajatých důstoj-

níků jsou utvořeny skupiny, kterým jako velitel je dán v čelo některý vyšší rakouský důstojník, který jim také jejich zajatecký plat vyplácí. A to se teprve zítra zjistí, zda jste v některém seznamu a v kterém. Nejlépe bude, představíte-li se nejstaršímu důstojníku, který právě v táboře jest a požádáte-li jej, aby zjistil, zda jste již pojeti do seznamu rakouských zajatých důstojníků. Ostatně tak jistě to také není, protože ruská praxe při kadet-aspirantech, kterými jste, není vždy stejná. Někdy je počítají mezi důstojníky a někdy mezi mužstvem, které ovšem důstojnického platu nedostává.»

»Ale my přece dostali potvrzení velitelství čtvrté ruské armády, že jsme důstojníky a máme právo na důstojnický plat«, tichým, bolestně bázlivým hlasem se ozval Huba a ve zvuku krátké věty chvěla se celá jeho obava o peníze, které mu hrozily uniknouti.

»No s tím potvrzením bude lépe, když je necháte v kapse a ani obrštovi neukážete. Beztak by z něho poznal, že jste jej dostali benevolencí ruského velitelství, která nebyla zadarmo a třeba by prozatím z toho nemohl vyvoditi nějakých důsledků, přece by jistě neopomenul si to i s vašimi jmény zaznamenat do své černé knihy, kterou se chystá nejbližší deputací Červeného rakouského kříže odevzdati.«

»Já jsem si vždycky myslel, že mně přivedeš do nějakého neštěstí a už je to tady,« zabědoval Huba k svému příteli, obávaje se následků, které by mohla černá kniha obrštova jemu později v Rakousku vynést. »To máš z toho svého sakramentského vlastnictví.«

»Milý příteli,« ozval se zase důstojník žid, »zde vám nepomůže žádná hra na schovávanou. Už tím, že jste Čech, jste samozřejmě podezřelým z velezrady a tím, že jste se přestěhovali sem k nám, jste to dostatečně potvrdili. My zde jak jsme, už se jistě všichni nacházíme v černé knize a kdo se k nám přidruží, dostane se tam bez milosti také, protože se sám zařadil do společnosti vyvrhelů, kteří nectí svých vyšších představených, neschází se v jich kruhu, mluví a myslí velezrádně a poslouchají velezrádné řeči, což jim nemůže býti ani na tomto, ani na onom světě prominuto. Což, na tom tak mnoho nezáleží,

beztak to s Rakouskem a tím také s černou knihou špatně dopadne. Zajatecký plat nám obršt nemůže zadržet, ať už se mu chce nebo nechce a ať máme na čepici France Josefa nebo nemáme.«

Teď teprve Huba s hrůzou upozoroval, že skoro všichni přítomní důstojníci ve stanu nemají opravdu na čepici předepsanou karkardu. Celý tímto objevem zkoprněl a skoro už ani neposlouchal, když jiný důstojník obrátil se k jeho kamarádu:

»Víte, nejlepší bude, když si prostě odpárete vaše kostěné tři hvězdičky na výložkách a přišijete si jednu stříbrnou. Povýšíte se sice proti reglama na fänrichy, ale čert to vzal. Zde vám žádný nemůže dokázati, že opravdu jimi nejste a do Rakouska se nemohou obrátit, aby je informovalo o vaší opravdové šarži. Beztak je to jen takový nevinný podfuk, z kterého nikdo nemá žádnou škodu leda Rakousko, které za vás bude musít zaplatiti jako za důstojníky, ale to snad ještě unese a k vůli útratám, které s vámi bude mít, snad bankrot neudělá.«

Než naši kadetaspiranti nepoužili tohoto návrhu. Buď se styděli povýšiti se, nebo hleděli na tento způsob opatření důstojnické hodnosti jako na podvod, který by se stejně vyzradil. Dorozuměli se mezi sebou, že vyčkají zítřejšího rozdělování, teprve potom, že podniknou potřebné kroky, aby jim byl důstojnický plat vyplacen.

Příštího dne čekal Huba s napětím, jak věc s penězi dopadne. V malém prostoru za prvou stanovou řadou sešly se hloučky zajatých rakouských důstojníků a starý prošeďivělý rakouský plukovník, který představoval nejvyšší zbytek bývalé vojenské autority, seděl na lavičce u stolku a přihlížel k tomu, jak mladší rakouský hejtman pomalu předcítával a vyvolával jména důstojníků a vyplácel jim desetidenní jejich zajatecký plat. Důstojníci mlčky přicházeli k stolku, někteří se uctivě stavěli do pozoru, ukláněli se a odcházeli salutující a klanějící se, jiní docela mlčky vzali své peníze a odcházeli, aniž by věnovali plukovníkovi nejmenší pozornosti. Některým důstojníkům, kteří přicházeli s čepicí bez tradičního jablíčka na ní, nevěnoval zase plukovník nižádné, aspoň viditelné pozorno-

sti a zdálo se, že proň ani neexistují. Po straně si jich však velmi pozorně všimal a mlčky dával znamení některým důstojníkům, kteří kolem něho stáli a kteří si těchto důstojníků tím více všimali. Mezi posledními jmény ozvalo se i Hubovo a jeho kamaráda a Huba vesele povyskočil, když seznal, že těžká otázka peněžní je pro oba příznivě vyřešena.

Plukovník pohlédl na oba kadetaspiranty pohledem, který se zdál tázati, zda i oni se přidruží k nevěrnému stádcí. A zřejmě byl potěšen, když oba se zdvořile přiblížili a salutující, představovali se panu plukovníkovi. Podal jim ruku, aby stiskem upevnil jejich beztak viklající se soudržnost s rakouskou armádou. Ještě víc je potěšily krásné papírové ruble, které pro ně znamenaly opuštění úskočného zásobování v kuchyni pro vojáky a dobré obědy a večeře v české zajatecké kuchyni.

Hned v poledne došli si do kuchyně a poručili si k svému, po několika týdnech opět lepšímu obědu, švestkové knedlíky. Misku s knedlíky postavili nábožně před sebe na prostý stůl a vytáhli své vidličky a pustili se s velikou chutí do velké knedlíkové porce. Oběd ukončili čajem, který si připravili již známým způsobem a v odpoledním žaru slunečním odpočívali u svého stanu jako dva nasycení hroznýši.

Příští den se jim podařilo s ostatními českými důstojníky dostatí dovolení velitele tábora, aby se směli v blízkém rybníku vykoupat. S radostí použili pozvání ostatních svých druhů a po ranním přehledu všech švů a koutků uniforem šli s ostatními do koupelny. Musili projít zadní brankou zajateckého tábora, kde stráž horlivě zkoumala dovolenky vystavené velitelstvím tábora a hlavně tu okolnost, zda dovolenky jsou opatřeny okrouhlou pečeti, která v Rusku byla alfou a omegou všech veřejných vojenských papírů. Bez okrouhlé pečeti neměla pro ruského, ve velmi častých případech negramotného vojáka žádného významu sebe důkladnější listina. Ruský voják-konvoj, který důstojníky při jejich výletu doprovázel, vysvětlil strážní účel cesty, ukázal dovolenky a po krátké cestě sosnovým vyhrátým lesem otevřel se dů-

stojníkům pohled na neveliký, v lesích ukrytý rybník.

Svlékli se ještě s jinými důstojníky, kterým se také dostalo dobrodiní koupele v dřevěných šatnách u rybníka a mžikem byli v nevelké koupelně, ohražené se všech stran prkny. Chladivá voda je uvítala a bylo jim opravdu pochoutkou plaviti se v tomto pozemském ráji.

Bohužel také tento ráj měl svou Evu či spíše Evy, které je posléze vyhnaly do pustin barákového tábora. Vedle mužského oddělení bylo oddělení žen a v něm koupaly se pravidelně víc nebo míň hezké ošetřovatelky táborové nemocnice. Někteří důstojníci příliš zvědaví, nakukovali dírkami v dřevěné stěně po vypadaných sucích a někteří podnikavější vylézali i na vrchní okraj dělicí stěny, aby se popásli pohledem na zakázané ovoce. Přírozeně ošetřovatelky, které se koupaly většinou v úboru, v jakém přišly na tento svět, nebyly aspoň ve své většině potěšeny těmito slídívními pohledy a stěžovaly si svým představeným a na jejich intervenci zakázal velitel tábora návštěvu koupelny všem zajatým důstojníkům. Nebo to snad byla obava ruských důstojníků před špinavou konkurencí?

*

Před stanem, ve kterém se oba přátelé nakvartýrovali, bylo z rána velmi veselo. Všichni důstojníci už vstali a dokončovali po vypití ranního čaje nejnnutnější část svého jitřního oblékání. Protože povětšinou spali napolo oblečení ve slámě, která nebyla snad vyměněna od začátku války nebo i od stvoření světa, stál se jejich oděv každé noci rejdištěm nesčíslných blech a vši, které se v něm proháněly jako ve svém nejkrásnějším revíru. K ranní toaletě náleželo svléci kus po kuse a velmi důkladně jej podrobiti nejpodrobnější revisi. Říkalo se jí obecně sčítání blech, ale se sčítáním měla tato procedura pramálo společného.

Stará teorie, která směle tvrdila, že kde jsou blechy, nemohou býti vši, ukázala se tímto nestranným šetřením naprosto klamnou. Aspoň se potvrdilo nejpečlivějšími výzkumy některých pokusných lidských exemplářů této společnosti, že oba druhy válečných zbohatlíků snášely se na jedné své oběti docela znamenitě a jediný rozdíl mezi nimi

byl snad ten, že blechy vesele poskakovaly, kdežto vši zalezly si do nejtajnějších koutů uniforem a prádla, odkud jen sveřepým pronásledováním bylo je možno dostat na světlo boží. Ale kousaly oba druhy těchto primitivních ketašů stejně.

Po skončení těchto důležitých operací nebylo pro důstojníky jiné práce, než oddati se sladké nečinnosti a pozorovati nejbližší okolí. U stanu se utvořila skupina, která si posedala na primitivní lavičky a bavila se, jak dovedla. Někdy to byly válečné historie, které více méně pravděpodobně líčily hrdinné a nehrdinné skutky vyprávěčů a při kterých se obyčejně celé shromáždění hlučně smálo těm, kteří ze své účasti v bojích rakouské armády chtěli učiniti otázku světoborného významu.

Netrvalo to dlouho a zábava se přenesla k předmětu daleko důležitějšímu. U stanu zastavil se praporečkář Čech, který byl členem české Družiny a jeho vypravování příběhů a událostí z vojenského života ruskočeských dobrovolců přeneslo mimoděk každého jednotlivého důstojníka k otázce: »A co ty?«

A tato vtíravá, neskromná otázka vlastního svědomí uhnízдила se v každém důstojníkově. Otevřeně se žádný nepřiznal a snad ani nemohl přiznati, jak chce rozřešiti naléhavý otazník, který den co den v podobě českých dobrovolců družinníků přecházel kolem něho. Pod slupkou bezstarostné veselosti a bravurního zrádčování rakouské myšlenky mozek každého z důstojníků sháněl a zpracovával důvody pro i proti opuštění rakouské armády, pro i proti trpné, pouze duševní revoluci, pro a proti činné účasti na revoluční akci českého a slovenského národa.

Srdečně se zasmáli důstojníci shromáždění kolem vchodu do svého stanového obydlí jednomu z českých vojáků-inteligentů, doktoru práv, který nedovedl si ve své hlavě srovnati, jak by bylo možno, aby rakouská říše mohla se rozejíti prostě proto, že národové rakouští již v ní nechťejí zůstatí ve společné domácnosti. Zastavil se před stanem svých odběratelů a vyjednával s kterýmsi nějakou komisionářskou záležitostí. Bylť zajat ještě jako prostý voják a uchytil se v dárnickém zajateckém táboře jako písař a zapisovatel v kterémsi ruské kanceláři. Privydě-

lával si, aby mohl si částečně zlepšiti svůj neblahý životní osud tím, že obstarával důstojníkům všelijaké komise v městečku, do kterého se mu bylo snáze možno odebrati nežli ostatním vojákům a za tyto služby vybíral si nepatrný poplatek. Připletl se také jednou do debaty a jeho hlavním důvodem proti možnosti české revoluce byla okolnost, že by musili se právníci učiti novým zákonům, na kterých by se nový stát usnesl.

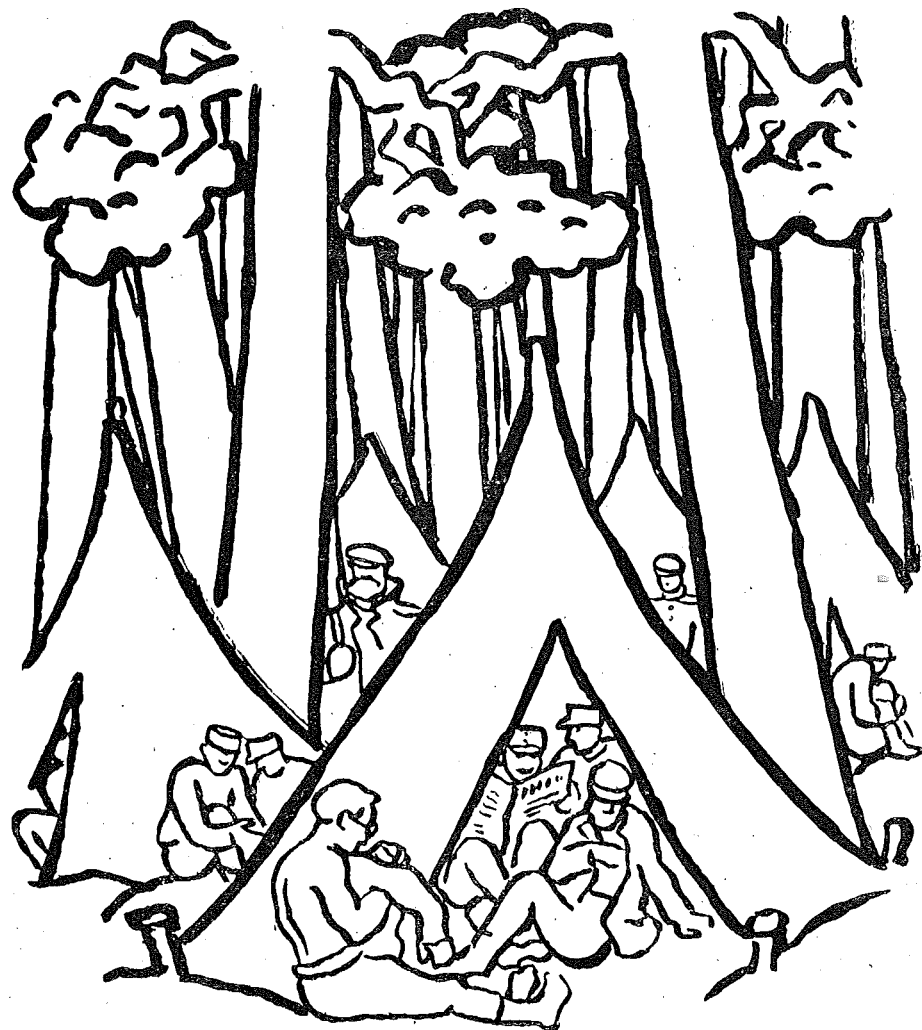
V této skupině českých důstojníků nebylo sporu o tom, zda vojenská akce proti rakousko-uherskému mocnářství má nějaké vyhlídky na úspěch. Stará říše, která svírala jejich národ, byla v jejich pochopení dějinného okamžiku zralá k pádu a k zničení, aby na jejím místě mohl vyrůst nový samostatný stát československý. V tom byli všichni svorní a kdyby se celá přeměna mohla odehráti bez jejich přímé účasti, byli by ji vítali s velikým jásotem. Ale to nebylo možno. Na rozřešení veliké osvobozovací práce bylo potřeba tolik pracovníků, že bylo očividno, že záleží na každém příslušníku českého národa a že jest třeba rukou všech těch, kteří ocitli se v záviděníhodné situaci, že mohli se svobodně rozhodnouti pro účast na revolučním díle.

Byla to zkrátka zkouška osobní statečnosti každého jednotlivého vojáka a důstojníka a záležela v tom, jak dovedl pochopiti svou úlohu ve světové situaci, která měla zaměnití osudy národů a říší a zda své osobní pohodlí a své celé já dovedl postavití za lepší budoucnost svého národa.

Huba nedovedl po svém způsobu sám pro sebe řešiti tak důležitou a naléhavou otázku.

»Co tomu říkáš všemu? Tady se stále mluví o tom, vstoupíme-li do toho revolučního vojska anebo nevstoupíme. Já si myslím, že na mně záležet nebude, jestli vyhrá Rakousko a Německo. Nejsm rakouským vlastencem, ale myslím si, že z toho nic nekouká. Kde pak proti Německu se přece nemůžeme postavit! A snad ještě vyhrát! Vždyť německé vojsko jistě porazí všechny spojence ať už Francouze a Rusy nebo Angličany. Na Němce jsou všichni ostatní krátcí.«

»Milý Hubo, nejde o to, kdo konečně vyhrá a kdo bude poražen, ale jde o to, zda se příslušníci našeho národa v této zkoušce je-

Dárnický tábor.

jich duševní síly a vědomí příslušnosti k národu dovedou opravdu osvědčiti jako rozhodní jeho členové. My máme řídkou příležitost, stokráte a tisíckrát opakované fráze o boji proti rakouské a germánské vládě, provéstí do všech důsledků a dokázati, že českému národu tyto jeho opakované zásady nebyly pouhým zastrašujícím prostředkem k nabytí vlivu na vládu, ale že mu byly posvátnými hesly, jichž splnění opravdu bylo a je konečným cílem celého národního snažení.«

»To je snad pravda, ale proč bych zrovna já měl podávat takový důkaz? A ostatně vždyť ještě nic jistého nemáš, že i kdyby spojenci vyhráli, že udělají nás opravdu samostatnými. A i kdyby, bude to pro nás opravdu lepší?«

»Poslechni nezapírej se víc, než je potřeba. Ty sám jsi přesvědčen o tom, že dostaneme-li svůj vlastní stát, můžeme si vše upravití tak, jak to odpovídá našim potřebám, potřebám celého národa. Vždyť ty sám jako umělec a malíř víš, jak může umění zkvéstí ve vlastním, bohatém prostředí a jak jenom živoří, když je v područí umění cizího národa, cizích vlád!«

»Umění je mezinárodní.«

»Ale jen ve svých výsledcích, jen v tom, co vytvořilo a co vykonalo. Ale není mezinárodním ve svém tvoření. Viš sám nejlépe, že každý výtvarný umělec vyrůstá ze svého prostředí, které má na něj tolik vlivů, že dají se jen mnohými a důkladnými rozbory všechny zjistiti. A prvním a nejvážnějším z nich je základní rodná, živná půda, z které se sám

zrodil a která mu vtiskla nesmazatelnou známku jeho příslušnosti k národu.«

»To je všechno pravda. Ale já myslím, že jako český umělec musím podniknouti vše, abych využil příležitosti a seznámil se s národem, který má čest mne hostiti. Pomysli si na ty všechny obrazy, které mohu malovat, když zůstanu v zajetí a budu-li v něm malovat.«

»A pomysli si na všechny ty dojmy a jedinečné okamžiky, které můžeš prožít, zúčastníš-li se jako voják a důstojník českého vojska boje proti staletému nepříteli, boje, který je tvou povinností a nejen povinností, ale i tvým svatým právem, kterého máš použití už proto, že jsi českým umělcem a malířem.«

»Kdyby při tom nešlo o kejhák!«

»Teď jsme doma, tam kde jsme chtěli být. Revoluce a boj proti cizí vládě pro právo národa je velice pěkná věc pro tebe, ovšem jen tehdy, když se může dělat mluvenými slovy a větami. Ale na revoluční činy, na skutečnou účast v našem zahraničním vojsku a v jeho bojích ti schází jedna potřebná vlastnost. Není osobní statečnosti u tebe, milý Hubo, a proto jsou všechny tvoje řeči o umění a o mezinárodnosti umění planou frází. Jen se docela klidně přiznej sám sobě, když je ti těžko přiznati se veřejně k tomu, že se bojíš o svou kůži, která je tobě posvátná, o svůj život, který je ti nejdražším.«

»Vždyť všichni ostatní nevstoupí také do družiny ani do srbského vojska.«

»Nevstoupí pravda. Právě proto, že jim také chybí osobní statečnosti. Ano, bylo by jináč, kdyby je někdo donutil ke vstupu do armády, tak jak se stali rakouskými vojáky a důstojníky z přinucení. Proto jsou všechny ty jejich a tvoje řeči o tom, že by vstoupili do vojska, kdyby byla vypsána nucená mobilisace celého českého vojska v zahraničí, kdyby Masaryk prohlásil, vstoupení do armády za povinnost každého zajatého Čecha a Slováka, a kdyby se předem vědělo, jak to

celé dopadne. Jen se za někoho schovat, kdo ponese odpovědnost, jen mítí někoho, na koho bych se mohl vymluviti a kterému bych přenechal rozhodnutí, abych byl uchráněn všech úvah o svoje povinnosti a o tom, co mám udělat.«

»Vždyť ty sám také ještě nevíš, vstoupíš-li do družiny!«

»Ano já také ještě nejsem rozhodnut, zda vstoupím do České družiny nebo srbského dobrovolnického korpusu. Ale jsem rozhodnut, že do vojska vstoupím v každém případě a že nevyčkám ani až povolane korporace povolají všechny české vojáky a důstojníky do zbraně. Udělám to hned, protože si myslím, že je to povinností každého českého člověka za hranicemi rakousko-uherské říše.«

Na druhý den přišlo už rozloučení obou kamarádů. Hned z rána roznesla se zpráva mezi zajatými důstojníky, že večer odjede transport důstojníků do Penzy. Za krátkou chvíli rozběhli se z ruského velitelství písaři a začali hned svolávat a spisovat všechny důstojníky, kteří mohli odjet.

Hubovo rozhodnutí bylo krátké. Nemohl se odhodlati ani ke vstupu do České družiny a ani do srbského vojska. Nebylo jiné možnosti proň, jak jeti s velkým transportem důstojníků do zajetí a zařídit se tam, jak bude možno nejlépe. Hubovu kamarádu nastala těžká chvíle, kdy musil se rozhodnouti o svém vstupu do srbské armády.

Vyhledal poručíka srbské armády Komneroviče a sdělil mu svůj úmysl. Tím přešel ze skupiny zajateckých důstojníků a stal se příslušníkem dohodových vojsk. Odpoledne rozloučil se s Hubou i s ostatními důstojníky, odjíždějícími do zajetí a s několika zbylými důstojníky, kteří jako on rozhodli se vstoupiti do srbského dobrovolnického korpusu, přestěhovali se do nejbližšího stanu, kde několik dní měli vyčkati, než bude sestaven transport dobrovolců do srbské armády formované v Oděse.

(Obrázky kreslil V. Nikodém.)

X

KALVARIE

OTAKAR KŘEPELA

Bylo to obrovské fiasko rakouského nástupu u Gorlice, které nás zajatce, počtem čtrnáct, uvrhlo do této Kalvarie, do této cesty utrpení, vroubené spálenými dvory, hroby mrtvých, zničenými zámky a celými lesy hřbitovů s bílými děsivými kříži, nad nimiž plály krvavé obzory a dny plné zoufalství a hrůzy. Osmnáct dní cesty po silnici bez konce, vedoucí na východ samými močály, s bídnými polskými vesnicemi, v nichž lidé vyjeveni hrůzou, nedávno prožitou, žili schouleni ve svých nečistých brlozích, volajících toho, jenž je neslyšel, modlice se k tomu, jenž němě shlížel na tuto tragedii lidstva, která v historii nemá sobě podobné.

Čtrnáct nás šlo s hlavami svěšenými, čtrnáct lidí, jichž jedinou touhou byl žvanec chleba, a kteří si přáli býti co nejdále té linie

tam v zadu, nad níž v noci bylo viděti záblesky šrapnelů a temné hřmění děl.

Březnový sníh tál v lepkavé bláto, v něm těžce bořily se nohy již tak unavené, že chtělo se spáti v chůzi. Viděl jsem lidi již tak netečné, že se již nemyli, nečesali; neusmáli se ti lidé, kteří doufali v bratrskou ruku velikého, vysněného Ruska. A zde, hle, co bylo? Místo úsměvu knuta, místo vlídného slova nadávka. A byli to přece ti lidé, kteří za temné noci sami přešli údolí řeky Ropy, která je dělila od spásy, od domnělého osvobození z útrap rakouské tyranie. Jak doufali, jak se těšili, s nadšením zahodili zbraně a s chvěním v srdci podali ruce prvnímu Rusovi, jenž je zajal. Div nelíbali ruce ruskému důstojníkovi, jenž poznav v nich Čechy, česky je oslovil. A pak nastala cesta bez konce, v níž

Lvov, chrám sv. Jurana.

seznávali, že peklo fronty změnilo se v oči-
stec.

Byl to pád do temnoty, byla to obrovská
jáma, na jejímž dně vlekle se oněch čtrnáct
s otázkou v srdci. Proč jest nutné toto utr-
pení, v němž cit lidstva vymizel i u bytostí
takových, o nichž by to člověk nikdy neřekl.
Byly to ženy, které nás odháněly od svých
chalup, bojíce se, že bychom snad kradli.
I děti nepřátelsky hleděly na nás jako na
věc, která není hodna vlídného slova.

Bylo to u Przeworska na pokračí městeč-
ka, kde z domku pěkně stavěného vyšlo roz-
košné růžové děvčátko as patnáctileté, vel-
mi slušně oblečené, které, vidouc přícházeti
naši šedivou tlupu, s mísou pečiva pokročilo
vstříc s úsměvem na rtech a naše žaludky
zavily bolestí, cítíce to jídlo, tak dlouho po-
strádané. A toto děvčátko polsky zakončilo:
»Jsou páni Poláci?«

»Jsme Češi!« zahučeli sborem ubožáci,
kteří se chvěli touhou po tom vonícím pečí-
vu. A tu rozkošné děvčátko s úšklebkem
stáhlo rtíky a beze slova odešlo pohrdlivě
zpět do domku, kde bydlel ještě blahobyt. A
nadávka ruského vojáka zahнала ty, kteří
chtěli se vrhnouti na bulku, která jí upadla
do bláta. A těch čtrnáct lidí zašlapalo svými
škorněmi ten bílý chléb, aby pokračovalo
cestou blátivou, vedle níž Polska krvácela
hlubokými ranami, jež jí válka zasadila.

Tak plynuly mrtvé dny únavného pocho-
du, až osmnáctého dne vyvstalo před námi
na obzoru město pochmurné a hrozivé v šeru
březnového večera.

Byl to Lvov.

Byla to naše skupina, kterou Rusové dvě
stanice před Lvovem vsadili do vlaku a již
pozdě večer odjeli jsme tam, kde na nebi jas-
ná záplava světél označovala Lvovské ná-
draží. S ozbrojeným průvodcem vyšli jsme,
proplétající se mezi spoustami vagonů, po
úzkých schůdkách do ústřední síně, kde ně-
kolik vlaků stálo na kolejích, černajících se
hemžícím se davem. Bylo zřejmě viděti, že
vše vybočilo z obvyklých kolejí. Prošli jsme
podzemními chodbami pod nádražím, spoře
osvětlenými elektrickým světlem a vstoupili
jsme do obrovského vestibulu, kde byl ho-
tový chaos zavazadel, ranců i pušek, mezi

nimiž ležela těla ruských vojáků na holých
dlaždicích, kteří spali tvrdým spánkem. Byla
to čerstvá dodávka lidského masa, očekáva-
jící jen vlaku, který je doveze na jatky. Celé
zástupy žen, zahalených širokými šátky,
s děcky v náruči, se stopami utrpení a úna-
vy v bledých tvářích. Nevyspalé oči sledo-
valy netečně naše potrhané a zablácené uni-
formy, vlekoucí se kol ležících těl. Hlavní
síň byla jasně osvětlena a po širokém scho-
dišti sestoupila naše tlupa na široký chodník
před nádražní budovu.

Širokou, jen zpola osvětlenou třídou vedli
nás kolem pustých zahrad a tmícího se parku
do spícího města, dobytého nepřitelem. Bylo
dvanáct hodin s půlnoci; na nebi proskako-
valy místy hvězdy a prostorem vesmíru tiše
táhla mračna. Pustým bulvárem zvučně zně-
ly naše kroky a jen nějaký pozdní chodec se
zastavil, aby se zájmem si prohlédl naše zu-
božené postavy. Na křižovatce ávou širo-
kých ulic potkali jsme poslední tramway, v
níž bylo zřítí uniformy veselých ruských
důstojníků. Bylo podivné a smutné ticho a
klid v mrtvém zpola opuštěném městě, jehož
užší odbočující ulice byly plny záhadných
stínů. Okna domů slabě se rýsovala v šeru,
jsouc většinou zabeďněna; nikde světélka a
kde nebylo okenic neb žalusí, viděli jsme
jen černé obrysy oken. Šli jsme kolem di-
vadla, u něhož nehemžilo se rozcházející obe-
censtvo, nebylo skvělých toilet na odiv se
zraku stavicích ve světle lamp. Ani hlásku
neslyšeti za zavřenými okenicemi, nejmenší
paprsek nepronikal staženými záclonami. Jen
jako tichý protest pokořené Musy čněla nad
střechy do letících mračen postava anděla se
vztyčenou rukou, ostře se odrážející svou
konturou od prosvětleného pozadí třpytících
se hvězd. Na nároží jako smutný zvlhlý cár
povíval divadelní plakát již dávno odehra-
ného představení. Prošli jsme širokou ulicí
do středu města kolem zavřených krámů, pu-
stotou zejících domovních vchodů a mračně
na nás shlížejících věží vysokého kostela.
Konečně úsečný povel nás zastavil před do-
mem nevlídného vzhledu, s průčelím plným
malých zamřížovaných oken. Byla to trest-
nice. Otrásl jsem se ošklivostí již předem
nad tím, co as budu viděti uvnitř. Co jsem

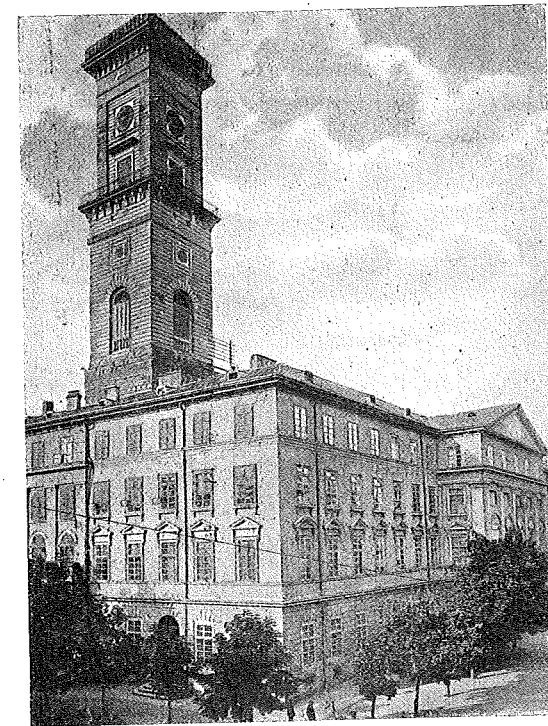
ale viděl za obrovskými přepaženými vraty,
zastínilo veškeré moje očekávání.

V tmavém průjezdě zacvakaly ostruhy,
zaznělo opět velení, spočítali nás a pak za-
padla za námi vrata, až se zdivo otráslo. —
Vešli jsme na dvůr. Bylo to nádvoří obrov-
ské trestnice, páchnoucí výdechy kanálů a
stok, ústících do sběrače v tmavém zákoutí,
jehož stěny nasyceny vlhkostí a prosáklé
houbou, ronily rmutné potůčky špinavých
vod, tekoucích po černých zdech. Povrch
strmých zdí souměrně byl rozryt řadami ma-
lých zamřížovaných okének, dávajících tu-
šiti hrůzu nuceného pobytu ve vězení. Troji-
mi dvory nás zavedli do zákoutí, stíněného
ubohým bezlistým stromem, smutně se kloni-
cím nad mříží stoky a vdechujícím její otrav-
ný zápach. Ocitli jsme se ve vysoké klenuté
chodbě.

Nalézáme se v ovzduší, v jakém jsme ni-
kdy v životě ještě nebyli.

Podél stěn leží v pláštích zahaleni zajatci,
kteří leží nehybně na vlhkých dlaždicích, po-
nořeni v hluboký spánek. V polovině chodby
za vysokou mříží přechází ruský voják od-
měřeným krokem před řadou nízkých dveří
žalářních kobek.

Stráž puškou a bajonetem i revolverem
ozbrojená tvrdě nám praví: »Ložís!« Otrása-
me se ošklivostí při pomyslení, že zde, v tom
vlhku a špině máme spáti a k tomu na holé
zemi. S resignací usedám na práh nějakého
skladiště a zahalen v plášť, cítím se tak opu-
štěným a zcela ztracen v tomto páchnoucím
a temném domě. Síň jest spoře osvětlena žlu-
tavým světlem petrolejové, čadící lampy,
která vrhá matnou zář na naše zhublé, zu-
božené tváře. Jaké jest nyní trudné a těžké
ticho! Jen chrapot spáčů občas vynikne, po
chvilí třesnutí klíčů neb pádný krok stráže,
jenž zaniká v šerých klenbách zdiva. Víčka
oční stávají se těžkými a sen usedá na čela
těchto zajatců, kteří se podobají řadám vel-
kých šedých housenek. Již téměř usínám,
když náhle v dutých klenbách chodby trest-
nice, tam za mříží, již hlídá nevlídný kozák
s křivou šavlí, ozve se hlas mladý a svěží,
jenž pje píseň známé melodie, píseň českou,
kterou moje matka zpívala. Slova tříští se o
zdi, ale nápěv nese se chodbami až ke mně,

Lvov, radnice.

zní vesele a refrén písně rozrývá mou duši.
Hlas zřejmě patří zpěváku, jehož tato bída
se netýká, jenž s veselou myslí vrhá své re-
frémy do těchto chodeb, které se podobají
Špilberským kasematám. Jest to nevysvětlí-
telné! Kdo z těchto chudáků opovážil by se
v noci zpívat? Kdo měl by odvahu vrhnouti
veselou píseň tváři v tvář této strašné lidské
bídě, která jest hlídána stráží, ozbrojenou až
po zuby? A náhle jasný, veselý smích mla-
dých hlasů zalehá sem z daleka a budí ze sna
několik spáčů. Jest to tak podivné, táhne mne
cosi tam za onu mříž, kde stráž stojí nehyb-
ně jako z kamene vytesaná. Hledám jiný vý-
chod.

U dveří, vedoucích na dvůr, spí starý Rus
polosedě, pololeže, shroucen na prvním scho-
du, vedoucím do vyšších pater. Překročiv
jeho pušku, vycházím na dvůr. Jest tam
pusto, nikde živé duše. Pouze v okapech ti-
chounce srčí voda z tajícího sněhu. Nade
mnou jako z kartonu vyříznut visí nad stře-
chou trestnice těžký mrak, hrozivě shlížející
dolů do nádvoří. Děsivá nálada tohoto místa
puďí mně dále. Jest slyšeti kroky stráže. Ne-

zbývá času na rozmyšlenou. Několika kroky ocitám se ve dveřích, vedoucích kamsi do tmy. Hmataje po zdi, poznávám, že se nalézám v druhém dílu chodby, v níž jsem dříve byl. Po špičkách plížím se ke dveřím kobky, jejímž okénkem padá jasně čtverec světla na protější stěnu. Zatajuje dech, nahlížím dovnitř. Při světle jasně zářící lampy vidím vnitřek velké žalární cely, kde podle stěn na pryčnách spí as dvacet rakouských vojáků. Vidím dva ruské vojáky zřejmě české tváře, kteří sedí u stolu, píšící cosi a popěvující se písničku, kterou jsem před chvílí slyšel.

Obrovský stín mihá se po stropě dávno nebílené cely a obláčky cigaretového dýmu kreslí ve vzduchu modravé spirály. Beru za kliku a vstupuji.

»Co chceš, bratře?« oslovuje mne jeden z nich a vida můj hladový pohled, který jsem vrhl na chléb, ležící na stole, nevyhání mne, ale dělá mně místo vedle sebe a usmívá se přátelsky. Tito ruští vojáci mluví plynule česky a nevyhází z úžasu, když mně jeden praví: »Jsem z Velichovek u Jaroměře, nejsi snad mým krajanem?« A nyní hovor plyne, otázka stihá otázku, a já se dovidám tamto po prvé o existenci »české družiny«. Slyším o smrti redaktora Slavomíra Kratochvíla, jenž byl v Rakousku zastřelen, slyším o městě Kijevě, které jest prý domovem dobrovolců, dovidám se tolik zajímavých věcí, o nichž jsem ani nesnil. Jaká to myšlenka! Otevřený odboj proti Rakousku povstává proti odvěkému tyranovi, svrhnutí třistaletého jha, které tak dlouho ničilo náš kulturní rozvoj!

S úctou hledím na ty průkopníky svobody, kteří svoje rodiny zanechali tam daleko za ostnatými dráty a šli za hlasem srdce a krve.

Moji noví známí zpozorovali, že slabostí sotva sedím. Nabízejí mně jídlo a posléze i nocleh na pryčnách vedle nich. Usínám únavou téměř ihned mezi dvaceti družinníky, kteří zde klidně spí na dně této Gehenny.

Nyní již chápu, že jen český dobrovolc, jinoch veselý myslí mohl tak vesele píti v těchto žalárních kobkách.

Ráno mne probudilo šumění po chodbách podobné hukotu obrovského úlu. Malým

okénkem padalo sporé bledé světlo probouzejícího se dne do žalární cely a zároveň se probouzel i život na nádraží a v koridorech trestnice. Odcházím vyhledati své soudruhy z mé čtrnáctky, kteří tam někde v chodbě na mne čekali. Loučení bylo krátké. Stisk ruky a volání: »Na shledanou v Kijevě!« rozdělilo nás a vrátilo rázem hrubé skutečnosti. Stoupal jsem zvolna do prvního patra, kde bylo horko k udušení. Dvojím proudem proti sobě snažila se spousta zajatců, aby se dostala buď na dvůr, neb do vyšších pater. Dozvídám se, že zde přespalo 7000 zajatců z Přemyšlu, jenž padl dne 22. března. Jsou zde samé cizí a nevlídné tváře; spousta Maďarů živě gestikulujících a mluvících s takovou zuřivostí, jako by se hádala.

Byl jsem uchvácen tímto proudem a proti své vůli téměř unášen po dunících dlaždicích po křivolakých chodbách rozléhajících se křikem a řevem davu. Dozvěděl jsem se, že toto množství hledá východ z trestnice na třetí dvůr, kde prý se dostane jíst. Slova: »chceme jíst!« jako by se vryla do vyjevených tváří a zdálo se, že každou chvíli se strhne rvačka o to sousto chleba, které teprve kdesi ve špinavém dvoře jsme měli obdržeti.

Řvaní a výkřiky v různých řečech se pojily v hotovou bouři na křižovatce dvou chodeb, z nichž vedlo schodiště kamsi dolů.

Nával byl zde tak úžasný, že nebylo možno ani volně dýchat. Naproti mně, otvory dveří, valil se puch a otravný zápach, jako by z hromady a výkalů. Náraz jako vlna srážil mne dolů na schody mezi spoustu zmítajících se hlav.

Nechav se unášeti proudem, dostihl jsem konečně zpola udušen dveří, vedoucích na nádvoří, kde čerstvý vzduch mne zase vzpamatoval. Ocítl jsem se venku pod jasným, modrým nebem, prozářeným hřejivým sluncem. Nádvoří uzavřené strmými zdmi nezdalo v ničem nečistotě druhým dvorům.

Při rozdělení polévky viděl jsem scény, kdy se člověk z hladu měnil v bestii. Nikdy jsem nepomyslel, že je možno s takovou zuřivostí rváti se o sousto chleba a polévky. Jako smečka hladových psů s vyvalenými očima rvali se zde bývalí spolubojovníci

o mísy polévky, rozdávané statnými Rusy, smějícími se nenasatnosti a hladové zuřivosti Avstrijců. Obdržev pracně svůj díl, usedl jsem pod jakousi kolnu a stěží zadržuje slzy, mocí se mi deroucí do očí, počal jsem pojídati málo chutnou polévku a tvrdý chléb.

Lidé kolem mne sedící proklínali válku, shrbeni jsouce u ohníčku, na němž opalovali plesnivý chléb a vařili v konzervových krabicích polévku z vody. A když jeden ruský voják jediným kopnutím zničil naději ubožáků na nasycení svého žaludku, vyvrcho-

Posléze slunce osvětlilo nádvoří a šplhalo se vzhůru po zdích až dostihnou okapů střechech, ozářilo vesele celé ponuré to nádvoří. Naše mysl se vyjasnila a mlčky čekala spousta zajatců, kam bude odvedena.

Naše čtrnáctka utonula úplně v té sedmatisícové záplavě maďarské a německé a nikdy více nesešel jsem se již se svými druhy na celé další bludné pouti, která vedla až téměř na perské hranice.

Byl jsem sám mezi masou toho vojska bez zbraní, doslovně kapka v moři. Slunko

Oddych zajatců na cestě do Ruska.

Foto Památník Odloje.

lila bolest a vztek těch lidí v úžasných nádvkách celému světu.

Jejich řeč byla rouhání, bylo to volání do temna k neznámému.

A tu jsem zapsal toto do svého deníku:

»Jak jsi nemilosrdným, ó bože, ve své slávě a velikosti!

Jsi prý všemohoucím! Zakaž tedy lidem bítí se! Jsi prý nejvyšší milosrdným, jak se tedy můžeš dívat na toto světové vraždění? Znič raději tedy celý svět, ať vzejdou pak noví lidé, lásku v srdci nosící, aby nedošlo již více k těmto scénám a hromadnému vraždění!«

stálo již dosti vysoko, když prošeďše naposled otravným ovzduším trestnice, vyšli jsme na ulici, kde objevil se našim očím zajímavý a nezvyklý obraz. Ulice, na kterou jsme vyšli, byla jednou z hlavních tříd, vedoucích dále do středu města. Čety kozáků s knutami v rukou udržovaly pořádek mezi několika tisíci zajatců a pečlivě dbaly toho, aby mezi ně nevmísili se zvědavci a civilisté, stojící na pokraji chodníků. Jedna z žen, nakoupivši bulek, chtěla je rozdělit mezi nás. S jakou zuřivostí vrhl se na ni jeden z kozáků, hrozil jí nahajkou.

Nebýti klubka zajatců, vztahujících ruce po nenadálém daru, jistě by ženština byla

odměněna za své dobré srdce ranami biče.

Ve čtyřstupech byli jsme vedeni středem města. Byla to cesta křížová, cesta do neznáma. Občas soucitná duše dívčí podala ně- kterému z nás tajně kus pečiva, neb chléb, ale většinou bylo jim v tom zabráněno rus- kými vojáky, kteří šli po stranách s bajonety

na puškách, cvakající hrdě podkůvkami o dlažbu.

Šli jsme do neznámých dálek, směrem k ruské hranici s hlavou svěšenou, bez úsměvu a bez řeči. Za městem jsem se ještě ohlédl a otázka, kdy opět uvidím Lvov, mně kmitla hlavou.

X

JAK JSME TÁHLI DO RUSKA

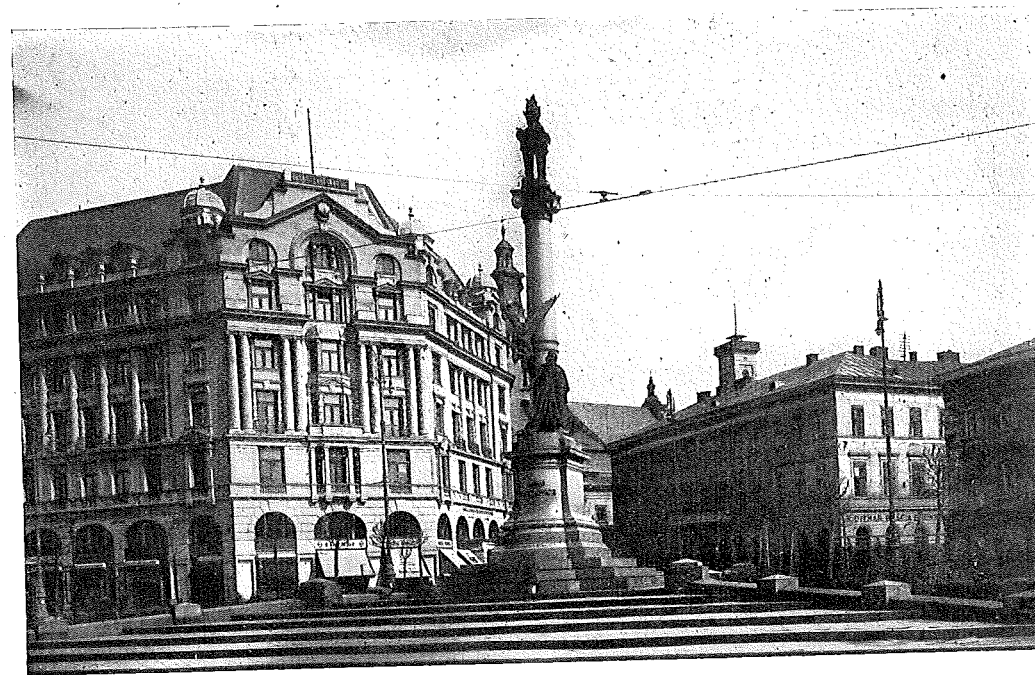
JOSEF KYNCL

V nepatrné karpatské vesničce Bystré se časně zrána 7. února 1915 sbíral zástup rakouských zajatců, přiváděných po malých skupinkách v doprovodu ruských vojáků s vrchů od jihu. Bylo to na severozápad od Medzi Laborce pod Dukelským průsmykem. Rusové tam zvolna postupovali a sbírali na každém kroku houfy omrzlých, vyhladovělých Rakušáků. V označené vesnici bylo velitelství nějakého ruského pluku, kam byli všichni zajatci z úseku odesíláni; tam byli též prohlédnuti nějakým »feldfébelom«, který odebral každý papír. Na všech tvářích zračila se neskrývaná radost, že je už konec nesnesitelným útrapám v zákopech.

Když se sešlo asi sto zajatců, přišlo něko-

lik průvodců, kteří seřadili houf »po čtyře« a »hajdá!« — proud se hnul na sever.

Tak jsem nastoupil svůj pochod napříč Haličí do ruského zajetí od Dukelského průsmyku až do Radziwilowa, kde náš transport, vzrostlý zatím na několik tisíc, nasedl do vlaku, aby byl dále dopraven do hloubi širé Rusi. Osmnáct dní trval náš pochod přes Halič, plný nových dojmů, těžkých útrap i světlejších chvil. Kolik takových transportů jen táhlo v oné době vstříc neznámému osudu do »nepřátelské« země! Podobaly se sobě jako vejce vejci, ubírajíce se týmž směrem a zažívající podobné dojmy. Každý, kdo to zažil, rád si vzpomene. Nuž i já chci obnoviti vzpomínky na ty chvíle!

Pomník Mickiewiczův ve Lvově.

Ubírali jsme se přes Duklu, Sanok, Sambor, Lvov a Brody. Denní přechody nebývaly příliš dlouhé, často jsme šli jen asi 15 kilometrů od detapy k etapě. Každého dne jsme viděli stopy války: vypálené a se zemí srovnané vesnice v Karpatech, rozbitá stavení v městech, sem tam rozpadlé zákopy a povalené drátěné překážky. Od Liska do Samboru nás zřetelně a výhrůžně doprovázelo dunění děl od obléhaného Přemyšlu. Nejvíce spoust jsem viděl v Dukle, St. Samboru a Brodech.

Cesta nastoupena obyčejně ráno kolem 8. hodiny, někdy i později podle toho, kdy se naši průvodčí vyspali. Stravu jsme dostávali jednou za den, buď před odchodem z místa noclehu nebo po příchodu do nové etapy. Byla stále stejná: prosná polévka, kousek masa, pár kostek cukru a kus chleba; někdy též štipka čaje a prosná kaše. Všude tentýž obrázek: odpočítali po 10 »čelověk«, prvnímu vrazili do ruky velkou plechovou mísu (»baku«), druhému 10 kousků masa, třetí dostal bochník chleba, čtvrtý vzal cukr a čaj. A teď nastalo dělení, mezitím co ten s »bakou« běžel pro polévku nebo pro kaši. Mísa s polévkou se postavila na zem a celá desítka se shlukla kolem ní k společné hostině. Každý se horlivě staral, aby svoji desetinu snědl. Byla to podívaná, jak jsme seděli na bobku, těsně stlačeni nad mísou a lovili proso na dně! Naše malé lžice se k tomuto způsobu nikterak nehodily; k ústům člověk nedonesl skoro ničeho. Lépe bylo těm, co měli rakouské šálky; mohli si stravu rozdělit a snísti ji lidsky. Stávalo se, že se do »desítky« dostali zajatci, navzájem se neznající; to jak byl shon, aby ten s chlebem nebo masem nám někam nezmizel, což se s počátků často přihodilo.

Strava byla všelijaká, někdy nestála za nic, jindy jí bylo dosti a dala se jísti. Nejhorší bylo za Lvovem, kde jsme několikrát nedošli do stravovací etapy a nedostali prostě ničeho. Také často místo chleba byly černé, stuchlé suchary, ošklivě páchnoucí a nečisté, do kterých jsme se dali jen při největším nedostatku a hladu. Jejich zápachem bývaly na frontě proniknuty zákopy i sta-

vení, jež Rusové před naším příchodem opustili.

Vojáci z doprovázející eskorty, pokud byli pěšáci, se chovali většinou mírně, nepobízeli k rychlejšímu pochodu a bavili se převětivě s námi. Zato Kozáci nepřipustili žádné větší volnosti a mnohá záda pocítila, jak chutná nahajka.

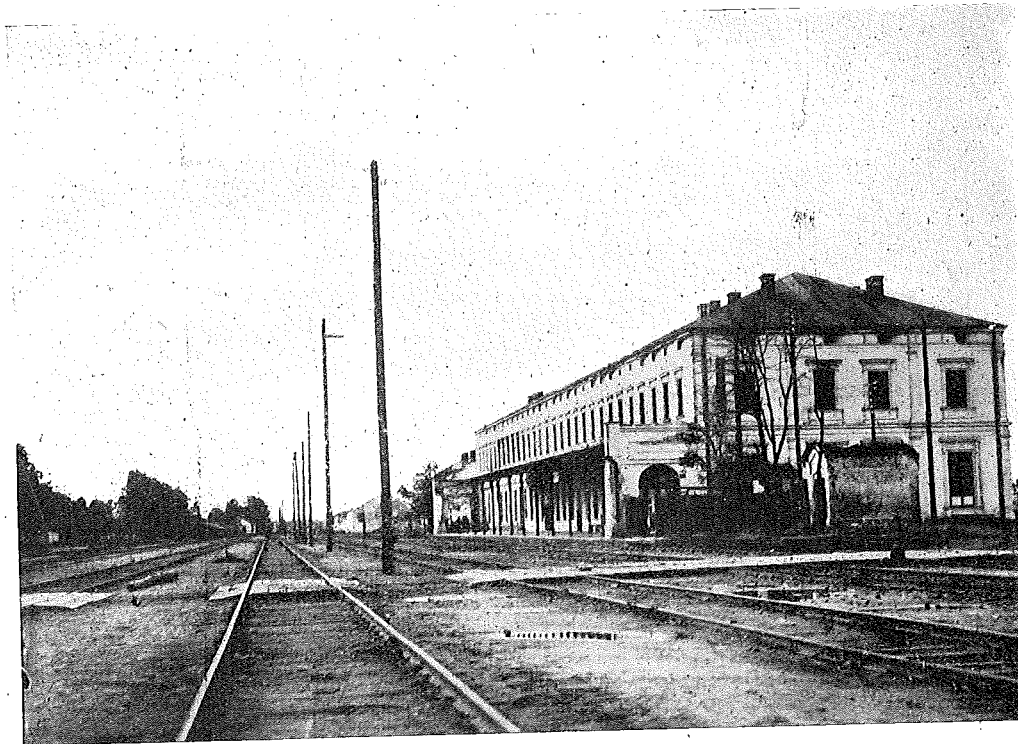
Transport rychle rostl, nové a nové skupiny zajatců se přidružovaly v každé etapě. Primát tu držel náš 88. pěší pluk, který už podruhé takto vítězně táhl do Ruska. Obtíže se stále hromadily. Šedý proud se táhl daleko po rozblácených silnicích nudným haličským krajem. Bylo skutečně tvrdým oříškem pro eskortu, ovládnouti tuto masu, složenou ze všech možných národností prohnilé monarchie. Pravá změť všech druhů zbraní, různých pluků, jazyků a nářečí! Pádem nebo přechodem do zajetí zmizely všechny služební předpisy; nic už neplatila šarže, hvězdička na límci budila jen posměch. Propukla dlouho zdržovaná nenávist proti známým poddůstojníkům, kterým se kde který »kmán« vysmíval a vyhrožoval odplatou za skutečné nebo domnělé týrání. Nescházel ani rvačky.

Tím větší zášť byla mezi jednotlivými národnostmi. Nacionální antagonismus, na frontě dosti těžko uměle zadržovaný, propukl zde v plné síle. Slované, Maďaři, Němci, Bosňáci, Rumuni — všecko si tu navzájem nadávalo, vyhrožovalo a rvačky byly na denním pořádku pro nejnepatrnější věci. Zle bylo Čechovi, octnuvšímu se na noclehu mezi Maďary, zakusil dost ran Maďar od Slovanů, nechoval-li se naprosto tiše a nenáročně. Říkali jsme, že Maďaři jsou rváči, sami jsme však nebyli o mnoho lepší v těch dnech nenávisti a hrubých vášní.

Nejhůře bývalo při posledním oddechu před místem noclehu. Tu se vždy sypaly nádivky a výhrůžky na slabší opozdilce, kteří za pochodu zůstali pozadu a nyní chtěli využití těch několik minut, aby se dostali v čelo odpočívajícího proudu. Tomu hlučně odporovali silní a zdraví, poněvadž první čtveřice urvaly vždy nejlepší místa na noclehu a jedly často o dvě hodiny dříve. Sotva, že po oddechu začali průvodčí proud řaditi, volajíc »stavíš po čtyry!«, nastala vždy rvačka.

Každý se tlačil do předních čtveřic, nikdo nechtěl ustoupiti, takže celá silnice byla zastavena a dlouho trvalo, než Rusové dali proud do pořádku. Bez velkého křiku, nadávek a ran mezi zajatci i od průvodčích se to ovšem nikdy neobešlo. Chudáci »konvojové« byli z toho janci; kdo by jim zazlival nádivky a žduchance, jimiž tu »avstriskúju svoloč« častovali. Čech, Maďar, Němec, Polák — všechno jedno; pro ně jsme byli všichni jen Austrijáky. Nakonec to odnesli vždy jen slabší, odstrčení až dozadu. I zde síla a

tlačení těsně jeden k druhému. V noci jsme leželi tak, že každý položil hlavu na kolena susedova a tak se utvořila v místnosti hustá spleť lidských těl, kterou nikdo nemohl projíti. Ubikace bývaly velmi zaneřáděné, některé pokoje byly proměněny v záchody, kde už pro spoustu výkalů a nečistot se nedalo nikam stoupnouti. Z toho se šířil otravný, hnusný zápach po celém domě. Vzduch byl výpary naplněn k zalknutí. Musil-li někdo v noci ven, chtěj nechtěj šlapal po tělech ostatních; výkřiky, prokletí i rány

Brody, nádraží.

moc platily nad právem. Myslíval jsem si, že by starý Procházka měl viděti svou armádu, jak svorně postupuje do Ruska! Národnostní nenávist dostoupila vrcholu, čím nás bylo více. Osamělý zajatec byl v nebezpečí zabítí od »kamarádů« jiné národnosti. Proto se známí stále vyhledávali a chodili všude společně ve skupinkách.

Na noclehu jsme byli ubytováni v různých dvorcích nebo velkých domech, kde jsme lehávali na velmi špinavé, holé podlaze vydrancovaných pokojů. Stávalo se, že nebylo místa, takže jsme mohli jen seděti, při-

se ozývaly pak ze všech koutů, zvyšující zlobnou a podrážděnou náladu. A po zmučených tělech pochodovaly celé roje vši, nescoucích zárodky nakažlivých nemocí a sužujících zmučená těla. V takových ubikacích jsme ráno vstávali s rozlámaným tělem, se strhanými rysy v bledém obličejí a nutkáním ke zvrácení. Rychlý východ ven na vzduch byl pravým osvěžením. Později bylo již lépe, zejména když jsme nocovali ve vesnicích.

Před vykročením z nocovací stanice se vždycky průvodčí pokoušeli spočítati tu hulákající masu, což byl úkol velmi nesnadný.

Obyčejně toho brzy nechali a máchnuvše rukou, řekli »hajdá!« nebo »šagóm marš!« Bylo zábavné je pozorovat, poněvadž se zhusta už při prvním »soroku« pletli a musili začínati znova, láteřice, že »čort jich sčítaje!« a hádajíce se mezi sebou, kdo to vlastně popletl. Zajisté, že nikdo z nich neznal skutečný početní stav transportu! Na každém noclehu zůstalo mnoho nemocných; kdo je pak sbíral a odvážel, nevím.

Ač jsme skoro vždycky dostali jednou denně jídlo, přec bylo hladu dosti. Těm, kteří měli peníze, bylo hej! V každém městečku i větší vesnici, kterými jsme procházeli, přicházeli židovští nebo vojenští prodavači s bílými bulkami, jež byly hned rozebrány a zmizely v hladových žaludcích, sledovány smutnými a závistivými pohledy těch, kteří neměli ani haléře. Málo bylo dobrých kamarádů, dělících se s druhý o koupené dobroty. Hrubý egoismus opanoval srdce jednotlivců i celého davu. Pud sebezáchovy zvítězil.

Poněvadž se proud při objevení pekáče se čtverhrannými bulkami trhal a zastavoval, zasahovali tu často průvodčí, odhánějící zajatce od prodavačů nadávkami i ranami. I prodavač dostal své a stávalo se, že za rozebrané zboží nedostal ničeho. Viděl jsem jednou, jak kozáci navedli sami zajatce, aby židovi bulky rychle rozebrali; sami pak v nejlepším celou skupinu důtkami rozehnali, smějíce se prodavači, když utíkal bez zboží i bez peněz. Vůbec neměli kozáci haličské židy rádi a činili jim všelijaké nepříjemnosti, kde jen mohli, hrozíce zejména ustříhnutím pejzů.

Vesničané houfně přibíhali nám vstříc, pátrajíce po svých mužích, otcích a synech a vpytávající se na jejich osudy. Občas se objevila selka s bočnickem černého chleba. Jako smečka hladových vlků se vrhli nejbližší na ni, sto ruk se vztáhlo po dárku a div, že dobrou ženu nepovalili. Kdo bočník urval, musil se chtěj nechtěj podělití se sousedy, jinak mu hrozilo zbití a odejmutí uchvácené pochoutky.

V stálé touze po jídle, k jehož opatření bylo potřeba peněz, strhávali mnozí se sebe poslední kusy lepšího prádla a oděvu, aby je prodali židovi nebo Rusům za pár kopějek nebo vyměnili za bulku. Vojáci kupovali

všecko. Od prvního dne jsem objevil značný sklon Rusů k obchodování. Přicházeli k nám s cukrem, čajem, machorkou, bulkami i jinými potravinami, za něž zprvu brali i rakouské peníze. Od nás nejraději kupovali »časy«, nože, peněženky, přikrývky a elektrické svítilny, stále nás obtěžující svým »Pán, što prodajóš?« a nabízejíce směšně malé částky. Divil jsem se, kde brali ty pytle cukru, s nímž obchodovali zcela veřejně. Později v Rusku jsem poznal, že obchod a čachry s erárním majetkem jsou všedním zaměstnáním vojáků.

Pochodovali jsme zhusta podél železnice. Jedoucí vojenské vlaky vzbuzovaly touhu, nasedati do červených vozů a pohodlněji postupovati do mátušky Rossie. Kolikrát jsme se jen za pochodu ptali »konvojů« zkomolenou ruštinou, »kdy přijdém na koleju«, do stávající vždy za odpověď »skóro« nebo »závtra«, čemuž jsme věřili tak dlouho, dokud jsme se nepřesvědčili o pravém významu ruského »skóro«.

Dosti často jsme potkávali ruské pochodové prapory, jdoucí na frontu. Valily se volným krokem, zabírajíce celou šíři silnice jako mohutný říční proud a naplňující kraj svým táhlým zpěvem. Líbily se mi ty písně, připomínající cosi široké, neohraničené. Vanul z nich dech širých stepí, po nichž větry sviští, široké řeky hučí, šumí březové háje a kozáci se na bystrých koních vesele projíždějí — zcela tak, jak jsem čítával. Jeden vpředu vždy předzpěvoval a pak do toho vpadli ostatní sborem. Nad zádumčivou melodii vyraželo ostré výskání, svištění a hvízdání, až nám v uších zaléhalo. Na nás volali vesele nesrozumitelná slova, zřejmě potěšení tou massou »nepřátele«, táhnoucí do jejich domoviny. Jak ta válka s lidmi zamíchala! Bylo mi tehdy divné, že neměli vůbec pušek. Tenkrát jsem ovšem nemohl vědět, že jich prostě není a že tito dobří vojáci půjdou na »Hermáňce« i Austrijce s bodákem na holi!

Lvovem jsme prošli, jsouce obklíčeni těsným kordonem kozáků na koních, kteří přísně dbali, aby nikdo nevystoupil a nevzal drobný peníz nebo housku, jež podávali soucitní obyvatelé s obou stran. Krušný pocit:

pochodovati o hladu kolem ozářených výkladů s uzeninou, chlebem, koláči a všelijakými lahůdkami!

Nejtěžší svízele nás čekaly na pochodu od Lvova k hranicím. Veliký transport se roztáhl na dvě hodiny cesty po rozbředlých cestách, plných černého, smrdutého bláta i bahna; v nevládném kraji leskly se v černých polích velké kaluže vody a hejna vran s odporným krákáním doprovázely nás po celé cestě. Množily se nemoci a úplavice děsně ráčila. Neustále se oddělovali od proudu mnozí jednotlivci a posedávali kolem cesty,

mykajíce. Jejich odpor byl ovšem marný. Hádek a rvaček bylo plno. Slabší a nemocní volali na zdravé kamarády, aby jich neopouštěli; kdo by ale dbal o druhého v tom nevylicitelném zmatku a chaosu. Každý se staral sám o sebe. Kdo se dostali do chalupy, bránili se všemi prostředky novým vetřelcům. Rusové si vynutili nejlepší nocleh, naprosto se o nás nestarajíce.

Obyvatelé nám poskytli skoro vždy co mohli ze svých chudých zásob. Rozcházelí jsme se s nimi o mnoho přívětivěji než bylo setkání. Byly však četné případy krádeží,

Přehlídka zajatců.

bolestně vytlačující ze sebe pár kapek krve, smíšené s hlenem. Kozáci tu všechny opozdilce nemilosrdně popoháněli, užívající nadávek, nahajky i pažby. Za den jsme ušli velmi málo, takže jsme několikrát nedorazili do etapy. Pak průvodci rozřešili ubytování velmi jednoduše: před vesnicí zavolali prostě »do chalupy!« a celý tisícový proud se rozběhl o závod přes pole a zahrady k dědině. Každý se snažil, aby co nejdříve urval dobrý nocleh. S velikým křikem se hnala šedivá massa na vesnici, kde se už stavěli obyvatelé na odpor vetřelcům, zabraňující jim přístup do stavení anebo se v nich prostě uza-

zejména od Maďarů. Na žaloby vesničanů průvodčí jen máchl rukama — kdo by zloděje také našel!

Od časného rána vyháněli nás Rusové z chalup. Trvalo to ale vždycky pár hodin než celý transport sehnali. O nějakém počítání nebylo vůbec řeči. Podivuhodná nedbalost konvojů nás překvapovala. Snad si mysleli, kdo by jim také utíkal a kam? Příležitosti k útěku bylo více než dosti a myslím, že někteří Němci nebo Poláci skutečně toho využili. Zvláště pro Poláky to bylo lákavé, vždyť mnozí z nich šli blízko svých domovů. Že zde bylo lákavé pole pro špionáž, které

bylo Rakušáky a Němci plně využito, je zřejmé.

25. února jsme přešli bývalé rakousko-uherské hranice mezi Brody a Radziwilowem. Rozlámaná strážní budka a zbytky hraničních sloupů i závor připomněly nám, že opouštíme svou »širší vlast«. Úsměšků a vtípů bylo více než dosti. S bohem bídna Austrie, vítej nám Rusko! Byli jsme přesvědčeni, že po válce v těchto místech již hranice nebudou.

Téhož dne odpoledne jsme konečně nasadli do vytouženého vlaku na stanici Radzi-

wilow. Před tím jsme v Brodech prodali poslední přebytečné věci a nakoupili chleba na cestu. Do vagonů, z nichž právě vystoupili ruští vojáci, jsme nasedali v hrozném nepořádku; byl to pravý útok na vlak, kde jeden druhého odstrkoval a rány jen pršely.

V noci se přeplněný vlak hnul. Tvrdé pryčny, na nichž jsme leželi-seděli, se otřásaly, vozy drkotaly po vyježděných kolejnících a vzduch byl v nich nesnesitelný, špíny a vši plno. To však nijak nekazilo naši radost, že je zatím konec nejhorším útrapám. Před námi se otvíraly nové naděje do budoucna. Jak nás uvítáš, bratrská země?!

X

MĚSÍC VÁLEČNÝM ZAJATKEM

VÁCLAV KAPLICKÝ

Bylo tisíce druhů utrpení, jež člověku připravila válka. Od vylepení mobilisační vyhlášky až do posledního výstřelu někde na Sibíři byla to nepřetržitá řada zkoušek, ponížení, sebezapírání, strachu, odříkání, hrůzy, fyzických bolestí a obětí. A jak jsme byli při tom všichni bláhoví!

Když zaprášenou silnicí šlo nás několik tisíc jako zajatců od fronty do zázemí s radostí jsme zpívali, neboť zdálo se nám, že je už konec veškerému válečnému peklu. Děla hučela už jen v dálce a jich zvuk již nezastavoval tlukot srdce. Už to bylo jenom hučení hromu, jehož blesk udeří někde daleko od nás. Fronta pro nás už byla jen ošklivou vzpomínkou na peklo, z něhož jsme právě šťastně unikli . . . Za námi peklo a před námi — nejlepší budoucnost. V Rusku je prý všeho dost: chleba, masa, bezpečí, klidu, spánku, dokonce i »charoších bab« je mnoho, jak nás ujišťovali ruští vojáci, závidějící nám náš osud. Pomyšlení, že se budeme moci zase denně pravidelně najíst, v klidu vyspat, že nás nebude více hrubý hlas volat do služby a snižovat nás na úroveň dobytka, pomyšlení, že jsme už vlastně vojnu vyhráli, protože jsme zachránili své životy, to dodávalo našim nohám tolik energie, že šlapali jsme již čtyřicátý kilometr — a ještě jsme nenadávali . . .

Na vojně si musí každý zvyknout především na dvě věci: na všechno se čeká a za druhé nic se neděje tak, jak se to zdá být nejpřirozenějším. Zdá-li se vojáku, že už nedojde ani kilometr, ujde dobře ještě deset kilometrů, zdá-li se mu, že se musí najíst, vydrží to bez jídla dobře ještě čtyřicet hodin, zdá-li se mu, že není možno útočit na místo obštrelované granáty tak, že na každý čtve-

reční metr přijde jeden, ukáže se, že je možno i to, přijde-li takový rozkaz. A tak zdálo by se nemožností taková cesta do Ruska, jakou mnohdy podnikali zajatci, ukázalo se, že je naopak velmi dobrá a hlavně nesmírně levná. Za cestu několik set kilometrů nedostali jsme nic, než trochu teplé vody a celkem asi dva bochníčky chleba. Ostatní na náš účet prohýřili etapní velitelé. Spali jsme v kůlnách, stájích, nebo prostě na trávníku. Černé nebe s třpytivými hvězdami vysmívalo se nám nad hlavami. Pod hlavou komisní boty, na těle jen plášť — někdy ani toho nebylo — a přec usínalo se nám překrásně. Hlavu plnily nejfantastičtější sny — jeden lepší než druhý . . . Za to, jaké však bylo probuzení! Kolika vždy scházely pod hlavou boty a na těle plášť . . .

Tři dny to šlo dobře. Drželi jsme krok, zpívali jsme, aby cesta lépe utíkala. Konvojové dávali nám vždy po hodině oddech a zacházeli s námi vlídně. Jen u každé studny jsme se poprali o vodu, ale nedivte se — šlo nás asi tři tisíce a všichni měli úžasnou žízeň.

Čtvrtého dne, za Kremencem, však chytla nás na cestě bouřka a pak už déšť neprestal. Cestami, kilometr širokými táhlo se naše procesí, podobné více žebrákům než armádě. Šatstvo bylo promoklé na poslední nitku a vydávalo odporný zápach. Mnohým rozlezy se střevíce, takže bylo nutno brodit se bahnem bosýma nohama.

Druhého dne po této bouřce, sotvaže jsme vyrazili na další cestu, začali někteří zůstat pozadu. Kozáci nejprve nic proti tomu nenamítali. Postavili se klidně u takového zajatce, sedícího na bobku a zanechávající-

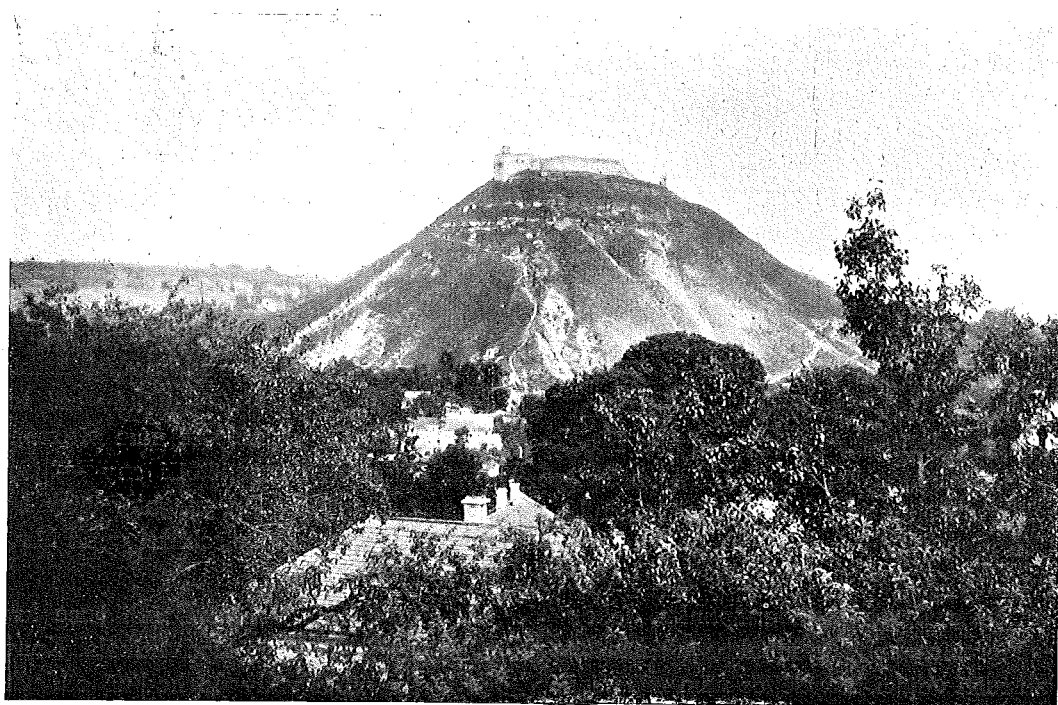
cího na poli krvavou pěnu. Později, když případů bylo mnoho, stávali se netrpělivými a ubožáky pobízeli k rychlejšímu výkonu tím, že je řezali nahajkou . . .

A tak více jak kilometr za hlavní trupou obě silnice obsazeny byly ubožáky, stíženými úplavíci.

My, kteří jsme jí byli stíženi, zkoušeli jsme hrozná muka. Slabostí sotva jsme pletli nohama, záda rozbitá nahajkou páčila, šat byl znečištěn a páchl . . . A což ty myšlenky! Člověk hnusil se sám sobě. Pravda, velitel

I. divise, Zavedli nás kus od nádraží a nechali čekat na vlak.

Bylo mi zima. Připadal jsem si jako stín bez vlády, bez síly a bez vůle. Trásl jsem se na celém těle. Chtělo se mi napít se něčeho teplého. Měl jsem ideu, že horký čaj mi pomůže. Dostal jsem od kamaráda trochu vody. Pod šálkem rozdělal jsem oheň. Přikládal jsem dopisy od svých drahých, jež jsem dostal na frontu . . . Čaj jsem však na tom neuvařil, bylo by bývalo třeba dopisů stokrát tolik. A bolest rostla s každým nově zapále-

Kremenec.

transportu opatřil asi sedm selských vozíků, na které se měli naložit nemocní, ale co to bylo sedm vozíků, když nemocných bylo na sta! A často ještě leckterý zdravý z pohodlnosti vlezl si na vůz, nestaraje se vůbec o nemocného kamaráda . . . Skoro všichni musili jsme pěšky . . .

Pět dní jsme se takto plazili. Ah, jak kamarádi proklínali Rusko, vojnu, život i sebe. Nikdo nepomáhal, nikdo se nestaral.

Za takovýchto poměrů dorazili jsme do Pollonoe, malého židovského městečka, kde později v roce 1917 byl pak ubytován štáb

ným dopisem, jako bych se loučil navždy s lepší minulostí . . .

Pak nás naložili do vagonů, čtyřicet mužů do každého, bez ohledu, jsou-li kde nemocní. A nyní nastala hrozná cesta. My nemocní musili jsme zůstat u dveří. Často za jízdy, držíce se dveří, podléhali jsme účinku nemoci a tak není divu, že vagon byl pln zápachu a nečistoty. Zdraví se od nás odvraceli, někteří i nadávali . . .

Do Berdičeva dojeli jsme asi po dvou dnech. Po celou tu dobu se o nás nikdo nestaral. Nedostali jsme ani kousek chleba, ani

kopějky. Nemocní hlad snášeli celkem dost snadno, za to zdraví trpěli jím úžasně. Byli živi jen z toho, co dostali od ruských vojáků, jedoucích na frontu. Kromě toho sbírali různé odpadky, válející se na nádražích . . .

Berdičevské etapo bylo místo dále za městem, ohražené dřevěným plotem. Uvnitř nacházelo se několik dřevěných baráků, plných štěnic a vši, potom kuchyně, správní budova se skladištěm, kipjatelník, z něhož každý dle své libosti mohl si natočit svařenou vodu a barák nemocniční. Etapa byla vlastně průchodícím domem zajateckým. Za-

vého) čaje. Nemocní nevydrželi tak dlouho stát v řadě a uléhali na zemi. Mnozí byli už tak resignovaní, že nechodili na latrinu, která byla dosti daleko a stále obsazená, a pouštěli výkaly přímo do prádla . . . Šířil se od nich hrozný zápach, který přilákal spousty much . . .

Byl jsem jedním z nich . . .

Připadal jsem si jako Lazar, ležící na hnojišti a opuštěný všemi . . . Abych neměl daleko na latrinu, ulehl jsem blízko ní — ale stejně jsem ji nepoužíval. Nebylo už sil. Byl jsem úplně tupým ku všemu. Co na tom,

Oddech zajatců na cestě do Ruska.

Foto Památník Odboje.

jatci přicházeli, odcházeli na práce nebo do lágrů. Neobyčejně se zde kradlo. Okrádal jeden druhého; sám velitel, okrádající ubohé zajatce, šel příkladem napřed.

Z nádraží odvedli nás na toto etapo. Přepočítali nás, zavřeli za námi vrata a už se o nás nikdo nestaral. Přibýlo nás na tři tisíce, ale mezi tou spoustou zajatců nebylo to ani k poznání! Tolik tam bylo zajatců od všech rakouských i říšskoněmeckých pluků. Teprve večer postavili nás do čtyřstupů a po dlouhém čekání dostal každý kus chleba, tři kostky cukru a kousek kirpičného (cihlo-

že jde ode mne hrozný puch, co na tom, že svrchu mne žerou mouchy a pod šatem vši? Co na tom, když stejně noci nepřezijí! A za chvíli tupost mizela a místo ní dostavila se lítost. Plakal jsem sám nad sebou. Tak pěkně by se to žilo . . . Právě teď, když jsem tolik doufal . . .

Najednou se někdo nade mnou sklonil.

»Tos ty?« slyšel jsem nad sebou známý hlas plný úcty.

S námahou otevřel jsem oči. Nade mnou stál dobrý kamarád od kompanie Sejk.

A tento slabý hoch, o hlavu menší než já,

zdvihl mne a s pomocí ještě nějakého kama-
ráda odvedl mne na okolodek (vojenská ne-
mocnice). Neděkoval jsem mu, ale on dobře
viděl v mých očích, co si o něm myslím. Po-
cítíl jsem tehdy takový nával vděčnosti, že
mi až slzy naplnily oči.

Na okolodku mne přijali. Napřed nechtěli,
že prý nemám dost velikou horečku, ale Sejk
chodil od jednoho k druhému až nakonec byl
jsem přijat. To už jsem byl zase apatický, až
teprve když mne odvedli do koupelny, svlé-
kli a vhodili do vany s teplou vodou. To byl
pocit znovuzrození.

Pak mi dali čisté prádlo a dva zajatci od-
nesli mne na lůžko. Bylo takové čisté, naže-
hlené, bílé... Kdyby bylo lůžko, do něhož
denně uléháme, sebe krásnější, nevyrovná se
nikdy tomu, které jsem měl právě před se-
bou. Ani svatební lože nemůže být lepší!
Umiňoval jsem si, že za žádnou cenu nesmím
je potřísniti i kdybych neměl vůbec spát. Co
však za těchto okolností byla platna všechna
předsevzetí? Když sestřička přinesla mi trochu
čaje a několik sucharů a dal jsem prvé sou-
sto do úst — v několika vteřinách bylo po-
třísněno prádlo i prostěradlo na posteli...

Druhého dne převezli mne do vojenské
nemocnice v městě.

Dlouhý, úzký pokoj, po jehož jedné straně
byla 32 lůžka a nad nimi zamřížovaná okna.
Na každém lůžku jeden nemocný. Nejbližší
dveřím ležel Polák, vedle něho Maďar, pak
já, vedle Němec, Slovák, Maďar a jak šli
dále už nevím. Dvaatřicet lůžek, z nichž bez
přestání ozývalo se klení, vzdechy, modlitby
a chrapot. Zpravidla denně jeden umíral.
Byl ihned odnášen do márnice a na jeho
místo nastupoval jiný. Sami stanovili jsme si
pořadí.

»V noci asi dodělá tamten Maďar a ráno
může být hotov ten skopčák...« mluvilo se
nahlas.

Každý den ráno přicházel starý ruský lé-
kař, jehož léčení spočívalo v tom, že se ptal,
jakou má kdo stolici. Protože nikdo neměl
tuhou, zase odcházel. Milosrdná sestra, již
jsme byli svěřeni, měla nám dávat vždy ve-
čer opiové kapky, které značně mírnily bo-
lesti. Měla-li však sestra schůzku s dělostře-

leckým důstojníkem, čekali jsme na kapky
marně. Nezbyvalo jí pro nás času...

Každý nemocný dostal hned při svém při-
chodu kus papírů a tužku. Vždycky, když
šel na záchod, musil na papíru udělati čárku.
Byli i takoví, kteří za noc docílili až na pa-
desát čárek. Pro všechny nemocné byl k dis-
posici pouze jediný kloset. Uvážíme-li, že
každý nemocný měl za noc potřebu průměr-
ně třicetpětkrát, je na bílé dni, že kloset ne-
mohl stačit a stávalo se neustále, že potřís-
nilo se prádlo, prostěradlo i chodba. Naši
opatrovníci, Tataři, nám však nenadávali.
Ale bylo to spíše z lenosti než ze soucitu.

Stalo se jen zázrakem, že jsem krisi pře-
konal a začal se pozdravovat. Přeložili mne
do jiného oddělení, které měla pod dozorem
mnohem svědomitější sestra. Pomáhala nám,
kde jen mohla. Mně půjčovala pravidelně
ruské noviny, jichž zprávy musil jsem pak
překládat ostatním.

Češi jako všude, slezli se dohromady.
Dlouhou chvíli ubíjeli jsme vyprávěním.
Nikdy nezapomenu na starého Matyáše,
odkudsi od Kamenice nad Lipou, jak něžně
vyprávěl o včeličkách a rybaření. Mohl být
mým otcem podle věku, ale nebyl bych si
nic dělal z toho, kdyby byl i podle skuteč-
nosti. Později ujímal se mne všude a pečoval
o mne jako o své dítě. Často rozdělil se
se mnou o poslední kousek chleba nebo roz-
půlil poslední cigaretu a dal mi větší polo-
vinu.

Při rekonvalescenci úplavice, dostavil se
podobně jako u tyfu veliký hlad; organismus
jako by chtěl co nejrýchleji nahraditi všech-
ny ztráty, které způsobila nemoc. Žádali
jsme lékaře, aby nám dal silnější stravu, ne-
boť naše dosavadní spočívala pouze z čaje,
trochy mléka a tří lžiček krupičné kaše.
Lékař nikdy nic proti tomu nenamítal, ale
musil dříve bezpodmínečně vidět naši stolici.
Dokud nebyla jako u zdravého člověka, die-
tu neměnil. Proto o této věci byly každodenně
nekonečné debaty. Až jeden ferina dostal
nápad. Požádal ruského vojáka, kterému vů-
bec nic nebylo a v nemocnici se jen »ulej-
val«, aby mu na misku pro doktora udělal
to, co měl udělat sám. Nepřejte si vidět sta-
ričkého lékaře, jakou měl radost... Sám

Odvážení nemocných a raněných.

Foto Památník Odboje.

jsem se dostal ke druhé dietě také jen tako-
výmto způsobem a byl bych to málem zapla-
til životem.

Jednoho dne přišel do našeho sálu mladý,
ruský důstojník. Rozhlížel se chvíli a pak
krásnou češtinou hlasitě se zeptal:

»Jsou tu mezi vámi Češi?«

Do nás přirozeně jako když střelí. Všichni
hned kolem něho. A nyní těch otázek s jeho,
ale hlavně s naší strany: kdy už bude mír,
zda-li Rakušáci prohrávají, co on dělá v rus-
ké armádě, atd.

Praporčík byl ruský Čech, sloužící v rus-
ké armádě. Byl prvním, který nám řekl, že
v Kijevě se formuje česká dobrovolcká ar-

máda ze zajatců a že většina Čechů se do ní
hlásí...

Po jeho odchodu i celý večer, dlouho do
noci o ničem jiném se nemluvilo. Já už byl
rozhodnut, ale překvapilo mne, když starý
Matyáš povídal mi smutným hlasem:

»Kdybych nebyl tak stár, šel bych také...«

Ale ty jdi...«

Pak už nás to v nemocnici netěšilo. Dali
jsme se »vypsat« a prvním transportem od-
jžděli jsme z Berdičeva do Kijeva a odtud
do Dárnice, kde se nás hned přihlásilo do
armády přes 300. Byli to samí, mladí hoši.

10. srpna 1916 byl jsem zajat a 17. září
1916 byl jsem už zase vojákem.

V DÁRNICKÉM TÁBOŘE

VÁCLAV VALENTA-ALFA

Konečně po měsíčním putování z Haliče, bylo počátkem měsíce září roku 1916, spatřili jsme v dálce veliké město s četnými pozlacenými báněmi kostelními, lesknoucími se v odpoledním jásavém světle slunečním. To-lik těch zlatých bání bylo, že s jich nemohl ani spočítati. Město obtéká široká řeka. Po řece vory plují, krásné lodi jezdí, rybáři v ní ryby loví. Nad řekou na vršcích ze zeleně stromů vykukují cibulovité věže jakési veliké lávry — kláštera. Pět jich sedí v kupce, každá svítí jako samo slunce. Vpravo od lávry, na svahu k mohutné řece sedí jiný kostel se šesti cibulkami, tam daleko za lavrou vlevo vykukuje asi dvacet cibulek a tu a tam ještě ojedinelé přes vrch vyhlížejí. A čím více se k městu blížíme, stále nové a nové se objevují: žluté, zelené, modré i zlaté. Jest to Kijev, mátuška ruských měst, město krásné jako pohádka...

Byl krásný sluneční den na počátku měsíce září — — —

Když nás vedli kozáci po dřevěném mostě na druhý břeh řeky Dněpru, spatřili jsme v dálce na mírném návrší před sebou veliké hrazené prostranství na kraji borového lesa, pestřící se bílými stany, hnědými střechami dřevěných baráků a temnými postavami lidí.

Černý kozák, jedoucí právě v řadě se mnou na vysokém hnětláku, ukazoval nahajkou k tomu a s ďábelským úsměvem ve tváři pravil: »Hled'te, holoubkové, tam do té drátěné klece vás povedeme, to je Dárnice. V Dárnici charašó!«

Podívali jsme se k lesu. Na pokraji háje stálo v řadách asi čtyřicet nízkých, jen střechou nad zem vyčnívajících baráků, zemljank zvaných, protože byly celé v zemi ukry-

té. Jejich střechy byly poházeny zemí a drny a na některých už se zelenala řídká metlice. A celé to veliké prostranství i s lesem bylo ohrazeno vysokým, třímetrovým plotem z ostnatého drátu a kolem ohrady přecházely četné stráže s puškami na ramenou.

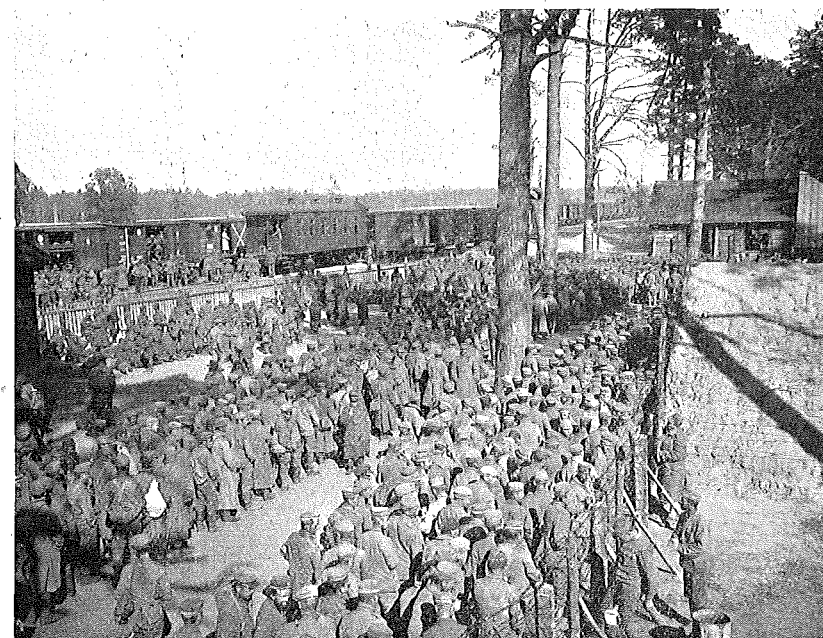
Došli jsme k táboru. První zemljanka, stojící těsně u brány do tábora, upoutala naši pozornost. S její střechy vlál veliký bíločervený prapor se znaky Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Z otevřených oken zemljanky vyhlíželi mladí vojáci v zelených ruských uniformách, s bíločervenými stužkami na čapkách. Byla to zemljanka československých legionářů. Sotva jsme se zastavili na písčitém prostranství před táborem, už byli legionáři mezi námi. Svolávali Čechy a Slováky dohromady a rozdávali nám žluté, potištěné letáčky. Co jsme se z nich krásných věcí dozvěděli! Stálo v letáčku, že Češi, v Rusku před vojnou usedlí, utvořili již v roce 1914 »Družinu dobrovolců« a hned v září toho roku odešli na frontu pomáhati ruským vojákům v boji proti Rakousku. Až pod Krakov se s ruským vojskem dostali, na Slovensko pronikli, jdouce stále před ruskými armádami jako razvědčící, t. j. zvědo- vé. Dále stálo v letáčku, že se denně sta českých zajatců ze zajateckých táborů do československých legií hlásí, že již dva české pluky: Mistra Jana Husi a Jiřího z Poděbrad (málem tři tisíce dobrovolců) na ruské frontě bojuje a tisíce dobrovolců že ještě čeká nedočkavě, aby mohli řady bojujících zesílit. Nam, kteří jsme šli právě do zajetí, v letáčku radili, abychom si v zajetí odpočinuli, zapomněli na útrapy válečné a přemýšleli o tom, co jsme v letáčcích četli; až pak se rozhod-

neme bojovati za svobodu vlasti po jejich boku, abychom přišli, že budeme vítáni.

Mezi zajatci chodil též vysoký, snědý srbský plukovník v dlouhém, šedém plášti na paty sáhajícím, ve vysokých botách. Bystře obcházel naše řady. Za ním v několika krocích kráčel jeho sluha s balíčkem letáček. Plukovník volal do tlupy zajatců, a kde se mu ozvali Srbové, tam zamířil, rozdával letáky a se zajatci hovořil.

Také italští důstojníci již v Dárnici byli a shromažďovali kolem sebe zajaté Italy. Oznamovali jim, že ti, kteří by chtěli jít do-

Bylo již k večeru, když nás pouštěli bránou do dárnického zajateckého tábora. Dříve však, než nám bránu otevřeli, prohlédli kozáci všem rance, aby si z nich vzali na památku vše, co se jim líbilo a o čem mysleli, že by to byl pro zajatce přepych. Brali nože, tužky, břitvy, hřebeny, zrcátka, hodinky a z prádla nechali každému právě, jen to, co měl na sobě. Také měl-li kdo dvě houně na přikrývání, jednu si vzali na památku. Uloupené věci házeli na hromady, a pak se o to po bratrsku na naše zdraví rozdělili. Sta- verst vlekli jsme se s těmito věcmi, neprodali

Dárnice, nádraží u zajateckého tábora.

Foto Pámátník Odboje.

brovolně bojovati za svobodu veliké Italie, budou italskými loděmi převezeni do Italie.

Alsasanů ujímali se důstojníci francouzští, Rumunů důstojníci rumunští.

Tak všichni národové rakouští šikovali se hned na prahu ruského zajetí v Dárnici, v legie, aby šli bojovati za svobodu svých krajanů, ujařmených od nelidských Habsburků.

Jediní Němci s Maďary zůstali věrni starému císaři, ale s hrůzou a zlou předtuchou nedobrého konce hleděli na počínání ostatních zajatců. Ježto neměli čistého svědomí, krčili se bázně v ústraní.

jich, ani když byl hlad největší, a teď u samotného cíle nám je sebrali! Také mně nechali ze všeho jen prázdný tlumok, jednu košili a jedny spodky, které jsem měl právě na sobě. Když jsem potom v táboře batoch na ruby obracel, vypadla z něho ještě jedna ponožka. Nezahodil jsem ji, ale uschoval pro strýce »příhodu«. A také se mi opravdu později znamenitě hodila. Když totiž na Sibiři nastaly zlé zimy a já nemohl na palandě ležeti v botách, zábly nohy. A tak jsem pak ponožku přezouval s nohy na nohu; když jednu zahřála, půjčila ji druhé.

V táboře jsme se rozešli, každý kam chtěl,

abychom si vyhledali nocleh. Ku podivu, zemljanky byly téměř všechny prázdné. Za to v lese pod plátěnými stany bylo plno. Tři neděle nocovali jsme pod širým nebem, i přišel nám ten nocleh pod střechou velmi vhod. Proto jsem se s kamarády Bočanem a Bažantem nastěhovali hned do první zemljanky. Ulehli jsme oblečení, protože v zajetí nebylo radno svlékati se a zouvati, nechtěl-ráno pohřešiti kabát, kalhoty či boty. Záhy jsme usnuli, těšíce se, jak si dnešní noci slavně pohovíme. Ještě jsme však ani pořádně neusnuli, a už jsme byli všichni opět na nohou. Probudila nás veliká palčivost na těle.

Sháněli jsme se po příčině toho a poznali, že naše zemljanka je jediným mravenišťem. Červenými mravenečky se tu jen hemžilo. A ti kousaví tvorové zalezli nám za košile, do vlasů i do bot a štípali nemilosrdně. Vyběhli jsme před zemljanku, svlékli se do naha a vytřásali nezvané hosty z prádla s málo lichotivou lamentací. To bylo pěkné přivítání na prvním noclehu v Rusku pod střechou! Do zemljanky jsme se již nevrátili. Šli jsme do lesa a nocovali mezi kořeny košatých borovic, které nám šuměly tiše, klidně ukolébavku jako ohlas vzdáleného zvonu.

V dárnickém lese šumělo dnem i nocí. Vysoké staleté stromy s mohutnými červenými kmeny stály tu jako zachmuřené řady vojnů, pevně semknuté k sobě v korunách zelenými větvemi. Dole pod nimi ve stanech bylo ticho a voněla pryskyřice. Ve vrcholcích sosen bez konce a přerušeni táhl lesní šumot jako smutné vzdechy starého člověka. To staré sosny si vyprávěly o utrpení ubohých zajatců, kteří tu kdy mezi kořeny jejich nocovali. Hleděly na své dnešní nocležníky soucitně, chránily je svými větvemi, jako kvočna chránívá svá kuřátka, a šeptaly si za noci o ubožácích, kteří zde v lese vzdychávali a zmrárali za třeskatých mrazů, i v létě za palčivého vědra. Šeptaly si tiše a kývaly vážně svými košatými hlavami.

Spali jsme pod širým nebem, ale byli jsme přece klidnějšími a spokojenějšími. To nás všecky nesmírně blažilo, že jsme se konečně zbavili zlých, nelidských průvodců, černých kozáků.

V dárnickém táboře hlídali zajatce statní

vousatí mužici, domobranci »ratníci« zvaní, chlapci čtyřicetiletí se žlutými plechovými kříži na beranicích, bojovníci z války rusko-japonské. Mnohý z těchto »ratníků« zkusil dojista sám na své kůži, jak chutná zajatecký chlebiček. Jistě mnozí z nich seděli celé léta za drátěnými ohradami v mikádově říší vycházejícího slunce, na ostrově Nipónu či Kin-čin, a jedli ztuchlou, nemaštěnou, rýžovou kaši a smrduté mořské ryby. Zajisté že bývali též bití po patách bambusovou holí, sedávali s kládou na krku a na nohou, ale teď sami se zajatci soucitu neměli. Záhy jsme poznali, že jsme přišli z bláta do louže.

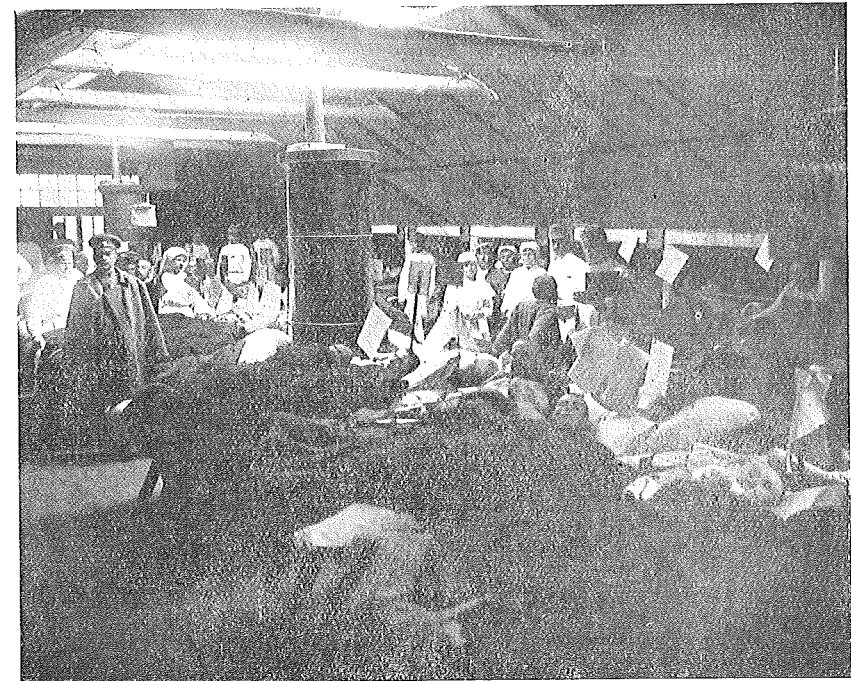
Ratníci měli místo pušek notné »dubinky«, obušky dubové, a těmi co chvíli někoho přetáhli — hlava nehlava — žes věru byl někdy na rozpacích, nebyly-li rány nagajkou lepší, než rány dubinkou.

Do dárnického tábora svázeli zajatce ze všech ruských front a odtud pak je rozváželi do celého Ruska i na Sibiř, na práce do uhelných dolů, továren, do vsí k mužikům na polní práce, do lesů, na železnice, do táborů v pískách Turkestanských a Oremburské stepi. Slované, prý na rozkaz samotné matky carevny, sestry německého císaře Viléma II., vozili hlavně do bahnitých tunder na kácení lesů a ku stavbě dráhy Murmaňské, vedoucí z Petrohradu bahnitými, jezernatými krajinami, poblíž hranic finských k severnímu Ledovému moři. Dráha ta je stavěna na kostech slovanských zajatců. Tisíce Srbů, Čechů a Poláků na Murmani zhylo a mnozí se raději sami zabíjeli, nemohouce utrpění a nemoce snášeti. Ti, co Murmaň přežili, budou na ni do smrti s hrůzou vzpomínati.

Teď právě bylo v táboře několik tisíců zajatců a denně nové transporty přicházely. Kuchyně v táboře byla však malá, nedostačující. Proto musili kuchaři vařiti od rána do pozdní noci v ohromných kotlích s velkými dřevěnými poklicemi hrachovou polévku, prosnou kaši a vodu na čaj. K obědu pak chodil oddíl za oddílem, takže se obědvalo celý den. Od rána do rána stály řady zajatců před kuchyní a čekaly na oběd. Obědvals proto někdy časné ráno, jindy zas až k půlnoci, jindy opět na tebe řada ani ne-

přišla, abys druhého dne dostal třeba dva obědy. Každý zajatec dostal k obědu kotlík polévky, již by bylo lépe říkati špína, a k tomu na dlaň lžici horké prosné kaše, nemaštěné kaše s pískem a rozvařeným myším trusem. Obojí — totiž polévka i kaše — nebylo stejně k jídlu. Chodili jsme však přec pro oběd, protože k polévce dostal každý půl kilogramu slušného chleba a tři kostečky cukru, jediné, co mělo cenu. A lidé se o ten oběd ještě rvali. Při jedné takové rvačce o jídlo, spadl nějaký Maďar do velikého

aby zoufalství zajatců bylo dovršeno, rozmohla se v táboře úplavice a tyfus. Lidé zmrárali po desítkách hladem a nemocí. Ráno vždy nebožtíky vynesli, pochovali a na jejich místa položili jiné. Při tom v každé zemljance byl obchod a zvláštní kuchyně. Tu staří ratníci, spolčení se zajatci-židy, vařili a prodávali za nekřesťanské peníze jídla z toho, co v zajatecké kuchyni ukradli. Koupiti jídla mohli si přirozeně zase jen ti, kteří měli peníze. Tak tito bezcitní upíři za cenu zajateckých životů bohatli.

Dárnice, zajatecká nemocnice.

Foto Památník Odboje.

kotle, zapuštěného v zemi a v kaši se doslova uvařil. Vytáhl jej, ale kaše se snědla. A co ještě věci jsme viděli u vaření, při kterých nás chuť na jídlo dočista přešla!

Bylo-li zle zdravým zajatcům v táboře, stokrátě hůře bylo nemocným a dlouhými pochody vysíleným. O ty se tu nikdo nestaral, každý byl rád, nezemře-li sám hladem. A že nemohli tito ubožáci dojiti ani ke kuchyni a peněz také neměli, umírali v zemljankách, na ulicích mezi nimi a v lese pod borovicemi hladem. Čtyřicet, padesát takových ubožáků umíralo tu každé noci.

Toužili jsme dočkati se ještě jednou v životě toho štěstí, abychom se dosyta mohli najísti chleba. Teď nám jej dávali denně vždy méně a méně. Lidé se rvali i o to, kdo půjde pro chléb do pekárny, třeba cesta trvala celou hodinu. Každý se však s nákladem rád dřel, protože si směl za odměnu nechat hrst drobtů od cesty. Byli jsme slabí, sotva jsme nohama pletli. Když se chléb rozdělil na porce, losovalo se, kdo si kterou hromádku vezme. Kousky chleba se dělily slámou, ale bylo přece možno, že některý kousek byl o milimetr silnější neb slabší.

A k tomu se ještě stále povídalo, že bude hůře. Byl to život k zoufání. Jakmile zajatci chléb dostali, hned se do něho hladově pustili, aby jim jej nikdo neukradl. A byla to podívaná až k pláči. Když jeden jedl, druzí ho obstoupili, dívali se závistivě na jeho ústa a chutí jim sliny od úst tekly.

*

Na vydírání peněz od zajatců byla proměněna jedna zemljanka — čtrnáctka to tuším byla — ve vězení. A to dárnické vězení bylo raritou mezi vězeními. Byl to kriminál pro chudáky, kteří už neměli v kapse ani dva ruble.

Šels tábořem v božím pokoji a vědom si toho, žeš nikomu neublížil, křížem stébla nikomu nepoložil, když v tom tě náhle chytne ruský ratník za límec, cloumá tebou jako se zlodějem, dubinkou ti před očima šermuje, křičí: »Idi, idi, psi synu!« — a táhne tě kamsi. Za chvíli jsi v smradlavé zemljance za zamřížovanými okny, naplněné vězni zajatci. Ptáš se, co to znamená a dozvíš se, že můžeš být za chvíli na svobodě, máš-li ovšem v kapse aspoň dva ruble. Seženeš-li takové bohatství po kapsách, požádáš některého ratníka, nejlépe toho, který tě před chvílí uvěznil, aby tě dovedl na záchod, cestou mu stiskneš bakši do dlaně, ratník rázem pochopí, žeš zcela nevinný, nechá tě utéci a na zpáteční cestě si chytne vězně nového, který mu právě padne do rány a vypadá hlavně tak, že by mohl mít v kapse dva ruble. Když je vězení plno chudáků bez haléře, vyvedou je ratníci z vězení, naloží do prvního vlaku, který pro zajatce přijel a pošlou na Sibiř, do Turkestanu nebo na Murmaň, aby tam za trest zemřeli, protože neměli v kapse ani mizerných dvou rublů.

V dárnickém táboře byla také řada nemocnic. Do těch sváželi raněné zajatce s fronty, obvazovali je zde a po několika dnech odpočinku zase nakládali do nemocničních vlaků. K těm lezli ubožáci po čtyřech, po třech, skákali o jedné jako psi, kterým přetloukli nohy. A po stranách jdou navoněné, nafintěné »milosrdné sestry«, v koutku úst žmolí lhostejně cigaretu, ruce mají nevšimavě v kapsách kožených kabátů. — V nádvoří stojí nepřehledné vlaky s rus-

kými vojáky, jedoucími na frontu. Vojáci vyskakují z těplušek, mají slzy v očích a přenášejí ty mrzáky sami přes hnůj a kaluže. Ozve se zaklení, nadávka. Milosrdná sestra se obrátí, přesune cigaretu do druhého koutku úst a dívá se klidně po obláčcích dýmu.

Nežli se vlak naplní od lokomotivy dozadu, vynášejí již z předních vozů zase mrtvé a odvázejí je na malých vozících na dárnický hřbitůvek.

Takové věci se dějí v Dárnici. Ptáš se, kde zůstala svoboda, lidskost, láska k bližnímu? Není jich v dárnickém táboře, byly asi také vyvezeny na Sibiř. Komu máme žalovat na své strasti? Bohu? Tomu jistě ne, když na nás nevinné toto vše dopouští, zatím co vinníci smrti milionů žijí v hojnosti a milosti boží. A kde je lidské milosrdenství a spravedlnost? Není už jich na světě. Nejlépe opravdu těm, jež kryje nehostinná země dárnického hřbitova, běda však nám živým. Uvědomuješ si poznenáhlu beznadějně postavení, v němž se nacházíš, a závidíš těm, které zabila nepřátelská kule v bitevní čáře, když už byla tvým údělem smrt. Lepší, stokrát lepší smrt kulí, nežli děsná smrt hladem! Proč nás mučí, proč nás raději nepobijí. Ó, klidě, míre, kdo tě přivede zpět na zmučený svět, kdo nás vrátí kdy našim rodinám? — Kdo? — — Kdo???

*

Na dárnickém hřbitově za lesem je tisíce hrobů. Od počátku vojny pochovávají sem zajatce, kteří v tomto příšerném táboře zhylnuli. Nejvíce ubožáků zemřelo zde v zimě r. 1914. Tehdy byla na místě tábora pouze drátěná ohrada, v ohradě stály jen staleté sosny, ale nebylo, kam by zajatec hlavy sklonil; nebylo jediného stanu, jediné zemljanky. Zajatce vodili do této ohrady, dali jim motyky, pily a sekery a poručili stavěti zemljanky. Než byla první zemljanka hotova, musilo pět tisíc zajatců spát za třeskutých ruských mrazů u ohňů pod borovicemi. Každého dne ráno bylo mnoho z těchto ubožáků zmrzlých; přišli noví zajatci, pochováli kamarády, aby zas oni byli pochováni těmi, kteří přijdou po nich.

Les dřevěných křížů s čísly na dárnickém hřbitově hlásá světu a žaluje, kolik tisíc ne-

vinných, dobrých lidí, otců rodin zhylnulo tu za cizí viny. Pod těmito dřevěnými kříži dřímá svůj věčný sen také sta dobrých chlapců z Čech, Moravy, Slezska i Slovenska — a mnohé děti, oplakávající drahého tatíčka, nevědí, že i on leží mezi neznámými zajatci na dárnickém hřbitově a staleté sosny šumí mu nad hlavou. Budiž jim ruská země lehkou!

Mezi šťastnými nešťastníky odpočívá též můj přítel Bažant. Již cestou z bojiště trpěl úplavici a v Dárnici jej smrt vysvobodila — docestoval. Jednou ráno jsme jej našli v koutku u zemljanky mrtvého. Ležel opřen o střechu s očima široce otevřenými, pootevřenými rty, obličejem zamodralým, polo na střeše, polo na písku. Celý den shora hřálo jej slunce, zdola pátil žhavý písek. Lesklé mouchy, které jindy porůznu honily se borovým lesem, nebo rozpustile škádlily ospalce v stínu lesa, v rojích jásaly teď nad ním. Vesele lomozíci, bystré a dovádivé, lezly mu do nosu i do pootevřených úst. Jako včely česnem vcházely a vycházely otvory kol knoflíků kalhot. Napasené odletovaly, aby svým jedovatým štípnutím očkovaly nákazu do těl pískem tábora bloudících živoucích mrtvol zajatců.

Pozdě odpoledne přijeli čtyři otrhaní zajatci s dvoukolovou károu. Za nimi kráčel vousatý ruský voják s obuškem v ruce. Tím poháněl tahouny — lidi, jedva vlekoucí nohy v horkém písku, k rychlejší chůzi.

Dva zajatci stáhli mrtvého se střechy a

ohlédli se po kamarádech, žádající, aby jim pomohli. Ti jen velmi neochotně se sehnuli, uchopili mrtvolu pod pažemi a hodili ji na káru. Voják si zapálil smradlavou cigaretu ze štiplavého tabáku machorky, křikl na zajatce, tahouni se zapřeli do káry a pohřební průvod se hnul lesní cestou k dárnickému hřbitovu. Na hřbitově kopala rota zajatců do zásoby hroby od rána do noci. Asi padesát hlubokých děr čekalo tu na svoji kořist. Kára se dokodrcala k hrobníkům. Ruský voják, který dohlížel na hrobaře, ukázal holí na krajní prázdný hrob, k tomu tahouni káru zavezli, svalili náklad přímo do hrobu a bylo po pohřbu. Nikdo se s ubožákem nerozloučil, nikdo slzičky nad hrobem neuronil. Přišli tři zajatci hrobaři, pohlédli do hrobu, nedalo-li by se něco potřebného s mrtvého svléci, a když poznali, že se už někdo před nimi o mrtvého postaral a boty i kabát mu svlékl, plivli do dlaní, chopili se lopat a počali zasypávat hrob. Když byli s prací hotovi, přišli jiní dva zajatci. Nesli prostý, nebarvený kříž s černou tabulkou, na níž bílou barvou bylo neumělou rukou namalováno číslo hrobu. Zarazili kříž do kypřého písku a odešli.

Tak dokončil Bažant svoji pozemskou pouť a jeho malý synek ve vsi u Kolína nedozví se snad nikdy, kde hnije jeho nešťastný, dobrý táta. A jako Bažant, skončilo jich v Dárnici na tisíce. Ti, co hrůzy tábora přezili, s hrůzou vzpomínají a do smrti nezapomenou.

X

ZAJATCI

JAROSLAV ČIŽMĀŘ

Když jsem koncem srpna 1914 přijel do Kijeva, abych vstoupil do České družiny, prošlo městem jistě již mnoho desítek tisíců zajatců, jak rakouských, tak i německých. Proudly zajatců německých bylo možno pozorovat, jak procházejí ulicemi, sledovány nenávisnými zraky obecnosti, čehož však mnozí z nich nedbali a rozhlíželi se, ne-li pohrdavě, tedy jistě s úšklebkem, ač většina z nich, jak vždy, byla unavená a apatická. Docela jinak přihlíželo obecnstvo kyjevské k Rakušanům. Rakušané byli často v první době podělováni houskami, cigaretami, sem tam i nějakým rublem, citlivějšími občany nebo občankami, kteří jistě své malé dárky doprovázeli přáním, aby v případě, kdyby jejich blízký přišel do podobné situace, našel také podobnou malou pomoc. Rakušané, pro široké ruské obecnstvo, jako by ani nebyli nepřátelé. Pohlíženo na ně jako na nešťastné oběti nerozumné politiky jejich státu a všeobecně v lidu bylo rozšířeno mínění o malé zdatnosti rak. vojsk. Názor ten měl svůj původ v poměrně snadných a rozhodných vítězstvích Rusů v Polsce a v Haliči. Kijevské obecnstvo také však z části vědělo, že Slované tvoří velkou část rakouského obyvatelstva a tedy jistě i zajatců a dovídalo se z novin o malém nadšení, se kterým byla u nich válka přijímána.

Velký vliv na veřejné mínění kijevských měli místní usedlí Češi a Slováci a český týdeník »Čechoslovan«, z něhož často čerpaly zprávy místní listy. Nejlepší, však propagandu naši známosti konala tvořící se v Kijevě »Česká družina«. Do »Družiny« scházeli se z celého širokého Ruska po většině mladí, veselí hoši, kteří často pochodovali

za zpěvu zajímavých písní kijevskými ulicemi na cvičiště, poutali pozornost starých i mladých, vzbuzovali zájem a také informovali široké kruhy občanstva, kdo to Češi jsou, co chtějí, proč jedni utíkají z rakouských posic a druzí se tlačí do řad ruského vojska.

Dlouhé, jakoby nekonečné zástupy zajatců procházely denně ulicemi a byly veděny často nejdlejší cestou a nejživějšími ulicemi, hlavně asi jako ukázky vítězství a převahy ruských zbraní. Průvody zajatců měly jistě působiti také na lepší náladu obecnstva, ale unavené, hladové a špinavé zástupy vzbuzovaly především útrpnost a soucit, alespoň u citlivějších lidí.

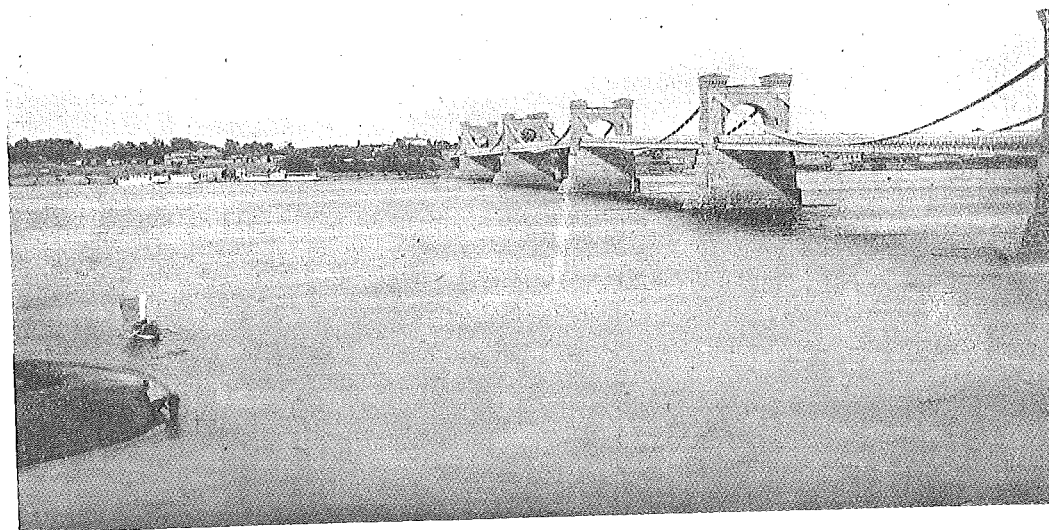
Přicházející naši zajatci byli však nejen tělesně unavení, ale hlavně naprosto zklamání, neboť doufali, že najdou Rusko bratrské, slovanské, našemu lidu přátelské a doufali v jisté ohledy a v snesitelný život. Nenalezli však v Rusku ze všech těch dlouho sprádaných a tajených přání nic a zklamalo je všecko, veškeré doufali.

Byly to hlavně vojenské kruhy v zázemí, které tvrdou rukou bořily vzdušné plány zajatců. Byli to pro ně jen zajatí nepřátelé a vojenští páni nepřipouštěli si nějaké sentimentální úvahy o slovanstvu a bratrství s vojáky, kteří, jak oni se vyjadřovali, byli vzati se zbraní v ruce na válečném poli. Že se naši lidé často a často vzdávali dobrovolně, právě oni snad nejméně přiznávali, neboť jim záleželo na tom, aby ruský národ ve vlastních vojácích viděl hrdiný, kteří sami vojenskou zdatností všecky úspěchy přivodili. Jak se naši dostávali do zajetí, věděli jen ti prostí »zemláčkové« na posicích, kteří si pochvalovali, že austriáci nebojují nijak zuřivě

a vojna s nimi že se vede přece jen lidštěji, nežli na frontě germánské.

Naši lidé přecházeli do Ruska rádi a cítili uspokojení, že vyvázli z nebezpečí válečných polí, kde neměli proč strádat a umírat. A naopak cítili, že svou přítomností a každým činem pomáhají odvěkým a skutečným nepřátelům. Válka však zklamala naše lidi na obou stranách. V rakouské armádě byli považováni za element státu nebezpečný, za více méně skryté a tajné zrádce, na které nebylo spolehnutí. Když pak přišli do Ruska, opředeného představami o dobrém

Cesta »České družiny« na frontu byla radostná a to proto, že odjížděli jsme všichni, kam jsme si sami přáli, dobrovolně, plni nadšení a dobrých představ o svém poslání, o možném dějinném uskutečnění, znovu vstalých tužeb po samostatnosti národa. Radostné ty pocity byly jediné naše. Ty neznali a nemohli procítit ti, na druhé straně. Potkávali jsme tehdy cestou stále vlaky, průvody lidských mrtvol v rakouských stejnokrojích. Vyhublé, špinavé postavy v sešlých uniformách, krčící se do límců pláštů a přes uši spadající jim známé a většinou velké

Kijev, most přes řeku Dněpr.

a laskavém přijetí, našli ve velké většině mrazivé nepochopení, ústrky a přímo děsivou skutečnost, bezohledného režimu pro všecky zajatce stejného a pro slovanskou jejich část, někdy i horšího.

Kolikráte já a my všichni museli jsme uklidňovati do krajnosti rozhořčené naše zajatce, počínající již v první době pobytu v Rusku nenáviděti, což je obklopovalo a co bylo ruské. Proto také jsem vždy tak vysoce cenil ty jedince, kteří přes všecka příkoří a zklamání přišli, když mohli, brzy mezi nás.

čepice. Celé ty zástupy zajatců byly bez vlastní vůle podrobeny rozkazům, ne snad ani tolik zlých lidí, jako vojáků, pociťujících moc a mohoucích ukázati svoji vůli celým stům nepřátel. Ohromné, stále přicházející kolony zajatců zvětšovaly všude na stanicích a etapách také chaos a poskytovaly možnost nekale těžiti na účet hladových a unavených ubožáků.

Rakouští zajatci přes to byli pro nás naši milí krajané a rozběhli jsme se také ihned mezi ně, dotazovali se po novostech a hlavně vyhledávali známé a blízké lidi. A našli se!

Hned v Radziwiłowě našel družiník mezi zajatci bratra a při radostném a nenadálém shledání nemohli snad ani ihned dobře pochopiti situaci. Okolnosti shledání byly jistě tak delikátní, že přes radost, na tváři zajatce bylo znát velký otazník a nemožnost správného pochopení. Domluvili se však brzy a družiník přišel k nám uspokojen tím, že bratr vyvázl z nebezpečí a nebude muset dále bojovat na druhé straně. Zajatec přiznal, že bratr jde za dobrou věc, že koná svoji povinnost a ujistil, že jak bude moci, přijde také mezi nás.

Těsně před Lvovem setkali jsme se s transportem zajatých důstojníků-Čechů a dali jsme se s nimi do živé debaty o tom, kam jdeme, jak na vánoce budeme jistě doma atd. Já radostně zdůrazňoval, že k nám na Valašsko přijdeme nejdříve a líčil všem, jak vesele budeme procházet našimi městy a vesnicemi, v prvních řadách ruských vojsk. Plány naše a růžové perspektivy musely býti velmi opravdové, poněvadž jeden poručík z Kroměříže pověřil mne vzkazem dívce svého srdce, k němuž jeho oddaný sluha dodal pozdrav své panence. S vážnou opravdovostí a rukou dáním jsem se zavázal, že se postarám pozdravy vyřídit a ubezpečoval zajatce, že to ani s nimi dlouho trvat nebude a budou doma.

Ve Lvově zdrželi jsme se několik dnů a žili jsme tam stále mezi zajatci, kteří byli přiváděni na dvůr kasáren, v nichž jsme tehdy bydleli. Tam jsme si také prohlíželi celé vlaky ukořistěných zbraní, plné vagony rakouských tornister a jiných věcí výzbroje. A tak to šlo stále cestou do Jaroslavy a dále až pod Krakov, že se nám zdálo, že všecko rakouské vojsko jest již v Rusku.

*

Byl jsem jedním z prvých, kteří se ranění vrátili již v prosinci 1914 do Kijeva. V době zařízené nemocnici cukrovárníka Galperina vyhojil jsem se dosti brzy a v lednu 1915 byl propuštěn jako rekonvalescent na měsíční dovolenou. Tehdy byla již v Kijevě celá obec zajatců lékařů-Čechů, s nimiž jsem se scházel častěji v české jídelně na Vladimírské ulici. V hotelu »Praga« poznal jsem Bohdana Pavlů, který tam přednášel o po-

měrech u nás a mezi rak. vojskem. Jindy našel jsem v zadních místnostech hotelu dva rak. zajatce, které si odvedl jeden družiník z transportu na nádraží, poněvadž to byli jeho známí a odejel pak s nimi do »Družiny«.

Častěji jsem také zašel do kijevské pevnosti, kde v rozlehlých místnostech leželi nemocní zajatci a mezi nimi opět mnoho našich lidí. Přivázeli tam celé vlaky nemocných, strašně omrzlých rak. vojáků a lékařů a častěji jen felčáři odstraňovali jim prsty i části chodidel. Jinde, jako na př. v Prozorovské bášni, bylo jich na sta nemocných tyfem. Hrozná ta nemoc nemilosrdně řádila mezi nimi a vyřazovala stále slabší, kteří v desítkách denně byli odnášeni na blízký hřbitov. Ve vzpomenu té bášni neobyčejně obětavě působily dvě české dámy, pí. Šilerová a pí. Nessy, a pomáhaly našim lidem s nevšední láskou. Od nich dověděl jsem se, že tam leží také můj krajan Navrátil ve velice bídném stavu. Navštívil jsem ho a našel úplně shrouceného a vysíleného, více mrtvole než živoucímu člověku podobného. Měl radost, že se sešel se známým, hořce si stěžoval a skoro bez naděje se díval do budoucna. Byl jsem opravdu dojat jeho stavem, poprosil pro něho o náležitou pomoc a zanechal mu několik rublů. Navštívil jsem ho ještě několikrát, pozdravoval se a putoval pak dále do Ruska, aby učinil místo jiným. Někdy na to vzpomínáme a když se podívám nyní na jeho kulaté bříško, smějeme se radostně oba.

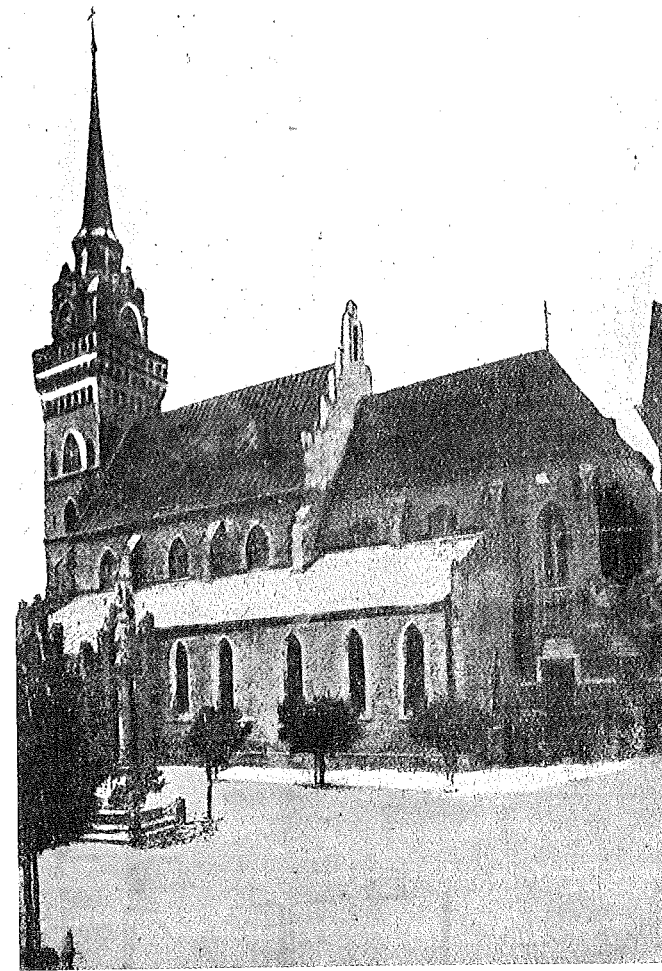
*

Koncem února 1915 byl jsem již zase v Tarnově u »Družiny« a brzy na to u naší třetí roty, u posic na Dunajci. Poměrný klid a pravá zákopová vojna dávala málo zajatců a přivedli je naši, kteří musili je přímo vytahovati z nepřátelských okopů. Štáb poručil si »jazyka«, aby věděl, které části protivníkovy jsou na druhé straně a družiníci musili zajatce dovésti, ať je dostali jak chtěli. Tehdy také byly podniknuty ony znamenité rozvědky, které založily pozdější slávu československých rozvědků a připravily půdu dalšímu rozvoji našich vojsk na Rusi.

V dubnu 1915 byl jsem přeložen do štábu 9. korpusu jako tlumočnick a dostal se tak do samého střediska zajateckého oddělení, velké

vojenské jednotky. Bylo nás tam několik a pomáhali jsme jazykovými znalostmi při výslechu zajatců. Brzy na to nárazem generála Mackensena pohnula se ruská fronta a my se štábem ustupovali od Tarnova na Lublín, až k Brestu Litevskému. V té době bývali jsme přímo zaplavováni zajatci a byly to hlavně hlídky, které je pravidelně a každodenně

vali se na poměry v zázemí i na frontě. Tak snadno dověděl jsem se, co nás zajímalo a obyčejně druhého dne při oficiálním výsledku nemohl zajatec vyprávěti smyšlenky. Také stálým doplňováním zpráv a jejich kontrolou poznalo se ihned, zdali mluví pravdu. V té době četli jsme české i německé noviny denně, ač jsme je obdrželi s nějakým spoždě-

Tarnov, katedrální kostel.

k nám přiváděly. Službu organizovali jsme přesně a věděli vždy, které části nacházejí se u protivníka na úseku našeho korpusu, jména velitelů, počet a druh zbraní, kulometů, stav mužstva i rezerv. Výsledky prováděli jsme tak, že důstojníky a poddůstojníky rozdělili jsme si na menší skupiny a za stakanem čaje a při cigaretě vyprávěli jsme volně a dotazo-

ním od zajatců, ale tak pravidelně, jako bychom byli na ně předplaceni. Zajímavé zprávy překládali jsme také pro štáb a časopisy. Snadné výsledky byly se zajatými Židy, kteří plni ochoty snažili se vyhovět do nejmenších podrobností. Jistě sebevědomí mívali někteří rakouští Němci, ale i oni dali si říci, zvláště když jsme ukázali znalost věcí, které

nás zajímaly. Češi obyčejně nedělali tajnosti a klidně a věcně uváděli, nač byli tázáni. Stalo se nám však několikrát, že někteří aktivní důstojníci Češi kategoricky odepřeli odpovídat, odvolávajíce se na přísahu atd. Mnohé však také zajímalo, kdo my jsme a jak se dostáváme do ruského vojska. Informovali jsme je důkladně, ale věc byla pro ně příliš nová, aby ji rozuměli. Tak přešlo tisíce a tisíce zajatců kolem nás, většinou stejně ubohých, hladových a unavených, znechucených vším tím nezvyklým a těžkým životem. Říší Němci přicházeli hrdí, jakoby povýšení a

nejpříšernější představou o úzasech a zločinech, páchaných prý jimi na bezbranných zajatcích. Oni konečně ti kozáci nebyli nevíňátka, ale jistě nedosahovali slávy, šířené o nich v rakouském vojsku.

Jinou zajímavostí bylo, že každý zajatec dokazoval, že on »nepucal«, jak snažil se srozumitelně vyjádřit. Nestřílel nikdo a většina si vůbec ani nevystřelila, ač někdy právě ukončená střelba dokazovala o příkladné vojenské poslušnosti a horlivosti. Velký rozdíl byl, byl-li zajatec vzat sám, s malou skupinou nebo ve větším celku. Jedincům byla věno-

Odpočinek na cestě do zajetí.

Foto Památník Odboje.

vždy předem prohlašovali, že se nevzdali dobrovolně, nýbrž přesile a že litují, že nebudou moci pro Vaterland bojovat. Z těch dostat zprávy, byl vždy těžký úkol, ale i ten se nám obyčejně po delší době zdařil, ač mnohem nesnadněji a nikdy úplně.

*

Je jistě zajímavé, jakým způsobem konali zajatci první kroky v novém prostředí. Každý zajatec byl pln obav a bázně. Přešli jen neveliký pruh země, od jedné okopů do druhých a obklopovalo je naprosto jiné, nezvyklé okolí. Nejistota a strach, stupňované báhorkami o uřezávání uší, nosů a pod., provázely každého. Slovo kozáci — bylo všem

vána zvýšená pozornost a často to odnesly hodinky, na které byli Rusové jako čerti nebo i prsteny, peníze a pod. a zajatec býval obrán o všechno. Jindy to s kyselým úsměvem daroval, poněvadž doufal, že mu to získá jisté ohledy.

Zajatci, vzatí na rozvědkách a přivedení do okopů, bývali úplně zmatení a často, když je přivedli do okopů, zdravili prohlížející si je vojáky »Má úcta« nebo i »Poklona, pánové«, ovšem k velikému potěšení nového okolí. Zemlžáci nabízeli obyčejně novým příchozím něco k jídlu, nezbytnou papirosu a snažili se vyzvědět, jak bylo u nich, mají-li tam ještě co jíst, kdy bude konec vojny a zdali nezemřel

starý Franc Josef, který byl u všech velmi populární. Viděl jsem mnoho zajatců, ale veselých jsem viděl málo, jak by se zdálo zcela přirozeným. Bylo přece jen těch otazníků mnoho a nejistota ve všem veliká.

Naši lidé, když jsme jim hned na pozicích vyprávěli o »Družině«, ve velké většině nevěřili našim předpokladům, nebo pod dojmem válečné hrůzy nemohli to pochopit, poněvadž u nich byl jasný jen jeden pocit — že se zachránili, že do okopů, bojů, útoků již nepůjdou a že život není již tak ohrožen, jak byl. Všichni však měli velkou starost, jak bude dále, zdali půjdou do Sibíře a jak se jim povede. Proto také nebyla a nemohla býti správná akce, přijímatí dobrovolce ihned na frontě, poněvadž byl každému opravdu nutné, aby si odpočinul, zotavil a hlavně duševně se uklidnil, provedl u sebe nutný převrat, zbavil se obav, které před každým vyvstávaly. Pravda, zajatecké tábory pohřbily a ubily tisíce našich lidí, ale to bylo vinou tehdejšího režimu a nedodržení slibu o možném rychlém náboru zajatců do »Družiny«. Zdlouhavost v rozhodování některých zavinil celý náš předválečný život. Tehdy o možné státní naší samostatnosti se vážně neuvažovalo, lid náš ponechán v tomto ohledu v naprostém klidu a proto namnoze věřil, že jediná naše možnost byla Rakousko. Revoluce, revoluční plány nehýbaly našim národem a pozitivní politika spokojovala se s drobkou úspěchů ve Vídni. Pravda, bylo zde Sokolstvo a učitelstvo, naše dvě nejspelehlivější národní složky, ale ani v nich re-

voluční duch nebyl vážně vyhraněn, ani řádně pěstován a pochopen. Národ v pravdě na počátku války stál bezradný, bez přímého ukázání, ale se zdravým instinktem. A tím jsme zvítězili. Malý člověk, dělník, rolník a úředník pochopil dějinnou důležitost a šel, když mohl, kam srdce jeho tíhlo, co musil vykonat, aby uklidnil svědomí, volající po plnění povinností k ujařmenému národu.

Zajatci prošli utrpením válečných polí, zkusili krutou nespravedlnost rakouského režimu, poznali bídu a útisk lidu doma, prošli zklamáním a otroctvím zajetí, ale přišli v řady československých vojáků a dobrovolně rozmnožili šiky bojovníků, kteří nesli na svém štítě vymanění národa z područí nepřátel a získání lidu sociální spravedlnost.

Československý národ ve stotisícovém zastupu zajatců se nezklamal. Všichni ti malí, neznámí lidé dali se do služeb národa, vytvořili pevnou revoluční základnu boj schopného celku a celému světu ukázali svoji bojovou, organizační a kulturní zdatnost. A na to všechno mohl se vši důrazností poukázat opravdový vůdce revolučního národa — Masaryk — když na světovém fóru žádal to, zač jsme se bili a umírali — státní naší samostatnost — a doma pro všechny sociální spravedlnost. V dějinné chvíli československý národ obstál, úkol se zdařil! Jest nyní jen na nás všech, abychom se ubránili proti záškodníkům, kteří nám po všem tom, tak draze vykoupeném sahají, snaží se nás rozeštvat a dosažené výsledky zničit.

X

NA ZÁKOPECH

JOSEF SVATOŠ

Přeběhl jsem do ruského zajetí po krátké, sotva týdenní službě na rakouské straně fronty a šel jsem tam s vědomím, že musím pomáhat bratrskému ruskému národu v jeho zápase na obranu své země všemi prostředky, k nimž budu mít příležitost. Tehdy, v první polovici roku 1915 jsem pochopitelně ještě nevěděl, že bude mně dána příležitost zúčastnit se tohoto zápasu přímo na frontě, jako voják československé revoluce, ale předpokládal jsem, že Rusko bude mých služeb potřebovat, ať již jsou jakékoliv. V tom jsem se nezklamal, právě naopak byl jsem až překvapen tím, jak rychle a brzy bylo mých sil ve prospěch obrany Ruska použito.

Přišel jsem do zajetí počátkem června 1915, tedy právě v době, kdy veliká ruská armáda ustupovala z Karpat a ruského Polska a to způsobem a rychlostí, která nás jako odpůrce Rakouska překvapovala a bolela. Právě proto však cítil jsem v sobě povinnost, pomáhati a nic jsem se nezlobil, když za několik dnů po svém přechodu do zajetí byl jsem zařazen do pracovní družiny, určené k stavění zákopů pro ustupující armádu, nijak nekrytou a na ústup nepřipravenou.

Naše pracovní družina byla sestavena ze zajatců slovanských a románských národností, ale její vstup na nové pole působnosti nebyl nijak slavný. Téměř všichni Rumuni, Italové a Chorváci prohlásili, že zákopy dělají nebudou, že to pokládají za vlastizradu a za zločin, jehož se Rusko na válečných zajatcích dopouští. K jejich protestu připojilo se také určité procento Čechů a tak bylo třeba dlouhého vyjednávání, nežli se podařilo odpor zlomit. Bylo zřejmo, že Rusové nemají

v úmyslu používat násilí, které za daných okolností vzhledem k tomu, že jsme byli pouhých několik kilometrů za frontou, bylo by dosti problematické a i nebezpečné pro ty, kdož by tuto cestu nastoupili a proto se jen vyjednávalo. Zajatci říkali, že jsou sice ochotni kopati zákopy pro ruskou armádu, ale ne na území svého bývalého státu, nýbrž až na území vlastního Ruska. Jednání trvalo několik hodin a teprve když bylo slíbeno, že za práci budou zajatci placeni a že brzy odejdeme do Ruska, pustili se všichni do práce, která nám mnohemu zůstala údělem až do odchodu k čsl. armádě. Bylo sice ještě mnoho mluveno o tom, že za krátkou dobu půjdeme do Ruska, tam že jsou již hotové zákopy betonové, že proto budeme za frontou zbyteční a že budeme posláni daleko do ruské země, kde budeme odměněni lepší prací za to, že nyní Rusku pomáháme v jeho tísní. — Nevěřil jsem těmto řečem, neboť jsem viděl tu úžasnou nepřipravenost Ruska zde, v Haliči a tušil jsem, že nebylo nikdy pamatováno ani na přípravy pro případ ústupu na vlastní území. Se svými myšlenkami jsem se nijak netajil, ale byl jsem za to již od počátku našeho působení za frontou nazýván rusofilem, který si nepřeje nic jiného, než obětování všech slovanských zajatců ruským válečným účelům. Nic jsem proti tomu nenamítal a nezměnil jsem své stanovisko ani v dobách, kdy z rozervaných rukou tekla nám krev a při tom nám svištěl kol hlavy karabáč ruského vojáka, určeného k tomu, aby na nás při práci dohlížel. Byla to mnohdy špatná odměna za dobrou vůli, ale byla to — válka.

Prvním našim východištěm za práci byl

Lvov. Tam jsme byli ubytováni v bývalé věznici, kde nás rozdělili do velkých cel po 50ti. V trestnici mimo nás bylo také mnoho vězňů, zejména haličských Židů, vězněných z opatrnosti, aby nedělali špionáž pro Rakousko. Ve Lvově byl nám popřán dvou-denní odpočinek po cestě z fronty, byli jsme opatřeni šatstvem a obuví, pokud jsme tyto věci neměli a vypraveni tak k málo zábavné práci.

Jak již ani jinak nemohlo býti, při první své cestě jsme — zabloudili. Prochodili jsme téměř celou noc, obešli jsme celé město a když jsme se k ránu poněkud prospali v lese, vrátili jsme se s úsvitem do Lvova. Nedošli

odešli jsme zpět do své vesnice. Naše družina byla rozdělena po vojenském vzoru na roty a čety, z nichž každá měla svého velitele z řad zajatců i ruských vojáků k nám přidělených. Velitelem celé družiny byl starý ruský plukovník Bolhat, dobrý muž, kterého jsme viděli vždy pouze při stěhování z jednoho působiště do místa druhého. Celkem družina čítala okolo 1000 lidí, z nichž větší polovinu tvořili Češi. Dalšími »představnými« byli nám ruští vojáci, vždy jeden poddůstojník a 4 řadoví vojáci pro jednu rotu a jeden rakouský šikovatel. U jednotlivých čet dělali »představené« rakouští četaři a kapralové, vesměs dobří rakouští vojáci, pou-

Rakouští zajatci na cestě do Ruska.

jsme však až do města, poněvadž jsme byli včas opět vráceni. Teprve nyní, když se nám dostalo řádného průvodce, došli jsme do vesnice, v níž jsme měli přebývat. Tam jsme byli umístěni v polozbořených stodolách a ráno zavedeni na místo, kde měly být vykopány zákopy. Vylíčil jsem již, jak jsme práci započali.

Za ustavičného houkání děl z nedaleké fronty dali jsme se do práce, abychom připravili alespoň nějaké útulky pro znavenou, ustupující armádu. Byly to pouze jednoduché zákopy, sloužící opravdu jen jako částečný úkryt, ale i ty byly v nouzi dobré. Pracovali jsme celý den, až teprve k večeru

živající každé příležitosti k tomu, aby Rusko a ruský lid pomlouvali, což jim však nikterak nevadilo, aby na druhé straně nestavěli se loyálními v případě, že s nimi jednal některý z ruských vojáků, k nám přidělených. Tito lidé neopomněli si pořizovati seznamy zajatců, vyjadřujících se proti Rakousku a jeho spojencům a dokonce již nezapomněli zapsati si všechny ty, kdož později projevili sympatie se zahraniční akcí československou. A přece žili daleko lépe, nežli my ostatní, kteří jsme si v rakouské armádě nic »nevysloužili« a kteří jsme vykonávali práci, s jakou se mnohý z nás nikdy dříve tak drasticky neznámil.

Stravování bylo v prvých dnech naší práce na zákopech hodně jednoduché. Dostali jsme každý den jeden a půl funtu (60 dkg) chleba, slaninu, dvě kostky cukru a špetku čaje, což nám muselo vystačiti na celý den. Pracovalo se od 6. hod ráno do 7. hod. večerní, načež bylo veškeré nářadí složeno na hromadu a šlo se »domů«, dobré dvě hodiny cesty. Tam byla již připravena polévka z hovězího masa nebo z ryb. Dále byla vařená »kaše«, t. j. vařená pohanka, proso, nebo kroupy. Jídlo bylo rozdáváno tak, že všichni zajatci postavili se do řady, každému desátému byla dána plechová mísa, do níž byla nalita polévka. Všech deset zajatců sedlo si pak okolo mísy a každý se snažil, aby se najedl. Pochopitelně, že se každý snažil býti co nejbliže u mísy, neboť jinak bylo nebezpečí, že se naň nedostane. V tom ohledu panovaly někde poměry velice zlé. My Češi jsme se snesli a bylo málo případů, že by někdo z nás nejedl, ale na př. u Rumunů, Poláků i Srbů docházelo často až k rvačkám pro větší kousek masa, nebo několik lžic polévky. Tam se ovšem stávaly také případy, že devět zajatců, kteří neobdrželi mísu, bylo nuceno dobře hlídati toho desátého, který často i s »přídělem« utekl někam do skrytého místa, kde sám všechno snědl a nesnědl-li, zbytek pohodil. Byli-li ovšem dopaden při činu, strhla se rvačka, při níž byli nuceni ruští vojáci zakročovati i zbraní. Špatně se vedlo také těm, kteří neměli lžice. Takový nešťastník byl nucen čekati, až se některý z »desítky« nají a zapůjčí mu lžici svoji. Nenašel-li se nikdo tak ochotný, že by nechal jídlo dříve nežli ostatní, nedostal ten, kdo neměl lžice, prostě nic. Takto poškozený čekal ovšem na příležitost k pomstě a ta se naskytila tehdy, když sám dostal do rukou mísu. Potom buď s jídlem utekl, nebo jej raději zničil, ale těm, kdož jej dříve připravili o oběd, se pomstil.

Později tyto poměry změnil se k lepšímu, když byly ustaveny stále »desítky« a když si téměř všichni opatřili šálky neb kotlíky, do kterých pak »nejspravedlivější muž« z desítky jídlo rozdělával. U Rumunů a Poláků však byly menší pŕtky neustále. Také v přidělování cukru, čaje a chleba nastal pořádek,

když měla každá desítka jen poněkud řádného děliče. Rozumí se, že my nejnižší jsme byli šizeni každým, jehož rukama zásobování procházelo, ať již to byl plukovník, nebo ruský šikovatel, či rakouský četař, pověřený správou čety. Proto se často stávalo, že jsme nedostali ani chléb, že nebylo maso, že se přidělovalo pouze půl kostky cukru na den atd., čímž jsme ovšem při své namáhavé práci silně trpěli.

Ve vsi pod Lvovem jsme se zdrželi pouze tři dny. Když jsme třetího dne večer šli ze zákopů, bylo nám oznámeno, že budeme ustupovati. Vše bylo již naloženo na vozech, takže jsme se ve vesnici zastavili pouze na několik okamžiků a pak jsme šli hned dále. Nedaleko houkala děla a všude na obzoru viděli jsme záře požárů, osvětlujících nám cestu. Jdeme jinak tichou nocí měkkými polními cestami, unaveni celodenní prací a horkem, značně nás vyčerpávajícím. Mnozí jdou a spí, jsouce zdržování pouze jakousi zvláštní setrvačností na nohou. Odpočinek není možný, neboť nedaleko za námi ustupuje ruská armáda a potom usednouti, znamená spáti do rána. Jdeme proto stále jako stroje, beze slova a téměř beze smyslů.

Asi ve tři hodiny ráno přicházíme do rozlehlé vesnice, kde odpočíváme. Obyvatelstvo je již na nohou, ale za jakých okolností! Vše chystá se k odchodu před blížící se frontou, každý skládá svůj skrovný majetek na vůz či do rance, co má kdo k dispozici. Nadchází den, na který nikdy nezapomenu. Utíkáme — a s námi jde vše, co je schopno pohybu. Na nízkých povozkách naloženo je vše, co hospodář může z chaloupky odnésti: nářadí, mouka, chléb, šatstvo, peřiny, drůbež, vepřik i telátko, žena i děti, všechno v jedné směsici. Ženy a děti nařikají, muži proklínají neblahý osud, dobytek bučí a plaší se. Na cestě vzniká chaos, neboť prchajících je mnoho, každý se dere kupředu a nikdo opravdu nemůže. Nejhuře je ženám, jejichž muži jsou na vojně a které nemají ani vozu, ani koníka, kterým by svůj skrovný majetek odvezly do bezpečí. V místě zůstati se obávají, když vidí prchati i silné muže a při tom se nemohou pohnouti. Celý jejich majetek představuje dnes velký ranec, jaký

ubohá žena může vléci a několik malých raneců, navěšených na děti.

Prodíráme se tímto smutným průvodem, mnohdy i pomáháme lidem, pomoci nejvíce potřebujícím, a cítíme, jak daleko horší osud postihl často i ty, kdož nebyli přímo povoláni do vojska tak jako my. K dovršení zla přihnala se bouře. Proudý vod rozmáčeji nepatrný a poslední majetek běženců a zbraňují je namnoze toho, co chtěli zachrániti. Křičící se blesky vzbuzují hrůzu v ženách a dětech, které křičí a pláčí, že i srdce otrlého vojáka se svírá bolestí. Pověstné haličské cesty se mění v hlubokou propast, do níž zapadají kola vozíků a nohy chodců tak, že není je často možno z bláta vyprostiti.

Průvod běženců, posílený během dne ještě o uprchlíky z druhých vesnic, pohybuje se stále pomaleji. Proto netrvá to dlouho a od fronty přijíždí dlouhá řada vojenských povozů, odvázejících zásoby více do bezpečí a konečně i muniční vozy a dělostřelectvo razí si cestu zástupem. Pohybuje se rychleji přes tíži nákladu, poněvadž nádherní hřebci, do vozu a děl zapřažení, překonávají všechny potíže. Běženci musí ovšem uvolniti cestu vojenským povozům a protloukají se polem okolo cesty, jak jen mohou. Nevím, jaký byl jejich osud, neboť s příjezdem dělostřelectva nastala i nám chvíle, kdy bylo třeba přidati do kroku a chrániti se od možnosti zpětného zajetí. Byli sice jednotlivci, kteří vědomě zůstali zpět a pravděpodobně se dostali zase do Rakouska, ale všichni ostatní, i když chovali zášť k Rusku pro práci nám přidělenou, stárali se sami dostati se od fronty co nejdále.

Prošli jsme celých 40 km, načež jsme se zastavili v polozbořené vesnici, kde jsme byli ubytováni ve stodolách, prázdných i slámou naplněných. Po malém posílnění uléháme všichni na tvrdou zemi i vysoké vrstvy slámy a za hodinu všichni zajatci i jejich strážci spí tvrdým spánkem. Jsem také unaven a rád bych spal, ale rána na ruce, již jsem dostal při útěku z fronty mě následkem špatného ošetření počíná hnisati a bolí tak silně, že mě nedá spáti. Ležím proto mezi ostatními a otevřenými vraty stodoly pozoruji měsíční noc. Nikde není známek života, i fronta je klidná. Vojska odpočívají po namáhavém

pochodu. Okolo půlnoci však noc oživuje. V nedaléce vesnici se pojednou rozjasní a za chvíli je obloha rudá od záře požáru. Vidím, že hoří celá vesnice a protože nemohu dělati nic jiného, přihlížím nádhernému divadlu jež požár poskytuje. Naše stodola je na návrší, je proto možno přehlédnouti celý kraj i vesnici, v níž jsme ubytováni. Byli-li jsem rozrušen vznikem požáru v sousední vsi, zmocnil se mně tím větší nepokoj při vyšlehnutí plamenů v konci naší vesnice. Chtěl jsem již vyskočiti a probuditi okolní spáče, když pojednou uslyším známý praskot a přímo přede mnou vyšlehnou plameny ze stodoly, naplněné nejenom slámou, ale také lidmi, kteří tam hledali útulek. Vyskočím a vzkřiknu, ale teprve po několika výkřících a řádném zatřepání několika spáči podaří se mně tyto vzbuditi a během deseti minut obě stodoly vyčistiti. Byl také již nejvyšší čas, neboť za dalších pět minut je i naše stodola zachváčena plameny. Požáry byly patrně založeny a nikdo je také nehasil, ani neomezoval. Když jsme byli takto násilně zbaveni útulku, odešli jsme na nedalekou louku, kde někteří pokračovali ve spánku a jiní počali vařiti čaj pro zahřátí skřehlých údů, neboť noc byla dosti chladná. Ráno jdeme do práce, ale silný lijavec nedovolil nám až do poledne něco podniknouti. Stojíme proto a mokneme, až proudy vod stékají nám po těle. Odpoledne ukázalo se slunce, jehož síla brzo vysušila naše obleky a umožnila také práci.

V místě, nazývaném Kamenná Ostrava, nezdrželi jsme se ani celé dva dny a znovu jsme se vydali na cestu na východ. Jdeme hlubokým lesem, skýtajícím toužený chlad v horkém dni. Mýtiny jsou posety zralými jahodami, borůvkami a malinami, které při každém zastavení pilně sbíráme. Občas je les přerušen širokým pruhem polí, na jehož konci obyčejně bělá se vesnice. My však les nepouštíme, teprve k večeru přicházíme do vsi Sokolovka, kde budeme přes noc. Zde mě stihla nehoda. Ztratil jsem posledních 50 kopějek, celé své jmění, ušetřené i v době hladu pro případ nouze ještě větší. Jsem tedy úplně bez halěře, odkázán pouze na to, co dostanu. Stalo se mně to v životě po prvé, ale co dělati? — Druhého dne, 24. června; jdeme

opět dále lesem, v němž prožili jsme během dopoledne silnou bouří. To asi naposledy zahřměl nad našimi hlavami rakouský bůh, neboť jsme se přiblížili k Brodům a tím též k hranicím bývalého Rakouska, naší »širší vlasti«, za kterou se mnozí z nás tak špatně bili, třeba nám na frontě mnoho slibovala. V Brodech nám bylo možno koupiti vše, co by si byl náš žaludek jen přál. Bílý chléb, salámy, maso všech druhů bylo nám nabízeno ke koupi, většinou ovšem bezúčelně, neboť nebylo za co kupovati. Ruští vojáci, nás provázející, věděli, že máme hlad a že bychom rádi okusili alespoň něco z toho, co druzí prodávali. Tušili již také, že Brody ruská armáda již neudrží a proto nešetřili jejich obyvatel. Poradili nám, abychom šli kupovati přes to, že nemáme peněz a když někteří zajatci tak učinili a drželi již předmět svých tužby v rukou, smlouvajíce na oko cenu, přihnali se ruští vojáci s nagajkami a celý zástup, uchvátivši zatím potraviny, rozehnali, nic nedbajíce protestu prodávajících, kteří často sami ucítili na svých zádech pružnost karabáče. Mně povaha sice nedovolila pomáhat si k potravě tímto způsobem, ale našel se vždy některý známý, který mně kus chleba poskytnul. Nejedli jsme totiž asi dva dny řádné stravy, protože naše kuchyně byly kdesi vpředu.

Asi za dvě hodiny po opuštění Brodů mijieme dva sloupy, černožlutý a černobílý a ocitáme se tak v širé Rusi, která opravdu v těchto místech jeví se nám jako obrovská planina bez konce, tak, jak jsme si Rusko představovali. První náš pochod Ruskem nebyl veliký. Ušli jsme jen asi 5 km a utábořili jsme se v rozlehlé vesnici na kraji velikého rybníka. Nepozorujeme ani, že přešli jsme ruské hranice, neboť lidé, stavba domků, neupravené cesty, vše podobá se tomu, co jsme v Haliči opustili. Jen cizojazyčné označení míst a cest a jiný přízvuk řeči nás poučuje, že jsme v jiné zemi. Obyvatelstvo chová se k nám dobře, takže mizí každý dojem nepřátelské země. Nemůžeme se ještě dohodnouti s místním obyvatelstvem, ale nejdůležitější pro nás slova již známe, takže bez větších potíží můžeme »chozjajkám« naznačiti, co chceme. Nedostatku zde není. V každé chatě je

dostatek obilí, brambor, ovoce, mléka i drůbeže a často je nám nabízena ke koupi husa, živá či pečená a i jiné potraviny. Všude po vsi a zahradách pobíhají tuční vepřiči, sbírající vše, co jejich žaludek snese. Nejsou při tom nijak vybíraví, ale nebýti jich, leckterá malá chata s větším počtem obyvatel byla by řádně obklopena různým hnojivem nelibě páchnoucím.

Mužici a jejich ženy jen neprodávají, ale také dávají potraviny tomu, kdo na ně učiní dobrý dojem. Mnohý si vzpomene na syna, který také někde bojuje za cara, nebo je již mrtev či v zajetí a při té vzpomínce mu jhne i jinak měkké srdce. Nemohu říci, že bych se byl někde setkal s odporem u lidí prostých, těch, na něž válka dolehla nejvíce. Když měli — dali nebo prodali, neměli-li, řekli to otevřeně. Peněz tito lidé neměli nikdy. Měl-li takový hospodář tři ruble, myslil, že má celé jmění. Žil od léta do léta, tak, jak se na poli urodilo. Když přišla nějaká pohroma, měl celý rok hlad. Němců se mužici nebáli, protože nevěřili, že by někdy přišli až k nim. Věděli, že Rusko je tak veliké, že žádný sousední stát je nemůže opanovati, ale nevěděli, že Němci jsou blíže než Moskva, a že veliké Rusko je od nich na východ, kdežto nepřítel přichází od západu.

Ani v této vesnici nebyli jsme dlouho. Již 27. odpoledne vydali jsme se na další cestu. Toto ustavičné cestování dávalo nám naději, že snad budeme vyvedeni z oblasti fronty a že půjdeme daleko do Ruska. To, že jdeme pěšky, vysvětlovali mnozí tím, že dráhy potřebuje Rusko k jiným účelům. Všechny podobné naděje byly ovšem marné, neboť byli jsme jednou určeni jako Slované na obranu Ruska, a to jsme museli splniti.

Dnešní náš pochod nebyl bez zajímavosti. Brzy jsme přišli do hlubokého lesa, po jehož projití ocitli jsme se na rozsáhlé rovině, vroubené daleko na obzoru nevysokým horským hřbetem, na jehož vrcholu čněly do výše zlaté věže pyšného kláštera Počajovského, jejichž lesk nezanikl ani tehdy, když nás obklopila noc a jenom měsíc svým bledým jassem ozařoval bohaté bány proslulého kláštera.

Do Počajeva došli jsme až druhého dne

v poledne. Malé městečko, v němž vše žije jen ze zázračné sochy matky Kristovy, k níž přicházejí lidé v tisícových houfích, přinášejíce vše, co přinéstí mohou, aby došli milosti. Ubožáci zapomínají, že své dary odvádějí jen obyčejným smrtelníkům, kteří nevypadají nijak špatně a dále obchodníkům, povětšinou židům, v menší míře Polákům, prodávajícím ve svých krámech i na ulicích různé »svaté« věci, zejména obrazy, kříže, růžence, sošky a vše, co poutníci dají si vnutiti. Nikdo se ani nepozastaví nad tím, že »svatou« věc prodává mu jinověrec, kterému jindy nemůže přijíti na jméno. Snad proto, že ruského obchodníka není vidět ani zde, před

vše je svázáno a ztmeleno v jeden mohutný a pevný strop. Rusové již poznali sílu granátů z hrubých německých děl a činí proti nim opatření. Pro nás není snadnou prací dopravovati těžké kmeny na místo určení a také ruští mužici, pro práci mobilisovaní i se svými koníky a vozy, zle hubují na vojnu a načalstvo, které je sem zahnal. Musí však vydržeti, nechtějí-li přijíti o svůj majetek, který by jistě utrpěl v případě, že by mužik vypověděl poslušnost. Někteří chtěli se obtížné roboty zbaviti tím, že podplatili poddůstojníka zákopového oddělení, který potom uvěřil »chorobě« jejich koně, ale za nějaký čas jsme tytéž mužiky uviděli na práci zase,

Ulice v Brodech.

pravoslavným chrámem a proto poutníci musí kupovati u toho, jenž prodává.

Počátkem července přicházíme do vsi Rydomil a počínáme pracovati na zbudování mocné obranné linie, na niž se ruská armáda po obrovském ústupu z Polska a Haliče později zastavila. Jestliže jsme na předešlých místech kopali pouze nehluboké příkopy, střílnami neopatřené, budujeme nyní pod zemí pravé příbytky pro vojáky.

V písčité půdě kopeme hluboké jámy, v lese kácíme celé hory dříví a klademe na jámy mohutné stropy, při nichž až devětkrát vystřídá se vrstva mocných kménů s vrstvou písku, proloženého větviemi, takže

protože buď poddůstojník na úplatu »zapomněl«, nebo byl vystřídán jiným, který také potřeboval. Na robotu byla také přiváděna svobodná děvčata — k naší škodě — neboť z nich si ruští vojáci dělali předmět své zábavy a my pak dělali za sebe i za ně, protože určené dílo pro všechny muselo býti během dne skončeno.

V lese, v němž kácíme stromy, je také mnoho stromů třešňových. Překvapuje nás to, protože žádný z nás nemůže říci, že by u nás znal třešňový les. Stromy jsou plny zralých již plodů, jimiž se živíme celé dny. Není to spojeno s velikou námahou. Prostě strom s bohatým ovocem se porazí několika

údery těžkých sekyr a pak se pohodlně plody sbírají. Je to vandalství, ale za daných okolností, co záleží na tom, padne-li mezi desetitisíce kmenů také nějaká stovka takových, které by byly ušetřeny, kdyby jejich plody právě neužraly?

Dne 27. července jsme také dostali první mzdu, 20 kopějek pro muže. Napříště máme dostávat 10 kopějek za každý odpracovaný den. Je to ubohá almužna za tak namáhavou práci, ale lépe dostat něco, nežli nic. Řekl jsem již, jak mnoho zde peníze platí, zvláště u mužů. Dostali jsme také prádlo a boty, což jsme již opravdu potřebovali, neboť mnozí, hlavně ti, kdož vyměnili své prádlo za chleba, chodí bez prádla.

Práce na zákopech nebyla nijak lehkou. Snad tam, kde nebylo spěchu, nebylo také zacházení se zajatci tak zlé. Pracovali se však v místech, kde nebyla fronta vzdálená a kde případně mohl se očekávat ústup, tam to bylo zlé. V prvních dobách naší práce ukládal se každému denní úkol, pozůstávající z vykopání části zákopu v délce dvou kroků, zšíří nahoře asi 1½ m, dole 75 cm a 1½ m hlubokého. Nebylo to mnoho tam, kde byla dobrá půda, ale postačilo to úplně v místech, kde byla půda tvrdá, jílovitá a suchá. Poněvadž však v krátké době získali jsme v této práci značnou zručnost, stávalo se často, že byli jsme se svým úkolem hotovi již o 2. hod. odpolední a pak jsme odpočívali. To se však nelíbilo nadřízeným a následkem toho bylo přidělováno práce pro jeden den stále více a více. Nejprve tři kroky, potom čtyři, pět, šest, až konečně kopali jsme délku osmi dlouhých kroků, odměřených často tak nesvědomitě, hlavně v zatáčkách, že mnohý z nás byl nucen vyházet do značné výšky a dálky 15 až 20 m³ za den, což při špatné stravě byla práce opravdu otročká. Je třeba ještě připomenouti, že zákop nebyl skončen pouhým vykopáním; k dokončení údělu bylo třeba vykopanou zemi, která se směla vyházet pouze na přední stranu zákopu, urovnati tak, aby pozvolna splývala s terainem a potom nanesením trsů trávy zamaskovati zákop tak, aby jej nebylo viděti. To znamenalo na rovině rozhrnouti vykopanou zemi do dálky 5 až 7 m, čímž vznikla plocha 30 m²

i více a ta musela býti zanesena drnem nebo trsy trávy s příslušnou zemí, aby tráva nezašla.

To ovšem byl úkol pro jednoho člověka příliš veliký a není možno diviti se tomu, že lidé při i po práci často padali do mdlob. Snažili jsme se sice své »příděly« zmenšovati tím, že některý z nás se nepozorovaně postavil mezi ty, kteří měli již úkol odměřen a pak jim pomáhal, ale ani to příliš nepomohlo, protože jsme brzy byli bedlivěji sledováni a počítáni. Byl-li někdo již při práci přistížen jako »vetřelec«, byl obyčejně bit a ještě mu byl vyměřen pro denní práci úsek větší, než ostatním, takže potom dělal za dva.

Ještě horším údělem bylo v některých místech zatloukání kolů pro drátěné překážky. Koly byly 210 cm dlouhé a zatloukaly se do země tak, aby pouze jeden metr vyčnívaly nad povrch. Nerozhodovalo, jaká kde byla půda. Byla-li příliš tvrdá, protloukaly se nejprve díry železnými tyčemi, načež byly koly usazovány, ale tak, aby se neviklaly. I tato práce byla úkolová. Dozorci prostě určili, že každý muž musí zatlouci 40 kolů, ať si to udělá jak chce. Poněvadž koly nemohl zatloukati jednotlivec, byly utvořeny skupiny po 4 mužích, z nichž jeden přinášel koly, odměřoval vzdálenosti a při zatloukání koly držel, aby byly postaveny kolmo a ostatní tři zvláštním »beranem« kůl zatloukali. »Beran« pozůstával ze špalku, od něhož šla tři držadla směrem dolů. Bylo tedy třeba zvednouti celého »berana« nad hlavy a silným úderem dolů kůl zatloukati. V tvrdé půdě bylo třeba i několika set úderů, nežli byl kůl dle předpisů zatlučen. Při tom se ovšem stalo velice často, že při posledních ranách se kůl rozštěpil, musel býti vytažen a nahrazen jiným.

Údery »beranem« musely býti stejnoměrné, žádný ze tří společníků nemohl udeřiti s menší silou, protože v takovém případě se »beran« ihned nachýlil nad toho, kdo udeřil silněji, nebo poškodil kůl. Tak často jeden zajatec byl nucen za den dáti několik tisíc ran »beranem«, při tom musel držadlo pevně svírat v ruku a dívat se nahoru, od čehož bolelo celé tělo. Ruce byly pokryty četnými moly, které se často rozdíraly, takže dlaně

byly plny krve, ale to všechno nic neznamenalo pro ty, kdož práci přidělovali. Nejhůře nám bylo v tomto ohledu v Bessarabii, kde byla tvrdá, jílovitá i skalnatá půda, do níž jen velice těžce bylo možno koly zatloukati. Zde bylo ovšem těžké i kopání zákopů, které musely býti prokopávány těžkými krumpáči i železnými koly.

Poměrně nejlehčí bylo kopání hlubokých jam pro společné úkryty vojska. Tam nebylo možno práci určovati každému jednotlivci, dělalo se v celé »partě«. Byla to sice práce nebezpečná, poněvadž nebylo nikdy učiněno žádné bezpečnostní opatření, takže

také týdny i měsíce, v nichž nám byly boty odebrány a nahrazeny lýkovými opánky, ve kterých se špatně chodilo, protože neměly podpatků a ještě lůže se v nich pracovalo, protože nebylo možno při našlapování na lopatu řádně se opřít. I když však byly boty, nebylo v r. 1916, kdy byl režim nejprůšnější, někdy možno si odpočinouti při roztrhaných botách, protože moudří páni zařídili věc tak, že ve správkárně bylo vždy několik párů bot připraveno pro ty, kdož své boty přinesli ku správě; těm se nejvhodnější pár zapůjčil a »postížený« musel do práce s ostatními.

Také nemoc nebyla někdy omluvou. Ne-

Odpočinek rakouských zajatců.

Foto Památník Odboje.

často v písčitéch půdách se stěny takové jámy, až 15 m hluboké, při kopání sesouvaly a uváděly v nebezpečí naše životy. Sám byl jsem jednou zasypán silnou vrstvou písku a jen ta okolnost, že jsem včas uskočil, pomohla mně k tomu, že jsem byl zasypán jen po pás, takže poměrně snadno mohl jsem býti vyproštěn. Nebylo však žádnou slastí dlíti v hluboké jámě a očekávat každé chvíle mohutnější vrstvu písku, která by vše rázem ukončila.

Na »robotu« museli jsme jíti každý den. Omluvou byla pouze nemoc, nebo rozbité boty, pokud jsme jich užívali. Byly totiž

bylo u nás řádného lékaře, který by nemocného vyslechl a prohlédl, neboť tuto funkci plnili nejprve »felčari«, ranhojiči, později jakási dáma, které se říkalo »doktor«, ale která mimo dobré srdce neměla nic, čím by nám mohla prospěti. Potom se u nás střídali »doktoři«, kteří léčili jen viditelné rány, kdežto chorobám vnitřním prostě nevěřili. Proto se lidé uznávali nemocnými pouze do určitého počtu denně. Byl-li tento počet překročen, což se stávalo nejčastěji v zimě, byla část nemocných poslána za ostatními zajatci do práce, kde každému vyměřena denní částka, jako zdravým, pracujícím od rána.

Kdo byl uznán nemocným a mohl chodit, byl obyčejně poslán na pomoc kuchařům a okrajoval brambory, štípal dříví, nosil vodu atd. Později však i tento »švindl« byl mnohými raději zaměněn za pravidelnou »robotu«, poněvadž bylo při kuchyni často více práce, nežli v poli na zákopech. Někdy bylo s nemocnými zacházeno až surově a staly se případy, že zajatec byl od lékařské prohlídky vyhnán do práce, odkud se však již nevrátil sám, ale musel být přivezen v bezvědomí.

Více útlou nežli felčari a »doktoři« měli někdy ruští vojáci, kteří nás znali a věděli, který z nás opravdu není schopen nemoc simulovat. V takových případech postiženému sami nějak pomohli, nebo poradili.

Změna v zacházení s nemocnými nastala teprve po revoluci, kdy na »okolodku« nabylo více vlivu desátník Renner, který nemocným všemožně pomáhal.

Po pravdě bylo nemocí stále dosti, hlavně vnitřních. Špatná strava, maštěná olejem nevalné hodnoty, nečistota oděvů i těla, špatné nocování, nemocemi zamořené celé vesnice, jimiž jsme procházeli a v nichž jsme pobývali, to všechno zdraví nepřidávalo. V Rumunsku bydleli jsme ve vesnici, kterou vojsko vyklidilo, protože tam řádila cholera, bydlili jsme v chatách, jejichž obyvatelé na cholera zemřeli, ale ku podivu, z nás nikdo nezemřel. Byli jsme ovšem očkovaní proti choleře i tyfu, takže i to hrálo zde úlohu.

Většina z nás měla i kožní choroby a na mnohého byla hrůza pohledět. Vřed vedle vředu, zvláště na nohou a v pase. Některým zase tvořily se zvláštní puchýře, přecházející s místa na místo a zanechávající po sobě zahřívající rány. Takto nemocní zajatci, i když nemohli bolestí pohnouti nohou, nebo celým tělem, nebyli za nemocné uznáváni, protože jich bylo příliš mnoho.

Mnozí z nás byli také k dovršení všeho stížení t. zv. »vlčí mlhou«, noční slepotou. Ve dne jsme viděli dobře, jako každý druhý, ale jakmile zašlo slunce, zhasl také náš zrak. Postižený neviděl nic, pouze oblohu v při-

padě, že svítil měsíc. Jinak byl úplně nevidoucí a to i v chatě, kde svítila lampa. Tam jsme museli být obsluhováni těmi, kteří viděli, jako opravdoví slepci. Žádný z nás nesměl se odvážit vyjít z chaty bez průvodce, protože by cesty zpět již nenašel. Smutný byl také pohled na transport v případě nočního pochodu, při němž polovina chodců byla úplně odkázána na ty, kdož viděli a musela jimi být vedena. To ovšem nebylo nic příjemného, zvláště když po průrvě fronty nepřítelem bylo nutno kvapem ustupovati a kdy měl každý dosti starostí vlastních. Po stránce zdravotní jsme tedy byli na tom velice špatně a mnozí to dlouho nevydrželi. Onemocněli tak vážně, že se s nimi pro práci na dlouhou dobu nemohlo počítati a proto byli odvezeni vždy do nejbližšího města do nemocnice, kde se buď pozdravili, nebo dotrpěli, ale k družině se žádný z nich již nikdy nevrátil.

Zásobování potravinami nebylo u nás řádné téměř nikdy. Ještě během roku 1915, kdy bylo možno koupiti něco v blízkém okolí, nemohli jsme si naříkati. V r. 1916 však tato možnost ustala, zvláště když jsme přešli do krajů méně úrodných a pak byli jsme odkázáni pouze na to, co k nám přivezli. Stávalo se často, že jsme jedli pouze ostrý pohankový chléb, nebo »mamaligu« z kukuřice a pili hořký čaj. Nedostávalo se totiž cukru, takže náš příděl obnášel pouze půl kostky cukru na den, což ovšem nemohlo postačiti, i když jsme pili čaj po ruském způsobu, že jsme totiž cukr pouze olizovali a sladkou chuť na jazyku pak smývali několika doušky hořkého odvaru. Někdy totiž to nebyl čaj, který jsme zavářeli, nýbrž suché listy z malin, jahod a jiných bylin, za vhodné námi uznaných.

Domnívám se, že zajatci, pracující v Rusku na zákopech, prodělali jednu z nejhorších útrap válečných a že dlouho budou vzpomínati na krutou »robotu«, jejíž tíži nezmírní ani to, že byla vykonávána ve prospěch a na obranu bratrského národa.

MUKA ZAJATCŮ NA ZÁKOPECH

JAN JELÍNEK

Byla to bláznivá noc, ze 7. na 8. října 1915. Déšť, zuřivá střelba, zima, hlad, rytí zákopů v nepřátelském ohni, kol dokola mrtvol vojáků v rozbitých a deštěm zatopených zákopech ještě za tmy zuřivý ruský útok. Tak jsem se dostal do zajetí asi s devadesáti jinými druhy od 8. a 49. pěšího pluku, ale za dva dny táhlo nás již několik tisíc po silnici ke Kijevu. Čím blíže k tomuto vytoženému městu jsme se blížili, tím více bylo hladu a neurvalostí, provázejících nás Rusů. Byla to smutná cesta těch dvacet dnů pochodu. Vylíčili ji však jistě někteří jiní a tak zastavím se zrovna v Dárnici.

Rozdělili nás dle národností a my ve své bláhovosti a důvěřivosti očekávali, že teprve nyní se projeví to ruské bratrství a slovanství. Dali nám, zmučeným hladem, zimou a vysilujícím pochodem každému kousek chleba a hnali nás pryč z ležení, pryč do cukrovarů »sypati písek« (krystalový cukr). Jaká to ironie! Ano, šli jsme sypati písek, ale písek ruských zákopů za Kijevem.

Znovu se vracíme — jest nás nyní pět set lidí — do Kijeva. A tak, jako nás prve hnali postranními uličkami, dnes večer vedou nás přes krásný most nad Dněprem, a dál přes Kresčatik, nejkrásnější to ulici kijeviskou. Pršelo... Avšak na Kresčatiku žila hlučná promenáda, hučely automobily, hrčely tramwaye, proháněli se izvoščici, svítila světla výkladů a kinematografů a uprostřed tohoto skvělého života kráčelo pět set Slovanů do neznámé černé noci, promočených a hladových, zmučených již padesátiverstovým pochodem po zablácených kluzkých cestách. Minuli jsme Kresčatik, ubylo ruchu i světla, dostali jsme se do tichých předměstí a po-

tom dál po zablácených polních cestách táhli se do vybájeného »sacharného závodu«.*) Po půlnoci dospěli jsme na místo. Byla to řada stanů, do nichž přšlo a ve kterých nás ubytovali. Tím okamžikem nastalo nám strašné utrpení na stavbě zákopů, kdy přestali jsme být lidmi a kdy válečná fronta se všemi svými hrůzami jevila se nám ještě odpočinkem. Ve stanech spalo nás celkem šestnáct lidí.

Ráno ještě za tmy s křikem nás vzbudili, dali trochu polévky, potom strčili nám lopatky do rukou — německého původu — a ruský feldvébel, mávaje nad hlavou ohromným revolverem, hnál nás na zákopy. Utrpení naše bylo takové, že i říší Němci začali proklínati svého Viléma. Slevovali jsme ze svého lidství stále víc a více a byli jsme ke konci ne nepodobni zvířatům. Na zákopech nás bylo celkem asi patnáct set lidí. Z toho bylo asi tisíc Rusů, jednostodeset Čechů a ostatní jiných slovanských národností.

Rusíni opanovali úplně kuchyně, lazarety, zkrátka všechny lehčí práce. Okrádali nás, jak se dalo. Polévka se stále horšila, přestali ji ke konci vůbec soliti, mastnoty neviděla, za to zapáchala denně petrolejem, který do ní nalévali z lamp. Rusíni vylíčili nás, jmenovitě Čechy, jako neznabohy a nepřátele pravoslavi a Rusové se také dle toho k nám chovali. Zakazovali nám vůbec každý svobodný krok, zakazovali nám pít vodu, aby pryč mezi námi nevznikla úplavice, a byli nucen některý ze zajatců běžeti do vzdálených záchodů, tu vymyslili si podivný žert: stříleli totiž po nich, že pryč mysleli, že chtějí

*) cukrovar.

desertovati. Bití a mučení zajatců bylo na denním pořádku. Na robotu jsme chodili po čtyřech, cestou, necestou. Zajatci padali únavou a žízni, ale byli poháněni ranami pažbou k další chůzi. Nejednou se stávalo, že po dešti pili jsme vodu z kolejí, vytlačených od kol vozů v blátě silnice a sněžilo-li, jedli jsme sníh. Uviděl-li nás ruský voják, zbil každého nemilosrdně. Svítali jsme si dřívím přineseným ze zákopů. Nikdy jsme se nemyli. Ve stanech nebylo vůbec místa k pohodlnému ležení a tak spaní bylo vlastně mučivé bdění.

Kijev.

Jednoho dne vedli nás Rusové na jiný úsek. Asi proto, abychom neměli příležitosti k poznání krajiny a nesběhli. V tom na mírném svahu spatřili jsme pole, plné jako by krtčích hromádek, slabě poprášených sněhem. Poznali jsme, že je to kapusta, od níž Rusové nechávají celé kořeny v zemi. Na tyto kořeny jsme se vrhli jako diví, a marné byly kletby stráže, marné bytí pažbou i kopance, až teprve střelbou dostali nás opět do řady.

Zastřelili v noci jednoho zajatce. Dva dny nás všechny vodili úmyslně okolo mrtvého a říkali nám: »Tak se stane i vám za sběhnutí.« Třetí den však zjistili, že to nebyl

Čech, ale Rusín, který chodil v noci do vsi na zálety. Pohřbili ho na pravoslavném hřbitově.

O nemocné nebylo vůbec postaráno. Chodili jsme téměř úplně bosí, později zaopatřili jsme si nějaké hadry, do kterých jsme si omotávali nohy. Teprve za hodnou dobu dostali jsme lýkové střevice, t. zv. laptě. Jak se v nich chodilo v mrazu neb v blátě, může si každý domyslet. Během několika neděl zemřelo na tři sta lidí a to všechno většinou Češi, Chorvati a Srbové. Srbové a Chorvati tam snad vymřeli do jednoho. Všichni jsme

měli tolik, že se to vymyká jakékoli představě. V poledne jsme často stávali za ledové vánice — zatím co Rusové pojídali u ohňů škvařenou slaninu a chléb — vysvlečení a zimou skřehlými prsty smetali jsme s košil i s kabátů vši do sněhu. A ony, potvory, nezmrzly!

Asi v druhé polovici listopadu se naše stráže vesměs již starší lidé z Archangelska vystřídaly. Zdá se, že tito staří tatíci se na nás mstili, že byli vyrušeni z klidu a poslání od svých rodin nás hlídat. Časem se přece v některém z nich ozval lidštější tón. Ti noví, byli však mladí hoši, kteří snad do té doby nebyli za humny své vesnice, tím méně na

frontě. A teď nastalo teprve to pravé týráni.

Slábl jsem vůčihledě. V noci mne chytali křeče do nohou a necítil jsem jich téměř. Jednoho dne, když jsme byli obzvláště daleko na zákopech, bylo mi nejhůře. Přemáhal jsem se však a s nadlidskou silou jsem pracoval ve zmrzlé zemi. Lopata zvonila a každý úder s ní mi připravoval nesnesitelnou bolest rukou. Nohy mi klesaly. Tu jsem se rozhodl, že zůstanu v zákopech přes noc, neboť jsem neměl sil vrátit se do stanu. Leh jsem si v jednom skladišti pro granáty, kde mne však jeden z Rusů nalezl a hnal mne dvě hodiny cesty domů. Tehdy se mne zmocnila

Stupaj v palatky,« zakřičel na mne. Závistivě podívali se druhové za mnou. Vysvobození... Já však potácel jsem se polními cestami k palatkám*) a hrdlo se mi stáhlo lítostí. Ve dvaadvaceti letech budu tedy mrzákem. Teprve po dvou dnech bez naprostého ošetření byl jsem dopraven do druhé vesnice k lékařské visitě. Žena-lékařka, prohlížející zajatce, uznala mne za neschopného práce na zákopech, poslala mne však zpět na »okolodok«**) do vsi. Tato marodka byla prostá selská jizba, jejíž polovici zaujímal ohromná pec. Zde nás tísnilo se třicet až padesát lidí pohromadě. Těch osm dnů, které

Při práci na zákopech.

Foto Památník Odboje.

strašlivá zlost a v duchu jsem si přísahal, že dostanu-li se jednou z toho pekla opět na frontu, skolím každého Rusa jako psa.

Konečně však blížilo se mé utrpení ke konci. Jednoho rána jsem vstal s ostatními, avšak ruce, nohy a břicho jsem necítil. Ještě jsem však nic nepozoroval, maje rukávy vojenského pláště spuštěny přes prsty dolů. Až teprve, když jsem přišel do zákopů, tu jeden z ruských vojáků pohlédl na moje ruce. Místo dlaní a prstů čouhali mi z rukávů jakési dvě černé palice se zkřivenými a naběhlými prsty.

»— tvoju mát, Austriec. Ruky zamorozil,

jsem zde prožil, nikdy nezapomenu. Asi čtvrtého dne nás vedli opět k visitě. Doktorka mi rozřezala prsty a rány omyla jodem. Jednomu Rumunovi řezali vřidek pod paží. Řval, až okna drněla. Ukázala mu na mne a řekla: »Hle, Čech, jak trpí, a nevydal ani hlásku.« Rumun však řval dále. Druhý den zemřel na souchotiny nějaký Slavíček. Viděl jsem, jak houfně opouštěly vši bezduché tělo trpitele. Za chvíli ho sanitáři odnesli. Opanoval jsem jeho místo v rohu jizby a zdědil i jeho vši.

*) palatka = stan.

**) okolodok = místo lékař. prohlídek.

Druhý den, brzy z rána, přinesli na marodku jakéhosi Chorvata. Omrzlému Chorvatovi nalili »sanitáři« do úst vařícího čaje. V tom přišla neočekávaná a nehlášená doktorka. Kouřila cigaretu . . . »Co jste s ním dělali?« křikla.

»Nalili jsme mu vařícího čaje do úst.«

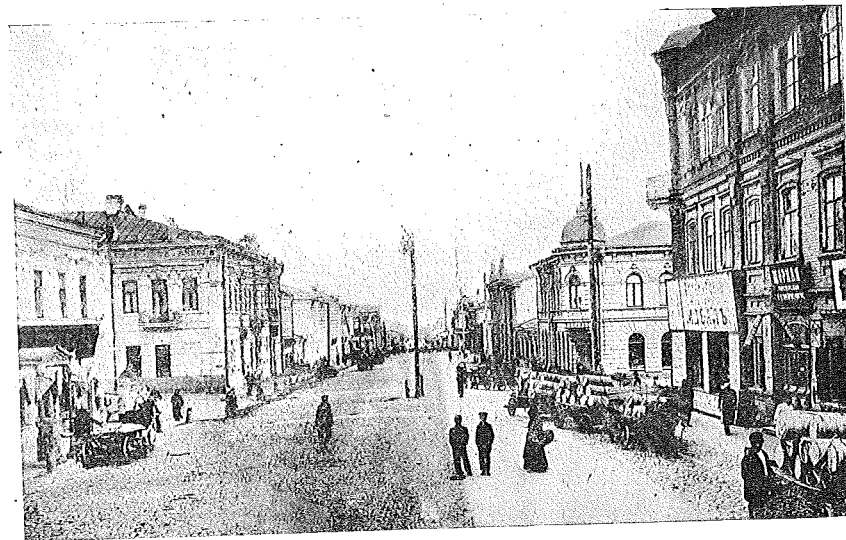
»A vy se chcete, Austrijci, nazývat inteligenty? Vy jste sanitáři? Svině jste!« Nařídila odvézti Chorvata ihned do Kijeva do nemocnice a odešla. Chorvat však na cestě ve voze zemřel. Týž den nás vybrala doktorka šest a určila, abychom byli posláni do nemocnice v Kijevě. Tu noc, na osmého prosince oběsil se jeden český zajatec u samých dveří na trámu. Doktorka vybírajíc nás do kijevské nemocnice, uznala ho za zdravého. Volil tedy raději smrt, než pomalé umírání na zákopech.

Dne 8. prosince odvezli nás konečně do pevnostní nemocnice do Kijeva, kde jsem teprve prožíval muka, neboť mne několikrát museli operovati. Co jsem vytrpěl, nedá se ani říci. Ruce i nohy jsem měl pořádně zřizeny. Břicho jsem měl až po prsa oteklé, s tím mně však nic nedělali, že prý se samo zahojí. Obsluhovala mne jedna milá milosrdná sestra, která se o mne skutečně milosrdně starala. Pomalu však se mi rány začaly hojiti a dne 13. prosince mne poslali do Moskvy, odkud jsem byl poslán 23. prosince dále na sever, do Samary na Volze. Jen tak namátkou si vzpomínám, že v Moskvě přišly za námi dámy od »Červeného Švédského kříže« a americké misse a rozdávaly říšským Němcům po 25 rublech. Rakouským Němcům dávaly 10 rublů, Maďarům a Polákům po 5 rublech, nám Čechům a Italům však jenom po třech. Hle, trojí loket . . . Dámy přišly na večer v doprovodu fešáckého generála s nějakým vyznamenáním a po rusky i německy nám řekly, že nás naše státy pozdravují a že posílají vánoční dárek svým milým poddaným. U mne se zastavily dámy amerického konsulátu v Moskvě a vyptávaly se mne německy, proč jsem tak omrzl? Generál stál u nohou mé postele. A tu jsem jim to stručně, ale srozumitelně vyličil, obviňuje ruské úřady z vraždění slovanských zajatců. Generál hořel v obličejí . . . Dáma,

která mne poslouchala, vytrhla ze svého zápisníčku listek a napsala pěkným, okrouhlým písmem adresu amerického generálního konsulátu v Moskvě. »Obrat'te se na mne. Budete-li v bídě, pomohu vám vždy,« poznamenala. Druhý den navštívil mne generál. Postavil se k posteli a vyptával se mne německy, jak to na zákopech vypadalo. Vyličil jsem mu všechno. Generál potom chodil denně do nemocnice, avšak u mé postele se již více nezastavil.

Když jsme jeli do Samary, tu Slováci, jedoucí se mnou ve vlaku, domnívali se, že jedeme do města Samaří v Palestýně. Mým vysvětlivkám neuvěřili, až teprve, když za třeskutého mrazu jsme stanuli před rampou samarské stanice. Čisté hvězdnaté nebe hledělo na nás. Byl právě Štědrý večer. Hovor mezi námi umlkl. Zmlkli i Rusové, když se dozvěděli, že slavíme Štědrý večer, zmlkli i Maďaři, jindy vždy žvaniví a hašteřiví, umlkli i Němci, i Ital, který jel s námi: Jeden z českých zajatců, povoláním pekař, zazpíval tichým hlasem nějakou koledu. A potom pojednou, maje oči upřené ke hvězdám, zapěl »Kde domov můj?« V jeho hlase ozývala se touha i bol. »Kde domov můj?« a my se od něho tak vzdalujeme. Druhou sloku již nedozpíval. Všech se nás zmocnilo jakési vzrušení. Slzy kanuly po lících všem, i těm, kteří neznali slova naší hymny. Zpěvák ukončil v jakémsi pohnutí. Ruští sanitáři přinesli nám čaj a bulky z bílé mouky a my potom tiší a zmlkli usínali.

Do Samary přijeli jsme 28. prosince, kde jsem přišel do nemocnice do t. zv. dunajského závodu. Později, začátkem ledna, léčili mne v 94. nemocnici u Volhy, která byla zařízena z přepychových domů jednoho bohatého žida. Zde s počátku léčil mne ruský lékař Smirnov, který však omrzliny téměř vůbec mi neléčil. Pokrčil jen rameny a řekl, že beztoho budu mrzákem. Na štěstí asi za deset dnů byl vystřídán jakýmsi doktorem Karvem, rozeným židem, který studoval na universitě v Jeně, v Německu. Ten se nade mnou smiloval a skutečně mne, jak se to dalo, vyléčil. Dne 5. února, po měsíčním léčení, přišel jsem konečně, ne ovšem úplně zdráv do samarského lágru, kde měli hlavní

Samara, Nikolajevská ulice.

slovo říšští Němci. Již dne 9. února za třeskutého mrazu bylo nás odpočítáno 125 lidí a byli jsme odvezeni na východ do Ufy, velkého to města na řece Bělé. Odtud jeli jsme po trati Čizmi—Simbirsk zpět až do Bugulmy, odkud dne 18. února jsme vyšli pěšky do Menzelinska, 150 verst vzdáleného. Jak se mi šlo, dovede si každý představití. Zůstal jsem z Čechů v Menzelinsku sám, byv

uznán lékařem za neschopna dalšího pochodu, jako kuchař. Znovu jsem však onemocněl a přišel jsem do nemocnice, kde jsem zůstal i po svém vyléčení. Lékařem byl tu medik, bratr Stanislav Kopáč, později legionářský důstojník, který vykonal tu velmi platné služby nám i Rusům. Později dostal jsem se na hospodářskou práci, ale to je již jiná stránka mého zajateckého života.

X

JAK JSME DĚLALI ZÁKOPY U MINSKA

JOSEF DIVIŠ

Přišel jsem do zajetí v dubnu roku 1915 v Haliči, nedaleko Hrudniku. Sebrali nás dva prapory 7. zeměbrance pluku a vedli nás přes Tomašov do Zámostí, kde po sedmidenčním pochodu ubytovali nás ve velkých kasárnách. Tam po prvé sešli jsme se již s »Družiníky«, kteří nám vyprávěli, proč vstoupili do »České družiny«. Připadalo nám to vše jako pohádka. Mnozí tomu nedůvěřovali, ba mnozí se i smáli. V Zámostí zdrželi jsme se týden, načež nás rozdělili podle národností. Němce a Maďary poslali do Ruska, nás Slovany vyzbrojili lopatkami a motykami, pojmenovali nás »rabočí družina« a šli jsme budovat okopy k Cholmu. Byli mezi námi snílkové, kteří se domnívali, že již se blíží konec války a proto že nás nechťejí dítí dále, abychom měli blíže domů. Byli jsme blízko za frontou, slyšeli jsme dobře dělostřelbu a museli jsme často měnit posice, podle toho, jak se hýbala fronta. V létě roku 1915 ustoupili jsme až k Brestu Litevskému, který se rychle vyklízel a ještě jsme museli pěšky a o hladu dále. Šli jsme tak asi 14 dní až k Pinsku, kde všichni jako jeden muž jsme ulehli a prohlásili, že dále nemůžeme. Ruští vojáci jali se do nás bušití kolbami, ale marně. V té chvíli dojel nás ruský velitel, který nařídil, aby nás nechali řádně odpočinouti a tak jsme se dostali v noci do Pinska, kde jsme se zdrželi dva dny.

Z Pinska měli jsme jeti vlakem, avšak nikdo se nestaral o dopravu, takže jsme opět šli pěšky až do Gomelu, kde teprve jsme dostali řádný vlak, který nás dopravil do Minska. V Minsku se nás sešlo tak na 10.000, kde nás rozdělili na rabočí bataliony po čty-

řech rotách, každá o dvěšestpadesáti mužích. Dostali jsme každý jedno prádlo a šli jsme dál do městečka Rakova, kde jsme byli ubytováni ve stodolách a chodili opět na okopy.

Přišla zima a tím nastaly pro nás nejhorší časy. Rakouská uniforma začala se pomalu rozpadávat a my bosí a polonazí museli jsme celé dny i v neděli pracovat na zákopech. Hlad a zima nás donutila, že jsme se rozbíhali mezi ruské vojáky a vyhýbali se práci. Ruští vojáci přijímali nás přátelsky, živili nás a částečně i šatili a nebýtí jich, bylo by se nás málo domů vrátilo. Většinou přicházeli jsme o zrak vysílením, takže když večer jsme šli z práce, musel jeden druhého vodit. Později přešli jsme z Rakova do Opeček, kde nás dali do nedostavěných »zemljanek«, zavátých sněhem. Tak jsme zde žili po celou zimu. Zpráv z domova jsme nedostávali, stravování bylo bídné, žádný se o nás nestaral a hlavním našim denním cílem bylo, sehnati kus chleba. O »České družině« jsme již více neslyšeli. Rakušáci začali se nám vysmívat, co nám toho napovídali, že by muselo býtí více o nich slyšetí a že to bylo beztoho jen pár zběhů, kteří budou po válce oběšeni.

Přilétaly první divoké husy a kachny, sníh začal tátí, přiletěli čápi a konečně dočkali jsme se jara. Po jarních povodních, které nám práci zničily, šli jsme opět dále. Fronta se tu ustálila a byli jsme dáni do lesa, zase do zemljanek k vesničce Makoši u Zamiru, kde jsme opět stavěli zákopy. Zde dostali jsme nového velitele. Byl to již starší člověk, podivín, na polo choromyslný, kterému jsme zkrátka říkali »blázen«. Nechal si nás svolatí dohromady a jal se nám vyprávětí, jak

v Karpatech ho Rakušané proháněli, že musel před nimi utíkatí bos. Čechy že zná, že jsou to hodní lidé, že se budou u něho mítí dobře, ale všichni, že budeme mít ruskou, železnou disciplínu. Již večer vyhnal nás ven k rozkazu a nahajkou nás nutil zpívat »Bože carja chrani«. Když to nešlo, tak nás s láteřením zahnal. Druhý den ráno přišel mezi nás a běda tomu, kdo měl červené výložky. Vrhel se na něho, říkáje, že on byl jistě mezi těmi, co ho v Karpatech hnali, ti že měli všichni červené výložky. Rozumí se samo sebou, že druhý den všichni jsme měli výložky zelené. Ale přišel s jiným. Už jsme nebyli

kařského ošetření všichni, avšak za lékaře měli jsme jednoho našeho kaprála od sanity, který ošetřoval na tisíc lidí. Býtí nemocným nebylo však tak lehké. K tomu bylo třeba protekce našich kaprálů, kteří dělali velitele jednotlivých čet. Sami stavěli nás do řady a ruský četař nás uznával, odpočítáváje z kraje vždy šest lidí a více nesměl. Ti byli ponecháni doma k úklidu a druzí jsme dostali nahajkou přes záda a běželi dál na robotu. Tak se stávalo, že zdravější zůstávali doma a vskutku nemocní dřeli až do úpadu! Běda tomu, kdo se nějak postavil na odpor našemu kaprálovi. Byli ovšem mezi nimi i lidé

Krajina v okolí Pinska.

Foto Památník Odboje.

Češi, »charoší národ«, ale »austrijská svoloč« s carem Franz Josefem umazaným a křičel, že nás nechá všechny v Rusku zdechnoutí. Vyčítal nám, že pijeme ruskou carskou vodu a že se jí umýváme a zakázal nám chodití se mýtí a práti prádlo vedle do řeky. Jestliže se někdo provinil, tu po příchodu z práce nechal nás rozestavití do čtverce a uprostřed dal mrskatí nešťastníka pruty. Strava byla stále horší a horší.

Z hladu a z nečistoty vypukly mezi námi nemoce, tyfus, úplavice atd., začali jsme řídnotí a nebylo dne, aby někoho neodváželi do nemocnice. Vlastně jsme potřebovali lé-

čestní, ale ti se většinou sami velení vzdali. Zvláštní surovostí vynikal nějaký kaprál Vavřík z Blatna.

Tak jsme žili životem horším než pověstní galejnici v románě »Bídníci«. Byli jsme hrozně zklamáni ruskou pohostinností a začali jsme Rusko nenávidětí. Současně jsme však proklínali i Rakousko. V našich mozcích začaly se vynořovatí různé fantasmie o míru a třeba jsme věděli, že jsme si je sami vymýšleli, počínali jsme jim věřití. Někteří kaprálové, kteří chodili fasovat, napřed se vždy postarali o sebe a dali nám teprve zbytky. Neměli hladu, nemuseli dělatí, a tak udrželo

se v nich ještě nadšení pro Rakousko a oznamovali nám stále rakousko-německá vítězství. Byli však mezi námi i někteří, kteří začali přemýšlet o odboji proti Rakousku.

Koncem května roku 1916, přesné datum nevím, dostal jeden z nás dopis od svého bratra, který byl též zajatcem v Rusku, z něhož jsme se dověděli o československé armádě. Byla to ohromná sensace, dopis šel z jedné zemljanky do druhé a té noci jsme nespali a rokovali až do rána. Zatím na frontě začínalo být rušno, čekal se nástup Němců na Baranoviče a museli jsme několik kilometrů zpět, kde jsme byli ubytováni ve stodolách v jednom velkostatku a chodili jsme spravovat cesty. Myšlenka na naši revoluční akci již nás neopustila, adresu na Svaz československých spolků v Rusku jsme již měli a tak již schopnější mezi námi, jako L. Oříšek, Fekl a jiní začali nás organisovat. Z 800 Čechů a Slováků přihlásilo se nás do československé organizace přes 500. Zatím náš stav však byl stále horší a náš »blázen« řádil jako smyslů zbavený. 8. června 1916 poctil nás svou návštěvou večer po pověrece*), kdy už jsme měli spát. Zatím ruští vojáci hráli na harmoniku a my jsme si vyprávěli, takže ve stodole bylo jako v úle. Vrazil do stodoly a začal mlátit kolem sebe nahajkou a nadávat. Když se vyzuřil, odcházel, ale tu se stalo něco, co nám mělo být osudným. Ti, co byli vzadu, z radosti, že nic neutržili a jsouce poloslepí, mysleli, že už je venku a dali se mu do smíchu. Ihned se obrátil a sípaje vzteky, zařval: »Všichni ven!« Smíškové umkli a ven samozřejmě nechtělo se nikomu. Konečně nás vyhnal všechny ven, postavil nás do řady a započal výslech, z kraje. Otázal se prvního: »Kdo se to smál?« Když řekl, že neví, nařídil, aby mu bylo vyplaceno 40 ran pruty. Postoupil ke druhému a výslech se opakoval se stejným výsledkem. Tak to šlo dále, pouze s přestávkami, kdy již ruští vojáci neměli sil vypláceti. Kapitán obdivoval naši statečnost a solidaritu a dával nás příkladem svým vojákům, avšak prohlásil, on že je vytrvalejší. Byla již půlnoc, když došla řada na mne. Když se mne ptal, kdo

spí vedle mne, řekl jsem Čiviš. »A jak ty se jmenuješ?« zeptal se mne kapitán? »Diviš,« řekl jsem. Začal se strašně diviti, »Co je to za národ, Diviš, Čiviš?« A tak chtěl toho Čiviše viděti. Ale Čiviš byl pryč. Šel si někam večer vařit čaj a patrně když viděl, co se děje, někde se schoval. Jali se milého Čiviše hledati a tak se výplata zastavila. Odsouzení i vyplacení stavěli se do jiné řady a náhle si kapitán rozmyslel, že by snad lépe udělal, kdyby se obrátil znovu na ně, že by byli už povolnější. Započal u nich výslech znova a když opět nikdo se nechtěl přiznati, nařídil, aby je opětně zmrskali osmdesáti ranami. Když pátý omdlel, tu vystoupil náš rotný komandant a prohlásil, aby jej kapitán nechal zastřeliti, ale že již nenechá více lidí ubíjet. Tu teprve si to kapitán nějak rozmyslel a vyčiniv nám ještě jednou, pro tu noc nám to »prominul«. Byly tři hodiny ráno, když jsme se ukládali do lůžka. Ráno jsme byli opětně vyhnáni spravovat cesty a se strachem jsme očekávali večer. Po poledni vezl však okolo nás ruský sedlák jakéhosi důstojníka. Najednou rozneslo se, že je to nový náš velitel. Skutečně. Bylo tomu tak. Ten večer, když zuřivec řádil, stála venku majitelka velkostatku, obklopena ruskými důstojníky, z nichž někteří nás litovali a vyprávěli jí o našem utrpení. Měla muže také na vojně, jako štábního kapitána v Minsku, všechno mu telefonovala a ten zakročil v náš prospěch.

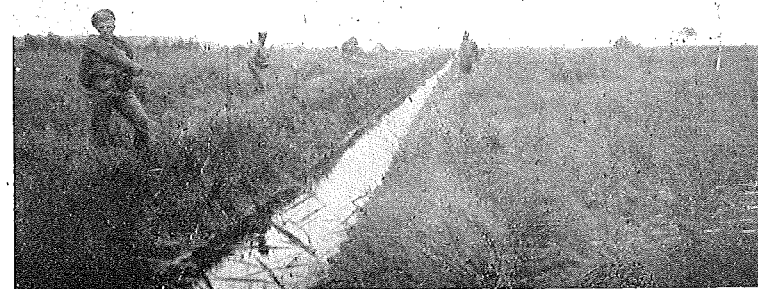
Nový velitel vyslovil nám politování nad naším utrpením a byli jsme na několik dní zbaveni práce. Opatřil nám také lepší stravu. Znal náš národ i naši osvobozovací akci v Rusku a slíbil nám, že se postará, aby nám byly zasílány české noviny, vycházející v Rusku. Také nám ponechal větší volnost. Byli jsme ovšem jako znovu zrozeni. Agitace pro naše osvobození mezi námi se vzrýhala, třebaže i Rakušáci snažili se nám v ní překážeti. Kapitán si nás oblíbil a také »činník«*), sociální revolucionář, brzo pochopil naše snažení a postaral se o zlepšení našeho osudu. Když jsme přišli jednou do lesa v Makoši do okopů, přinesl nám večer svazek no-

*) večerní sčítání mužstva.

*) správní úředník.

vin, »Čechoslováka« a »Čechoslovana«. To bylo jáso. Naši nepřátelé umkli. Hltali jsme přímo každou řádku. Začali jsme si dopisovati se známými v Rusku a tak jsme se dovídali i zprávy z domova, neboť jiní byli šťastnější. My jsme byli již půldruhého roku v Rusku a dosud jsme nedostali ani řádky z domova. Avšak konečně i k nám začaly se listky trousiti, ba dokonce došly nás z domova i první peníze. Někteří z nás začali si pomáhati k penězům a vyráběli z aluminia prstýnky. Práci jsme si brali na akord a když jsme si svoje udělali, šlo se domů. A tak jsme začali žít trochu snesitelněji.

mezi námi. A skutečně, Rakušáci švali proti nám mezi ruskými vojáky, že prodlužujeme vojnu, a mezi našimi opět, že chceme jít proti vlastním bratrům. Život náš byl trpký. Byli jsme snadno k rozeznání, neboť jsme se již dávno rozloučili s »Frantíky« na čepicích. Noviny jsme neměli, ale měli jsme adresy. A tak jsme si dopisovali a přece jsme se dověděli o leccems, co se děje. Na konec jsme získali sluhu, který byl u adjutanta kapitánova a který nám potajmu přece jen opatřil některé z novin. Tak jsme nabyli novou chuť k další práci a začali jsme znovu pracovati mezi našimi. Když vypukla ruská

Kanál v Pinských blátech.

Foto Památník Odboje.

Na bojištích však stále prálo štěstí centrálním mocnostem a Rakušáci začali nabývat znovu odvahy. Najednou přestaly nám české noviny docházeti. Začali se nám všichni vysmívati, ti kteří byli slabší mysle, začali kolísati a tak nás na konec zbylo jenom jedenáct, kteří jsme byli odhodláni setrvati až do konce. Marně jsme psali do Kijeva i Petrohradu, abychom urychlili náš vstup do armády. Naši Rakušáci stávali se stále troufalejší, ukazovali nám provázky, jak se budeme na nich houpati, nejzuřivější z nich byl onen Vavřík, který patrně unikl spravedlivému trestu. Když jsme se tázali kapitána, proč nás nedocházejí noviny, vysvětlil nám, že je nechal zastaviti, poněvadž vyvolávají hádky

revoluce, bylo nás opět na šedesát a mnozí byli již na vahách. Nežádali jsme zatím od nich nic jiného, než aby nebyli alespoň proti nám. V první dny ruské revoluce bylo mezi námi ticho. S počátku jsme toho mnoho nevěděli. Až teprve šestý den začalo se roznášeti mezi ruským vojskem, že českoslovenští vojáci »chránili cara« do poslední chvíle a že jsme prý monarchisti. Hrozilo nám nebezpečí, že budeme stlučeni, avšak náš činník, který znal naše cíle, ruským vojákům vše vysvětlil a tak jsme potom byli mezi nimi rádi vidáni. Před tím nás velice rmoutilo, jak naši v Rusku mezi sebou se perou, jak »Čechoslovák« s »Čechoslovanem« polemisují a strachovali jsme se, že se vše rozbije. Avšak

když věci se urovnaly, tu jsme opět ožili a naše osvobozující myšlenka zapustila mezi námi hluboké kořeny. Také na zákopy přestalo se již chodit a říkalo se, že půjdeme dále do Ruska na polní práce. Skutečně jsme byli staženi do Minska a já dostal se ještě se třemi svými krajany k jednomu sedlákovi, asi dvě hodiny od Minska na práci.

Na práci dařilo se nám dosti dobře. Jídla bylo dosti i čisté ubytování jsme měli, jenom volnost nám chyběla. Jednou jsme se dověděli od kamarádů, kteří pracovali nedaleko, že máme právo na úplnou svobodu pohybu, že musíme dostávat plat a sedlák že smí nás držeti pouze k osmihodinné práci. My až dosud vlastně byli spokojeni a náš hospodář si nás chválil. Ale člověk, dosáhne-li jedno, chce druhé a tak i my jsme se začali bouřit. Řekli jsme sedlákovi, že nebudeme pracovat déle nežli osm hodin. Sedlák začal se zlobit a na konec si odjel postěžovat do města k našemu veliteli. Ale přijel s nepořízenou. Vyrovnali jsme se však a pracovali jsme u něho dále, když nám přidal pět rublů měsíčně a slíbil lepší stravu. Zatím valily se události rychle za sebou. Nastal rozval ruské armády i úsilí Kerenského o nový nástup. Přišel Zborov. Lidé začali se o nás zajímat i v těch nejzapadlejších vesničkách. Zajá-

sali jsme. Avšak současně trousily se i jedovaté zprávy, že to všechno není pravda, že naše brigáda u Zborova bylo rozbita, kdo se zachránil útekem, že již zpátky do vojska se nechce vrátiti, ruské vojsko že se vzdává nebo utíká, Rakušáci a Němci že se mohou svobodně vrátiti do Rakouska, zkrátka, že je konec vojny. Rusko že prohrálo a my že půjdeme domů. V této strašné situaci znovu začali Rakušáci zvedati hlavu a mezi našimi krajany začala zavládati malomyslnost. Já však vytrval . . . Také moji kamarádi u sedláka mne opustili. Jednou večer přišel k nám nový ruský voják a oznamoval nám, že v neděli přijede emisar. Skutečně přijel, vysvětlil nám situaci a přihlásilo se nás celkem 34. Bylo to málo, ale věděli jsme, že za námi přijdou ještě jiní. Sedlák i selka se křižovali, co že jsme to za blázni a chceme se nechat ubíti. Nechtěli nás pustiti. Konečně však přece po mnohých nesnázích jsme se dostali pryč. Odjeli jsme do Minska, kde se nás všech 34 sešlo a byli jsme propuštěni. Sami již odjeli jsme do Bobrujska, kam jsme přijeli ráno 17. července 1917, kde jsme konečně dostali uniformu československého dobrovolce. Přestěhoval jsem se s celým záložním batalionem do Žitomíru, odkud pak jsem odjel přes Archangelsk transportem do Francie.

X

V MUNIČNÍ TOVÁRNĚ

JOSEF MLČOCH

Vzpomíná-li člověk na doby svého odboje protirakouského, vždy jako černá páska proletí hlavou doba největšího ponížení, očištění na zemi — doba zajatecká.

Proto snad není ani možno, chce-li kdo vyličovat ať ústně či písemně ty chvíle, aby nenanášel na obraz toho života více barvy černé, nežli světlé. Neboť po barvě smutku přišla teprve barva slávy. Z temna otroctví vedla nás cesta k světlu Svobody . . .

Začátkem jara roku šestnáctého táhla silnicí k Rovnu nepřehledná masa hladových a zbídačelých vojáků France Josefa I., nyní ruských zajatců. Mezi všemi, zde zastoupenými národy Rakouska, největší prim měli

Maďari, kteří také nejdéle dovedli na vzdory hladu a strádání udržeti lásku k monarchii udržováním povinné úcty k důstojníkům i svému vojenskému obleku, zatím co Češi většinou šli již bez největší ozdoby a pýchy vojáka — bez »Frantíka« na čepici.

Do Maďarů za frontou jako by vjela dvojnásobná udatnost; šli vpředu zajatecké masy a chtěl-li někdo dáti zajatcům kus chleba, byl nakonec rád, že vyváznul se zdravou kůží z chomáče zuřivých vojáků. Neboť nežli by se kamarádsky rozdělili, raději chleba zašlapali v prach nebo bláto silnice. V jedné skupině zajatecké, v níž byli většinou Češi, jsem šel i já — vstříc neznámému Osudu.

Ponted na město Rovno.

Tato skupina zase, při veškeré bídě, nejděle si udržela veselou náladu. Zpívalo se všechno možné, ať již »Hej, Slované« pro vzdory nebo »V Brně u Modré nudle« pro veselost. Kozáci, kteří jeli jako ochrana, aby chom se nerozutekli, nejraději se zdržovali při naší partě. Jim také se jistě zdála být cesta hrozně smutná a nudná.

Po příchodu do Rovna nás nahrnuli do nějakých stodol, kde jsme jeden přes druhého položili své unavené údy a usnuli. K půlnoci nás probudil nářek jednoročáka z naší party, z jehož vzlykotu jsme poznali, že byl právě někým okraden o větší obnos peněz, které měl ukryty na prsou. Pro nás ostatní to byla také smutná zvěst, jelikož nám jednoročák po dobu naší cesty půjčoval z těchto peněz menší obnosy na »věčnou oplátku«. My byli totiž všichni okradeni o všechno hned na frontě ruskými vojáky. Bolela-li jednoročáka tato ztráta, nás bolela dvojnásob.

Pátralo se ihned, kdo asi mohl peníze ukrást. Všichni jsme pojali podezření proti zajatci — Poláku, který kleče v koutě, modlil se k panně Čenstochovské. Při tom ale ulekaně se ohlížel po nás. Skokem byli někteří vojáci u něj a také skutečně našli pod podšívku jeho čepice nešťastné peníze. Nastaly tahanice, někdo kopnul do svíčky, osvětlující matně stodolu a pak bylo již slyšet jen sténání škrceného člověka. Když časně ráno nás kozáci vyhnali k dalšímu pochodu, Poláka mezi námi již nebylo. Nikdo také po něm nevzdechl, všichni byli ještě v zajetí tupé zvířecosti, která byla tak uměle živena ještě na rakouské frontě.

Šli jsme dále, den jako den, s krátkými odpočinky na etapách, živi kostkou cukru a cihlou chleba, jelikož zásobovací stanice nebyly připraveny na tak velký počet zajatců.

Naší partě se ztratil někde dobrý jednoročák. Hoši říkali, že zůstal v jedné české rodině, neboť uměl dosti rusky. Nám jeho odchodem nastala bída. Již jsme nezpívali. Tupě jsme se loudali kupředu, poháněni nahajkami kozáků. Bylo to zvláštní. Nedělali mezi námi a Maďary již rozdílu, neboť náš oblek byl stejný. Dříve, dokud byla ještě chuť do zpěvu, nám často chleba i machorky

dali. Myslím, že v našem zpěvu přece postřehli slovanské zvuky, naše smutné písně jim možná připomněly jejich vzdálený domov, kde také se zpívá tak smutně a táhle...

Všichni jsme si to tehdy uvědomili, začali jsme dokonce znovu zpívat, ale byl to jen pokus. Nebylo již zpěvem to sípání vycházející zpod přischlého jazyka a hladem sevřených rtů.

Jedenadvacet dnů jsme takhle šli. Nohy opuchlé, tělo jako v ohni od vši i únavy, oči zapadlé leskem šilenců. Konečně Kijev, za ním Dárnice — místo milionkrát prokleté. Zajatecký tábor, který patří připomenout každému, kdo jím prošel a dnes by vzpomněl v dobrém Rakouska. Patnáct až dvacet tisíc zajatců tam tehdy bylo. V podzemních zemljankách, pod stromy a pod vagony nákladních vlaků. Na štěstí jen přechodná stanice zajatecká.

Pro takový počet zajatců nemohla stačit vařit jedna kuchyně namodralou kroupovou polévku, maštěnou nanejvýš starou vojenskou čepicí, následkem čehož při rozdělení přece jediné teplé potraviny docházelo k ošklivým rvačkám a bojům. Vyhráli to obyčejně na surovost nejsilnější potomci rytířů Arpádových. Čím kdo byl víc inteligentní a jemnější povahy, tím více trpěl hlad.

My, Češi, jsme drželi stále pohromadě, neznajíce sice ani řádně svých jmen, ale vy-pomáhající druh druhu. Když pro nás nezbylo nic na kuchyni, udržovali jsme obchodní styky s ruskými vojáky. Kdo měl ještě plášť, dal jej za »bulky«, když pláště nebylo, došlo na boty, prádlo, řemeny. Zároveň s chlebem kupovali jsme vždy několik funtů cibule; bylo to zdravé a chránilo před nakažlivými nemocemi. Každý z naší party byl povinen ostatní jeden den živit. Před tím, nežli došla řada na mne, zjistil jsem jednoho dne ráno smutně, že mi někdo v noci stáhnul s nohou moje dobré boty, aniž jsem co zpozoroval.

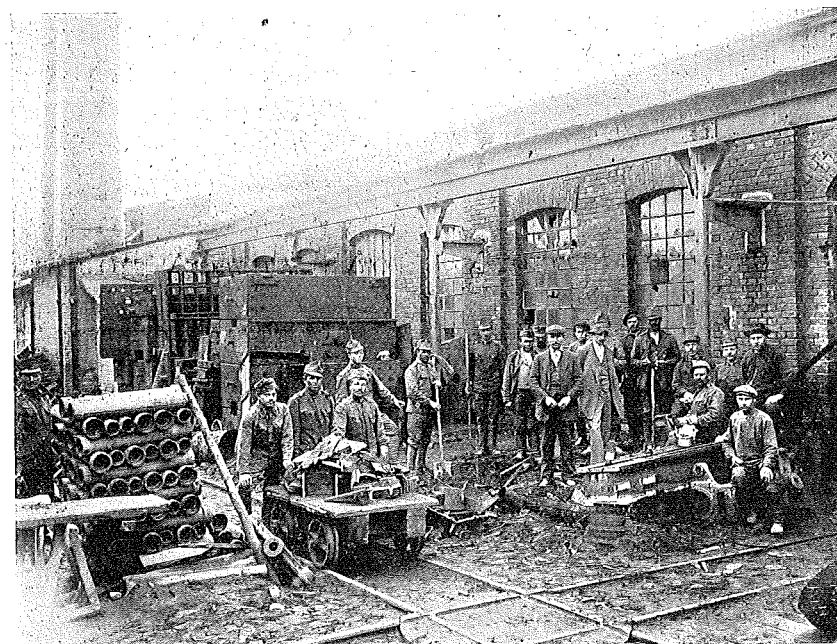
Mrzelo mne to, ale nikomu jsem nic neříkal. Vyčkav příští noci, stáhnul jsem boty nějakému četaři »skopčáku«, který při tom chrápal, až mu stříbrné medaile na prsou cinkaly.

Boty se mně hodily, jako ulité. Pro jistotu,

aby mně je zase někdo nevyzul, připevnil jsem si je k noze ještě ostnatým drátem, který se válel všude. Ráno četař německy zuřil, až Maďari okolo něj stáli v pozoru. Nenašel nic, ale příští noc měl jiné boty na nohou, pro které byl bit.

Den šel za dnem a my již sotva vlekli své ubohé kostry. Jedné noci jsme byli vyplašeni slabým voláním o pomoc. Chtěli jsme někteří vyběhnouti, ale ruský voják nás nepustil krok s místa. Zatím co štědře nám rozdával rány kolbou své pušky, volání a nařikání sláblo, až umlklo docela. Ráno šla

Mnou velmi otrásla tato příhoda a pomalu jsem pozbyval ve svém nitru důvěru v slovanské Rusko, kam jsem s mnoha jinými utíkal v naději, že uvolní naše pouta. Začínal jsem chápat, že otroctví ruského člověka si v ničem nezadá před rakouským a měli v Rakousku občan málo práv politických a kulturních, v Rusku jich neměl o nic více. Ale přes to, že Slovanství se mně projevilo dosud jen ranami a kopanci, v hloubi duše byla jiskra naděje v lepší život. Přišli jsme také se zbraní v ruce, tedy nám nebyli Rusové povinni žádným vděkem.

Zajatci na práci v továrně.

táborem zvěst, že asi tři vojáci zahynuli neošklivější smrtí, o jaké se v životě neuslyší.

Blízko ohrady byla veliká jáma, několik metrů široká, asi deset dlouhá a jistě hodně hluboká. Vojensky se takové místo nazývá latrina. Přes šířku této jámy byla položena silná prkna, bez opěr. V tu noc na jednom z prken byli tři vojáci, prkno nějak prasklo, a nešťastní lidé umírali za císaře pána v nejhorším hrobě. Mezi nimi byl pravděpodobně též jeden Čech z naší party, neboť jsme ho od oné noci neviděli. Příštího dne se jáma zasypávala, aniž k ní z nás někoho pustili.

Mrzelo nás také všechny, že za ty tři neděle našeho pobytu v Dárnici nepřišel ani jeden z našich krajanů, aby nás potěšil a povzbudil.

Jednoho dne přišel mezi naši partu ruský inženýr a žádal, aby se přihlásili ti, kteří jsou odborníci a chtěli by pracovat v muniční továrně. Přihlásilo se nás velmi málo — ani třicet z těch několika tisíc Čechů v táboru. Zároveň s přihláškou do továrny jsme vyplnili přihlášku do českého vojska.

Konvojové nás téhož dne odvedli do Kijeva na předměstí, zvané Demievka, a přímo do továrny, přeměněné z obrovských skladů

kořalky v muniční dílny. Po koupání a jídle rozdělili nám práci. Skutečné odborníky dali k soustruhům mezi ruské dělníky, část také do zvláštního dlouhého sklepa dělali plechová křídla na těžké 90 kg miny.

Po rozdělení práce jsme byli ubytováni v nedaleké ulici ve staré škole. Ve všech třídách této budovy byly okolo zdí i uprostřed světnic z latí sbité vysoké postele, čtyřpatrové (králíkárny). Vrchní patro bylo asi půl metru od stropu, takže obyvatelé tohoto poschodí si sednouti nemohli. Vrchní poschodí byla pevnost štěnic, nejdolejší rejdištěm blech a vši. Bylo tedy na vybranou. Prostřední již byly obsazeny. Nastěhoval jsem se nahoru a hned v příštích dnech jsem seznal, že nejvyšší patro je nejlepším úkrytem před nahajkou tlustého ruského feldvebla, který nám tímto způsobem dodával chuti k práci. Ze msty jsme my nahoře mu házeli za krk, ovšem když se nedíval, spousty blech a vši, které jsme si předem snadno do plechových krabiček nasbírali.

Tato nevinná na pohled zábava, již se účastnila všechna hořejší patra, pro mě se stala dosti zlou. Jednou, když ucítil pan feldvebl hrst zvířátek na krku a na hlavě, zuřivě zatřásl králíkárnou, na které jsem se nahoře schovával já, ta se celá rozsypala a já sletěl jako z nebe milému feldveblu před nos. Chytil mě za límec a vedl na dvůr továrny před starého generála, který měl dozor na zajatce a obvinil mě, že jsem mu házel »austrijské vši« za krk. Já tehdy byl opravdu nevinný a vymlouval jsem se, že to byly vši jistě již skřížené s ruskými, ne-li čistokrevné ruské, ale generál mne potrestal tím, že jsem musel držeti na zádech provázekem přivázaný pytel s třiceti dvěma kg kamení a dle rozkazu dvě hodiny. Já stál ale na potupném místě u brány sotva deset minut, po prosbách o smilování a hlavně, když jsem ukázal a dal třicet kopějek svého jmění, mne pustil. Od té doby jsme byli nejlepší přátelé, máť mě přestal rouhat a když mě viděl, dal machorky.

V továrně jsme se brzy zapracovali. Měl jsem tu smůlu, že jsem byl přidělen do nejhoršího oddělení, do sklepa. Velký průvan

celý den, pekelný hřmot od lisů a od úderů padesáti kladiv, kterými jsme nýtovali dohromady křídla pro každou minu, aby tato po výstřelu dopadla špicí k zemi. Dozorcem našeho oddělení byl Polák, jako téměř všechno »načalstvo« od dozorce po ředitele. Ten náš byl nejmizernější stvoření na světě. Malý, ulekaný strachem před frontou, stále jen vymýšlel, jak by nás co nejvíc trýznil. Zanýtovali-li jsme napřed deset křidel za den, v několika týdnech nás donutil snýtovat jich dvacet pět, s patnácti sty nýty, což bylo denně nejméně osm tisíc ran kladivem každý.

Přes to však, že nám práce lítala, jak se říká, od ruky, měl pro nás jen ty nejhorší nadávky. Ale všechna čest, před každou nadávkou nám řekl pane. To bylo stále: »Pán je svině«, nebo »Pán je k . . . syn«, »Pán je psi krev« a při tom plival přímo do obličeje. Úžasně jsme ho nenáviděli všichni, a zabít ho jednoho dne kladivem, aby o tom nikdo nevěděl, bylo zbožné přání nás všech. Nekřesťansky nás okrádal nejen o zdraví a lásku k Rusku, ale také o peníze. Za vykonanou práci, za kterou by dostal ruský dělník deset rublů, my jsme dostali dvanáct kopějek. Však později, v revoluční době, ho prý bolševici utloukli.

Co nás však nejvíce mrzelo, více jak rány a práce, bylo rakušáctví našich lidí. Večer po práci jsme byli svědky přímo nábožného uctívání Rakouska a císaře. Zpívali v pozoru »Zachovej nám«, leštili amorem »frantíky« i vyznamenání, opatrovali »hvězdičky«. Nejednou jsme se poprali, vedly se černé knihy, kam nás »zrádce« všechny zapisovali. Ze šesti set zajatců pracujících v továrně bylo nás pouze asi čtyřicet v organizaci a sedmnáct přihlášeno do vojska.

Díky však neumdlévající agitaci organizace rostla den ode dne, jednotlivci si zhotovili hudební nástroje, když byla muzika, hráli jsme divadlo a přinutili jsme tak správu závodu, že s námi musela počítat. Z našeho ubohého platu, který stačil na koupení civilní čepice, jsme odváděli téměř polovici jako národní daň pro naše vojsko. Vzpruhou další

Rakouští zajatci si vaří čaj.

činnosti bývala návštěva tehdejších spolupracovníků Svazu, hlavně dra Kudely, Dýmy a j. Generál Brusilov při návštěvě továrny měl radost z naší práce a nás Čechy velmi pochválil. Z malého kroužku hudebníků stala se později výborná kapela, která šla

s gen. Kornilovem k jeho pluku a pak k pluku čtvrtému — českému.

To již my, přihlášení do armády, dali továrně jednou v noci vale, utekli jsme do Dávnice znovu a pak jsme šli přímo za jasným cílem: do československého vojska.

X

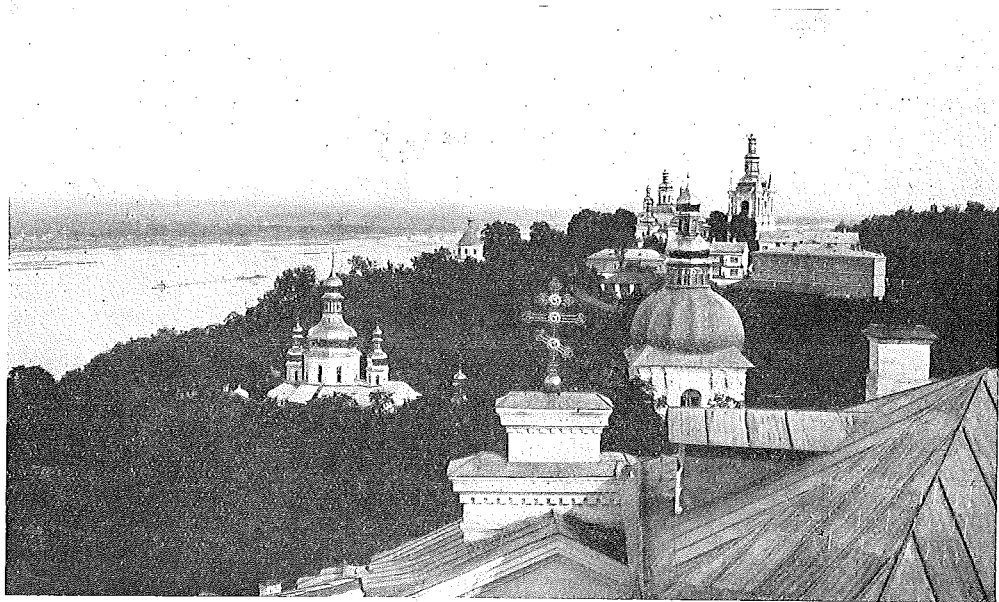
JAK JSME STAVĚLI TELEGRAFNÍ TYČE V KIJEVĚ

JAN ŠAFRÁNEK

Jako zajatec nejprve jsem přišel do Dárnice, sdíleje tak osud tisíců jiných. Po krátkém pobytu poslali nás Rusové v houfech stavěti zákopy za Kijevem, kde však jsme dlouho nepobyli. A opět nás odvezli do Dárnice. Jednou jsem šel, jako obyčejně ke kuchyni a ke kanceláři, okukovat, co je nového a pojednou vyšel z ní ruský voják a volal, že potřebuje čtyři mladé Austrijáky na robotu do Kijeva. Sotva to dořekl, již jsem ho držel za šos a prosil jsem ho, aby mne vzal s sebou. Sebral ještě tři a už nás vedl. Vyšli jsme z Dárnice a asi za pět minut octli jsme se na stanici elektrické dráhy. Náš ochránce byl báječný člověk. Podělil nás tabákem a usadil nás všechny do dráhy, takže jsme jeli

do Kijeva jako páni. Sotva jsme přešli most přes Dněpr, již nás čekali čtyři zřízenci od poštovní správy, kteří se nás ujali a hned také vykázali nám práci. Kopali jsme jámy pro telegrafní tyče. Ale nežli jsme začali s prací, pohostili nás, jak se patří. Dali nám klobásu, bílý chléb, rajská jablíčka a tabák a stále se na něco vyptávali. Měli radost, že mají mezi sebou zajatce a že si mohou s nimi pohovořit.

Začali jsme kopati první jámu v ulici a než jsem se nadál, bylo kolem mne plno zvědavců. Ženské, mladé i staré, dorostlí muži i děti a já byl z toho jako divý. Bylo mi tehdy 19 roků a 4 měsíce, mladý jsem byl a tak to byla sensace. Povídali si, že to s tou Austrií musí

Kijevské rostely.

býti už špatné, když takové mladé lidi odvádí, vyptávali se mne, litovali a co hlavního, pořád mi něco dávali. Měl jsem s sebou »brótsak«, který za chvíli byl plný bílého chleba, okurek, rajských jablíček a pod. Bral jsem všechno napořád a v duchu jsem se již těšil, jak se budou kamarádi radovati. Vždyt jsme zakusili hladu v lagru až hrůza.

Přišla ke mně nějaká paní a spustila na mne německy. Poznal jsem hned, že je to židovka. Ptala se mne, odkud jsem. Využil jsem hned situace. Byl jsem zarostlý jako Esau, takže jsem vypadal jako pravověrný židák. Povídám, že jsem z Vídně a že se jmenuju Stein, že tam mám obchod atd. Dala mi všechny drobné peníze, co měla u sebe a pak odběhla. Za chvíli přinesla mi holčička sklenici čaje, bílý chleba, namazaný máslem a hrušky. Už jsem to neměl ani kam dávat. Tak jsem si to dával vedle »brotsaku« na hromádku a čím dál, tím více lidí bylo kolem mne. Už jsem o chleba ani nestál, poněvadž jej nebylo kam dát. Tak jsem velkomyslně přijímal jen peníze. Nyní jsem viděl, že lidé v Rusku ve své dobrotě nemají vůbec konkurenta.

X

Mnoho jsem toho neudělal. Ale když přišel pošťák, jen se smál a povídal »ničevó«. Asi ve tři hodiny jsme skončili, naši pošťáci zavedli nás i s ruským vojákem do čajovny a jali se nás hostiti pivem a jídlem. Byl jsem jako na jiném světě. Rozloučili jsme se a zítra prý na shledanou. Náš voják nám přikazoval, abychom čekali opětně brzo ráno před kanceláři. Jaké bylo překvapení »kluků«, když jsem přišel do našeho baráku a vylezl k nim na půdu. Chudáci byli jako ve vyjevení, když při svitu svíčky viděli tu ohromnou zásobu. Vyprávěl jsem jim o svém štěstí a také řekl, že zítra půjdu znovu.

Skutečně druhý den šli jsme opět na »práci« a to se opakovalo čtyři dny. Čtvrtý den zašel jsem si na zpáteční cestě koupiti do jakéhosi obchodu sůl. Byla to lékárna. Na první pohled jsem poznal za pultem žida. Dal se se mnou do řeči, odkud prý jsem. Řekl jsem mu, že jsem z Vídně. Obdaroval mne jídlem, dal mi kartáček na zuby a pastu a řekl, abych si k němu zítra zašel, až půjdu kolem, že mi připraví prádlo. Bohužel, už jsem se k němu nedostal, poněvadž na druhý den jsme odjeli z Dárnice, této hladomorny, v níž jsem pobyl plných 25 dní.

ZAJATEC-ČERNORABOČÍ

FRANTIŠEK ŠLERKA

Po dvou a půldenním pobytě na frontě byl jsem ještě s pěti jinými vojíny naší kumpanie zajat. Bylo to 6. června v r. 1916 blíže Kolků. Za 16 dní únavného pochodu dospěli jsme po krásné, dlážděné silnici přes Rovno, Novohrad Volyňský, Žitomír a Kyjev do Dárnice. Zajímavé bylo, že čím dále od fronty, tím více přibývalo našich strážů a tím tužší byla disciplína. Celé první 3 dny vedli nás celkem 2 zemljáčci s flintami na špagátě uvázanými, ale přes Žitomír a Kijev byli u každého čtyřstupu 2 strážní s nasazenými dlouhými, křivými bodly.

Útrapy cesty nebudu popisovati, bylo by to opakováním toho, co již jiní bratři vylíčili. V Dárnici sešel jsem se se zbytkem své kumpanie »30. landwehr«. Byli zajati 17. června na řece Styru a jelikož měli to štěstí, že jeli vlakem, byli v Dárnici dříve než my.

Dárnice! Kolik stotisíc lidí prošlo tvým lágrem! Kolik prokletí a v kolika různých jazycích vzneslo se na tebe? Kolik vši hýbalo pískem tvého řídkého lesíka? Spočítá někdo rovy tvého hřbitova? — Pochybuji! — Četl jsem později v novinách, že v té době bylo tam přes 40.000 zajatců. Stravování a ubytování vypadalo dle toho. Čtyři noci spal jsem na střeše přeplněného baráku, čtyři dny neviděl můj žaludek sousta jídla. Pro takovou spoustu lidí byla pouze jedna kuchyně. Vydávalo se v ní jídlo po celý den, ale při špatné organisaci nemohla nakrmiti ani čtvrtiny.

Snažil jsem se dostat se odtud některým transportem na práci, ale nedařilo se mně. Až jsem uslyšel volání: »Sto Čechů na práci!« Rychle se stavím do čtyřstupu. Zástup rychle roste, dozadu i dopředu. Ti chytřejší se totiž staví dopředu, aby na ně jistě došlo.

A tak se stalo, že mně při počítání řekli zrovna před nose: »Dost!« Byl jsem skoro na pokraji zoufalství, když tu najednou slyším: »Ty jsi taky z Poličky?« — Náhodou se stalo, že se nás sešlo 16 krajanů. Později dopisováním dozvěděl jsem se ještě o 36 poličácích, ale počet ten nebyl ani zdaleka úplný. Dobře jste nás, pane učitelu Vaníčku, vychoval!

Ted' už bylo veseleji, obzvláště, když jsme se dostali do transportu na práci. Jakmile nás naložili do vagonů, začalo pravidelné zásobování chlebem, cukrem a polévkou a to nás s předešlými trampoty usmířilo. Za 2 dny dojeli jsme na místo. Byli jsme v Žitomíru, městě, které jsem asi před 14 dny procházel ve stínu bodáků.

Ubytovali nás ve staré cihelně. Službu u nás vykonávala policie. Myslím, že mnohým z ní zešedivěly vlasy předčasně a mnohý byl z té služby »jelen«. Sotva si pracně ze 3000 lidí sehnali 10 na práci ke kuchyni a postavili do šiku, už se některý ze značených ulil a než sehnali za něj náhradu, bylo i zbývajících 9 pryč. Nepomohly ani nadávky, ani facky, ba ani nahajka. Toho stavu hleděli jsme využít ve svůj prospěch. Chodili jsme dobrovolně řezat dříví a strážník z vděčnosti nevěděl, co by nám snesl. Shledával pro nás vždy to nejlepší a porce dvojnásobně.

Přes to však toužili jsme ven. Štěstí nám přálo. Stáli jsme blízko vchodu a pozorovali mužiky, kteří přicházeli a vybírali si zajatce na polní práce. Pozornost naši upoutal člověk v bílém cestovním plášti, mluvící česky. Jsou totiž kolem Žitomíru mnohé osady české a do jedné z nich, Plachové, blíže městečka Čerňachova, jsme se dostali. Bylo nás cel-

kem 10; 7 z Poličky, 3 z Podřipska. Všichni jsme o sobě prohlásili, že jsme dobří zemědělci a že rozumíme pěstění a sušení chmele, ač jsme dle zaměstnání byli: 1 učitel, 1 pekař, 1 listonoš, 1 tovární dělník, 1 obuvník, 1 pivovarský vozka, 2 obchodníci a teprve poslední 2 zemědělci.

Naši hospodáři byli vešměs zámožní a přestovali chmel, který jsme my, poličáci-horáci, viděli po prvé v životě. Snažili jsme se však a vbrzku vpravili jsme se všichni do běžných prací, jako bychom je dělali odjakživa. Můj

po své práci. Asi za hodinu přijde za mnou selka, nakrmil-li jsem ty psy. »Psy jsem nenakrmil, ale dal jsem to zobákům,« pravím zcela klidně v plném vědomí dobře vykonaného rozkazu. Homérský smích všech přítomných poučil mne však o něčem zcela jiném. »Sobaky« neznamená totiž vše, co má zobák, ale psy.

Ve styku s ruskými mužiky (rolníky) byli moji zaměstnavatelé velice pyšní. Pokládali se za jakousi šlechtu a dle toho s nimi jednali. Nám zajatcům vyčítali, že prý zahazu-

V zajateckém táboře dárnickém.

Foto Památník Odboje.

hospodář měl 7 koní, z nichž 3 připadli na ošetřování mně, a přes 20 kusů hovězího dobytka. Polností bylo přes 50 desjatín, pěkně kolem statku rozložených. V domácnosti mluvilo se česko-rusky a tak mnohdy došlo ke komickým výjevům.

Asi druhý den našeho pobytu poručila mně selka donést zbytky jídla »sobákům«. Rozdrobil jsem tedy pečlivě brambory, chléb i kaši po dvoře a husy s kačenami a slepicemi postaraly se již o jejich uklizení. Odešel jsem

jeme svoje češství, jednáme-li s mužiky jako rovný s rovným. Sňatek Čecha s Ruskou pokládali za hanbu, ale naproti tomu rádi dávali své dcery Rusům, byli-li tito bohatí.

Na statku pracovalo se od prvního ranního rozbřesku, až nás tma vyhnala s polí. Práce mne těšila, byla pro mne novou, stále zajímavou a při dobré stravě a veselém zpěvu čas plynul jako voda. Sotva jsme sklídili do stodol, sčesali a usušili chmel, přišel rozkaz, že se máme vrátit do lágru. A tak po čtyřech

měsících byl jsem opět v Žitomíru, Tam jsem poznal, že vlastně my, kteří jsme byli u Čechů, vypadáme dosti uboze. Naším zaměstnavatelům totiž ani nenapadlo, starati se o naši garderobu. Utěšovali nás, jakmile přijdeme do lágru, dostaneme prý zimní »omundirovku« erární, což ovšem pravdou nebylo a tak jsme zůstali na zimu polonazi a polobosi. Ti, kteří pracovali u Rusů, byli už většinou v ruských rubáškách.

Tentokráte jsem se v Žitomíru nezdržel, ale dostal jsem se se 4 krajany (3 zůstali v Žitomíru u městské správy) na kampaň do cukrovaru ve Vyšším Olčedajevu v Kameno-Podolské gubernii. Ředitelem cukrovaru byl vídeňský žid, pravý typ buršáka s rozšklebenou, zjizvenou tvář; inženýr, také žid, pocházel odkudsi z Čech. Jeho malý chlapec mluvil česky, ale inženýr si dával dobrý pozor, aby ani jedno české slovo mu z úst nevyklouzlo.

Všech zajatců bylo tam kolem pěti set, všech možných rakouských národností. Čechů bylo asi 30 a obývali jsme oddělenou chatku v březovém lesíku na stráni za potokem. Ostatní byli ubytováni dílem ve starém skladišti, dílem ve folvarku. Každá část měla svoji vlastní kuchyň, které však ze začátku neměly co vařit. Hrachová polévka a hrách, hrách a hrachová polévka střídaly se nekoněčně, a byli jsme těchto jídel již tak přesyrceni, že pouhý zápach hrachu obracel nám žaludky. Kolem chalupy stavěli jsme hrachovou pevnost, na níž si začali pochutnávat hladoví psi z celého okolí. Bylo jich kolem 30 a tvořili dobře organizovanou a bdělou stráž, která do chalupy nikoho nepustila. Vůdce všemi obávaným a respektovaným byl starý, jednooký pes, veterán, který místo štěkání bučel, což mu vyneslo jméno »Bůček«. Ten urovnával a soudil spory, rozhodoval o přijetí nového neb vyloučení neposlušného psa ze smečky.

Špatná strava donutila nás k organizaci. Těžká, 12hodinná práce, vyčerpávala nás úplně. Hrách už jsme jísti nemohli a tak jsme byli živi pouze chlebem a čajem. Úplný nedostatek tuku zaviňoval u mnohých slábnutí zraku, t. zv. ovčí mlhu. Stížnosti nepomáhaly a tak bylo sáhnuto k svépomoci — stávce. Rychlostí bleku rozšířilo se mezi všemi za-

jatci, že se o půl noci na směnu nepůjde — raději do lágru. Ke cti všech těch dobrých lidiček budiž konstatováno, že dovedli býti solidárními všichni, vyjímaje Poláky. Ti při prvním objevení policie, na rychlo povoláné, při první hrozbě a prvním šlehu nahajkou šli do práce. Ostatní: Češi, Slováci, Rusíni, Rumuni, Maďaři, Srbové i Němci, všichni společně vytrvali. Marně nás policajti vyháněli z baráků, marně hrozil příšedší přistav, že povolá kozáky, že dá každého desátého odstřelit, že z nás nechá kůži sedrat a pod. Prohlásili jsme jednomyslně, že se raději dáme hned postřílet, než bychom pozvolna umírali hladu. V továrně zatím pracující směna, v níž byli ze 2/3 Rusové, nemohla se dočkati směny. Dělnictvo hrozilo, že uteče od strojů a pecí, nebude-li rychle směněno a to hlavně donutilo ředitele ke kapitulaci. Povolil tudíž, aby z každého baráku vysláni byli 2 důvěrníci, kteří by tlumočili naše požadavky a s nimiž prý sjedná potřebné, načež jsme práci nastoupili. Výsledek stávkový byl: zlepšená strava (3krát týdně maso, denně slanina); zlepšené ošacení, zvýšené platy (základní 40 kop. místo dříve 20 kop. denně). Za několik dní přišla komise k vyšetření »buntu«. Pro jméno vsadili několik lidí, na které měl ředitel zvláště spadeno, do basy, ale vymoženosti stávkový potvrdili.

Zatím přišlo jaro a s ním revoluce. V Olčedajevu se projevila slavnými bohoslužbami a záměnou policie za milici, skládající se z válečných invalidů. V závodě zavedena 8hodinná pracovní doba při stejných platech jako za 12 hodin. V té době posedla některé Čechy cestovatelská horečka. Dva utekli na vlastní pěst a 13 žádalo ředitele, aby je poslal zpět do lágru. Ten je dal napřed uvěznit za »bunt« a pak je poslal k voj. náčelníku, odkud se dostali do Dárnice a na práci do Kijeva. Tím scvrkl se počet zůstavších Čechů na 14. Jeden z odešedších, učitel Hoffman, dostal se v Dárnici za písaře a psal mi brzo po svém odchodu dlouhý dopis, nad nímž jsme proseděli několik večerů a který se stal hlavním předmětem našich hovorů. Psal v něm totiž o tvoření čsl. vojska, o organizacích zajateckých a o politickém našem snažení. Byla to první zpráva toho druhu,

Žitomír.

kteřá se nám do ruky dostala. Později jsme se dozvěděli, že byl pro nás na správu závodu poslán »Čechoslovák«, ale židovsko-německý režim v závodě byl dobrou censurní stanicí.

V této době přišel k nám emisar českých vojsk. Půdu měl už dopisem br. Hoffmana připravenu a tak měl u nás práci celkem lehkou. Korunována byla výsledkem: 5 dobrovolců a založením zajatecké organizace, do níž vstoupili bez výjimky všichni. Čekali jsme už pouze na povolání voj. náčelníka a připravovali jsme mezitím oslavu prvního máje, který se kvapem blížil. Koupili jsme veliký rudý prapor a kterýsi umělec namaloval naň tisknoucí se ruce, kladivo a letopočet. Na 1. máje upevnili jsme jej na komín naší chalupy a zapívali »Rudý prapor« a »Kde domov můj« a několik jiných písní. Zpěv náš přilákal mnoho posluchačů, kteří nábožně poslouchali a obdivovali náš prapor. Neviděli v životě dosud nic podobného. Mezi po-

sluchači bylo také několik důstojníků Čerkesů z »Diké divisie«, která právě tím krajem projížděla a těm jsme musili »Rudý prapor« zpívat několikrát. Správa závodu uspořádala oslavu vlastní, kteréž byli povinni zúčastnit se všichni zaměstnanci závodu. Šlo se průvodem z cukrovaru — do kostela. Vpředu nesen rudý prapor, za ním šli ředitel s inženýrem, pak ostatní dělnictvo. V kostele byl prapor slavnostně vysvěcen a pak byl před cerkví tábor lidu. Hlavním řečníkem socialistou byl — ředitel.

Asi v polovici května došlo konečně povolání voj. náčelníka. Mnozí ze zbylých Čechů nám gratulovali a nás vyprovázeli, asi tři Němci říkali, že na našem místě by jednali také tak. Maďaři nám nadávali, Poláci nás posílali za živa do horoucích pekel pro porušení přísahy Franci Josefu, ale nejhůře si vedl jeden Čechoněmec — v civilu prý brněnský policajt. — My byli však nejšťastnějšími lidmi pod sluncem.

X

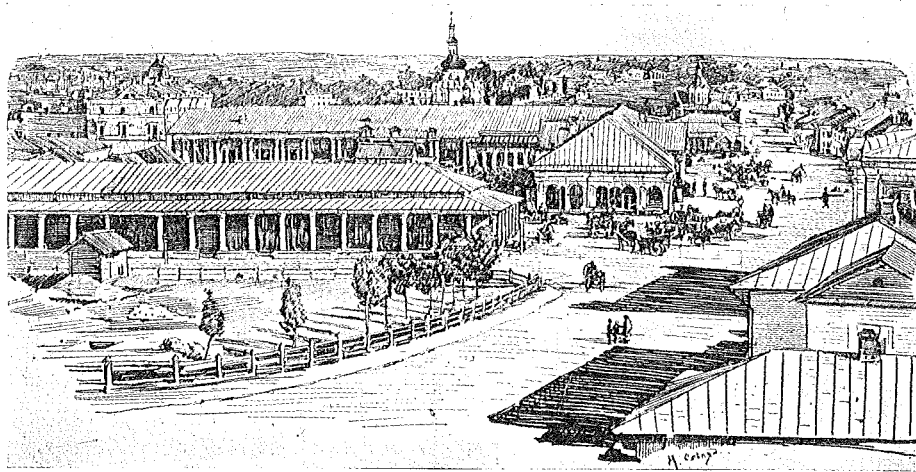
NA POLNÍ PRÁCI V ČERNIGOVSKÉ GUBERNII

STANISLAV KRAMER

Po svém zajetí přišel jsem jako tisíce jiných do Dárnice, v kterémžto zajateckém táboře, smutně vyhlášeném, pobyl jsem osm dní. Štastnou náhodou dostal jsem se počátkem října do transportu zajatců, který odejel do městečka Zolotonože. Zde byli jsme ubytováni v divadelní budově. Po dva dny se o nás nikdo nestaral a tak jsme bloudili městem, žebrajíce, abychom neumřeli hladem. Třetího dne teprve dostali jsme oběd; rozdělili nás na menší družiny a rozcházeli jsme se na různé strany. Náš hlouček ubíral se směrem k Čerkasům, kde jsme byli zavedeni na pastvinu mezi rameny Dněpru a spolu s ruskými vojáky pásli jsme stáda skotu, který byl určen pro vojsko na frontě. Byli jsme ubytováni ve vesničce, kde do každé chaty přidělení jsme byli po dvou mužích. Já se svým přítelem byl jsem hospodářem velmi vlídně přijat, hostili nás s pravou slovanskou po-

hostinností. Vyptávání na naši zem nebylo konce. Byli jsme nadšeni a doufali jsme, že bude konečně všem útrapám konec. Dostávali jsme dvacet kopějek na den a vařili jsme si společně.

11. listopadu byli jsme však opět odvedeni do Zolotonože a přidělení ku střežení skotu, který byl umístěn ve staré cihelně. Zde jsme znovu zakusili hlad. Náš velitel, starší člověk, nepříjemného vzhledu, šidil nás na stravě a plnil si jen svůj váček. Do práce nás však honil neúprosně a ani nahajky nenechal v klidu. Z hladu chodili někteří za večera žebraři do blízkého města. Běda však tomu, koho »starší« přistihl. Když nastaly třeskuté mrazy, tu jsme prosili několikrát o teplý oděv a boty, až konečně obdrželi jsme od velitelství oddílů každý po lehkém plášti, páru vysokých bot a rubáše. Nachladlí a trpíce revmatismem, dočkali jsme se Štědrě-

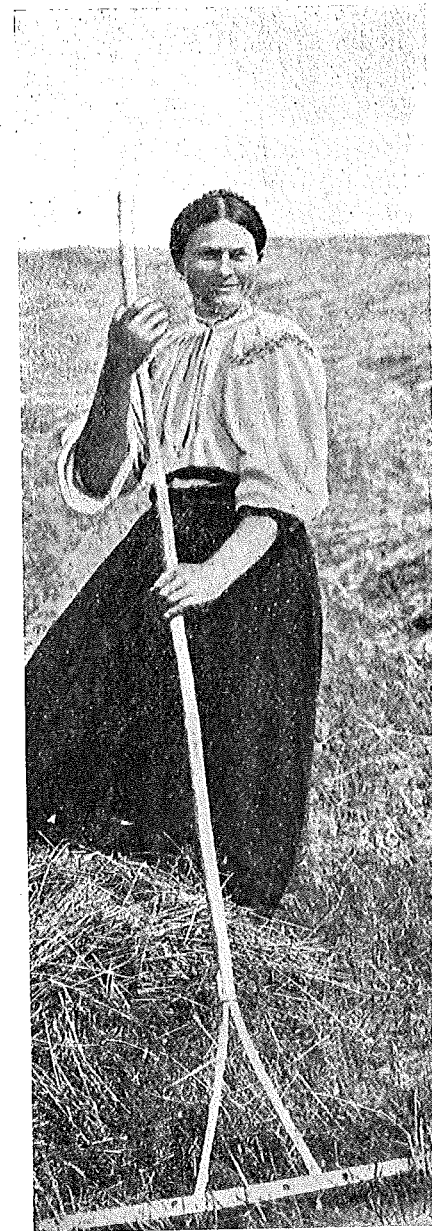
Město Černigov na Ukrajině.

ho večera. Vzdálení od svých domovů, ulehli jsme ve vzpomínkách k spánku, abychom v noci opět se střídali při hlídání skotu. Zdravý skot byl umístěn v jámě od vybrané hlíny, nemocný v cihelně. Následkem nočního mrazu spousta skotu v noci zmrzla. Tu nastala nám práce s odklizením mrch, několik nás muselo stahovati s nich kůže, druzí museli pohřbívat zdechliny.

22. ledna 1916, když veškerý skot byl poražen na jatkách, byli jsme opět odvezeni do Kijeva, odkud spolu se 60 druhými Čechy dostal jsem se do Černigovské gubernie na hospodářství ve vesnici Čertoryhy. Majitel statku nás přátelsky přivítal. Druhého dne rozdělil nás na tři oddíly a já jsem byl odvezen přes městečko Gluchov do ekonomie ve vsi Lovra. Zde nám byla vykázána ubikace a dána hojná večere. Aby nám dodali chuť k práci, obdržel každý z nás tři ruble předem. Celková naše odměna za práci byla čtyři ruble měsíčně a strava, která byla každodenně táž. Chléb, boršč a kaša. Jakmile zpráva o našem příjezdu prolétla vesnicí, plnila se naše světnice chlapci a děvčaty, kteří si nás zvědavě prohlíželi. Požádali nás, abychom jim zazpívali. Zazpívavše jim několik písniček, dodali jsme jim kuráže a zanotovali nám sborem i svoje písně. I do tance se pustili.

Následujícího dne byla neděle. Vykoupavše se jeden po druhém ve vysokém sudě, do poloviny naplněném teplou vodou, provedli jsme řádnou očistu těla, které každý nejméně půl roku postrádal, jakož i oděvu a vydali jsme se na procházku do vsi. Z chaloupek, většinou došky krytých a jen někde plechem zeleně natřených, byli jsme voláni na čaj. Nedali jsme se dlouho pobízeti a mlílerádi zašli; předně abychom naplnili stále hladovící žaludek a za druhé, abychom viděli zařízení občanů v jejich příbytcích.

Někde spala rodina společně na jedné palandě, jinde měli již pěkně vystlané postele po našem způsobu. Stolů jest používáno vysokých, čímž lišil se zvyk od Ukrajinců v Poltavské gubernii, kteří jedli pouze u stolů nízkých. Pěčka, která se vytápěla slámou, v žádném stavení pak nescházela. Ikony a

Senoseč na Ukrajině.

obrazy svatých, jakož i obraz batušky cara v žádné rodině nechyběl.

K večeru při návratu k domovu zvali nás, abychom přišli »pogulat« na večernici. Teprve později jsme se dozvěděli, že večernice jest místo, kam se scházívali děvčata a chlapci ke společné večerní besedě, kde zpívají, tančí a baví se na různé způsoby.

Příštího dne rozdělil nám upravlajušči (správce) ekonomie práci, se kterou se jak v létě, tak i v zimě začínalo vždy s prvním

zásvitem dne a končilo se po západu slunce. Podle hodin se práce nikdy neodměřovala.

Po jarních polních pracích slavili Rusové pravoslavné velikonoce, zvané »páscha«. Na Bílou sobotu odpoledne přinášeli z celé vesnice do cerkve bulky, vajíčka, maso i kuliče (vysoké bábovky), aby jim je bábuška posvětil. Z vysvěceného kuliče neopomenuli dát po kousku i každému živočichu ve svém

cházkou do sousední vesničky, zvané Jasmani, kde nás pozval k sobě usedlý tam Čech, felčar, od něhož jsme se dověděli o naší zahraniční akci na Rusi a kde jsme byli bohatě poděleni českými koláči. Bylo to potom po návratu domů debatování o naší armádě, při čemž nechyběla ovšem různost názorů.

S příchodem krásného jarního počasí po-

Žně na Ukrajině.

hospodářství. Večer až pozdě do noci byly slavné služby boží, po nichž se všichni vzájemně líbali, pozdravujíce se slovy: »Christos voskres«. Pak se vraceli s posvěcenými věcmi do svých domovů. I my byli poděleni pečeným masem, malovanými vajíčky a paschou*). O těchto svátcích zašli jsme si pro-

čaly se hlásiti mezi námi různé nemoci a utržené rány, koupání však v kolem tekoucím potůčku a sluneční svit při polních pracích záhy nás uzdravily. Krátce přede žněmi bylo nás pět převezeno znovu na ekonomii barholskou, kde se nám vedlo dobře. Měli jsme i svoji hudbu a stravu českou. I knedlíků se švestkami jsme užili do sytosti. Byl jsem přidělen ještě se dvěma kamarády do

*) Sladký tvaroh.

»koňušny« k obsluze osmdesáti koní, což se mi dosti zamlouvalo. Měl jsem příležitost i občas vyjetí si na koni a tak čas rychle utíkal. Objednali jsme si již také oba české časopisy, vycházející na Rusi, a jakmile byla uveřejněna výzva ke vstupu do vojska, nebo k práci pro státní obranu, skoro všichni jsme se přihlásili do »Svazu československých spolků na Rusi«. Tím jsme se každý přihlásili již otevřeně k revoluční činnosti za osvobození naší vlasti. Carská vláda bránila ještě přístupu zajatců do vojska a ruské úřady činily vše možné, aby nám v tom překážely.

Nastala jeseň, polní práce byly skončeny a začalo mlácení obilí, jetele atd. Na Rusi slavili svátek, zvaný »pokrova«, jakýsi to svátek dušiček. Občané nosí na hroby svých drahých různé potraviny, aby si z nich nebožtíci vybrali. Byli jsme zváni do jednotlivých stavení, kde nás všude překvapil vzorný pořádek a čistota. Každý byl svátečně oděn a srdečně nás vítajíce, ihned nás uváděli k hostině, která sestávala z národního jídla boršče a kaše, dále polévky z masa, nudlí s mlékem, pečeně, pirožků atd. Žízeň jsme schlazovali čajem s mlékem nebo ovocnou šťávou. Naposledy louskány ořechy a slunečnicová semínka.

Nastaly nyní mrazy, při kterých vyvažují ze studny vodu k napájení koní. Omrzly mi prsty na rukou, takže mne museli dopravit k felčarovi do Volokitina. Po provedení operace byl jsem odvezen do nemocnice v Gluchově k dalšímu ošetřování. Při převazování ran jsem trpěl muka, při čemž milosrdná sestra vždy mne »těšila«: »Těrpí, mučís, Austrijec, naši tože stradajút.« Já jsem jí ovšem říkal, že jsem Čech, a ne Austriák, načež ona mi odvětila: »Čech, vsje rovno, Austriak!« A byl jsem hotov. Asi za pět dní bylo na železnici zraněno několik ruských lidí. Poněvadž bylo málo místa v ne-

mocnici, lékař mne vyhnal. A tak jsem se opět octl mezi kamarády.

Za dva dny na to sepisoval okresný úředník zajatce, kteří měli být odesláni na státní práce. Jako neschopný práce v hospodářství byl jsem mezi prvními naznačen já a příštího jitra, těžce se louče s kamarády i s mužiky, kteří litovali mého odchodu, odjel jsem s kamarády opětně do Kijeva a pozdě večer vstoupili jsme do bran zajateckého tábora v Dárnici. Jakmile jsme prozradili svoji národnost, ihned bylo upuštěno od naší kapesní prohlídky a ke svému údivu jsme spatřili u brány ruského vojáka s papáčkou, na níž měl připevněnu běločervenou stužku. Každému z nás srdce poskočilo radostí a ihned jsme se ptali, kde že je barák československých dobrovolců. Za chvíli stáli jsme již před barákem s vlajícím českým praporem, ze kterého bylo slyšet zvuky české písně. Když jsme se rozhlédli kolem, velmi nás překvapilo, že na místě, kde před rokem stálo několik borovic, nalézá se dnes spousta dřevěných baráků, z nichž se vesele kouří a nad těmito že svítí několik obloukových lamp. V »zemljankách« přivítali nás srdečně kamarádi. A uléhali jsme plni nových dojmů, na holá prkna, k odpočinku. Po 14 dní byl jsem nucen ležeti v barákové nemocnici a když jsem z ní vyšel, přihlásil jsem se v kanceláři »České družiny«, kde byl velitelem kapitán Zajíček, do vojska. Již příštího dne vydalo se nás asi 25 mužů pod vedením jednoho dobrovolce na cestu do Borispole, k náhradnímu praporu první československé brigády, kde jsem byl společně s přítelem Tímou zařazen do první roty, třetí čety. Pochutnávali jsme si na výborných knedlicích se zelím, které nám bratři sehnali, pochvalovali jsme si s Tímou, jak místo na státní práce dostali jsme se hladce do vojska. Jiní museli překonat mnoho překážek, aby se jim to podařilo tak, jako nám. A tak přestal jsem být dne 30. prosince 1916 ruským zajatcem.

X

LUKOJANOVO

B. ZDRÁHALA

Rádi jsme opustili 22. ledna roku 1915 po týdenním pobytu hmyzem zamořený zajatecký tábor v Moskvě. Plni nadějí na lepší budoucnost, loučili jsme se pohledem na zlaté věže Kremle s matičkou Moskvou. A skutečně, měli jsme právo se těšiti. Vždyť byli jsme mezi slovanskými bratry, kteří nás Slovany nyní schválně oddělili od Němců a Maďarů a nepovezou nás na Sibiř, ale ponechají nás v evropském Rusku. Vždyť znali jsme Sibiř jako zemi uprchlíků a nešťastných odsouzenců, jako zemi bídy, hladu a věčného sněhu. Jak jsme se ovšem zklamali. Jeli jsme do města Lukojanova v gubernii nižně-novgorodské.

Zarostlí, jako medvědi, již z daleka vykuovali jsme z okének. Je konec naší dvou denní jízdy. Spěšně vystupujeme z vlaku a stavíme se »po čtyři«. Zíráme na město, kdež v slunci odrážejí se v sněhovém příkrovu zelené a modré bány církví neznámého nám města. Pod nohami chrúpe sníh a chvatným krokem procházíme ulicemi, z jichž dřevěných budov zvědavě si nás obyvatelé prohlížejí. Konečně jsme u cíle cesty. Jsme před vysokým barákem, který hostil již za rusko-japonské války japonské zajatce. Z oken přizemí zaznívá šumot a zvědavé, snědé tváře nás vítají. Ah, jaké zklamání. Jsou to Maďaři, kterých jest zde asi stopadesát. Naš transport je asi také tak silný. Jakýsi důstojník nás přehlédl a již nás ženou širokými dveřmi nahoru po schodech, do prázdné, velké místnosti. Po obou stranách stojí pryčny, uprostřed asi metr široká ulička. Na každé straně asi patnáct oken, které mají dubové rámy a drobné tabulky. Na jižní straně je jimi viděti nedaleký kostel a částečně i město. K severu

táhne se širá pláň, sníh, jen sníh a na něm černá mračna havranů. Od šesti ohromných kamen, stejnoměrně rozložených v uličkách u oken, šíří se příjemné teplo.

V myšlenkách usedáme na pryčny, ale hned jsme byli vyrušeni a voláni do jídelny, která se nalézala za kasárnami, kde jsme po prvé dostali jísti. K večeru dostali jsme trochu slámy, plné drobounkých cizopasníků, museli jsme si uplésti každý rohožku.

Tak nám uplynul první den a tak plynul nám den za dnem. Jednou uslyšel mne náš velitel plukovník, že hraju na housle, které vyřezal jeden Slovák kudlou. Když se dozvěděl, že jsem učitel, nabídl se, že mi opatří housle jiné. A skutečně ještě týž den jsem je měl. Housle šly z ruky do ruky a děda byl celý šťasten, že má tolik muzikantů pohromadě. Slíbil, že nám opatří ještě jiné nástroje a opravdu asi za týden měli jsme již dvoje housle, balalajku, kytaru a turecký buben. A už kul plány, jak by sehnal nějaké dechové nástroje.

Naše parta slula »parta národ pláče«. Bylo to odvozeno od toho, že náš milý císař pán jistě by asi zaplakal, kdyby viděl, jak ta naše parta při muzice se veselí. A večery věru byly veselé. Za to však přes den často nás popadala tesknice. Začaly se dělati z chleba šachy, zhotovovaly se taroky, pikety a utvořily se kroužky náruživých hráčů. Denně budíval nás starý šikovatel, který jarmarečním hlasem nabízel na prodej bělounké bulky.*) Poznali jsme však v něm keřase a tak jsme si vyžádali dovolení, aby někdo z nás směl chodit do města nakupovati různé potřeby. Sta-

*) Housky.

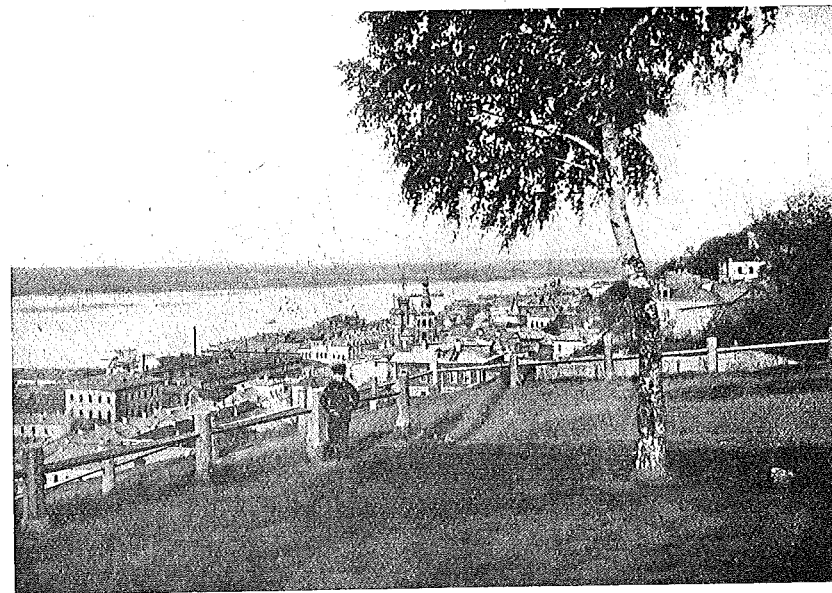
rý šikovatel měl po kšeftě. Holil nás malý, černý Rumun, který si udělal břitvu z kudly, kterou brousil na cihle a obtahoval na řemeně. Od holení bral deset kopějek.

Jednoho dne přiběhl náš děda a hnal nás do jakéhosi vojenského skladiště, kde jsme dostali staré, zaprášené instrumenty. Kluci to profoukli, prolili vodou, trochu narovnali a už to šlo. »Do Vršovíc, ráz, dva.« Přál bych vám vidět našeho komandýra. Ústa roztáhnutá k úsměvu od ucha k uchu, malá očka jen mu jiskřila, ruce v bok a jak skákal, tak skákal k nemalé radosti všech plešasů. »Charašo, charašo, molodci.« A naši tleskají staří-

valíry a průvod zakončilo několik ruských šikovatelů. Sestavili jsme si přes oběd program, co zahrajeme a také zazpíváme.

U dveří zahřmělo hromové »smirno«,*) a již celý průvod prochází uličkou, zvědavě si nás prohlížeje, až došel k naší muzice. Plukovník dal povel k pohovu a abychom zahráli. Spustili jsme. Blaženě zíral z jednoho na druhého — to jako že on to všechno dal dohromady. Potlesk byl ohromný, zejména po zpěvu. Dostali jsme i cigarety. Hrál se až do večera.

V následujících dnech se naše muzika rozšířila, neboť přišel transport asi šedesáti za-

Nižní Novgorod.

kovi, dělá jim to legraci, jak se děda zbláznil. Najednou se sebere a hajdy do města. Za chvíli byl však zpátky se svými dvěma dcerami a cirkus se opakoval znovu. Vyprovodili jsme je až dolů. To se ví, že se hrály jen »Vršovice«. Slíbil, že po obědě přijde zase s hosty. Nešlo mu to nijak na rozum, jak jsme tak najednou bez not a bez cvičení mohli zahrát tak krásný pochod.

A odpoledne vskutku táhne od města k nám, k našim kasárnám, celý průvod. V čele náš plukovník, obklopen dcerami, za ním jakýsi dráteník — ne, vždyť je to vlasatý baťuška se svou roztomilou maminkou, několik důstojníků se slečnami, učitelky se svými ka-

jatců a s ním dobrý hudebník Kulhavý. Počali jsme dávat dohromady známé polky, valčíky a pochody a rozepisovati noty. Denně jsme měli návštěvu a vždycky něco padlo. Někdy rubl, někdy poltinek,**) ale hráli jsme i za pět kopějek. Za vyhrané peníze kupoval se papír, pera, inkoust, o zbytek jsme se dělili.

Vyžádali jsme si dovolení, abychom mohli v neděli do kostela. Táhla nás tam ne snad pobožnost, ale zvědavost, neboť byl to ženský monastýr. Před klášterem byla nízká

*) Pozor.

**) Pál ruble, 50 kopějek.

zvónice s ohromným zvonem a s dvanácti malými apoštoly kolem. Zdi z venčí byly krásně pomalovány malbami svatých a světic. Nad vchodem překvapily nás velké obrazy slovanských věrozvěstů, Cyrila a Metoděje. Mönastýr měl uprostřed jednu velikou a v rozích čtyři menší cibulovité kupole.

Přišli jsme již po začátku. Ohromná svatyně, naplněná pravoslavnými až skoro k carským vratům (jsou to široké dveře před oltářem, který je oddělen od věřících zlatem a drahokamy posetou dřevěnou stěnou). Věřící mlčky stojí — nemají knih — lavic vůbec ne-

miluj». Ostatnímu dosud nerozumíme, ale rozumí své mateřštině zbožný ruský lid, neb jeho prostředník s Bohem mluví ruskou řečí. Svým neustálým otáčením vytrhli jsme mnohé z pobožnosti. I některé jeptišky zírají více na nás než na baťušku. A je zde věru nač se podívatí. Obrazy za oltářem v nadživotní velikosti představují Nejsvětější Trojici, rovněž i Bohorodička a různé obrazy Madon rozvěšeny jsou ve zlatých rámech po zdech. Krásný obraz byl Kající Magdaleny a jeho protějšek Zjevení Krista. Archanděl Gabriel se všemi takřka svatými dekoruje boční stěny.

Krasnaja ploščad' v Moskvě.

ní. Tlačíme se k ohromným kamnům, které mile hřejí. Podlaha je dřevěná, natřená.

V kostele ve zvláštní krásně vyřezávané budce, zamřížované ze všech stran (podobné naší zpovědnici), sedí v temnu, ukrytá před slídíivými našimi zraky, představená abatyše. Ostatní jeptišky, v černých hávech a čepcích, zpívají v polokruhu před oltářem. Krásný věru je jejich zpěv. Překvapuje nezvyklá nám hloubka altů.

Baťuška v dýmu kadidla právě čte z evangelia ve skvostně vázaných, bohatě drahokamy vykládaných červených deskách. Dočetl a prostorem se rozléhají žalmy, z nichž naše ucho zachycuje jen »Gospodi pomiluj — po-

Protějšek k tomuto ohromnému obrazu byl sv. Mikuláš — radost našich dětí.

Mezi věřícími protlačují se 3 jeptišky s pokladnicemi a každá sbírá na jiný účel.

Ke konci obřadů bylo přijímání 3 nemluvnat. Baťuška každému vpravil zlatou lžičkou do pusinky drobet chleba s vínem. Zde i nemluvnata přijímají.

Škoda, že je již po obřadech. T' už cestou vraceli jsme se zpět. Cestou obdarovali nás věřící, kteří přijímali, zvláštními bochánky, které každý pravoslavný, chtějící přijímati, musí si přinést a z toho baťuška nožičkem vykrojí drobinku, kterou omočenou vínem,

z kalicha po lžičce podává do úst stojícím lidem.

A tak jsme prožívali zajetí v tomto paměti-hodném místě. Měsíc plynul za měsícem. Začal masopust — ruský masopust, masljanica. U nás asi vymizelo už to slovo. Jen ti staří v Čechách snad pamatovali, že i my jsme se veselili, jedli koblihy, pilo se, tančilo. Ale v Rusku naopak, zůstalo vše při starém. Všeho byla hojnost. Vodky, ryby, žarený*) skopec, pirohy. V třeskutém mrazu uhání trojka za trojkou. Rolničky zvučí, saně okrášlené pestrými fábory jsou naplněny maškarami, »harmošky«**) hrají, vodka se rozlévá, všecko se veselí. Nenajdeš téměř strážlivého člověka.

Na svátek Hromnic budeme neradi vzpomínati. To začíná u Rusů velikonoční půst. V Rusku z 52 nedělí bylo 22 postů. Rybí polévka (ucha), kaše s olejem — toť ruské postní jídlo. Většina pravoslavných o půstu nepije ani mléka, ani másla, ba zdržuje se i pohlavních styků. A my vojáci, vyhladovělí zajatci, museli jsme se postiti s nimi. Zřídili jsme si kroužky zámožnějších, a začali si vařit knedlíky a pirožky sami. Někteří, když jsme si nadarmo stěžovali, zahájili jsme hladovku, avšak Poláci nebyli solidární. A zatím, co Češi a Němci s námi odmítali postní polévku, Poláci ji snědli za nás. Současně od-pírána byla hladovějícími i robota. Tento odpor však brzy zlomili Rusové přisností. Jen nás hudebníky šetřili, využitkovavše nás však jiným způsobem. Zvlášť smutnou vzpomínku z tohoto lágru tvoří obrovský požár, kterému 22. února propadl celý náš barák.

Náš plukovní velitel tábora byl právě v Moskvě a měl se vrátiti druhý den. Chtěli jsme mu jíti naproti a doprovoditi ho domů s hudbou. Těšili jsme se již, jak si bude děda vykračovati. Právě jsme zkoušeli nový pochod, když tu slyšíme nahoře nějaký hluk. »Co se to tam děje?« pomysleli jsme si. Ozval se dupot k nepopsání, třeskot skla a již z vedlejší vojenské kanceláře, kde spali přes

*) Pečený.

**) Harmonika tahací.

noc ruští vojáci a která oddělena byla od jídelny dřevěnou stěnou, vnikal k nám zápach čpavého dýmu. Bylo půl jedenácté . . . Vzali jsme pláště a nástroje a ven. Naskytl se nám strašlivý obraz. Střecha byla již v plném plameni. Z oken zírají vyjevené obličejе dusících se dýmem lidí, jeden po druhém skáče dolů, strašlivý jek a řev snáší se k nám z plamenů. Při tomto požáru zahynulo celkem sto jedenáct lidí ze tří set padesáti.

Čtyřicetpět těžce raněných odvezli do nemocnice, aby do týdne dovršen byl počet obětí na stosedmnáct duší. Požár vznikl od přetopených kamen, od nichž chytil v přízemí ruské kanceláře strop. Zajatci klidně si vyprávěli a hráli v šachy, když kdosi upozoroval kouř. Rychle vykřikl »vodu«. Přinesli vodu a aby mohli lépe hasiti, odtrhli prkno. Ale nastalým průvanem vyšlehl plamen a mžikem byla sláma a vyschlé palandy v plamenech. Všechno se řítilo ven, ale u jediného východu stál ruský post a nikoho nechtěl pustit, aby šli hasit. Sletěl se schodů, všecko se dralo dolů, a nastala zácpa. Přestěhovali nás zbylé ihned zatím do školy a do jednoho hostince.

Časně z rána zašli jsme k požářišti. — Hrůza nás pojímá. Po celé frontě bývalého východu — propadlého ovšem, jako kmeny v lese, jeden vedle druhého leží 117 zuhelnatělých, žárem ohyzdně rozpraskaných těl našich soudruhů. Marně snažíme se někoho poznati. Lidé z města i z dalekých vesnic přicházejí. — Mnohá stařenka i žena zaplakala při pohledu na syny neznámých matek — kteří ještě včera v ten čas v duchu toužili a těšili se na šťastné shledání. Blízko mrtvol na sněhu ležela ohromná plachta s ikonou, na níž pravoslavní házeli peníze. Snad prý pro nás — na oblečení — kdo se za to oblékl — nevíme.

Přijel děda plukovník. Vrátil se z Moskvy. Nebyl však veselý. Uviděv spoustu — zaplakal. — — 117 těl — nepoznaných, uloženo ruskými do několika beden — zatlučeno a odvezeno na blízký hřbitůvek. Nikomu nebylo dovoleno zúčastniti se pohřbu. — Ani jsme nevěděli, že je pochovávaní . . .

X

NÁVŠTĚVA

METODĚJ KUBÍČEK

V zajateckém táboře Alčevskoe (Slavjanoserbský újezd, Jekatěrinoslavská gub.) tvořili jsme my Češi a Slováci samostatnou rotu a byli jsme ubytováni od ostatních zajatců odděleně. Přišli jsme tam v září 1916 z tábora na Veselé Hoře u Luganska v počtu asi 200 už jako organisovaná jednotka. Měli jsme pevnou organisaci, která si sama udržovala ve svých řadách pořádek a vystupovala vždy jednotně. Byl jsem jejím důvěrníkem, předsedou byl br. Janík. Poněvadž jsem byl zároveň okresním důvěrníkem Svazu čs. spolků na Rusi, později Odbočky Čs. Nár. Rady, dosáhl jsem toho, že dobrovolci, kteří se u mne do armády hlásili na okolních dolech a v továrnách, jež jsem navštěvoval, byli koncentrováni do naší roty v Alčevsku. Nábor, t. j. odesílání dobrovolců k záložnímu pluku, byl tehdy zastaven a tak se v táboře našem shromáždila v brzké době roztomilá společnost. U svých nadřízených ruských důstojníků dobyli jsme si plné důvěry hlavně tím, že v našich ubikacích neměli žádné práce s děláním pořádku. Na ten jsme dbali sami. Později došlo to tak daleko, že velitel tábora na svou odpovědnost odstranil z naší roty strážce a dal nám úplnou samosprávu. Nebýti hmotné bídy, byl by život v Alčevskoe býval docela snesitelný, jistě lepší, nežli nelidská otročina v okolních dolech.

Ale o tom jsem dnes nemínil vypravovati. Mám na mysli příběh, který velmi pěkně charakterisuje revoluční náladu zajatců, hlásících se pod prapory čs. legií v Rusku. A ten chci stručně načrtnouti.

Jednoho dne — bylo to asi koncem roku 1916 — dal si mne předvolati velitel tábora

kapitán Grigorov a v přítomnosti velitele naší roty praporčíka Božkěviče mi sdělil: »Zítřka navštíví náš tábor delegace dánského Červeného kříže, sestra milosrdí a několik dánských důstojníků. Rozhodněte si sami, mám-li ji k vám Čechoslovákům přivést, či nikoliv. Zařídím vše úplně dle vašeho přání. Do odpoledne mi oznamte své rozhodnutí.«

Svolal jsem hned výbor naší organisace a předložil mu novinu. Je zajímavo, že všichni jsme byli jednoho mínění: Přivítat delegaci a otevřeně jí sdělit, proč a za jakým účelem jsme organisováni a nač čekáme. Po krátké poradě, v níž vypracován podrobný plán uvítání, přednesl jsem kapitánovi naše přání, aby delegaci k nám docela obvyklým způsobem uvedl. Ačkoliv jsem mu podle úmluvy nevyzradil, jak sestřičku uvítati míníme, vyčítil kapitán, že se bude díti cosi zajímavého.

A tak — jeho zásluhou — dostavil se nazítří ráno do vymeteného nádvoří naší kasárny policejní nadzíratel v plné parádě, za ním policejní пристav z Žilovského rudníku, pak jeho kolega z Vasiljevského »poselku«, všichni v parádních uniformách a ve sváteční náladě.

Asi o 9. hodině dopolední zahlédli jsme přijížděti po nedalekém mostě nad dráhou 3 kočáry. Jedou!

Rychle (alarm!) vyběhli jsme všichni na prostranný dvůr, kde utvořili jsme ze šiků 3 strany čtverce. Na křídle předního šiku u brány postavil jsem se já. Pánové od policie hleděli udiveně, jak rychle jsme se seřadili a že nás žádný Rus nekomanduje.

V tom už do otevřené brány vjíždí první kočár. Velím »pozor!« Kočár stane, z něho vystupuje a přímo ke mně se ubírá statná

dáma v nejlepších letech, provázená dánským důstojníkem. Z ostatních kočárů vystoupili další dánští důstojníci, pak též průvodci jejich, ruští a naši místní velitelé.

Sestřička, mile překvapena naší pohotovostí a svěžestí, s přátelským úsměvem zastavila se na mém křídle a vlídně se táže německy, jaké jsme národnosti a co zde děláme.

Sebral jsem všecku svoji pohotovost německého jazyka a podle pravidel vojenského hlášení stručně, ale řízně jsem sestřičce servíroval asi těchto několik vět: Jsme Čechoslováci, rakouští poddaní, kteří dobrovolně se přihlásili znovu do zbraně, aby po boku bratří Rusů bojovali proti Rakousku. Zde čekáme, až budeme zavoláni pod prapory, kde chceme mstiti se za křivdy, národu našemu páchané.

Dříve než se mohla sestřička vzpamatovati, vystoupil dle dohody ze šiku jeden z bratří, který samospasitelnou němčinu ovládal přesněji, než já, zasalutoval, srazil paty a spustil celou řeč, v níž delegaci zdvořile přivítal a vysvětlil jí, že nejsme obyčejnými zajatci, nýbrž vojiny ruské armády, do níž jsme dobrovolně vstoupili, abychom bojovali pro zničení Rakousko-Uherska. Zdůraznil jí hlavně naše stesky, které proti tomu státu a jeho panujícímu rodu máme a prohlásil hrdě: Děkujeme vám za vaši návštěvu. Nesete-li nám jaké dary, i za ty děkujeme, ale nepři-

jímáme jich. Prosíme vás, abyste raději přispěli na zmírnění bídy našich milých, kteří strádají v naší vlasti. Vyřídte jim náš pozdrav! —

Sestřička stála jako kamenný sloup, dánští důstojníci byli plni rozpaků. Jeden ruský důstojník rozčileně tlumočil ostatním, co to sestřičce vypravujeme. Ta konečně zmohla se na jednu větu: Ja, zu diesen sind wir nicht gekommen! Čelem vzad! A skokem byla v kočáře. Celá delegace v kvapu ji následovala a už tryskem vyjížděla ze vrat.

Za ní slavnostně a mocně nesly se z nádvoří zvuky ruské státní hymny, kterou jsme jednohlasně zapěli, abychom sestřičku vyprovodili.

Ruští důstojníci v »pozoru« na místě stojíce, vyslechli celou hymnu a potom teprve plni údivu vyptávali se se zájmem, co jsme to provedli. Nejvíce otvírali oči bříchatí policejní пристavové, kterým to dlouho nešlo na rozum, co vlastně smýšlíme. Ale docela byli bez sebe nad naši »hloupostí«, když slyšeli, že sestřička ostatním zajatcům rozdávala po 3 rublech!

My ovšem věděli jsme dobře, že delegace »dánského« Červeného kříže svědomitě bude informovati rakouské úřady, o čemž jsem se já — jako tak mnozí z jiných míst — po návratu do vlasti přesvědčil.

X

SANIŤÁK V ZAJETÍ

V. ZMATLÍK

Sloužil jsem v Rakousku u sanity. Již v Chebu slyšel jsem od zajaté ruské milosrdné sestry o životě v ruských nemocnicích a tak při nástupu generála Brusilova počátkem července 1916, když jsem padl do zajetí, držel jsem se raněných jako klišť. Záhy jsem si získal při převazování raněných přízeň Rusů a doprovázel jsem těžce raněné do Moskvy, kam jsme dorazili 16. července. Pak jsem byl umístěn do zdravotního ležení v Kozuchově.

Tento lágr nalézal se v borovém lese, vzdáleném asi půl hodiny od města, byl obehnan vysokým prkenným plotem a sestával z několika dosti pěkně upravených baráků. Byla zde právě sestra amerického »Červeného kříže«, která podělovala zajatce různými dárky, podle toho, koho jí doporučil dozorce lágru, kterým byl jakýsi krejčí, Čech, jenž se volně pohyboval, uměl několik řečí a byl velkým pánem. Dostal jsem rubášku*) a tři ruble.

Druhého dne nastal v sousedním baráku velký ruch. Šel jsem se tam ze zvědavosti podívat a hle, všichni sanitáři, kteří nebyli feldvébly, našivali si na límce prýmký a hvězdičky. »Jedeme na směnu do Rakouska. Tady máš prýmký a hvězdy,« volali na mne. Já jsem však je nevzal a řekl jsem, že mne ani nenapadne se vrátit. Byl jsem rád, že jsem v Rusku. Zůstalo nás asi 15.

Dopravili nás do sanitárního lágru do města Jelce v Orelské gubernii. Toto město má asi 12.000 obyvatel, domy jsou většinou dřevěné, je rázu obchodního a velmi živé. Dům, v němž jsme byli ubytováni, nalézal se upro-

střed města. Rozumí se samo sebou, že jsem se dal zapsati jako felčar. Všichni jsme zde žili úplně volně, dozorcem byl starší ruský šikovatel, člověk dobrého srdce, který se o nás velmi dobře staral. V baráku, v němž jsme byli ubytováni, spalo se špatně, poněvadž pryčny byly samé štěnice. Spali jsme tedy raději na dvoře. Pátého dne byl jsem určen k transportu dále do Ruska, ale místo mne za úplatek šel jiný. Když mne důstojník spatřil večer u rozkazu, ptal se, proč jsem neodjel. Tu jeden vedle mne stojící odvětil za mne, že byl odpraven jiný. Důstojník rozhněván, nařídil šikovateli, abych byl zítra pryč. Večer skutečně přišel pro mne ruský voják a odvedl mne na nádraží. Ráno asi v devět hodin dorazili jsme do stanice Bogorodick. Oba jsme si oddechli a vystoupili a kráčeli k městu, kde jsme v čajovně společně popili čaj, který za mne platil voják. Dovedl mne na »gorodskou úpravu*) a dále se o mne nestaral.

Stál jsem v předsíni bezradně, když tu se mne ptá jakýsi pekař, Čech, co tady dělám? Řekl jsem, že jsem přijel jako saniták do nemocnice. Dal se mi do smíchu a povídá, že tu žádná nemocnice není. Skutečně nebyla zde nemocnice, ale na návrší za městem nalézal se lagr, v němž umístění byli rakouští lékaři a sanitáři. Lagr sestával ze tří budov. V jedné byli jsme umístění my, sanitáři, kol čtyř set osob, většinou Poláci, jen něco málo bylo Maďarů, Němců a Čechů.

Byl jsem zapsán a vykázáno mi místo na dolní pryčně. Nade mnou spali Poláci, kteří si právě vybírali vši. Byl jsem mile překva-

*) Městský úřad.

pen a vyšel jsem raději na dvůr a tu jsem spatřil onoho chytráka, který podplatil ruského feldvébla, aby byl poslán místo mne pryč z tamějšího lagru. Uměl se přitočiti ke kuchyni, takže se aspoň najedl. My ostatní měli většinou hlad, neboť stravy bylo málo a přikoupiti si nikdo nic nemohl. Ven jsme nesměli, ba stráž nedovolila nám ani skulinou podívat se ven na pole, kde pracovali lidé.

Písař, který byl Čech, odkudsi od Plzně, byl medikem, byl to velmi milý člověk a ten

věna. Byli jsme přestěhováni, opatření úplně čistým prádlem a stravu jsme měli tutěž jako nemocní železničáři. Naše oddělení bylo určeno pro vojenské osoby, které by náhle na trati onemocněly. Těch však nebylo a tak jsme se nudili. Já a kolega Ludvík Klecl od Židlochovic z Moravy, také felčar, ale v civilu kominík, prosili jsme lékaře dr. Vasila Nikolajeviče Rosova, aby nám dal nějakou práci. Ten se s úsměvem tázal, kdo jsme obeznali v chirurgii. To se ví, že jsem se zkomolenou ruštinou hlásil. »Umíš němec-

Město Jelec v Orlovské gubernii.

mi prozradil, co je to zde za mučírnu. Slíbil mi, že, jakmile to bude možné, nějak mi pomůže. A skutečně, za krátko mi sdělil, že budou posláni do železniční nemocnice jeden lékař, dva felčari a několik sanitářů. Skutečně, byl jsem přidělen k MUDru Brabcovi a vypravili jsme se do Běleva. Jelo nás celkem šest osob, úplně bez dozoru. Ráno byli jsme na místě a hlásili se u vojenského náčelníka, kde nám bylo oznámeno, že přístavba není ještě hotová. Lékaře ubytovali v železniční nemocnici a nás zavedli na náměstí do velké čajovny, kde jsme žili jako hosté, pijíce čaj, učili se rusky čísti a psáti a na stravu jsme docházeli do vojenské kuchyně u vojenského náčelníka.

Asi za čtrnáct dní byla nemocnice vysta-

ky?« ptal se mne. Odvětil jsem, že ano. »Já také trochu,« povídá, »tak se dohodneme. Ráno přijď do sálu.« Kleslovi řekl, aby zůstal v »záravné«, to jest v budově pro nakažlivé nemoci. Druhého dne hlásím se správci nemocnice, ruskému felčarovi, který podáváje mi ruku, vítal mne jako dobrovolného pracovníka a nařídil »sidělce*»), aby mi přinesla plášť. Dali jsme se do převazování. Dr. Brabec zatím odejel a ani nevěděl, do jaké práce jsem se pustil. Měl o to největší strach. Já jsem dělal při operacích instrumentáře. Praktikantka, sestra Alexan-

*) Ošetřovatelka.

*) Bluza.

dra, dovedla se se mnou rychle spřáteliti a kouřiti z mého tabáku, který jsem dostával darem od pacientů při masážích a sázení »baněk«. Jednu dobu chodil jsem na stanici převazovati běžence, kde jsem i operoval abscesy. Moje léčba se chvála Bohu dařila. Ale felčarovi nezamlouvalo se čištění ran subli-

mátem. Jinak nás měli všichni rádi, kolegu Klecla měla obzvláště ráda »sidělka« Anna, hezounké děvče, asi dvacetileté, úplně negramotná, ale velice čilá, takže za dobu pěti měsíců naučil ji čísti i psáti a celou násobilku, jako když bičem mrská. Později stala se dokonce felčarkou a na konec se vzali.

X

ТОСКОЕ

DLE VYPRÁVOVÁNÍ V. NOVÁKA A JINÝCH

Mnozí z ruských zajatců znají zajisté pověstný tábor Tockoe v Rusku. O trudném životě v tomto lágru zaslali nám syté líčení bratři A. K. a V. Novák. Tockoe nalézá se v samarské gubernii několik stanic za železničním uzlem Kinělem. Bratr K. líčí krajinu jako nezdravou a téměř všichni obyvatelé mají tam malarii. Kraj je bažinatý. Řeka Samarka, která tekla podle zajateckého lágru a kde si zajatci prali prádlo a kde se koupali, je plná bahna. Malarii trpěli nejen zajatci, ale i ruští vojáci 69. pěší samarské družiny, kterýžto pluk byl v ležení posádkou. Zajatci ovšem snášeli daleko hůře tuto nemoc, neboť byli zesláblí útrapami z fronty i hladem.

Následkem podvýživy rozmohly se však v roce 1915 mezi zajatci i jiné nemoci. Nejvíce začaly se dělati na těle, zejména na nohou hnisavé vředy z nečistoty. »Koupati jsme se nemohli,« líčí bratr K., »poněvadž lázně v lágru tehdy nebylo a do Samarky nepustili nás konvojové. Velitel tábora byl známý germanofil. Říšští Němci měli se od něho dobře. Počínaje velitelem tábora a konče posledním artěličikem*) a kuchařem, všichni kradli jako straky. Každý hleděl urvati na ubohých zajatcích co se dalo na množství dávky i na kvalitě. Dostatek bylo jenom vařené vody na pití. Ovšem byla to pěkná práce, zvláště za krutých mrazů voziti vodu z vodokačky**) až z druhého lagru. Čaj jsme dostávali jen kirpičný***). Cukru jsme mnohdy dva až tři měsíce neviděli. Jak vypadal oběd, může si každý pomyslet. Polévka obyčejně zelná z naloženého zeli, v postní dny a těch

*) Voják, který měl na starosti rozdělení.

***) Studna.

***) Cihlový, lisovaný.

je, jak známo, na Rusi hodně a Rusové je poctivě drží, byly v polévce sušené ryby. V ty dny válely se a hnily vyházené ryby po celém lagru. A denně po celý rok věhlasná kaše, politá jakýmsi zeleným olejem, kterým jsme vidávali doma mazati stroje. Někdy ovšem jsme také mívali maso. Bylo to vždy pro deset lidí několik šlachovitých kousků, napíchaných na špejli. Chléb jsme dostávali černý, ale nemohli jsme jej strávit. Proto jsme jej prodávali mužíkům, kteří jej kupovali pro dobytek. Dostávali jsme za bochník dvě až tři kopějky, za které jsme si kupovali bílý chléb. Kdo měl peníze, tomu ovšem bylo hej. Ale ty měl jen nějaký bývalý »rechňák« a potom haličtí židé, kteří obchodovali vším možným. Peníze, zasláné zajatcům z Rakouska, se obyčejně ztratily. Dřevěná budova, t. zv. komando, kdež byla kancelář s poukázkami, zvláštní náhodou dvakrát zrovna před výplatou vyhořela.

Chcete-li věděti, jak byli zajatci obléknuti a jak vyhlíželi, představte si vandráka v hodně rozedraných cárech, neoholeného a neostříhaného, bosého aneb v lýkových střevecích. Malý kousek černého mýdla jsme dostávali, ale málo kdy. Prádlo jsme dostali za celý rok jednou a to ještě ne všichni. Při tom se chodilo denně na práci. Rovnati silnici, kopati latriny, hroby, dělati z načernalé půdy jakousi kamnářskou hlínu a nahazovati ji na střechy dřevěných baráků, aby tam nepršelo. Řezati dříví, nositi vodu do kuchyně, to byla ještě pěkná práce. Přes léto to ještě šlo. Ale nastala zima. Nemocných přibývalo. Nebylo však léků, ani obvazů. Jenom jod, ricinový olej a chinin. Lidé začínali umírat. Nemocnice v lagru nebyla žádná. Ke všemu

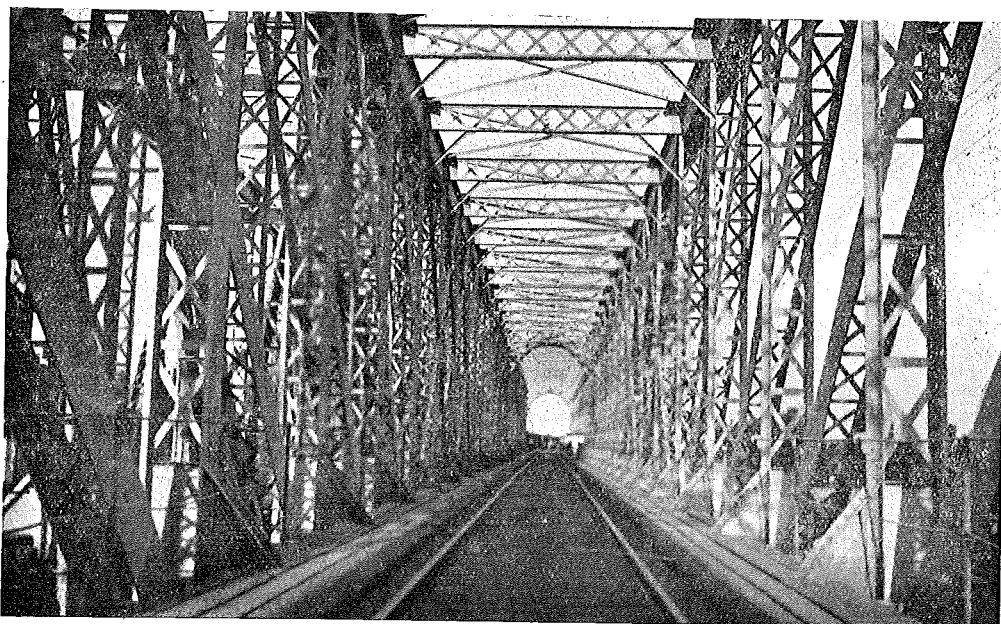
se objevil skvrnitý tyfus a nákaza začala se úžasně šířit i mezi ruskými vojáky. Začali umírat i lékaři. Teď teprve nastala starost, kam dát nemocné. Lagr byl přísně uzavřen a odříznut od veškerého světa. Z jednoho baráku, ležícího v rohu tábora, udělal se špitál. Všichni zdraví, totiž ti, kteří mohli chodit, dali se do jiných baráků a všichni nemocní byli přeneseni do tohoto. Brzy barák nestačil. Zařídil se tedy vedle druhý — ale i to bylo málo. Otevřel se tedy třetí a čtvrtý — a zdali jich bylo více, nevím, neboť i já jsem se octl mezi těmito nešťastníky.

dlouho tam leželo. A ostatní tu vodu pili a z ní se i vařilo.

Popisovatí takový den v tyfovém baráku bylo by neuvěřitelným. I těm největším humoristům, ba i Jaroslavu Haškovi nechtělo se dělati vtipy a žerty za těchto smutných okolností.«

Rovněž líčení bra V. Nováka je hodně chmurné:

»Do lagru Tockoje,« líčí bratr Novák, »přišel jsem v prvé dny měsíce listopadu roku 1915. Život v tomto lagru nelišil se ničím od druhých pověstných lagrů na Rusi.

Most přes řeku Kiněl.

Foto Památník Odboje.

Stávalo se a to velmi často, že do těchto tyfusových baráků přišli lidé, kteří ani tyfus neměli, kteří měli třeba jen chřipku, malarii a podobně a teprve tam ovšem tyfus dostali. Kolik lidí vlastně zemřelo v tomto strašlivém lagru se přesně neví, poněvadž Rusové měli v seznamech úplný chaos. Naši písaři říkali, že ze šestnácti tisíců zajatců zbylo jich asi deset tisíc. Ovšem, asi čtyři sta jich uteklo. Na jaře roku 1916 našli pod pryčnami v tyfusových barácích několik mrtvých v rozkladu, kteří tam v horečce zalezli a zemřeli. Ba i při tahání vody okovem ze studny vytáhli jednou vojenskou čepici a potom tělo nešťastníka, které kdo ví jak

Strážní službu obstarávali staří, bradatí ruští záložníci, poněvíc Tataři. Chodili obyčejně s pořádnými holemi, se kterými nás dovedli jak náleží zpracovávat.

Nejhorší doba v tomto lagru byla ona, kdy vypukl v něm tyfus. Před vánocemi r. 1915 nabyla úmrtnost největšího vrchole. Až deset mrtvých tahali některého rána z baráku. Asi ve 4 měsících prý zde pomřelo na 12.000 lidí. Hrozný byl pohled na t. zv. tyfusové baráky, kde byli neomezenými vládci Maďaři-saniteráci. Kdo se dostal do těchto baráků, ten se mohl směle loučiti se světem. Šel-li ráno kolem těchto baráků, tu mohl jsi spatřiti strašlivé obrazy. Mrtvé

nešťastníky tahali za nohy z baráků ven a tam házeli na hromadu do sněhu a pak je odváželi jako polena na vzdálený hřbitov. I já jsem onemocněl a jen náhodou zůstal jsem na živu. V horečce totiž jsem v noci utíkal ven a zůstal jsem ležeti v bezvědomí. Náhodou našli mne dva říšští Němci z našeho baráku a odnesli mne zpět. Ráno u lékařské prohlídky dostal jsem i já ortel smrti. A sice lísteček, na němž bylo napsáno »Barák Nro. I.«. To znamenalo jistou smrt. Ale dobří kamarádi lísteček zahodili, odnesli mne zpět do baráků a starali se o mne, jako o rodného bratra. Téměř zázrakem jsem se uzdravil.

Pěkné vzpomínky mám také na nynějšího plukovníka intendanta, tehdejšího jednoručáka Petrše. Ležel na druhé straně, proti mně, byl však také nemocen. Podnes vidím bratra Petrše, jak si vždy večer a často i v noci k nám vlezl a nahříval své revmatické nohy u ruských kamen z cihel, v nichž jsme topili dřevem. Jak tehdy chudák vypadal, jistě byste ho dnes nikdo nepoznal. Však jsme tehdy nad ním udělali již křížek a hle, jaký je dnes.

Třebas lagr Tockoje zanechává ve mně bolestné vzpomínky, přece jen byly i zde nezapomenutelné chvílky, když okolo kamen rozsazeni, vzpomínali jsme našich doma a lepších časů a hádali se o budoucnost, vid',

bratře Petrši, Sejdare a hlavně ty, Lojzo Rytinů. Škoda, Lojzo, tebe. Ty jsi se toho nedočkal, odpočíváš u Zborova . . .

Později přišly i pro nás lepší časy. Dostal jsem se do kuchyně, kde vládli pouze Rumuni, štípat dříví. Za krátký čas byl ze mně »kašovar«, kteréžto místo jsem dostal za onemocnělého Rumuna. Pak již bylo lépe, klukům jsem pomohl, kde se to dalo. To již nastala jiná éra v lagru. Velitel, Němec, který z nás zbohatl a tisíce a tisíce pohřbil, na něj prý stále »polučal«, byl odstraněn. Přišla visita od amerického Červeného kříže a bylo lépe a lépe. Seřizeny řádné nemocnice a rekonvalescentní baráky. Do jednoho takového baráku dostal se za velitele br. Petrš a několik mých známých šlo s ním. Tak jsme se roztrhali. Na jaře spálili dva pověstné baráky čís. 1. a 2. — »nemocnice«, honili nás koupat, odšívovat se a pak přestěhovali do sousedního lagru. A když přijela rakouská delegace Červeného kříže a dostali jsme každý rublíka a nové šaty, tu již jeli jsme domů, jinak jsme si říci nedali. A v červnu 1916 jsme jeli do Samary a pak po Volze. Jak nás nacpali do parníku, už jsme začali pochybovat o tom míru. A když nás přivezli až do Dergači, zavřeli do obecní šatlavny a pak přivedli soldátky a muzíky, aby si nás rozebrali na polní práce, bylo po míru. Začal nový život na stepní vsi, hodně práce a žádné uznání . . .«

X

V SEVERNÍM RUSKU

CYRIL TOMAN

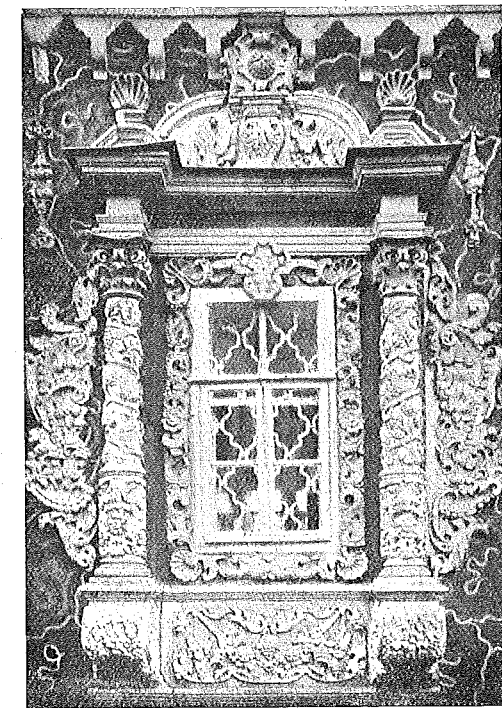
Ze zajateckého lágru v Nižním Novgorodě, kde jsme byli pouze čtrnáct dnů, vezli nás přes Moskvu, Smolensk a Vjazmu, asi padesát verst za Vilno, kde jsme kopali zákopy. Německé granáty a šrapnely často dopadaly až k nám. Austrofilové reptali proti Rusům, že jednají proti mezinárodnímu právu, kdežto my jsme poukazovali k tomu, že Němci dělají věci ještě horší. Vůdcem »austrofilů« byl jakýsi Liška, kdežto nám nadávali »rusofilů«. Jednou jsem vyslechl jejich rozhovor. Jeden z nich povídá: »To je hrůza, co ti lidé povídají.« Liška odvětil: »Však já to tak nenechám. Já na svůj land . . . nedám. Všechno si zapisuju a pak si to s nima spočítám.« Sděлил jsme to Kociánovi. Ten vyskočil, vrhl se na Lišku a prohledav mu kapsy, skutečně našel u něho zápisník, v němž jsme byli všichni zapsáni a podrobně zaznamenáno vše, co jsme kdy řekli. Liška dostal svůj díl a od té doby byl pokoj.

Asi za tři neděle prorvali Němci ruskou frontu. Nastal zmatený ústup, vsadili nás do vlaku a zavedli do Vitebska, kde jsme byli asi půl roku. Chodili jsme na práci na dráhu, do vojenských skladů, pekáren atd. Po Novém roce 1916 odvezli nás do Polocka, kde jsme pracovali jen ve vojenských skladištích. S počátku jsme se měli velmi dobře. Dozor nad námi měl jakýsi záložní praporečik, povoláním učitel, který k nám chodil se svou paní. Byl v Praze a mnoho s námi o Čechách hovořil. Museli jsme mu často zpívat národní písně. To všechno se nelíbilo veliteli skladiště, který byl Polák, v hodnosti plukovníka, který konečně praporečika vyštval na frontu. Nový praporečik, aby se zalíbil plukovníkovi, týral nás, jak se dalo.

Blížilo se jaro. Bylo nám stále hůře a někteří zajatci začínali utíkat. Dozvěděli jsme se, že se český živel organizuje v Kijevě a v Petrohradě. Na velikonoční svátky naložili nám ještě více práce než jindy. A tu konečně podařilo se dvěma kamarádům utéci, což dodalo i odvahy mně. Podařilo se mi tajně uprchnouti do blízkého lesa. Byl jsem volný. Rozhodl jsem se, že se budu hledět dostat podél dráhy do Petrohradu. Šel jsem tak dva dny a tři noci, když jsem konečně v neděli se dostal k jakémusi městečku. Šťastně jsem přešel přes dřevěný most, který se klenul nad říčkou a u něhož stála stráž. Prošel jsem město bez příhody a šel jsem dále opět čtyři dny a noci, až jsem se dostal do vesnice Nochovanska. Zde jsem zašel do krámků koupiti si něco k snědku, ale byl tam četník. Začal se mne vypytovat a když viděl, že jsem zajatec, vyzval mne, abych šel s ním k četnické stanici. Pokládali mne za německého špiona a dalo mi to hodně práce, než jsem přesvědčil náčelníka stanice, že nejsem špion. Druhý den ráno odvedli mne do města Nevelu, kde mne zavřeli do vězení. Večer mne pak dali na etapní komando. Mladíčký praporečik spisoval se mnou protokol. Ptal se mne, proč jsem utekl z Polocka. Řekl jsem, že jsem chtěl jít do Petrohradu a přihlásiti se do Československé družiny. Namítl mi, že ve vojenském skladišti Rusové potřebují také lidi. Upozornil jsem ho, že pro tu práci válí se v lágrech dosti Maďarů a Němců a stěžoval jsem si, že nás, Slovany, v Rusku drží přísněji, nežli je. Prosil jsem ho, aby mne poslal do Petrohradu a jen aby mne neposílal zpět do Polocka. Ruský vojn odvedl mne zpět do baráku, mezi ruské vo-

jáky a druhý den v poledne přišel pro mne. »Jistě asi půjdeš do Polocka,« povídal mi. A potutelně se při tom usmíval. Věděl jsem, že mám vyhráno a skutečně odvezli mne spolu se dvanácti ruskými vojáky do města Smolenska. Peníze jsem dostal, jako ruští vojini, osmdesát kopějek na den.

Když nás čtyři Rusové odvezli do Smolenska, odevzdali nás na velitelství, při čemž velitel stráže odevzdal doklady. Za chvíli kapitán mi povídá: »Tak ty chceš do naší armády?« »Ne do vaší,« povídám, »ale do naší »České družiny.« »Zde není nic napsáno,« povídá kapitán. »A tito všichni,« ukázal na ty, co se mnou přijeli, »jdou do fronty a ty jsi zapsán mezi nimi.« »Tedy půjdu k vašim,« odvětil jsem klidně. Zapsali mne do velké tlusté knihy a po obědě jsme dostali mundur. Když již jsme šli do baráků, přiběhl velitel našeho našeho transportu a naříkal. »Matičko Božská, zapomněl jsem odevzdat dokumenty.« Měl je schované za holinkou v botě a když nás přivedl, vytáhl z boty pouze listinu s našimi jmény a ostatní nechal v botě. Kapitán zaklel a přetáhl ho několikrát nahajkou. Nahlédl do listiny. Hned nám odebrali mundur, neboť se ukázalo, že osm ruských vojnů a já jsme vedeni jako arestanti a pouze čtyři, že jdou na frontu. Odvedli nás do vězení, avšak mne do žaláře nedali, nýbrž zanechali mne ve strážním pokoji. Druhého dne před polednem přivedli tam trestaneckou rotu k obědu. Byli to většinou samí židé. Všichni skorem byli deserteři. Vypytovali se mne, jak jest v Rakousku a jak by nejlépe dostali se do zajetí. V tom mne upozoroval jejich rotný a vida Austrijce, dal mne vsaditi do vězení. Nebyl jsem tam však dlouho. Na druhý den odeslali mne se dvacetí zajatými Němci do Moskvy, kde byla spousta zajatců všech národností. Z Moskvy dostal jsem se do zajateckého lágru v Pavlově Posadu. Zde byli zajatci všech národností. Jednoráčáci měli svůj barák, nemuseli na práci a měli vlastní hudbu. Dozvěděli se, že jsem také hudebník, vzali mne k sobě a tloukl jsem buben. Zde jsem se seznámil s jedním jednoráčákem-chemikem, adjunktem cukrovaru a smluvili jsme se, že, jakmile půjde nějaký transport na práci k mužikům, že se

Nižní Novgorod, okno z Rožďestvenské cerkve.

ihned přihlásíme. Okamžik ten nadešel. Odvezli nás do Petrohradu, kde jsme se však dozvěděli, že nás vezou na murmanskou dráhu. Kdo na murmanské dráze byl, nebo o ní slyšel, pochopí, že jsme z toho dostali strach. Můj nový přítel byl uznán nemocen a dostal se z toho. Já však musel jsem jeti dále, až na první stanici murmanské dráhy, Michajl Archangel, kde přišel k nám železniční mistr a hledal padesát odborníků, te-sařů atd. Ihned jsem se přihlásil. Mistr si vybral dvacetpět Čechů a dvacetpět Maďarů. Mezi Čechy však bylo i několik Chorvatů a Slovinců. Tak jsme zůstali na stanici Michajl Archangel i s vagony, v nichž jsme několik týdnů bydleli. Ostatní odvezli dále. Bylo to začátkem června roku 1916.

Několik týdnů byli jsme ubytováni ve vagoncích, s nimiž jsme přijeli. První, co nás překvapilo, byly nezvyklé světelné poměry. Slunce totiž zapadlo a stále bylo světlo jako ve dne. Čekali jsme, až se setmí a ono začalo vycházeti slunce znovu. S počátku nás to bavilo a nespali jsme dva dny. Třetí den však jsme zmoření šli přece spát o 6. hod. večer, zatím co nám slunce svítilo vysoko nad hla-

vami. Ačkoli byl začátek června, byly stromy a keře polorozvité. Žita byla na píd' vysoká. Oves a brambory teprve vzházely. Ale následkem toho, že slunce svítilo plných jednadvacet hodin a po zbývající tři hodiny bylo dále světlo jako ve dne, vše prudce rostlo, takže koncem července kosili již žita. Na stanici se nám celkem líbilo, práce nebyla těžká, a jídla bylo dosti. Pomalu začali jsme se organisovati a vešli jsme ve spojení se Svazem československých spolků v Kijevě a předplatili si také české časopisy. Život na stanici ubíhal nám klidně a leckterý z nás dovedl si také nalézt různé příjmy. Někteří hoši kosili trávu v lese, jeden lakýrník chodil

Odmítli jsme všichni a tak jsme nedostali nic. Odjeli dále k Petrohradu, ale čtyři vagony nechali stát na naší stanici. Němečtí zajatci se uradili, že vagony vykradou. Skutečně udělali si pakliče, vagony otevřeli a každý si v noci vybral, co se mu hodilo. Rusové je však při tom přistihli. Němci utekli šťastně i s lupem, ale za to Rusové na účet »Austrijáků« vykradli vagony docela. Němci si ukradené věci schovali do sena, ale do rána bylo všechno pryč, poněvadž jim to ukradli zase Maďaři. Byla z toho velká mela mezi Němci a Maďary. Náčelník stanice telegrafoval kněžím, aby si přijeli pro prázdné vagony. Zuřili, ale bylo jim to málo platné.

Smolensk, Puškinská ulice.

do vesnice natíratí střechy a přítel Franěk dělal vědra, mísy atd. a já je nosil prodávati. Rozumí se samo sebou, že jsme se leckdy pustili i do práce, které jsme nerozuměli. Jednou jsme se dokonce dali do čištění velkých ruských cihlových kamen v kuchyni jednoho statkáře. Vyčistili jsme je tak dokonale, že potom kouřila ještě více.

Jednou k nám přijeli od rakouského Červeného kříže. Byli to dva feldkuráti, jeden Polák a druhý Maďar. Přivezli s sebou asi osm vagonů nových stejnokrojů. Sepsali jsme nacionale a slíbili nám každému celá šaty, boty i prádlo, ale napřed že nám budou sloužití mši a že se musíme všichni vyzpovídati.

14. října začal padatí sníh. Asi za týden uhodily mrazy a stromy v nejlepší zeleni shazovaly se sebe omrzlé listí. Tou dobou stal jsem se po Fraňkovi důvěrníkem zajatecké organisace. Franěk byl také ve vojsku, ale v Penze přešel k bolševikům a byl námi zajat. Vrátil se domů jako československý zajatec. Koncem roku 1922 byl vyslán za svaz komunistických kovodělníků jako delegát do Moskvy, kde se sešel se Zinověvem, který se ještě upamatoval na onen 1. květen 1917, o němž bude dále řeč.

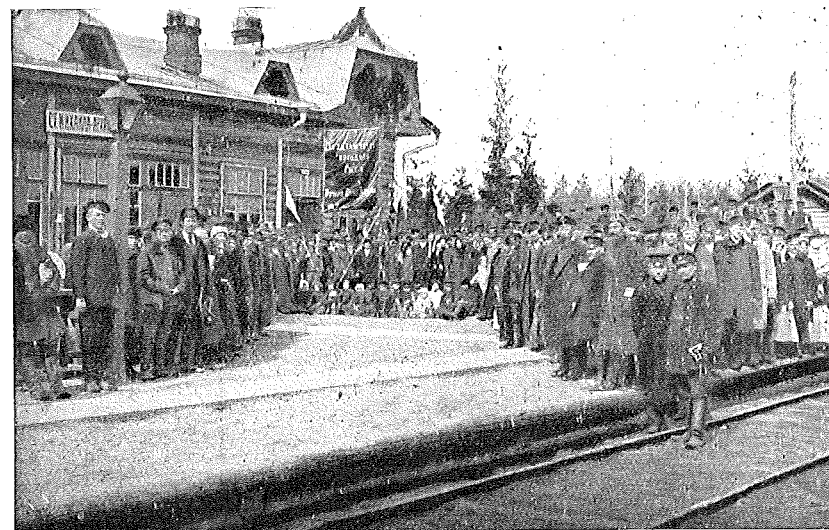
Pomalů získávali jsme půdu také mezi Rusy. Po krátkém čase zpracovali jsme také všechny zajatce v blízkém Kariere a také

v Ladějno Poli byla založena organisace. Konečně však nadešel den ruského převratu dne 7. února.

Přišel jsem do vesnice jako obyčejně pro poštu a poznal jsem ihned, že se něco děje. Lidé chodili svátečně oblečeni a vykládali si o převratu. Někteří bědovali, co bude dále bez cara. My jsme se domnívali, že nyní půjde naše národní akce rychleji kupředu, když padla nám nepřející germanofilská vláda. Avšak zklamali jsme se. Také do naší stanice přijeli revolucionáři z Petrohradu a odzbrojili naše strážce. Zároveň se ustanovil revoluční komitét, který vydal rozkaz, že

nový tábor lidu a kde mezi ruskými řečníky jsem slyšel také známého Zinověva.

Zinověv prohlašoval, že Rusové nesmějí ani kapku krve prolítí za cizí zájmy, že je nutno pomoci německému proletariátu, který také dosud úpí pod carským jhem. Horlil pro separátní mír. Omlouval tuto zradu spojenců tím, že spojenecké smlouvy byly uzavřeny starým, carským režimem a že tudíž revoluce nemusí je uznati. Po něm mluvil náš důvěrník z Kariere Adamíra, který odhalil roli německých sociálních demokratů za války a dokazoval jejich šovinismus. »Je-li 75% německého národa organisovaným proletá-

Manifestace 1. května 1917 na stanici Michajl Archangelsk.

zajatci se nesmějí volně pohybovati. Podánilo se mi že organisovaní Čechoslováci byli z tohoto zákazu vyjmuti a dokonce náš zastupce navštěvoval i schůze revolučního výboru.

Ruská revoluce však začala se hroutiti a rostla agitace bolševická. Na 1. máje zúčastnila se naše organisace také manifestace, při čemž nesli jsme v čele svého oddílu tři prapory. Jeden ruský, československý a třetí rudý. Manifestace konala se na stanici Zvanice, odkud jsme táhli v průvodu nejprve k Volostnému Upravlenjí, kde se konaly slavnostní projevy a kde jsem mluvil jménem československých zajatců také já. Na to se průvod hnul zpět na stanici, kde konal se

riátem, jak pravil soudruh Zinověv, « řekl náš řečník, »pak Německo nemělo jíti do války. Ale němečtí dělníci podporovali německý imperialismus a kapitalismus a nepřekazili válečnou srážku.« Bratr Adamíra měl ohromný úspěch. Zinověv vyskočil na tribunu a rozčileně volal, aby náš řečník dokázal svoje tvrzení. Ale dav začal na něj volati »Dolů s ním!« a pokládal ho za — černosotněnce! Nastal chaos, jedni byli při nás, druzí při Zinověvovi. V jednu chvíli jsme mysleli, že dojde i k násilnostem. Jelikož však byl již večer a chladno, šli jsme všichni do nedalekého sálu, kde se měla sestaviti resoluce vládě.

První bod programu byl, má-li se podpo-

rovati vláda Kerenského. Druhý, má-li se vésti válka až do vítězného konce a třetí, má-li se bojovat za osamostatnění malých národů. Prvé dva body byly odhlasovány kladně velmi brzy. Avšak při jednání o třetím bodu vystoupil jeden bodrý muž a pravil: »Tovaryši. Já myslím, že malí národové by se mohli osvobodit sami.« Na to vystoupil jakýsi ruský jednorozční dobrovolník a vřele se ujal malých národů. Na to byl třetí bod odhlasován rovněž kladně. Další body nás celkem nezajímaly. Rusové po skončeném jednání zapěli »Marseillaisu« a my »Kde domov můj« a tím manifestace byla skončena.

Za několik dní na to byla konána schůze místního »ispolnitěného komitětu«, při čemž předseda vyzdvihl zásluhy nás, Čechoslováků, že jsme dopomohli ve Zvance k vítězství názorů michailo-archangelského komitětu. Tento byl totiž při Kerenském, kdežto zvankovští byli při sovětu rabočích a soldátských deputatov. Byl jsem zvolen za to čestným členem výkonného výboru. Se Zinověvem jsem se pak setkal ještě jednou a měl s ním rozhovor. Nehněval se za porážku, kterou jsme způsobili 1. května, ale dokazoval, že budoucnost ukáže, že má pravdu.

Začali jsme se nyní úsilně starati o to, abychom byli dopraveni co nejdříve do československého vojska. Skutečně se nám to také podařilo a sjeli jsme se všichni dobrovolci v Ladějno Poli, kde jsme ještě před odjezdem

udělali malou manifestaci. Po obědě prošli jsme ve čtyřstupech a s prapory v čele za zpěvu písní celým městem. Byla to jistě nevidaná událost v tomto třicetitisícovém městě, ležícím daleko na severu, kde život jen tiše plyne beze všeho vzrušení. U poštovního úřadu promluvil k nám s balkonu tamější poštovník, který vysvětlil také ruskému lidu náš cíl. Také náčelník vojenského okruhu k nám promluvil a dával nám za příklad vítězný boj našich u Zborova, neboť bylo to zrovna několik dnů po této slavné bitvě. Den na to jsme odjeli do Petrohradu, odkud jsme pak jeli do Bobrujska. Na cestě zastavili jsme se v jednom městečku. Hoši šli si něco nakoupiti a tu se setkali s několika dobrovolci, kteří jim vyprávěli zdrcující zvěst, že československá brigáda u Zborova byla úplně rozbita. Jak to asi na nás působilo, dá se pochopiti. Avšak již druhého rána dojeli jsme do stanice Bobrujska, kde se tváře naše vyjasnily, neboť jsme se dozvěděli, že poplach byl lživý. A když jsme se začali shledávat se známými a viděli jsme tu družnou náladu dobrovolců, tu každá nedůvěra k naší akci i v srdcích těch nejslabších roztála. Byli jsme přiděleni k třetímu záložnímu praporu. Celý den přicházely transporty nových dobrovolců. A druhý den odpoledne přijel do Bobrujska profesor Masaryk. Když jsem viděl ty dlouhé řady mladých, statných hochů radostně defilovati před ním, až země duněla, slzel jsem radostí.

x

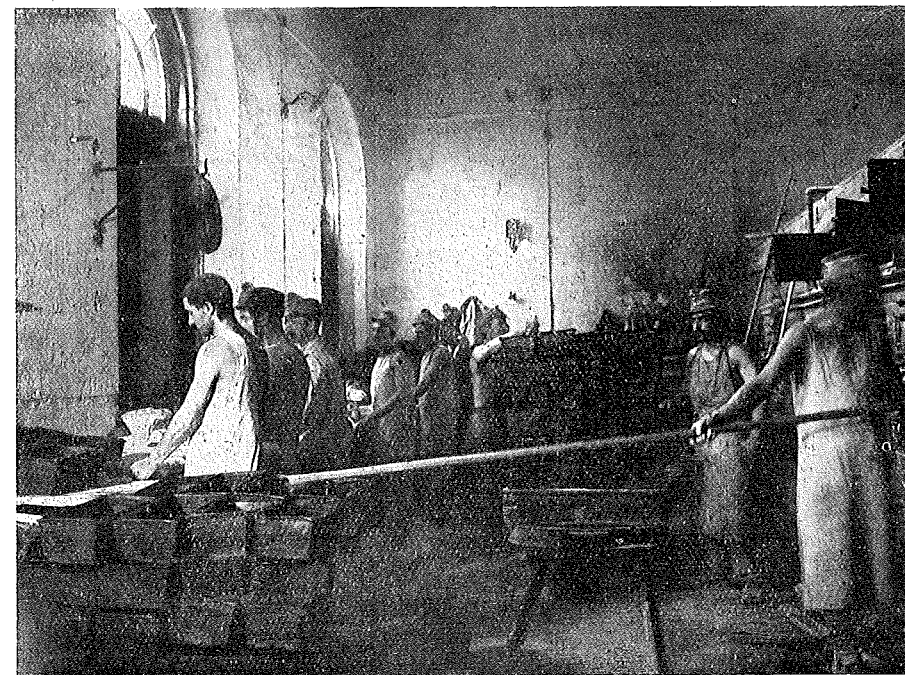
NOUZE NAUČILA V ZAJETÍ KRÁSTI

JAN ŠAFRÁNEK

Bylo to někdy koncem září, když se roznesla po Dárnici zpráva, že pojedou asi 1.000 zajatců na práci do nějakého skladiště. Rozumí se samo sebou, že jsem byl mezi těmi, kteří se tlačili první do vlaku. Dlouho jsme nejeli. Již druhý den odpoledne přijeli jsme na místo. Byly to Čerkasy. Seřadili nás a dali jsme se na pochod. Ale daleko jsme nemaširovali. Asi tisíc kroků od nádraží zastavili jsme se na poli a provázející nás Rusové nám prohlásili, že jsme již na místě. Zarazilo nás to. Ale zarazilo nás to ještě více, když nám nařídili, abychom si vystavěli plátěné stany, které tu byly již připraveny. Pršelo, těšili jsme se na kasárna a zatím tohle rozčarování. Stany byly malé, asi

půl třetího metru široké a napěchovali nás do každého, co se nás tam vešlo. Na zem trochu slámy a byt byl hotov.

Druhý den jsme šli na práci, rozdělili nás na dvě poloviny. Jedna prý půjde pracovat dopoledne a druhá odpoledne. Zároveň nás rozdělili na nezbytné »soroky«, totiž partičky po 40 lidech. A šli jsme! Práce v prvé dny nebyla špatná, poněvadž Rusové ještě nevěděli, kolik toho uděláme. Nakládali jsme do vagonů z ohromných stanů různé věci, jako ječmen, oves, pšenici a seno a dále ze skladiště mouku, cukr a tabák. Bylo to zásobovací skladiště pro jihozápadní frontu. Stravování bylo špatné. Kuchaři kradli maso, ať to byli Rusové nebo naši. Ze zajatců byl

Pekárna v Dárnici.

Foto Památník Odboje.

tam jako řezník nějaký četař Mareš, v civilu koňský handlíř a ten se, panečku, vyznal.

Trpěli jsme hlad a tu jsme si jali pomáhati jinak. Nouze naučila Dalibora housti, ale zajetí v Rusku naučilo nás krást. Nakládali jsme třeba hrách, nebo proso. Tak jsme si nabrali do kapes a večer jsme si to vařili. Jedni vařili — a druzí chytali vši.

Bylo to v říjnu a začalo již býti chladno. Příkrývek nám žádných nedali ani prádlo a tak jsme si pomohli opět. Ve skladišti byla totiž spousta pytlů. A tak si každý nějaký pytel vzal a v noci si do něho vlez. Já měl tři pěkné, do kterých jsem si v noci zalezl a byl jsem jako v peři! Ale jednou přišel starý plukovník prohlížet stany, jestli tam totiž ještě můžeme bydlet a tu přišel na pytle. Katastrofa byla neodvratná. Ihned nechal celý tábor prohledat a za chvíli byla na louce hromada pytlů, do tisíců. Ke všemu ale našli ještě v jednom stanu celou bedničku s tabákem. To Poláci už byli takoví virtuosové. Bylo zle... Ruští dozorcí dostali co proto a počali k nám mít nedůvěru, totiž strach, protože oni kradli ještě více. Začali nám nakládati víc a více práce a zrušili nám také jednoduchou frekvenci, takže jsme musili nyní pracovat celý den. Ve stanech začalo býti zima a nepomohla nám ani kamna, která nám vystavěl náš kamnář, starý Linhart z Prahy.

Práce začínala býti ve skladišti strašná. Nakládali jsme těžké pytle, šedesát, sedmdesát až sto kilogramů a při tom jeden oddíl musel naložit několik vagonů denně. Zejména se solí byla strašná dřina. Já jsem obyčejně nakládal, totiž dával jsem kamarádům pytle na krk a hoši nosili jeden po druhém. To bylo při tom vždycky hádek a starostí, aby některý nějaký pytel neodšvindloval. Konečně však dali nás přece do kasáren, v nichž jsme se zařídili, jak se to dalo. Dali nás do baráků, v nichž byly pryčny do dvou poschodí a v každém bylo nás namačkáno tolik, že jsme se tlačili jeden vedle druhého. Ráno nás vždy probouzeli ruští vojáci známým pokřikem: »Vstavajťe rebjata, podnikajťes, skarej na robotu.« Vstávali jsme mrzutí, ale co dělat. Mimo to museli jsme si pospíšiti, aby se na nás dostala ještě horká

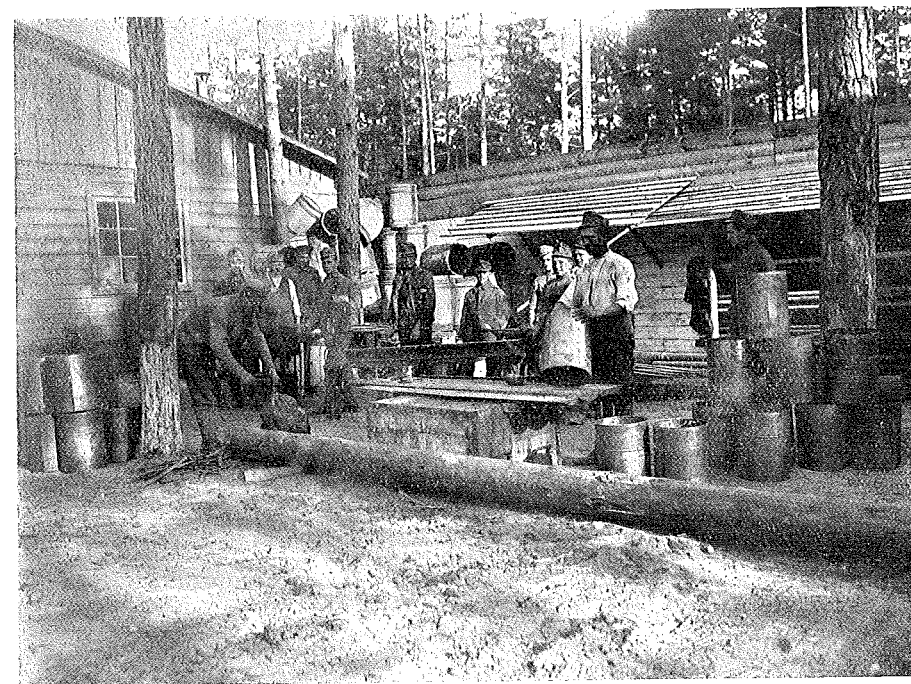
voda na čaj. Když jsme posnídali černý chléb a čaj s kouskem cukru, seřadili jsme se na dvoře. Každá čtyřicítka měla svého desátníka nebo četaře. Tito jenom dohlíželi. Ale když jsme dělali málo, anebo něco ukradli, tu jim Rusové vyhrožovali, že budou muset pracovat také. Aby se zavděčili, honili nás do práce jako psy. Pak se maširovalo na práci. Každá čtyřicítka měla svoje číslo a dostala vždy svoji určitou práci. Jedna nakládala ječmen, druhá prosívala mouku, jiná vykládala seno, atd... »Osmička« měla zvláštní štěstí, neboť přebírala v krytém skladišti různé zboží a počítala pytle.

Největší poplach byl, když některá parta vykládala nebo nakládala cukr, konzervy, tabák a pod. Okolo toho fleku jsme se vždy točili jako mlsní psi a partě jsme to záviděli, když nám večer ukazovali pytlíčky s cukrem anebo jsme cítili vůni ohřáté konzervy. V poledne na mináž jsme chodili do dělostřeleckých kasáren. Večer jsme měli čaj.

Přirozeně, že příležitost v tak ohromném skladišti učinila z nás zloděje. V dělostřeleckých kasárnách, kam jsme chodili na oběd, prodávaly baby znamenité buchty s mákem a podobně po pěti kopějkách. Chut byla, ale peníze nebyly. Baby se smály, že jsme hlupáci. Ve skladišti že je pytlů dost, a za jeden že dají dvacet kopějek. A tak se začlo krást. Zvláště Poláci stali se odborníky ve zlodějně. Pytle byly tenké a daly se lehce otočiti kolem těla, pod pláště, ba i na nohy, atd. Znal jsem jednoho kloboučníka, ten jich pronesl v létě bez pláště šest kolem sebe, na lýtkách po jednom, na rukách po jednom a dva na bříše. Kdo to nevěděl, neřekl by, že jich má šest na sobě. Kupovali je od nás samotní ruští dělostřelci, když byla tma, takže každý měl během doby své zákazníky, kteří šli na jisto. Tito je nosili potom židům do města a vydělávali sto procent. Tak jsme kradli vesele, někteří víc, někteří méně, až nám na to jednou přišli. Začali nás prohlížeti a sice velmi chytře. Vyšli jsme jednou už ze skladiště a stáli na silnici. Již jdeme k obědu a najednou nás zastavili; že prý bude prohlídka! Tu začaly lítati pytle na obě strany a málo koho při tom chytli. Pytlů bylo kolem nás jako smetí, ale žádný se k nim nehlásil.

Plat jsme nedostávali vůbec, ten si nechávali ruští vojenští úředníci. Zpráv žádných jsme nedostávali, rovněž novin nebylo a tak život v tomto táboře nebyl závidění hodný. Přiblížil se první Štědrý večer roku 1915. Rusové, kteří měli svátky o čtrnáct dní později, nechali nás pracovat, jako v obyčejné dny. Konečně přišly první listky z domova. Napadlo sněhu a byla krutá zima. Práce v zimě byla těžká, neboť desky, po nichž jsme chodili do vagonů, byly hladké a každou chvíli někdo i s těžkým nákladem spadl a zle se pochroumal. Často i v noci přišel

měl daleko lépe. Dělal jsem také prstýnky. Ale nemohl jsem postačiti. Každý je chtěl pro celou rodinu najednou. Milosrdná sestra, již starší, dávala mi za prstýnek pytlík cukru a čaj. A abych mohl prstýnky vyrábět, nedělal jsem vůbec nic a všechno dělala sama za mne. To bylo jenom samé »Vánočka sem — Vánočka tam«, všichni mne měli rádi a já je také. Vedle v baráku bydlel strážmistr od četníků. Jeho paní chodila okolo a když viděla prstýnky, musel jsem ji udělati také jeden. Přinesla mi jídlo, padesát kopějek, pěknou košili a čepici.

Kuchyně v Dárnici.

Foto Památník Jaboje.

náhle telegram a museli jsme jít nakládat. Jenom že to byl obyčejně cukr nebo tabák a to se vždycky vyplatilo.

Převalil se únor a přišel březen. Byli jsme veselejší, neboť se blížilo jaro. Začaly nás také docházeti hojně peníze. Vytvořili jsme si v táboře již zvláštní pravidelný život. Velitel tábora byl germanofil, praporčík Trautenheim, učiněný lotr. Od měsíce května dostali jsme také knížky a dostávali jsme tři ruble měsíčně, čili deset kopějek na den.

Konečně se na mě usmálo štěstí a dostal jsem se na práci do nemocnice, kde jsem se

V této nemocnici měl jsem se tedy pár neděl dobře, až mi to začal závidět náš zupák, který nám jednou zakázal, že už do nemocnice chodit nesmíme, že prý to nařídil činovnik. Nebyla to však pravda. Šikovatel tam chtěl prostě dosadit svoje lidi. Až se z toho pohádal s ruským šikovatelem v nemocnici, který nechěl nikoho jiného, nežli mne. Ale konečně přece jen mně z nemocnice vyndali boty, poněvadž jeden z nás utekl někam do chersonské gubernie. Již nám nevěřili a tak jsem se musel opět vrátit k těžké práci, která mi ovšem nevoněla.

V lágru se zatím kradlo dále a to čím dále, tím rafinovaněji. Snad by se byl celý ten magacín na konec ukradl, jak mazaně si počínali. Pytle se nosily do kasáren a tvořily se zvláštní podnikavá družstva. Udělal se z nich balík a ráno před rozedněním zaklepala baba na okna, vyčihavši napřed posta, až byl za rohem (budova byla rohová). Okno se otevřelo, baba vstřčila pětóčku (5 rublů), sebrala balík a upalovala. To se dělo několik

neděl... Jednou bylo znovu zaťukáno na okno. Rychle otevřeli a strkali pytle dolů — ale hrůza — pod oknem stál post. A co myslíte, že se stalo? Sebral pytle a neřekl ani slovo.

To bylo možné jen v Rusku. Post pytle prodal a když později přišel do jizby, jen se jidášsky usmíval. V Čerkasech pobyl jsem skoro celý rok a dostal jsem se z něho teprve počátkem září r. 1916.

X

HISTORIE »PĚVČÍCH« Z PARATSKÉHO ZÁVODU

ING. JAROSLAV BOŠTÍK

Konečně nás vyvrhly nákladní vagony do malé staničky na bílém násypu a po písčité cestě, dřevěnou vesnicí, octli jsme se u vysokých cihlových zdí, nedostavěného a spustlého Paratského závodu, ležícího nedaleko mostu železničního přes Volhu. Vedli nás do hořejších baráků, ležících na vykácené mýtině uprostřed velkého, listnatého lesa. Bylo to v červenci šestnáctého roku po Brusilovské ofenzivě. V dolejší části tábora u řeky v dřevěných, hnědých domech s plechovými střechami, červeně a zeleně natřenými, žilo asi dvě stě zajatců, nejruznějších národností. Z nich tvořil hlouček Čechů jakési kulturní středisko a navázal záhy osobní známosti s ruským velitelem a důstojníky i několika méně lhostejnými poddůstojníky. Češi sdružili se ke sborovému zpěvu a utvořili také slušný smyčcový kvintet.

V hořejším táboře bylo nás více než tři sta jednorokých dobrovolců a tvořili jsme t. zvaný tábor »inteligentů«. Poněvadž pořádek i stravování bylo slušné, nálada mezi námi byla dobrá. Hovořilo se, debatovalo, chodilo s klidnou odevzdaností na robotu, všude smích a prozpěvování — zkrátka nálada lidí, kteří včera vyhráli los. Mezi jedinci uzavíraly se přátelské svazky. Ulice mezi řadami domků byly plny dvojic navzájem rozprávějících a tak se sešli učitelští milovníci přírody, studenti, rozumáři a nesmiřitelní kritici ruských poměrů, atd. Záhy obdrželi jsme vzkaz od Čechů z dolejška, aby hudebníci a zpěváci sesílili jich malý pěvecký sbor a jich kvintet. Stalo se tak a nadaní hudebníci byli přestěhováni do dolejší části

k Čechům, kteří bydleli v dlouhém, z dřevěných klád sroubeném domě. Mezi nimi byl jsem i já. Přešli jsme rádi. Vždyť »pěvčí«, jak je Rusové jmenovali, ani nechodili na robotu, což pro nás inteligenty bylo ovšem ohromným ziskem.

Dirigentem našim byl nadaný bratr Vaňouček. Byl to výtečný muzikant, psal sám pro smyčcový kvintet různé směsi z oper a operet, komponoval vlastní sbory, upravoval smíšené sbory pro mužské hlasy atd. Člověk obrovský dobrý, avšak poněkud bohemsky založený, na něhož rád vzpomínám. Náš sbor čítal asi dvacet členů, z nichž někteří byli současně i hudebníky. Zásadou Vaňoučkovou a některých nástrojů byly vyrobeny v truhlářské dílně tábora čtvery housle, viola, čelo a basa. Náš sbor byl velmi dobře sezpíván.

Brzy se dolejší část tábora likvidovala a museli jsme se přestěhovat do části horní. »Pěvčí« se usadili v polovině dvojdomku, na němž vápnem byl zhotoven velkými literami nápis »U veselé bídy«. Zde jsme tedy žili, cvičili a za večera otevřenými okny vyhrávali celému shromáždění zajatců. Lze si představit, jak na sklíčené duše pěkná hudba asi působila. Tímto zpěvem a hudbou získávali jsme i Rusy a naše kulturní působení bylo oceňováno i jinonárodními zajatci.

Přirozeně, že »pěvčí« hned od počátku získali si inteligentního, dobrého velitele tábora, který si dával zahrát a zazpívat při návštěvách ve svém bytě, nebo sám se svojí rodinou a hosty přicházel do domku »U veselé bídy«. Celá společnost zbožně naslou-

chala. Končivali jsme ruskou a častěji jen naši hymnou, kterou si obvykle vyžádal velitel a zvláště jeho žena s obličejem krásného, trpitelského výrazu. Nezapomínám také časté návštěvy staříckého visitujícího lékaře-generála, který si vždycky poručil zazpívat »Bývali Čechové« a naši hymnu. Kdykoliv do tábora přijel, vždy Čechy navštívil v průvodu vojenského, ruského táborového lékaře, našeho přítele, dobráckého vzezření.

Přímo srdečný poměr byl mezi námi a praporčíkem Sokolovem. Byl to člověk zlatého srdce, který měl krajně shovívavé poroz-

dřevěným přístěnkem u oltáře na tak zv. klírose a zpívali střídavě s několika zpěváky, schovanými naproti za druhou stěnou. To byl psalomščík s několika hochy. Zpíval starým, třaslavým hlasem a četl z velkých opotřebovaných knih, položených na dřevěných pultech. Vztah mezi námi a popem, lépe svjaščenikem, byl povinně srdečný. Praporčík Sokolov stál u nás a v prvních dobách naznačoval dirigentu Vaňoučkovi nástup zpěvů, kterých byla při bohoslužbách dlouhá řada. Lze si představit, do jaké asi míry byla při nedělní bohoslužbě oduševněna pobož-

Simbirsk, náměstí před soborem.

umění pro náš stav. Byl prostřední postavy, modrých očí, snědý, s černými vousky. Litovali jsme ho, poněvadž měl bílou, kyprou ženu, která vyhledávala velmi okatě jednoho nepříliš nápadného krasavce z rakouských důstojníků, kterých bylo v táboře několik. Byl impresariem našeho pěveckého sboru a pomohl nám ke zpívání v kostele. To byla totiž naše oficiální činnost. Chodili jsme vždy v sobotu pozdě odpoledne a v neděli dopoledne zpívat do vesnické cerkve, dřevěné a vypravené s obvyklou nádherou. Rozhodně to nebyl kostelík chudých stěn, jak je u nás vidět na vesnicích. Stávali jsme za pravým

nost pravoslavných, kteří u vytržení naslouchali krásným sborům Bortňanského neb Archangelského, které se vymykaly prostoduché církevní monotonnosti a jež jsme proto tak rádi zpívali. Nabitá nevelká cerkev měla své publikum a řada městscky ustrojených žen měla už pro nás stále pohledy upřímného zájmu. Přátelský poměr byl i k místním učitelnicím, z nichž mladší, zrzavá, měla nezkrotné touhy zapřítí nějaké dobrodružství s jedním našim členem.

Naše domněnka, že i my mladší, noví zpěváci budeme zbaveni roboty, se však neuskutečnila. Jen starší nemuseli pracovat,

začež měli co děkovati dřívějšímu rozkazu velitele, avšak my mladší museli jsme jako jiní řezati a štípati dříví, sloužiti v pekárně atd. Tato skutečnost byla na újmu demokratické rovnosti a družnosti mezi námi. Nicméně vedli jsme příjemný život. Několikrát uspořádali jsme dokonce i operní představení. Orchestr improvisoval z paměti prapodivnou hudbu, která byla doprovodem veselých alotrií tenoristy Petrů a basisty Kolaříka. Zvláště poslední byl dobrá kopa. Byl to Žižkovák, který dovedl zpívati přirozeným basem, krkolomným tenorkem i fistulovým ženským sopranem a uměl neodolatelně napodobiti ženskou roli.

Samozřejmě, že »pěvčí« byli jakýmsi výkonným výborem revolučním. Byli všichni členy kijevského Svazu. A právě proto mezi nimi a mezi nově přichozími Čechy rakouské orientace začalo převládati jisté napětí. Někteří přetrhali i navázané osobní styky s námi a začali vyhledávat známosti u rakouských důstojníků, aby tvořili tak »černo-žlutou opozici«.

Všechno to skončilo rozruchem, který vyvolala zpráva o přestěhování většiny zajatců do Berezovky na Sibiř, což se skutečně záhy stalo. Zůstali jsme jenom my »pěvčí«, pak řemeslníci, většinou Češi, asi deset Jihoslovánů, kteří čekali na povolání do jihoslovanské armády a několik Rusínů, zaměstnaných v kanceláři. Brzy po odjezdu více než 300 jednorozčáků s důstojníky počalo se hovořiti o zrušení tábora vůbec a za krátký čas byli jsme přestěhováni z Paratského závodu v Kazaňské gubernii do Ardatova v gubernii Simbirské. Je to město značně vzdálené od stanice a rozlehlé do široka, s nízkými dřevěnými domky a stodolami. Asi půl hodiny za městem nalézal se tábor, který nebyl oplocen právě tak, jako v Paratském závodě.

I zde praporčík připravil nám stále pohostinské vystupování v ardatovské cerkvi. Kostel, vystavěný z cihel, stál na jednom konci prostorného náměstí. Nebyl tak nádherný, jako kostel paratský. Přišli jsme

a zvítězili. Zvláště druhého dne po zazpívání kteréhosi Archangelského sboru, při vycházení byli jsme obdivováni zbožnými návštěvníky kostela. Občas byli jsme pohostěni v blízké čajovně členy spolku pro udržování kostela.

V ardatovském táboře nás zastihla únornová revoluce. Co tu bylo radosti v prvním oddělení pryč, které zabírali »pěvčí«, usazení vesměs v prvním poschodí. Sháněli jsme a hltali obsah ruských novin a vypůjčovali si knihy i mapy. Členem české kolonie, vlastně její krejčovské odnože byl nyní známý komunista Muna, který své skromné vzezření dovedl náležitě zvětšiti ironisujícím způsobem útočné argumentace, která měla charakterisovati člověka, který myslí. Jednoho krásného rána se zjistilo, že Muna v noci uprchl.

A znovu stěhování. Tábor byl zrušen a přestěhovali jsme se někdy v květnu sedmáctého roku do Simbirska. Nový tábor byl na druhé straně Volhy proti městu, na kraji nízkého lesa. V tomto táboře byl jiný velitel, jiné poměry a více než dva tisíce zajatců, rozmanité ráže. Nebylo již milého praporčíka Sokolova. Pouze jedinou neděli jsme zpívali v cerkvi vesnice Krásnojarska. A to jsme zpívali už jen z jakési setrvačnosti a téměř bez zájmu. Tato velká, dřevěná ves bez stromů a zahrad, vyprahlá prudkým sluncem, neprojevila však mnoho zájmu o náš zpěv, který byl tehdy labutím zpěvem naší zpěvácké činnosti vůbec. Poslouchalo jen několik mužů a hejno bab a dědů. Prostí, udřený lidé, zaostalí a negramotní, jak je známe z ruských děveň. Už si neukazovali lidé v cerkvi a nešeptali »sevodňa Čechi pájút«. Pěvecký sbor se rozešel. Někteří odjeli do legie, jiní přešli do kolonie ostatních Čechů v táboře. Jen kvintet zůstal. Brzy se však rozešli i muzikanti, smělejší utekli do armády a několik slabších hledalo vyčkávací možnosti v jiných existenčních podmínkách mimo tábor. Avšak na konec přece jen všichni jsme se sešli v legiích.

X

NA VOLZE

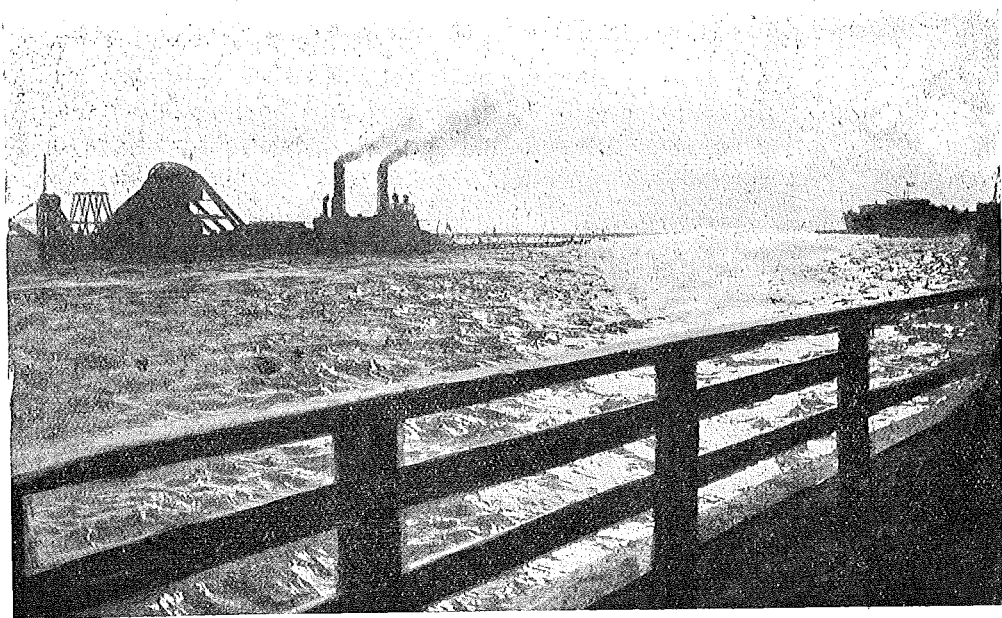
J. MATĚJČEK

O jedné hodině noční na břehu řeky Dunajce padl jsem do rukou Rusů. Po kostrbatých cestách dostali jsme se do Tarnova, kde noc ztrávili jsme v trestnici a ráno v průvodu kozáků nastoupili jsme dlouhou cestu přes Halič. V Radzivilově jsme po devatenáctidenní cestě nastoupili do vagonů.

Jedeme vlakem již patý den, kam, nikdo neví. Prý k Černému moři, jiní opět říkají, že do střední Asie a druzí že někam k Volze. A skutečně, octli jsme se ve Volsku u Volhy. Z lagru, kam jsme byli dáni do karantény, bylo řeku Volhu pěkně viděti, byla ještě zamrzlá. Hned po svém příchodu do Volska jsem se roznemohl a ztrávil jsem čtyřicet dní v nemocnici, většinou mezi Tatary, kteří byli stíženi černými neštovicemi. Konečně byl jsem propuštěn. Lékař mi nařídil, že nesmím

dělati žádnou těžkou práci. Avšak sotva jsem se octl v kasárnách, již druhý den ráno ve čtyři hodiny hnal mne ruský voják na robotu. Ačkoli jsem se slabostí sotva hýbal, šel jsem s jinými do kláštera kopati příkopy. Slabostí jsem dvakrát upadl a konečně se nade mnou ustrnuli a poslali mne domů.

Dostal jsem se na práci do kadetského korpusu, kde jsem měl pět kopějek denně. Byl jsem bez košile a tu se nade mnou ustrnul jeden generál a dvě mi daroval. Vybírali zajatce na práci do Samary, k níž jsem se hned hlásil. Druhý den již večer došli jsme na loď a jeli jsme po Volze. Rozvodněná Volha skýtala čarovný pohled. Nějak volněji se mi dýchalo. Zamiloval jsem si tuto řeku, aniž vím proč, a rychle jsem se zotavoval. Jízda byla krásná. Tu sbíhá se několik ramen

Na Volze.

v jedno mohutné jezero, aby za krátko opět se rozdělovalo, tam uprostřed vody vystupuje les, jinde opět ostrůvek. Loď jede dosti rychlým tempem, zastaví se jen na chvíli v přístavě a pluje opět dále. Je nás na lodi asi dvě stě zajatců, kromě pasažerů, kteří sedí na palubě nad námi a mají nehoráznou radost z toho, když se rádně porveme o kousek bílého chleba nebo vejce, které nám házejí jako zvěři. Jest již noc a my pomalu usínáme. Nespíme však dlouho. Rozednívá se. Kocháme se pohledem na ohromnou řeku a k polednímu dojíždíme do Syzraně. Každý z nás obdržel dvacetpět kopějek a

nám, že jsme jako dobytek na trhu. Přišel mužik, vybral si zajatce, zaplatil za něho čtyři ruble a hajdy pryč.

Čekal jsem, jaký osud mne stihne, až konečně vybral si mne ještě se dvěma cikány jeden z pánů, s nimiž jsme odešli do nového domova. Byl to zděný dům s velikým dvorem, nedaleko něhož byl mlýn na proso a parní pila. Přivítali nás přátelsky a jídla byla hojnost. Uložil jsem se s cikány, nevěda, jaké soužití to s nimi bude. Spali jsme na společné slámě a společnou velkou příkrývkou jsme se přikrývali. Práce bylo dosti, od čtyř hodin ráno do západu slunce, v neděli, i ve

Dělníci na Volze.

směli jsme vystoupiti, abychom si nakoupili laciné maso, chléb a jiné potraviny v krámkách, umístěných na břehu. Pak jsme nastoupili cestu do města. Syzraň je větší město asi s dvaceti tisíci obyvateli, s širokými ulicemi, většinou z nízkých domů. Typické ruské město. Jsou zde čtyři mlýny, parní pily, jest zde zemská úprava, asi šestnáct tisíc pěchoty, tři pluky jízdy a velká trestnice. Kromě hlavního chrámu jsou zde dva monastýry a civilní a zemská nemocnice. Syzraň je železničním uzlem trati na Samaru, Penzu a Simbirsk a má čilý přístav na řece. Na zemské úpravě, kam nás zavedli, připadalo

svátek. Nejprve jezdil jsem s koněm, později byl jsem dán do mlýnice ke kotli.

Mleli jsme většinou jen pro vojsko a též dříví z větší části odesílalo se na frontu. Na dvoře v kolnách byla složena taková ohromná zásoba mouky, že mi často napadla myšlenka, že je-li hlavní věc ve válce mouka, že Rusko to musí vyhrát. Náš pán měl též vlastní parolod', kterou právě koupil a která stála na Volze. V neděli přišli batuškové vysvětit parolod' i mlýn a tak jsme měli veliký svátek. Náš pán vystavěl také kostel svým nákladem, zasvěcený Nejsvětější Trojici. Byl to bohatý, pohostinný a velkodušný

člověk. Dlouho pohlížel na nás jako na nepřítel a nedovedl pochopiti, jaký rozdíl jest mezi Austrijcem a Čechem.

V říjnu nastaly již značné mrazy. Náš chazajn, kterého jsme všeobecně zvali děduška, koupil nám kožichy a plstěné válenky. Na papáchu dostali jsme po rublu. Konečně ramena Volhy začala zamrzávat. Byla polovice října a již poletoval sníh. Ruch na vodě pomalu usínal, až ustal úplně. Celý kraj byl zahalen vysokou vrstvou sněhu, který neustále padal. Po Volze jezdilo se jako po silnici. Celé karavany vozily k nám po ledě proso. Štědrý den minul nám jako všední den. Rusové mají svoji »jolku« později a neslaví Vánoce tak bohatě jako my.

Na Tři krále byla veliká slavnost. V ledu vysekávali díry a na hladině vystavěli oltáře a různé figury z ledu. Při církevních obřadech zúčastnilo se i vojsko, střílely se salvy, vypouštěla hejna holubů, lili si vodu z kádi na hlavu, a skákali nazí do prosekaných otvorů a koupali se. Několikrát za sebou vrhl se takový otužilec v ledovou vodu a pak chodil bos po ledě. Viděl jsem, jak krůpěje vody na něm mrzly. Teploměr ukazoval 27 stupňů. Já měl papáchu na uších a divil jsem se, jak to mohli vydržeti. Když to začalo od Volhy foukat, musil jsem si držeti uši, aby mi neupadly. Konečně nastal březen a stále bylo dvacet stupňů mrazu. 19. dubna slavili Rusové svou »páschu«, naše Velkonoce. Rozvážíme dárky po baťuškách a monastýrech. Dal jsem na jevo, že to jest zbytečné, ale dávali mi prstem na ústa znamení, abych raději mlčel. Při jedné příležitosti, když k nám přišli tři baťuškové, ptal jsem se jich, kdy asi podle jejich mínění bude mír. Jeden z nich se na mne zle podíval, uhodil se pravou rukou do zátylku a povídal: »Vot vám mír.« Víc jsem se neptal. V noci jsme šli do kostela, kde trvaly bohoslužby přes dvě hodiny. Horlivě jsem se »krestil« a dostal jsem také svíčku, ale jen na chvílku, neboť hned mi ji zase kostelník vzal. V kostele se světily kuliče. Po půlnoci se střílelo a ve tři hodiny ráno se šlo domů, ale ne spat. Hned se postavil samovar a začala hostina, neboť končil půst.

Koncem dubna začala se Volha rozvodňovati. Její přítoky, na příklad řeka Kremza,

která téměř v létě vyschne, povážlivě roste. Příval vody vniká pod led a nastává úžasná podívaná na pukající ledy, které jsou vrhány několik metrů do výše, často se všim, co se na nich nalézá, s vozy, koňmi, i lidmi. Často zamrzlá loď vezme takto za své a jest v několika minutách rozdrčena jako škatulka ze sirek. Začali jsme se připravovati na zátopy.

Máme již vodu ve sklepech a kam se podíváš, kol dokola jedno moře. Vše uzavujeme. Spojení se závodem udržujeme na loďkách a naši parolod' máme přímo u vrat našeho domu. Voda dostoupila až do výše 14 metrů nad normál. Uplavalo nám mnoho dříví. Rychle provazy a chytat. Ale marně se namáháme, neboť proud nás nese se dřívím i loďkami pryč. V krátké době jsme daleko od mlýna.

Natahujeme plachtu a veslujeme zpět.

Pomalu voda byla očištěna od ledu a začal se otvíratí ruch na Volze. Přístav, který jindy byl hodně daleko, máme nyní zrovna za dvorem. Přivezli dřevěné můstky jako nástupiště k lodím.

Byl to krásný pohled nyní na Volhu. Lodi čistě natřené, houpají se na vodě jako holoubkové. A teď přišel nejradostnější den na Volze, první máj. Kde kdo a kde jaká lodička, všechno jde na vodu. Se všech stran ozývá se krásná píseň »Volga, Volga, mat' rod'naja« o hrdinném razbojníku Stětku Razinovi. Na večer všechny loďky jsou osvětleny a řeka skýtá úchvatný pohled. Tak člověk na chvíli zapomněl, že jest v zajetí, daleko od svých milých.

Voda začala opadávati, začaly se objevovati zelené skvrny trávy uprostřed vod, k nimž vrhal se do vody chytrý dobytek, aby se popásl. Často se stalo, že nějaký parník najel na mělčinu a musil si pospíšiti, aby se z ní dostal, neboť voda rychle opadává. Dali jsme do pořádku celý závod a za několik dní opět jako by ani nebylo zátopy. Po opadnutí vody obvykle vzniká mezi občanstvem horečka, neboť ze zbahnělé půdy vystupují otravné výpary.

Tak jsme zde žili poměrně dobře a začali jsme se my, Češi, také scházeti a utvořili jsme jakousi organizaci, která vešla ve spojení s Kijevem. Rodina mého zaměstnavatele již

si na mne zvykla, chápali již, co je to Čech a byl jsem více jako ruský člověk. Ještě si vzpomínám na epizodu, když přivezli od rakouského Červeného kříže do Samary, vzdálené asi 120 km, různé šatstvo pro zajatce. Vypravil jsem se tam také s přítelem Lukavským a pozorovali jsme rozdávání. Říšští Němci si mohli vybrati, co chtěli a zabalili jim to do papíru. Rakouským vojákům to házeli napořád, jako psům. Konečně přišla řada i na mne. »Od kterého pluku?« ptali se mne německy. Povídám »Achtundzwanzig«. Rozdávající obrátil se na švédského zástupce a na nějakou německou šlechtičnu a něco jim povídal. Nechal nás čekat. Řekl jsem hned Lukavskému, že jak mi nic nedají, že ho praštim holí. Nemělo se přece při této humanitní akci dělati žádných rozdílů, zvláště když šlo

o Červený kříž, na který jsme platili u nás v Čechách také. Snad viděli, že se nějak zle díváme, a dali nám nakonec také kalhoty a bluzu. Viděl jsem zajatce, kteří tyto hadry líbali, že prý jim to zasílá císař pán. Když jsme se vraceli, došlo na lodi k pravé bitvě mezi zajatci, totiž mezi těmi, kteří darované věci hned prodávali Rusům a mezi loyálními Austrijáky.

Tak žili jsme po celý rok 1916 na Volze a přiblížilo se jaro 1917. Dobrovolnické hnutí zapustilo již mezi námi hluboko kořeny, avšak nebylo možno dostati se odtud. Ruskou zemi zachvátila revoluce, něco ohromujícího, strašlivějšího než válka, avšak strhujícího. I my jsme byli na ulicích syzraňských vítati první dny svobody, dny, které později topily se v krvi a v bestialním vraždění.

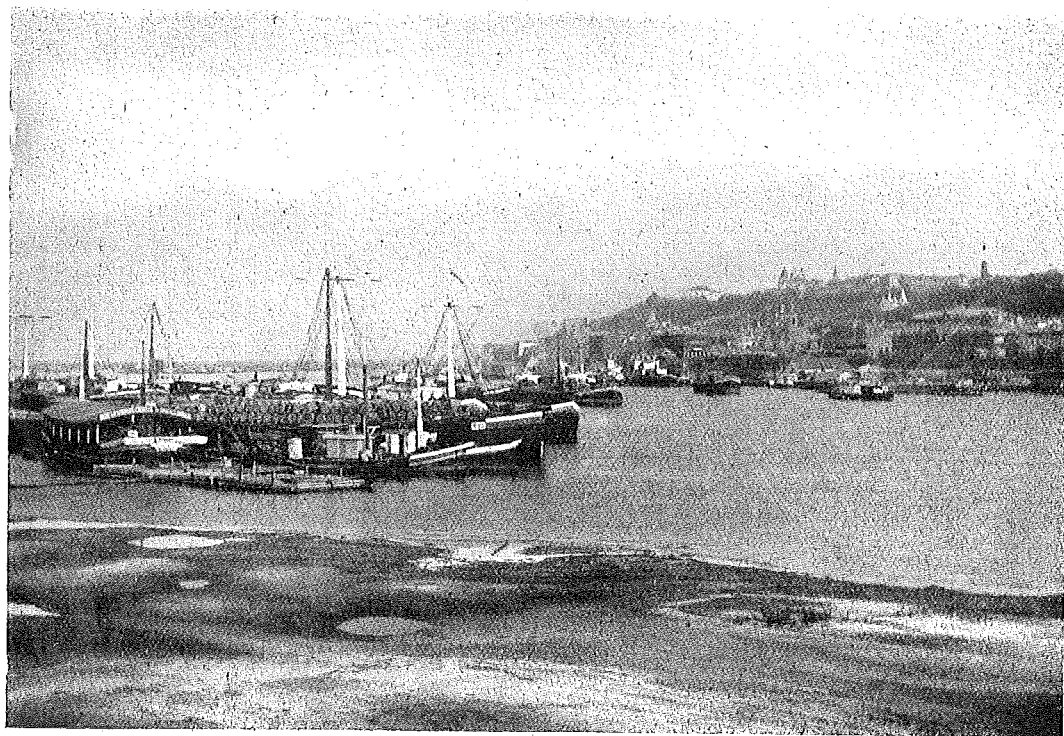
X

V NIŽNÍM NOVGORODĚ

V. PARÍZEK

Byl jsem zajat 1. října 1915. Byli jsme dovedeni nejprve do pevnosti Rovna. Byl to trpký pochod, neboť všichni jsme byli nemocní úplavicí. Po dalším strašném pochodu přes Žitomír dostali jsme se do Kijeva, kde jsme doufali, že se nám dostane očekávaného odpočinku. Byli jsme však umístěni v pověstném dárnickém lágru, kde bylo všecko možné, jen ne odpočinek. Po celou dobu byl jsem nemocen, až konečně v zimě byl jsem dopraven do Moskvy do nemocnice. Ve vlaku se moje nemoc zhoršila, takže jsem měl stále 40 stupňů horečky. Do nemocnice v Moskvě byl jsem dopraven v bezvědomí. V této nemoc-

nici jsem byl 14 dnů, načež jsem byl opět odvezen do Nižního Novgorodu v sanitním vlaku. Zle mi v něm nebylo. Teplo, měkké postele, přikrývky, jídla dosti, až na tu nemoc. Měl jsem těžký břišní tyfus. V Nižním Novgorodě jsem ležel několik neděl. Sestry, které nás ošetřovaly, byly velmi hodné. Konečně jsem byl propuštěn z nemocnice a poslán do tábora v pevnosti Nižně Novgorodské. S těžkým srdcem jsem se loučil s nemocnicí a usedl na saně, které mne vezly přes zamrzlou řeku na vysoký kopec, na němž stála pevnost. Železná brána se za námi zavířela a od té doby jsme nevěděli, co se ve

Nižni Novgorod, přístav.

světě děje. Byly zde vystavěny tři dřevěné baráky a kuchyně. Byla to bývalá stará trestnice. Zavedli mne do jednoho baráku, kde byli sami Němci z říše. Byla jsem chud jako kostelní myš a hladu jsem měl až hrůza. Nevěděl jsem, kam si mám lehnout. Tu se nad mnou smílovali tři staří říšští Němci, kteří mi dali chleba a čaj, ačkoliv ho sami měli pro skrovnu a udělali mi místo mezi sebou. Byly tu dvě palandy. Spalo se nahoře i dole. Nemohu si na Němce stěžovati, avšak přece jen jediný Čech mezi samými Němci, cítil jsem se zde hodně stísněn. Avšak již za dva dny jsem byl poslán s transportem do města Ko-

vrova. Bylo to jakési místo pro rekonvalescenty. Zavedli nás do jedné staré továrny, která byla upravena pro zajatce a pro menáž jsme chodili až čtvrt hodiny cesty. Byly to strašlivé noci v této boudě. Hmyzu všeho druhu bylo zde na miliony a myši, malé i velké, neušetřily nám ani chléb. Zde jsem pobyl 14 dnů. Jednoho dne odpoledne přišli dva agenti, že potřebují asi 300 zajatců. Žádali výslovně Čechy a Slováky. Bez dlouhého rozmýšlení dal jsem se najmouti a již příštího dne odváželi si nás do Sibíře na uhelné doly Kolčuginské, asi tři sta verst za Tomskem.

X

JAK JSEM VIDĚL RUSKÉHO CARA

ANTONÍN JAVŮREK

Čtyři neděle před ruskou revolucí mluvalo se mezi dělnictvem, že vypuknou v Petrohradě nepořádky. Očekával se každé chvíle výbuch. Pracovalo se tehdy na Nikolajevské dráze v Bologoji. Když nastala revoluce v Petrohradě, tu přinesli k nám tuto zprávu první strojvůdci, kteří jezdili rychlíky do Petrohradu. Vyprávěli, že se tam na ulicích střílí, revoluce že jest v proudu. To se doneslo ovšem i mezi nás.

Toho času dlel car v hlavním stanu a proslýchalo se, že jede do Petrohradu. Car jezdil tak, že napřed přijel jeden prázdný vlak a deset minut za ním teprve vlak jeho. Nás zajatce stáhli z nádraží do baráků, nádraží bylo obsazeno vojskem a celá trať četnictvem. Z ředitelství dráhy jeli mu naproti, ale revoluce v Petrohradě již zuřila plnou silou. Car přijel do Bologoje odpoledne ještě za světla a jel hlavní tratí k Petrohradu. Ale když přijel až před hlavní město, vrátil se v noci do Bologoje a jel zpět takovou rychlostí, že až osy u vagonů se vznály.

Druhý den ráno, když nás vyháněli na robotu, řekl nám strážník, že car a jeho vlak je v tupíku (slepá kolej). Tam jsem po prvé a naposled viděl ruského cara. Car byl oblečen ve vojenském stejnokroji a měl ještě pagony. Potom odjeli pskovskou tratí a jeli prý oklikou do Carského sela, avšak nedojeli tam.

Druhý den jsme již také slyšeli, že turma (vězení) prý je otevřena a trestanci že se rozutekli. Po městě chodil dav s prapory. Ten večer jsem utekl z baráku, neboť naši Čerkesi chodili již bez šavlí. Spatřil jsem zástup lidí před domem vojenského náčelníka. Vytáhli ho ve spodkách a bosého a bili ho

jako zběsilí. Při tom bylo zajímavé, že ženy byly ještě zběsilejší, než muži. Třetí den již lovíli četníky, ale celkem revoluce se zde odbyla dosti nekrvavě. Četnický náčelník oddělení se vzdal ihned, jakmile ho přišli odzbrojit a prohlásil, že se dává do služeb revoluce. Byl přijat a ihned konal službu dále a nařídil, aby se všichni četníci podrobili nové vládě. Třetí neb čtvrtý den byla vyhlášena nová vláda. Byly toho plné noviny, vše se uklidnilo, na dráze se pracovalo více než dříve a všeobecně se agitovalo pro novou vládu. Pořádek byl zachován a zdálo se, že Rusku kyne nová, krásnější doba.

Bologoje je místem železničářů. Je to železniční uzel s železničními dílnami a topírnami. Dělnictvo přijalo revoluci radostně a práci neopustilo.

Prapodivně však zachovala se inteligence. Náčelník dráhy se ztratil a zůstal na stanici jen jeho pomocník.

Jak to chodilo v Kijevě za Dyrycha, je všeobecně známo. Náš český tábor v Bologoji sympatisoval celkem s Kijevem. Dny ubíhaly, až jsme jednou vypravovali asi deset dobrovolců do vojska. Rusové utíkali z fronty a naši šli na frontu. To nešlo Rusům dobře do hlavy. Hoši odejeli a asi třetí den na to četli jsme o nástupu české brigády u Zborova. Tenkrát se mezi námi hodně agitovalo pro vstup do vojska a také mezi Rusy dělala se nálada pro dokončení války. Stoupli jsme v očích ruských lidí, když o bitvě u Zborova se zprávy rozšířily. Ale bojovná nálada ruských lidí netrvala dlouho a bolševický rozvrat nezadržitelně pokračoval. Za čas odejeli jsme i my do vojska, opustivše místa, kde jsme ztrávili své zajatecké dny.

V MĚSTĚ VČEL

JAN VÝBORNÝ

Na řece Seinu, tam, kde tok její se obrací k západu, leží městečko Lgov. V blízkosti řeky na levém břehu byl o samotě dřevěný přízemní domek, kdysi kasárny to domobranců. Začátkem prosince 1914 překročila práh tohoto domu různorodá společnost pět Čechů, čtyři haličtí Ukrajinci, Polák a Ital. Po čtrnácti dnech změnil se ráz okolí a prostranství směrem k řece bylo ohrazeno vysokým prkenným plotem. V krátkém čase přišlo nových sto zajatců, většinou Poláků. Nás pět Čechů utvořilo kroužek upřímných přátel.

Přišla krutá zima a nastal nám smutný život. Poznejte, co jest to odloučení od lidí, od přírody i světa, vzdejte se práce a uvidíte,

že skončíte sebevraždou. Jediné zaměstnání nalezli jsme ve zbavování se nepříjemných cizopasníků. Postupem času, když tělo se začalo zbavovati této přítěže a pomalu se zotavovalo, měnil svůj směr i způsob zábavy a zaměstnání. Jednou na příklad v debatě mezi Čechy a Ukrajinci z Haliče vznikl spor o kráse národní písně. Ihned byla zvolena komise, která měla rozhodnouti o tomto sporu. Dříve však obě strany musely určit sto národních písní. Z těch teprve vybrané komisi byly zazpívány. Vybavovaly se tedy v paměti slova i nápěvy písní a tak ubíhal čas a uletovaly i chmurné myšlenky. Otupělost byla zažehnána. Česká píseň tehdy zvířela.

Z ruské vesnice.

Blížily se vánoce. Skromný dozorce, šikovatel Sokolov byl nábožný člověk a často zpěvem nábožných písní trávil celé hodiny. Tato jeho zbožnost umožňovala i příslušníkům jiného náboženství, že směli do kostela. Avšak volné vycházky k tomu účelu povolované málem by nám byli překazili polští dobrovolci, legionáři a ukrajinští studenti z Haliče svými styky s ruskými občany. Měli jsme býti potrestáni, avšak o zmírnění trestu postaral se kníže Barasinský přímluvou u velitele lágru, podplukovníka Chytrýna. Proč si kníže předcházel zajatce i různými dárky, vysvětlilo se na jaře, když je nechal odvésti na vozech na polní práci do svých velkostatků.

V dubnu 1915 opustili jsme Lgov. Za krásného jarního dne vykonal jednou odpoledne podplukovník Chytrýn poslední vojenskou přehlídku. Potom nastoupila naše společnost asi 35 lidí se dvěma ruskými vojiny bez pušek cestu k nedalekému nádraží. Byl to záblesk svobody na obzoru. Svěží kraj osvěžoval i naši duši. Aniž jsme se nadáli, urazili jsme osm kilometrů k nádraží Lgova, odkud jsme jeli do Bogomlji, kam jsme dorazili o sedmé hodině ránní. Bogomlja je křižovatka drah Kijev—Charkov a Charkov—Lebedín v Charkovské gubernii. Večer odjížděli jsme lokální drahou k Lebedínu. Byl jsem tehdy dosti stísněné nálady a v Bogomlji nevšímálem si ani ruchu na nádraží a zůstal jsem sám ve vagoně a četl noviny.

Zastrčené újezdní město Lebedín spatřilo první zajatce v devět hodin večer ve druhé polovici měsíce dubna 1915. V domech nezůstala živá duše. Každého hnala zvědavost, aby uviděl zrůdy s jedním okem uprostřed čela a s rohy na hlavách. Tak se totiž bájilo o zajatcích. Provázení různými poznámkami, uprostřed eskorty jízdní a pěší policie, dorazili jsme do kasáren místní posádky, kde jsme přenocovali.

V Lebedíně byl mírný velitel posádky a dovolil, aby nás druhého dne navštívili obyvatelé města. První přišli gymnasté informovat se, nejsou-li mezi zajatci Češi. Měli před lety učitele tělocviku Čecha a tak jsme se brzo seznámili u tělocvičného vojenského nářadí. Odpoledne jsme většinou se uložili ke

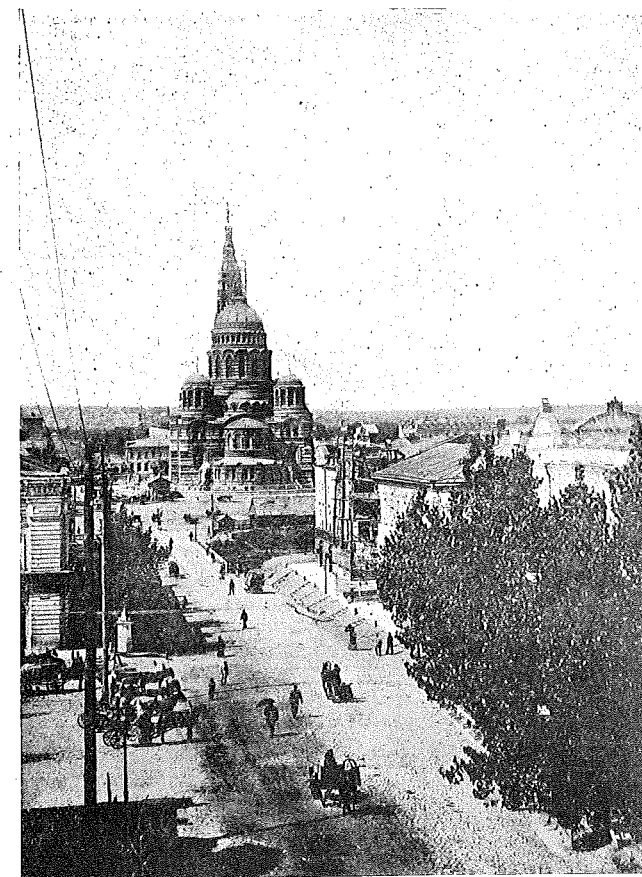
spánku, abychom si odpočali před večerním cestováním na povozkách, neboť nás čekala cesta dlouhá asi 40 kilometrů. Ještě nikdy nám tak nechutnala maloruská polévka boršč a pohanková kaše, jako tehdy. Mezitím, co jsem spal, přišla do kasáren jakási dáma a ptala se po zajatci, který včera na stanici Bogomlji četl ve vagonu noviny. Probudili mne a našel jsem za hlavou krásně vypravený balíček. Jak jsem byl překvapen, když později přišel pro mne Polák H. se vzkazem, že nedaleko domku čeká na mne nějaká dáma. Což s dáмой si příjemně porozprávět nebylo k zahoeení. Byl jsem však v rozpácích, jak? Avšak čeho se člověk obává, dobře dopadne. Na počátku vypomohla česká slova s ruským zakončením a potom jsem již našel s dostatek slov. Na konec rozmluvy mne požádala, abych jí psal do Lebedína, že v balíčku nalézá se papír, obálky, známky i tužka. Rozloučili jsme se a skutečně kromě psacího náčiní našel jsem v balíčku maloruskou vyšivanou rubášku, tabák, cigarety, dutinky a ručník. S počátku jsem zachovával vše v patřičné úctě, ale čas byl mocnější a na konec jsem roztrhal i rubášku.

V podvečer toho dne sedli jsme na povozky a za noci vezli nás do Vasilevky. Dojeli jsme tam k ránu a byli jsme umístěni v dělnických kasárnách u velkostatku. První den nechali nás v klidu. Druhý den čistili jsme chlévy a dřevěný most od zanesené hlíny. Pak nás rozdělili na různé práce. Moji kamarádi dostali se na různé práce v kancelářích, já pak jsem byl přidělen do včelího velkoměsta, v parku nad říčkou Hruň, kde místo lidských příbytků byly rozestaveny paláce i domky pilných včeliček. Bylo to celé městečko. Přímé i křivolaké uličky táhly se mezi malebnými stavbami včelínů, cestičky byly pískem vysypány jako v nejkrásnější zahrádce. Celý včelín dělal dojem úpravného miniaturního města. Tu byly vysoké světlemodré stavby »Berlebeš«, jinde tyčily se hnědé kvadrátní domky a jinde opět žluté vilky anglo-americké. V koutku krčily se stařečkové s nakloněnými střechami, jako pravá předměstí ruských měst, pradědové, špalkové to úly. Dále pyšnily se zas vyšší šedozelelé vilky. Byly to opět anglo-ame-

rické včelíny, s medníky nad hnízdem. Na jedné straně parku bylo skladiště se sklepy, kde se ukládaly včely k přezimování, na druhé straně stálo stavení, poněkud chladnější, k těmž účelu. Uprostřed včelína byla budova s dílnou pro včelařské potřeby a místnost pozorovací. V pozadí keřovitého podrostu parku hrdě, jak na stráži, stály vysoké duby.

letní polní pastvu k velkostatku Georgievce, kde byly posety lány ligrusem a pohankou. Dvě noci proto jsme převázeli úly, aby červen, červenec a srpen hostil nás velkostatek Georgievka, který byl asi sedm verst vzdálen od včelína. Tam na samotě prožil jsem tři měsíce.

Na podzim uloženy byly úly do sklepů, čímž skončena byla také má práce. Nikdo mi

Charkov.

V tomto prostředí žil jsem nyní klidné chvíle ve společnosti staříka včelaře, který měl neukojitelnou touhu vniknouti do tajů matematiky. Byl to chytrý, hloubavý a mírný ruský člověk. Po celé večery jsme se spolu bavili a nejvíce řešili dosti spletité početní úlohy. Jaro 1915 bylo nepříznivé a příroda způsobila tak nám dosti starostí, abychom více než dvě stě včelích rodin udrželi při životě. Když odkvetly stromy a keře, nezbyvalo nic jiného, než převézt většinu úlů na

však nepřikazoval nového zaměstnání a tak jsem se povaloval několik dnů v kasárnách. Když konečně dozorce mne nutil, abych si vyhledal nějaké zaměstnání, zmocnila se mne náhle nechut a žádal jsem, abych byl dopraven zpět do Lebedína. Maličký důchodník Adrián Fomič Budnik, starý to lišák, nechtěl mne však pustiti a dokonce mne požádal, abych přijal sklad v centrálním velkostatku generála Glazenapa a to v hlavním skladišti panství jako klíčník.

A tak místo trestu vlastně mne čekalo ještě povýšení. Měl jsem zde svého pomocníka, jímž byl Slovinec Passager, k čištění a jiným pracím byla mi přidělena děvčata. Sklad dodával potřeby pro celou řadu velkostatků, lihovar, zámečnické dílny, pro dílny truhlářské, kovářské a kolářské, pro všechny stáje, mlékárnu a s ní spojený chov krav, chov vepřového dobytka atd.

Musím tu však sdělit alespoň několik statistických čísel rozměrů plochy.

Orné půdy bylo asi 20.000 desjatin, t. j. přes 60.000 korců, pastvin a výmolů asi 2000 des., t. j. 6000 korců, lesa a luk asi 15.000 desjatin, t. j. 45.000 korců, t. j. asi 27.000 ha. Proto, jestliže vyjel kdo z Novoselska v Georgievku, měl dráhu 25 km dlouhou před sebou, pole kol dokola patřila jedné osobě — příčná dráha činila jistě 8 km. Dále pak nepřehledné lesy kolem řeky Psolu u Michajlovky zase generála Glazenapa. Čísla uvedená jsou jistě menší, než dokazovala

skutečnost. Panství však bylo v místech těch jedno z menších, neboť sousední, hraběte Kapuisty i Tolstého, byla rozsáhlejší s výstavnějšími budovami hospodářskými.

Klíčnické mé zaměstnání bylo velmi odpovědné, zejména v prvních dnech měsíce, když byl výdej deputátu měsíčním i ročním dělníkům. Odpoledne však míval jsem volno a to jsem trávil většinou v společnosti svých druhů a ve společnosti milých místních učitelů, mezi nimiž záhy zapřádaly se nevinné romány. Můj pomocník Passager však žárlil a byl hlavně příčinou toho, že jsem se později musel se svým klíčnictvím rozloučit a dostal jsem se pak na velkostatek Vasile Vasiljeviče Spytněva, který se nalézal v téže gubernii v Olšance. Nové působiště bylo sice menší než Vasilovka, avšak účelněji zařízeno. Velkostatek ležel nad říčkou Rjabučkou, vlévající se u Lebedína do Psola. Zde jsem byl zaměstnán v kanceláři a prožil jsem další část svého zajateckého života.

X

NA MURMANI FRANTIŠEK SKLENĀŘ

Název Murmaň se stal za války tak smutně proslulým, že představy o ní jsou nejrozličnější, obyčejně se však shodují v tom, že je to snad to nejhorší místo na světě. Třeba by to nebylo úplně pravda, což přece je jisto, že mnoho bratří legionářů, rovněž tak i zajatci, ba i Rusové budou s pohnutím vzpomínati na doby, které byli nuceni strávit na Murmaňské dráze.

V běžném slova smyslu jsme zvyklí nazývat Murmaní krajinu od Ladožského jezera až k břehům Severního ledového moře a k hranici Norska. Zeměpisně však Murmaň a nebo Murmaňské pobřeží se nazývá celé severní pobřeží poloostrova Koly, počínaje od hranice Norska až po Bílé moře. Název pochází od města Murmaň, jež leží v hluboké nezamrzající zátocce na 70° sev. šířky, stejného jména.

Murmaňskou dráhou nazýváme železnici, vystavěnou v r. 1915—16, počínající 112 verst (1 versta 1060 m) východně od Petrohradu na stanici Zvanka, jež leží na trati Petrohrad—Vologda; jde na sever po vých. břehu Ladožského jezera, přes řeku Svír, která vytéká z jezera Oněgy a spojuje ho s jezerem Ladoga, přidržuje se pak západního břehu Oněgy až do Petrozavodsku, kde nyní místy těsně po rozeklaném jeho břehu až k nejsevernějšímu cípu (stanice Medvěžja Gora), jde pak dále rovně na sever, mezi jezery Vig na východě a Seg na západě, přes řeku Segedžu až k Bílému moři, kdež leží městečko Soroky při ústí shora jmenované řeky.

Asi 60 km severněji leží újezdní město Kerum; jde pak dále po břehu Bílého moře až k městu Kandalaška, na již. břehu poloostro-

va Koly, ve stejnojmenném zálivu, prochází nehostinnou, nízkou, bažinatou a jezernatou krajinou poloostrova Koly a končí u Murmaňského, též Alexandrovským zvaného přístavu (Bolšoj Alexandrovskij port).

Dělí se ve skutečnost i ve dvě části, na dráhu Zvanka—Petrozavodsk, která se nazývá Oloněckou a vlastní Murmaňskou, z posledně jmenovaného města až k jejímu konci.

Celková délka trati činí okrouhle 1600 km, probíhá tři gubernie, Petrohradskou, Oloněckou a Archandělskou. Celá krajina, jíž dráha probíhá, nazývá se též jezerným krajem, vždyť sama Oloněcká gubernie čítá více než 2000 jezer, z nichž některé, jako na př. Oněga, Seg a Vig-ozaro, jsou značné velikosti a hloubky. Původní návrh na tuto dráhu vznikl r. 1905, dle něho však měla býti vybudována dráha, která by šla paralelně se Sibiřskou magistrálou a spojovala by města Tomsk, Tjumeň, závody sev. Jekaterinburku, Kotlas, Archandělsk, po břehu Bílého moře do Murmaňského zálivu, s event. odbočkami na Severní dráhu Petrohrad—Perm. Dráha měla jednak zásobovati krajiny v sev. Rusku obilím a sloužiti též pro vývoz obilí ze západ. Sibiře, jednak měla napomáhati k rozvíti průmyslu v jezerném rayonu. Bylo též provedeno nutné měření v jednotlivých úsecích, ale ke stavbě nedošlo.

Když však vypukla světová válka a ruský průmysl se ukázal nedostatečný k zásobování armády, spojení baltického moře bylo však nemožné pro německé ponorky, Archandělský přístav pak jednak zamrzá, jednak je mělký, přikročeno ke stavbě Murmaňské dráhy a to tak, že ještě v zimě 1914 navezen

materiál do určitých středisk a na jaře započato se stavbou z následujících míst současně: ze stanice Zvanka, od řeky Svor, z Petrozavodsku současně na sever i na jih, z Medvěží Gory, Sorok, Kemu, Kandalašky a Murmaně, do posledního přístavu naveden materiál hlavně z Anglie a Angličané též budovali přístav.

Tvářnost krajiny. Celá krajina, počínaje severně od Petrohradu, je mírně zvlněná nížina, propletená nesčíslným počtem jezer a jezírek, řek, říček a potoků, močálů a rašelinišť; je porostlá ze dvou třetin lesy, místy pralesy, do kterých lidská noha nevkrčila. Sotva 8% půdy se obdělává. Krajina je velmi nízká, většinou méně než 100 m nadm. v. a proto bažinatá, což nejlépe charakterizuje ta okolnost, že rozvodí mezi zálivem Petrohradským a Bílým mořem je sotva 5 km, t. j. stačilo by prokopati kanál 5 km, aby bylo spojeno Baltické moře s Bílým. Řeky mají obrovské množství vody. Místy jsou kousky úrodné půdy, jinak jsou to z bažin vyčnívající skalnaté pahorky, které zřejmě nesou stopu, že kdysi celá tato krajina byla mořem. Půda je složená většinou břidličnatého. Z nerostů vynikají ušlechtilé druhy břidlice, mnoho druhů mramoru, žuly, bílého pískovce, ruly, též kaolinu, železná ruda (ocelek) a výborná ruda měděná, je též i uhlí, ale nedobývá se. Geologicky jest krajina málo prozkoumána pro svou neschůdnost, vždyť chtít krajinu prozkoumat, znamená zápasiti skoro s obtížemi jako ve Střední Africe.

Lesy jsou na jihu listnaté, čím dále na sever převládají jehličnaté. Z listnatých vynikají osyky a břízy, z jehličnatých nádherné, rovné, bezsuké borovice, jakých bychom u nás marně hledali. Smrk trpí parazitujícími lišejníky.

V lesích jsou spousty jahod, jmenovitě borůvky a brusinky, v korunách stromů množství ptactva, tetřev i tetřívek zde není nikterak plachým ptákem. Na jezerách pak nesčíslné množství vodních ptáků. Jezera a řeky skýtají nevyčerpatelné množství ryb, některé druhy se vyskytují jen zde.

Z divokých zvířat zmínky zasluhuje jmenovitě medvěd, který často navštěvuje i malé

karelské vesnice, vlk, rys, divoká kočka; los, srna, poměrně vzácný je zajíc, místy čteně se vyskytuje králík, na severu v zimě též sob. Drahou kožišinu dávají vydra, liška a hranostaj.

Obyvatelstvo je jednak původní Karelové, jednak přistěhovalci. Karelové jsou původu finsko-mongolského, řeči i zvyky Finům velmi blízcí, náboženství však jsou většinou pravoslavného, proto Rusové je vedou často jako Rusy; dle různých zpráv odhadují jejich počet asi na 600.000. Postavy jsou malé, nejvyšší střední, ale souměrně rostlí, tváře široké, národ čistotný a skromný, velmi otužilý, takže v poměrně lehkém oděvu vzdoruje velké zimě a nepohodě. Oděv zhotovují z domácího sukna ženy, muž je lovcem, ať již ryb či zvěře, po př. dřevorubcem.

Na rusifikaci vynakládala ruská vláda velké peníze, takže i v poměrně malých vesnicích jsou školy. Negramotných mužů je méně, než ve vnitřním Rusku. Z přistěhovalých jsou Rusové, jako kupci, úředníci a p., též jako vypovězenci, menší procento Poláci, kterých jmenovitě po r. 1863 přišlo mnoho jako politických provinilců do zdejších krajin, konečně v průmyslových místech jsou též Finové.

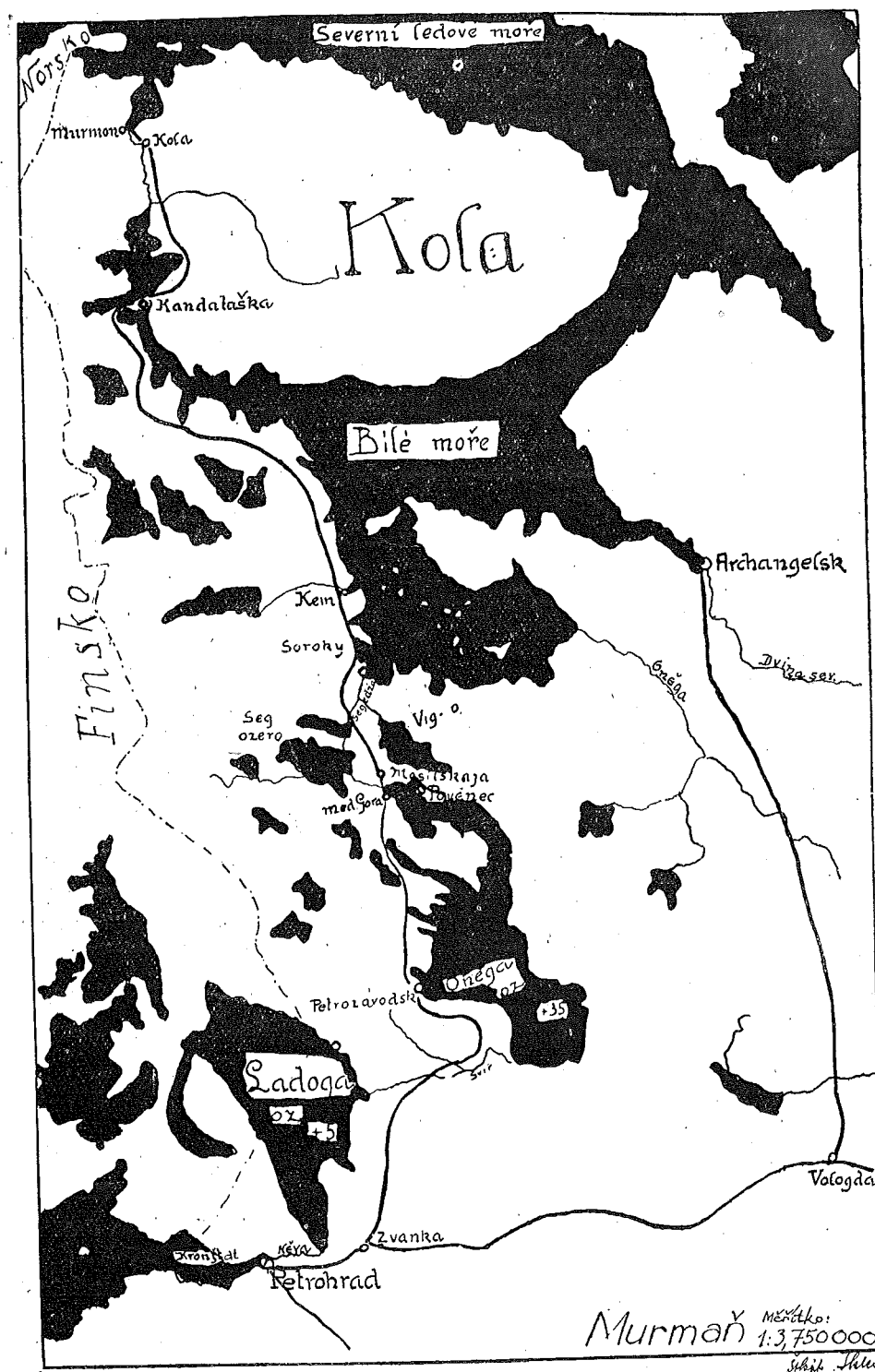
Obyvatelstvo se žije předně lovem ryb a zvěře, dále jako dřevorubci a jen z nepatrné části polním hospodářstvím a průmyslem.

Z domácího skotu se pěstuje ovce a malý bezrohý hovězí dobytek, který výborně chodí i po neschůdných cestách.

Průmysl je nepatrný, zmínky zasluhují Petrozavodské železářny, továrna na pušky, dále měďárny, rybný průmysl a v Sorokách obrovské pily.

Podnebí je chladné a drsné. Ačkoli rozdíl teploty ani zdaleka nejsou tak velké, jako na př. v Sibiři nebo i v Samaře, jest přece podnebí daleko méně snesitelné a jmenovitě podzim a počátek zimy je pro našeho člověka skoro nesnesitelný.

Koncem dubna počíná rychle tání a asi do polovice května se promění celá krajina v nekonečné jezero, z něhož vyčnívají jen ostrůvky, přijde teplý vítr a několik slunných dní, pak následuje asi 10—14denní perioda dešťů a koncem června nastává léto, nejkrás-

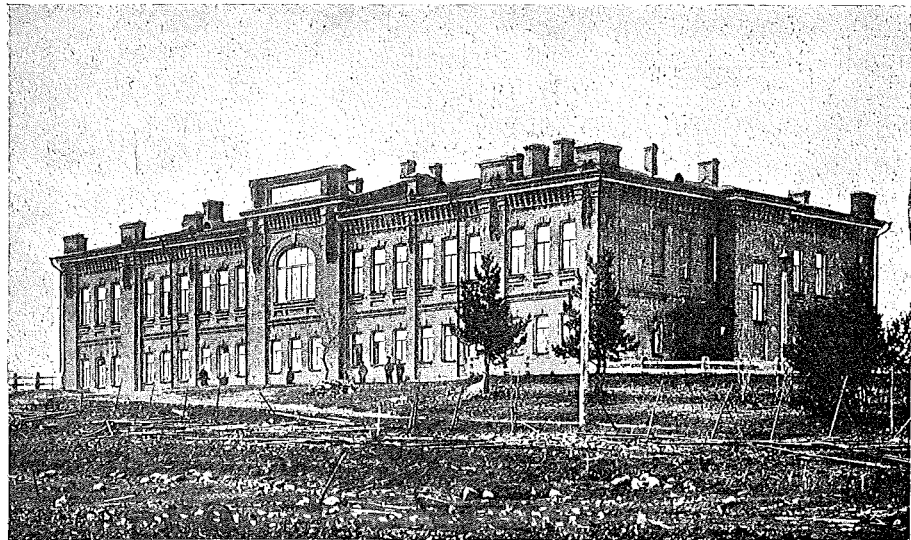

nější léto, jaké jsem kdy viděl. Půda má dostatek vláhy, slunce skoro stále hřeje, noc je krátká a nebo lépe řečeno, noci skorem vůbec není a tak vidíme všechno v pravém slova smyslu růsti; čehož nejlepším důkazem je to, že jich koncem června a počátkem na-

šeho července jsou spousty jahod a obilí nezraje později, než ve výše položených krajích našich. Bohužel, že je léto velmi krátké, neboť již kolem 15. srpna začínají se dostávat deště, které čím dále jsou častější, až pak počátkem září přejdou v ustavičné mže-

ni, den se rychle krátí, mžení se postupně mění v mokrý sníh, dostávají se mrazy, sněží skorem stále, slunce se ukáže zřídka kdy a to jen na krátkou dobu. Do konce prosince napadne sněhu na 2 m i více. Počátkem ledna se vyjasní a nastávají mrazy, které však ani na Kole nepřesahují 35° R.

Z míst, ležících při Murmaňské železnici, zasluhuje zmínky Petrozavodsk, založen r. 1703 Petrem Velikým, čítá asi 15.000 obyvatel, důležité středisko obchodní, má pěkně vybudovaný malý přístav. Město leží na nevysokém pahorku, ulice jsou rovné a široké, domy většinou zděné. Veliké, kruhovitě náměstí rozprostírá se skorem upro-

Petrozavodsk, učitel'ský ústav.

kteří přijíždějí na trh, často ovšem i několik desítek a set verst.

Povienec leží na nejsevernějším cípu Oněžského jezera, čítá asi 3000 obyvatelů, újezdní (okresní) město, středisko obchodní; má chlapecké gymnasium. Nyní po vystavění dráhy, která probíhá asi 20 km západněji, značně utrpělo na významu.

Na břehu Bílého moře při ústí řeky Sevedže leží městečko Soroki (asi 3000 obyvatel). Mělo až do světové války význam jen tím, že tam byly obrovské pily společnosti Bělajev; tato společnost vlastně vystavěla více než polovinu města, obecné a měšťanské školy, divadlo, kavárnu a herny. Závoď

střed města. Proti jezeru směrem jižním umístěny jsou umělecké pomníky Petra Velikého a Alexandra II. Má mužské i ženské gymnasium, duchovní seminarium, učitel'ský ústav. Železářny Petrozavodské, puškařský závod, vyrostly hlavně za války a po vystavění dráhy mají jistě velkou budoucnost.

Město je střediskem obchodu a sídlem guberniálních úřadů.

Střed náměstí tvoří obrovská budova tržní (bazar), která jest postavena úplně kruhovitě, vnější strana tvoří prostranné podloubí, kde jsou kolem dokola umístěny krámy. Střed budovy tvoří velký dvůr se čtyřmi výjezdy. Ve dvoře se nachází povozy těch,

sestával vlastně ze tří továren, z nichž každá měla 12 úplně automaticky zařízených rámových pil. Pracovalo se v zimě nepřetržitě na tři směny. Řezivo na vlečných lodích se dopravovalo před válkou výhradně do Němcka, za světové války pak do Anglie.

Nedaleko Sorok na ostrově leží pověstný klášter Solovejky, kde, jak Rusové věří, se děje mnoho zázraků.

Asi 60 km severně Sorok leží Kerum, při ústí řeky téhož jména, čítá asi 2½ tis. ob., má chudičkový přístav, který až při stavbě dráhy byl poněkud lépe upraven. Město je sídlem politických úřadů. Jak Soroky, tak i Kerum nemají jako přístavy velkého vý-

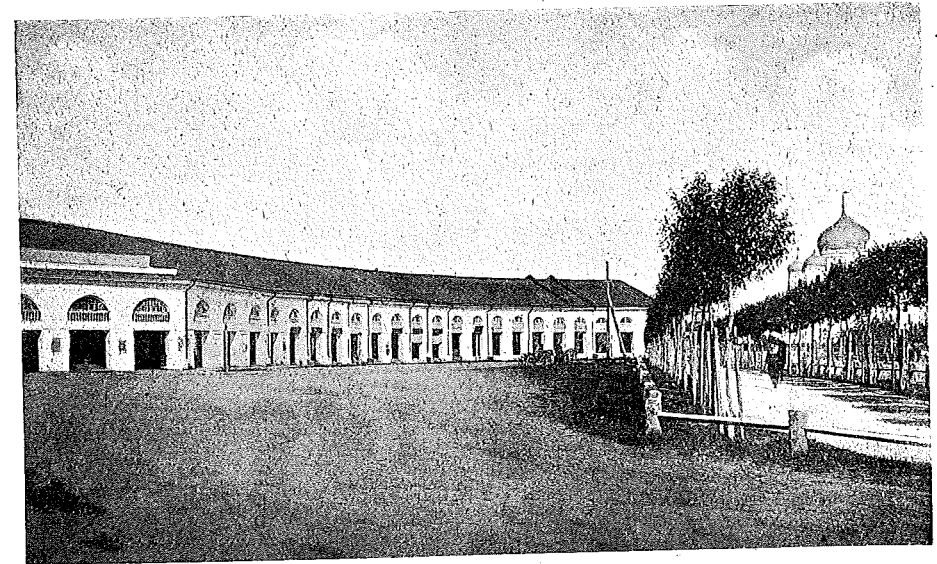
znamu, poněvadž moře na několik km daleko je mělké.

Na jižním břehu poloostrova Koly leží Kandalaška, menší to město, ale velmi starého původu, sídlo úřadů, středisko obchodu, který zde často nese ráz obchodu směnného, t. j. určité obchod. domy dodávají svým odběratelům jejich potřeby a berou od nich jejich produkty, hlavně kůže.

Z měst, ležících na severním pobřeží Koly při dráze, zasluhuje zmínky Kola, při řece téhož jména, v historii se děje o něm zmínka již v r. 1264. V 16. století to byla pevnost, kamž byly deportovány nepohodlné osoby,

jena stavba dráhy, která, nebýti zhroucení Ruska, byla by rozhodně sehrála důležitou roli ve světové válce; můžeme také aspoň poněkud posouditi, jaký byl život dělníků a zajatců při stavbě zaměstnaných. Vezmeme-li v úvahu, že se spodní stavbou bylo započato počátkem června 1915 a že 13. prosince projel již první vlak do Petrohradu a že po celou zimu byl dopravován z Anglie a Francie vojenský materiál po této dráze a na dráhu zase potraviny, jeví se tato stavba přímo divem světa.

Kolik bylo zaměstnáno zajatců na této dráze? Na tuto otázku je těžko dáti přesnou

Petrozavodsk, zájezdní hostinec na bazaru.

těž i car Pavel byl tam držen. R. 1854 za války krymské Angličané Kolu obšťelovali a větší část města byla spálena. Město je sídlem úřadů.

Poněkud severněji leží Murmaň, na břehu hluboké, nezamrzající zátoky, přírodní přístav, který byl nyní upraven a jistě, jakmile nastanou v Rusku normální poměry, velice stoupne jeho význam, neboť je to jediný nezamrzající přístav, kde mohou přistáti i poměrně velké lodi. Nutno uvážiti, že v zimě je i Petrohradský záliv zamrzlý.

Známe-li poněkud krajinu, pochopíme aspoň částečně, s jakými obtížemi byla spo-

odpověď. Jelikož však mně bylo známo obsazení některých úseků a pak jmenovitě opíraje se o zprávy politického přístava v Lumbuši, jemuž za mnohé vděčím, odhaduji počet zajatců při stavbě dráhy na 20.000, ovšem tento počet se poněkud zvýší, uvážíme-li, že mnoho nemocných bylo odvezeno a na jejich místo přišli noví.

Naskytne se otázka, kolik bylo Čechů a Slovanů vůbec, vždyť se často mluví, že dráha je zbudována na slovanských kostech. Úřední statistika schází úplně. Touto otázkou jsem se již na Murmani hodně zabýval i jako důvěrník »Svazu« a odhaduji počet

Čechů takto: Od Zvanky do Petrozavodsku bylo zajatců poměrně málo, Čechů organizovaných jako celku nebylo, odhadují však roztroušené maximální číslici 50, v úseku Petrozavodsk—Medvěžja Gora byly dvě skupiny, čítající asi 150 lidí. Z posledně jmenované stanice do Masilské a na Uros-ozero byly tři skupiny, čítající celkem asi 120 lidí, z Uros-ozera přes Olimpji do Sorok asi 120 lidí, v Kemmu cca 60, Kerum—Kandalaška asi 150 Čechů; tedy celkem asi 650 lidí, kteří vystupovali jako Češi a tvořili celky. Není mi známo, že by Češi jako celek byli severně Kandalašky. K tomu ovšem nutno přičísti, že byli Češi roztroušeni s Němci a že se k nám nehlásili. Byli též Slováci, kteří byli maďarskými poddůstojníky tak terorizováni, že se nikdy za Slováky nehlásili.

Srbové, pokud vím, byli ve dvou skupinách, jedna byla blízko nás a druhá v Sorokách, čítali celkem asi 100 lidí. Organizoval je hlavně Štěpanovič, inteligentní bosenský Srb. Rusínů bylo mnoho, avšak obvyčejně hromadně s Maďary i Poláků bylo dosti, ale nikde netvořili vlastní celek.

Ubytování bylo masové v dosti těsných dřevěných barácích, na rychlo postavených. Často spali zajatci na pryčnách nad sebou, přes to, že nikde baráky nebyly vyšší 3½ m. V létě, kdy většina byla stále venku, to ještě ušlo, ale když přišly deště a všichni museli býti v baráku, atmosféra v místnosti nebyla ani příjemná, ani zdravá. Za to v létě strašnou trýzní byli komáři a drobné mušky.

Život zajatců při stavbě dráhy byl velmi různý a závisel mnoho od toho, na který účastek (úsek dráhy asi 350 km) se která partie zajatců ke kterému podnikateli dostala, a pak i podle toho, jakou vážnost si dovedli získati u ruských úřadů. Často mnoho zla si přivodili sami podceňováním, namnoze až provokativním, všeho ruského. Tato vlastnost často i u Čechů přinesla mnoho zla.

Mám za to, že úmysl ruských úřadů se zajatci nebyl zde špatný, konečně užívali-li Němci hladových zajatců přímo za frontou, proč Rusové neměli sytých užití na Murmani? Stravování nařizeno jak pro ruské vojáky, kromě toho každý podnikatel byl povinen zajatce obout, ošatit a platit denně

25—30 kop. Ovšem, jak již to v Rusku bylo všude, i zde platilo: Bůh vysoko, car daleko; podnikatel snažil se koupiti si technické úředníky, pověřené dozorem a zřizenci podnikatele zase snažili se zajatce připravit i o to málo, které zbylo. Zde právě záleželo mnoho na taktu, jak zajatci dovedli svá práva reklamovati. K tomu podotýkám, že stávky zajatců nepatřily k řídkým zjevům. V létě, pokud podnikatel (podrjadčik) byl na výkonnosti zajatců závislý, ještě to šlo, ale později, když nejnútnejší práce byly skončeny, stávalo se velmi často, že živil zajatce jen špatnou, sušenou rybou, skoro nestravitelným chlebem a špatným čajem. Rusové sami na tom nebyli o mnoho lépe.

Třebaže zajatci měli úplnou volnost, byla možnost útěku v létě dosti malá, neboť bylo zde risiko, že buď zahyne někde v bezedném močálu anebo v nekonečných lesích hladem. Daleko lepší vyhlídky byly v zimě, čehož často využili jmenovitě říšští Němci za pomoci Finů, kteří se převáděním zajatců zabývali po živnostensku (taxa byla 80 rublů za muže). Koncem r. 1916 vyšla v Berlíně kniha: Meine Flucht v. d. Murmaň-Bahn, kterou br. Pavlů v r. 1917 přivezl ze Štokholmu.

Věru, je až divné, že za takových poměrů nebylo nakažlivých nemocí, za to tím děsněji řádila v zimě »cinga«.

Tato hrozná nemoc, která je u nás známa pod jménem »kurděje« (scorbut) skosila veliké množství lidí. Byly baráky, kde tak byli všichni nemocni, že neměl kdo zatopit a postarati se o primitivní úklid. Lékařské ošetření bylo ubohé; na 1. distancii (úsek 100—130 km) byla primitivní nemocnice s felčarem a pomocníkem, na účastek byl lékař a nemocnice sice poněkud větší, ale také primitivně zařízená, ale nejhorší bylo, že nebylo léků. Mimo snad jod, salicyl a křenové placky, které byly universálními léky, neměl lékař prostředků. Není potom divu, že úmrtnost byla veliká. Místy zemřela až čtvrtina, místy i více zajatců. Ale i ti, kteří se uzdravili a byli později evakuováni, obvyčejně pak jinde podlehlí jiným nemocem, jmenovitě tyfu, neboť jejich organismus byl tak vyčerpán, že ničemu nevzdoroval. Zdá se mi, že

výraz kurděje nevystihuje plně tuto hroznou nemoc. I ruští lékaři, kteří na severu pracují mnoho let, se ve svých názorech liší; slyšel jsem dokazovati staříckého ruského lékaře, že je to nemoc nakažlivá, způsobená zvláštěními bakteriemi. A zdá se, že měl pravdu, neboť onemocněli bezpodmínečně všichni, a to i ti, kteří jedli nejružnější jídla a zeleniny; pouze forma snad byla různá. Někteří to odnesli zduřením dásní a ztrátou několika zubů, jiní měli zase celé nohy poseté množstvím odporných vředů, které silně připomínaly příjici, u jiných byl zachvácen hrudní koš, jinde zase celé tělo bylo poseto drobný-

Úmrtnost řádila nejvíce mezi Rumuny, Maďary a Rusíny, vůbec mezi národy, kteří byli méně čistotní a nedbali na úpravu jídel. U Čechů úmrtnost překročovala sotva 5%, ovšem mnozí vinou »cingy« podlehlí jiným chorobám ve vnitrozemí, ba mnozí až doma. Lidé, kteří měli vadný žaludek neb vadnou činnost srdeční, umírali obvyčejně šmahem.

Není možno, abych se zabýval popisem života na celé dráze, pokusím se však aspoň vystihnouti, jak žili čeští zajatci od nejsevernějšího cípu Onegy po Kemur.

Dobře a svobodně se nám žilo v malém sibiřském městečku Bulajevu (88 verst vých.

Petrozavodsk, dům gubernátorův.

mi vřidky, jinému zase nohy se zkroutily, ztuhly, zmodraly, až zčernaly. Viděl jsem říšského Němce, který ze zoufalství si takovou nohu pobodal nožem a netekla krev, ale špinavá, načernalá tekutina. Při tom celé tělo bylo malátné, tvář nabyla vzhledu mrtvoly; věru, byl to příšerný pohled na ty spousty ubožáků a pomoci nikde. Nemoc zanechávala většinou zhoubné následky a myslím, že mnozí je pociťují ještě dnes.

Nejlepším lékem bylo syrové nakládané zeli a cibule. Zvláště se však osvědčil odvar letorostů borovice; tento lék způsoboval přímo divy, takže překvapoval i lékaře; byl lékem čistě českým.

Petropavlovsk). Našimi sousedy asi 3 km již byli rovněž Češi v Medvěžce. Leč koncem května najednou přišla »bumaga« (úřední listina), přišel staniční ataman (vel. kozácké stanice), sebrali jsme svoje rance a na dráhu a do Petropavlovsk. Tam jsme žili ne dobře, ne špatně ve starých kozáckých kasárnách. Jednoho pěkného dne nás zavolali, aby se přihlásili, kdo chtí na »robotu«. V táboře lenošení bylo protivné, zapisoval mladý inženýr, který nám sliboval, že my jako Slované budeme několik verst severně Petrohradu na dráze a to pomohlo. Přes to, že upozorňoval, že jednoroční dobrovolníci a ti, kdo doma tělesně nepracovali, nemusí, při-

hlásili jsme se všichni, již také z toho důvodu, abychom se od sebe neodloučili, a to až na dva příslušníky východní rasy.

19. června jsme vyjeli z Petropavlovka, s počátku byla cesta nezajímavá nekonečnou rovnou západosibiřskou stepí, ale za Čeljabinskem cesta začínala být zajímavější a zajímavější. Brzy jsme byli v Urálu, vlak běží nekonečnými pralesy, všude bujná zeleň, často jsme na malých lesních stanicích stáli uprostřed nádherných listnatých lesů delší dobu. Zajdeš kousek do lesa, všude spousta konvalinek a jiných květin, které jaksi páchly domovem a mimoděk člověk vzpomínal na své dětství; v lese vidět samé stromy velikány, jinde zase neproniknutelná houština. Přišel Jekatěrinburk, pýcha Urálu, pak se dráha vine nádherným údolím řek Isetu a jmenovitě Čusové, lesy postupně dostávají trhliny, až najednou se před námi objeví nádherná kotlina v pozadí s městečkem, v němž vidět samé pozlacené kopule ruských kostelů, přijíždíme do letoviště vysoké ruské aristokracie, do Kunguru. Že zde »plenné« nenechali dlouho stát, nemusím snad ani podotýkat. Projeli jsme Permí, lesy se střídají s polmi, lukami, pastvinami, krajina se níží a postupně přechází v bažinatou, nezajímavou severoruskou nížinu, protkávanou spoustou velkých řek. Tento obraz krajiny se vlastně nemění až k samému Petrohradu.

Bylo nádherné nedělní jitro 28. června, zastavili jsme se v Petrohradském předměstí a o hodinu později přijeli jsme do středu města na Nikolajevské nádraží. Vyšli jsme na nejlepší petrohradskou třídu, na Něvský prospekt. Petrohrad nepůsobí dojmem ruského města. Nebýti ruských izvozčků, neparáděných, na pěkných ruských bryčkách a ještě pěknějších jejich koní, řekl bys spíše, že jsi se octl někde v Berlíně. Co však každému imponovalo, byli ruští petrohradští jízdní četníci, vybraní lidé inteligentního vzezření v pěkných stejnokrojích na nádherných koních a ještě něco upoutalo mou pozornost: hasiči jeli k požáru, ve stříkačce i v povozích čtyři nádherné koně, zapřažené vedle sebe, ale uniforma, přesně německého vzoru. Leč nebylo kdy dlouho pozorovat, rychle jsme pochodovali po Něvském, slunce jen pražilo a

my jsme se potili; na chodnících spousta diváků, kteří chtěli vidět zajatce. Konečně. celí spocení jsme přišli k Něvě. Nyní nastalo řádění a počítání »po čtyry a po sorok«. Přijely dva parníky, první větší osobní, druhý menší nákladní; dostali jsme se na ten druhý a v půl třetí odpoledne jsme opouštěli Petrohrad, brzy před námi defilovaly jeho okrajiny, pak bylo vidět Šlislburg s pověstnou Petropavlovskou věznicí, ve které byl také v r. 1917 uvězněn ruský min. voj. Suchomlinov. Leč to již jsme vjížděli do Ladožského jezera. Celý tok Něvy je sotva 100 km dlouhý, ale má obrovské a stále množství vody a je splavná i pro poměrně velké lodi, neboť hladina Ladožského jezera je jen o 5 m výše než hladina Baltického moře.

Na lodi byl s námi mladý ruský inženýr, člověk inteligentní a pokrokový, jenž jako student byl též v Praze. Jak příjemné bylo pohovořit s člověkem, který našim snahám alespoň částečně rozuměl; o ruském velení a o carském dvoře se vyjadřoval velice skepticky. Od něho jsem se též dozvěděl, že v Petrohradě není sice zajatců, ale že několik zajatých německých vysokých aristokratů je tam velice pečlivě ošetřováno, dokonce, že je i carevna navštívila. Zasmál se nám, když jsme mu řekli, že nám slíbili, že budeme v Petrohradu a řekl, že zatím má rozkaz doprovázeti nás na severní cíp Oněžského jezera. Na lodi se stala veselá příhoda. Bylo s námi totiž na lodi několik Rusínů jiné partie zajatců z Petropavlovka a mezi nimi byl četař žid z Černovic, jenž byl již dříve v podezření, že má »černou knížku«. Na lodi bylo nápadné, že stále nastrokoval uši, když jsem hovořil s inženýrem, a když pak ho hoši zastihli, že cosi píše, chytli ho a chtěli ho hodit do jezera. Skončilo to však několika pohlavky, žid bědoval, ale od té doby se nám vyhýbal, jak čert kříži.

Za stálého rozmlouvání a pozorování cesta ubíhala, brzy jsme se blížili k východnímu břehu a vjížděli jsme do ústí řeky Sviru, jež vytéká z Oněgy a spojuje ji s Lagodou; zde to ještě šlo, ale brzy parník, ježto byl šroubový a určený pro plavbu jen na jezeru Ladožském, nemohl kupředu a táhly ho pak dva parníky lopatkové. Přes to, že bylo již

přes 10 hodin večer, stále bylo dosti světlo, takže jsme mohli pozorovati krajinu kolem sebe. Kraj vesměs nízký, vlhký; skoro po celé délce cesty porostlý lesem. Viděli jsme také, že most přes Svir pro budoucí železnici se dohotovuje, všude spousta materiálu. připraveného pro dráhu.

Krásná pohoda, která panovala při odjezdu z Petrohradu, brzy se změnila, počal douti severní vítr a než jsme vyjeli do Oněžského jezera, změnil se v orkán, nebe se zatáhlo, ochladilo se, jezero se rozbourilo, brzy však vlnobití dostoupilo takového stupně, že náš parniček, který byl též málo zatížen, házel sebou jako ořechová skořápka a věru, že i bouře, kterou jsem později prožil v Indickém oceáně, nepůsobila na mne tak silným dojmem, jako tato bouře na Oněžském jezeře.

Příští den večer dojeli jsme do nejsevernějšího cípu Oněžského jezera, kde později byla vystavena stanice Medvežja Gora, tam jsme ve skladišti přenocovali a ráno nás zavedli na místo, kde začínala naše práce. Místo bylo pěkné, v lese na kamenité stráni, suché, komárů nebylo a do nejbližší vesnice byly asi 2 km.

Dostali jsme se na »kazennoju robotu«, t. j. na práci prováděnou přímo ve státní režii. První dva dny jsme měli prázdno, abychom se zařídili, t. j. upravit si postel, zaříditi kuchyni atd. V lese bylo dostatek vysoké trávy, mechu, vřesoviště, z toho všeho se upravily slamníky a polštáře, měli jsme zedníky, stolaře, klempíře i jiné řemeslníky, potřebný materiál se dostal ve skladišti a tak během dvou dní jsme byli zařizeni, jak v nějakém internátě. Přineslo se maso, pěkná bílá mouka a tak byl dobrý guláš; železniční strážníci, kteří se s námi stravovali, se jen olizovali, jak jim chutnalo a sami se starali, abychom dostali nejlepší potraviny; masa se dostávalo 1 libra na muže.

Třetího dne se šlo na robotu, t. j. v jednom místě se vykopávalo, v jiném zase naváželo. Byl jsem ještě se čtyřmi určen, abych dělal na mostech »montéra«. Všechny mosty byly dřevěné a naše montáž spočívala v tom, že jsme na patřičných místech provrtali díry, narazili vytužovací šroubky, vše pečlivě na-

třeli karbolínem a dehtem a spodek vytužili kamenem. Při stavbě dřevěných mostů jsou Rusové mistři a myslím, že by činil čest i našim inženýrům na př. most přes Segedžu; je dřevěný, přes 120 m dlouhý a přes 25 m vysoký. Používáno bylo několika typů mostů.

Práce na mostech v našem okolí se končila a tak jsme šli »vozit«. S počátku to bylo těžké, nebyl jsem takové práci zvyklý, záda bolela a pak, co to dalo za práci, udržeti se s »netopýrem« (tačky, kolečko dosti primitivní) na prkně ve snaze, vyrovnati se ostatním, kteří podobné práci byli zvyklí. Ale brzy nejen že jsem se jim vyrovnal, ale ještě mi byla při tom práce zábavou.

Domácí obyvatelstvo se s počátku chovalo sice poněkud nedůvěřivě, ale brzy zvykli a měli nás rádi; kupovali jsme od nich mléko a v neděli chodili na návštěvu (v gosti).

Asi za tři týdny byla na našem místě práce skončena a náčelník účastku (šéf trati v délce asi 350 km) nás předal podnikateli, u něhož práce vážla a tak jsme se dostali k Morici Arturoviču Buchtějevovi. Prvních několik dní se pracovalo vesele, ale brzy se ukázalo, že ve skladišti nebylo mouky, cukru, masa atd., nedostali jsme slíbených bot; udělala se stávká, ačkoliv ne všichni jsme s tímto prostředkem souhlasili. Přijel četnický strážmistr, již dědeček, a spustil bandurskou, ale když jsme mu vysvětlili, v čem je věc, rozjel se na Masilskoju, kde podnikatel měl své kanceláře a příští den bylo všechno a my jsme šli pracovat.

Výkonnost našich lidí byla nepoměrně větší než Rusů a toho se snažil podnikatel využítí a dával nám práci úkolovou. Přes to, že jednotkovou cenu jsme měli o $\frac{1}{3}$ menší než Rusové, vydělali jsme až 3 ruble denně, kromě toho byly různé práce příležitostné a při těch se zvlášť vydělalo. Zajímavé bylo, že dozorcí se snažili nás ošidit, ale dopadlo to tak, že při výpočtu kubatury obyčejně jsme ještě napálili my je.

Svůj barák jsme si pěkně upravili, udělali verandu, která nesla pyšný název »Na radosti«, tam se pil čaj a večer besedovalo. Ovšem tma vůbec nebyla, poněvadž slunce k 11. hodině zapadalo, ale hned zase se dě-

laly červánky, takže venku mohlo se klidně čisti. Jednou, když jsme tak seděli, objevila se uprostřed nás zmiže. Jak se později ukázalo, na suchých místech jich bylo dost.

První dobu nikomu se nechtělo spát, ale později již jsme tak zvykli, že jsme mohli spát, nebyti ovšem komárů, kteří byli opravdovou trýzní. Při volné chvíli se chodilo do lesa na jahody, zvláště borůvek a brusinek bylo obrovské množství.

Peníze, jež jsme dostávali za práci, se obyčejně šetřily; vždy jednou za měsíc se někdo vypravil do újezdního městečka Povience, zvláště později, když dráha již jezdila, jelo se do Lumbuše drahou a pak z Lumbuše do městečka asi 20 km pěšky. Tam se nakupovaly různé věci, jednak k doplnění naší šatny, jednak tabák a různé věci k jídlu.

Brzy se však ukázalo, že podnikatel to myslel vážně tak dlouho, pokud mu druhý, jenž za ním kladl kolejnice, seděl za zády a museli jsme užívatí různých prostředků, abychom z něho své peníze vymačkali. Počítal zřejmě, že zajatci se svého práva nedomohou, ale zmylil se.

Později se ukázalo, jak bylo dobře, že každý z nás měl nějaký kapitálek. Skoro každý měl kolem 50 rublů, a to přece byly peníze. Jakmile totiž práce nebyla tak naléhavá, přestal podnikatel dodávat potraviny pravidelně, jak měl nařizeno a tak jsme museli dosazovat sami. Přišly deště, sníh, mrazy, tma; pracovalo se jen velmi málo, a to za denní plat. Docházely zprávy, že v jiných barácích jsou nemocní cingou, všech se zmocňoval neklid. Potraviny byly horší a horší, nakládané maso často velmi špatné, zřídka kdy jsme dostali čerstvé zmrzlé maso, špatné ryby, skorem neztravitelný chléb a čaj. Při tom jsme se několikrát stěhovali z místa na místo. Konečně jednoho týdne se stalo, že ze skladiště jsme nedostali nic, než trochu špatného chleba, černou mouku a čaj; prostě tam nic nebylo. To ovšem byly poměry čistě ruské a kdo jich nezná, těžko pochopí, jak to vůbec bylo možno. Podnikatel říkal, že nemá a chtěl přinutiti státní správu, aby zajatce živila sama; ovšem zajatci to odnesli v každém případě a konečně to dopadlo tak, že nás převzala státní správa na účet podni-

katele, ale nebylo lépe, poněvadž nebylo zásob. A právě v těchto těžkých dobách ušetřené rublíky vykonaly dobrou službu a nepřeháním, řeknu-li, že mnohému zachránily život.

Asi 11 km od našeho baráku západně na břehu Seg-ozera žil zámožný rybář, od toho jsme kupovali nakládané lososy (30 kop. za libru), bylo to výborné maso a doma jistě dobrá pochoutka; jenže povážíme-li, že se to jedlo denně, pochopíme, že brzy se i lososi přejedli a znechutili; občas jsme také koupili od něho bochník černého chleba. Občas se někdo vypravil do Povience. V té době se cinga již rozmáhala hrozně, kupovali jsme tedy především ovoce. Ovšem cesta byla vždy spojena s útrapami. Za vlhkého mrazu bylo třeba často až 8 ba i 10 hod. projeti na otevřeném vagoně až do Lumbuše, tam se přenocovalo. Bylo zajímavé, že domácí obyvatelstvo nás mělo raději, než Rusy; sám jsem dostal nocleh v rodině, kde před tím odmítli ruského dozorce. Příbytky byly čisté, vůbec Karellové jsou čistotný národ a velmi pohostinští. Ceny však rychle stoupaly a brzy byly nad naši sílu.

Smýšlením jsme byli již dávno proti Rakousku a již od listopadu 1915 jsme byli přihlášení do Družiny, po př. na práci na obranu. Výjimku činilo několik jednotlivců, prospěchářů, kteří měli radost z každého ruského neúspěchu a tak se snažili druhým otrávit život, bohužel jeden z nich byl příslušníkem jedné pražské sokolské jednoty. Naši hoši však je brzy prohlédli a tak jim nezbývalo brzy nic jiného, než hledat útulku mezi sobě rovnými a proto od nás zmizeli.

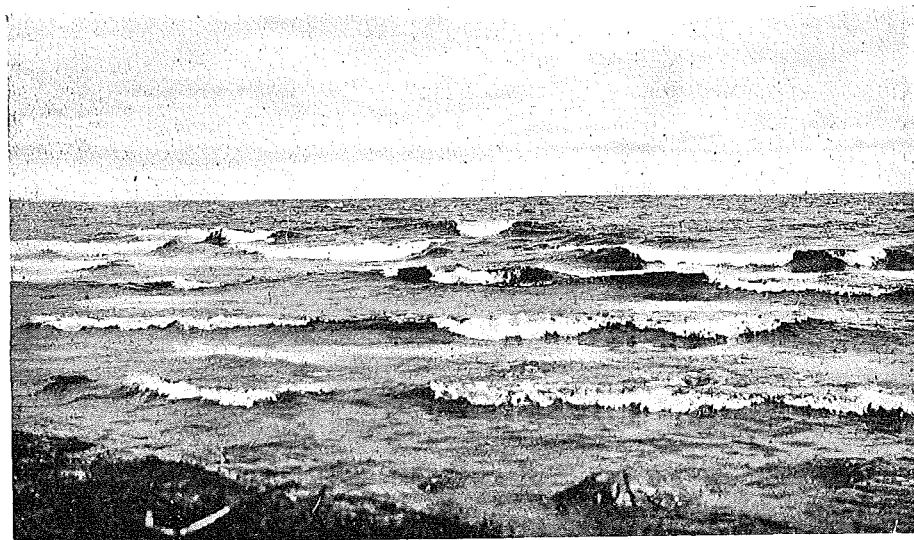
Cinga se brzy přihlásila i u nás, onemocněl Houba, Košek, které jsme odvezli do nemocnice, ale doma brzy onemocněli skorem všichni i u mne se příznaky začaly jevit patrnějšími a patrnějšími.

Byly to doby smutné a přece myslím, že nejen já, ale celá řada bratří si ráda vzpomene právě na tuto nejtěžší dobu, která ukázala charakteru mezi námi, tehdy se ukázalo opravdové bratrství, bez ohledu na politické smýšlení a sociální postavení doma.

Brzy po příchodu na Murmaň podařilo se mně navázat styky s Petrohradem, dostávali

jme pravidelně »Čechoslováka«, od správce nemocnice jsme dostávali »Ruskoje Slovo«, z Paříže »Československou Samostatnost« a »La nation Tchèque«, z které jsem uchoval všechna čísla. Z Chicaga nám zasílali nejen časopisy, ale i publikace, z nichž zvláště cenná byla »Památce Havlíčkově«. Jsou to trapné a přece příjemné vzpomínky na večery, ztrávené při bídném světle v začouzených barácích, popíjel se čaj, pokuřovalo se a všichni zuřivě čtou. Jmenovitě když přišla »Samostatnost«, nebo »La N. T.«, co to bylo radosti a když naši hoši se dověděli, že za věci stojí náš nynější prezident, pak ani na

Nemoc řádila zle, tak z ostatních stanic, kde byli Češi, přicházely zprávy žalostnější a žalostnější, většinou se jiným dařilo hůře než nám, neboť neměli úspor a tak dále častěji přicházely zprávy o smrti známých a o vánocích zemřel první z našeho baráku, milý člověk, Houba, povoláním truhlář z Karlína, kterého jak možno nejlépe, počovali jsme na hřbitůvku na Uros-ozeru v lese, kde s ním odpočívá ještě celá řada jiných. Chudák sám dělal rakve pro Němce a poslední rakev, která byla pro ně malá, právě stačila pro něho. Onemocněl zvláště oblíbený Košek (pošt. úřed. ze Smíchova) a po něm

Oněžské jezero.

minutu nebyli na váhách, neboť věděli, že Masaryk by nikdy nemohl státi za lži a za neprávem; bylo zajímavé, jak právě lidé ze slabších vrstev znali cenu našeho vůdce a když pak v »Českosl. Samostatnosti« byla uveřejněna řeč Masarykova, pronesená při oslavách Husových 5. července 1915 v Ženevě, tu někteří hoši pohnutím plakali.

Byl to u nás ten pravý komunismus na podkladě nepolitickém, ne násilí, ale bratrské lásky. Neměli jsme sice všechny věci společné, ale radost jednoho byla radostí všech a bolest jednoho byla také bolestí všech. Neměl-li jeden, podporovali ho ostatní a jestli někdo onemocněl, starali se o něho všichni.

celá řada jiných; v baráku vlastně nikdo nebyl zdrav.

Psal jsem celou řadu dopisů »Svazu« do Petrohradu, ovšem nemohli pro nás udělati nic, než nabádati k trpělivosti. Mezitím jsem však cítil, jak mne též nemoc přemáhá, původně to byla jen noha, pak dva obratly páteře, přes to snažil jsem se ale chodit a udržet na zdravém vzduchu, chodil jsem navštěvovati jiné hůř postižené. Leč dlouho jsem nemoci nevzdoroval. Bolesti v páteři se zhoršily, musel jsem ulehnout a pak teprve se dostavila cinga v plné své hrůze. A právě v této době zažil jsem tolik upřímné bratrské lásky jak od našich hochů tak i od Rusů.

Jeden z mých posledních dopisů, přeložený do ruštiny dostal se pravděpodobně zásluhou předsedy Svazu B. Čermáka ke štábu voj. okruha (naše zem. vel.), v té době jsem ležel, nemoha se hnouti, v nemocnici na Uros-ozeru. Neočekávaně přišel telegram, který vzbudil poplach a paniku na celé dráze; depeše nařizovala, jak zajatci musí býti umístěni, jak živeni. Za pět dní po telegramu přijela komise, která si počínala opravdu velmi přísně.

Naši hoši, kteří od samého začátku si byli vědomi, že železnice má velký strategický význam, velmi nelibě nesli, jak mnohé práce se konaly nedbale, podvodně, upozornili komisi na leckterý nešvar, jmenovitě, že pražské místy jsou podkládány sněhem a ledem. Náčelníkem dištancie (tech. úředník na úseku trati asi 110 km), ubytování a stravování zajatců zlepšeno. Na Masilské zůstal vojenský lékař v hodnosti generálmajora, jenž byl pověřen dozorem nad prováděním všech zdravotních opatření. Brzy také cinga počala polevovat.

Rád vzpomínám na nemocnici; nikdy nezapomenu správce nemocnice Tokareva, jak pečlivě mne ošetřoval i na jeho paní, která se všemožně o mne starala. Původem byla Karelka, jednou mně přinesla medvědí pečeni, že prý je to velice vydatné a silné maso, pečeně opravdu byla dobrá; vzpomínám rád na pomocníka lékaře Borisova, který nejen že se o mne staral, ale když jsem mu vypravoval naši historii a náš boj, tu pro nás projevil tolik nezištného zájmu a také později byl našim hochům v mnohém nápomocen. A později, když jsme již byli u české brigády, stále mně posílal různé cenné zprávy z Murmaně.

Ale zvláště jsem byl dojat, když jednou mne přišel navštívit desátník (dozorce nad skupinou dělníků), člověk, který stěží se uměl podepsat, ale byl to rozený filosof, jenž se rád obíral otázkami náboženskými; při práci mne stále vyhledával a tak jsme spolu debatovali a nyní přišel mne navštívit, že prý musí se na mně podívat. Byl to člověk jako medvěd, ale srdce měl jako nezkažené dítě. Vzpomínám rád na některé z říšských Němců, s kterými později, když jsem jim vy-

světlil, jak my bojujeme a proč, jsme se později loučili jako s přáteli. Zvláště na jednoho z nich si rád vzpomínám, byl to Alsasan, jenž pocházel z hugenotské rodiny, matka byla Francouzka, od něho jsem se dověděl některé podrobnosti o národnostních poměrech tamějších.

Právě když jsem byl nejvíce nemocen, dostal jsem zprávu o smrti manželky a jediného dítěte, také obětí války, která tím více urychlila a posílila ve mně rozhodnutí vstoupiti do Družiny.

Korespondence docházela pravidelně; v Petrohradě byli zřejmě censoři naši, vždyť propustili i dlouhý článek, který jsem napsal pro jeden český americký časopis. Censor spokojil se tím, že z mého rukopisu vystříhl jen to, co se mu zdálo, že líčí poměry murmaňské příliš ostře.

Po příchodu komise nastaly sice lepší časy, ale nemoc přes to vyžádala si mnoho obětí, kterými jsou všechny ty improvizované hřbitovy posety. Na lesnatých pahorcích od Petrozavodsku až po Kandalašku spí věčným spánkem mnoho bratří, kteří ani dočkatí se nemohli, kdy budou povoláni do Družiny, kdy budou moci na frontu, mstit za všechny ty hříchy na našem národě napáchané a věru že zaslouží si, abychom na ně vzpomínali jako na hrdiny, padlé v boji. Bylo by snad dobře, abychom alespoň částečně učinili pokus zjistiti jejich hroby. Větší zajatecké hřbitovy jsou v Petrozavodsku, Lumbaši, Másilské, Uros-ozeru, Olimpii, Sorokách, Kemmu a v Kandalašce; ovšem ojedinelých hrobů neb menších hřbitůvek je mnoho poseto podél celé trati skoro na každé staničce.

Musím se zmíniti též o jedné události na Murmani. Začaly jezdit Červené kříže; s dánským, který do Rakouska dodával černé knihy s adresami »nevěrných«, přijela velká kněžna Tajana s knížetem Oldenburským, přijel též Červený kříž rakouský a německý a brzy za ním podárky, t. j. oděvy, jmenovitě stejnokroje. Čechů ovšem byla mizivá menšina a jelikož jsme byli »zrádci«, neměli jsme dostat ničeho. Zašli jsme však k četnickému strážmistru a dopadlo to tak, že jsme si sami mohli vybrat, co jsme chtěli.

U ruských úřadů jsme požívali důvěry;

Město Povënc v olonecké gubernii.

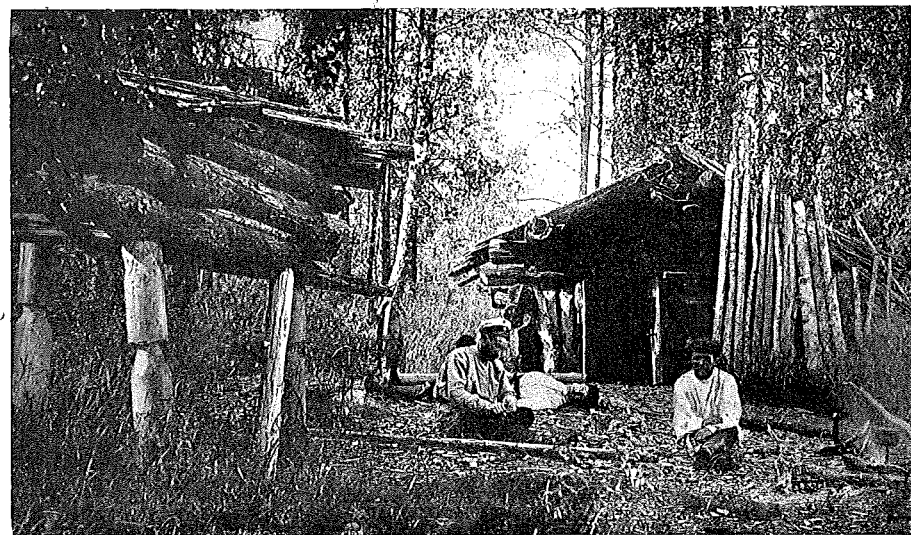
obyčejně jsme neměli strážníků, strážcem pořádku byl z nás volený »starší«, kterého v úřadě ustanovil četnický strážmistr. Není mně známi ani jediný případ, že by z našich lidí byl někdo utekl a nebo jinak důvěry zneužil.

Přišlo jaro; s příchodem slunce odcházela nemoc, ale nikoliv její následky, lidé chodili ne zdraví, ne nemocní, ale jako stíny, někteří z nejslabších byli evakuováni, aby jinde podlehli první chorobě, která je potkala a tak naše řady řídly.

Přes to, že jsme všichni byli přihlášení do

vojska dávno, povolání nepřicházelo. Všech se zmocňovala netrpělivost, jmenovitě zle působil na všechny boj Kijeva s Petrohradem, každý jaksi instinktivně cítil, že zde něco není v pořádku.

Nyní různé inspekce byly častější a jednou přijel též generál gubernátor. Rozhodli jsme se, že si mu budeme stěžovat, že nás jako dobrovolce nechtějí odvézt do vojska. Načalstvo (představení) ovšem snažilo se tomu zabránit, ale nic platno, příležitost se našla. S námi si stěžovali také Srbové. Rusové žasli jak je to možné, že generál gubernátor mluví

Chata lovců na Murmani.

se zajatci, když mnohý ruský úředník se ho bojí oslovit. Slíbil, že nás brzy nechá odvéztí.

A opravdu netrvalo ani čtrnáct dní a přišel rozkaz všechny dobrovolce soustředit v Sorokách. To bylo spěchu, zpěvu, radosti, loučení a příští den jsme odjížděli do Sorok. Srbové s námi, vedl je inteligentní bosenský Srb Štěpánovič.

V Sorokách jsme byli asi 10 dní, dobrovol-

a tu jsme si vymohli u »přistava« (polic. úředník) potrestání; pak jsme měli pokoj.

Byl pěkný sobotní večer, přišel velký osobní vagon, přišel četník, »rebjata, sobirajtěs« (děti, seberte se!), a nastoupili jsme do vagonu a kolem půl noci jsme opouštěli břehy Bílého moře, abychom jako dobrovolci, svobodní lidé, se svezli po dráze, kterou jsme sami budovali za cenu životů našich vlastních

Petrohrad, roh Něvského prospektu.

ně jsme pracovali na pile, kde jsme nakládali řezivo na vlečné lodi, sbírali jsme rublíky na cestu, denní výdělek činil 3—5 rublů, ovšem úkolové práce. Ale práce byla těžká a my jsme byli ještě poměrně slabí.

Nyní jsme se již necítili plennými (zajatci), nýbrž svobodnými občany, dobrovolci. Ovšem Rusům většinou to bylo nepochopitelné, jak může někdo chtít na frontu ještě jednou.

Maďaři a rakouští Němci zuřili a stal se také případ, že na jednoho z našich naplili

lidí, do Petrohradu. Jelikož bylo léto (červenec), bylo úplně světlo.

Brzy ráno přijeli jsme na Uros-Ozerv. Doprovázel nás asi 70letý četnický strážmistr, dobrý náš známý; zde se odehrála veselá příhoda. S vlakem chtěl jeti jistý podnikatel, Kovarskij, rodem polský žid, který rád zajatce zkracoval; ve vlaku však byl jedině náš osobní vagon a podnikatel jel se svou paní a švakrovou. Obrátil se na četníka, abychom mu ustoupili kousek místa ve vagoně. Četník však ho odkázal na nás, že vagon patří nám.

A tak všemohoucímu podnikateli nezbývalo nic jiného, než prositi »plenné«, o kterých ještě před čtrnácti dny si myslel, že jsou jeho majetkem, aby se s nimi směl svéztí.

Vesele se to jelo po »naší« dráze; prohlíželi jsme si z oken vagonu místa, kde jsme pracovali. Ovšem vlak jel pomalu (asi 25 km). Třetí den ráno jsme přijeli do Petrozavodsku. Zde však nás čekalo zklamání, telegram, že nábor dobrovolců je zastaven, vyčkat dalších disposic a tak jsme stáli celý týden na nádraží. Konečně došel rozkaz, dovéztí nás do Petrohradu.

Tak jsme se octli v sobotu dne 18. srpna 1916 na předměstském nádraží v Petrohradě.

Na nádraží zase nikdo nevěděl, co s námi, až o 4. hodině odpolední konečně jsme přijeli na Nikolajevské nádraží, odkudž nás odvedli na doplňovací velitelství. Zase nikdo nevěděl, kam s námi. Konečně nás odevzdali Mysliveckému gardov. pluku (Jegerskij kvardějskij polk). Byl to elitní pluk vybraných lidí, který se zvláště vyznamenával v bojích pod Kovelem.

V Petrohradě jsem občas docházel do »Čechoslováka« a v pluku se nám dařilo velmi dobře. Stálo by to za to, zmíniti se také o zařízení pluku. Později jsme odjeli do Oděsy; zde nás proti naší vůli dali do 2. srbské divise, kde nás čekalo nové zklamání. Leč to je historie sama pro sebe.

X

ZE ŽIVOTA ZAJATCŮ NA MURMANI

ALOIS SOCHA

Slovo, při jehož vyslovení se i staří, otužili, na všechny trampoty zvyklí Rusové, zachvěli, byť i jen tajně, ačkoliv málo kdo věděl, kde to vůbec je, jak se tam žije a jak to to tam vypadá. To nevěděl snad nikdo, až na několik jednotlivců, inženýrů, kteří tam byli vyměřovat železnou »drogu« (dráhu) krátce před započítím světové války.

Myšlenka, postavit železnou dráhu přes toto cingou a malarii zamořené území, vznikla z toho prostého důvodu, aby Rusko získalo spojení se západními státy (Anglií, Francií) v případě války se svými sousedy na pevnině. Přístav Archandělský jest mělký, tudíž nepřístupný lodím s hlubším ponorem a nad to zimní dobou zamrzá. Přístavy černomořské mohou být blokovány a Vladivostocký jest příliš vzdálen. Že tato myšlenka byla správná, potvrdila válka, kdy během deseti dnů mohly být tyto 3 státy spojeny. Nebýtí války, vyžadovala by stavba této dráhy nesmírného nákladu na penězích a obětí na lidských životech. Za daných okolností vznikla téměř za noc, vzhledem na její tisíciverstovou délku.

Nejsevernější gubernie evropského Ruska jmenuje se Oloněcká. Jest asi tak velká jako bývalé Rakousko-Uhersko, pokryta nesčíslným množstvím jezer a jezírek. Vedle těchto se pak střídají bažiny a prales. Půda skalnatá, pokrytá jen spoře úrodnou prstí. Obyvatelem jest zde na každou čtvereční verstu jedna osoba. Osady, čítající 6, 10 až 12 domků, jsou obklopeny několika malými kamenitými poličky, kde stěží se rodí trochu ovsu a bramborů, ne větších vlašských ořechů.

Od murmaňské dráhy na západ obývají tento kus zapadlého světa Karelci, na vý-

chod Rusové. Karelci se táhne podél finských hranic až ku hranicím Norska.

Jak již řečeno, celá oblast je porostlá lesem, ale zase jen určitým druhem; borovice, smrk, dub a bříza, zřídka jen je viděti také modřín. Lidé se zde žijí právě jen tím, co »bůh dá«: bramborami, mlékem a masem. Posledního je zde snad nejvíce. Masem zásobuje se vždy zdejší obyvatelstvo na zimu, kdy veškerá zvíř, soby nevyjímaje, táhne na jih. Jinak také poskytují spousty masa jezírka a řeky, které jsou rybami přeplněny. Pro změnu chuti medvěd není žádnou vzácností. Sem tedy do těchto končin zapadly v roce 1915 celé pluky zajatců nejrůznějších národností, aby se z nich mnozí a mnozí vůbec nevrátili (snad polovina?). Chci však vylíčiti vlastní a několika nejbližších mně druhů zážitě příhody.

Byli jsme vyloděni na nejsevernějším konci Oněžského jezera, v přístavě narychlo zbudovaném. Je nás několik set zajatců, Čechů, Srbů, Poláků, Chorvatů, Bosňáků, Rusínů, ba i Slováků. Maďaři a Němci přišli teprve daleko později. (Podle nejvyššího rozkazu prý nemělo být používáno na stavbu této trati zajatců slovanských národností, jak je však viděti, byl tento rozkaz divně zachovávan). Jsme zde rozděleni na čtyři podle národností po 50 mužích, každé čtveřce přidělen jeden strážník a čtyři povozky na zavazadla, načež nastupujeme pout pralesem. Naše česká četa jde ze skromnosti poslední za ostatními. Zblouditi nemůžeme, protože cesta, vlastně necesta je jen jedna. Naše »cesta« je vlastně jen označena záseky na stromech a tu i tam poražen některý strom, aby bylo možno projeti s vozem.

Tak jdeme a jdeme, aniž bychom měli čím měřiti čas a jediný majitel hodinek, četař Rychtář zůstal kdesi vzadu. Konečně znaveni odpočíváme a tu se dovídáme, že je jedenáct hodin v noci. Slunce však jako by si dnes ani nemínilo lehnout. Konečně asi o půlnoci, kdy jsme již dobrou polovinu lidí nechali vzadu, uléháme v lese u nedostavěných domů. Nocleh máme velice špatný. Slunko sice na chvíli zašlo, ale nyní se do nás pustily spousty komárů a malinkých, jak špendlíková hlavička velikých mušek. Jelikož není možno i přes rozdělané ohně spáti, odcházíme asi po dvouhodinném odpočinku.

V pátek 3. července, asi kolem 8. hodiny ranní, docházíme hlavní stanice nám naznačeného účastku, Máslenky. Zde dostáváme nářadí, maso a »čornou kašu« (pohanku), načež lidé, znající se v zacházení s vařečkou, ujímají se díla. Mezitím, co se vaří polévka, jest naším vedoucím označen barák, do kterého máme odejiti. A že jsme poslední četa, jdeme nejdále. Teprve asi o půlnoci docházíme baráku na 205. »piketě«, kdež máme zůstat. Tím jsme vzdáleni od naší stanice více než 20 verst (10 piketů jest 1 versta, čili 1080 metrů). Barák je úplně nový, právě dostavěný, což působí na nás příjemným dojmem. Každý znaven na nejvyšší míru vysilujícím pochodem, uléhá na »palandu«, aby po dvouhodinném odpočinku utekl celý zkrehlý k ohni před barák, který tam jest udržován po celou noc.

Ráno, kdy ještě většina odpočívá, přichází desátník s rozkazem, abychom šli na robotu. Takovému jednání ovšem vzbuzuje nevoli u všech. Vždyť je nutno trochu se zaříditi a po dvoudenním pochodu odpočinouti. Padají tudíž na adresu desátníka, jakož i správce málo lichotivá slova, čemuž oni oba však nerozumí. Konečně jest jim věc řádně vysvětlena a správce úplně souhlasí s návrhem, že začneme pracovati od pondělka. Zařizujeme se po domácku. Venku postavena kuchyň, vykopána studna, v baráku pec, poličky atd. Do večera jsme s veškerou touto prací hotovi, ba u kuchyně jest připravena i pořádná hromada dřeva. Následujícího dne, v neděli, umýváme se a pereme prádlo u blízkého jezírka. Na koupání je voda ještě chladná, ale

máme mezi sebou lidi, v kterých při pohledu na jezero se probouzí rybářská vášeň a skutečně se konají hned přípravy k rybaření.

V pondělí jdeme do roboty. Před námi partie ruských dělníků kácí stromy a my, rozdělení na party, tyto odklízíme, čímž vzniká průsek. Zde nutno podotknouti, že naše četa, ač česká, má příslušníky i jiných národností, a to: 12 Srbů (pravoslavných), 2 Chorvaty, 2 Rusíny a 1 Bosňáka (mohamedána). Také i Rusové zde zaměstnaní jsou snad sehnáni ze všech evropských gubernií a tím i různého náboženského vyznání. Snášíme se však dobře.

Prvé dny děláme za denní plat 30 kopějek, ale brzy přecházíme k práci akordní. Tento způsob je pro nás výhodnější tím, že při nás nikdo nestojí, kdo by pobízel do práce. K nám jsme vykázanou práci bez reptání. Peníze dostáváme dvakrát měsíčně. Odklizení dřeva jest placeno 80, 100 až 120 rublů za vycištění piketu. Práce jest sice těžká, ale při dobré stravě, kterou máme, dá se vydržeti. Denně dostáváme na jednoho muže 1 funt (t. j. 40 dkg) masa, 1 funt krup, hrachu neb mouky, 1/2 funtu slaniny a na týden 1 funt tabáku. Šaty a obuv také dostáváme a na toto vše nám sráží 1 rubl denně na muže.

Kmeny odklizeny a nastává planýrka, urovnání země, aby mohly být kladeny pražce a kolejnice. Protože musíme daleko choditi, jsme přemístěni na piket 195, odkud máme bližší. Tím se odtrhujeme od naší druhé party, abychom šli samostatně.

Nyní, když jsme již osamoceni, žijeme si ještě lépe než dříve. Jediné ještě, co nám k našemu blahu chybí, jest — cukr. Jest zde o něj veliká nouze a proto hledáme náhradu, kterou nacházíme v borůvkách a »morožkách«. Je to jakýsi druh jahod tvarem podobný našim malinám, barvy žluté, chutně nakyslé, jichž je tu hojnost. Dáváme je do čaje, knedlíků, ke chlebu a vůbec ke všemu, co vyžaduje nějakou jinou chuť.

Jednoho večera po práci posílá nás kuchař na jahody, chce totiž příštího dne k obědu dělati knedlíky a každý je povinen přiněsti si do nich hrneček jahod neb borůvek. Jsme již všichni zpět, až na turčina, ale jeho nepřítomnost nikoho nepřekvapuje, protože naši

rybáři zůstávají venku často celou noc. Nepřichází ani druhého dne, ba ani třetího. Četař Rychtář hlásí příhodu staršímu, ale ani ten nepodniká žádných kroků k jeho vyhledání. Chodíme sami po lese, prohledáváme, ale turčina nikde. Minul právě týden. Turčina jsme politovali a v duchu pochovali, jelikož jsme myslili, že buď zabloudil a zemřel hladem, nebo že jej medvědi snědli k večeři. Devátého dne po jeho záhadném zmizení sedíme právě při obědě, když tu, kde se vzal, tu se vzal, stojí tento před námi. Vyhublý, bos a hladový jako vlk. Teprve, když se řádně najedl, vypravuje svou příhodu.

»Jdu na jahody a při trhání ani nepozoruji, kterým směrem se vzdaluji od baráku. Konečně jich mám dost a obracím se zpět; a ačkoliv již jdu pěkně dlouho, po baráku ani vidu, ani slechu. Konečně jsem přesvědčen, že jdu nepravým směrem a tento měním, čím více však směr měním, tím více se mi zdá krajina cizejší, až konečně nevím, kudy kam. Co dělat? V hustém lese je již šero a vyhlídka, že bych našel cestu, žádná. Lezu tedy na vysoký strom, abych se rozhlédl. Všude, kamkoli pohlédnu, dokola je samý les a les. Lezu se stromu, ale co dělat, nemám ani jediné zápalky na rozdělání ohně. Jsem odsouzen nocovati v divokém lese bez pláště, beze zbraně. Vylézám na košatý strom, kde hodlám ztráviti noc, ale chlad a myšlenka, že mohu býti každou chvíli napaden medvědem, spáti nedají a tak bdím až do rána. Štěstí, že noc je tak krátká. Ráno jdu jedním směrem, jsa toho názoru, že musím přijít na nějakou cestu nebo vesnici, odkudž již se snadněji dostanu zpět. Jdu celý den lesem a bažinami, ale ani známky po nějakém bydlišti nebo něčem, odkud bych si mohl určití směr. Jsem celý zoufalý, již třetí noc přespávám na stromě a živím se borůvkami. Čtvrtého dne večer, hladem a chůzí na smrt zmořen, škrabu se na vysokou skálu, kde chci nocovati, protože vyléztí na strom nemám více síly. Sotva že jsem se dostal na vrchol, jaké překvapení — vidím ohromné jezero, jehož břehy zanikají ve večerním šeru. Jsem rozhodnut nocovati zde, protože nejsem schopen udělat jednoho kroku. Noc uplynula docela klidně. Spánkem občerstven, jdu po lesnatém břehu jezera

směrem jihozápadním. Chvillemi odpočívám a trhám borůvky, když najednou uslyším štěkot psa. Kde je pes, mohou být i lidé, myslím si a také skutečně po malé chvilce chůze přicházím k prvému stavení. Zajdu dovnitř a jsem pohostinsky přijat; dostávám chléb, mléko, čaj. Co pak bylo, nevím — probudil jsem se druhého dne. Když jsem svému hostiteli vylíčil své příhody, slíbil mně, že mne zavede na dráhu. Skutečně také druhého dne přepravil mne na loďce přes jezero a zavedl na cestu, po které jsem se dostal na dráhu a po této konečně domů. První noc, co jsem spal na stromě, modlil jsem se k Allahu, plakal, ale nic nepomohlo. Od nynějška se více modlití nebudu,« končí svoje vypravování Turčín. Také skutečně se více nemodlil — ale půst přece jen zachovává přísně...

Tímto vypravováním mi přichází na mysl, že by bylo možno podniknouti výpravu do některé z okolních vesnic za nákupem. Pro svůj návrh získávám kolegu Pekaře, s kterým se umlouváme hned na první neděli. Ujednáno — provedeno.

Prvé neděle zářijové sotva začíná svítati vstáváme a opatření penězi vydáváme se na »cestu«, označenou nám Turčínem. Asi hodinu od tratě mění se cesta v necestu a my již jdeme jen podle známek, které ukazují, že tady již někdy někdo šel, nebo jel. Poznáváme to hlavně dle toho, že kmeny válející se sem tam přes cestu, jsou v těchto místech přeřezány a odklizeny. Musíme přejítí spousty bažin a potůčků, přes kteréžto jest přechod označen několika slabými břízkami. Přejítí takovouto bažinu jest akrobatický výkon, protože jsme však já ani soudruh akrobaty nebyli, zapadli jsme každý několikrát po pás do vody, po kteréžto lázni jsme »osvěženi« v cestě pokračovali. Naše jediná zbraň a nástroj zde na severu nezbytný, sekýra, koná výborně svoji službu, ať už při přechodu přes bažiny nebo lesem.

Sluníčko jest již hezky nízko, když pojednou se začne les měniti v louku a radostí silně zabuší srdce při spatření malého sice, ale přece jenom políčka. Povzbuzeni k další vytrvalosti pospícháme, nedbajíce únavy, po pěšině v domněnce, že již každou chvíli musíme dojítí k nějaké osadě neb aspoň cha-

lupě. Očekávání naše má však býti hanebně zklamáno, neb již po několika krocích končí naše cesta přímo v — jezeře.

Co teď? Loďka nikde. Prohledáváme okolí, po nějakém obydlí však ani sledu. Nad jezerem je již mlha, pro kterou nevidět na protější břeh. Nezbyvá než vrátiti se zpět s nepořízenou, což také po krátkém odpočinku činíme. Na zpáteční cestě vede se nám již lépe, protože ji částečně již známe, ale musíme hodně pospíchat, abychom se dostali domů.

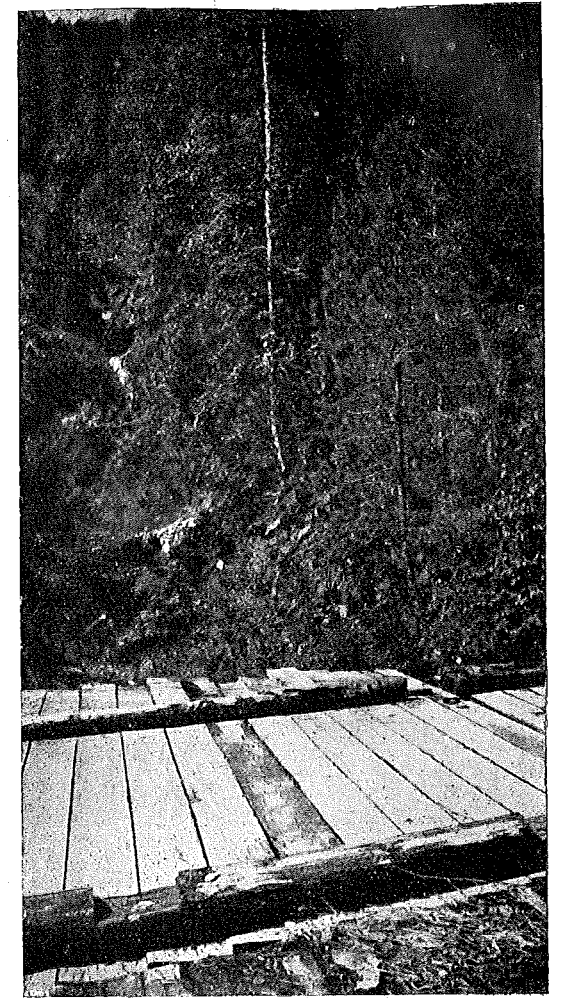
Přicházíme »domů« někdy pozdě po půlnoci, znaveni na nejvyšší stupeň.

Marná cesta nás však neodstrašuje, mezi týdnem vyzvídáme od ruských dělníků, jak se v podobném případě zachovati. Tito nám radí zapáliti veliký oheň. Skutečně, také vzpomínáme, že na oné skále u jezera bylo veliké ohniště. Připravujeme se tudíž na následující neděli. Naše expedice rozšířena ještě o jednoho muže, kolegu Jegra. Za časného rána cesta ubíhá vesele. Známe již cestu až k jezeru a mimo to jsme daleko lépe vypraveni jídlem. Na břehu jezera zažiháme veliký oheň, při něm varíme čaj a sebe sušíme. Pozoruji jezero, ale přes to, že vzduch je úplně čistý, nemohu na protějším břehu nic rozeznati. Již jsme se osušili, čaj vypili, když tu Jeger ukazuje na jakýsi černý bod, na protějším břehu. Za dlouhou chvíli teprve je viděti, že se onen bod přibližuje a trvá to dobře půl hodiny, než jest k rozeznání člun, ve kterémžto sedí ženština.

Když přijela asi na padesát kroků ke břehu, žena ve člunu přestala veslovati. Poznala totiž v mých dvou průvodcích vojáky v cizím stejnokroji. Teprve na mé vybídnutí rukou jede váhavě ke břehu. Jest to starší žena, chudobně sice ale čistotně oblečená, jak se zdá rusky neumí. Po vzájemném pozdravu usedáme do člunu, načež odrážíme od břehu. Plavba přes jezero trvá 1 a půl hodiny.

Ač jsme již skoro u samého břehu, po nějakém lidském obydlí ani sledu, mimo několika loďek přivázaných u břehu. Teprve při vystoupení na dosti vysoký břeh, zjevuje se nám osada o několika číslech.

Jsme v osadě zvané Petelnávolok, osíd-

Cesty přes bažiny.

lené výhradně Karelci. Naše převoznice nás uvádí do svého domu, aby nás pohostila čajem. Hospodář, kterýžto umí hovořiti rusky, nás taktéž vítá velice přívětivě. Dotazujeme se, kde bychom mohli učiniti svůj nákup, na což nám doporučuje sousední ves, kterážto je vzdálena asi deset verst. Je tam prý více torgovců (obchodníků). Po čaji nabízí se nám za průvodce a je ochoten zavésti nás na cestu vedoucí do sousední vsi. Nyní máme více času prohlédnouti si tuto zapadlou vísku. Domy jsou dřevěné (roubené), uvnitř právě tak zařízené jako v Rusku vůbec, liší se však vzornou čistotou. Jsou ohrazeny ploty, pro dobytek pak staví kryté stáje. Obyvatelstvo užívá vlastního jazyka a píše latinkou. Jsou celkem vzdělanější, než zde žijící Rusové.

Slunce se chystá zapadnouti, když docházíme sousední vsi, zvané Lysá Guba. Jdeme přímo k prvému obchodníkovi, kdež máme možnost nakoupiti všeho možného. Po vysvětlení, odkud přicházíme a kam jdeme, obchodník sám nám nabízí nocleh, ba i převoz přes jezero, což s díky přijímáme. K večeri čerstvý chléb, klobása, máslo a čaj. Spokojeni uléháme spát, abychom časně ráno se vydali na zpáteční cestu. Po snídani hned nakládáme své věci a nakoupené zboží do člunu a po srdečném rozloučení odrážíme od břehu. Tentokrát však jedeme na dvou člunech. Na druhém čluně jedou majitelé políček, nacházejících se na »našem« břehu, ač oni sami bydlí na tomto břehu. Bratr hostitele, který nás převážel ve svém člunu, krátil nám cestu hovorem o zdejšímu způsobu života. Od něho též se dovídáme, že vodní planina, po které právě plujeme, jmenuje se Seg-ozero, je 60 verst dlouhé a místy až 25 verst široké. Spojení udržují 3 malé parníčky.

Konečně jsme opět na břehu a jdeme po nově nám naznačené cestě, která vede prý přímo k našemu místu. Již jsme prošli asi 6 verst, když doháníme dvě ženštiny v průvodu asi dvanáctiletého chlapce, které jdou tímže směrem jako my. Nyní nám ubíhá cesta sice pomaleji, ale veseleji. Nebýt této šťastné náhody, nevím, jak bychom se přepravili přes jezírko, nacházející se asi o dvě versty dále. Totiž, jezírkem protéká dosti široká hluboká říčka, takže obejítí jej, je zhola nemožné. Ku přeplavbě je tu jediný malý člun. Chlapec nás musil převážeti každého zvlášť a proto celá přeprava trvá dosti dlouho. Zatím starší žena, matka chlapcova, vaří čaj. Chlapec, mladší žena a Jeger, trhají borůvky. Než jest čaj uvařen, dovídáme se historii mladé průvodkyně, od naší nahodilé kuchařky, která vypráví toto:

»Jest z té »děrevny« (vesnice), jako já. Minulého týdne se vdala do vsi Petelnávolok, za jakéhosi »krestjanina« (rolníka) a jak jest viděti, vedli »správný« život rodinný. Včera se opět rozešli, muž odešel někam do Finska a ona jde domů k rodičům. Ale ona nese větší vinu na sobě,« dodává ještě potichu, neb náš rozhovor je přerušen příchodem jahodářů.

Po čaji v cestě pokračujeme. K šesté hodině docházíme Kark-ozera, na jehož protějším břehu se rozkládá osada téhož jména. Zde také se dělí naše cesta. Mezi tím, co naši průvodčí přepravují se ve člunu a tím si usnadňují poslední zbytek cesty, my odbočujeme na trať, po které máme ještě dobrých pět verst domů a které jsou pro nás dosti krušné, vzhledem na nastávající tmu a na mizernou cestu. Jsme opravdu srdečně přivítáni od hochů, kteří měli o nás již obavu. Samo sebou hned po večeri musíme jim vyprávěti své příhody. Oni navzájem sdělují s námi, jak museli zakrývatí naši nepřítomnost.

Mezi tím rozdělujeme přinesené věci, jako: máslo, cukr, cigarety (finské) a plátno na »portjanky« (onuce). Zboží přirozeně uznáno za výborné a hned rozebráno. Sotva že zbylo také trochu cukru pro nás. Nyní docházíme každou neděli do vsi Kark-ozera, čítající asi 10 čísel, s obyvateli Karelci. Zde jest nám možno občas něco koupiti na přilepšenou: mléko, cukr nebo »papiroxy« (cigarety). Když jsme si již našli nákupní pramen, naše práce se zde chýlí ke svému konci. Ba už i slyšíme sírěnu lokomotivy, ohlašující svůj brzký příchod. Kdo by to z nás byl řekl při našem příchodu, že za 3 měsíce bude jezdit tímto pralesem vlak? Již dojíždí vlak se stavebním materiálem až k našemu baráku na provisorně položených »relsích« (kolejnicích). Naše práce zde dokončena a naše parta odchází o 25 verst dále na stanici Uros-ozero. Zavazadla jsou naložena na povozkách, kteréžto i s potahem jsou přiděleny stanici Uros-ozero. Zde hlásíme se náčelníku stanice, Kravcevu, který nám naznačuje barák na piketě 467. Protože je barák hodně prostorný a robotníků málo, přichází sem na práci ještě jedna parta Čechů a několik part říšských Němců. Říšští Němci po několika dnech odcházejí do jiného baráku asi o 2 versty dále. Česká parta zůstává s námi. K vůli rozlišování oni nazývají naši partu čáslavskou a my jejich pražskou. Jak by také ne! Nás je z 33 mužů jeden z Čáslavi a z jejich party, čítající 50 mužů, 3 z Prahy.

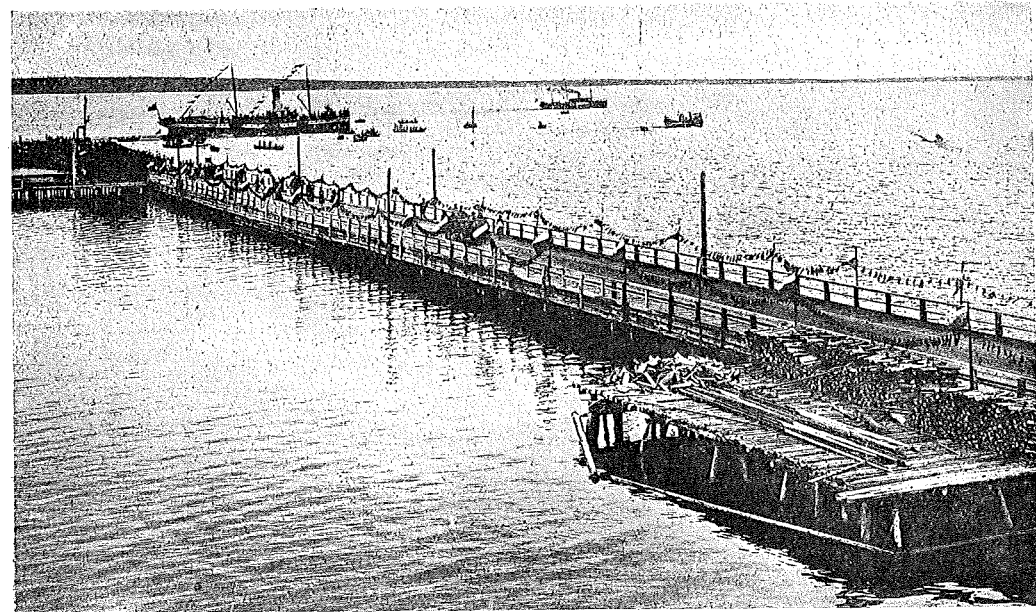
Zde rozdělujeme se na více pracovních partií a každá z těchto má přidělenou jinou

práci. Jedni vrtají skálu, jiní navážejí násyp a opět jiní pomáhají při stavbě dřevěných mostů, jichž je zde nesčetné množství. Konečně jedni dělají akordem, jiní za denní plat.

Chýlí se opět měsíc říjen ke konci a s ním i naše práce na celém úcastku. Již slyšeti lokomotivy od Uros-ozera i z protější strany od Segeše, což znamená, že v několika dnech bude trať spojena až k Bílému moři.

Celá dráha jest rozdělena na několik úseků a podnikatelé jsou vsměs židé. Každý takový díl je několik set kilometrů dlouhý. Náš úsek má východisko Oněžským jezerem a

sto ani chleba, o tabáku a cukru ani nemluvě. Peníze má skoro každý, ale co s nimi, když za ně nikde nic nekoupí? Máme bídu takovou, jakou mnozí ani na »posici« (frontě) nezažili. Nepracujeme již kolikátý den jen proto, že nedostáváme nic k jídlu. Každý, kdo zažil hlad, ví, co to je. Míti však peníze v kapse a hlad k tomu, je ještě horší. Saháme tudíž ke svépomoci. Jednoho dne ženou, jako vždy po čase, stádo hovězího dobytka na maso pro dělníky. Letního času totiž není možné sem maso dopravit pro velkou vzdálenost a zdlouhavou dopravu. Víme, že podél cesty na-

Petrozavodsk — přístav.

»ratčíkem« jest ruský žid Buchtějev. Sousední úcastek od Segeše do přístavního městečka Soroki (na samém břehu Bílého moře) má podnikatel Četyrka. Od městečka Soroki do Kemu přes Kolu až do městečka přístavního, Murmansk zvaného, je trať opět rozdělena na několik úseků. Dne 21. října 1916 jest trať spojena a vlak projíždí okolo našeho baráku. Posud však nejsou žádné výhybky a tak lokomotiva tlačí náklad před sebou.

Nyní nastává vykořisťování se strany podnikatele. Pokud potřeboval práci, musil platit a také krmit, ale nyní, když již je jakž takž hotov, není ani masa, ani másla, ba ča-

jdeme některý kus, který již nemůže dojiti a padne vysílením. Takové dobytče zkrátka honec zařeže a nechá vykřváct na místě. Na nejbližší stanici pak oznámí, že tam a tam nechal kus, ležeti. Naše naděje nás nezklamala a my také zásluhou našich kuchařů máme druhého dne k obědu dobrou hovězí polévku a každý řádný kus masa.

Naskytá se nám však ještě jiná příležitost. Vlak, jenž projíždí se železničním materiálem, vozi také zásoby pro skladiště a tyto skládá tam, kde skládá ostatní materiál, načez jede zpět. Náš rozvědčík, Venca, jednoho dne přijde z procházky a jen tak mimochod-

dem oznamuje, že Čtyrkovi přivezli mouku a zeli . . . Večer, za tmy, můžeme vidět pět lidí, jdoucích procházkou ke stanici, což konečně není nic divného. Pozorovatel by však také viděl, že zašli asi za složenou hromadu zásob, načež odbočili přes trať do lesa. Pak už jen dobrý pozorovatel by mohl vidět, jak se plíží několik stínů lesem k hromadám mouky. Již skoro všichni v baráku spí, jen asi čtyři lidé vycházejí a kradou se opatrně lesem, tímtež směrem, jako prvních pět.

Zatím u složených pytlů se odbývá asi toto: Prvý hlas šeptem: »Dva pytle tedy rozdělíme na poloviny, já s Frantou si vezmu tenhle první a Jeger s Vojtou ať si vezmou s druhé strany.« Druhý hlas: »Tak, hoši, já už mám zeli, cibule a mrkve plný pytel, stačil Hergot — támhle lesem někdo jde.« Třetí hlas: »My už jsme hotovi.« Čtvrtý hlas: »Kluci, tady to už ale nenecháme!« . . . »To ne,« slyšet několik hlasů . . . a několik přehrbých stínů mizí v lese.

Již opět chodíme na práci, ale spíš jen proto, aby se každý dostal na vzduch. Vždyť při takové stravě není ani možno více pracovat: denně půl funtu hrachu nebo černé kaše, funt chleba, omastek a maso jsme už kolik dní neviděli. V poledne jdeme k obědu rádně promrzlí a utahání, ale s tou nadějí, že si budeme moci dát aspoň polévku »repete«.

Pražáci již mají polévku, ba už jdou i po druhé a my pořád nic, netrpělivější bručí, až konečně dočkali se také. Jíme společně z jedné mísy, vždy 6 lidí, ale jen se zaprášilo a už běží kdosi pro »repete«.

Ale jaký div, tentokrát místo »repete« knedlíky se zelím a porce, všechna čest! . . .

Hospodář »Pražáků« hned se ozývá: »Chtěl jsem také mouku od skladníka, ale on mně řekl, že nemá! Když ji ale dal »Časlavákům«, mně ji také musí dát, hned po obědě půjdu na něj!« Teprve když všichni odešli po své práci, kuchař mu vysvětluje, jakým způsobem jsme mouky nabyli. »Vy jste tam byli taky?« vyhrkl ze sebe a začíná vysvětlovat. »Od nás tam šli čtyři, lesem podle tratě. Když přišli skoro až k hromadě, najednou vyběhne odsud několik ukrytých chlapů a oni museli utéct do lesa, aby nebyli chyceni.

Tři se již vrátili, ale Miša ještě ne.« V tom se otevrou dveře a ztracený Miša přichází. Zaběhl dále do lesa a v noci nemohl najít cestu zpět. Nocoval tedy v lese u ohně, který si sám zažehl. Ráno teprve se pustil po první pěšině, na kterou přišel. Tato ho zavedla hezky daleko od baráku, ale přec jen na trať a zde již je snadné dojít. Příštího dne však se podařilo i »Pražákům« opatřit si zásoby a tyto uschovány v lese pod sněhem pro případ domovní prohlídky.

Zástupci ze všech baráků žádají náčelníka stanice, aby dovolil za každý barák aspoň jednoho muže do nejbližšího města za nákupem. Povoleno a naznačen den odchodu. Za naši partu jsem zvolen já. Rádně oblečen a připraven na týdenní cestování, odcházím na stanici, kdež se máme všichni sejít. Celkem je nás osm s průvodem strážníka a jelikož právě odjíždí nákladní vlak, zaujímáme místo na »platformě« (otevřený vagon na písek) a jedeme. Na otevřeném voze při jízdě je rádná zima a ta jízda krkolonná, lítáme sem tam a každý se musí pořádně držet, aby nespádl s vozu. Každou chvíli myslím, že nás někde převrátí. A ta trať! Teprve nyní je pěkně vidět, jakou dělá hroznou vlnovku. Kopce a skály málo probrány, mosty vysoké a násypy opět nízké. Často se musí strojvůdce 2—3krát rozjíždět, aby přešel takový most nebo kopec.

Již projíždíme asi dvanáctou verstou. Pražce, položené jen tak navrchu, praskají a lámou se pod tíhou vlaku. Právě jedeme přes bažinu, kde trať je stavěná tím způsobem: na bažinu se nakladou dřeva řadem vedle sebe, přes ně křížem druhá vrstva, přes tyto třetí vrstva, až do té výše, kolik je třeba. Je zde úplná rovina, my jedeme úžasnou »rychlostí« 6 verst za hodinu. Lokomotiva vřadu tlačí vagony před sebou, prostě proto, že nemůže být přepnuta kupředu, jelikož není žádného »razjezdu« (výhybky). V tom první vůz skáče po pražcích, hned za ním druhý, třetí a čtvrtý, na kterém se nacházíme my. První již jest odhozen stranou, druhý rozmačkaný přes trať, překáží následujícím. Pasažeri nedbají nebezpečí, skákají dolů přímo do bahna. Není to zrovna žert v takové zimě, ale co zbývá? Dáváme znamení strojvůdci, zastavu-

je. Trať vpředu porouchána od rozbitých čtyř vozů a další tři vyhozeny z kolejí. Několik lidí více méně raněných, těžce však na štěstí nikdo. Z »nákupčiků« raněn jeden říšský Němec. Co teď, odklízeti trosky a čekat den neb dva, až bude možno jeti dále? Ujednáno, že půjdeme raději pěšky na stanici Mäselnája, vzdálené asi 28 verst. Večer docházíme svého cíle, ale protože vlaky v noci nejezdí, musíme i my čekat do rána. Nocuji u známých a ráno v cestě pokračujeme.

Najednou lokomotiva zastaví na mostě přes řeku a už je u nás strojvůdce s celou litanií: »rebjata, vody nět v parovožu; chatítě-li dále, pomogitě vody taskat!« Co zbývá, chceme-li dál, musíme jít nosit vodu do lokomotivy, což trvá opět dobře tři hodiny. Však nic to, už zase jedeme a tentokrát celé tři versty, kdy strojvůdce opět zastavuje u hromady dřeva. A zase ta litanie: »nět drva, chatítě dále, pomogitě gruzit!« Nezbyvá skutečně než chtít! Naše štěstí, že nás tolik jede a můžeme se při práci střídati. Lokomotivy se mění asi třikrát a každá je vždy »čistá«.

Konečně však přece zastavujeme na trati, odkudž máme nejbliže do vsi Lumbuša zvané. (6 verst.) Zde je ubytován »pristav dla vojennoplěnných« (komisař, jenž jest pověřen vrchním dozorem nad zajatci) a u něhož jest se nutno hlásiti. Mezitím co dozor s námi jdoucí vyřizuje tuto formalitu, my pokračujeme bez zastávky v cestě do města. Pověnce, vzdáleného odsud 19 verst. Ve městě jde každý po svém nákupu. Přirozeně, že každý se snaží získati co nejvíce »sachru« a »machorky« (cukru a tabáku). Druhého dne, kdy mají již všichni nakoupeno, odcházíme, obtíženi svými pytli, zpět k domovu. Na zpáteční cestě doplňuji ještě své zásoby v Lumbuši finskými cigaretami, které si naši kuřáci tak chválí.

Cesta nazpět drahou jest lepší pouze o to, že skutečně jedeme až na Uros-ozero. Odsud mám ještě 3 versty pěšky a jsem tomu rád, že konečně utahán a hladov budu doma. Již předem se odříkám pro příště takového cestování . . .

Nouze však opět dolehla a hoši mne opět přemlouvají, abych jel. Výmluva nepomáhá.

Ježdím pravidelně jednou za měsíc do mě-

sta, ovšem na »černo«. Kolik to bylo různých příhod a nebezpečí.

Přiblížila se zima. Chodíme však stále na práci k »vodokačce« (vodárně), kdež kope-me kanál. Po ukončení této práce navážíme násyp. Dny se již zkrátily na dvě hodinky. Je-li jasno, je slunko vidět pouze jako malou čárku nad lesem. Sotvaže zajde, je tma.

Pro panující zimu, která dosahuje 35 st. R. a nedostatečnou stravu, ubývá nám denně pracujícího lidu. Již i našich několik lidí leží nemocných doma na »palandách« (prýčnách), pomoc však odnikud nepřichází.

Vánoce 1915 prožíváme v největší bídě. Práce není nikdo schopn a »ratčík« darem nic nedá. Zbývá nás v partě pouze 28 mužů, z toho pouze šest, kteří mohou choditi. Ostatní všichni polehávají. Konečně není divu při takové stravě! 1 funt (40 dkg) chleba denně a čaje 1/8 funtu na týden. Někdy jen přiveze artělsčik grečechu (pohanku) neb trochu černého hrachu, po omastku neb zele-nině ani sledu. Pro toto si musíme jezdit až na stanici Mäselku, což při panujících mrazech na plošině vozů je velikou obětí. Na svátky dostáváme na přilepšenou na muže půl funtu masa. Jakost jeho je však prami-zerná, neboť je skrz naskrz prolezlé červy. Kuchař z něj upravuje jakýs takýs guláš, který ovšem mohou jísti jen někteří »otužilejší«. 10. ledna jdeme všichni k lékařské prohlídce a jsme všichni uznáni zdravými, kromě čtyř, kteří již vůbec nemohou sléztí s palandy. Za dva dny na to loučíme se s Uros-ozerem a odjíždíme na robotu do městečka Kemu.

Několik našich těžkých »marodů« necháváme zpět. Všichni však pevně doufáme, že jako robotníky nás nikde nemohou upotřebiti. Jsme již skoro všichni stíženi »cingou« (jakýsi druh »kurdějí«). Cinga se projevuje nejprve v ústech tím, že mezi jednotlivými zuby narostou masité laločky, naplněné krví, které rychle rostou. Z úst vychází zápach jako z hnijícího masa. V takové době je lehce možno zbaviti se zubů bez bolesti. Pouhými prsty je možno vyndati kterýkoliv zub, ba při jídle je nutno dávatí pozor, abychom nesnědli své vlastní zuby. Dále padají vlasy s hlavy i s celého těla. Toto je však

ještě to nejlehčí. Jiným se cinga objevuje v různých údech, jako v rukách, nohách, ba i v zádech, což znamená, že takový postižený se nemůže ani hnouti. Přijde-li však na prsa, loučí se postižený se světem. Postižená část těla je silně oteklá, barvy zelenavě modré.

Po dvoudenní jízdě jsme konečně v přístavním městečku Sorokách, kdež opět se podrobujeme lékařské prohlídce vojenského »vrače« (lékaře) a jelikož jsme všichni uznáni nemocnými, jsme ještě téhož dne odesláni zpět. Naši nemocní mají z našeho návratu velikou radost, menší radost má však náčelník stanice, jenž doufal, že se nás snadno zbaví. Protože jsme vesměs práce neschopní, vykázán nám jiný barák, vzdálený asi čtyři versty od stanice. Zde je nám konečně popřáno klidně odpočívati.

Čtyři naši nemocní zůstali na stanici v »bolnici« (nemocnici), zde však uléhají další a my ostatní čekáme, až na nás přijde řada. My zdraví krátíme si zde chvíli nejrůznějšími pracemi, kromě obsluhy kamarádů. Nejvíce času zabírá zásobování dřevem, jehož se ve společné kuchyni velice mnoho spotřebuje. Náš Švec přichází totiž na dobrý nápad. Zhotovuje tři páry lyží, po kterých se postupně dopravujeme do lesa a odtud pak nosíme nařezaná polena ke kuchyni, kdež se řezou na drobné kusy. Nemocní opět vyřezávají rámečky, čibuky, dýmky, ba i špičky k těmto.

Jednoho dne, jsa opatřen z brusu novým čibukem a lyžemi, vydávám se za doprovodu Pekaře na výzkumnou cestu. Cestování tentokrát je daleko snazší. Na lyžích po sněhu, jehož, mimochodem řečeno, leží v lese 1 až 2 metry, jest možno dostat se kamkoliv, aniž by se kdo musil báti, že snadno zabloudí. Záhy přicházíme na stopu po lyžích, kterou hned sledujeme. Asi po dvouhodinné jízdě přijíždíme k řece Segeši, na jejímž břehu se krčí pěkný rybářský domek. Karelec, rybář, hned nám nabízí pohostinství a mezi čajem nám nabízí ke koupi finské cigarety, ryby, máslo, ba i trochu cukru. Přijímáme s povděkem a vyprazdňujeme svoje kapesní pokladny do poslední kopěječky. Stěžujeme si na »cingu«, která nás moří, načež on nás poučuje, jak máme tuto léčit.

Přijíždíme domů již za tmy celí šťastní, že se nám lov tak dobře zdařil. Tovar (zboží) přirozeně hned rozebrán a já ještě téhož dne přikročuji k přípravné práci, abych navařil léku pro nemocné podle receptu, jež mi sdělil onen starý rybář. Půl vědra letorostů borových, smrkových a modřínových svářím a odvar piji, abych sám na sobě vyzkoušel, jaký bude účinek. Tento pocituji hned ráno. Bolení nemám žádné a jsem jakýsi lehčí. Hned dávám i ostatním. Účinek je skutečně rekordní. Já sám již čtvrtého dne nemám v ústech ani jednoho »laločku« a ti, o kterých jsme mysleli, že je v nejbližších dnech pochováme, počínají během jednoho týdne sedati na svých palandách, aby již během příštího týdne počali pomalu přecházeti a po dalším týdnu dokonce vycházeti ven. Jdeme si pro nemocné z naší party, které jsme nechali v bolnici, které »felčar« léčí již dva měsíce kyselým zelím a cibulí beze všeho účinků. Po vysvětlení nám »felčar« svěčuje tyto pacienty a tito skutečně po necelých 14 dnech pokoušejí se choditi.

O tomto zázraku se přirozeně dovídají i naši sousedé, Němci říšští i rakouští a Maďaři a nyní se dveře »netrhnu«, samá návštěva... Radím každému. Účinek je patrný v několika dnech. Z baráků, kde již nebylo ani jednoho zdravého člověka a kam bylo nutno přidělovati lidi z jiných baráků k obsluze nemocných, počínají pomalu jednotlivci vycházeti ven na sluníčko, třeba o holi... Nyní, kdy jsou již delší dny a sluníčko začíná trochu hřáti, dovídáme se, jak řadí »cinga« jinde a jsou to pověsti, že až vlasy hrůzou vstávají.

Naši »Pražáci« pochovali dva své druhy a nejtragičtější při tom je, že jeden z nich byl truhlářem a udělal si pro sebe rakev. Totiž tato byla určena pro prvního, ale protože byla malá, musel udělati druhou a prvá zůstala pro něho samého.

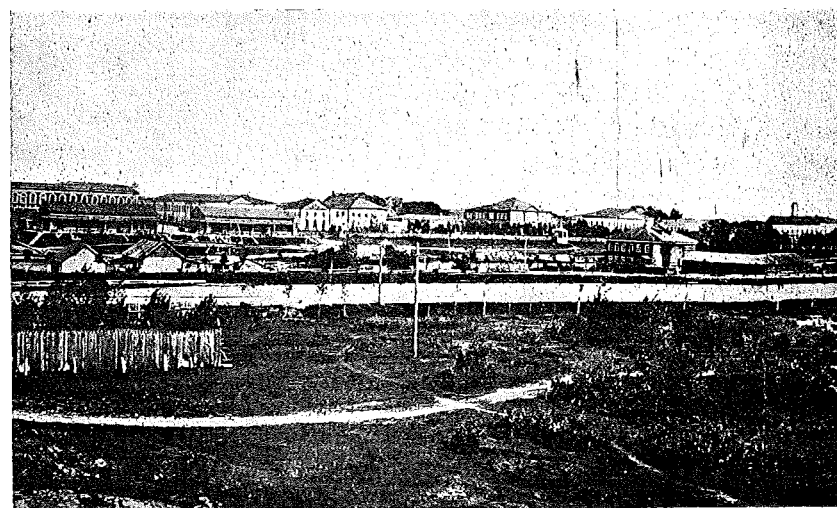
Z naší party nezemřel nikdo. V jiných však barákách vymřelo za tuto zimu polovice i více lidí. V jednom prý dokonce ze 107 mužů se dočkali jara tři muži. V zimě ovšem nebylo možno nebožtíky pochovávat, protože byli pouze vynášeni z baráků ven, kdež byli zahrabáni do sněhu. Teprve když sníh

začal slézati na jaře, bylo přikročeno k pohřbívání. Toto se opět dalo tím způsobem, že byla vykopána jáma a nebožtíci do ní naházeni. Do ruky je nikdo nevezme, jelikož jsou namnoze již v rozkladu. Ba je mnoho zohyzděných pasoucími se koňmi, kteří jim z nedostatku jiné potravy okousali nosy i uši.

*

Byla ohlášena jakási vzácná návštěva. Má to býti kněžna Orenburská, která si přijede prohlédnouti a zjistiti stav zajatců, pracujících na murmánské dráze. (Není to směšné, chce něco viděti a poznat a proto ohlásí svůj

kolika hodnostářů, náčelníka stanice, »pristava dla vojennoplěnných« (komisaře, pověřeného správou zajatců) a vojenného »vrače« (lékaře). K našemu největšímu překvapení začíná hned brebentit »samospasitelnou«. Protože však náš mluvčí nezná mimo své mateřštiny a ruštiny jiné řeči, upozorňuje hned, že jsme Češi a jako takoví, že ovládáme skoro všichni ruský jazyk. Jest tudíž nucena hovořiti rusky. Vyptává se, jak žijeme a máme-li nějakou stížnost. Přirozeně stěžujeme si na nedostatečnou lékařskou opatření, na mizernou stravu a naprostý nedostatek koření.

Město Viteřga v Olonecké gubernii,

příjezd měsíc předem. Nebo snad se chce pokochati pohledem na lidskou bídu?!

Nařízeno, aby baráky byly uvedeny do pořádku. U nás sice tohoto rozkazu není potřeba, protože náš barák beze vší nadsázky je jeden z nejlepších a to jen našim přičiněním. Proto přec však upravujeme ještě trochu stezku, vedoucí od trati a kolem celého baráku vysazujeme různé keře. Po této úpravě skýtá náš barák pohled nějaké vily, což také skutečně jest uznáno všemi kolem chodícími.

Strava jest také zlepšena, ač my víme, že jen do té doby, než zmíněná návštěva vykoná svou prohlídku. Pak bývá zase tak, ne-li hůře. Konečně jednoho večera přijíždí zmíněná kněžna Orenburská v průvodu ně-

Slíbena nám náprava ve všem. Skutečně také brzy na to dostáváme koření, ale jak jsme správně předvíдали, strava je zase taková, jako byla dříve. Za to jsou však pravidelné přehlídky vojenského lékaře, vždy po třech nedělích. Skoro při každé prohlídce je naznačeno několik lidí k odvezení do Ruska. Několik jich je skutečně tak odvezeno.

Zde v tomto baráku trávíme nejkrásnější své chvíle na murmánské dráze vůbec. Jsouce osvobozeni od veškeré roboty (z výše uvedených příčin), nikým nehlídáni, užíváme svobody, jak jen nejlépe umíme. Hlavní prací všech jest býti co možná nejvíce na zdravém vzduchu, což také každý dle možnosti dodržuje. Já nejraději chodím s Kantorem, v ob-

čanském životě učitelem. Látka k řeči je nej-různější. Jednou o vojně, po druhé o hvěz-dách a zase jindy o severní záři, kterážto nám skytá za dlouhých nocí zimních svými nádhernými barvami nezapomenutelné obra-zy na obloze. Je to něco tak nádherného, že to vůbec neumím vyjádřit. Zde také dostá-váme do rukou jedno číslo časopisu, vychá-zejícího v Petrohradě — »Čechoslováka« a několik čísle amerických časopisů.

»Čechoslováka« by si chtěl každý nejra-ději sám přečísti, ale to není možné, protože naň čekají i druhé české party. Za hrobo-vého ticha předčítá jeden pro všechny. Po-sluchači jsou skutečně vděční.

Po přečtení se debatuje zvláště o »České Družině«, jež se nalézá na frontě protirakous-ké. Jest to první zpráva, kterou se dovidáme o činnosti české organizace v Rusku. O této vojenské akci »České Družiny« nejvíce de-batují s tatíkem Vencou, který, ač dosti sta-rý, jest pevně odhodlán dáti se zapsati sou-časně se mnou. Jest otázka, jak se zachovají ostatní z party. Jsme sice přesvědčeni, že ne-zůstaneme sami, ale jsou mezi nimi staří ra-kouští vojáci a pak lidé, bojící se o svoji kůži.

Jednoho dne po přečtení »Čechoslováka« při debatě o vojsku oznamují veřejně všem, že se dám zapsati do vojska a chce-li tedy je-ště někdo, aby mi to řekl. Upozorňuji však předem, aby se nehlásil nikdo, kdo by se ne-cítil dosti silným. Jest vedena silná debata o mém rozhodnutí. Přihlašují se: Venca, Táta, Vltava, Nový, Štěpán a Budějovický. Já sám jsem sedmý. Z pražské party se při-dávají další tři, načež přihláška vyhotovena a odeslána ke »Svazu« do Petrohradu. Z vo-jenského odboru dostáváme vyrozumění, že přihlášku obdrželi a že budeme pokud možno brzy povoláni . . . Čas však utíká a stále jen se těšíme.

Tou dobou se provádí nábor Srbů. Vojen-ští náčelníci mají za úkol sepsati jména Srbů a spisy zaslati do generálního štábu. Této příležitosti používáme i my a hlásíme se do »České Družiny«. Četnický závodčí, mající vrchní velení, si zapisuje jména Srbů i naše, bohužel, na jednu listinu, což má pro nás ne-milé následky . . .

Po sněhu zůstávají již jen malé stopy, leda

že bahna jsou zalita vodou. Míjí dlouhá zima i se svojí krásou, vlastní jen této severní kon-čině. Jak nádherné byly ty 20hodinové noci se svojí polární září, kdy obloha mění každou chvíli svoji barvu. Za úplně tmavých nocí jakoby svítilo množství reflektorů s různoba-revnými světly. Náhle objevivší se paprsek po několika okamžicích rychle mizí a na jeho místě jest viděti druhý zcela jiné barvy. — Ale co je všechna ta krása proti hladu, bídě a smrti?

Jaro jest zde kratinké, prosté všech krás jara našeho. Chystáme se důstojně oslaviti den prvního máje. Za tím účelem vyhlédnut v okolí nejvyšší a nejlepší smrk. Jako korun-ka připevněn na vrchol malý, pěkně urostlý smrček, na němž je upevněn prapor ve slo-vanských barvách. Kmen dokola okrášlen chvojím a v polovině zavěšen věnec s růžemi. (Na tuto okrasu musilo být použito z nedo-statku jiného materiálu, tři košil, červené, modré a bílé). Několik kroků od baráku stojí »máj«, upevněný na skále, aby hlásal všem, kdož naň pohlédnou, naše ideje. Zde dlužno podotknouti, že tohoto dne máme na návště-vě říšské Němce, kteří nám přišli projevití svoje sympatie. (Jak jsou zcela jiní, než ti ra-kouští Němci!)

S jarem nastává i nová práce. Trať potře-buje nutně opravy, má-li býti zabráněno ka-tastrofám. Musíme i my »zapřáhnouti«. Naše parta je naznačena na remont. Aby se nám lépe pracovalo, dostáváme do baráku tři Čerkesy. S těmito zakoušíme opravdové pe-klo, protože oni, přísně věřící, dodržují svoje pústy a tak oni vlastně začínají, kdy my kon-číme. Vstávají po obědě a chodí spát pozdě po půlnoci. Nehledě ani k těmto orgiím, které provádí vždy v noci, zazlíváme jim, že užívají našeho nádobí, hlavně »čajníků«, jichž pou-žívají k omývání přirození po vykonání své potřeby, jak jim koran předpisuje. Stěžujeme si tudíž u vojenského náčelníka a následkem toho jsme přeloženi do jiného domu, přímo na stanici.

Zde jsme »načalstvu« více při ruce a tu-díž je i více práce. Nyní neplatí ani noc, ani den, ani oběd, ani večere. Přijede vlak s ně-jakým materiálem nebo pro něco jiného a po-něvadž jsme na stanici sami, nezbyvá, než

se sebrat a jít. Za to však máme někdy přes-den volno a tohoto času využíváme různým způsobem.

Protože je mezi námi nejvíce naruživých rybářů, jsou obě blízká jezírka obsazena ve dne v noci. Někdy bývá lov znamenitý a maso štik a okounů se nám pomalu přejídá. Také při lovu ryb je možno zažiti veselých příhod. Tak jdu jednou s našimi rybáři sbíratí nachytané ryby do vrží. Lov ukládám pěkně do košíku. Na zpáteční cestě jest mi přejíti přes úzký, ale dosti hluboký potok, přes kte-rý je položen padlý kmen. Přijda do polo-viny, najednou bác — a už mi kouká jen hla-va z vody. První moje myšlenka patří mým svěřencům — rybám. Kde je však těm ko-nec. Koš pluje pěkně po vodě úplně prázdný. Doma jsem pak terčem vtipů.

Při stále rostoucích vedrech stává se naše obydlí pravou mučírnou, přes veškeru péči mu věnovanou. Takového něco z nás nikdy nikdo neviděl a snad ani do smrti neuvidí: much a štěnic je tolik, že je až černo, blech sotvaže se kdo přiblíží k baráku, má noha-vice po kolena černé od těchto cizopasníků. Stěhujeme se tedy do lesa vždy, když někdo chce spáti. Ale ani zde to není tak snadné. Proti miliardám komárů musí míti každý do-brý, hustý pytel, do kterého si vždy před spaním vleze a na obličej dá hustou organtý-novou síťku. Přes všechna tato opatření je málo nocí, o kterých by se mohlo říci, že byly klidné.

Očekávána nová návštěva. Prý sama kněžna Olga, nejstarší dcera carova, přijede Nastává generální čištění. Bilíme též náš ba-rák uvnitř, čímž se zbavujeme velkého množ-ství much a blech.

Také skutečně dlouho očekávaná návště-va přichází, kněžna Olga, v oděvu milosrdné sestry. Konečně odchází, jako všechny jiné návštěvy, a nemohu ani říci, že by na ně-koho učinila zvláštní dojem. Pouze snad, jako by učinila každá jiná dívka neb žena, slušně oblečená, která by přišla mezi muže, kteří již rok neviděli ženy. Živě nám připo-míná naše ženy a dívky doma.

Asi za měsíc po této návštěvě přichází na naši stanici dárky »Červeného kříže«. Pro nás, Slovany, prý nic; prý se o nás stará car.

Domáháme se ovšem svého práva a také sku-tečně svůj podíl dostáváme. (Nějaké vojen-ské stejnokroje, prádlo a suchary.) Tato pří-hoda však zanechává v nás divný dojem, jak může býti měřeno každému jinak a to tako-vouto institucí, jako je »Červený kříž«?!

Opět nám ubývá několik lidí z party. Jsou odváženi jako nemocní do vnitřního Ruska. Zbývá nás již jen 14 a ty už ani práce ne-baví. Závidíme šťastnějším, že jest jim do-přáno býti mezi »lidmi«, totiž v evropském Rusku.

Za stanici kopu jámu pro semafor. Jsem úplně sám a přemýšlím, jak se odtud dostat. Stále mne však nechce nic napadnout. Zvoní poledne, sbírám své nářadí a odcházím domů k obědu. Právě vyjíždí proti mně vlak ze stanice, maně mě napadá, že snad mně něco přivezl. Skutečně také potkávám našeho »felčara«, který mi podává dopis se slovy: »Vot vám.« Je z Kijeva. Poděkovav, rychle otevírám a čtu:

»V nejbližších dnech budete povoláni. S krajanským pozdravem: ing. Částka.«

Doma dávám číst dopis hochům. Vracejí mi jej s poznámkami, které prozrazují nedů-věru k onomu dopisu. Chlácholím je, třeba že mám sám pramálo naděje a přec jako bych cítil, že není daleka chvíle, kdy sku-tečně se rozloučíme s Murmaní a to navždy.

Jest 18. srpna. Rakouští zajatci oslavují narozeniny svého »cisaře pána«, nepracují. My zase naopak pracujeme, jakoby nic. (Tentokráte i »Pražáci« drží s námi úplnou solidaritu.) Jsme právě při obědě, když vstoupí do místnosti náš vojenský náčelník s »bumágami« (papíry) v ruce s těmito slovy:

»Rebjata, vaša sudba zděs skončalas. Vy postupili v dobrovolce v vašu armiju a ja polučil prikaz vás odpravlat! Na robotu bolše nechaditě a prigotovtě svojo imuše-stvo.«

Po tomto oznámení čte jména naše i jmé-na Srbů, přihlášených současně s námi, kteří se nachází tou dobou o 40 verst dále na sta-nici Segeší. Jsa již na odchodu, ještě dodává, že chce-li ještě kdo s námi, »pust skaže tolko svoju familiju a ja jeho vměstě s vámi od-pravlu. Proščajtě.«

Nastává živá debata. Chystáme se na cestu, tak dlouho toužebně očekávanou. Plní radosti jdeme k náčelníku stanice Kravčevu hlásiti svůj odchod. U tohoto jsme však v nemilosti pro stále s ním boje o naši existenci. Při našem hlášení vstává se svého místa, krčí rameny a praví: »Orli chotjat poletět, da? No, já ničevo neznaju. S nikakovo raz-poraženie ja něpolučil.« Odvoláváme se na žandarma, který nám rozkaz četl. Po delší pomlčce praví: »Večerom prichaditě za razčetom.« Skutečně také večer dostáváme vyplaceno vše, až na »raspisky« (poukázky), vystavené nám desátníkem Markovem. Na naši stížnost u žandarma dostává se nám útěchy, že »děngy nepropadūt« a že to ostatní nám bude vyplaceno u náčelníka okruhu...

Následujícího dne 19. srpna ve 4 hod. odpoledne přijíždí vlak, s kterým máme odejeti. Úplně připraveni loučíme se s několika druhy, kteří ještě zůstávají zpět. Odcházíme na stanici, provázeni záštipnými pohledy všech věrných rakouských hrdinů. Na stanici se s námi ještě loučí náš žandarm, felčar a písaři, s kterými jsme za dobré, načež zaujímáme své místo ve vlaku.

A již jsme na stanici Segeši, kde přisedá dalších 25 dobrovolců, Srbů. Nálada je velice dobrá, zpíváme do noci. Následujícího dne je neděle. Jedeme nehostinným krajem. Dnes vidíme zdejší přírodu v její nahotě. V zimě bylo viděti kolem a kolem jen sníh a sníh a nyní — bažiny, skála, opět a opět totéž, někde více, jinde méně porostlé zakrslými borovicemi, břízami nebo jinými křovinami. Krátíme si čas pozorováním nevlídné krajiny až do poledne, kdy přijíždíme do stanice přístavního městečka Soroki.

Odcházíme do zajateckého tábora, kde jsme ubytováni v úplně novém, prázdném domě. S ostatními zajatci nemáme nič společného. (Těchto je zde jen velmi málo, protože ti, kteří pracují na dráze, bydlí podél trati, ač tábor, sestávající ze 20 baráků, může pojmuti až 8000 zajatců.) Jsme stravováni jako vojáci, můžeme se pohybovati úplně volně po městě i po okolí.

Městečko Soroki je rozloženo na několika ostrůvcích, spojených zase jen několika dlou-

hými a úzkými mosty. Jinak je zde nutno používat jen loděk a v zimě se běhá přes led. Domy jsou nízké, roubené, celé ze dřeva, ani »cerkvi« ani škol nevyjímaj. Obyvatelstvo se zaměstnává ponejvíce na »lěsopilnom závodě« (pile), která je zde ohromných přímo rozměrů, jinak také rybolovem. Závod sám je několikrát větší než městečko. Rozkládá se na několika ostrovech, které jsou uměle spojeny odřezky ze dřeva, přes sebe nakladenými. Na pevné zemi ostrovů jsou postaveny tři parní pily. Spojení je obstaráváno úzkokolejnou drahou pro snazší dopravu ohromných břemen. Sklad zpracovaného dřeva činí dojem města. Do výše dvoupodšodových domů narovnané haldy dřeva jsou rozděleny na několik čtvrtí, obsahujících vždy jen týž druh dřeva, z něhož jsou nařezána prkna, fošny neb sloupky nejrůznějších druhů. Je nám mnohdy až divné, k čemu se podobné kousky dají v takovém množství upotřebiti.

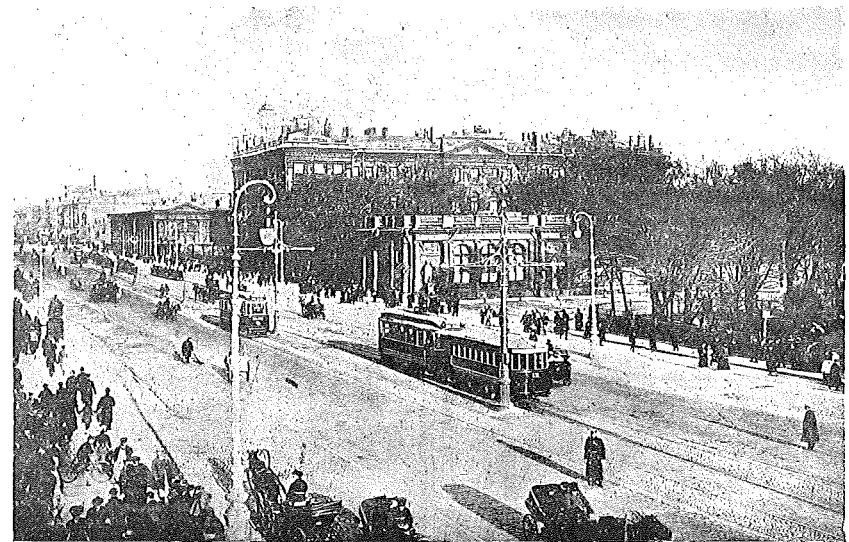
Brzy však mám i já možnost se přesvědčiti, k čemu se ono dřevo potřebuje. Pro nedostatek pracovních sil a pro ukrácení dlouhé chvíle, dáváme se pronajmout do práce, kde máme za úkol naložiti několič »barží« (vlečných lodí) tímto dřevem a které jsou určeny pro Anglii. Práce tato je těžká a namáhavá. Já jsem nucen proto ji zanechat a chodím tudíž na houby neb podél břehu Bílého moře. Denně prohlížíme dva anglické křižníky, zakotvené asi 10 verst od břehu, jež jsou zde určeny pro ochranu proti německým ponorkám... Byl-li západ slunka ve vnitrozemí nádherný, jest východ slunka zde na břehu moře uchvacující. Rudá koule, jakoby z vody se vynořivší, vrhá paprsky, které se nesčíslněkrát odrážejí a lámou na klidné hladině vodní, což činí dojem nepopsatelný. Škoda, že teplé počasí trvá jen tak krátko (asi tři měsíce). V jarních a podzimních měsících deště, a pak — již jen zima, sníh a led s sebou nesoucí. Podnebí jasně se odráží na přírodě. Není zde vysokých stromů smrkových, či mohutných kmenů borových, jako tam ve vnitrozemí, jsou zde pouze zakrnělé břízy a borovičky. (Kolik času taková 3 m vysoká borovička potřebuje ke svému vzrůstu, je viděti dle kmene, který je u kořene třikrát tak

silný, jako pod korunkou.) Borovice, rostoucí ve vnitrozemí, jsou skoro stejné jak nahoře, tak i dole. Proto také dřevo zde na pilách zpracované, jest sem plaveno z ohromných dálek, po řekách, vlévajících se do Bílého moře.

Již nás však omrzuje i čekání na odjezd, neb je nám divné, že musíme tak dlouho čekat, když tu jednoho dne je volán náš »starší« k náčelníku okruhu. Jde tudíž a s ním Milan Štefanič, jako zástupců Srbů. Očekáváme dychtivě s jakou zprávou se vrátí. Asi po dvou hodinách se vrací, ale ne s toužebně očekávanou zprávou, nýbrž se dvěma no-

vení jakýmsi důstojníkem, po bližší prohlídce poznáni a v průvodu stráže odesláni zpět na Soroki. Velitel přirozeně je přivítal jako takové, a aby si prý oddechli po dlouhé cestě, jsou posazeni v »katalašku« (věznici).

»Katalaška« je zde zcela originelní. Malá dřevěná, ale pevně zroubená bouda, sedí na nízkém skalisku, na samém břehu moře. Nahodní její obyvatelé mají pak tu výhodu, že nemusí choditi daleko pro vodu na mytí, jelikož při přílivu dosahuje jim voda nad kolena. Zde jsou oba jmenovaní vězňeni celé dva dny. Pomyslíme-li na noční chladna, jistě to není nic závidění hodného...

Petrohrad — Něvský prospekt.

vými dobrovolci Čechy. Oba, Kominík i Vlašik, jak se totiž jmenují, jsou dosti zbědovaní. Po krátkém oddychu vypravují nám svoji historii:

Byli zaměstnáni na stanici Olympia, odsud vzdálené asi 6 verst. Prvý jako písař, druhý jako kuchař. Byli přihlášení a s nimi ještě několik druhů ze stanice Olympu do české Družiny. Protože se však nemohli dočkat odesláni do Kijeva, rozhodli se tito dva uprchnouti a jíti pěšky. Přestrojeni za Finy, peníze zašity pod podšívku, urazili asi 450 verst pobočnými cestami, vedoucími pralesem. Konečně majíce za to, že jsou již bezpečni, nastoupili cestu po hlavním traktu, vedoucím do Vologdy. Zde však byli zasta-

Konečně však jsou mezi námi a těší se, jako my na odjezd. Vzkazují též svoji »partě« a skutečně hned následujícího dne se přihlašují další čtyři dobrovolci, aby mohli odejeti s námi, a to: Opavský a Kavon, druhé dva nejmenují, protože tito odešli později opět mezi zajatce. Patrně ze strachu.

Konečně je zde i den našeho odjezdu, sobota 2. září. Odpoledne odcházíme na nádraží, ovšem provázeni nenávisnými pohledy »austriáků«, kde již je pro nás připraven osobní vůz. Velitelem jest ustanoven opět bývalý velitel z Uros-Ozera, jedoucí do Petrohradu na dovolenou. Jedeme dosti pěkně. Na stanici U.O. ještě dáváme poslední Nazdar ostavším několika druhům a v neděli

večer již zase stojíme na stanici Petrozavodsk. Zde najednou zpozorováno, že naše průvodní papíry byly zapomenuty na Sorokách. Jsme tudíž zadrženi a vyslán zvláštní posel zpět. Pro ukrácení chvíle chodíme a prohlížíme si městečko, které činí na nás velice dobrý dojem svou čistotou a úpravou. Z města samého naskytá se nám nádherný pohled na Oněžské jezero.

Však již ve čtvrtek večer se vrací náš

posel s potřebnými papíry a v pátek odjíždíme prvním vlakem, abychom již v sobotu dopoledne ukončili svoji pout po »Murmanské železné dráze« na stanici Zvanka. Zde jsme pohoštěni jakýmsi dámským sdružením, načež asi po dvouhodinném čekání přeseďme do jiných vozů a odjíždíme do Petrohradu. Radostně nasloucháme klepání kol, jež jako by do nekonečna opakovala: Vologda—Petrohrad—Vologda—Petrohrad....

X

V RUSKOM ZAJETÍ

FRANTIŠEK VNUK

Po čas veľkého ústupu rakúsko-uhorskej armády, dňa 14. sept. 1914 dopoludnia som rozmýšľal nad zvláštnou hrou osudu, v deň Sv. Kríža, v deň môjho zajatia v Javorove, keď v mojom učiteľskom pôsobišti v Sv. Kríži (Liptovskom) sa hodovalo ako na posväcení. (Hra osudu doplnená, že 14. sept. 1920 vrátil som sa do republiky).

Áno, znamenalo i pre mňa posväcení čiže púť, lebo otvorila sa nová stránka života s opustením fronty, ktorú som zanechal, správnejšie povedané, ona mňa opustila vyhladovelého a s červienkou (úplavicou) zapatreného. Často predtým som pomýšľal na zajatie, ale povesti o ukrutnostiach kozáctva nedaly mi k tomu odvahy, až spomenutého dňa úplne samotného, zaostalého od svojej čiasti, ma chytili predsa len obávaní kozáci.

Pri hroznom očakávaní ďalšieho osudu, obzvlášte mučenia, občistili ma kozáci dôkladne, nenechajúc okrem pláštá nič, ba v duchu som sa už i lúčil so životom, keď kozák, najdúv v peňaženke 25 rublovku, priamo ma obviňoval, že som niektorého z nich musel orabovať. Aspoň tomu som tak rozumel, keď obzeral vizitku ruského dôstojníka, ktorú som dostal pred necelým týždňom za voči nemu ako zajatci preukázanú láskavosť a pri zámene rublov na koruny. Aké však bolo moje prekvapenie, keď nezadlho pricválal na koni kozácky dôstojník, ktorému môj prípad bol sdelený a on po prečítaní vizitky miesto rozkazu k zastreleniu sa mi predstavuje a peňaženku i s rublami vracia.

Do poludnia podobných mne zaostalých kozáci dovedli ešte 30-ich a potom nás transportovali pešky preč. Pri pochádzaní obava moja však nijak sa nezmenšovala, keď k usi-

lovnejšiemu kráčaniu pomáhala kozácka nahajka a hľadel som vzdor červienke kráčať s ostatnými, čo sa mi darilo niekoľko kilometrov. Od slabosti som upadol. Tedy jeden kozák zostal pri mne asi hodinu, ponúkal ma s cigaretami nedávno odo mňa odobratými a priateľsky začal vyprávať, čomu som rozumel, ale veľmi málo. Konečne došiel povoz s ranenými, na ktorý ma naložil.

Neskoro večer dorazili sme k štábu v jednej obci (meno nepamätám), kde som bol osobite predvedený a vypočutý. Predstavil sa mi tiež štabskapitan, u ktorého som sa tešil zvláštnej pozornosti ako Slováka, lúštiac moju národnosť »Slaviak—Slavian«. Hodne sa divil, že ako »Slaviak« neviem čítať, keď mi predložil »Ruskoje Slovo« s úvahou »Razdelenie Austro-Vengrii«. Článok mi prečítal, aj ukázal nákres plánu v časopise uvedeného už s novými, tvoriť sa majúcími štátmi na troskách Rakúsko-Uhorska. Vidím »Čechiu«, ku ktorej sú pripojené zeme z Uhorska Slováckmi obývané a v duchu lúštim, či je to vôbec možné? Nikdy predtým ani som nečítal, ani nepočul, aby sa jednalo o samostatnosť slovenského národa a nie div, že mi vtedy pred mladíkom 22ročným bolo nepochopiteľné. Bol som si vedomý o slovenských bojoch za školy ľudové a kostoly, do ktorých sa maďarčina násilne tlačila, ale o teritorialnej odluky od Uhorska sa mi ani vo snách nezďalo.

Keď k tomuto dodám, že som bol ozaj hostovský opatrený, prvý deň zajatia musím kvitovať ako zvláštnu príjemnú udalosť, ktorá, bohužiaľ, sa viac neopakovala.

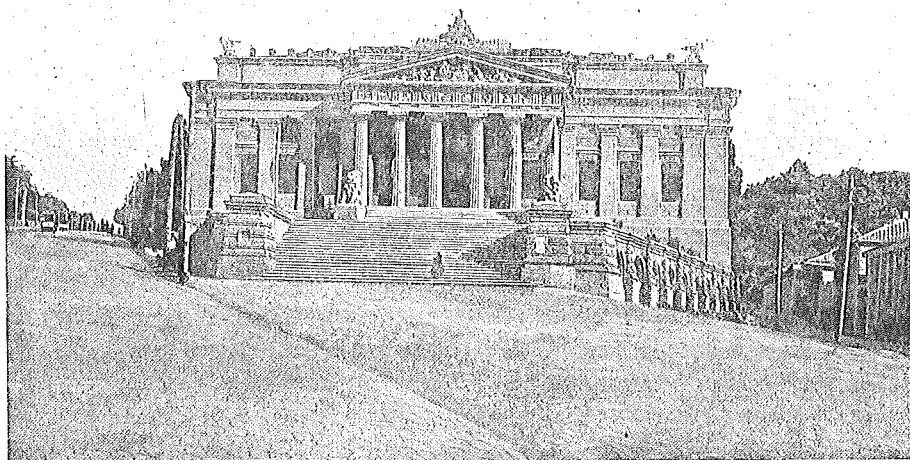
První noc v zajatí v osobitnej izbe na riadnej posteli sa mi sladko spalo, veď usinal som

s pocitom, že som sa dostal k bratskému ná-
Slovákov milujúcemu národu. Ráno následu-
júceho dňa pri omlúvení, že voľného povozu
nemajú, s veselou myslou kráčal som s o-
statnými zajatci v ústrety neznámeho osudu.

Sedem dní pochodovania až do Radzivilo-
va so stále vzrastajúcim transportom zajat-
cov v nemoci úplavicej, bez lekárskeho o-
šetrenia, so všetkými strádaniaми úplne sta-
čilo, aby dojem prvého dňa v nazieraní na
Rusko sa značne korigoval. Poznal som, že
v tej masse ľudí som úplnou nulou bez jedi-
ného známeho a kde panuje len sobeckosť

Kvitne i čulý obchod medzi vojákmi a za-
jatci so všetkým možným, ale so zvláštnou
záľubou hľadajú sa »časy« (hodinky). Neo-
chotníci k odpredaju sú upozorňovaní, že v
Kijeve im vezmú všetko i tak bez náhrady,
čo sa potom i potvrdilo.

Túžobne očakávané cestovanie vlakom ne-
prineslo mnoho uľahčenia. Marne som žiadal
v Radzivilove lekársku pomoc, musel som sa
umiestniť spolu so zdravými, u ktorých sa
súcitie nenašlo. Ponevác v tepluške žiadneho
záchodu nebolo a držať sa dverí pri konaní
prírodzenej povinnosti následkom slabosti

Kijev — museum.

a zvieracké pudy hladom a nekonečnými ú-
trapmi bezohľadne vystupujúce a kde len za-
chránené peniaze staly sa mi najlepším klú-
čom a prostriedkom k sebezáchrane.

Pripomínam si, ako židia pri odpredaji po-
travín využívali situáciu, počítajúc všetko len
na koruny, ba často i pohár vody bolo treba
náležite zaplatiť. Pri tom v jednej židovskej
obci nás prevádzajúci Rusi so zvláštnou do-
brodušnosťou pomohli k lacnému nákupu. Pri
najväčšom ruchu obchodu s potravinami Rusi
rychle prerušujú zastávku a povelmi »Hajdal!
Vperiod! Jdi, job . . .!« tiež nahájkami odú-
rajú zajatcov, ktorí nezaplatic za nakúpené
dobroty, ponáhľajú sa v prerušenej ceste.

som sa neovládal, každé podržanie rúk musel
som náležite 10 kopejkami a korunami hono-
rovať, čo sa dialo i pri nakupovaní potravín
pre moju osobu. V takom trápení odpoľudnia
22. sept. dorazili sme do Kijeva.

Nekonečný prúd transportu bol vedený
najživšími ulicami mesta, ba spozoroval som,
že opätne chodíme po tej istej ulici, aby nás
ukázali ako doklad hrdinství ruských vojsk.
Obyvateľstvo kijevskej hojnými dárkami, ob-
zvlášte bulkami a papirosami obsypávalo
transport, ktorý k večeru dostal sa na veľký
dvor, kde sa konala dôkladná čistujúca re-
vizia, na všetky válečné i súkromé veci, do-
nesené až sem so sebou. Nebol ušetrený ani

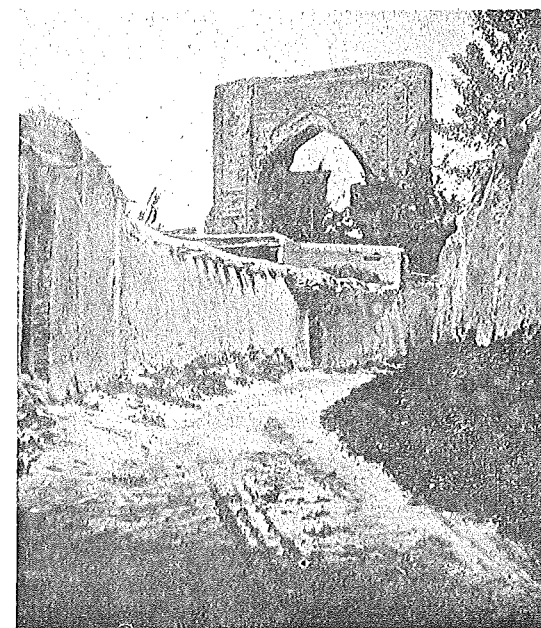
jedací príhor, takže nebolo možné neskoro
večer poskytnutú polievku a kašu čím jesť.
Ovšem prchádzali ruskí vojaci a predávali
ližečky, ktoré pred chvíľou boli odobraté.

V jednotlivých izbách už prebývali starší
zajatci a k nim sa tlačili nove pribudnutí,
takže izby poskytovaly obraz tam nahroma-
dených tiel, medzi ktorými pohyb bol skoro
nemožný.

Po malom odpočinku badám, že ma voľa-
čo hryzie, chytím to a k veľkému úžasu po-
zorujem hodne vykrmenú buclatú voš. Až
dosavád' nepoznal som tohoto parazita, v Ki-
jeve sa nimi zaopatriť musel každý. Ohliad-

(povýšený v poli nedávno pred zajatím) a
hlásivší sa za Slováka, chcel som sa pridrúžiť
k českým dôstojníkom (bolo ich asi 10), aby
ma zachránili. Neprijali ma do svojho krúž-
ku, vraj honveda nepotrebujú. Maďarskí
dôstojníci už tam sa mi vyhrážali s udaním,
že ako som sa opovážil hlásiť za Slováka, či
vôbec inteligent môže byť Slovákom, že sa
stávam vlastizradcom a podobne. Po tomto
incidente pristúpil som do skupiny jednoroč-
níkov všemožných národností, ale Slováka
som bol zase len sám.

Nový transport po zostavení, čo trvalo
veľmi dlho, kým sa sčítalo, prepočítalo, vy-

Samarkand.

nem slamu, tiež stenu a vidím ohromné množ-
stvo válečných príživníkov. Vytiahol som sa
radšej na dvor a tam v jednom kúte do plá-
šťa zahalený načúval zvláštnu pre moje ucho
dosiaľ nezvyklú hru zvonov. Tam som aj
šťastlivo vyčkal druhé ráno.

Ráno usíloval som sa nájsť nejakého leká-
ra, ale bez úspechu. Ba k veľkému prekva-
peniu pohorel som i s mojím označením dô-
stojníctva, lebo odpoľudnia pri zostavení no-
vého transportu ďalej do Ruska, som sa do-
zvedel, že záznam v mojej osobe sa voľakde
ztratil a nastala zaujímavá prvá kuriozita.
Ako kadetaspírant s výložkami desiatnika

volávalo dlhá mien a znova skontrolovalo, bol
z mesta vyvedený už o mnoho kratšou ce-
stou na nádražie. Opätne navagonirovaní do
teplušky v spoločnosti jednoráčnikov cesto-
valo sa voľným tempom po ríši ruskej. Tie
prekliate vši! Patrilo už k dennému zamest-
naniu svedomite ich vyhľadávať a ničiť. Na-
šli sa medzi nami, ktorí mali veľkú záľubu
v dostihoch týchto zvieratok, ba robily sa i
sádzky v cene bulky o priaznivý výsledok.

V našom voze sedel hodne bradatý Rus
ako strážca, od ktorého sme začali chytat'
základy ruštiny. Veľký dobrotisko! Napo-
máhal obchodu na stanicach, kým neprišiel

zákaz od velitele transportu, že žiadne erárne veci sa odpredávať nesmú. Náš Rus sa i tu vynašiel. Dovolil odpredávať plášte, ale pred odchodom vlaku odpredané plášte s pokukom na zákaz odobral od ruských občanov a vrátil pôvodnému majiteľovi so slovami: »Davaj rubl!« Takto niektoré plášte sa odpredaly 3—4 razy a predsa majitelia ich nepostrádali.

Každý z nás bol zvedavý na konečnú stanicu, kam nás dopravujú. Nikto nevedel určitosťou povedať, či Sibír alebo Turkeštán bude nás hostiť. Neistota mizne, keď vlak od Orenburku pokračuje smerom juhovýchodným, spomína sa Taškent. Po chladných dňoch, trávených v Evrop. Rusku, začína sa tepleť, postupne plášte, blúze, ba i nohavice sa odkladajú a v jaseňi sa začína-

me pražiť. — Každého upúta stepný kraj bez vegetácie, v ktorom jednotlivé staničky — razjezdy — stávajú sa akoby oazami púšte. Sledujeme vyskytnuvšie sa karavány velblúdov, tiež zvláštne typy domorodcov, medzi ktorých nás osud vrhá. — V Taškente malá zastávka, cestujeme ďalej smerom k Samarkandu. Maďari sa tešia, vraj idú do ich pôvodnej domoviny, čo vysvetľujú aj s významom mena Samarkandu v maďarčine. (Samár kend. — Vy jste osol!)

5. októbra po dvojtýždennom cestovaní vlakom vystupujeme v Samarkande, kde hneď z nádražia na sartskej dvojkoľke s ohromnými kolesami som dopravený do lazaretu a ostatní umiestnení v barakoch 5. etapnej roty, kam po vyzdravení som došiel i ja.

X

NA RUSKÉ EKONOMII

JOSEF DVORECKÝ

Po slavné ofensíve generála Brusilova v r. 1916, táhly neprehľadné rady zajatců od Kovelu do koncentračného tábora v Dárnici u Kijeva. Pries veškeré útrapy dlhého pochodu ozývaly sa často veselé písně vojenské a sokolské z rad zajatých Čechů. V Dárnici jsme ihned nastoupili do připraveného již vlaku tak, že jsme neměli příležitost poznati tento proslulý tábor. Vybírání byli pouze zajatci Češi, Poláci a Srbové, ale přece přidružili se k nám i Němci, kteří doufali, že se se Slovany budou míti v Rusku dobře.

Po dvoudenní jízdě dojeli jsme do Alexandrie v Chersonské gubernii. Přenocovali jsme v tamním vězení (turmě) a druhý den přišli si vybíratí ruští mužáci a poměščíci ze zajatců síly na polní práce. Se třiceti Čechy dostal jsem se na ekonomii (dvorec Nikorinsk u stanice Maržanovka), asi 40 verst od Alexandrie. O tomto životě na ruské ekonomii chci trochu vypravovati.

Kdo práci na takové ekonomii poznal, jistě bude na ni dloho vzpomínati. Každé ponděli vyšla celá karavana, čítající asi 200 děvčat, 50 koní a 30 zajatců na step, na polní práce. Vyšlo se již před východem slunce, aby až slunéčko své zlaté vlasy po zemi rozprostře, začalo se pracovat. Byly tehdy již žně v plném proudu. Slunéčko v tomto roce bylo zvláště štědré na své teplé paprsky a již od 4 hodin ráno hrálo tak, že podle našich dosud prázdných žaludků jsme soudili, že již bude poledne.

Po osmé hodině dostávali jsme teprve očekávanou snídaní, skládající se obyčejně ze soudku slanečků, tak zvaných »silotků«, neb syrových zelených okurek a jako zem černého chleba. Po této »vydatné« snídaní

pracovalo se dále, až do poledne. V poledne šlo se k táboru, kde se vařilo pro všechny pracující. Tábor skládal se ze dvou neb tři velikých kotlů, zakopaných do země. V jednom kotli vařil se »boršč« (polévka), v druhém kaše a třetí sloužil k vaření vody na čaj.

Dovolím si tento zajímavý oběd také popsatí. Ruský boršč je znamenitá polévka, když se správně do ní dá, co do ní patří. Nicméně i tak, jak ji vařila na stepi naše kuchařka Duňa, chutnal nám výborně, třeba zaváněl »fernajzem«. Byli mezi námi lidé, kteří žili doma ve všem pohodlí, zvyklí na tu největší čistotu, ale Duně odpustili i to, že při rozmačkávání »pomidorů« (rajských jablíček) vyčistila si svůj jemný dívčí nosánek do dlaně a pokračovala ve své svaté povinnosti dále, aniž by si ruku byla otřela.

Než vraťme se k samému kuchařskému předpisu »stepního boršče«, jak jej vařila naše nezapomenutelná Duňa. Do studené vody rozkrájela několik hlávek zelí, dosti bramborů a rozmačkala více rajských vajíčků. Přidala pak do ní několik cibulí, osolila to a nechala klidně bohu Prometeovi, aby to uvařil. Když bylo všechno řádně uvařeno, přidala do toho podle chuti »kvasu«, který se připraví takto: Staré kůrky od chleba namočí se do vody a nechají se v ní 14 dnů až jeden měsíc, až vykvasí. Takto připravená kyselá voda užívá se potom co lahodný a osvěžující nápoj, nebo jako náhrada octa. Ke konci polévku ještě omastí olejem ze slunečnicových jader, který jsme nazývali »fernajzem« a polévka byla hotova. Pravý ruský »boršč« je ovšem polévka výborná, ale musí býti v ní rozvařen pořádný kus prorostlého hovězího

masa, neb skopového. Uvaření dobrý boršč je opravdu kuchařské umění, musí však odpadnouti nezbytný na ruské stepi »fernajz«. Žel, že tohoto požitku dostávalo se nám pouze několikrát za týden, většinou však vařila se polévka prosná. Druhý chod, na který jsme již obyčejně nechodili, sestával z prosné neb pohankové (gréčné) kaše, uvařené rovněž ve slané vodě a omaštěné »fernajzem«. Mimo to vařila se v jednom kotli voda na čaj, který si každý podle libosti mohl sám připravit. Opravdový čaj jsme si však nemohli dovoliti kupovati, poněvadž byl pro nás drahý. Kupovali jsme tedy »náhražku«,

čištění šatstva od nezbytných příživníků. Odpoledne šli jsme do nejbližší vesnice na týden nakupovati cukr, čaj a tabák »machorku«. Výplata bývala hned ráno, a to 1 rubl na muže a hlavu.

Vzpomínám na zajatce Vydru, který udělal větrný mlýnek, jakých se u nás používá na třesních k plašení vrabců. Měl podobu aeroplanu. Jakmile jej uviděl »chazajn« (hospodář), zalíbila se mu tato hračka a když mu Vydra prohlásil, že by dokázal udělati i aeroplan velký, ve kterém by mohl sám létat, měl zlaté časy. Na step nemusel, seděl stále v »majstrovně«, hobloval latky, prkén-

Ceští zajatci — dobrovolci.

tak zvaný malinový čaj, kterému jsme říkali cikorka, poněvadž se jím voda pouze obarvila.

Pak pokračovalo se v další práci až do soumraku. Koně zahnáni do ohrady a robotníci uložili se k spánku, kde se to dalo. Mnohdy jsme ještě ani neusnuli a již burácel nad námi hlas »prikažčika«, kterému jsme říkali »povidlový«, protože měl uniformu barvy švestkových povidel: »Vstavaj, podnikaj sa na robotu!« Nebylo vyhnutí, vstáti se muselo, jinak pomohla jeho »nahajka«.

V sobotu večer odcházelo se zpět na ekonomii. Neděle věnovala se k praní prádla a

ka a zhotovoval hračku ve velkém měřítku. Věděl, že to samo létat nebude, ale proč by nevyhověl hospodáři, který nešetřil s penězi a jen se těšil, aby si mohl vylétnout v oblaka a přehlédnout svých 500 desjatin polí a luk? Nevím, jak potom Vydra dílo své dokonal, jen jsme mu záviděli, že jedl na »bílé« kuchyni, nemusel na step pracovati a měl se dobře. Odešel jsem z ekonomie dříve, poněvadž jsem onemocněl a byl jsem vrácen do Alexandrie jako nepotřebný. O našem odboji nedověděli jsme se na této, 40 verst od města vzdálené samotě ničeho, ač byli mezi námi lidé, kteří by byli ochotně do čsl. vojska šli.

Po skončených polních pracích sešli jsme se opět téměř všichni v Sablinsko-Znamenském cukrovaru. Bylo nás zde téměř 300 zajatců všech možných národností, nevyjímajíc ani Turky, mimo zajatců, kteří byli zaměstnání na 13 ekonomích, k závodu patřících.

Před ruskou revolucí byly poměry v závodě pro zajatce mizerné. Byli jsme pod dohledem ruského šikovatele, který se staral jen o to, abychom byli dostatečně zaměstnání a pranic nenamítal, byl-li některý z nás od ruských konvojů důkladně zbit. Marně jsme se snažili vyprostiti se z těchto otrockých pout. Bárin, majitel závodu byl žid-germanofil, který sebe menší provinění neb neposlušnost trestal tím, že povolal z blízké stanice Znaménky četku ruských kavaleristů, kteří si nás nechali nastoupiti a jichž velitel, který dobře za to byl odměněn, vždy jednoho neb dva vybral a nechal je veřejně zbiti nahajkami, pro postrach druhým.

My Češi jsme se přece trochu zorganizovali a zvolili si ze svého středu důvěrníky br. Beránka a br. Komárka, kteří starali se všemožně o to, jak vyprostiti se z těchto poměrů. Psali jsme do Kijeva, přijela visita, t. j. nějaký vyšší vojenský pán, který zajel ovšem nejdříve k bárinovi, kde byl pohoštěn, ale náprava se nikdy nestala, spíše se poměry pro nás ještě zhoršily.

V těchto poměrech zastihla nás ruská revoluce v březnu 1917. Šťastně vystihli jsme tento okamžik a vytvořili jsme dosti silnou organizaci a žádali kategoricky svoje osamostatnění a vymanění se z područí šikovatele. Došli jsme konečně i toho, že jsme měli svoji kuchyni. Povolali jsme do svého středu emisara z Kijeva, který vyložil nám náš zahraniční odboj a různá nařízení, týkající se zajatců slovanských národností, zbavil některé vlašné zajatce pochybností, tak, že se přihlásilo ihned několik desítek dobrovolců. Odjeti do vojska jsme však nemohli, protože nás nechtěl bárin pustit. Vedoucím kuchyně byl zvolen z našeho středu český žid, který se sice našeho odboje činně nezúčastnil, ale staral se všemožně o naše blaho.

Zařídili jsme se potom jako doma. Nejedli jsme již ze společné mísy po 10 lidech, ale

pořídili jsme si každý porculánový talíř. I vepřové hody jsme mívali! Ustanovení dva kuchaři měli stále dosti práce, která byla jistě všemi oceňována. A bratři kuchaři se zase snažili, aby jídelní lístek byl co možná pestrý, ač museli si někdy hodně pospíšiti s obědem. Vždyť to není žádná maličkost, dělati na příklad 1200—1500 švestkových knedlíků! Však jsme je naučili dělati i Turky. A ti si libovali. Jistě mnohý z nich pojal je i doma do svého jídelního lístku.

S Turky žili jsme přátelštěji, jak s Poláky, Maďary, ba i s některými Bosňáky a Chorvaty. Vzpomínám rád na Araba Jozifa, který se o náš odboj velice zajímal. Turci zvali nás srdečně na svoje svátky, které nábožně drželi a dovedli nás podle svého způsobu i bohatě pohostiti. Jejich originelní hry a tance nás velice zajímaly. Za závojevý tanec Araba Jozifa, při monotonním tleskání ostatních Turků, nemusela by se stydět žádná primabalerina největších evropských scén.

Jak jsem již pravil, do vojska jsme se nemohli dostat, ač jsme byli již dlouho přihlášení. Nezaháleli jsme však. Sbírali jsme pilně národní daň, upisovali ze svých skrovných příjmů válečné půjčky československé, propagovali jsme náš odboj mezi ruským lidem, který po zborovské bitvě počal si nás teprve všimati. Vzali jsme si na dovolenou tři bratry od 1. pluku, kteří jistě na Sablinský cukrovar budou dlouho ještě vzpomínati.

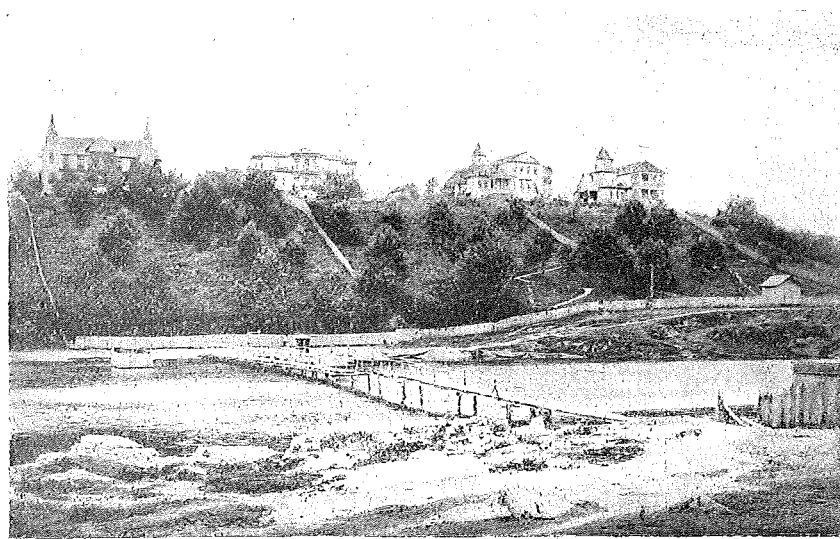
I ten krutý život zajatecký přijíjemňovali jsme si, jak to jen šlo. Měli jsme i svou hudbu, a jakou hudbu! Když jsme na podzim přijeli do Žitomíru, museli jsme denně na chodbě vyhrávati.

Nejprve jsme hráli jen dva; já na housle a Vašek Šachů na harmoniku. Ale brzo začali se nám hlásiti noví hudebníci, a za několik neděl měli jsme pohromadě pěknou kapelu. Troje housle, flétnu, dvě trubky, trombon, harmoniku a čelo. Čelo bylo znamenitý nástroj! Mělo sice jen dvě struny, ale bratr Nedvěd dovedl na ně všechno zahrát. A proč ne? Vždyť Paganini hrál na jedné struně celé koncerty! Mě si zvolili bratři za kapelníka a uložili mi, starati se o noty. Psal jsem celé volné dny a noci, linkoval si sám notový papír, a rozepisoval známé pochody,

valčíky a polky pro celý orchestr. Ovšem k vůli Vaškově harmonice musel jsem všechno psát do »G-dur« a do »D-dur«, jinak to nešlo, na jiné tóniny nechtěla si harmonika zvyknout. Ale hráli jsme dobře.

Že to byla »ňáká« muzika, poznali jsme z toho, že když jsme hráli v Žitoměru, přišel tam od 1. baterie známý bratr Hron, takto hudebník z povolání od velkých světových cirkusů à la »Sarasani« a šikovatel od rakouské vojenské hudby a křičel: »Hergot, kluci, vy hrajete, pojd'te k nám k baterii, tam se budete mít dobře!« A jeho přání stalo se v několika dnech skutkem. Pak hráli jsme u

byla přítomnými Rusy i zajatci různých národností s plným porozuměním. Jednoaktovka, kterou z paměti napsal br. Jarka, měla ohromný úspěch. Ostatní čísla byla vyplněna němohrami, jako »Americká holírna«, kde deset abonentů Jarka zednickou štetkou nabílil a mistr Pípal z Humpolce obrovskou břitvou oholil. Silácké výkony br. Starosty se 100kg závažím z »Prodané nevěsty« a akrobatické výkony nezmará bratra Vaška Šacha byly hojně ruským publikem aplaudovány. Nemalé pozornosti těšil se živý biograf, prováděný za osvětleným plátnem, kde byla provedena těžká operace, provazoch-

Vilová čtvrť v Žitoměru.

1. dělostřelecké brigády pod br. Skládalem, a tím dali jsme kus základu k pozdějšímu známému symfonickému orchestru, který skladatel br. Rudolf Karel přivedl k úplné dokonalosti, a jímž jsme propagovali dobrou hudbu nejen v našem vojsku, a téměř po celé Sibíři, ale také v Singapore.

Mimo hudbu pěstovali jsme v zajetí i zpěv sborový a hrálo se divadlo. Uspořádali jsme též velkou pěvecko-hudební a humoristickou akademii, přístupnou široké ruské veřejnosti. Pořad této akademie byl velice pestrý a zajímavý. Mimo hudbu, která vyplňovala mezery mezi jednotlivými čísly, nutno se zmínit o přednesení hymny »Kde domov můj« a písně »U boj!«, kterážto čísla vyslechnuta

decké výkony (na prkně) a j. Imposantním dojmem působila opona s obrazem Trosek, namalovaná mistrem Pípalem a br. Veverkou. Tuto oponu ponechali si Rusové pro své jeviště a myslím, že jí užívají podnes.

S podzimem, kdy ruští vojáci opouštěli hromadně frontu a žádali práci v závodě, dočkali jsme se konečně odchodu do Žitoměru. Rusové, kteří nás znali, vyprovázeli nás až za ves. Mnozí nechápali, proč jdeme bojovat, když druzí vracejí se domů. Vzpomínám na jednoho ruského mistra, který se s námi loučil se slzami v očích a přál nám, abychom se všichni dočkali našeho osvobození.

NA ŠACHTĚ »USPĚNSKÝ« V RUČENKOVĚ

BR. HRADECKÝ

Smutno bylo v zajateckém táboře v Bachmutu ke konci léta roku 1915. Každý den odešel některý ze zajatců tam, kde byly řady dřevěných křížů, odkud již není návratu. Cholera, tyfus, typické nemoci snad všech zajateckých táborů, zahubily mnoho našich dobrých lidí. Proto každý chtěl se dostat z tábora na nějakou pěknou práci. V prvních dnech měsíce září 1915 objevil se v táboře zavalitý pán, který chtěl zajatce na práci do uhelných šachet. Byl to snad sám ředitel. Do šachty se však žádnému z nás nechtělo. Ozývaly se dokonce hlasy, že jest lépe zemřít v lágru tyfem, než se nechati v šachtě zabít. Jeden po druhém jsme byli vyslýcháni, jaké je naše povolání. Z tesaře se stal rázem cukrář, z truhláře hodinář, z povozníka přednosty stanice (patrně to má co dělat s jízdou!), z kováře zubní technik atd., takže po dlouhém výslechu nenašel ředitel, který chtěl

horníky, kováře a tesaře, ani jednoho z těchto řemeslníků, ač jich tam bylo (kromě horníků) dosti. Po domluvě s velitelem táboru slíbil nám, že nás nepošle do šachty, nýbrž že budeme pracovat jen na povrchu, nakládat uhlí a podobně a tak jsme se přece přihlásili. Že jsme se mylili a dostali jsme se potom velice rychle do šachty, je jiná kapitola. Dovezli nás na šachtu »Uspěnský« v Ručenkově u Juzofky v Jekatěrinoslavské gubernii, patřící akc. společnosti »Providans«.

Parta naše, byli to br. Konrád, Frühauf a já, která se »našla« již v Kijevě, těšila se na pořádné umytí a vyprání prádla, hlavně však na odvěšvení. V táboře nebyla voda ani na čaj, natož potom na umytí nebo vyprání prádla. Dostalo se nám té radosti a první dny plynuly na šachtě dosti vesele, neboť se o nás naši »chleboďarci« dobře starali. Avšak

Jekatěrinoslav.

za necelý měsíc se situace změnila. Přišel nový transport zajatců, mezi nimi asi 30 Čechů, takže nás bylo všech Čechů asi kolem padesáti. Kromě nás tam bylo ještě asi 200 zajatců, převážně Poláků a Maďarů. Přinesli s sebou hojně hmyzu a poněvadž bylo málo místa, nechala správa dolů zhotoviti ještě jedny pryčny nad sebou, takže nás bylo v jedné světnici až 40 lidí místo dřívějších dvaceti. Že to nepřispělo k zvýšení čistoty, jest na bílé dni. Také naše strava se víc jak o polovinu zhoršila a zmenšila, což nám připravilo nezřídka teplou chvíli a spory se správou dolů. O naše žaludky stáral se »moc dobře« švec F. z Holic, který nám jednou uvařil v čaji i kocoura. Tak ubíhaly pomalu dny našeho trpkého zajetí.

Nemohu nezpomenouti smrti našeho dobrého hochy Frant. Maryšky, desátníka býv. 11. pěš. pluku, odkudsi od Příbramě. Umřel na tyfus brzy po příchodu na šachtu. V okresní nemocnici nechtěl ho nikdo pochovat a proto poslali pro nás, abychom si ho sami pochovali. Pohřbili jsme milého druha na stepi a u hrobu rozloučili jsme se s ním naší písní »Kde domov můj!« Vraceli jsme se smutně z pohřbu. U nemocnice čekal na nás felčar (lékařský pomocník), který si nás zavolal, abychom mu udali bližší data zemřelého za účelem oznámení Červ. kříži. Když felčar vyplnil příslušné listiny, obrátil se na nás touto otázkou: »Jaká jest vaše mateřská řeč?« Odpovídáme: »Česká.« »A jaké jste měli velení v armádě?« (myslel rakouské). »Německé.« »A v jakém jazyku vám čtou bohoslužby?« »V latinském.« Tu felčar položil péro a povídal: »Takový národ jsem ještě neviděl.« Tato poznámka učinila na nás hluboký dojem.

Uběhla zima a na jaře dolétl k nám první hlas Svazu čsl. spolků na Rusi. V hluboké šachtě, za noci a nikým nevyrušovaní, ustavili jsme brü Konrád, Frühauf, Hošek a já jakýsi tajný výbor a ihned navázány byly styky s Kijevem. Z Kijeva nám radili přihlásiti se zatím do Svazu. Došly první české noviny a s dychtivostí četli, ba hltali jsme každé slovo. S radostí jsme se dočetli, že máme již dva pluky vojáků-dobrovolníků, kteří se bijí za naši věc. Za to v naší svět-

nici rozpoutal se prudký boj s odpůrci našeho počínání. Za nedlouho však naše organizace čítala již deset »vlastizrádců«. Přihlásili jsme se do vojska a urgovali naše odeslání. To bylo v létě 1916.

Zatím se však náš stav na šachtě stále zhoršoval. Na podzim došla zpráva, že umřel císař František Josef. Uvítali jsme tuto zprávu s povděkem, neboť umřel jeden z největších našich nepřátel. Švec F. utekl ze světnice, když jsme oslavovali smrt Jeho Veličenstva.

Zatím v druhých světnicích bylo smutno, dokonce z jedné světnice, kde byli Maďaři a Poláci, byla slyšena hlučná modlitba. Nemohli jsme však pochopiti, že ruská inteligence nám zazlívala naši radost nad smrtí odvěkého nepřítele. Také náš strážník, jménem Filip, germanofilský Polák, se nás stranil. Dokud tento strážník Filip nevěděl, že jsme se přihlásili do Družiny, byli Češi jeho miláčky. Avšak dozvěděv se, že jsme proti Rakousku, zle na nás zanevřel. Tak na Vánoce chtěl vši silou vyhnati do práce jednoho z Čechů jménem Drábka, který měl bolavou ruku. Počal jej bítí a spílati mu českých s . . . ! To pro mne a Konráda stačilo, aby v nás vzkypěla krev. Dali jsme mu vlastním jeho revolverem několik do nečisté pusy. Za to nás posadili právě na Štědrý den do katalašky (vězení) a jen čiperností a ochotou jednoho policejního úředníka, který nám Čechům byl nakloněn, byli jsme zachráněni od těžkého trestu, ba možná i před trestem smrti. Vráťvše se »z basy«, bylo nám vyslechnouti trpké narážky »o bratřech Slovanech« a pod. od našich odpůrců. To nás však v naši víře nijak neoblomilo.

Život na šachtě byl čím dál horší. Správa dolů nedávala nám žádné prádlo ani šaty. S velkou námahou podařilo se nám vyžebrati teplé kabáty. Nejvíce jsme měli — vši. Ze Svazu nás stále utěšovali, jen abychom měli strpení, že nás brzy povolají, neboť vláda (Stürmerova) zakázala nábor dobrovolníků. Do této atmosféry spadá malá historka.

Jednoho dne přišel jsem z denní směny a br. Konrád odcházel právě na směnu noční. Pozdravili jsme se krátkým »Nazdar«. Tomu přihlížel vrchní inženýr dolů. Zavolal si mne

a řekl: »Tys Sokol?« »Ano,« odpověděl jsem. »A ty také?« »Ano,« povídá Konrád. »Jsem taky Sokolem, ale ruským,« rozpovídal se proti svému zvyku inženýr. »Znám Prahu dobře, byl jsem tam na studiích a též na sletu v roce 1912. Češi jsou velice inteligentní lidé.« Nevěřil jsem svým uším. Točila se mi hlava. Konečně jeden člověk, a k tomu Rus, který zná nás Čechy! — Prahu! Neboť kolem nás bylo moře nepochopení, zvláště inteligence dívala se na náš odboj nedůvěřivě. Okresní náčelník nechal dokonce br. Hoška zavřítí za to, že řekl, že chce do ruské armády, a on, okr. náčelník nemohl pochopiti, jak

pakáž — jeden Austriák.« Nevěděl jsem, mám-li plakat a když se hoši, kteří na výsledek netrpělivě čekali, tento dozvěděli, řekli: »To není pravdou, že ten člověk byl v Praze a že zná Čechy.« A s novou chutí a větším zápalem pracovali jsme jak na šachtě, tak i v organizaci. Na šachtě si nás za naši přesnou práci oblíbili, zvláště vrchní montér nechtěl nikoho jiného ke strojům a pumpám v šachtě, než dobrovolníky, ač našemu odboji přes všechno vysvětlování nerozuměl ani za mák.

Příhoda s inženýrem byla vodou na mlýn našim odpůrcům a švec F. nám všem slibo-

Skupina zajatců — dobrovolců.

může člověk zraditi svého císaře a jít za ruského cara bojovat.

Slova inženýrova vzbudila v nás novou naději a hned druhý den bylo usneseno vyslati k inženýru deputaci s prosbou, aby nám dal čistý byt a prádlo, že budeme rádi pracovat, jen abychom mohli žít jako lidé.

Byl jsem zvolen, abych tlumočil naše přání inženýrovi. Ovládal jsem dosti dobře ruštinu a s tlukoucím srdcem otevřel jsem dveře kanceláře. Přivítal mne přívětivě, a vyložil jsem mu naše stesky. Připomenul jsem, že jsme lidé kulturní, jak sám na vlastní oči viděl a že chceme každou práci konati. Avšak jaká byla odpověď! Příkře mne odbyl a řekl: »Všechno jedno — Čech či Maďar, jedna

val, že nás po návratu všechny oběsí na černém provazu.

Zima uběhla za samých sporů mezi námi. Tak nás zastihla revoluce. Nová naděje nás vzpružila. Naše organizace vzrostla zase o několik lidí. Nastalo opět psaní do Kijeva a prošení o zařazení k vojsku, při čemž nás podporoval neúnavný okresní důvěrník, br. Brož, majitel blízkého pivovaru. I režim na šachtě stal se vlivem revoluce snesitelnějším. Dosáhli jsme toho, že všichni Češi, přihlášení do vojska, byli přestěhováni do čistého baráku. Strava a plat byly nám zlepšeny. Netrpělivě však očekávali jsme povolání k pluku. Mezitím zúčastňovali jsme se různých projevů a oslav, kterých bylo všude

hojnost. Při takovémto projevu (bylo to 1. května 1917) nechal nás všechny Čechy, kteří jsme manifestovali s Rusy, zatkout a zavřít do tábora mezi Němce a Maďary jeden důstojník, který byl tuším Polák a jako takový »dobrý přítel« nás i Rusů. V táboru zakusili jsme zase německou kulturu, neboť tito »kulturtrégři« nás i náš prapor poplivali. Na zakročení dělnické rady byli jsme večer propuštěni a důstojník onen byl degradován. Že nám tato příhoda vynesla hodně úsměšků

X

a urážek od našich odpůrců, jimž jsme říkali »skrčenečkové«, neboli »skrčenci«, proto, že se krčili v zajetí a nechtěli do vojska, jest na bílé dni.

Nic však nás již nemohlo zkrušiti a toužebně očekávané chvíle dočkali jsme se ke konci května 1917. Ještě dalších deset dobrovolníků se k nám v den odjezdu přidalo (švec F. z Holic s námi nejel — ten pletl na nás černožlutý provaz) a por. Pašek odvezl si nás spolu s jinými k 5. pluku do Borispolu.

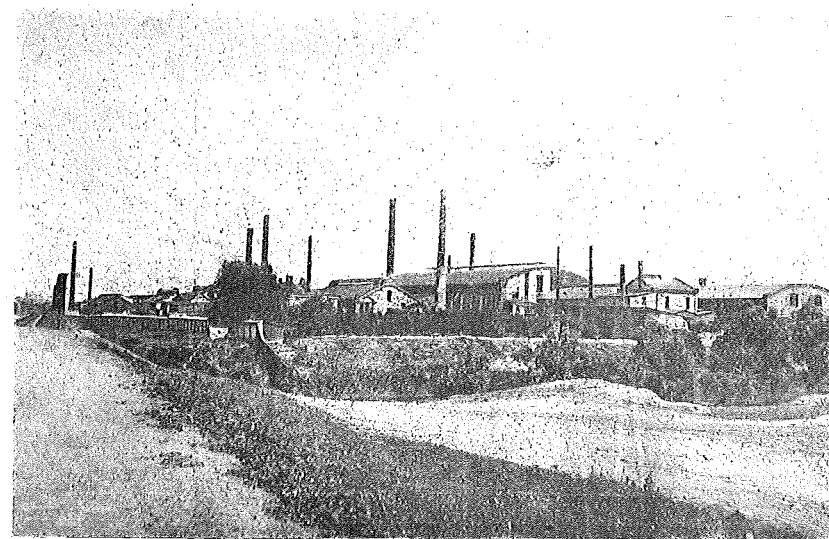
NA KRASNOPOLSKÝCH RUDNIKÁCH

FLORIEN ZAPLETAL

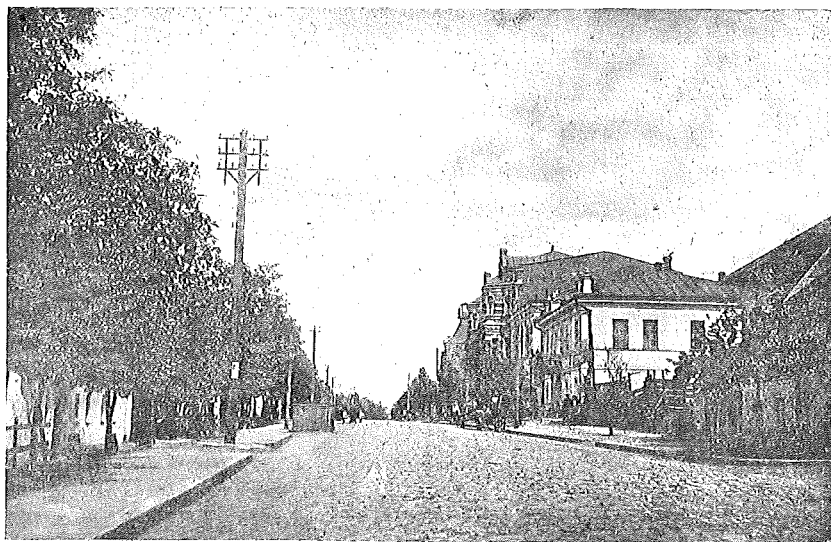
Z Darnice, kde jsem nepobyl dlouho, dostal jsem se do zajateckého tábora do Obojan v Kurské gubernii, kde byli téměř sami Češi. Když jeden Rus hledal dva mlynářské dělníky, přihlásil jsem se i já, ale zatím mě už o své vůli přihlásil šikovatel od 8. pluku na černou práci na rudník (doly na železnou rudu). Protesty nic nepomohly. 28. září 1925 vezli nás úzkokolejnou drahou na rudníky do stanice Klejumichelové a pak dále železnicí přes Charkov do stanice Lozovaja Pavlovka, od níž 15 verst nacházely se Krasnopolské rudníky. Bylo to v Jekatěrinoslavské gubernii.

Poněvadž jsem znal již dosti rusky, stal jsem se perevodčikem (tlumočnickem) v kanceláři. Dne 2. října hoši nastupují práci v dolech, ale jsou téměř nazi, neboť cestou všechno se sebe prodali. Dostali nové prádlo... Jídla bylo dost. Denně dostávali jsme

16 kostek cukru a dva funty bílého chleba i více. Rozdělení, jakož i dohled na kuchyň měl jsem sám. S počátku vařily nám dvě Rusky, ale na naši žádost byly zaměněny za naše kuchaře. Tuto práci perevodčika v kuchyni i v kanceláři dělal jsem tři měsíce k plné spokojenosti našich lidí i správce dolů, žida Dochmanna. Brzy začali mi však někteří záviděti a rakouský kaprál J. Bubník mě očernil u doktora, že jsem na takovou funkci mlád a on starý poddůstojník, že musí dělat. Doktor mi všechno řekl, a já v návalu hněvu jsem mu řekl, aby si ho tedy vzal, a sám, že půjdu na práci do šachty. Bubník, který se skutečně stal mým nástupcem, mně však nijak neublížil. Díky své oblíbě, dostal jsem pěkné místo v kotelně, kde jsem pracoval 8 hodin denně za slušný plat 5 rublů 20 kopějek. Za dozorce jsme měli Čerkese, kteří s námi zacházeli vlídně.

Luganské závody.

Lugansk — Kazaňská ul.

V únoru 1916 přišlo nových 150 zajatců a s nimi nový převodčík Polák, četař Socha. Naši teprve nyní viděli, jak důležité to bylo místo, neboť Socha obsazoval všechna lepší místa Poláky, Němci a Maďary. Češi pracovali téměř výhradně v šachtě. Vycházení samostatně jsme sice nesměli, ale přece někteří tajně chodili na zálety. Strážníci hlídali zajatce velmi přísně a dopadli-li někoho, zbili ho nemilosrdně. Oděv náš schátral a chodili jsme jako cikáni v roztrhaných hadrech a v lýkových »čuňatech« na nohou. Kdo si koupil civilní oblek, ten mu vzali a nebylo odvolání. V půli března 1916 jsem napsal stížnost vojenskému náčelníku do Luganska a odvolává se na naše slovanské cítění, prosil jsem o nápravu. Odpovědi jsme však nedostali. V listopadu dostaly se mi do rukou na sousedních dolech první výtisky »Čechoslovana« a »Čechoslováka«. Ihned jsem je objednal, ale ze 70 Čechů nás je četlo — jen 5. Sklidili jsme za to jen nadávky. Po jedné větší rozepři přihlásil jsem se do vojska a za mnou Fr. Matouš z Mostu.

V srpnu uteklo několik Maďarů a jeden Němec a následek toho byl — zostření dohledu. V tom zemřel převodčík Socha a na jeho místo jsem nastoupil opět já. V březnu r. 1917 byl jsem zvolen oficiálně důvěrníkem naší malé organizace, která čítala pouze 6 členů. Bylo nám lhostejno, jak na nás ostatní pohlíželi, jen jsme se divili tomu, jak na nás koukali ti bývalí staří vlastenci a náčelníci »Sokola« atd. Tomu zapisování rakouských šikovatelů do svých »černých knih« jen jsme se smáli.

V červnu přijel k nám jako emisar český důstojník poručík Pašek. Celý rudník byl na nohou. Do vojska se jich přihlásilo i s námi 15, dodatečně 7. Náš správce chtěl hochy hnát ještě na noční šichtu, ale na zakročení poručíka Paška toho nechal. Od té doby byli jsme volni, strážníci na nás už nemohli. Po výplatě 260 rublů odešli jsme 28. června na sousední Branský rudník na dráhu. Nádraží bylo přeplněno obyvatelstvem. Loučili se s námi jako s vlastními syny. Do Borispolu jsme přijeli 30. června r. 1917.

X

PO PRVÉ V ŠACHTĚ

Z VYPRAVOVÁNÍ J. STRAKY

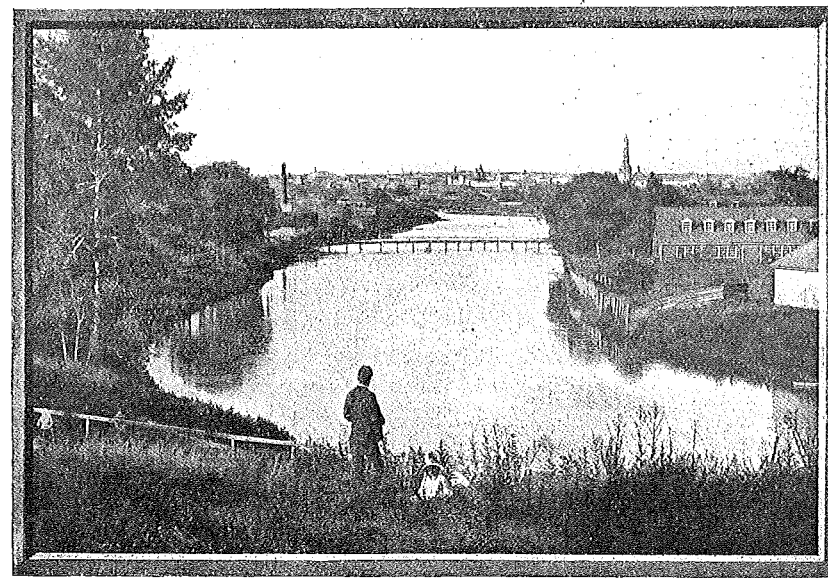
Městečko Ingulec leží v železném království, daleko za Charkovem. Rozkládá se se svými třemi kostelíky přímo proti nádraží, v němž jsme se octli po dlouhém putování Ruskem. Proti nádražní budově se táhne dlouhá rampa na sypaní železné rudy do vagonů a k rampě vedla lanová dráha, jako je v Král. Dvoře u Berouna, po níž stále se šinul jeden vagoněk za druhým. Dole v údolí je říčka. Vedli nás ulicemi dělnických domků do velkých baráků z bílého kamene, které staly se naším sídlem.

Bylo nás tu dle národností asi sto Čechů, padesát Slovinců, padesát Rumunů a Rusínů. Náš rudník*) jmenoval se »Široký«, stejně jako městečko, které bylo nedaleko.

*) Rudník — doly na železnou rudu.

Na jih byl rudník »Dubová Balka«, na severu hraničily naše doly s rudníkem doneckým. Dále na sever bylo ještě několik dolů. Dole u řeky byl velkostatek »Zelená« a na sever od městečka »Širokoje« byla téměř celá židovská kolonie Ingulec. Náš rudník byl asi sto verst vzdálen od města Chersonu.

Nejprve pracovali jsme na povrchu země a sice nakládali jsme rudu do malých truhlíků, které se hnaly potom k výtahu, kde je vytahovali, vysypávali do malých vagonků a prázdné opět spouštěli. Práce nám ubíhala a celkem nás dosti těšila. Svobody jsme nepožívali téměř žádné. Strava nebyla zlá, avšak šatstvo nedostali jsme vůbec, takže v zimě mnoho jsme vytrpěli. Když počaly první deště, tu jsme dokonce zahá-

Krajina u Charkova.

jili stávkou, která však následkem toho, že se našlo několik stávkokazů, skončila našim neúspěchem. Stávkovali jsme později ještě několikrát, s různým výsledkem. Někdy jsem pracoval i při nakládání a sypaní hlíny s děvčaty, což se mi dosti zamlouvalo. Nejraději jsem pracoval na nočních šichtách, neboť tu bylo poměrně nejvíce klidu. Konečně dostal jsem se také do šachty, která na mne učinila hluboký dojem svým ponurým tichem a temnotou. Vlastně to ticho se nedá ani nazvat pravým tichem, neboť neustále bylo slyšet zvuky praskajícího dřeva anebo padajícího kamene. Bylo to takové

lovala okolí přede mnou. Prvý dojem nebyl ovšem příjemný, neboť chodba byla přímo na sřícení a sotva, že jsme ušli padesát metrů, museli jsme lézt po čtyřech.

Byly tu však úzké koleje, známka to, že zde již býval život. Za tímto kusem pro sřícené štoly byla vytesána veliká komora, v níž byl sklad pilířů a desek, i jiného dřeva pro práce v šachtách. Za tímto skladištěm proudil již život a bystře běžely vagonky. Nejprve jsem pracoval na tak zvaném pětadvacátém horizontě, kde jsem čistil chodbu a shazoval mokrou hlinu průduchem dolů, do nižšího, to jest třicátého horizontu.

Město Cherson.

ponuré, zlověstné ticho a připadalo mi, že vše, co jest v tomto okamžiku v šachtě, že vše má býti pohlceno. Říká-li se o někom, že jest jednou nohou v hrobě, může se o těch, co jsou nuceni pracovat v šachtách, směle říci, že jsou tam oběma nohama. Neboť zdvihneš-li lampičku nad hlavu a vidíš ty zborcené stropy, mimoděk ti mráz přebíhá po zádech. Vchod do šachty byl po žebřících. To byla doba, nežli jsme je slezli! Na pátém žebříku prorážela skrze stěny voda a když jsem byl hlouběji, padala mi za krk. Byla studená jako led. Konečně jsme se octli dole. Rus, který sem šel se mnou, otevřel dveře, a já po prvé v životě vešel do říše tmy. Lampička blikala a slabě osvět-

Byla to již dávno opuštěná chodba. Zablácen a promočen pospíchal jsem z práce, maje za sebou již zkušenosti prvního dne, prožitého v šachtách. Na pochodu po žebřících už to nešlo tak rychle, jako ráno dolů. Vylezl jsem, těžce dýchaje. Jak krásně bylo na povrchu. Modrá obloha nade mnou, slunce oblévalo vše posledními paprsky. Ohlédl jsem se zpět do té tmavé díry a když jsem si uvědomil, že ode dneška budu v těchto místech pracovat, a Bůh ví jak dlouho, něco mne stisklo u srdce. Ale za chvíli doma, mezi svými, jsem zapomněl na ty prvé ošklivé domy a u mísy guláše jsem již se smíchem vyprávěl druhým o svém strachu, který jsem zažil v šachtě.

Zvykl jsem si na práci, jako všichni druzí. Prodělal jsem všechny možné druhy práce na povrchu i uvnitř, v dolech. A vydělával jsem si tak v pravém slova smyslu v potu tváře a svými rukama zajatecký žold. S počátku jsme plat měli špatný. Za třináct šicht dostal jsem dva ruble, šedesát kopějek. Leč bylo tu tehdy velmi levně. Libra kostkového cukru stála šestnáct kopějek, libra dobrého salámu pětadvacet, bílého chleba čtyři a výborné cigarety dvacet kusů šest kopějek. A to již Rusové nařikali, jaká je to dražota. Chápali jsme tak, jak asi v době míru muselo tu býti báječně lacino. Stravu jsme měli dobrou, neboť jsme měli svého kuchaře. Ale život celkem ubíhal nám nudně. Ani jsme se nenadáli a přiblížily se vánoční svátky, které byly bídné.

Právě o těchto vánocích začal mezi námi a správou dolů spor o mzdu, neboť nedali nám, jak bylo v Charkově smluveno po dvacetipěti kopějkách na den, nýbrž mnozí dostali dokonce jen pět kopějek, takže jeden náš kamarád bral za měsíc jeden rubl dvacetpět kopějek. Došlo ke stávce, která trvala téměř týden a skončila celkem tak, že nebylo ani vítězů, ani poražených. Vpadlo nám do zad několik Rumunů, kteří později, když přijel nový rumunský transport, pokusili se na svůj vrub o stávkou novou, ale žalostně ji prohráli.

Tak plynul mi život na šachtě, tu klidně, tu bouřlivějším tempem, až konečně na jaře druhého roku dostal jsem se na polní práci v Chersonské gubernii, odkud jsem šel pak do vojska.

X

NA DOLE V KRINDAČEVCE

Z VYPRÁVOVÁNÍ KARLA RICHTRA

Jako zajatec na podzim v roce 1915 nejprve jsem přišel do zajateckého tábora v Dárnici, kde však nepobyl jsem dlouho. Již 2. října odvezli nás do Charkova přes Poltavu, kde jsme byli ubytováni za městem v cihelnách, mezi několika tisíci zajatců všech rakouských národností. V Charkově jsme byli několik dnů. Život v charkovském táboře nelišil se ničím od života v jiných lagrech a brzy jsem zatoužil dostat se z něho pryč. V charkovském táboře byli jsme z cihelen později převedeni do velké tříposchodové bývalé továrny na nábytek, kde byl již život poněkud příjemnější.

V polovici října přišel do kasáren jakýsi pán a za chvíli se roznesla zpráva, že hledá dělníky do šachet. Mým ochráncem v zajetí byl lenešický občan Oliva, kterému jsem říkal »statík«. Bylo mu již dvačtyřicet let a nahradil mi, mladíku ještě osmnáctiletému, po celou dobu zajetí otce. Tento můj ochránce, který ve svých mladých letech také kdysi dělal na šachtě někde na Mostecku, rozhodl se, že se přihlásí za horníka a vzal mne s sebou. A tak dostali jsme se na důl Krindačevka, v donské oblasti. Majitel byl patrně Němec a nazýval se Jakovenko. Důl Krindačevka nalézá se na odbočce trati, která spojuje donské město Rostov s pobřežním městem Taganrogem, ležícím na břehu Azovského moře.

Přivítalo nás městečko s domečky jako klíčky, po většině dřevěnými a pestře natřenými, s pěknými verandami a plechovými střechami, nabarvenými zeleně nebo červeně. Široké ulice byly nedlážděné a plné prachu, chodníky byly ze dřeva a místy již úplně vyšlapány. Městečko vzniklo ne-

dlouho před válkou a na jeho rychlý rozvoj měl právě vliv průmysl hornický, neboť se zde dolovalo antracitové uhlí, které svojí jakostí bylo známo po celé Rusi. Na bazaru bylo plno bud a stánků, přeplněných zbožím, k našemu uchu doléhal rozhovor všemožných jazyků a překvapení občané si nás zvědavě prohlíželi.

Šachty nalézaly se za městem, na mírném kopečku, který oddělovalo malé údolí, jímž protékal bystrý potůček z nedalekého rybníka. Ubytování jsme byli v kamenných barácích, v nichž bylo již asi sto zajatců, kteří sem byli již před měsícem dopraveni z Asie. Překvapila nás dostatečná a dobrá strava, zejména bílý, pšeničný chléb, který nám přirozeně po černém zajateckém chlebě velmi chutnal. Také jsme se mohli po prvé rádně vykoupati. A tak jsme se začali jinak dívat na svět. V naší světlici sešlo se nás asi dvacet a nejveselejším z nás byl Pražák, Alois Pěkný, výborný komik, který později ve vojsku se stal miláčkem divadla prvního pluku Mistra Jana Husí, kde hrával úspěšně ženské úlohy.

Celá šachta se rozkládala na mírném návrší a kol dokola se táhly šachty ostatní, spojené zvláštní železniční vlečkou. Majitel naší šachty vlastnil několik dolů a později při zakládání zahrady mluvil jsem s jeho chotí, která znala Čechy, neboť jezdívávala před válkou do Karlových Varů a znala osobně dr. Kramáře, Klofáče i jiné.

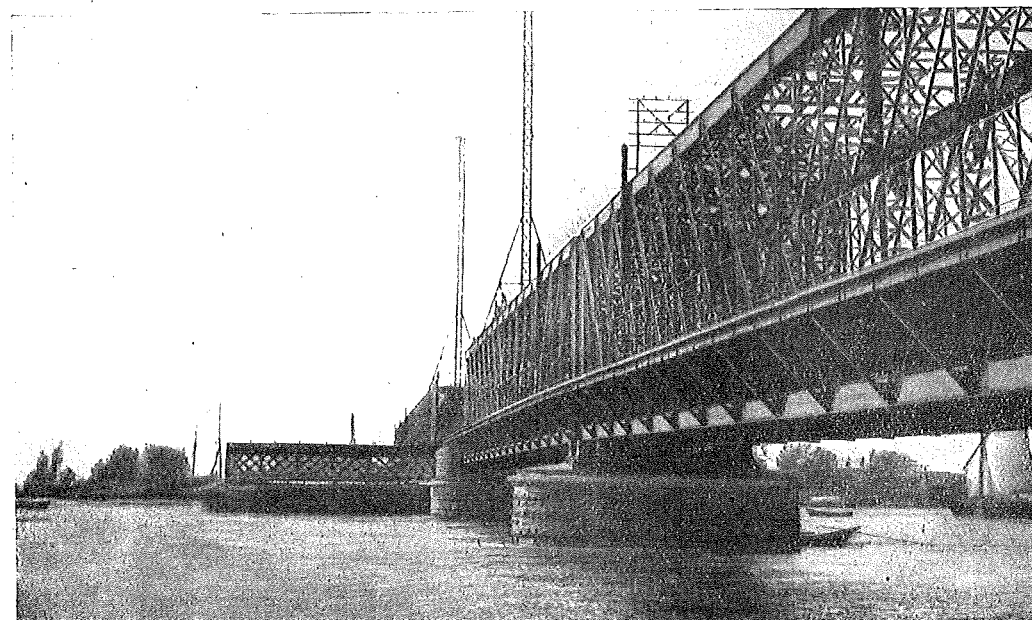
Dne 24. října 1915 přišel jsem po prvé do šachty. Výtahem jsme nemohli sjet, poněvadž byl poškozen a tak nás vedli větrnou chodbou, která ústila v nedaleké rokli do nitra země. Dokud jsme viděli od denního

světla, tedy nám to jakž takž šlo. Ale jakmile nám svítila na cestu naše malá lampa, cesta stávala se neschůdnější a co chvíli jsme narazili hlavou o kamenné stěny až to dunělo. Na hlavní chodbě u elektrické lokomotivy, která tahala vozíky s uhlím, očekával nás již mistr, aby nás rozvedl po práci. Nás s Olivou zavezl na šestou »lávku«, poněvadž jsme chtěli zůstat u sebe. Zdálo se nám to nekonečné, kam nás vede; ušli jsme asi tři kilometry. Měli jsme čistiti kanály, aby mohla lépe odtékat voda. Jakmile nás »desátník« opustil, obklopilo nás hluboké ticho a obešla nás hrůza. Konečně

byl zadržel. To byl můj první dojem ze šachty.

Netrvalo to však dlouho a brzy jsem se v práci v šachtě zapracoval, uvykl jsem všemu nebezpečí, ba často chladnokrevně jsem si z něho dělal i žerty. Byl jsem dán k ruce bývalému horníkovi, který pracoval doma a v Německu v šachtách, takže mne se vším obeznámil. A ze mne stal se »dokonalý« horník.

Později jsem pracoval na zahradě v nemocnici a ve vile našeho závodního, jemuž jsme říkali »trhan« pro jeho hrubost. Tak

Železniční most u Rostova na Donu.

Oliva, jako starý »horník«, dodal si odvahy a pomalu jsme začali pracovat. Zápach v dole byl hrozný, kolkolem všude na dřevě samá houba, hnijící odpadky, atd. . . Naši horníci všeobecně říkali, že něco podobného u nás by nebylo trpěno a odsuzovali tyto ruské poměry nejostřejšími slovy. Konečně se nám zdálo, že již doba pokročila a že snad na nás zapomněli. Sebrali jsme se a brali jsme se opatrně opět k východu, až jsme se dostali k místu, kde stály vozíky. Zde již poznali jsme dveře, jimiž jsme přišli a marné bylo volání »desátníka«, abychom zůstali. Mazali jsme ven a nikdo by nás ne-

prošli dvoje vánoce v r. 1915 a 1916. Ty druhé byly již veselejší, i svoji muziku jsme dokonce měli. Také organisování jsme již byli a v lednu sehráli jsme divadlo »Strásidlo v dílně ševcovské«. Úspěch byl ohromný a proto jsme se rozhodli sehrát i pro širší ruské obecnost velké válečné drama: »Máti, máti, Jeníček se vrátí«. To bylo již v době revoluce, kdy nám bylo volněji a nastaly jiné poměry. »Trhan«, který měl u dělnictva vroubky, uprchl jedné noci i s rodinou do Rostova na Donu. Všude se »mitingovalo«. 1. května slavili jsme spolu s ruským dělnictvem a oslavy účastnilo se

Slavnost dobrovolců 1. máje.

na 4000 dělnictva ze všech dolů v okolí. V červenci začali již odjíždět první dobrovolci do vojska na základě agitace taganrogských. Ale důvěry v celou věc stále mnoho nebylo.

Naše organizace však sílila den ode dne, důvěrníkem byl František Hladovec, o vše se pořádně staral, agitoval, ale sám jasně prohlásil, že, když byl v Přemyšlu zajat, tak

se zařekl, ať se s ním děje cokoli, že zbraň do ruky nevezme, a také slovu dostal, do legie nevstoupil; teď po válce jsem se s ním sešel u nás, když byl v Lounech na komunistické schůzi, a říká totéž jako dříve, naši akce však neodsuzuje.

V prosinci přijel konečně mezi nás emisař a 30 nás přihlásilo se ihned do vojska a odjelo, ostatní nás později následovali.

X

U NĚMECKÝCH KOLONISTŮ

JINDŘICH HRUŠÁK

O půlnoci rozlehl se po dárnickém táboře výkřik: »Slovanský transport«! Rychle jsme vstali a šli za volajícím hlasem. Blízko vchodu do tábora řadili se již slovanští zajatci. Němci a Maďaři, kteří honem chtěli dělati také Slovany, byli bití jako žito. Sédli jsme do dobytčích vagonů a jeli do Oděsy, kde jsme měli vykonávat zemědělskou práci. Cesta nám trvala asi tři dny. V samé blízkosti Oděsy spatřil jsem po prvé Černé moře. Byl krásný slunečný den a povrch klidné hladiny leskl se jako roztavené stříbro. Na nádraží přišla se na nás podívat velká část Oděsy. Byli jsme prvními zajatci v tomto městě a proto jsme se ani nedivili, když si nás ruský lid zvědavě prohlížel. Nic na nás nebylo. Tváře bílé jako jejich, ani kopyta na nohou jsme neměli, a když jsme jim zodpověděli otázku, jestli u nás svítí také slunce a hvězdy kladně, zcela uspokojeni řekli si každý pro sebe »adinakovo«.*)

Bylo nás kolem osmi set a byli jsme nejprve ubytováni v prázdných sýpkách, kde nám nyní nastal fádňní život. V poledne jsme dostali velkou porci chleba, tvarohu a soleného sádla. Rozdílka musela se díti rychle, protože celé mraky much pokrývaly zásoby a tak při dělení několik lidí muselo nad mísami mávat přikrývkami ve vzduchu, aby byl zabráněn přístup té spoustě havěti. Za několik dní udělali nám návštěvu místní Čechové, informovali nás o událostech na Rusi a po jejich odchodu bylo vidět, že některé símě padlo do kypré půdy. Začaly první debaty a rozhovory.

V tomto táboře byli jsme jenom dočasně.

Ruští sedláci začínali si odvádět zajatce na práci, ale někteří si vybírali výhradně ty, kteří měli mozolnaté ruce. Usoudili jsme z toho, že to jsou nějací chamtivci a rozhodli jsme se, že půjdeme raději k Němcům, kteří na to nehleděli a domnívali jsme se také, že jsou nám kulturně bližší. A tak jsme se dostali k německým sedlákům.

Já ještě se dvěma hochy dostal jsem se ke statkáři Janzerovi. Zavedli nás do čistě vybílené komory a dali nám k večeři mléko a bílý chléb. To se nám zamlouvalo, ale byli jsme zklamáni hned noclehem. Přivedli nás do prázdné stáje a uložili do žlabu, vyplněného troškou sena. Již za tři hodiny nás vzbudili k práci. Nejprve sedlák nařídil mi krmiti koně. Choval jsem se však tak nemotorně, že jen vrtěl hlavou a ještě téhož rána přenechal mně svému sousedu Heronovi, kde nás bylo pět zajatců.

Vesnice byla čistě německá a jmenovala se Antonovka. Od Oděsy jsme byli vzdáleni na 150 verst po řece Buğu. Asi 15 statků menších i větších, z nichž některý měl až 1.200 desjatin půdy, bylo rozloženo po obou stranách cesty, která se táhla právě středem vesnice. Budovy obytné i hospodářské byly dosti výstavné a účelné na svoje okolí, ale způsob práce byl téměř ruský. Kolonie byla založena za doby carevny Kateřiny s vydatnou podporou státní. Voda k pití byla v celé vesnici v cisternách při každém statku, tedy dešťová a vždy dosti zapáchající. Pod vesnicí v hlubokém úvalu se nalézal veliký rybník, který se plnil vodou jen za velikých dešťů. Nad rybníkem byla neveliká vinice, rozdělená na tolik částí, kolik bylo ve vesnici usedlíků. Vino-

*) Stejně, jako u nás.

hrad vroubilo zepředu několik vzrostlých stromů moruší. Jinak kolem všude samé pole a pastviny.

Život v této kolonii byl neobyčejně rušný. Bylo koncem června, právě přede žněmi. Strava byla slabá. Nejhůře bylo se snídání, protože se nám za velkého horka nechtělo do horké nudlové polévky. Museli jsme se učit jezdit na koni bez sedla, protože se tam vůbec pěšky nechodí. S počátku pro svoji neohrabanost byli jsme na posměch kde komu. Pracovali jsme pouze v kalhotech, s košilí navrch, bez čepice a bosí. U pasu jsme měli každý pytlík s machorkou a papírky. Záhy chystalo se již všechno na pole, neboť nastávalo kosení.

Na několik vozů naložily se plevy, mouka, seno, sudy s pitnou vodou a náradí a všichni, staré baby, děvčata, děti i muži vypravili se na cestu. Jeli jsme tryskem dvě hodiny a dojeli na místo. Spali jsme na zemi, přikryti pláštěm a hned druhý den nastala horečná práce. Od dvou hodin ráno do desíti hodin večer. Na dvou rozích obrovského lánů pole byly postaveny sudy s vodou a k nim vše směřovalo jako k oase na poušti, napítí se v největším chvatu vody.

Do jednoho žacího stroje byli zapřaženi tři koně, kteří kosili v běhu po celé dvě hodiny, pak byli vystřídáni jinou trojkou a tito odpočívali do té doby, až na ně zase přišla řada. My jsme odpočinek neměli žádný. Žalo se žito a my jsme vázali do snopů. Nejprve jsem to opravdově zkusil, jestli stačím. Šafář mi ukázal, jak se to dělá. Dovázal snop, v běhu ke druhé hromádce cestou sebral hrst slámy, opět v běhu uvázal povříslu a vázal snop druhý. Nemohl jsem nijak stačít. Zbývaly ještě tři, čtyři hromádky a již okolo mne zase ujížděl žací stroj, tvoře řadu druhou. Tato práce trvala tři týdny. Vždy po týdnu jsme se vrátili v sobotu pozdě večer domů. Také pouze v neděli jsme mohli mluvit s hochy z druhých statků. V neděli jsme si prali prádlo a koupali se v rybníku. Voda v tomto rybníku byla neustále žlutě šedavá a páchla bahnem. V poledne se nikdo nesměl koupati, jelikož v tu dobu z pastvin se úprkem přihnala stáda koňů, skotu, prasat, která sama vycítila dobu k napájení a se šílenou

rychlostí v mračnech prachu seběhla s hlubokého svahu do rybníka, přeplavajíc ho až na druhý břeh a cestou ukájejíc žízeň.

Po třech týdnech nastala práce jiná. Mlátilo se. Za statkem byla postavena parní mlátička, přijednání ještě noví robotníci, takže nás již bylo s ruskými 35 lidí. Deset až dvanáct for neustále jezdilo na pole pro obilí a přímo s fúry podávali do stroje, pod kterým se topilo slamou. Všichni jsme spali venku, ačkoliv jsme byli přímo doma. To je tam již takový zvyk. Mlátili jsme se sousedem dohromady.

Špatné zacházení sedláka s námi přivedlo nás konečně do sporu a zahájili jsme dokonce i stávkou. Tři největší buřiči byli jsme posláni do městečka Kovelovky na řece Bugu, kde jsme byli zavřeni do šatlavy. Zle nám tam však nebylo. Mužici se seběhli a dokonce nás pustili ze šatlavy na dvůr a vyptávali se nás, proč jsme zavřeni. Vysvětlil jsem jim, jak nás sedlák utiskoval a jací jsou Němci naši nepřátelé. Mužici měli z nás radost, protože neměli také Němce rádi a často, když projížděli městem, kamenovali jejich povozy. Večer si pro nás sedlák musel přijít, protože ostatní bez nás nechtěli dělat. Nezvítězili jsme, ale nebyli jsme také poraženi.

Za čtrnáct dní bylo vymláčeno a nastalo čištění obilí, které trvalo týden. Sedlák se netajil, že nás pak odveze do Oděsy a skutečně jedné neděle nám řekl, abychom se připravili na cestu. Žold nám však nevyplatil. Odvezli nás opět do Kovelovky a odtud do Nikolajeva. Zde jsme pobýli čtyři dni, nedostávali jsme vůbec jísti a žili jsme jen z milostí ruských lidí. Stěžovali jsme si na našeho chlebodárcce, sedláka Herona, že nám nezaplatil a tento byl povolán ihned k pristavu.*) Sedlák přijel a ihned nám nabídl pět rublů, každému prý rubl na čaj. Nechtěli jsme peníze přijmouti, protože nám byl dlužen po osmnácti rublech. Lišák strčil však peníze jednomu strážníkovi a ten nám je mermocí vnutil. Věděli jsme, že jsou všichni podplaceni a tak jsme konec konců peníze přijmuli. Pátý den k večeru vypravili nás pěšky do Oděsy.

*) Pristav = policejní úředník.

Avšak za nedlouho přijel za námi na koni strážník, abychom se vrátili, že si pro nás přijel jeden ruský sedlák. A tak jsme se vrátili, ač neradi, a dostali jsme se tak k ruskému sedlákovi, u něhož se nám nedařilo o nic lépe, než u Němců. Byl to jediný statek uprostřed nedozírné pláně. I zde se už práce vlastně chýlila ke konci, ale sedlák nás potřeboval, poněvadž měl 150 státních koní. Práce tu bylo dost a jídla málo. V neděli jsme jezdili koňmo do blízké Petrovky, kde bylo mnoho Čechů, spojení s kijevským Svazem už jsme navázali dávno a platili daň.

Až do 15. ledna bylo teplo, jako by ani

ustále jsem o tom přemýšlel. Já jsem se rozhodl vlastně se pomstít za matku a za všechny ostatní, kteří doma zůstali hladoví proto, že si Rakousko vzpomnělo válčiti. Šel jsem z povinnosti. Jinak přece kuře bych nemohl zabít. Sedlák s počátkem jara věděl, že zajatců si musí hledět. Chersonská gubernie byla plná uprchlíků-zajatců. Začal vařit čaj, ba i kávu a tak jsem se svým rozhodnutím zůstal sám.

Po prvé ruské revoluci odebírali část zajatců od sedláků a dávali je soldatkam.*) Do vojska mě nevolali a tak jsem se dostal k soldatce Natalii Potopteckové.

Oděsa, Sobornaja ploščad.

zima se nechtěla objevit. Ale 16. ráno celá step byla zasněžena a vítr zvlnil spousty sněhu jako moře. Bez oděvu byla zima hrozná, ke všemu ještě před velikonoce nastal pověstný čtyřicetidenní ruský půst. Po 12. březnu nastala náhle obleva a s ní trochu lepší časy. Z Petrovky přijel na koni br. Růžek s přípisem od důvěrníka Tomše, že naše věc nepotřebuje už peněz, ale dobrovolce. Byl jsem již rozhodnut, ale druzí se nemohli rozhodnout. Mým ideálem bylo české vojsko s českým praporem. Tenkrát snad každý si myslel jenom na českého krále. O republice se nám ani nesnilo. Sám jsem měl boj za sebou. Nespál jsem mnoho nocí a ne-

Měl jsem se zde nejlépe a dělal samostatného hospodáře. Přede žněmi jsme pracovali na baštánu a vždy časně ráno jsme jeli prodávat do Nikolajeva na bazar dýně a melouny, jež u nás byly nejranější. Boty jsem již řádně neměl a chodil jsem neustále bos. Jenom v neděli, když jsem šel do města koupit si tabák a pivo, vypůjčil jsem si od hospodyně perka. Nastaly zase žně. Jednu neděli odpoledne jsem jel na pole pro obilí. Již z daleka na silnici jsem uviděl naše chlapce od N-ckého. Mávali mně z daleka a dávali znamení, abych zastavil. Neseme ti lístky z do-

*) Ženy vojáků, jsoucích v poli.

mová, a víš, co je nového? Jedněmi ústy všichni křičeli. Nu, co? ptám se. Naše brigáda je rozbitá. Poslední zbytky vojska házely pod sebe bomby, aby nepadly do zajetí. Zůstal jsem tak ohromen, že mechanicky jsem zastrčil první tři lístky z domova do kapsy, aniž bych je byl četl. Práskl jsem do koní a zběsile ujížděl na pole. V rachotu kol jsem chtěl zahlušiti slova, jež mi stále zněla v uších. Brigáda je rozbita. Rusy jsem od té chvíle nenáviděl pro jejich zradu. Teprve k večeru jsem se vzpamatoval a přišel na lístky v kapse. Byly od matky, bratra a sestry. Později se ukázalo, že zpráva o rozbití brigády není správná. Tak poplašeně psalo tehdy »Ruské slovo«.

Zvykl jsem si na své prostředí a pracoval dále den ode dne. Divná země a divné mravy. Ruské ženy jsou příliš žádostivé. Snad každému na venkově se přihodilo, že byl od nich vybidnut, aby šel s nimi spát. Chtěly jenom »poprobovat, kak eto s Austrijcem«. Nejdříve žádaly a pak dokonce prosily. A stalo se dokonce v německé kolonii, že když jeden náš jel z pole domů ve skupině děvčat na fůře obilí, tato se na něho vrhla se

žádostivým úmyslem. Musel kopat a bít kolem sebe, aby se ubránil, až fůru převrhli.

Nemohl jsem se dočkati chvíle, až pro mne emisar přijede, abych nabyl zase svobody a konečně abychom všichni, stmeleni jedinou ideou v nerozborný šik, postavili se proti našemu odvěkému nepříteli. V Oděse seděl vojenský náčelník germanofil, který z oděského újezdu nepustil ani jednoho muže. Nábohy byly povolovány občas a na krátkou dobu. Až konečně v červenci jedné neděle, kdy jsem si jako obvykle vyšel v perkách do města pro tabák, na zpáteční cestě jsem před vraty uviděl státi ruského vojáka s českou stužkou na čepici. Zdaleka se na mě usmíval a když se mne zeptal po jménu, řekl, že si pro mne přijel. Byl to náš emisar, který ač neměl povolení, přece na svůj vrub nás sebral. V Nikolajevě v českém pivovaře, kde jsme se všichni sešli, pochoval jsem otroctví. To byl práh do nového života. Ty doby, kdy jsem žil pod úroveň zvířete, záviděv mu, že je v teple a nosí mu jídlo, to bylo moje zajetí. Pak nadešla doba veliké slávy, kdy ruský národ se nám klaněl až hluboko k zemi.

MEZI TATARY

JOSEF VAVREČKA

Nikolajevsk . . . Město stepní, ležící na řece Irgiz, promíseno obyvatelstvem tatarským, křížováno širokými, rovnými ulicemi, uprostřed »cerkov« (kostel). Domky většinou nízké, jen zřídka jednopatrové a snad 1—2 dvoupatrové. Převážně dřevěné. Mezi nádražím a městem rozsáhlé dřevěné baráky, prý ještě z doby války rusko-japonské. Dočasně nás v nich umístili. Krokem do nich zmizela veškerá svoboda volnějšího pohybu. Na štěstí jsme se v nich ani neohráli. Převedli nás jednoročáky do zděné budovy vedle pošty, kde jsme byli po dlouhou dobu. Byla tu jedna prostorná místnost, skládající se ze dvou částí: v jedné jakási polovice slovan-ská, v druhé germánská. Tvořili jsme tu, až na Turky a Bulhary, bývalou koalici rakousko-německou. Zastoupení byli Češi, Poláci, Slovinci, Rumuni, Němci rakouští, Němci z říše, Maďaři atd. Daleko iniciativnější skupinou byla část slovan-ská (Češi, Poláci, Slovinci — Rumuni s námi), která vymýšlela hned vše možné pro zpříjemnění pobytu. Každá půlka světnice měla »nary« (dřevěné kavalce dvouetazní) a u vchodu usídlili se 2 konvojové (hlídači). K domu patřil dvůr asi 30×30 m, za ním stodola, v jejíž jedné části byla kuchyň pro nás. Ve světnici byly ještě 2 dlouhé stoly a lavice, obligátní ruská »pečka« (kamna) — celé zařízení a pohodlí života zajatců. Bohem tábora (toho i za městem) a posádky byl kulhavý plukovník Guljakov, vzteklý důstojník, jemuž jsme přezdělali »obezjana« (opice). K ruce měl pomocníka praporčíka Krasinského, původem asi Poláka, člověka staršího a celkem mírného.

Život se zde utvářel přerozmanitě. První snahou každého bylo uvést do pořádku sebe,

zbořit se vši, obléci se jako člověk a docílit spojení s domovem. Trvalo to déle měsíce, než jsem obdržel zprávu. Překvapilo mne sdělení, že jsem byl veden v listech ztrát jako mrtvý, dávno oplakaný. K pověstem přispěl asi kol. Barvík, který z boje uklouzl a chudák později sám padl. Škoda ho.

Nejvěrnějšími přáteli zajatce byly rozhodně vši. A zbořit se jich, to vyžadovalo ohromné trpělivosti, úzkostlivosti, stálého prohlédávání prádla a šatů. Bývaly to z rána všední scény: celá »komanda« (všichni zajatci) vraždili někde na dvoře své neodbytné spojení.

Po útrapách a únavě dlouhého putování nemohl si každý hned uvyknout na jídlo a stálé uzavření. Volný pohyb byl možný jen na dvoře. Byl jsem z domova zvyklý pravidelnému několikahodinovému pohybu venku a rozřešil jsem věc jednoduše: procházel jsem se po dvoře v kruhu ponořen ve své myšlence. Pak to napodobili ostatní a tyto procházky staly se podvečer obvyklou součástí denního života. Do města na »bazar« (tržiště) bylo dovoleno jen s konvojem a zřídka. Někteří šťastnější obdrželi z domova i civilní šaty a v zásilce zprávy, které cenzoru unikly.

Každý chtěl se brzy naučit rusky. Sháněly se příručky, úsilovně se nacvičovala azbuka, čtlo se všechno, co se dostalo do rukou. Mne mimo to zajímala hudba; prožíval jsem svůj hudební život na dvoře pod plotem s tužkou a notovým papírem. Někteří dali se do kreslení, vymýšleli se hry (domino, překážky, kostky, karty, šachy) a přítel Šálek dokonce vytvořil kapelu, která vyhrávala po večerech. Měla jen lepenkové trubičky, basu na-

hradilo poleno, takže zvukově připomínala tato kapela primitivní domorodou hudbu temné Afriky. Duší kapely byl učitel Jetmar (bylo tu učitelů snad většina), jenž i v hrubé legraci měl vždy prim. Denní debaty končily obyčejně sporem, ba i hádkou. K zpestření programu tvořily se vtipy dobré i sprosté, zkrátka všehochoť, jakýsi život ze zoufalství, jemuž nebylo lze uniknout.

Onemocněl jsem brzy po příjezdu žloutenkou, která mne trápila celé 3 měsíce. O slušném zdravotním opatření nelze mluvit; nebylo ho pro ruské, natož pro zajatce.

Za teplých dnů docházeli jsme za město a koupali jsme se v řece. Prádlo jsme si ovšem prali sami.

Náš styk se světem byl velmi skrovný. Zřídka se někdo z ruských zastavil, obyčejně ze zvědavosti, a hovor bylo vlastně naznačování jako u hluchoněmých. Rusky nadávat, to uměl jistě kde kdo napřed. Prvého dne objevilo se mnoho hlav za plotem a koukali jen skulinami — že prý »austriáci« (Rakušané) mají rohy. Přesvědčili jsme se i později, že o světě, mimo Rusko, měli zdejší obyvatelé (a to i vzdělaní) mizerné vědomosti. O Češích nevěděli ničeho, Praha pro ně byla v Uhrách a j. Učili jsme se ruštině pilně, takže po krátkém čase dohovořili jsme se česko-ruskou hantýrkou všude. Denně přicházely »soldatky« (ženy, které měly muže na vojně, nebo v zajetí), jimž jsme za několik kopějek, suchary, mléko, psávali ruské a německé adresy, ba i psaní. Tato práce stala se slušným výdělkem, jehož se chopili i Němci a Maďaři a konaly se tu pravé závody a bujela nezřízená konkurence.

Ale přes to byl to lenošný život, který přinášel jen únavu a omrzlost. Někteří se pokusili o práci na »chutorech« (selský dvorec), pobýli tam nějakou dobu a vraceli se se slušnými groši. Pracoval jsem sám v »ambarech« (sýpky), přesívalo se zrní. Celkem slušným chováním získali jsme si důvěru, že jsme pak chodili do práce a někdy i do města sami.

Naše gramotnost dělala nám dobrou reklamu. Lidé k nám chodili na radu, leckterý stroj jsme spravili (odstředivku), Svoboda vyrobil samočinnou pušku a střílel ji vrabce.

Zpívali jsme kolikrát pozdě do noci národní písně, písně vojenské, slušné, sprosté, jak je slina přinesla na jazyk. Vytvořily se skupiny karbaníků (taroky, mariáš), šachistů a her neviných, takže po celých dnech bylo u stolu živo. Žerty hravé i dravé byly denním chlebem, bez nichž byl by život ještě nudnějším. Zorganizována tajemná »Černá ruka«, která téměř každé noci provedla nějakou lotrovinu a pronásledovala zvláště několik jednotlivců. Sehráno několik šachových turnajů s Maďary.

Vánoce, spec. Štědrý večer, v r. 1915 slavili jsme švestkovými knedlíky, po nichž konvoji div nezemřeli. Tyto svátky tvořily jaksi mezník mezi minulostí a přítomností. Dostaly se nám do rukou časopisy zahraniční: »Čechoslovan« a »Českoslov. samostatnost«. Způsobily s počátku rozpaky, názory se různily, ale velmi mnoho se o věci přemýšlelo. Byli nevěřící Tomášové, ale byli i rozhodní propagátoři. Třeba jsme se dobře znali, přece jen nebylo mezi námi Čechy naprosté důvěry. Maďaři a Němci něco pochytili a dívali se na nás všechny úkosem. O vánocích 1915 učinil Pavlásek proslov, v němž jasně vyslovil stanovisko téměř všech: za československý stát! Několik jich podalo přihlášky Národní radě, ale čekali dlouhé měsíce, než se dostali do vojska. Episodou — výjevem však rozhodujícím — bylo toto: Svoboda vymodeloval hlavu císaře, postavil ji na stůl a k tomu se seběhli všichni. Obdivovali věrnou podobu, když se v tom Svoboda rozpráhl a smetl model tak, že se rozplácl na stěně. Maďary a Němce jímala hrůza. Vznikla hádka, div ne rvačka, kterou resolutní Beránek (Slovák, uč.) rozřešil hliněným hrnkem: mrštíil jím prudce mezi Maďary a zranil Gabora, zloducha a protivu celé světnice. Tato epizoda mluvila za celé knihy. Slova »šibenice«, »zrádcové« atd. byla už jen dovršením procesu; octli jsme se v seznamu fanatiků pro grandiósní popravčí divadlo — po skončení války. Mosty byly spáleny. Písemný styk s Družinou byl čilý, zprávy z fronty posilovaly, jindy opět chladily, ale přece jen převládala důvěra, že to skončí dobře. Můj zdravotní stav byl bídný a jen to rozhodlo, že jsem nepodal přihlášku hned.

Byl jsem však už rozhodnut, že v zajetí ne-zůstanu, že se musím dostat do vojska.

V den velké smrti Husovy v r. 1916 odeslal jsem svou přihlášku Národní radě. Zatím už kamarádi byli u 1. pluku a konali svědomitě svou národní povinnost.

Náš pobyt v Nikolajevsku byl však náhle přerván. Zbytek nás Slovanů odcházel do Buguruslanu (na sib. dráze). Jeli jsme oklikou přes Saratov a na Samaru. Buguruslan je město většinou tatarské, menší Nikolajevska a celkem ničím nevyniká. Umístili nás zprvu v ohromné sýpce, ale brzy nás jedno-ročáky přestěhovali do opravené tatarské školy. Oken v ní nebylo, všude ještě plno

formoval o tom, co jsme a co chceme. A když jsem jim konečně řekl, že jsem přihlášen do vojska, ulehčovali nejen mně, ale i kamarádům život zajatecký jak to jen šlo. Zvláště písaři Zolotouchin, Gončarov, Gorbunov, podporovali mne všemožně. Vojenskou pekárnu vedl tu starší Šebek, vzácná duše, který nám potají upekl leckdy buchtu a zásoboval nás chlebem. Drobnou agitací získal jsem několik kamarádů, kteří podali též přihlášky a pomocí pobočníka zpracovávali jsme i voj. náčelníka. Byl nám nakloněn, ale vázán předpisy, nemohl nás poslati tam, kam nás srdce táhlo.

Zde jsem prožil také prvou platonickou

hoblin a nepořádku. V prvním okamžiku jsme si libovali, jak to zde bude hezké. Ale v noci jsme ze světnic utekli — bylo tu množství štěnic. Ani ve dne nebylo možno ve světnici spát. Spali jsme buď na zahradě nebo v dřevníku. Škola stála v rohu prostranného náměstí, uprostřed stála mešita. Seznámili jsme se zde s tatarským učitelem, s nímž jsme prožili pěkné chvíle v družných hovorech.

Brzy jsem se dostal do kanceláře vojenského náčelníka (pluk. Golubjev), kde jsem s počátku pořádal spisy, sešival, později pracoval rovně s písaři a otravoval se též s nimi. Získal jsem si jejich přízně natolik, že mne brávali s sebou na vycházky do města i na chutory. Použil jsem toho a soustavně je in-

lásku s Tatarkou Miriam. Dostal jsem se tak blíže k národu, jehož zvyky, obyčeje a mravy mne zajímaly. V té době jsem už mluvil i psal slušně rusky.

Někdy v srpnu jsem se dověděl, že oddíl srbských zajatců odjede do Oděsy, kde se tvořila srbská divise. Tento okamžik zdál se nám vhodným, abychom se dostali do vojska. Uradili jsme se, že se pokusíme dostat se do Oděsy a odtamtud že snadněji přejdeme k našemu vojsku. Začal jsem o věci jednat v kanceláři, pak s pobočníkem a tak jsem docílil, že nás všechny zapsali jako Srby. Vydali nám slušný oděv a obuv a brzy jsme se s přáteli loučili. Bylo nás asi 15 a Srbů přes 60. Jeli jsme veselo jako noví lidé za

vysokým cílem bez pomýšlení na to, jaké útrapy, zklamání i radosti nás očekávají.

V Oděse to nevypadalo skvěle. Nebylo zde pořádku, ve všem jevil se chaos. Případalo mi to jako řemeslné vojančení. Ale přece jen byl člověk volný, byl voják, »vlastizrádce«, a to už něco znamenalo. Sprátelil jsem se se srbským jednoročákem, s nímž jsem procházel Oděsou, přístavem, společně na cvičeních a dnes rád na něho vzpomínám. Byl zde český oddíl, který měl své důstojníky Čechy a dle doslechu měla se při srbské divisi formovat česká brigáda. Práce mnoho nebylo. Srbové byli velmi rázní a rozhodní, docházelo ke srážkám — Oděsa se hemžila špehy. Mravnost v Oděse byla pokleslá: upozorňoval nás jednou nějaký profesor, že

60% žen je nakaženo. A kdyby jen polovina toho — a bylo to vidět na každém kroku — stačilo by to. Nejráději vzpomínám na blouďení v přístavě, kde jsem býval i několik hodin.

Vývoj událostí pomohl nám sám. Češi, kteří tu byli, měli na vybranou: buď zůstat nebo odejít k českoslov. vojsku. Většina odešla, důstojníci zůstali. Přišli později též, až byla rozřešena otázka. důstojnická v našem vojsku.

Snad koncem září nebo počátkem října jsme z Oděsy odjeli. Touto okružní cestou přece jednoho podzimního rána uvítaly nás červenobílé prapory tábora borispolského. Byl jsem u cíle — v československém vojsku.

X

V REVELU

FRANTIŠEK RYBNÍČEK

Jednoho dne jsme se s přítelem J. Tůmou smluvili, že opustíme dárnický tábor a odjedeme s nejbližším transportem do Ruska na práci. Denně bylo vypraveno na 10 vlaků na různé strany, mezi nimi též t. zv. slovanské vlaky. Sami, bez dovolení v kanceláři, (nepustili by nás), napsali jsme si rusky potvrzení k odjezdu, přimíchali se mezi radící se slovanské zajatce, odevzdali bumáčky (potvrzení), nasedli do vlaku a v brzku odjeli z Dárnice, aniž bychom věděli, na kterou stranu a kam jedeme. Domnívali jsme se, že Rusové s otevřenou náručí nás Slovany přijmou a nám se v zajetí lépe povede.

Jeli jsme rovinami mezi úrodnými polmi a později i pahorkatinou několik dní, až konečně jsme dojeli do Mohyleva a Sokolnik. Z toho jsme usoudili, že jedeme na sever asi k Petrohradu. Na nádražích nás očekávalo plno ruských zvědavců. Vypyťovali se nás na posicii (frontu), na boje, na poměry v Rakousku a kupovali od nás věci: nože, peněženky, hodinky, řetízky, prsteny, notesy a j. Do Sokolnik jsme dojeli v 11 hodin v noci a bylo ještě šero. Stmívalo se právě. Všem bylo divné, že tak pozdě je zde ještě světlo. Tím jsme si vysvětlili, že jsme již hodně na severu a čím dále k Petrohradu že bude delší den a kratší noc. Konečně jsme dojeli do Revelu, estonského města pod Petrohradem na břehu Baltického moře. Tam jsme všichni vystoupili a byli jsme odvezeni úzkokolejnou drahou na opevňovací práce za městem. Bylo to právě o půlnoci. Krajina byla nehostinná, místy písečná, skalnatá a nízkým lesem porostlá. V noci, jen několik málo hodin trvajících, bylo šero a všude se pracovalo na opevňovacích pracích ve 3 směnách po

8 hodinách, jako u nás ve dne. Asi v 1 hodinu v noci dojeli jsme na »razjezd«, kde jsme z vlaku vystoupili, byli rozděleni na několik skupin a odvedeni pak na různé »účastky« na opevňovací práce.

Slunce již počalo vycházeti. Náš oddíl, asi 200 zajatců čítající, byl odveden lesem vozovou cestou do stanů, připravených pro nás na pokraji lesa. Každý stan byl asi pro 10 osob a v nich celý oddíl zajatců byl umístěn. Kolem do kola byly dráty a u vchodu stála vojenská stráž. Sotva jsme odložili svoje věci v nových příbytcích, byl povolán z každé palatky (stanu) jeden zajatec do kuchyně, kde dostal pro všechny kostkový cukr a houbovou polévku. Každý obdržel asi 5 kostek »sacharu«. Polévku donesli ve velkých, plechových bakách (mísách), vždy pro 10 lidí. Baka s polévkou se položila uprostřed stanu na zem, kolem ní si sedlo 10 hladových zajatců a s chutí jedli kovovými lžicemi, které si z fronty donesli. Ti, kteří lžic neměli, dostali lžice široké, dřevěné, zvané »ložky«. Houbová polévka byla chutná, všichni si ji pochvalovali — jen kdyby tak ještě jedna baka byla. Ano, hlad byl nejlepší kuchař. Sušené houby v plných sudech se sem dovážely ze Sibiře.

V tomto zajateckém táboře jsme ztrávili asi 3 neděle. Chodili jsme na okopy, rovnali koly a nosili drn k okopům. Já jsem s Bohuslavem z Kúroslep nejráději nosil drn na nosítkách, protože jsme tam mohli často odpocívat, aniž bychom byli viděni ruskými desátníky, kteří na nás dohlíželi. Za tuto práci jsme denně dostávali 15 kopějek a vypláceni jsme byli jednou za měsíc při »polučce« (výplatě). Oběd nám připravovali naši kuchaři:

polévku buď bramborovou nebo houbovou a pohankovou neb prosnou kaši. Po několika dnech se rozdával vždy pro 10 lidí cukr a konzervový, tlačný čaj, jenž se pil místo vody. Všechno nám vydával »artělsčik«. Každý den večer na dané znamení zvonkem seřadili jsme se na prostranství před palatami na »prověrku«. Tam nás »praporščik«, velitel vojenské stráže, počítal, zda jsme všichni. Podle potřeby jsme večer, za průvodu »konvoje«, chodili do blízké estonské vesnice do obchodu nakoupiti cukr, mýdlo, čaj a pod.

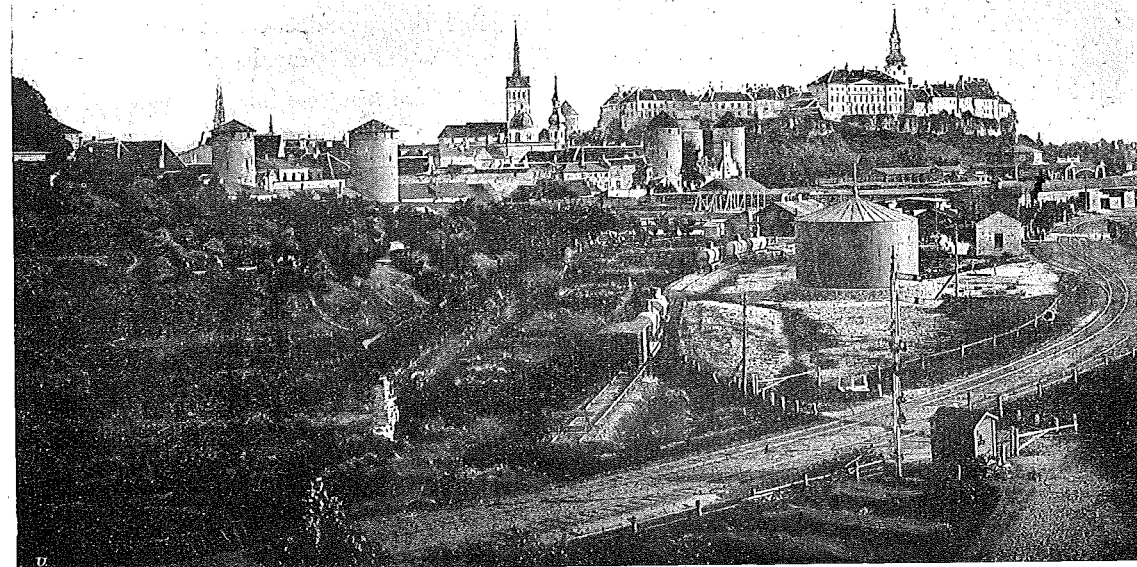
Po 3 nedělích jedna partie, mezi nimi i já, Bohuslav, Kašpar ze Želetavy, Tůma a Nečas z Otratic, byli jsme odvedeni na práci na 16. účastek na »Surup Maják« k moři. Každý si vzal svoje věci do tlumoku, pytle nebo kufříku, který si zhotovili zruční zajatci, již všechno na frontě pozbyli, pro svoje věci a brzy nás ruští konvoji dovedli na místo. Odtud již bylo viděti maják i hladinu mořskou.

Byli jsme uvedeni do střeženého, ostnatým drátem ohrazeného »lágru«. Byl nám vykázan 5. barák. V ostatních již bydleli Chorvati, Srbové a Slováci (vlastně Maďaři, neboť více mluvili maďarsky než slovensky). Dřevěná obydlí byla střeovitá, pokrytá dehtovým papírem, uprostřed byla dlouhá chodba a po obou stranách holé pryčny, na nichž zajatci spali. Nahoře ve špici byla podobná lůžka jen pro pět lidí. Odtud jsme chodili na blízkou pastvinu ke kanceláři, kde nás starší desátník Ukrajinec, již stařec, rozčítával, rozděloval na skupiny a přiděloval práci. Já jsem byl ustanoven desátníkem nad 50 zajatci. S počátku jsme chodili na pobřeží k moři do lesa na dříví, vozili cement, později jsme na vozících vozili kamení a dělali různé opevňovací práce. Na »robotu« (do práce) se chodilo každý den i v dešti. Za nepohody se bosým a chatrně oblečeným zajatcům nechtělo na robotu. Tu přicházel starší s několika ozbrojenými vojiny a za velkého křiku: »Vychodi na robotu!«, nahájkou v ruce vyháněl zajatce z baráku. A když jednou za deště odepřeli jiti zajatci na robotu, byli všichni odvedeni do posledního prázdného baráku a tam uvězněni. Mně pak slí-

beno, že po druhé, jako desátníka — potká stejný osud. Vězni byli však již všichni propuštěni na svobodu.

Přes to, že se nám valně nevedlo, krátili jsme si v lágru volné chvíle velmi vesele. V táboře, za dráty před baráky, bylo zvláště večer živo. Ruští konvojové a po nich i my jsme se každý den řadili na »prověrku«. Rusové nakonec zazpívali carskou hymnu: »Bože, carja chráni...« a potom jsme se volně bavili. Rusové se shlukli a zpívali několikahlasně pochodové ruské písně, což jsme velmi rádi poslouchali. Při tom, jako v pochodu, podle noty našlapovali na místě s jedné nohy na druhou, což se nám velmi líbilo. Nejvíce nás bavil malý Fiala (zedník v civilu), který uměl znamenitě zápasiti a ještě lepší »kotrímelce« a všelijaké akrobatické kousky. Také se hrávaly karty, někteří dělali různé věci z aluminia nebo vyřezávali ze dřeva. Spávalo se na holých pryčnách. Později skoro každý si opatřil slamník z pytle od cementu, který nacpal suchou travou, natrhanou v lágru na mezích neb ukradeným senem na louce. Pytel od cementu bylo velmi těžko ukrásti. V patách na nás dohlížel ruský desátník a běda, když při čítání prázdných pytlů jeden chyběl. To bylo křiku: »Jibi tvoju!... Austrijc...!« Já jsem velmi dlouho spal na tvrdých prknech, jen s tlumokem pod hlavou. Až jednou se mi podařilo »na robotě« vzíti lýkovou rohožku, již jsem si nacpal travou a výborně mně sloužila za »slamník. — Mnozí zajatci zde dostali »vlčí mlhu«. Jak přišel večer, ničeho neviděli a byli jako slepi, ač bylo šero nebo svítíl měsíc. Ve dne viděli úplně dobře. Chodili k »felčaru« a pili rybí tuk.

Z lágru se vůbec nesmělo vycházeti. Chtěli někdo do »lávky« (obchodu) nakoupiti chléb, cukr, čaj, makarony, neb olej na maštění kaše, musel žádati předem u rotného o dovolení a pak s konvojem mohl jiti. Také jsme v průvodě vojáka chodili do okolních, malinkých, estonských vesnic, kupovali mléko a pak v lágru prodávali zajatcům »kružku« (hrnek) mléka za 10 kopějek. Někteří si tímto obchodováním vydělali pěkný peníz. Jiní zase Rusům (zvláště námořníkům), kteří do našeho lágru přicházeli, vykládali

Město Revel.

karty. Zvláště jeden Pražák, který se na vše opatrně předem vyptal, velmi pěkně karty vykládal a tímto způsobem si mnoho peněz vydělal.

Později jsme pracovali na opevnění pobřeží Baltického moře. Z novin a od ruských konvojů jsem se naučil rusky a jako desátník jsem musel každý den vyjednávat s ruskými desátníky práci. Často jsem musel s nimi smlouvati, ano i k hádkám docházelo, když na zajatcích bylo žádáno více práce, než jejich síly stačily. Dovážel se na železných vozících po úzkokolejně dráze písek, vozilo se kamení, srovnávala se půda, nakládali a skládali se cement v sudech i pytlích. Velmi často jsme pracovali na úrok (akord). Byli-li jsme dříve hotovi, šli jsme neb jsme byli odvezeni vlakem úzkokolejně dráhy domů. Často jsme pracovali na »svalkách«. Nakládali jsme písek na železně vozíky (tam byl velmi pěkný nános) a malá lokomotiva je odvážela na jiné místo, kde se zasypávala opevnění, na nichž se montovala námořní děla. Těž betonovali pevnosti pro pohyblivé reflektory, kterými se

v noci svítilo na širé moře, aby mohl býti pronásledován nepřítel. Při betonování se pracovalo ustavičně ve dne i v noci po 8 hodin ve 3 směnách, až do ukončení. Nejhorší byla 3. směna, kdy se pracovalo při světle, v noci od 10 hod. večer do 6 hod. ráno. My jsme palicemi stloukali beton, který se navážel železnými vozíky a sypal mezi prkna, z nichž byla sbíta forma opevnění. Byla to práce jednotvárná a vysilující. Aby nám čas lépe ubíhal, zpívali jsme při práci pochodové písně a při tom, podle mého taktu rukou jedna čtveřice střídavě tloukla, zatím co druhá čtveřice palici zdvihala. Měli jsme při tom jen humor a Rusové se naši dovednosti velmi divili. — Ale často se při práci také ozýval hlad. Po obědě nebo večeri mne zajatci, jako desátníka, posílali na žebrotu k ruským námořníkům, kteří bydleli nedaleko v dřevěných kasárnách. Skoro každý den jsem k nim chodíval a prosil jsem o zbytky chleba. Donesl jsem po každé plné kapsy i čepici černého, ale měkkého a chutného chleba, jež jsem bratrsky rozdělil mezi své »robotníky«. Hned bylo všem veseleji a práce

radostnější. Kdo měl peníze, mohl si něco koupiti ve vojenské »lávce«.

Jednoho dne se nám při práci ztratil malý Fiala. Naříkal si často na hlad a říkával, že nebude robotovat bratrům Rusům za trochu kaše, že raději uteče domů. A skutečně, jednoho dne zmizel a bez mapy šel lesem tam, kam ho oči nesly. Nastal shon po Fialovi. Jedni tvrdili, že šel na stranu, druzí, že si šel koupiti cigarety. Ale nikdo nevěděl, že utekl. Ruští konvoji se svým starším utvořili cep a táhli lesem. Fiala v lese pozbyl orientaci, nevěděl na kterou stranu. Dostal strach! Vlezl na vysokou borovici a skryl se. Vojáci jej minuli a přišli bez Fialy domů. Fiala byl na stromě trpělivý až do večera. Ale večer se u něho ozval hlad a strach před dalekou cestou k domovu. Začal naříkat a pykáti svého ukvapeného činu. Tma byla již na hlavě a Fialovi nezbyvalo nic jiného, nežli se vrátiti do svého zajateckého tábora. Pozdě večer přišel k bráně a hlásil »karaulnému« (vojín na stráž), že se vrací z roboty a chce mluvit s »gospodinem praporščikem«. Byl zaveden k náčelníku a tam mu vyprávěl všechno, co učinil a prosil za odpuštění. Praporščik vše vyslechl a rozkázal Fialu zavřít na 14 dní do »katalažky«. Byla to věznice, malá a tmavá světnice, na hlavní chodbě s dveřmi s malým otvorem. Tam Fiala na »tvrdém« přespal první noc. Druhý den mu v tmavé místnosti byla dlouhá chvíle a smutno. Zpíval, hrál na polámanou foukací harmoniku, dělal kotrmelce a jiné komedie. Zajatci dírkou dívali se na zoufalého trestance. I sám praporščik jej několikrát navštívil, Fiala mu musel zpívat české písně, hrát na »harmušku« a provozovat své kejkle. Zamiloval si praporščik malého Fialu, smíloval se nad ním a již třetí den jej pustil na svobodu.

Koncem léta r. 1916 jsme byli posláni na práci k blízkému účastku u moře pod Revellem. Bydleli jsme ve vlhké a tmavé stodole s děravou, doškovou střešinou. Tam jsme spávali na pryčnách, v několika patrech nad sebou, namačkáni, jako slanečci. Zde jsme betonovali »prožektor«. Odtud byl rozkošný pohled na město Revel, blízký ostrov a plující lodi z Rigy do Revelu. Nádherný býval

zde pohled na zapadající slunce. Moře bývalo často rozbouřené a velké vlny narážely na břehy a skaliska. Hukot tmavého moře se rozléhal daleko široko po březích. Po bouři, když se moře uklidnilo, vyjížděli rybáři na malých lodkách neb rybářských, plachetních lodích do širého moře na lov ryb a někdy na večer se vraceli s bohatou kořistí.

Po skončení prací na betonové stavbě jsme se vraceli zpět na Surup Maják, na své dřívější místo. Velmi zajímavý byl pohled na transport vracejících se zajatců. Oděv byl velmi pestrý, špinavý, na některých úplně rozedraný, u jiných láta na látě, mnozí bosí, jiní v »pantofličích« a jen někteří ve vysokých botách. Na zádech jsme nesli pytle, kufříky, tlumoky, slamníky a j. Doprovázeli nás dva ruští vojáci, jeden vpředu a druhý vzadu.

Když nastala zima, opustili jsme naše letní, střechovité baráky a přestěhovali jsme se do nedalekých, zimních, dřevěných domků. Spávali jsme se dvou patrech nad sebou na prknech. V horním patře bylo nesnesitelné teplo a v dolním zase zima. Kromě toho nás znepokojovaly a z nočního spánku vyrušovaly štěnice. V noci jsme je ve štěrbinách prken svíčkami vypalovali. Ve dne jsme chodili na trať úzkokolejně dráhy a tam skládali a rovnali dříví, vozili pařezy a chrastí a odhazovali s tratě sněh. Každý pracující měl své číslo, které si ruský desátník zapsal a pak v kanceláři odevzdal. Jednou za měsíc byla »polučka«, při níž každý dostával za práci kolem 3 rublů.

Za dlouhých zimních večerů, ve vytopené světnici jsme vyřezávali, hráli v šachy, společně zpívali, dělali prstýnky, četli ruské gazety (noviny). Zde jsme také se zájmem četli v Petrohradě a Moskvě vydávané české noviny, Čechoslovan a Čechoslovák, v nichž jsme čítávali o našem zahraničním odboji a o starodružnicích. Také jsme se zde učili s ruskými vojíny, kteří byli v naší světnici na dozoru, rusky. Ještě na podzim jednoho večera přišel do naší světnice, v níž bylo na 100 zajatců, rotný a oznamoval, že dnes četl v novinách, že »austrijský hosudar« Franc Josef zemřel. Tenkrát jsme si myslili, že bude brzy konec války a my budeme z toho zajateckého života vysvobozeni.

Ke konci listopadu lidé svázeli do stodol obilí a v prosinci poslední snopy s pole zmizely. Nastaly kruté mrazy a krajina se pokryla sněhovým, bílým závojem. Zde v těchto krajích za třeskuté zimy jsme slavili Štědrý den a vítali Nový rok 1917.

Asi za měsíc jsme byli povoláni do slovanického zajateckého tábora na »volnou robotu«, dále od moře, na třetí účastek na »Vatslu«. Tam se soustřeďovali organisovaní Češi. Zde jsme byli svobodnější a více jsme věděli o světě. Byli jsme ve spojení s Kijevem a do tábora nám přicházelo několik výtisků našich českých novin, z nichž jsme byli informováni o tvoření čsl. vojska na Rusi. Mnozí jsme se již v březnu dali do vojska zapsati. Zde jsme pracovali na »kotlovanech« a měli jsme denní mzdu 3 ruble, jako Rusové. Velmi nebezpečná byla práce, trhání skal dynamitem, v kotlovanech. Když zůstalo kousek dynamitu v zemi, zajatci kopali a »kirkou« (úzká motyka) zasáhli dynamit, nastal výbuch a odhozené kamení a hlína zasáhly kolem pracující zajatce. Byli lehce i velmi těžce raněni na ruce, hlavě a obličej, ba mnozí přišli o zuby, zrak i o život. Strava u Červeného kříže, na niž jsme si platili, byla slušná a každý se mohl najísti dosyta. Bývala polévka, kaše — maštěná olejem, maso, ryby, makarony a j.

Když na jaře vypukla v Rusku revoluce, zasáhla i náš účastek. Vojsko ruské zabilo několik aktivních důstojníků. Všechny spisy na četnické stanici byly spáleny. Ve stolové (jídelně) často byly pořádány schůze, k nimž byli i organisovaní zajatci — Češi — zváni. Centrem byla Vatsla. Jednoruč. dobrovolník Holčák z Mor. Ostravy, často jezdil do Revelu a vyjednával s ruským důstojníkem Ismajlovičem, jenž byl Čechům velmi nakloněn. Mezi námi se ze mzdy vybírala 2% daň a zasílala se Svazu do Kijeva na formování čsl. vojska. V táboře v jedné budově jsme si pořídili jeviště a skoro každou neděli hráli

divadlo. Divadelní hry sepisoval jednoruč. dobrovolník von Koch (syn rak. aktiv. důstojníka), studující obchodní akademie. Navštěva byla vždy pěkná: účastníci se nejen zajatci, ale i ruští vojáci a pozvaní Estonci. My jsme zase chodili na ruské představení i zábavy, jež pořádali Rusové ve svých kasárnách. — Těž čistý výtěžek z divadla jsme zaslali svazu do Kijeva.

Po revoluci přijel Kerenský do Revelu a jeho uvítání se též zúčastnili zajatci z našeho tábora s černým praporem s červeným kalichem uprostřed. Vedl je Vacín (z Prahy) a Mrázek (fotograf ze sv. Čech). Od Kerenského dostali červenou stuhu, již připevnili na žerd' husitského praporu. Později nás v táboře navštívil náborščik, vysvětlil nám světovou situaci, připomenul nám naši národní povinnost a vybízel do vstupu čsl. vojska. Velká část, dosud nezapsaných zajatců, se přihlásila do vojska. Brzy se soustředili dobrovolci-Češi ze všech účastků na Vatsle a žádali plukovníka (tuším Krasilnikova), aby je vypravil do čsl. záložního praporu v Bobrujsku.

V měsíci květnu 1917, v den odjezdu, jsme se připravili, seřadili na nádvoří pod černým praporem s červeným kalichem a stuhou Kerenského a pak odpoledne po zaspívání »Kde domov můj« ve čtyřstupu v pořádku jsme vyrazili za zpěvu na blízkou stanici úzkokolejně dráhy. Pořádku v průvodě se velmi divili Rusové a na rozloučenou nám dali dárkem několik krabic cigaret. Na stanici jsme nasedali do otevřených vagonů a odjeli do Revelu. Přes město šli jsme se svinutým husitským praporem v největším pořádku. Na nádraží nás očekával plukovník, uvedl nás do osobních vozů a na cestu nám dal peníze. Za několik dní, dne 22. května 1917, jsme dojeli do Bobrujska. Bylo nás 214 a byl to první větší transport dobrovolců, jenž přibyl do záložního praporu v Bobrujsku.

O TOM, JAK ZAJATCI V ESTONSKU STÁVKOVALI

RUDOLF SUŠIL

Dvě stě jich bylo ubohých zajatců, hladových a vyzábělých na kost a kůži v zajateckém táboře u Aliky v Estonsku.

Tábor tento byl jedním z mnoho jiných rozsetých po celém okolí revelském, které mělo být jednou mohutnou námořskou pevností ruskou.

Vykonávali různé práce, většinou hrubé, na jednotlivých opevněních. Mnozí z nich nikdy nepracovali tělesně, avšak zde nebylo vyhnutí, neboť bodák ruského vojáčka náznorně poučoval o nutnosti práce. Kopali, vrtali skálu, tloukli štěrky, tahali silniční válec atd. atd. Patnáct kopějek denního platu si pracně zasloužili.

Zdalo se, že jsou odsouzeni k pozvolnému vymírání. Naděje na vysvobození z tohoto pekla nebyla ani nejmenší. Odříznutí od světa se strachem očekával jeden každý, kdy na

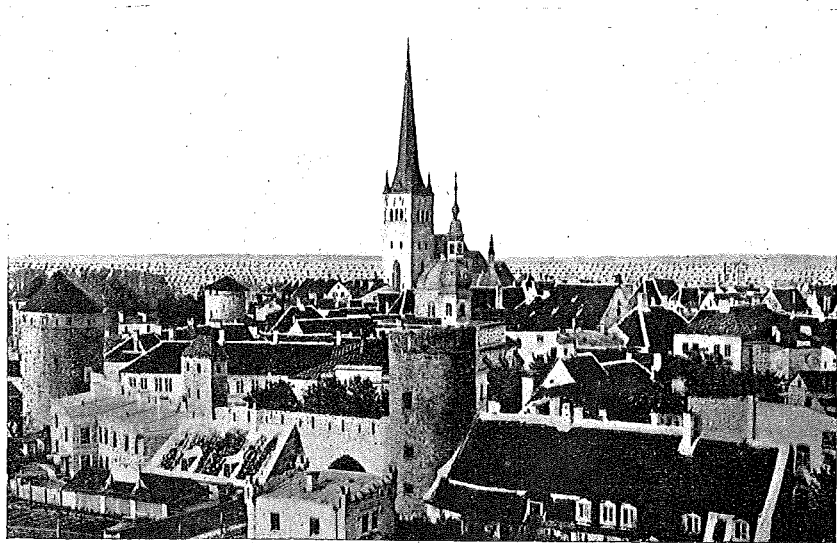
něho přijde řada, kdy i jeho sklátí nemoc nebo kdy nehoda v lomech ukončí nezáviděníhodný život. Těžce žili a přece každý lpěl na životě, nerad by se s ním loučil.

Celým jejich světem bylo malé prostranství kolem stodoly, prozatímního to bydliště, obehnané ostnatým drátem, a pak místo každodenního zaměstnání. Jinam se nedostali.

Strádáním bylo zdeptáno sebevědomí, že jsou těž lidé. Neozval se nikdy hlasitý projev nespokojenosti. Za to slavně kvetly vzájemné hádky.

Avšak jednou přece se vzchopili, spontánně projevíli protest proti tomu, jak bylo s nimi jednáno. Na okamžik probudila se v nich hrdost.

Nepatrná celkem věc, cukr, byl jiskrou, ze které měl vyšlehnouti plamen, avšak vyšlehl jen plamínek.

Město Revel.

Zajatci dostávali na den dvě kostky cukru, jimiž si měli osladiti trochu ten život. Na ráno měli do čaje jednu kostku a na večer druhou.

Pováží-li se, že mnohý vypil denně množství čaje, jdoucí do litrů, jest na bílé dni, že nemohl si jej nějak zvláště dobře osladiti.

Ranní čaj, dalo-li se to vůbec čajem nazvat, a kousek chleba měl být podkladem, vzpruhou pro namáhavou »robotu«. Odměnou za dopolední práci byla v poledne řepná polévka a lžíce kaše. Každodenní večeří byl čaj. Co scházelo na stravě, doplnilo se čajem, pokud se týče ovšem jen množství.

S počátku jen s odporem lili do sebe teplou vodu, avšak později dokonce si na ní mnozí pochutnávali.

Někteří umělci přivedli to k takové dokonalosti, že vypili neuvěřitelné množství čaje a tvrdili, že pijí jej stále sladký. Podrželi totiž cukr v ústech a prolévali hrdlem hořký čaj. V ústech měli sladko a žaludek tak šidili. Jiní zase rozpustili celou »polučku« cukru v malém množství čaje, aby vychutnali sladkou rozkoš až do dna. Též byly případy, že si čaj solili, aby prý měl aspoň nějakou chuť.

Všechno jmění, platovou schopnost převáděli na počet kostek cukru. Kdo mohl pít čaj opravdu sladký, byl boháč. Mezi slepými jednooký králem.

Dvě kostky cukru pro muže na den.

Vždy po pěti dnech byla »polučka« chleba, cukru a čaje. Od nějaké doby cukr přestali zajatcům vydávat. Zajatci si utěšovali, že při příští »polučce« dostanou cukr i za uplynulé dni. V duchu si představovali již, že jsou držitelé tolika kostek cukru. To bude hýření!

Už tři týdny byli bez cukru. Poznenáhlu, zprvu skrytě, potom zjevněji a zjevněji vybuchovala nevole mezi obyvateli tábora. Bylo viděti kde onde kroužky zajatců živě debatujících a o něčem se radících. Dlouho nemohli se na něčem shodnouti. Zvláště skupiny rozdělené podle národnosti navzájem si odporovaly.

Takové skupiny byly v táboře tři. Česká, polská a rusínská. Početně byly asi stejné a nazývaly se »partie«, které žily v neustálém nepřátelství. Kde to bylo jen možno, tam si

Lidový kroj lotyšský.

škodily. Zvláště české skupině nemohly přijít na jméno. Hádek bylo dosti, avšak bohudíky praček bylo pořádku. I krádeže se vyskytovaly jen velmi zřídka, ač nikdo neměl ničeho pod zámekem. Česká »partie« bydlela v jednom baráku, zbývající dvě v druhém.

Ještě na podzim, kdy už padal sníh, bydleli zajatci ve stodole na holých prknech. Rozbitý vojenský plášť byl jim příkrývkou. Před ulehnutím večer svlékání nebylo nikde viděti, nýbrž naopak každý se oblékl do všeho, co jen měl. I čepici si nasadil a shrnul na uši. Když byly postaveny nové baráky, to bylo už hej. Dokonce i slamníky byly vydány.

Z českého baráku do druhého a naopak by nikdo nevstoupil za nic na světě. Až teprve cukr způsobil, že byly navázány mezi skupinami styky. Do baráku pozdě večer vstupovaly záhadné návštěvy, kolem nichž se tvořily kroužky. Návštěvník vždy něco vyprávěl, při čemž vášnivě gestikuloval, hrozil a zase sladce promlouval a sliboval. Na tvářích posluchačstva se zřetelně odrážel obsah řeči k němu pronášených. Hrozivá tvář měnila se v usměvavou, když byla řeč o hromadách cukru.

Tyto konference trvaly po několik dní. Jednoho rána, div na div, zajatci neseka-

kují se slamníků na první zvolání ruského četaře, jednoho z vládců tábora: »Vstávejte, děti... vašu máť, na robotu.« Ze všech koutů ozývá se: »Nepůjdeme na robotu, chceme cukr.« Četař hulákal, tloukl holí do pryčeni i do zajatců. Nic platno. Nevstávají. Nemají cukru.

»Vstávat nebudete, svoloč? Uvidíme.« Četař odběhl, aby za nějaké půlhodinky se vrátil s četou vojáků, ozbrojenou puškami s nasazenými bodáky a holemi.

Nastalo boží dopuštění. Začali z jednoho konce baráku tlouci zajatce čím se dalo a kam se dalo. »Tu máš cukr. Já ti dám cukru.«

Zajatci s řevem prchali před ranami druhým koncem baráku na dvůr, kde je shromažďovala jiná četa vojáků.

Stávka v zárodku byla likvidována a opět stáli otroci na dvoře a čekali, co se s nimi bude dít.

Velitel tábora dlouho k nim mluvil dojemnými slovy, z nichž »vy svoloč«, bylo to nejjemnější. Mluvil též něco o kulometech a střelení. Prostě radost byla ho poslouchat.

Domluvil a dal povel k odchodu do práce. Po jednom zajatci byli propouštěni ze vrat. Neobmezení vládcové vybírali z nich ty, na něž měli podezření, že jsou původci vzpoury. Nikdo nešel do brány s klidnou myslí. Což, kdyby si ho také vybrali.

Asi deset vyvolených nešťastných zůstalo v táboře. Ostatní byli hnáni do roboty.

Tentokráte práce šla ještě hůře od ruky nežli kdy jindy. Všichni v mysli dleli u těch, kdož byli označeni jako podněcovači.

Nedošlo k nejhoršímu.

Vybraní byli odvedeni do kanceláře velitele tábora, kde bylo s nimi tak šetrně nakládáno, až jim z toho otekly obě tváře. Pak byli zavřeni do táborové věznice. Byly to tři kamenné komůrky vystavěné ve stodole. Všecky naprosto temné, bez podlahy. Usednout nebo ulehnout nebylo na co. Až později byly opatřeny pryčnami. Stát a jen stát na vlhké půdě.

Věznice byla mementem pro ty, kdož se hlásili nemocnými nebo jinak se chtěli vyhnouti »robotě«.

Tři hodiny jenom byli domnělí vůdcové zavřeni, avšak v době, kdy byl mráz 30° R. Nepříjemnost mrazu byla ještě zvyšována mokrem, v němž odsouzení stáli. Ve vězení bylo hůře než na volném mraze. A nad to nikdo z potrestaných nevěděl, jak dlouho budou pykat.

Když po třech hodinách byli propuštěni, první starostí každého bylo zachránit omrzlé údy. Našlo se dostatek ochotných přátel, kteří jim třeli sněhem tváře, ruce, nohy.

Nejeden z takto trestaných zajatců má doposud památku.

Tím byla stávka tak energicky udušena již v zárodku, že nikdy po té nenapadlo nikomu ji opěťovati.

Vysušování bažin v Estonsku.

V LATVII MILOŠ VÍTEK

Bylo to začátkem října 1915. V tockoj-ském vojenském táboře, poblíž Orenburgu, přiběhl do našeho baráku přítel B. se zprávou, že bude co nejdříve odeslán transport Slovanů na práci do závodů. A hned dodal, že se pojedje buď do Petrohradu nebo blízkého okolí.

»Na práci půjdu. Jen když vytáhnu nohy z toho ohavného zajateckého tábora. A pak budu volný a vydělám si něco na francouzskou bulku (velkou housku ze slazeného těsta),« pomyslíl jsem si.

A tak se stalo. Přihlásil jsem se. A již asi v osmi dnech vypraven byl transport 1500 lidí, Čechů, Slováků, Srbů a Poláků.

Do Samary se to jelo. Měli jsme každý v zásobě chleba dost. V Samaře nám dali snídani místo oběda. Ale pak se jedlo snad jen každý druhý den. Stále se měnící obrazy krajiny byly nám náhradou za chléb. Až jednoho dne zrána viděli jsme ve vzdálenosti asi 10 km »mátušku« Moskvu. Z Moskvy rychlostí našeho rychlíku projeli jsme nádhernou trať Moskva—Petrohrad až do stanice Bologoje, stále vzpomínající pověstných moskevských dáč (letních obydlí bohatých Moskvánů).

Cestou již zuřil mezi námi »golodnyj tyf« (tyfus z hladu) a ty, kteří se odebrali k otcům, nechávali jsme zahrabány u trati poblíž malých nádraží. Ale co to? Hlavní trať jsme opustili a jeli jsme po nově vystavěné dráze. Čím dále tím více jsme poznávali podle příprav podél trati, že nejdeme do továren, nýbrž do přifrontového pásma.

Krátce na to nás hostilo město Jurjev v novostavbě gymnasia bez oken a podlah.

Město má krásnou polohu na břehu řeky Embach. Je čisté, výstavné. Má přístav pro loďstvo osobní i obchodní, jež v létě brázdí hladinu jezera Čudského a Pskovského. Spojují Jurjev se Pskovem.

Delší dobu nás zdrželi ve městě Valku, neboť kterési dobré ruské duši se nás zželelo. Nechtěli, abychom všichni cestou pomřeli tyfem. Isolovali nás v novostavbě gymnasia. A brána jeho se nám otevřela teprve koncem ledna, kdy jsme byli zbaveni tyfu a vši. A pak nám nastala toužebně očekávaná práce. Ale byla to práce na zákopech. Rusové po svých porážkách byli nuceni ustoupiti až k Rize a ihned se připravovali na další možný ústup. Proto opevňovali celé pobřeží Baltického moře až po Petrohrad. Ryli a upevňovali jsme zákopy tak, aby bylo znesnadněno vysazení nepřátelského vojska s moře na břeh a bráněno jeho postupu po pevnině. A tak jsme postupovali s rytím zákopů stále dál a dál do liflandské gubernie, z níž se pak utvořila Latvie, čili jak my říkáme Lotyšsko.

V zimě byla práce na zákopech hrozná. Půda byla místy promrzlá až do hloubky 1/2 m. Prorazit tuto kůru bylo velice úmorné. Zelezné sochory rozpalovali jsme na ohních do červena a zaráželi do země vždy kousek od sebe. Zmrzlá půda mezi tak utvořenými děrami se vylamovala kirkoj (krompáčem). Tak se postupovalo, až vznikl větší otvor, který se stále rozšiřoval, zmrzlá kůra se podkopávala a pomocí tyčí a krompáčů odlamovaly se další velké kusy kůry. Půda, zbavená ledové kůry, kladla již malý odpor, neboť všude na pomoří baltickém je hlinitá, hlinitopísčítá a jen někde šterkovitá.

S blížícím se jarem ubývalo na síle zmrzlé

půdy. Za to však stále více prosakovala všude voda, kterou se zákopy plnily. Aby se nezasypaly, musely být důkladně vybedněny prkny, jež byla podpírána dlouhými a silnými koly, ba skoro pilotami. Každá vyvýšeninka byla upravena na kulometné hnízdo. Taková místa byla odvodňována krytými trativody. Všude v zákopech vykopány byly jámy, v nichž se voda sbírala. Z nás zajatců vytvořen byl oddíl, který po celé dni vyléval vodu ze zákopů. Měl jsem to štěstí být v takovém oddíle. Bylo nás 6 a měli jsme na starosti okopy určitého rajonu. Poněvadž nošení vody dál od zákopů bylo namáhavé, zhotovili jsme si z dlouhých desek koryta, jež jsme s sebou nosili. Odstranění vody se tak urychlilo, že nám zbýval i volný čas. Později byli jsme přeměněni na »okrašlovací« komandu. Osévali jsme zákopy travou, obkládali drnem a podobně.

Celé baltické pomorí je krajina rovná, mírně zvlněná a na mnohých místech jsou jen málo patrné vyvýšeniny nad okolí. Pole a louky střídají se s četnými lesy. Všude je vlhko a narazíte často na močály. Každá vyvýšeninka je nadějí Lotyšů. Tam jsou jejich pole, dávající pěknou úrodu, neboť půda je živná. Ve středu polí postavil si Lotyš svůj příbytek s příslušnými hospodářskými budo-

vami. Dále od domu jsou louky, pastviny a les.

A tak vytvořil se zvláštní druh osad. Dům od domu je na vzdálenost $\frac{1}{4}$ až $\frac{1}{2}$ hodiny. Rusové říkají těmto kopanicím úsad'ba. Málodke je více domů pohromadě, jež tvoří vesnice nebo města, která se však našim nepodobají. Není ulic, není domů blízko sebe (na příklad osada Stand).

Půda níže položená je ponechána na louky, které i vzdor jejich vlhkosti dávají dobré seno. Ostatek je les. Lesy jsou listnaté. Převládá osyka, olše, jasan. Na samém mořském pobřeží, kde jsou dosti vysoké pískové duny, rostou překrásné borovice. Na příhodných místech pro přistání lodí vznikla města, celá ponořená v zeleni borovic a vytvořena tam nádherná zákoutí (na př. v Peterskapelle nebo Neubadu).

Povaha půdy vytvořila způsob života Lotyšů. Jsou druh druhu vzácnější. Schází se k pěkným besedám většinou v neděli. Mládež krátí si chvíli zpěvem a tancem. Písňe jsou zádušivé, zřejmě rázu severského. Tance jsou jednoduché — pořadové. Mužové vedou vážné rozhovory o hospodářství. Poněvadž každý má svá pole, louky, pastviny i les a odkázání jsou více na sebe, jsou soběstační, houževnatí, pracovití, roz-

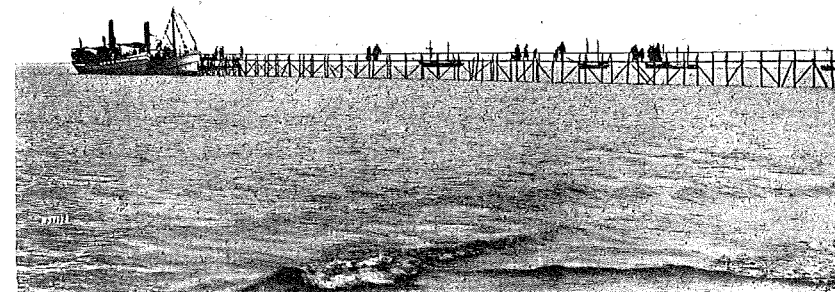

Mořský břeh v Lotyšsku.

vážní, ale povahy dobré a pohostinští. Brzy jsme se spřátelili.

Byl jsem se třemi svými kamarády velice vlídně přijat p. Nurmikem, majitelem úsad'by Stiprik. Všichni členové rodiny živě se zajímali o náš národ, naše dějiny, o náš názor na válku a když zvěděli, že jsme přihlášení do vojska a chceme znovu dobrovolně jít bojovat za uskutečnění naší samostatnosti, se slzami v očích projevovali nám svůj obdiv. Pan Nurmik nám řekl, že národ, jehož příslušníci dovedou tak jednat, jistě dosáhne samostatnosti.

Pak byl ovšem náš poměr ještě teplejší.

Přístaviště v moři v Lotyšsku.

Dověděli jsme se také mnoho o Lotyších, jejich nadějích do budoucnosti a mnohé z jejich minulosti. Dělili se na dva tábory. Jedni, nesoucí zřejmě dlouhý útlak německých baronů, o čemž se dále zmíním, byli germanofilové. Část druhá byli uvědomělí rusofilové. Tvrdili, že i kdyby byli úplně samostatní, vždycky budou kulturně i hospodářsky spojeni s Ruskem. Jen v úzké spolupráci s Ruskem porostou a budou se moci vyvíjet i kulturně.

Všechna lepší půda patřila německým kolonistům-baronům. Měli tam nádherné zámky a půda nejlepší jakosti dávala jim tolik, že mohli nejen rozmařile žít, nýbrž i pamtovat a pracovat pro svou vlast — Německo.

Na svých pozemcích postavili dvory, v nichž žili Lotyši (na př. Garschenhof), kteří za užitek z malých políček museli celý rok pracovat ve dvorech zdarma. Ještě krátce před válkou byla tu vlastně roboty. Pan Nurmik nám tvrdil (jejich rod byl již delší dobu svobodný), že ještě do roku 1905 platilo a bylo používáno německými barony právo svatební noci.

Tito německí kolonisté byli vytrvalí germanisátoři. Pracovali skrytě i veřejně pro budoucí nápor Německa, pro rychlé obsazení celého baltického pomorí. Jednotlivé zámky byly spojeny krásnými, dobře stavěnými sil-

nicemi. Na mnohých byl zřejmý jejich strategický význam. Pan Nurmik nám vyprávěl, že pod záminkou snazší dopravy panstva na lov do hlubokých, bažinatých hvozdu, stavěny byly silnice i na pilotách. Ruští vysocí úředníci, zvaní na hony, byli plni obdivu německé důkladnosti a obětavosti pro své pohodlí i pohodlí svých hostů. Plány Němců pak vydatně podporovali. Teprve za války ukázal se vlastní význam těchto silnic. Němci všude rychle postupovali, neboť terén jim byl úplně a podrobně znám.

Náš přítel jezdil občas do Rigy. Vozil tam obilí na prodej a opatroval tam nákup potřeb pro domácnost. Vyprávěl, že hned na počátku války objevila se v přístavě řížském

německá dělová lodice. V přístavě způsobila obrovské škody. Ruské válečné loďstvo uzavřelo řížský záliv a všichni doufali, že ji vyhladoví. Ale zmýlili se. Teprve po delší době bylo prý vypátráno, že lodice je zásobována topivem i potravinami ze sklepních místností ruské státní budovy, kde měli Němci tajná skladiště a dílny. Němečtí baroni byli sebevědomí a jistí svým úspěchem, o čemž svědčí nápis ze zahrady zámku Kolzen: »Germanie, odpočivej klidně. Tvé přední strážce bdí!«

Než vraťme se k Lotyšům. Patří ke Germánům. Jejich mateřština má hojnost německých slov, nebo alespoň kmenů slovních. Ale Němce neměli v lásce. Oni cítili, že ta půda není půdou Rusů, ale také ne Němců. Je to jejich rodná země, jejich vlast. Proto schvalovali tvoření lotyšských praporů, jimž dáno ruským velením za úkol hájiti frontu přímořskou za slíbenou autonomii. Od té doby Němci na tomto úseku fronty nepostupovali, až teprve v době, kdy nastal všeobecný rozval ruských armád.

Lotyši jsou většinou protestanti. Do škol mají daleko. Odrostlejší děti dojíždějí do škol samy na voze, taženém jedním koněm. Mladá generace ovládá skoro celá dobře ruštinu (do války byly školy ruské), staří zase z větší části němčinu. Potkat slečnu na osamělých cestách, městsky odětou a mluvící kromě své mateřštiny také rusky a francouzsky, nebylo vzácností.

Jsou Lotyši národ vzdělaný a nám přátelský. Všichni milují svou vlast, v níž se vlastně střídá dlouhá zima s krásným létem, bez našeho jara a podzimu. Země otevírá své brány teprve v květnu, ale pak v teplém a vlhém vzduchu všechno rychle dohání, čím

se opozdila. Louky pokryjí se tisíci květů, které Lotyšky mají tak rády. V lesích objeví se spousty hub, které zůstávají nezužitkovány. Nad lesy vzlétne občas vzácnější dravec. Jdete-li lesem, nebo po louce, každou chvíli sebou trhnete při zlověstném sykotu a šelestu listů. Uvidíte hada úplně podobného naší zmiji. Lotyši se ho bojí a tvrdí, že je jedovatý. Mají psy, kteří hady velice obratně zadávají. Poněvadž had zdržuje se i na místech vlhkých, myslím, že je to snad druh užovky, podobný užovce zmiji s černou klíkatou čarou na hřbetě.

Pole jsou dobře obdělávána a hnojena. Hnoje mají hospodáři stále dost, neboť chovají mnoho koní a skotu. Hnůj se z chlévů po celou zimu nevyhazuje na hnojiště, nýbrž nechává se ve chlévech. Je-li pod dobytlem mokro, přidá se slámy. A tak přibývá vrstva na vrstvu, že se k jaru ocitá dobytek až pod stropem chléva. Takový hnůj je však výborné jakosti. Je řádně prošlapán, prosáklý močůvkou a prohnílý. Na jaře se vyváží po několik dní na pole a hned zaorává.

V hospodaření jsou Lotyši pokročilí. Všude vidíte dobré hospodářské stroje, ba mnozí hospodáři mají i své parní mlátičky. Ale obilí kosí dosud tím způsobem, že berou levou rukou obilí po hrstích a pravou rukou krátkou, zmenšenou kosou (ne srpem) utínají a kladou na pokládky. Nechtěli věřit, že práce kosou je rychlejší, až jsme je o tom upravenými kosami přesvědčili.

Celkem všude je vidět spokojenost. Teď, když dosáhli samostatnosti, budou se rozvíjet tím více a pozemková reforma bude i těm chudákům podkladem blahobytu.

V BESSARABII

JOSEF KONEČNÝ

Jako zajatec z července r. 1916 dostal jsem se nejprve do zajateckého lágru v městě Chmelniku. Dlouho jsem však zde nebyl, neboť asi po 10 dnech nás zavezli do Východní Haliče, již od Tarnopole do lesů Tremboulských, nedaleko městečka Mikulince. Zde uprostřed těchto lesů postavili jsme si z hlíny t. zv. zemljanky a chodili jsme káceti duby a břízy, z nichž jsme tesali špály na polní úzkokolejné i hlavní železniční dráhy. Na zimu jsme se nastěhovali do nedaleké vsi Loučeně a ubytovali se po sedlácích. Asi v měsíci lednu r. 1917 odvezli nás náhle dolů do Bessarabie k městu Bulgradu neb Zolgradu a ubytovali v jedné dědině. Bulgrad leží při vtoku řeky Jalpugu do jezera téhož jména. Snad má své jméno od četných Bulharů, kteří tu pěstují zeleninu jako v celém jižním Rusku.

Obyvatelé dědiny jsou Rumuni a nazývají

se Moldavany. Svou povahou liší se úplně od Rusů, neboť zatím co Rusové projevovali vůči nám, zajatcům, velkou pohostinnost, tito chovali se k nám hodně odměřeně a odpudlivě. Řídký byl případ, že by se některý zajatec mohl pochlubiti, že dostal někde trochu mléka nebo kousek chleba. Byli jaksi uzavření a nepřístupní. Zařízení jejich domácností bylo také zcela jiné než u Rusů. V chýžích většinou neměli kuchyně, nýbrž na dvorku neb na zahrádce měli postavené malé pícky, nebo na ohniště věšeli nádobu s vodou, v níž si vařili nejčastěji národní pokrm z kukuřičné mouky. Topili většinou sušenou kukuřičnou slámou. Kromě toho však na návších těchto dědin všude stojí celé hráze cihel, připravených z hnoje, které suší na zimu a pak s nimi topí. Způsob tohoto topení lze vysvětliti tím, že jest zde úplný nedostatek dřeva, neboť celá Bessarabie jest

Galac.

bez lesů, následek to ještě bývalého tureckého hospodářství, jak nám o tom vypravoval sedmdesátiletý stařík, u něhož jsme bydleli a který nám často vykládal, že pamatuje tři cary. Turci totiž vykáceli lesy a nepostarali se o vysázení jiných.

Zde u Bulgradu jsme pracovali ve skladištích dráhy. Po několika týdnech přišli jsme k Dunaji k městečku Reni, které leží na levém břehu Dunaje, nedaleko vtoku řeky Prutu. Zde jsme byli jako pracovní batalion. Stavěla se zde spojka dráhy, od přístavního města Reni k řece Prutu až ke Galaci, která ležela již v Rumunsku.

Město Galac leží v hezké poloze na Dunaji a je velmi výstavné. Má mnoho řecko-východních kostelů a jako přístavní město podobá se přímořskému městu, třebaže leží ještě hodně daleko od Černého moře. U Reni bylo nás zaměstnáno několik rabočích batalionů. Mimo práce na stavbě dráhy, překládali jsme také z ruských vlaků do rumunských proviant a různý materiál, dopravovaný za armádou na rumunskou frontu. Byla to práce těžká, zvláště při špatném stravování, kdy den co den měli jsme k obědu pouze kukuřičnou kaši, vlastně šrot na hrubo rozemletý a lojem maštěný, který jsme mohli jen těžce strávit. Byly doby, kdy jsem pil jen čistou, svařenou vodu a přikusoval chléb, neb čaje nebylo. A při této stravě nosili jsme pytle s cukrem a rýží přes cent těžké!

Dřevěné baráky, v nichž jsme byli ubytováni, stály na samém břehu Dunaje, který v těchto místech jest jeden kilometr široký a velmi hluboký. Na druhé straně řeky rozprostíraly se na mnoho kilometrů velké bažiny, za nimiž bylo viděti nízké pahorky dobrudžské, které tehdy byly obsazeny Bulhary.

Za nějaký čas byli jsme dopraveni opět do stanice Volkonešti. Tato dědina byla obývána téměř výhradně Rumuny. Od této stanice stavěli jsme polní úzkokolejnou dráhu k jezeru Jalpužskému, rozkládajícímu se od Bulgradu směrem k Černému moři. V těchto místech po prvé nás došly zprávy o slavném ví-

tězství československých legií u Zborova. Dočetli jsme se o tom v ruských novinách. Mezi námi utvořil se již kroužek uvědomělých Čechů.

Zatím však se v Rusku odehrály překvapující události. Padl carismus a v revolučním opojení nastával záhy rozvrat fronty. Bolestně na nás působilo, když jsme viděli, kterak kázeň v ruském vojsku se uvolňuje a jak celé tlupy ruských vojáků opouštějí posici, právě v tom okamžiku, když vítězství bylo takřka přede dveřmi. Každým okamžikem otřásala se země výbuchy dělostřeleckých nábojů, svezných ve mnoha vlacích sem, k připravující se ofensivě na rumunské frontě. To sami Rusové, jsouce zagitováni rozvratnými živly, vyhazovali munici do povětří a opouštěli zákopy, nechávající volnou cestu nepříteli. V této době všeobecného rozvratu přijel k nám československý emisar a vyložil nám jasně cíle našeho zahraničního odboje a vybízel ke vstoupení do československého vojska.

Přihlásilo se nás šest do armády a domnívali jsme se, že pojedeme na francouzskou frontu. Poněmčelí vídeňští Čechové, kteří byli mezi námi, nám spílali a vyhrožovali, že budeme pověšeni. Také si nás zapsali. Avšak byli i mezi nimi jedinci, kteří nezapřeli svůj původ a sympatisovali s námi. Za nějaký čas vymohli jsme si u ruského velitelství, že jsme byli propuštěni z pracovního praporu a dopraveni k plukovnímu velitelství do Bolgradu. Staříčkový ruský plukovník byl námi nadšen a dával nás za vzor ruským vojákům. S největší ochotou obstaral náš doprovod a propustil nás.

Další naše cesta vlakem děla se na střeše vagonů až do Žitomíru, kde jsme byli přiděleni k záložnímu praporu v polovici měsíce října 1917. Ze Žitomíru byl jsem pak přidělen ještě s jinými k první rotě čtvrtého střeleckého pluku Prokopa Velikého, nacházející se v Romanově ve Volyňské gubernii. Velitelem naší roty byl nadporučík Zavorálek, velitelem batalionu bratr poručík Gayer, který padl čestně v boji proti bolševikům u Lipjag.

X

Z KRYMU DO RUMUNSKA

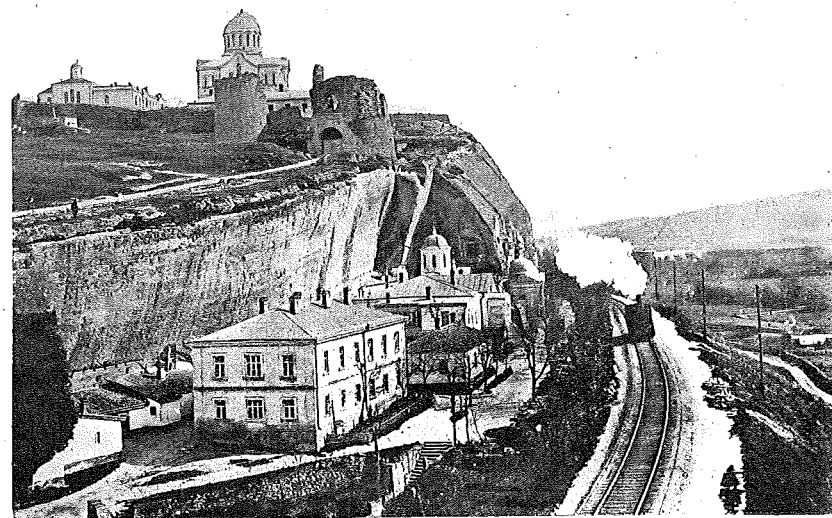
JOSEF NEUGEBAUER

Z dárnického tábora dostal jsem se do přístavního města Jevpatorie. Ihned po prohlídce brali si nás statkáři na práci a mne ještě s jedním Polákem si vzal jakýsi statkář K... z vesnice Muny, která byla šedesát verst vzdálená od Jevpatorie. Bylo nás zde celkem deset zajatců, mezi nimi dva Češi a jeden Polák. Celá vesnice, jako vůbec na Krymu, byla téměř německá. Němečtí kolonisté jsou většinou luteráni. I Čechů bylo tu dosti a některé vesnice byly z poloviny české a z poloviny německé. Češi posílali však své děti do německých škol.

Široko daleko nebylo viděti žádných stromů. Jen s velkou námahou pěstují zde moruše a akát v zahradách, za to rodí se tu krásná pšenice a arbuzy (melouny), které zde rostou v nejhorší půdě, v níž by u nás zajisté nic nerostlo. Lesy a sady jsou teprve dále, na úbočí hor. Po žních, které tu bývají

již v červnu, je okolí vesnice pravou pouští. Kam oko dohlédne, všude jen samá rovina, na níž je od slunce vypálená tráva.

Hned první den jsem poznal, jak malým jsem jedlíkem. Usadili nás totiž s Polákem k jednomu stolu a postavili naň obrovskou mísu, asi jako náš škopek na nádobí, s jakými knedlíky, menší mísu s polévkou, pak asi tak dvě kila slaniny, dva bochníky chleba, několik melounů a pořádný džbán kávy. Seděli jsme tak s Polákem a seděli proti sobě a čekali, kdy asi přijdou další stolovníci. Hospodář dlouho po nás pokukoval, až konečně se nás zeptal, proč nejíme? Když jsem mu řekl, že čekáme, až přijdou ostatní, dal se nám do smíchu a řekl, že to je jen pro nás dva. Byli bychom toho měli dosti na celý týden. Ačkoli jsem byl doma snad největší jedlík, říkali mi zde, že neumím ani jísti. Ovšem, nebylo divu. Lidé z vesnice tu znali

Klášter v Inkermanu na Krymu.

jen pracovat, jísti a spát. V neděli odpoledne spala vždy celá vesnice, náš hospodář i dvakrát za noc se probudil, najedl se a ráno znovu jedl s námi.

Přišli jsme právě v době největší práce, neboť bylo mlácení. Vstávali jsme před východem slunce a pracovali až do západu. Přes hojně jídlo mrzela mne tato práce u Němců a toužil jsem po tom, abych se odtud dostal. Psal jsem nazdařbůh do Dárnice a hlásil jsem se do vojska. Nepřišla však odpověď. Rozmrzen, rozhodl jsem se, že uteču do tehdy neutrálního Rumunska. Bylo to v červenci roku 1916. V neděli odpoledne, kdy všechno spalo, jsem úmysl svůj provedl. Neměl jsem však žádné mapy a proto jsem si ji vykreslil sám, podle paměti ještě ze školy. Vyznačil jsem na mapě podle dohadu Sevastopol, Jevpatoriji, Oděsu, Jasy a Bukurešť, ale dál jsem už nevěděl. Na konec jsem pak zapomněl mapu vzít s sebou a nechal jsem ji na svém bývalém loži, za které mi sloužil vůz v konírně. Kromě toho jsem tam nechal lístek, na který jsem namaloval Austriáka, jak utíká z Krymu a pod to jsem napsal »Krym ist halt schlim«. To jako, aby věděli lépe, co se se mnou stalo. Takto připraven, pustil jsem se se dvanácti kopějkami v kapse na cestu. Na sobě měl jsem civilní kalhoty, rakouskou blůzu a čepici, mé prádlo se skládalo ze sokolského trička a plavek, takže jsem šel, jak je vidět, na »lehko«. Ale i tak v panujících vedrech mi bylo dosti teplo. V kapse u blůzy měl jsem ještě několik »Lorencových kolibřích knížek«, které jsem si přinesl z fronty.

Bral jsem se směrem ku Černému moři, které bylo odtud vzdáleno třicet verst. K večeru jsem dorazil do jedné německé vesnice, kterou jsem prošel bez nehody a za níž jsem přespal v kupě ovsa. Druhý den ráno dal jsem se na další cestu. V poledne, když se již žaludek hlásil ku svému právu, zašel jsem do jedné ruské vesnice, kde jsem si koupil dvě libry »bublíků« (preclíků), což byla moje strava na celý den. Za vesnicí však se mi stala nehoda. Pokousal mne totiž buldog na noze. Nohy mi ani tak líto nebylo, jako boty, kterou mi prokousl. Tato nehoda však mi v jistém směru prospěla. Měl jsem totiž

nyní výmluvu, že jsem mohl každému říci, že mne kousl pes a že jdu do nemocnice.

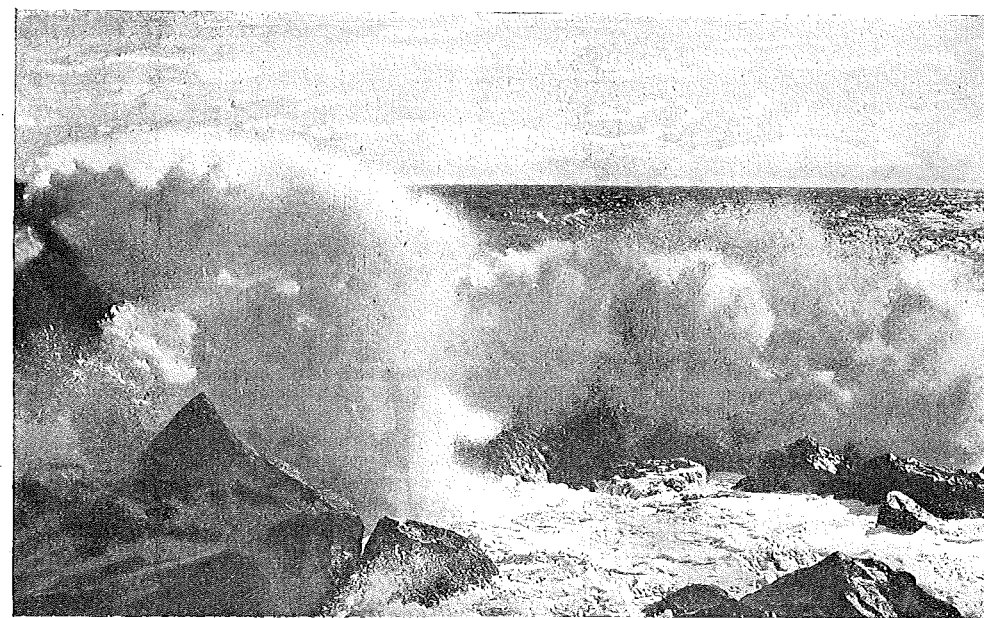
Spletl jsem si však cestu a ani do večera jsem nedošel k moři. Dostal jsem se však do jedné vesnice, kde jsem našel dva zajatce, Čechy, u nichž jsem přepsal. Vykládal jsem jim svou báchorku o psovi a nemocnici, avšak hoši mně nevěřili a když jsem se jim svěřil se svým úmyslem, tu chtěli jít se mnou. Čekali však, až dostanou peníze. Já však nemohl na ně čekat a nastoupil jsem sám cestu dále. Příští den přišel jsem na tábor cikánek, které mne ihned zavolaly do svého ležení, kde mne hostily melouny, okurkami a cigaretami. Cikánky mi rovněž nevěřily a nabízely se mi, že mne převedou přes hranice do Rumunska. Možná, že bych býval jejich nabídku přijal, ale když jsem se dozvěděl, že jsou to jen ženy pohromadě (muži byli na vojně), tu jsem si přece netroufal. Hleděl jsem se od nich dostat, ale musel jsem aspoň jedné z nich nechat na památku svoji starou kudlu výměnou za pěkný, nový nůž.

Odpoledne jsem dorazil k Černému moři, nedaleko Sevastopolu. Zde jsem se sešel s jakýmsi ruským Němcem, který byl u ruského leteckého oddílu. Z krátké rozmluvy s ním jsem poznal, že Rusku nepřeje a proto jsem ho chtěl získati pro svoje plány. Řekl jsem mu, že chci utéci do Rakouska. Uhodil jsem na správnou strunu a hned mi slíbil, že mi opatří civilní šaty a běženecký průkaz. Zapsal si moji adresu doma a řekl, abych si večer přišel pro slíbené věci do Sevastopolu. Napíše prý mi zvláštní značky, kterými se budeme, až budu v Rakousku, dorozumívati. Říkal, že má všude přístup a že by mohl Rakousku prodávati velmi cenné zprávy. To mne všechno ovšem náramně bavilo, avšak na konec jsme se nedohodli, protože se blížil jakýsi důstojník, se kterým Němec odešel.

Dal jsem se opačným směrem zpět k Jevpatorii a ne do Sevastopolu, kam jsem se bál. Nezbyvalo, než přidržeti se prvního plánu a jít stále podle moře až do Rumunska. Tentokrát jsem přespal noc s ruskými dělníky v solném skladišti. Na další cestě, k polednímu, narazil jsem na ruskou přímořskou stráž. Volali na mne již z dálky, abych šel do jejich strážního baráku. Domníval jsem se, že

už je konec mého putování, avšak oni uvěřili mě báchorce o nemocnici, pohostili mne a na konec mi sami ukázali cestu do Jevpatorie. Do Jevpatorie jsem dorazil odpoledne, kde se mi mohla státí moje záliba ve knihách osudnou. Zevloval jsem u výkladní skříně jednoho knihkupectví, když tu ke mně přistoupil strážník a ptal se mne po povolení choditi po městě. Dělal jsem, jako když nerozumím a dobrák strážník na konec mi povídal, abych se hleděl ztratit, čemuž jsem ovšem milerád vyhověl a netrvalo ani čtvrt hodiny a byl jsem z města venku. Cestování pěšky při o-

a sám mne ještě zavedl do tatarské čajovny, abych tam přenocoval. Tatar nic nenamítal, avšak když se dozvěděl, že mne pokousal pes, dostal ze mne strach a vyvalil oči, jako žába pod kamenem. Spal jsem v sedě u stolu a Tatar mne stále hlídal. Ráno však jsem teprve viděl, jaký kousek mi vyvedl, když pro mne přišel strážník. Ohlásil mne totiž na policii jako vzteklého Austriáka. Strážník mne odvedl ještě s jedním Polákem do jakési kůlny, kde jsme měli čekat na »úradníka«. Když jsme byli asi tak půl hodiny zavřeni, jal jsem se zkoušet, zdali bych se nedostal

Vodní příboj za bouře na Krymu.

hromném vedru bylo obtížným. Proto jsem přijal s radostí nabídku dvou bab, abych si sedl k nim na povozku. Až dosud jsem každému říkal, že jdu do nemocnice. Jelikož však moje rána se již zahojila, začal jsem zase říkat, že jedu z nemocnice, zpět do Muny, poněvadž jsem myslel, že místo to jest hodně vzdáleno a že ho hned tak každý nezná. Také jsem se nemýlil. Avšak cesta podle moře zdála se mi dlouhá a proto jsem se ubíral na sever. Až bych byl dorazil do Perekopu, chtěl jsem se teprve potom dáti směrem podle břehu. Další dva dny minuly bez příhody, až teprve, když jsem přišel do městečka Šaky, dostal jsem od jednoho Rusa padesát kopějek

ven. Dvěře nebyly zamknuty. Řekl jsem Polákovi, že si jdu koupiti kus chleba a mazal jsem si to z města pryč.

V poledne, když slunce strašně páliło, skryl jsem se na poli do stołu slámy, nemohl jsem však usnouti a proto jsem si vyhledal »Lorencovu kolibřič literaturu« a začal čísti. Netrvalo to však dlouho a byli tu dva ruští četníci na koních. Co prý tu dělám, a kam? Říkám jim, že jsem byl v sousední vesnici navštívit přítel a že jsem z Muny. »Tak se seber a půjdeš s námi,« řekli mi. Pomalu jsem si skládal jednu knížku za druhou. Zdálo se jim to dlouho a proto mi nařídili, abych hleděl se dostat co nejdříve zpět k svému ho-

spodáři a jeli dále. Pomaloučku jsem se ubíral za nimi a nevidalo mi, že se zastavili v první vesnici a zalezli do prvního a já do druhého baráku.

Šel jsem si »koupiti« chleba. Baba mne pozvala dovnitř — u bab jsem měl vždycky štěstí a mám posud — dala mi slepičí polévku s nějakými noky a nakonec mi přinesla půlku chleba a asi tak kilo slaniny. Mezi tím mi odkryla všechny tajnosti svého srdce, že je vdova, má pět synů a všichni že jsou hluchoněmí. Abych jí dokázal, jak s ní cítím, řekl jsem jí: »Ach, kak mně, vás žarko.« (Horko místo žalho — líto). Nevím, zda tomu rozuměla; snad si myslila, že je mně z těch jejích řečí horko, ale rozuměti tomu asi musila, poněvadž kývala hlavou: »Da, da.« Když jsem odcházel, ptal jsem se, mnoho-li jsem dlužen? Ona, že nic. Já zase, že zadarmo to nemohu chtít a mermomocí jsem jí to chtěl zaplatiti. Pak jsem si dal přece říci a vzal jsem si to zadarmo. Vždyť v kapse jsem neměl ani kopějku!

Na další cestě měl jsem ještě dosti příležitostí, poznati dobrosrdečnost ruského lidu. Přišel jsem také ke dvěma vdovám a jedna z nich sama se mi nabízela, abych si ji vzal, že má velké hospodářství. Domníval jsem se, že se mi vysmívají, neboť mi bylo teprve osmnáct let. Ale v Rusku se žení ještě mladší.

Teprve desátého dne od mého útěku mne chytili. Prozradil mne v jedné tatarsko-ruské vesnici ovčák, který náhodou znal vesnici Munny. Přivedli mne k úředníkovi, který mne hned vyslychal. Našli u mne nějakou německou písničku s notami. Podnes nevím, jak jsem k ní přišel. Padlo na mne podezření, že jsem špiónem. Podařilo se mi však je přesvědčiti, že jsem zajatec a ke všemu jsem se přiznal. Zavřeli mne mezi druhé zajatce, odkud jsem nemohl utéci a ráno pro mne přijel kozák, aby mne odvedl dále, do druhé vesnice. Na cestě měl se stavěti ještě pro jednoho Slováka, který odepřel pracovati. A proto mi naznačil cestu, kterou mám jít a sám

odbočil do prava, do jednoho chutoru. Jakmile se mi ztratil za stohem slámy, schoval jsem se do výmolu a přemýšlel, jak utéci. Za malou chvíli objevil se však kozák přede mnou a začal mi nadávati, že jsem mu chtěl utéci. Vzal to od Jobovy až po všechny máte.

U druhého úředníka byl zase nový výslech, který mi usnadnila jedna hezká polská služka, která dělala tlumočnicka, poněvadž uměla německy. Pak nás se Slovákem zavřeli do »husince« — ne toho, který je v Čechách, ale kde bývaly husy. Nikdo se o nás nestaral, jen ona hezká služka, která nám tajně přinesla džbán mléka a kus chleba. Odpoledne pro nás přijel kočár, v němž nás dovezli ke třetímu úředníkovi. Tam již bylo vězněno pět Poláků, kteří také nechtěli pracovati. Při výslechu jsem to zkusil ještě se svojí báchorkou, že jsem byl v nemocnici, ale to se mi nevyplatilo, neboť v tom okamžiku se mi zajištilo v očích a tvář hořela studem, jak mi ji přiříl. Nebylo nic platno zapíratí, když měli již všechny důkazy, které jsem doma zanechal. Jenom to jim nešlo do hlavy, jak jsem dovedl nakreslití takovou mapu a že prý musím býti jistě nějaký student. Ovšem, že jsem je při tom nechal a když se mně ptali, do které školy jsem chodil, řekl jsem, že jsem chodil do gymnasia — ovšem pro vodu. Pak mne zavedli opět mezi ostatní, dříve však mi odebrali »Lorencovy knížky«, což mne ovšem více mrzelo, než ta úřednická facka. Za chvíli k nám přišel úředník a tázal se jednoho po druhém, chceme-li pracovati. Já byl až poslední. Poláci, jeden jako druhý, říkali, že chtějí dělat, ale aby je dali k jinému hospodáři, což jim vyneslo po facce. Když přišla řada na mne, volal jsem, že chci dělat ještě dříve, než se mne ptali. A tak za necelou hodinu jsem jel opět na místo, odkud jsem utekl. Po malé komedii mne hospodář přijal zpět, čemuž jsem byl rád, neboť jinak by mne byli poslali do dolů. Avšak nebyl jsem tu dlouho. Na podzim nás dali do lágru, odkudž jsem se dostal do kurské gubernie a pak do vojska.

U RUSKÉHO POPA

ALOIS HNÍZDO

Se zajateckým transportem dostal jsem se do Povolží do Alatyru, kde jsem prožíval jednu z episod zajateckého života. Okresní městečko, s občanstvem po většině tatarské a čuvašské národnosti a s nezbytnou »komandou« (vojenským velitelstvím) a vypaseným velitelem, jenž dle vyhlášeného v Rusku způsobu okrádal svěřenou mu vojenskou posádku i přidělenou grupu zajatců. Alatyř a Karmyš, městečka bezedného bláta a jednácti kostelů, s příslušným počtem popů, jich žen, »djákonů« (kaplanů) a kostelníků. Mě-

stečka vykolíkovanych prkenných chodníků. Prostředkem ulice smrdutá blátivá kaše, jako stvořená k tomu, aby v ní denně libě se provalovala hejna hubených, zakrnělých vepřů. Zametání ulic. Úklid v kasárnách. Kosení vojenských luk. Mzda — štavnatá ruská nadávka, pro niž je člověku stydno vzpomenouti, že kdysi ještě před válkou často myslel na veliké slovanské Rusko. Rána nahajkou nebo prutem. Stuchlá kaše. Takový byl život zajatecký v Alatyru i Kurmyši a takový téměř vždy i na ostatních místech

Ruska, v městečkách vojenského komanda.

Jednoho červencového dne odešel jsem z lágru na polní práci do dvora ruské baronky Rodionové.

Marie Petrovna Rodionová, kus velikého Ruska, ruská duše, již neprozkoumáš, tak jako celý ten život tehdejšího Ruska. Byla majitelkou čtyř velikých dvorů okolo vesnice Vaškajmy a ženou nadutého gubernátora, starajícího se více o svůj chov závodních koní, než o záležitosti svého úřadu. Právě tak zanedbával svoji mladou ženu v zákoutí Vaškajmského dvora, které jedinou útěchou byl zase ředitel jejího panství, rodem Němec. Zde prožil jsem kus života na ruské vsi, na který rád vzpomínám. Zlatým písmem zapsala se ruská vesnice do srdcí zajatců. Je nač vzpomínat...

Nejlepší vzpomínky však na můj pobyt na ruské vsi odnesl jsem si ze svého jednoletého života od ruského popa. Byl to statný muž, dlouhých vlasů, který stejně obratně uměl se oháněti kosou, jako kropenkou v kostele. Protivou jemu v pravém slova smyslu byla jeho žena popaďa, matrona obširné tloušťky, pohodlná a majestátní. Doplnovala ve věcech církevních svého muže. Ona to byla, která uměla tak držeti všechny nitky, táhnoucí se od kostela do svého domu a odtud po celé rozsáhlé vesnici Nekrasovu. Znala všechny lidi ve vsi a zejména dobře pamatovala, kde nejvíce a nejštědřeji byl pop o Veliké Pasche (velikonocích) obdarován. Vedla svůj seznam s úžasnou důkladností a mazaností. Byl jsem zaměstnán u tohoto popa jaksi z protekce. Jeho syn praporčík v ruském vojsku setkal se na frontě s rozvědčíky české družiny a svému, velice patrioticky založenému papašovi vyprávěl ze široka o cílech těchto lidí. Pop při nejbližší cestě do okresního městečka navštívil okresní ústav, kde jsem byl zaměstnán jako písař a s houževnatostí církevnímu hodnostáři vlastní vymohl si mé propuštění.

Byl jsem tomu skutečně rád. Byl jsem ovzduším pisárenským přesycen a lákala mě možnost podívat se do hloubi ruské duše a to na samý její kořen. A tak odjížděl jsem se zářícím popem, který usadiv mě podle sebe do pohodlného hlubokého kočárku, nepře-

stával mě ujišťovati o své veliké lásce k slovanským Čechům a o tom, že u nich budu považován za člena rodiny. U popa byl jsem dosti spokojen. Dělal jsem všechny hospodářské práce a myslím, že k plné spokojenosti celé rodiny. Přesvědčil jsem se o tom zejména při svém odchodu do vojska, když mě pop požehnal a popaďa přinesla pytlík výborných sucharů a přidala pěknou červenou desetirublovku.

Však byla to podívaná na velikonoce. V tu dobu bylo u popů pilno. Připravovaly se všechny čtyři vozy a pokryté širokými režnými plachtami vyjížděly po čtyři dny, vždy ráno po vsi, aby večerem, obtěžkány všemožnými věcmi, jako moukou, prosem, slatinou, zeleninou a obilím, vracely se do prostorné stodoly naší popadi. Tato trůnila jako zástupce boha pravoslavného na prvním voze této karavany. Za vozem jejím klusal uvázaný kůň s povozem druhým a já celý ukoukaný nad přemírou křesťanské lásky milých osadníků řídil vůz třetí, maje za tímto čtvrtý vůz do »foroty«.

Mezitím před námi pobíhal od stavení ke stavení cílý kostelník a pořádným klackem mlátil do okenic obyvatelů vesnice, upozorňuje je tím na posvátný obřad nadílky naší popadě. Přirozeně, že za to museli zase občané něco dostat a to obstaral batuška pop, když o velikém postě objížděl dům od domu celou vesnicí a kropáčem ocákal celá stavení. I při tomto velikém obřadě musel jsem asistovat a bylo mým předním úkolem mítí v zásobě svčenu vodu, kterou opatřoval jsem si z řeky, jež obcí protékala. Přirozeně, že muselo se tak díti opatrně, aby věřící mě nespátřili a já to dělal tak, že vždycky zajel jsem si se saněmi přímo na řeku a šikovně nabral plný soudek, ze kterého batuška plnil zase kropenku.

Po tři dny »obráželi« jsme s »batuškou« popem stavení od stavení a po tři noci vraceli jsme se ve stavu povzneseném do vrat fary. Bylo totiž příkazem slušnosti neodmítnoutí pohoštění vděčných osadníků, sestávající z velikonočních bábovek »kuličů« a patřičné porce domácně vyrobené vodky. Já už jsem se tak trochu počítal do rodiny a nebylo divu, že byl jsem zván společně s po-

pem. Zalezli jsme pak svorně do lehkých hlubokých saní a rozumný bystrý kůň »Katajka« odnášel k domovu těžce zkoušeného sluhu páně a jeho pomocníka.

V takovémto asi prostředí prodělával jsem svůj pobyt na fare otce Nikolaje a byl jsem rád, že i tento úsek ruského života byl mnou proniknut.

(Obrázky kreslil K. Kněžourek.)

X

NA DONU

ADOLF ZEMAN

V mnoha člancích našeho díla octli se čtenáři v krajích jižního Ruska, v donské oblasti. Na březích Černého moře, při Dněpru v chersonské a jekatěrinoslavské gubernii atd. Z toho je patrné, jak důležitou úlohu hrál tento kraj v životě našich zajatců, z něhož vyrůstal odboj i v dalších osudech našich lidí po ruské revoluci.

Donský kraj i přímoří černomořské a azovské je kraj bezlesý, stepní. Otevřen plně severu a nechráněn žádným větším pohořím, má podnebí přímořské i kontinentální zároveň s rychle střídajícími se změnami. V létě dosahují horka až 50° C, v zimě až 40° C minus. Při tom bývají náhlé oblevy i opět náhlé mrazy. Donská oblast měla téměř 2 miliony obyvatel, z nich dobrá polovina byla donských kozáků. Ale na jihu Ruska žije celá spleť jiných národností, zejména mongolští Kalmykové, s nimiž jsme se setkali i v Povolží, na Sibiři a v ruské Asii. Je to kmen kočovný, který však pomalu se osídloval. Jich počet v Rusku bylo možno počítat před válkou na 700.000 duší. Kromě nich je na venkově i ve městech usídleno mnoho Arménů, Řeků, Bulharů atd.

Řeka Don je mohutný vodní tok, pramenící se v gubernii tulské a vtékající do Azovského moře, severního to zálivu moře Černého, vytvořeného Krimem a východním pobřežím. Don má hojně přítoků, nejvýznamnější z nich Donec neb Malý Don a při vtoku do moře se rozlévá v několikoramennou deltu. Kraj podél Donu i Donce je úrodný a pověstný svou »černozemí«. Jen tu a tam na levém břehu horního Donu je půda málo úrodná a solnatá, jako asi kol Aralského moře. Za to při dolním toku je půda úrodná

a nemusí býti ani mrvena. Kozáci kromě vinařství — pověstné donské vinice založeny tu byly na rozkaz Petra Velikého — věnovali se však málo racionálnímu hospodářství a zabývali se hlavně chovem dobytka a koní. Skot pěstovali více Kalmyci. Hlavní charakteristika kraje je step, bezlesost, což způsobovalo málo vodních srážek a nízký stav vody v řekách. Don i Donec jsou bohaté na ryby, zejména lososy a jesetery.

Celý tento kraj, původně zemědělský, měl hlavně význam svými přístavy na Černém moři. Později však jeho význam stoupl rozkvětem uhelných dolů v donecké pánvi a tím i průmyslu, kterýžto rozkvět odrazil se i na průmyslu uralském. Donecká pánev je bohatá svými ložisky uhlí a antracitu a pak železné rudy i rumělky, z níž se dobývá rtuť. Podle pověstí dolovali tu již Tataři a Janovští kolonisté. Ale teprve velký civilisátor Ruska, Petr Veliký, dal pánev prozkoumat anglickými znalci, ale dolovat se zde začalo teprve za Kateřiny II. Dolování prospívalo, avšak nedostatek drah působil, že dokonce i jihoruské přístavy v bezprostřední blízkosti pánve, byly zásobovány uhlím — anglickým. Rozkvět jihoruského průmyslu datuje se teprve z let osmdesátých a devadesátých před válkou.

Hlavním městem donským, jako sídlo donského atamana, byl vlastně Novočerkask. Ale největší význam měl a má Rostov na Donu, Taganrog, Marinpol a jiná pobřežní města. I pro nás v zahraničním odboji má největší význam Taganrog, jako sídlo největší revoluční organizace na Rusi, ovlivňující i další organizace v Rostově a na uhelných dolech i rudníkách donské oblasti.

Taganrog leží na břehu Azovského moře, jehož břehy jsou celkem ploché a hlinité. Jen na jihu vybíhají pahorky sráznými mysy do jeho hladiny. Z četných zálivů je Shnilé moře (Gniloe more) největší. Voda v moři je málo slaná, takže jsme při koupání ani neměli dojem, že se koupáme v moři. Je to proto, že moře je naplněno téměř samou vodou z Donu a ostatních řek, které také zanášejí stále pískem a hlinou jeho dno, což znesnadňuje plavbu. Na jeho pobřeží již ve středověku bývaly osady benátské, janovské

Za nastalého klidu však osady znovu ožily a pomalu byly osídlovány tu Rusy, tu Turky. Na místě Tany vznikl Azov, o který po celé desetiletí zuřil boj, neboť Turci nechtěli připustiti Rusko k moři, podporováni jsouce hlavně Anglii. V r. 1695 dobyl konečně Petr Veliký Azova a vyrval tak moc nad Azovským mořem Turkům. Petrovi kozáci vystavěli na trojhranném mysu, který nazývali Tagannyi rog (taga, tatarský třínožka, rog — výstupek, mys) pevnost a v okolí vznikalo tak na místě staroitalského

Jihoruská krajina.

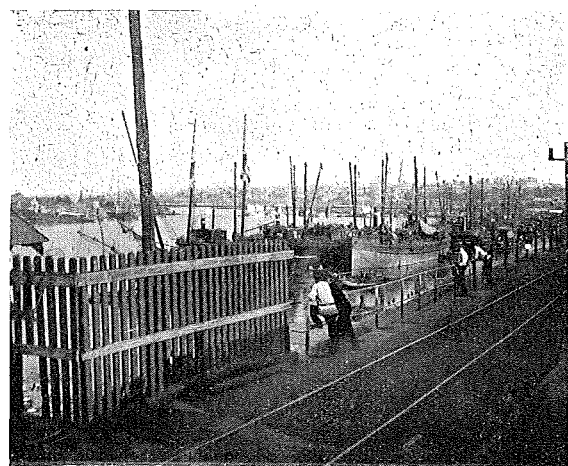
i pisanské, které tu vystřídaly staré řecké osady. Bývala to stará řecká osada Taneis. Po pádu Hellady osady ty zmizely a pobřeží stalo se jevištěm pochodů národů i bojů ruskotatarských. Za mongolského ujařmení Ruska přišli sem italští kolonisté a tak vznikla města Porto Pisano na místě dnešního Taganrogu a opodál, tam kde je nyní Azov, benátské Tana.

V roce 1398 však strašný mor vyhubil obyvatelstvo a když se začalo zotavovati, přitáhl mongolský Napoleon Tamerlan a odvedl je do zajetí.

Porta Pisana město Taganrog. Také přístav byl obnoven švédskými zajatci, k jichž práci přihlížel sám car Petr Veliký. Přístav vzkvátal, ale po válečných nezdarech Petr sám na naléhání Turků pevnost zrušil a odvedl posádku. Turci město rozmetali. Taganrog začal se v r. 1736 obnovovat, avšak za tři leta na to, podle podmínek bělehradského míru, Turci město znovu rozmetali. Teprve za Kateřiny II. v r. 1774 bylo město znovu obnovoeno. Přilákání výsadami řečtí a italští kupci, uvedení sem uprchlí Arméni, kteří založili celé předměstí Nadičevan. Když se zde

usídlil car Alexandr I. na Řecké ulici, město bylo na vrcholu svého obchodního rozkvětu. Ale car Alexandr I. zemřel horečkou a za jeho nástupce začal úpadek Taganrogu. Jeho blahobyt podkopala Oděsa a hlavně Rostov na Donu. Rostov byl za naší doby z nejživějších a nejdůležitějších měst v již. Rusku, přes které šel ohromný vývoz i dovoz, zejména obilí. Rostov byl spojen železnicemi nejen se zázemím, ale měl i pravidelné spojení po moři s Cařihradem a Oděsou. Hlavní ulice byly výstavné, v Rostově jsou dvě pěkná divadla, velkolepý prospekt k Donu, krásný sad, školy atd.

Taganrog byl úplně zatlačen do pozadí. Jeho obchod vymřel a ohromná přístavní

Rostov nad Donem.

skladiště stála pusta a rozpadávala se. Vily bývalých rejdářů a kupců smutně zely v pustnoucích sadech. Z této doby bohatství a slávy pocházejí různé stavby chrámů i četné instituce. V městském divadle hrávala kdysi italská opera. Taganrog proslul svými školami, neboť zde bylo nejstarší ruské (řecko-ruské) obchodní gymnasium z roku 1806, které bylo později přeměněno v reálné a pak v klasické. Studovali na něm: rodák taganrogský Čechov, Ščerbin, sochař Martov atd. Těsně před válkou začal vznikat v Taganrogu nový život průmyslový, stejně jako v Rostově. Do Taganrogu převedeny byly Rusko-baltické závody, jichž vrchním ředitelem byl inž. Hromádka, dnes ředitel Škodovky v Plzni. Tento muž má značné

zásluhy o rozkvět tohoto podniku, který po americku vyrostl v moderní závod prvního řádu takřka během jednoho roku, ale i o sta, ba tisíce českých lidí a revoluční naše hnutí.

Jeho přičiněním totiž povolávání byli čeští dělníci-zajatci na práci. Koncem 15. a začátkem 16. roku, kdy akce Svazu čsl. spolků o tvoření armády vážla a více se rozvíjela akce, mající za cíl, aby českoslovenští zajatci alespoň v týlu ruské armády pracovali pro obranu Ruska, byla situace pro tuto myšlenku příznivá. Zejména mezi zajatci v Turkestanu, a to hlavně v Taškentu, kde působením tamějších českých lidí v čele s truhlářem Gottfriedem a později pluk. Voskovcem, revol. hnutí velmi brzy nabývalo or-

ganisovaného rázu, myšlenka ta setkala se s úspěchem a tak hlásily se sta zajatců k této práci, zavazující se současně, že v případě potřeby, a jakmile to bude možno, vstoupí do armády. Vlivem germanofilských administrací i vojenských kruhů však zajatci ti dlouho se na práci nedostávali. Prvé transporty vybraných kvalifikovaných dělníků byly téměř zrádně posílány do dolů a na polní práce, takže v lágrech zbyli většinou lidé nekvalifikovaní, zemědělci, inteligenti atd. Když konečně ruské úřady musely vyhověti žádosti na př. takového řed. Hromádky, sebraly prostě československé zajatce bez rozdílu a poslaly mu je na krk. Že z nás řed. Hromádka radost neměl, je na bíle dni. Vždyť to byl samý učitel, úředník, student,

zemědělec, obchodník atd. A to měli být soustružníci kovů, kováři, slévači, zámečníci atd. Ale tito lidé záhy se tak přizpůsobili a naučili novému řemeslu, že pracovali jako dokonalí odborníci a stali se dokonce mistry celých oddělení.

První větší transport turkestanských zajatců přišel do Taganrogu, který brzy byl přezván na »Tahákov«, začátkem srpna r. 1916. Byly to trudné začátky. Závody teprve rozestaveny, spát nebylo kde, nikdo nevěděl, co zde vlastně bude dělat. A k tomu vládu nad zajatci osobovali si lidé rakousky

stali se dělníci — rukou, proletáři, ale při tom zůstávali inteligenty.

Byla to ohromná škola . . . Škola mravní, která naučila znát každého, co to znamená námezdní, tělesná práce a v prvních dnech, kdy poměry nebyly urovnány, i sociální útisk. Nevěřím, že kdo byl v Taganrogu, nedovede dnes spravedlivě sociálně cítit. V tom je ostatně vůbec tragedie ruských legionářů, kterou mnozí doma nechápou.

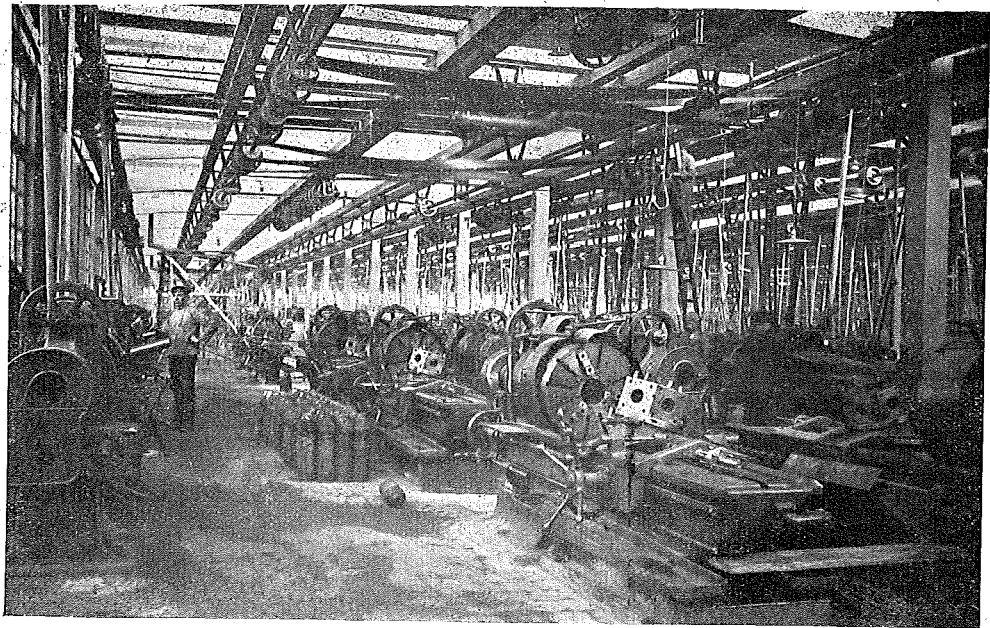
Hned v prvních dnech zajatci taganrogští se začali organisovat, ovšem jen hospodářsky, pokud to bylo možno v mezích carských

Taganrog, Rusko-baltický závod.

smýšlející (Linhart) a málo charakterní, kteří chtěli udržovat mezi nimi feláckou disciplinu. Jen něco málo bylo těch, kteří mohli ihned pracovat odborně, ostatní konali práce nádenické, více stavební. Nálada byla trapná . . . Ale pomalu si zvykali. Tovární budovy rostly jako z vody a ze zajatců se stali zruční zedníci, betonáři, fasádníci atd. Budovy naplnily se stroji a ze zedníků stali se nejprve pomocníci soustružníků kovu, později pracovali sami a za nedlouho zručností předčili mistry. Světová válka způsobila podivnou motanici a spletení třídních rozdílů. Z učitelů, redaktorů, úředníků, zemědělců,

poměrů. Hospodářsky měli svou samosprávu a celkem požívali svobody. Vystavěny byly velké kasárny, kde se bydlelo zcela lidsky, mnozí nastěhovali se do města. Platy rostly a rovnaly se ruským. Poněvadž kuchyň i ostatní hospodářství dělo se v režii, životní podmínky byly velmi dobré. S počátku ovšem poměry organizační nebyly nejlepší, vlivem prospěchářů, kteří uchvátili její řízení v prvních dnech. Když tito však byli svrženi a kanceláře obsazeny zdatnějším personálem, když zejména dr. Němec převzal řízení organizace a pak ovšem po revoluci, nastalo zlepšení.

Taganrog, vnitřek dílny Rusko-baltických závodů.

Základ k hospodářské organizaci činila půjčka ředitele Hromádky resp. továrny. Nakupovaly se zásoby ve velkém pro kuchyni i krejčovské dílny a ševcovnu, zřídilo se nákupní družstvo, zvláštní hospodářství, řeznictví, uzenářství atd.

Organisace politická s počátku byla v plenkách. Teprve po novém roce 1917 začal být větší zájem a zvolen nový výbor. Ruská revoluce dala však teprve impuls k řádné organizaci. Nastává čilý ruch organizační, pořádají se různé podniky kulturní i zábavní, zřizují se různé odbory a bývalí českoslovenští zajatci stávají se plnoprávními občany svobodné Rossie, kteří mají své zástupce v sovětech i smějí voliti i — do městské rady! Přirozeně, že politické vření ruské revoluce později odráželo se i ve vnitřních poměrech organizace samé. Politické a třídní rozdíly začínají vystupovati stále zřetelněji. Současně i poměr taganrogské organizace k veřejnosti začíná se měnit. Vzniká jistá žárlivost ba nepřítel... Část taganrogských dobrovolců se obětuje a odchází na polní práce, aby neubírala místa ruským aneb jde do armády. Ale vývoj jde nezadržitelně kupředu... Zmatky rostou... Němci a Rakušané přicházejí... Taganrogská »třetí armáda« li-

kviduje a většinou jde do vojska až na nepatrné výjimky.

Zajímavá jsou statistická — ovšem jen zběžně vyhledávaná data — taganrogské organizace. Členové většinou byli z Turkestanu, organizace čítala celkem asi 1800 členů. Do vojska odešli jedinci již v r. 1916 a 1917, ale hromadný vstup začíná v červenci t. r., kdy rázem odešlo 196 členů do armády. Vyloučeno jich bylo 39, zemřelo 11. Na národní daní vybráno 295.961 rublů. Od kievského sjezdu vybírán ke krytí místních organizačních potřeb 2% organizační příspěvek ze mzdy, který vynesl téměř 60.000 rublů. Z tohoto fondu kromě jiných věcí vydržován útulek pro raněné dobrovolce, kde jim poskytována byla strava a peněžité příspěvek. Celkem navštívilo tento útulek na určitou dobu 596 raněných a rekonvalescentních dobrovolců. Kromě toho vykonány občasné sbírky, které vynesly na 20.000 rublů. Na raněné u Zborova věnována jednodenní mzda.

Organisace měla vlastní nemocenskou pokladnu, z níž hrazeny i pohřební náklady a opatrování pomníků. Časopisem byla hektografovaná »Třetí armáda« s beletristickou

hlídkou »Lícha« a Sokolskou hlídkou. Tisklo se jí průměrně 500 exemplářů. Časopis ten zasílán i do Rostova a do zajateckých organizací v již. Rusku. Bratr Štika vydával soukromě své humoristické »Šlehy«, jež se zrodily v Turkestaně. Počet abonentů »Čechoslováka«, »Čechoslovana« a »Čsl. Samostatnosti« šel do set.

Kulturní práce rozvíjela se hned v počátcích, ale došla netušeného rozvoje teprve založením Československé Obce v Taganrogu, do níž pojeti i zajatci na druhých závoděch a ruští Čechoslováci. Až do té doby středisko všech zábav, schůzí i přednášek bylo Miljutinské učiliště. Dne 7. září 1917 byl otevřen slavnostně »Český dům«. Byl to dům Borozinův na rohu Jelisavetinské ulice a Soborného pereulku, který se podařilo získati ing. Hromádkovi za nájemné 6000 rublů na celou válku. Ing. Hromádka byl předsedou, hudebník, virtuos na čelo a řed. Imperialního učiliště v Taganrogu, p. Hons, místopředsedou. V Českém domě byl divadelní sál a restaurace. Zahájení dělo se Roblovou hrou »Zvony«, druhého dne konalo se matinee za účasti ruské společnosti a cvičení Sokola na náměstí u Alexandrovského gymnasia.

Činnost kulturní byla ohromná. Celkem uspořádáno v Českém domě 6 kabaretů, 12 divadelních představení, 12 koncertů a akademií. Kromě toho již i dříve uspořádány produkce v Gorodském divadle, Gorodském sadu, v různých učilištích a slavnosti (na př. Husova) na břehu moře. Organisace měla čilý dramatický odbor, jehož duší byl nezapomenutelný herec plzeňského divadla K. Bolek, jenž v Taganrogu zemřel. Dále existoval velmi dobrý hudební sbor asi 40tičlenný, jehož dirigentem byl nejdříve řed. Hons, později Zyka, který hrál i obtížné skladby Smetanovy, Dvořákovy i věci ruské. Vrcholem bylo provedení Smetanovy »Vltavy«. Kromě hudebního sboru bylo sestaveno velmi dobré smyčcové kvarteto a klavírní trio. Pěvecký odbor, řízený Jáškem, vedl si stejně čile jako orchestr. Velké oblíbené se těšilo pěvecké kvarteto, které později i v Japonsku stavilo úspěchy. Popularitu získala si jednota »Sokol« svými veřejnými vystoupeními.

Sportovní odbor pěstoval nejvíce kopanou, trochu i veslařství a atletiku. Každé neděle pořádány přednášky a osvětové besídky.

Kromě na Rusko-baltických závodech zaměstnáno bylo v Taganrogu mnoho československých zajatců zejména v »Kotelném a Metalurgičském závodě« (slevárny). Až do revoluce žili v bídných zajateckých poměrech. Teprve pak podařilo se řed. Hromádkovi i zde svým vlivem zakročiti a také u vojenského donského atamana. Taganrogská organizace pomáhala dále čl. zajatcům i v okolí na různých dolech, jako v Makievce, Krindačevce, Konstatinovce, Štěrbinovském rudníku atd.

V Rostově na Donu zajatecký lágr byl na t. zv. »Výstavce«. Bylo to staré výstaviště, kde v barácích byli zajatci ubytováni a odpouštěni na práci. O československé zajatce pečoval Český komitét v Rostově, jehož předsedou byl velkoobchodník Kalousek. »Český komitét« vykonal velmi mnoho. Zajatci byli umístěni na práci v mnoha soukromých dílnách a továrnách. Dařilo se jim různě, někdy dobře, někdy zle. Někteří žili hodně blahobytně. Po revoluci utvořila se v Rostově velká organizace se střediskem na závodě »Metal«. Na zakročení »Českého komitétu« i organizace Češi a Slováci byli ponecháni v Rostově a nebyli posíláni na polní práce. Organisace rostovská vstoupila ihned do úzkého styku s Taganrogem a odebírala »Třetí armádu«. Jejím nejmohutnějším projevem byl »Český prázdník« (den), uspořádaný spolu s taganrogskou organizací, tuším koncem května neb v červnu r. 1917. Z Taganrogu přijelo na 200 účastníků s orchestrem, pěveckým sborem a sokolským družstvem. Dopoledne konal se velký průvod, který zahájil Sokol na koni. Za ním šla četa 40 dobrovolců s rudým praporem se stříbrným lvem. Pak jel krásný alegorický vůz s Čechii, sedící před nádherným pohledem na Prahu (maloval akad. malíř Spáčil) a po stranách stáli dobrovolci s obnaženými kordy. Za vozem šel rostovský »Český komitét« a ruští Čechoslováci, pak zajatci z Rostova a okolí a Taganrogu ve čtyřstupech. Průvod za značného zájmu prošel hlavními ulicemi Rostova — Sadovou třídou až do

Dobrovolci před nádražím v Taganrogu.

Alexandrovského sadu, kde konala se veselice.

Večer uspořádána byla v městském divadle akademie »Koncert — spektakl — gymnastika«. Večer zahájila krásná přednáška prof. Franceva (dnes je v Praze) z varšavské university, která byla převedena do Rostova za války. Po té zahrál orchestr Kovařovičovo Potpourri z »Prodané nevěsty«. Orchestr hrál dále Dvořákovy »Slovanské tance«, pěvecký sbor a pěvecké kvarteto zpívalo s nadšením a sokolské družstvo — devítka — zejména se světelnými kužely uchvátilo diváky. Nakonec provedeny byly plastické bílé »Alegorické výjevy ze současné vojny«. Úspěch večera byl ohrom-

ný a dnes po patřičném odstupu a při srovnávání leckterých těch »národních akademií« doma, pořádaných za tak příznivých poměrů, kdy všechno je po ruce, teprve člověk vidí, co dovedli jsme na Rusi vykonat takřka holýma rukama.

Je to snad pýcha — ale oprávněná.

Většina rostovské organizace po své likvidaci šla rovněž do armády. Jen malá část byla stržena pozdějšími zmatky na jihu (Králova akce, Kornilovština, zápas s bolševiky, příchod Němců atd.) a někteří je zaplatili i životem. Většina místních Čechů ztratila v nich pak celý svůj majetek a zachránila jen holé životy.

X

TURKESTAN

Turkestan je kraj, který zůstane navždy svázán s historií naší zahraniční revoluce, neboť v něm prožívalo na tisíce našich zajatců své smutné i veselé dny, a zde pod modrým nebem a žhavým sluncem rodily se zárodky našeho odboje již od roku 1915. Turkestan rozumí se ohromná plocha střední Asie, prostírající se mezi Amu Darji, mocnou řekou asijskou, a Kaspickým mořem, a k severu od Aralského moře. Na západě tedy hraničí s Kaspickým mořem, na jihu s Persií a Afghanistanem, na východě s Čínou a na severu s Ruskem.

Povrchnost Turkestanu je měnivá. Písečné ohromné lány, hlinitá a solná pole, bažiny i vysoká horstva pokrývají celý kraj. Severní písečná a pustinná část Turkestanu přechází pomalu v hlinité pole a pak v pruhy černé úrodné země, tvořící tak klín, který prochází

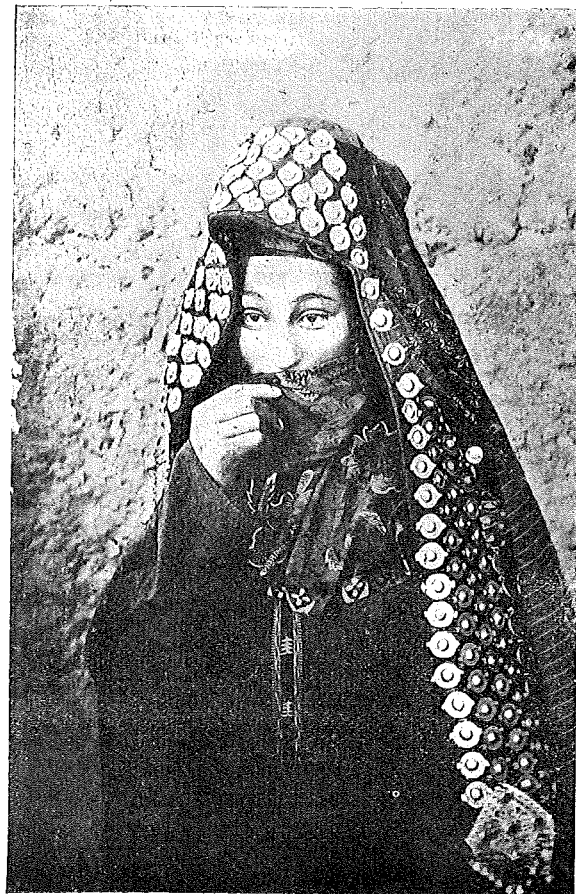
mezi Uralem a Kaspickým mořem do Evropy až po ústí Dunaje a táhne se mimo moře Kaspické, Azovské a Černé. Kdysi pokrývalo tuto kotlinu patrně moře, které se rozlévalo Karpatskými, Chorasanskými, Paraminskými a Altajskými horami. Moře následkem geologických procesů ustupovalo a zůstávaly po něm propadliny, naplněné vodou — moře Kaspické, Aralské a Černé s Azovským. Zbytek bylo písečné a hlinité dno. Tady vedla pak cesta, kterou valívali se v hlubinu Evropy strašní a nezvaní hosté asijské, kočovné hordy Tatarů, nesčíslné, jak hejna kobytek, neb oblaka písku, ženoucích se z pouští.

Plocha Turkestanu je větší, než území Francie, Německa, všech zemí bývalého Rakousko-Uherska, Švýcarska a Itálie dohromady. Činilo dvanáctinu celé ruské carské

Z Turkestanu: dojení velblouda.

državy. Písečité a hlinité pláně většinou jsou bezvodny a jen tu a tam osamělé studně či bažina poskytuje slanou a nechutnou vodu. Proto jsou obydleny jen řídky. Místy jsou celé bělavé solné lány, pokryté bílým popraškem soli. Celé písečné pusté plochy mají své jméno »Kum«. Tak na jih od Aralského moře a řeky Amu Darji, v Zakaspické oblasti a v bývalém chanátu Chivě je poušť Kara-kum, na východ od Aralského moře poušť

Národní kroje v Turkestaně: Tekinka.

ce. Jiný typ písečného útvaru jsou tak zvané »duny«, zejména na březích řek a moří. Jsou pokryty jen chudou vegetací trav a křovin.

Step písečná je rovná a mírně zvlněná. Z jara podobá se kvetoucímu koberci, který brzy spaluje žhoucí turkesterské slunce a mění celou step v smutnou, žlutavou poušť.

Zbytky rozkládajícího se zde moře jsou

solná pole, která mají opět různé formy. Je to buď »sor«, sypký, v létě většinou vyschlý nános, »chak« nebo »takyr«, promísený hlinou, a jako by uhnětená naše mazanice ve venkovských sednicích na podlahách, a pak měkký, vlhký »batpak«, pokrytý bílým popraškem, zejména v blízkosti jezer. Jsou to vlastně vysychající jezera sama. Jedeš-li okolo Aralského moře, tu naskytá se ti překrásný pohled, jako by velké sněžné skvrny le-

žely před tebou, olemovány jsou zeleným rámcem stepních travin a květin.

Také hlinité plochy bývají na jaře pokryty pestrým kobercem květin, mezi nimiž rostou tulipány, narcisy i rudé máky. Ale svěží jejich vzhled brzy vadne pod vražednými paprsky slunce, když vyschne všechna vláha, kterou napojily jemné deště a sníh. Půda tvrdne, puká a za nedlouho již daleko široko táhne se smutná poušť.

Jakmile však ruka lidská rozryje žilami umělé zavodňovací sítě dosud neplodnou hrud' země a začne ji vzdělávat, pak vyda-

mizely. Sněhem pokryté hory jsou stálým prameništěm řek. A zde na úpatí hor, v úrodném pruhu země, je nejvíce měst a sídlí zemědělské obyvatelstvo, daří se výborné víno, ovoce, merunky i broskve, znamenité dýně, kaštiny, mandle atd.

»Less« je zvláštní půda, vlastní pouze Turkestanu a střední Asii vůbec. Vítr rve slabé vrstvy žlutavé země se strání, nedostatečně pokrytých tvrdým drnem a suchým na padrt pro málo vláhy. Tento žlutavý prach vznáší se ve vzduchu a vniká všude, ba i okny do příbytků. Proto v Turkestanu i za jasných,

Bazar v Buchaře.

plody měrou desateronásobnou. V okolí velkých měst Taškentu, Samarkandu, Chodžentu atd. jsou překrásné, zelené kypící oasy s nejbujnější, takřka tropickou vegetací.

Se všech stran kotlina turkesterská je obklopena horami, které na východě i na jihu přecházejí do obrovských horských hřbetů Hindukuše, Pamiru, Šan-šana a Tarbagataje. Pusté stepi i písečné pláně netáhnou se až k nohám. Zvolna přecházejí v plodnou půdu, t. zv. »less«, svlažovanou vodami řek, pramenících v horách a stékajících do nížin, aby poznenáhlu v písčitéch pláních

slunečných dnů je obzor stále jakoby zamlžen. Běda, přikvačí-li bouře. Vzpomínám, jak jednou strhla se vichřice, a s lijákem, když jsme byli venku. V malé chvíli byli jsme černí v obličejích, jako by nás postříkal blátem. Hnědý prach usedá na zem a dělá tvoří z něho pevnou kůru. Zapadá na hladiny bažin i jezer, zaplňuje je, tvoří bláto a pak tuhne. Zvláště usazuje se tento prach na stepích, porostlých alespoň poněkud travinami. Během staletí tvoří se silná vrstva a během tisíciletí mění se podstatně povrch kraje. Tato žlutavá hlína, nazývaná »less«,

dosahuje někdy i síly 30 m do hloubky. Je to zem porovitá, pijící žádostivě vláhu, a obsahující hničící látky, které kdysi zasypala.

Klima Turkestanu je kontinentální. Slunce a vítr, toť dva hlavní faktory klimatických poměrů. Z jihu i jihovýchodu vysoké hory brání příchodu vlažným větrům od Indického oceánu (monsun). Západní vítr, převaliv se přes Evropu, zanechal již tam většinou své vláhy a přináší jen poskrovnu až do nitra Asie. Za to ze severu a severovýchodu je Turkestan odkryt pro suché a chladné větry. A tak v létě slunce tu žhne plnou silou a suchý horký vítr umrtvuje veškeré rostlinstvo, jestliže se mu nedodá uměle zavodňováním dostatečné spodní vláhy. Deště jsou řídké, jen tu a tam prudká bouře přinese silný, ale krátký liják. Zima jest suchá. Déšť a sníh padá obvykle koncem listopadu a v prosinci. Koncem února již jest zde plné jaro, v březnu a v dubnu léto. V červnu již bývá step vyschlá a sežehnutá sluncem. Pamatuji se jako dnes, jak podivným dojmem na nás působilo, když v březnu roku 1915 padli jsme v hlubokých, sněžných závěších Karpat do zajetí, táhli jsme ledovou ještě Haličí do Lvova a pak jeli jsme přes Kyjev na Samaru,

stále ještě bílou. Ale čím dále blížili jsme se pak Aralskému moři, tím více mizel sníh a jaro nás vítalo, a Taškent a konečná stanice Aschabad přijaly nás již ve své kypící zeleni, v plném jasu turkestanského slunce. Do železničních vozů nasedali jsme za sněhu a zkřehlí, a z nich vystupovali jsme polonazi, a rozložili jsme se k prvému spánku v Aschabadu pod mohutné, košaté koruny karagačů a divokých merunek.

Ruský výboj na východ v polovici 18. století ustrnul na kozácké linii Orenbursko-sibiřské. O tuto linii opíralo se ruské samodržaví až do roku 1864, kdy začal nový výboj v střední Asii, který skončil podčiněním Chivy, Kokandu i emirátu Bucharského. Byl to hlavně V. A. Perovskij, ale ještě více generál Mich. Grig. Čerňajev, který dobyl Turkestanu, zmocniv se r. 1864 Čimkentu, a rok na to (18. července) i Taškentu, a stal se prvním generálgubernátorem nové asijské državy. 2.000 kozáků s 12 děly rozbilo tu tuzemní vojska kokandská i sartská. Čerňajev později směnil generál-major von Kaufmann, jenž se stal vlastním organisátorem turkestanského kraje, maje obsáhlou plnou moc diplomatickou od cara Alexandra II.

X

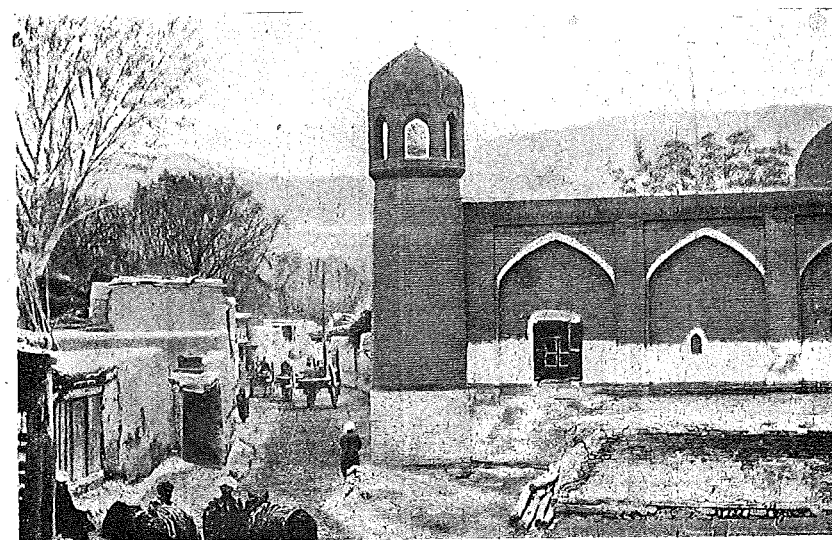
NAPŘÍČ ASIÍ

ADOLF ZEMAN

Většina rakouských zajatců na začátku války, zejména po pádu Přemyšlu, dopravována byla do Turkestanu. Průchodnou stanicí byl Kijev . . . Zmučen, s omrzlýma nohama a rukama, v rozedraném šatu jako žebrák, dostal jsem se i já do Kijeva na pevnost. Byly právě velikonoční svátky roku 1915 . . . Kijev se stkvěl slavnostní náladou, vlasatí, vážní popi jezdili s kuliči (bábovkami) izvozčíkem, do chrámů, příroda všechna rozjásaná sluncem. Ale mráz byl kapitální a Kijev pod sněhem . . . Dlouho jsem v Kijevě nepobyl, a pověstný dárnický lágr vůbec jsem nepoznal. Den, dva jsem proležel v hořečce na kamenné dlažbě malé síňky, v níž jsme byli dva jednoroční dobrovolci a tři šikovatelé. Třetí den sháněli Slované k dopravě do Ruska.

Byly nás hezké řady . . . Budovy i nádvoří

byly přeplněny rakouskými zajatci všech národností, jež bylo těžko určovati. Slovák se hlásil za Maďara, Němec za Čecha, Maďar za Slováka, podle toho, jaká byla psychologická nálada a jak kdo odhadoval šance. Byli Němci, kteří se hlásili hrdě za Němce a nepohořeli. Byli však takoví, kteří se hlásili k universální »slovanské« národnosti a později hoře pykali. Dělení působilo obtíže, nezbytné sčítání po sorok (čtyřiceti) ještě více. Na konec nás spočítali bez ladu a skladu a hajdy na vlak. Vehnali nás do vagonů po 50—60 lidech, v nichž byly prkenné příčky ve dvou poschodích. Bylo by zbytečno líčiti nepohodlí v takovém zavřeném nákladním voze, ten puch, nečistotu, spoustu vši a blech a všechny ty obtíže, vyplývající z náhlého shluku tlupy lidí různého vzdělání, různých národností, věku, zvyků i zlovyků

Utlěka v Andizanu.

Emancipované Sarthky.

atd. Bylo to všecko tak náhlé a nezvyklé. Jen zvolna pracovala doba a dlouhé zajetí vyrovnalo rozdíly. Ze všech nás stali se bezprávní otroci... Zajetí srovnalo veškeré třídní rozvrstvení... Zmizely »frčky« s límečků, zmizely distinkce s rukávů, člověk přestal se holedbat vzděláním. Zde naopak práce rukou začala se více cenit.

Nebudu také líčit ty myšlenky a dohady, s nimiž jsme jeli... Kam? Nikdo nevěděl... Tajemně šířily se pověsti, že jedeme do evropského Ruska na práci. Němce a Mad'ary posílají pryč na Sibiř. Turkestan — to bylo dosud neznámé jméno, neslyšené. A tak nás vlak unášel širými zasněženými lány přes Kursk a Tambov, projížděli jsme zastávky i stanice, vesničky i města, vystupovali na stravovacích stanicích, krátili si čas vyhlížením z rozevřených dveří, hovorem, hádkami atd. Teprve v Penze kdosi vylovil si v hlavě školní znalosti a věděli jsme, kde asi jsme. Vůbec pomalu jsme se přizpůsobovali a zarizovali.

Bylo to zvláštní, jak najednou objevovaly se v notýskách různé poznámky, ruská azbuka, mapky atd. V Penze už leckdo z nás uměl slabikovat ruské nápisy na nádraží i na krámech. Ruských vojáků jako dozorců jelo s námi poměrně málo a začali s námi mítí brzy kříž. Na každé stanici vyskakovali jsme z vozů a rozbíhali se k prodávajícím babkám. Leckdo měl pár krejcarů, kdo neměl — prodával pomalu kus po kuse svůj majetek: prádlo, šle, řemeny, pláště atd. Věděli jsme, že jedeme přece na práci a že nás budou musit obléci.

Penza byla naší prvou delší zastávkou... Snad to bylo znamení, že později stane se nám osudnou a že v ní budeme zastaveni ještě jednou sběhem okolností, vyplynuvších z občanské vojny, abychom pak rvali se kupředu jako českoslovenští vojáci. Penza je důležité gubernské město, ležící na břehu říčky téhož jména, ústící do Sury a mělo za války asi 60.000 obyvatel. Je to město obchodní a průmyslové, s pravou ruskou výstavností. Na nábřeží je pěkný pomník básníka Lermontova. Leží na trati sizransko-vjazemské a je položeno v území, v němž bydlí Baškyři a Mordvíni. V dálném středověku bylo založeno původně jako pevnost proti nájezdům divokých kmenů a zde zuřila známá povstání Stěnky Razina a Pugačevština.

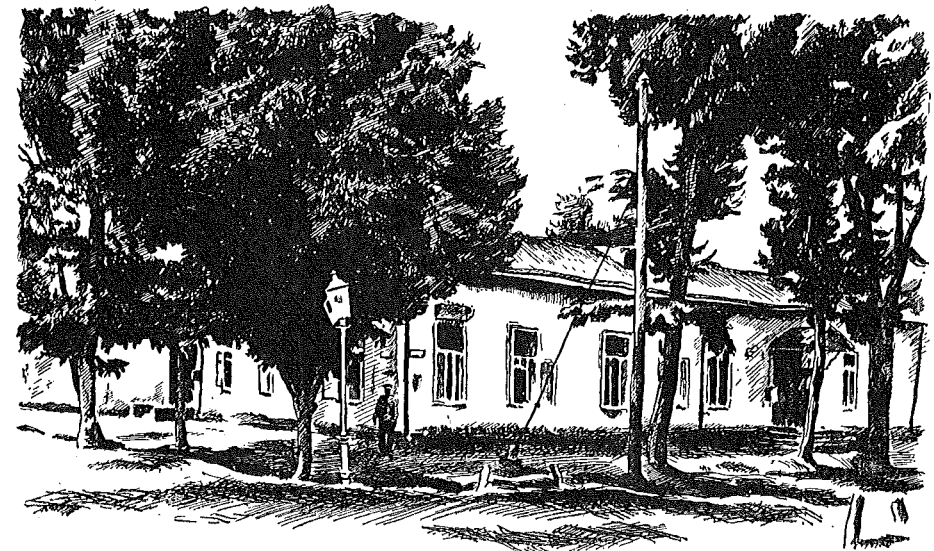
Za Penzou začali jsme si již lámati hlavy, kam vlastně jedeme. Někdo tvrdil, že na Sibiř, avšak to odporovalo ruským slibům, že zůstaneme ve středu Ruska. Tak za stálých úvah a za střídavých dojmů z nového kraje stále ještě pokrytého sněhem, dojeli jsme do Samary. Samara je rovněž gubernské město, ležící na levém břehu Volhy, při ústí řeky Samarky se 100.000 obyvateli. Odtud pokračuje trať na Čeljabinsk a druhá odbočuje se do Turkestanu. V Samaře vedli nás přes město okolo bazaru na »sborný punkt«, kde byla společná jídelna. Když nás vedli ruští vojíní přes bazar, tu jsme se prostě rozběhli a začali kupovat, co se dalo. Ovšem mnoho peněz jsme neměli. Někteří také začali kupovat za pět prstů. Baby na bazaru křičely a nadávaly, ale mnoho jim to nepomohlo. Ba, ruští vojáci měli z toho legraci a ještě

se prodavačkám vysmívali. Ulice samarské jsou široké a jen vnitřních několik ulic má evropský ráz. Ostatní jsou nedlážděné a sestávají z nízkých domů. V Samaře bylo divadlo a několik pěkných sadů, z nichž nejhezčí byl »Strukovský« s krásnou vyhlídkou na Volhu. Na Alexejevském náměstí stál pomník Alexandra II. Samara bylo důležité obchodní město, zejména pro obchod obilím, neboť zde soustřeďoval se téměř veškerý obchod z evropského Ruska se Sibiří a Závolžím. Okolní obyvatelstvo skládá se z Rusů, ale též hodně z Němců a pak z Tatarů, Čuvašů, Mordvinců, Votjaků a j.

Širá step provázela nás i na další jízdě, avšak pomalu začaly se objevovat i velké

hodně Kirgizů i Baškirů. Ulice široké, celkem málo výstavné, s nízkými domy, z nichž některé byly celé ze dřeva. Se svými minarety činil dojem orientální. Orenburg byl střediskem kirgizské kultury, neboť byl zde kirgizský učitelský seminář. Současně město bylo i sídlem kazackého orenburského okruhu.

Asi 2 kilometry od Orenburgu na břehu řeky Uralu byl pověstný »Měnnovoj dvor« (Měnný dvůr). Bylo to vlastně ohromné tržiště, obklopené do čtverhranu pevnostními zdmi, tvořenými věžovitými branami. Podél zdí byly nízké budovy s malými komůrkami pro 12 až 20 lidí, se střílnami ve zdech a s okny do dvora. Uprostřed byla vy-

Poštovní úřad v Andizhaně.

černé skvrny, bez sněhu. Také vzduch byl teplejší, patrně proudil již ze stepí jižních. První velbloudi objevili se podél vlaku. Za Kinělem již kterýsi mudrc projevnil domněnku, že asi nás vezou někam do Turkestanu. A skutečně, když na stanicích zvědavě jsme se vyptávali, kam asi jedeme, tu nám Rusové říkali: »Oj, jedete do Turkestanu. Tam vám bude charašó! Tam je teplo, ovoce, tam vám bude dobře.« A tak jsme se dostali až do Orenburgu.

Orenburg leží na řece Uralu na rozhraní Evropy a Asie. Bývala to důležitá kozácká pevnost proti Tatarům, Kirgizům a Baškirům. Měl asi 75.000 obyvatel, mezi nimi

stavěna ohromná skladiště. Sem sváželi ruští obchodníci své tovary a pod ochranou zdí vyměňovali své zboží se zbožím kočovných okolních kmenů. Jako v obrovském bazáru scházely se zde karavany z Buebary, Chivy i Turkestanu. Dobytek, tuk, obilí, kůže atd. prodávalo se zde a kupovalo. Bouřlivé a nebezpečné doby minuly, ale Orenburg i jeho Měnový dvůr zůstal obchodním střediskem. V době války poskytl přístřeší hlavně jako přechodný lágr tisícům zajatců, kteří na cestě do Turkestanu anebo z Turkestanu do evropského Ruska zde bývali umístováni. Velitelství lágru bylo v rukou germanofilských, ubytování nedostatečné, strava mi-

zerná. Místo masa vařila se polévka pro zajatce z vnitřností a kostí, odpadků to velké místní konservové továrny. Kraj je nezdravý a hojně tu zuřila mezi zajatci malarie.

Z Orenburgu jsme vyjeli směrem k Aralskému moři. Sníh skorem zmizel a začalo býti teplo, takže jsme přestali již krásti dříví a rozbíjeti ploty podél trati a topiti v malých železných kamínkách, umístěných uprostřed vagonu. Veliké dveře u vagonu zůstávaly po celý den otevřeny. Slunce začalo svítiti a hřáti a toto teplo začalo v nás buditi příjemnější náladu, třebaže u mnohých začalo se také ozývati bolestivě revma a omrzliny. Kol dokola táhla se žlutá písečná poušť, po sněhu již nikde ani památky. Čím více jsme se blížili Aralskému moři, tím častěji objevovaly se velké, bílé, solné skvrny. Konečně spatřili jsme i hladinu Aralského moře.

Aralské jezero neboli moře jest zbytek, stejně jako Kaspické moře, velkých vodních spoust, které kdysi souvisely na severu až s Ledovým mořem a sahaly někam do Uher. Měří přes 65.000 čtv. kilometrů, ale stále se menší. Vtékají do něho sice dvě mohutné řeky Amu a Syr-darja, ale jeho slaný povrch se stále vypařuje. Kol dokola je obklopeno písečnými pláněmi, v nichž bělají se bílé vrstvy solné. Sůl se zde jednak sbírá, jednak odpařuje. Aralské jezero jest velmi bouřlivé, v zimě zamrzá. V letě teplota dostupuje až 30° C. Břehy, kol nichž jsme jeli, byly nízké a neobydlené. Jen hejna divokého ptactva, pelikáni a kormoráni, oživovali nízké písčiny. Ač jezero není hluboké, carská vláda udržovala na něm četné loďstvo, dokonce i lodi válečné.

Za Aralským mořem krajinářsky cesta nebyla valně zajímavá, ale přece jen svým zvláštním rázem nás zajímala. Stepi již mírně se zelenaly. Podél trati lezla spousta želv a tu a tam malá zvířátka, snad syslové, pánáčkovala na malých nožičkách, dívajíc se zvědavě na náš transport. Ve stanicích objevovali se noví lidé ve zvláštních domorodých krojích, kteří na nás pohlíželi zvědavě, avšak ne nepřátelsky. Měli jsme dostávatí určitý peníz každý den na stravu, avšak nedostávali jsme nic. Hleděli jsme si proto opatřiti

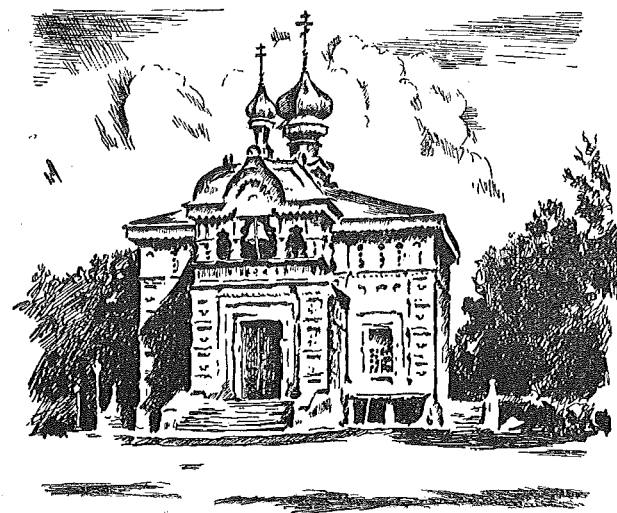
peníze všemožným způsobem a poněvadž slunečko hřálo a byli jsme přesvědčeni, že nebudeme již potřebovati ani pláště ani kožených vest, nebo vlněných košil, prodávali jsme se sebe kus po kuse. Tak se vždy sehнала nějaká ta kopějka, za niž jsme kupovali pečené ryby, bílý chléb aneb nějakou uzenu.

Den za dnem, stanice za stanicí mýjely a stále pestřejší, vpravdě orientální obrazy mihaly se před naším zrakem, zejména tehdy, když jsme jeli nějakým turkeštanským městem nebo vesnicí. Projeli jsme Bucharou a octli jsme se až v Taškentě, obklopeném zahradami v plném květu. Domnívali jsme se, že zůstaneme zde, avšak vezli nás dále, přes Merv až do Samarkandu.

Samarkand je jedno z nejzajímavějších a nejstarších měst ve střední Asii. Ve IV. století dlely tu voje Alexandra Velikého, v VII. století Arabové, v IX. a X. vládla tu dynastie Samanovců. V roce 1221 dobyl starobyrou Maracandu, jak se tehdy město jmenovalo, velký Džingischan, aby v roce 1369 stalo se slavným sídlem mongolského Napoleona Timurlenka (chromec) neboli Tamerlana. Z té doby jsou zde velkolepé památky umělecké, zdobené majolikou a lapis lazuli (hlazený kámen), obrovské stavby, bohužel se rozpadávající, poněvadž jsou stavěny z hliněných cihel. Je to obrovité mausoleum Timurovo »Gur-emir«, mečeta jeho ženy »Bibi chanum« s mramorovým černým stolem pro koran, ohromné a velkolepé tržiště »Registan«, několik mechess (školy) a mečet, hřbitov atd. Ruská část města je výstavná a moderní, domorodá část je orientálně barvitá a nečistá. Hlavní obyvatelé jsou Uzbeki, Tadžici, Serti a Židé z Buchary. Samarkand, který měl na 60.000 obyvatel, byl důležitým střediskem obchodu bavlnou, obilím, ovocem atd. Leží asi 7 kilometrů od řeky Zeravšanu, jejíž vodou celé okolí je uměle zavodňováno, a na trati krasnovodsko (u Kaspického moře) — andžanské. Samarkand patřil k bucharskému chanátu a teprve v r. 1861 byl mírem po úspěších gen. Kaufmanna odstoupen Rusku. V Samarkandě dlelo za války dosti rakouských zajatců. Avšak my ani v Samarkandě jsme nezůstali

a jeli jsme dále, až do poslední naší stanice, do Aschabadu, kde konečně vystoupili jsme z vozů a po obvyklém dlouhém počítání byli seřazeni a vedeni v průvodu do kasáren, ležících za městem na pokraji stepi. Celá naše cesta z Kijeva do Aschabadu trvala 28 dnů. Byl vlahý večer a z modrého nebe tryskalo tisíce hvězd. Když nás dovedli do kasá-

ren, tu nebylo nikde místa, a proto jsme ulehli pod košaté koruny velikých moruší a karagačů a klidně jsme usnuli pod teplým turkeštanským nebem. Byl to zvláštní pocit. Ze zasněžených strání karpatských, kde ještě před měsícem jsme mrzli v ohromných závějích, octli jsme se najednou v kraji, kde všechno hýřilo zelení a všechno bylo v květu.

Vojenský, pravoslavný kostel v Andžaně.

NA PERSKÉ HRANICI

JOSEF PAŠTIKA

Koncem ledna roku 1915 dorazil náš transport do Aschabadu. Seřadili nás na velkém prostranství před nádražím a vedli přes město, až na pokraj, do rozlehlých kasáren 17. a 19. pěšího pluku. Kasárna skládala se z několika přízemních budov, z nichž každá mohla pojmuti až šest set mužů. V budovách byly obvyklé pryčny z prken, jako to bylo téměř ve všech ruských kasárnách. Také život zajatecký v tomto lágru nijak se nelíší od obvyklého zajateckého života. Byli jsme rozděleni podle národností do rot a každé velel jeden ruský desátník, anebo četař.

S počátku život zajatecký nebyl nejhorší. Strava byla dosti slušná, černého chleba bylo dosti, stejně jako cukru a čaje. V první dny nedělali jsme vůbec nic, jenom jsme se zbavovali vši. Tu a tam chodili jsme pomáhati také do kuchyně, anebo prášiti pytle od mouky, což byla jediná naše práce. A na to nás bylo několik tisíc . . . Život plynul jedno-

Sart.

tvárně a v nečinnosti. Po celý den hráli jsme si jako malé děti na kočku a na myš, jiní zase hráli špačka, v míč anebo jinak krátili čas. Bylo-li ošklivě, hrály se v barákách šachy, dáma, ovčinec, karty a jiné hry. Večer v osm hodin obvyklá pověrka a pak se zpívalo buď venku, nebo v baráku. A tak se to opakovalo den co den . . .

Město samo poznalo z nás jen několik málo šťastlivců, kteří měli peníze a směli v průvodu konvoje jíti do lázní nebo něco si zakoupiti. Tamější lázně po orientálském zvyku byly také — nevěstincem. Aschabad sám je město novější. V roce 1886, kdy vystavěna byla zakaspická dráha, byla to ves. Ale od té doby rychle vyrostlo. Leží asi 30 verst od hornatých perských hranic. Je obýváno Peršany, Chivinci, Židy atd. Stinná stromořadí karagáčů, košatých to stromů hustého listí a zahrady činí město velmi úhledným. Předměstské ulice jsou domorodé, s nízkými domky v zahradách. Zajatecké lágry byly až na pokraji stepi a z nádvoří rozlehlých kasáren bylo vidět k horám, v jichž zalesněných stráních skrývalo se někde znamenité lázeňské místo aschabadských boháčů.

Asi po půl měsíci nudného zajateckého života nastala nám jistá změna. Náčelníkem lágru stal se totiž důstojník, který byl ruským Sokolem a byl v r. 1912 na Vsesokolském sletu v Praze. Na jeho přání začali jsme cvičiti sokolské cviky a byl sestaven cvičitelský sbor, v jehož čele stál bratr Mudrych z Moravy. Tato okolnost způsobila, že začali cvičiti všichni, kdo byl ve vlasti Sokolem anebo u Dělnických tělocvičných jednot. Nikdo se neptal, je-li kdo sociální demokrat, národní

socialista nebo agrárník a všichni začali cvičiti s takovou radostí, že to vzbuzovalo u Rusů obdiv. Náš velitel zářil a brzy přišel s myšlenkou, aby se uspořádalo veřejné cvičení. Ihned jalo se upravovati cvičiště, tribuna pro hudbu a tak Turkestan poprvé viděl sokolské cvičení. Nepamatuji se již přesně, který nedělní den to bylo. Bylo však překrásně a celý podnik se skvěle vydařil. Mezi diváky zastoupena byla celá městská honora, generalita, důstojnictvo a ostatní vojsko, které mělo čas zúčastniti se naší slavnosti. Jako cvičební úbor měli jsme bílé košile a nové žluté boty. Nářadí bylo vypůjčeno z místní školy od ruských studentů. Hudbu řídil a také upravil pro prostná zajatec Dvořák. Návštěva byla ohromná. Celé cvičení dopadlo velmi dobře a měli jsme ohromný úspěch. Tímto podnikem zapsali jsme se v srdce ruských lidí, což pro nás mělo obrovský význam. Od té doby měli jsme různé výhody oproti druhým zajatcům.

Jenomže ruské dobroty začalo se brzy zneužívat. Někteří hoši patrně dohnáni jsou nečinností a zahálkou k zoufalství, poslechli svodům domorodců, zejména Peršanů a jali se utíkat přes nedaleké hory do Persie. Ně kterým se podařil útek skutečně. Avšak velmi mnoho bylo jich kozáky chyceno a přísně potrestáno. Ukázalo se také později, že někteří zajatci padli za oběť chamtivosti domorodců, kteří za několik rublů dovedli je skutečně až na perské hranice, avšak tam za odměnu předali je ruským hlídkám.

Když se tento útek zajatců opakoval, ve-

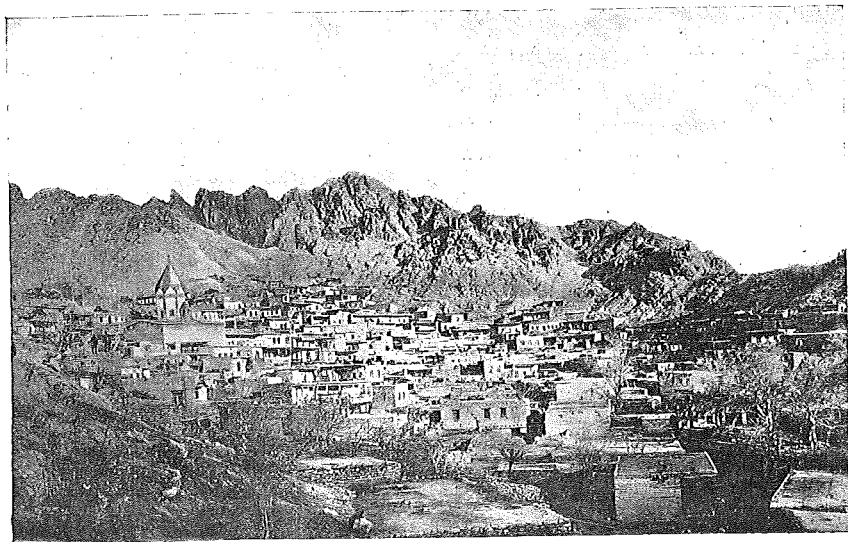

Arba se »savalom« (stříškou).

Sart se sekyrou.

litel tábora nechal nás nastoupiti a domlouval nám, abychom neutíkali. Měl k nám řeč, ve které přiznal, že naše postavení není závidění hodné. »Věřím vám,« pravil, »že se vám stýská po vaší matičce Praze. Vždyť ji znám, jak jest krásná. Avšak co jest vám platno utíkatí domů? Vráťte-li se, budete muset znovu na frontu a bojovati za staré Rakousko. Zůstaňte zde a vytrvejte. Vždyť beztoho bude brzy mír.« Avšak jeho rady nic nepomohly a hoši utíkali dále. Tu velitelství tábora začalo činiti různá opatření, byli jsme nuceni k práci (dělali se hlíněné cihly na př.), byly nám odejmuty svrchní šaty, takže jsme musili choditi pouze v podvlékačkách a košili a zajatci z baráků, z něhož některý zajatec utekl, dostali domácí vězení a nesměli vůbec z baráku ven. Avšak ani tyto přísné tresty nic nepomáhaly. Jednou jsme byli překvapeni zprávou, že pojedeme z Aschabadu. A skutečně o velikonočních svátcích vyprovázeni jsouc hudbou, která nám hrála na cestu národní písně, loučili jsme se s Aschabadem a našim dobrým náčelníkem. Nikdo nevěřil, že jedeme do nového lágru. Jakousi tajemnou silou rozhlásilo se v našich řadách, že je mír a že jedeme

Na perské hranici.

domů. A tak nasedali jsme do vlaku s jakousi podivnou tuchou, že již jest konec všeho strádání a hnuli jsme se severozápadním směrem. Jedeme den, dva, čtyři a konečně ocitáme se opět ve známém nám již nádraží taškentském. Domnívali jsme se, že tu budeme jenom několik hodin, avšak brzy nás vyhnali z vozů a za noci procházeli jsme již městem do saperských kasáren pátého pluku. Všechny naděje proměnily se v nivec, hvězda míru zmizela z turkesterského nebe a zas začal nám smutný, mnohem smutnější život, než v Aschabadu.

V Taškentě bylo daleko více zajatců nežli v Aschabadu a proto také stravování i zdravotní opatření byla daleko horší. Také velitelství bylo zcela jiné a většinou ovládáno germanofilskými důstojníky. Záhy začaly

mezi námi řadit nemoce. Několik lidí umíralo, toho nejlepším důkazem jest taškentský hřbitov, který se podobá moří křížů. Leží daleko za městem v tropické zeleni... Sem táhly se denně nepřetržitě průvody zajatců, jdoucích kopati hroby svým druhům, aby možná za den, za dva již jiní kopali hroby jim. V době, kdy já byl v Taškentu, byl tu život neutěšený, ani srovnání tu nebylo s onou dobou, ztrávenou v Aschabadu. Později se někde poměry zlepšily. Důstojnictvo, které dostávalo 30 rublů měsíčně, žilo ovšem odděleně a v prvním čase dokonce v blahobytu a nadbytku. Neboť láce byla ještě pohádková. Také svobody požívali daleko větší. Ale masa zajatecká podobala se stádu zvíře, sehnané do obrovských stájů a ohrad, kde pozvolna chřadla, živořila — vymírala.

X

ŽIVOT V ZAJATECKÉM TÁBOŘE V TURKESTANU

FRANTIŠEK TICHÝ

Život zajatců v Turkestaně nelišil se mnoho od života ruských vojáků v kasárnách, s tím rozdílem, že od zajatců nežádali často práci, kromě prací v táboře. V ustanovenou hodinu obědvali, večereli, pili čaj. Jídlo dostávali ze společné kuchyně, totéž a v témže množství, jako ruský voják. Aby bylo zabráněno nesprávnostem našich kuchařů a ruských artěščíků, obstaravatelů potravin, topiva a j. potřeb, byli kontrolováni zvolenými zástupci zajatců a kromě toho hned od počátku byli do tábora ustanoveni slovanští zajatí důstojníci, hlavně Češi, kteří na vše dohlíželi, starali se o poštu zajatců a pod., a za to měli různé výhody, chodili svobodně do města v civilních šatech a j. Jídlo, ač jednotvárné, (polévka s hovězím masem, kaše prosná nebo z pohankových krup, »grěčněvaja kaša«), bylo dáváno v dostatečném množství s kusem černého vojenského chleba. Jisté omezení nastalo teprve podle došlého příkazu z Petrohradu po zprávách o špatném živení ruských zajatců v Německu a Rakousko-Uhersku, ale nebylo tíživé. Hůře bylo teprve r. 1918, když v Turkestaně nastal hlad následkem přerušení železničního spojení s evropským a asijským Ruskem, tím i dodávky potravin všeho druhu, hlavně mouky, dovážené z evropského Ruska a Sibiře. Tehdy však hladem bylo postiženo i ostatní civilní obyvatelstvo města bez rozdílu.

Úmrtnost zajatců v Turkestaně byla velká. Hned na počátku r. 1915 řádil střevní tyf. Za nezvyklých veder, jimž těžko bylo přivykat, umírali mnozí starší zajatci tuber-

kulosou posledního stadia. Mnozí také, přes to, že byli varováni, nemohli odolat příliš vábnému šťavnatému ovoci turkesterskému, přejídali se jím a často churavěli žaludečnými nemocemi, jimž na konec podléhali. Začátkem r. 1916 krutě řádil zase v mnohých zajateckých táborech skvrnitý tyf. Pověstný byl »tábor smrti« v Trojckém lágru u Taškentu, kde za šestinedělní epidemie zemřelo kolem 6.000 zajatců, 8 lékařů a 2 medic. Na hřbitově trojckého tábora odpočívá přes 30 tisíc zajatců; mnohatisícové hřbitovy zajatců jsou v ostatních turkesterských městech, kde byly zajatecké tábory, jako v Zlaté Ordě, Kokandě, Skobelevě, Samarkandu, Aschabadu a jinde.

Také malarie, postrach evropského obyvatelstva, jakož i cholera, která zuřila r. 1918 v době hladu, vyžádala si opět veliký počet obětí mezi zajatci, kteří tehdy již vládou byli označováni názvem »zahraniční občané«. Andižanský hřbitov přijal do své země přes 80 zajatců, zemřelých hlavně r. 1918 na cholera. K práci používalo se zajatců za carské vlády zřídka, a to ještě při veřejných pracích: při obdělávání polí bavlníkových, při stavbě cest a železnic, při různých stavbách. Dostávali denní plat 20 kopějek, z nichž 10 dostávali »na ruku«, ostatek byl ukládán do zvláštního fondu, z něhož opatřován byl nebo opravován oděv, obuv a pod. Zajatci provozovali též různá řemesla, podle svých zaměstnání z domova, ale často leckteré řemeslo a práci provozovali, jemuž se doma neučili. I v zajetí kvetla výroba různých památkových předmětů z všemožného materiá-

lu, věci užité a potřebné, jež městské obyvatelstvo dobře zaplatilo. Vycházky do města za různými nákupy a potřebami byly dovolovány s doprovodem ruského vojáka, ale při známé dobrotě ruských mužiků, starých domobranců, kteří mysleli na svá pole a hospodářství, jež jim doma »baby« a často i zajatci obstarávali, dovolovali »austrijcům« ojedinele i v celých skupinách bloumat po tržištích starého města, kde popíjeli čaj v sartských »čajchane« (čajovnách), chodili do biografů, koncertů a divadel, nebo sedali na lavičkách, procházeli se v alejích městského sadu s ostatním evropským obyvatelstvem, mezi nimiž vždy našli konjana, který se o ně zajímal, ač to nebylo dovoleno. Zájem o zajatce byl vyvinut u krásného pohlaví; nelze se diviti, že zapovězené ovoce lásky, zejména v době malé svobody, chutnalo, zvláště za tak krásného jara a dlouhého, palčivého léta, jaké bývá v Turkestaně. Ovšem, že takové rychlé vzplanutí citů milenců a odstraňování překážek, které zabráňovaly jejich lásce, nedobře končilo pro obě strany, ale nejhůře často postihlo silnější pohlaví! Tragicky leckdy končilo, když »vyvolenou« takovou zajatci byla na př. Sartka, Kirgizka nebo Turkmenka. — Mohamedáni neznali flirtu a záletů a krutě se mstili.

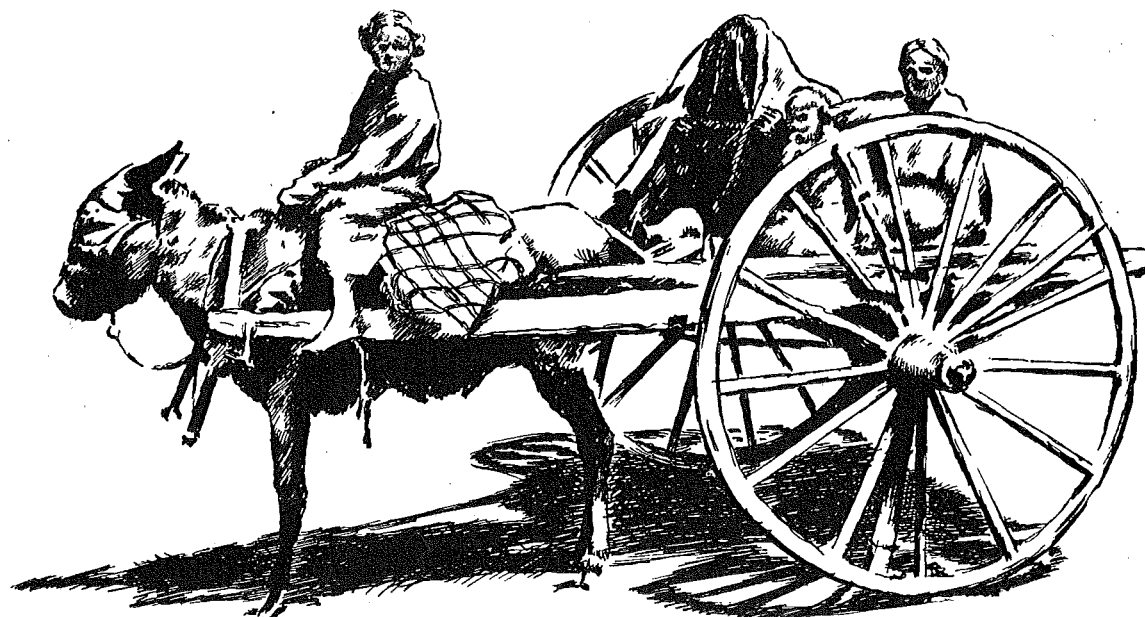
Bude také zajímat popis turkesterského města Andižanu, kde byl rovněž zajatecký tábor. Město jest středem doliny a oblasti Fergany, dnes zvané Uzbekistan, dobyté r. 1876 imperialistickým Ruskem a připojené k ostatním 4 oblastem Turkestanu, Samarkandské, Zakaspické, Syr-Daryňské a Šemirečenské. Fergana ještě na počátku války byla známa pěstováním bavlníku. Je ohraničena proti Číně, Indii a Afganistanu téměř nepřístupnými velehorami Altaje, Ferganských hor a Altaje s předhořím Pamiru. Turkestan s Ruskem je spojen hlavně železniční tratí z Moskvy, vedoucí přes Samaru. Kyněl (železniční křižovatka, odkud odbočuje větev sibiřské trati), Orenburk, za nímž — u města Emby — začínají hranice nově vzniklé Turkesterské sovětské republiky. Trať z Orenburku jde tak směrem více méně jižním, dotýká se Aralského moře, a spěje k hlavnímu městu Turkestanu — Taškentu.

jenž čítal kolem 200.000 obyvatel. Středosijská železnice« jde odtud dále směrem jižním krásnou krajinou se zahradami a vinicemi, kterou vystřídávají pustiny tak zv. Hladové stepi až ke křižovatce Uřsatěvskaja—Černajevo. Tam železniční linie se rozbíhá jednak na východ ke konečné stanici Fergany—Andižanu, jednak na západ přes město Samarkand s proslulými památníky a architekturami z dob velkého vojevůdce a dobyvatele Tamerlána (XIV.—XV. stol.) ke konečné stanici přístavu na Kaspickém moři, městu Krasnovodsku, odkud lodí po Kaspickém moři je spojení do naftového střediska Baku na Kavkaz a odtud do Moskvy. Z Andižanu ještě za války byla dokončena prací zajatců odbočka dráhy do horského městečka Džalal—Abadu, známého a oblíbeného evropským obyvatelstvem, Fergany pro jeho lázně s horskými a léčivými prameny. Zdravé okolí tohoto městečka vyhledávalo zámožné obyvatelstvo evropské z Andižanu a j. měst v době letních veder a školních prázdnin.

Andižan jest hezké zahradní město, které v době našeho pobytu čítalo kolem 80.000 obyvatel, z nichž asi jen 10 procent bylo evropského obyvatelstva různých národností, které žilo v nových částech města, při nádraží. Domácí, tuzemské obyvatelstvo, hlavně Sarti, dnes zvaní Uzbeki, žijí ve Starém městě, něco přes ¼ hodiny vzdáleném. Obě města spojuje těsně před válkou založený krásný a široký prospekt, zvaný Skobelevský. Je to široce založená třída, lemovaná po obou stranách alejemi topolů po celé délce, takže tvoří se kolem hlavní cesty uprostřed, vyhrazené povozům, jezdcům a karavanám, dvě cesty pro pěší, vroubené stříhanými keři. Při domech, po obou vnějších stranách této třídy, je opět jízdní dráha. Skobelevský prospekt byl zvláště oživen ve čtvrtek, t. j. v den bazáru, trhu. Tehdy sjížděli se tuzemci na arbách (dvoukolové káry), koních, oslech, velbloudech a j., aby tam prodávali nebo kupovali. Bazáry Starého města Andižanu, jak je již obvyklo ve všech turkesterských městech, jsou rozsáhlá tržiště s odděleními podle jednotlivých řemesel, zboží a plodin. Byly tam velké bazáry: mouč-

ný, zeleninový, ovocný, senový, krámečky nožířů, stříbrníků, klempířů, kotlářů, kupců, prodavačů hedvábí a textilního zboží různého druhu, chalátů (plášťů), oddělení čajoven, jídelen a pod. Jsou tam i mečety s minarety, školy, modlitebny tuzemců a veliké množství hliněných a dřevěných domků s rovnými střechami v odlehklých, křivých uličkách s potůčky a příkopy, nad nimiž roste bujně stromoví, vrby, topoly, moruše. V den trhu na všech prostorách bazáru býval vždy hlučný ruch a zajímavý život se tam rozproudil před zraky vnímavého pozorovatele — cizince.

byl pravoslavným kostelem, tak zv. Starou vojenskou církví, kolem níž byl parčík. Rovnoběžnými a příčnými ulicemi k tomuto prospektu založenými byla vytvořena síť ulic s přízemními domky, většinou o samotě stojícími v zahradách, v nichž bylo mnoho stromů meruňkových, jabloní a j. Všechny ulice byly vysázeny stromovím nad uličními příkopy, v nichž neustále proudila voda, zavedená z nedalekého potoka, jež zavlažoval nejen pole bavlníkové, zahrady a sady, ale poskytoval vody celému městu ke všem jeho potřebám. Studně s pitnou vodou v Andižaně byly vzácné jako v celém Turkestanu.

Sartská arba.

Hlavní, široká třída evropské části Andižanu, přímo od nádraží vedoucí, byla kdysi zvaná Nikolajevskij prospekt. Po obou jeho stranách byly zděné přízemní domy, leckde jednopatrové hotely, evropsky stavěné a zařízené. Bývaly tam také velké obchody a krámy firem a velkých obchodních domů, jež měly své filiálky ve všech větších turkesterských městech. Byly tam holírny, velkoměstsky vypravené, obchody koloniálním zbožím, cukrářské a pekařské krámy a j. Prospekt, osázený po obou stranách akáty a topoly, které rychle rostly na uličních příkopech, jimiž proudila stále voda, zakončen

Rozvázela a prodávala se filtrovaná voda říční. Z uličních příkopů (aryků) v době letní nabírali zjednaní Sarti plechovými nádobami vodu, kterou denně polévají v celé šíři ulice, aby skropili hojný prach.

Ve městě bylo elektrické osvětlení, které dodávala elektrárna belgické společnosti. Téměř každý dům měl telefon! Byly tam parní a vanové lázně, oblíbené evropským obyvatelstvem, zejména Rusy, zvláště před svátky, kdy chodívají se koupati společně všichni členové rodiny.

Ve městě bylo gymnásium pro dívky a chlapce i reálka. Později, v době revoluce,

za sovětské vlády, založena střední technická škola, na níž vyučovalo, při nedostatku domácích sil, několik bývalých zajatců-důstojníků. Pěkně působil jednotný ústroj dívek i chlapců v době dorevoluční. Z kulturních institucí měl Andižan pěknou čítárnu a knihovnu, veřejně přístupnou, z níž i my zajatci mohli jsme si vypůjčovat knihy. Institute tato v dalekém koutě asijském budila vzpomínky, vybízela k připomínání, jež nevypadlo často nejpříznivěji pro naše západní města, přisvojující si název kulturní. V sousedství domu knihovny při městském sadu byla budova »Sobranija«. V ní dávána divadelní představení, pořádaly se koncerty umělců, plesy a jiné zábavy. Ve městě byly tři biografy, zařízené pro dobu zimní i letní, kdy představení pořádána byla v sadech. Program biografu s hudbou se opakoval ve třech odděleních dlouho do noci, neboť tak to je zvykem v Turkestaně, že po úžasných denních vedrech a dusnu, život začíná se teprve k večeru, kdy vzduch se ochlazuje a stává se příjemnějším, osvěžujícím.

Z ostatních kulturních zajímavostí třeba jmenovati andižanský deník »Turkestarský hlas«, který vydávali socialisté revolucionáři po březnové revoluci, ale zanikl v době bolševického převratu. Mnoho lékařů provozovalo praxi, zejména tak zv. zubních lékařek bylo mnoho. Do války působil v Andižaně lékař Čech, jménem Malý, který za války byl vojenským lékařem. Byl velmi oblíben a tradici jeho převzal a rozšířil r. 1918 krajan MUDr. Jos. Vavřín, chrastecský rodák, bývalý zajatec, který tam působí s úspěchem dosud, jsa československým příslušníkem s celou rodinou. Česká kolonie v Andižaně r. 1918 počínajíc, stále se šířila, vzrostla příbýlymi krajany na počet 80 osob. Dva býv. zajatci Češi, inž. Erlebach a stav. Martínek, učili tělocviku na tamních školách a v neděli 25. května 1919 odpoledne uspořádali dětskou slavnost na ukončení školního roku. O tomto »prázdníku« byla provedena cvičení asi 300 hochů a dívek ve 3 odděleních. Byla to kopie, dosti zdařilá, sletu v Praze před válkou s doprovodem hudby. Tato sokolská slavnost byla velikou událostí pro celé město a znova byla opakována 15.

června 1919, než jsem odjel z Andižanu, kde bylo stále již nebezpečněji.

*

O »České družině« dověděli jsme se hned při příjezdu do Taškentu od žijícího tam ruského Čecha, který se k našemu průvodu připojil, když jsme šli z nádraží do kasáren IV. pluku. Podrobněji nás pak informoval o české akci v Andižaně žijící krajan Jos. Horák, muzikant v biografu a »zapadlý« vlastenec, rodák z Dřítče u Pardubic, jenž nám poslal prostřednictvím správce tábora několik čísel českého týdeníku »Čechoslovák«, který vycházel v Petrohradě za redakce B. Pavlů. Když 19. ledna 1916 naše čtverice andižanská, na polovic česká a polská, byla rozhojněna o 7 kamarádů, přeložených z města Meron v Zakaspické oblasti, z nichž bylo 5 Čechů, prof. Jar. Boháč, stud. filosofie Jos. Braun, učitel M. Koutný, bankovní úředník M. Mikulík a pošt. úředník Fr. Vávra, tehdy jsme se již sami rozhodli předplatiti naše časopisy: »Čechoslovák«, »Československá samostatnost«, »La nation Tchèque« a později »Čechoslovan«, »Slavjanský věstník«, »Československý voják« a »Československý deník«. Objednali jsme si též americké české časopisy, brožury, kalendáře a j. publikace, jež zdarma zasílali američtí Češi. Informace o naší zahraniční akci se takto rozšiřovaly, čile se agitovalo, všechny publikace byly pozorně čteny, šly z ruky do ruky.

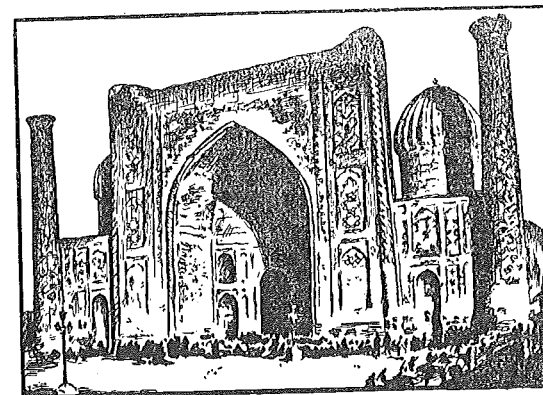
Další transport zajatecký přibyl do Andižanu 17. března 1916 z Aschabadu. Mezi jeho zajatci bylo hodně Čechů — muzikantů, kteří dobře se zapsali v paměti andižanského obyvatelstva, z ničeho vytvořenou hudbou, která se stále dokonalejšími a lepšími nástroji, vlastnoručně zhotovenými, jimiž prokázána značná vynalézavost, budila často krátkou živou pozornost svými koncerty, při nichž se též zpívalo po vzoru Kmochovy kapely.

Náš dobrý kamarád, Slovinec J. Vidić, odejel 2. dubna 1916 jako dobrovolník do srbské divise, složené z jihoslovanských zajatců, a den na to, 3. dubna přijel do Andižanu z Taškentu p. Wachsman z Petrohradu, který býval před válkou u ruského kon-

sulátu v Praze a ing. Jar. Matička z taškentských zajatých důstojníků Čechů za účelem náboru »dobrovolců« do »České družiny« a na práci do továrny na střelivo Ruskobaltického družstva v Taganrogu. Výsledkem tohoto prvního náboru bylo, že 16. června 1916 odjelo do Taškentu 28 krajanů s Jos. Braunem v čele, kteří se přihlásili do »České družiny«. Odjžděli po poledni a slunce nemilosrdně pražilo. Mnoho Kirgizů, Sartů a též Rusů bylo svědkem neobvyklého obrazu: zajatci, »vrazi-austrijci«, když byla zahrána vlastní jejich hudbou naše národní hymna »Kde domov můj!«, odjžděli vesele za zpěvu písně »Na těch našich lukách, našel jsem já dukát« do Taškentu, kde se shromažďovali dobrovolci z celého Turkestanu, aby odtud později odjeli do Kijeva k výcviku. Andižanští dobrovolci zúčastnili se slavné bitvy u Zborova 7. července, byl mezi nimi též nejsympatičtější z nich dobrovolník Karel Stejskal, rodem z Komín u Brna, který se zúčastnil dalších bojů u Tarnopolu, Bachmače, až 1. června 1918 v boji proti bolševikům u Bezenčuku byl těžce raněn a ranám podlehl.

Do Taganrogu odejel 16. července 1916 M. Mikulík s 50 krajany, kteří se přihlásili »na práci« do továrny na střelivo. Brzy na to 2. září 1916 byli do Taškentu přeloženi Jar. Boháč, M. Koutný a Fr. Vávra, aby později dostali se do čsl. vojska s ostatními krajany, organizovanými ve Svazu čsl. spolků v Rusku. Jar. Boháč za nedlouho potom dostal se do Kijeva do odbočky Čsl. Národní rady pro Rusko a důvěrníkem odbočky or-

ganisace Čsl. Národní rady pro Rusko v Andižaně a okolí stal se pisatel tohoto článku. Z této doby je zachována obsáhlá korespondence úřední z Moskvy, Kijeva a Petrohradu, kromě ostatní, velmi zajímavé korespondence (T. G. Masaryk, R. Medek, Josef Braun, J. Vidić, Fr. Vávra), jež byla přerušena v dubnu-květnu 1918 neočekávanou frontou orenburskou, když proti bolševikům v Turkestaně válečně vystoupil kozácký ataman Dutov, a kdy brzy na to následovali jej k boji vyprovokovaní Čechoslováci, jedoucí do Francie; tehdy na celé magistrále vzplanul boj, čímž, jakož i frontou aschabadskou a sjemirječenskou byl téměř na dvě léta Turkestan úplně odříznut od Ruska a celého ostatního světa. Tehdy již bylo marné úsilí spojit se nějak s našim vojskem, o němž jsme se z pramenů sovětských dovídali často hrůzostrašné věci, v nichž bylo tolik fantastického a nepravdivého obsahu. Při tom byli jsme pod stálým dozorem, vystaveni různým příkořím se strany býv. německých a maďarských zajatců, kteří sloužili v rudé armádě sovětského Turkestanu. Ještě ke konci r. 1920, kdy nám bylo dovoleno vrátiti se domů přes Orenburk a Moskvu, byli jsme v Petrohradě na rozkaz maďarských komunistů, v jejichž čele byl jakýsi Gros, zadrženi a propuštěni teprve po 2měsíčním internování v hladovějícím, mrznoucím a vymírajícím velkoměstě, odkud byli jsme vysvobozeni teprve po intervenci kap. Syrovátky, zástupce čsl. obchodní mise v Moskvě koncem února 1921.

Mešita Šir-dar v Samarkandě.

V ZAJATECKOM TÁBORE V SAMARKANDE A V SKOBELEVE

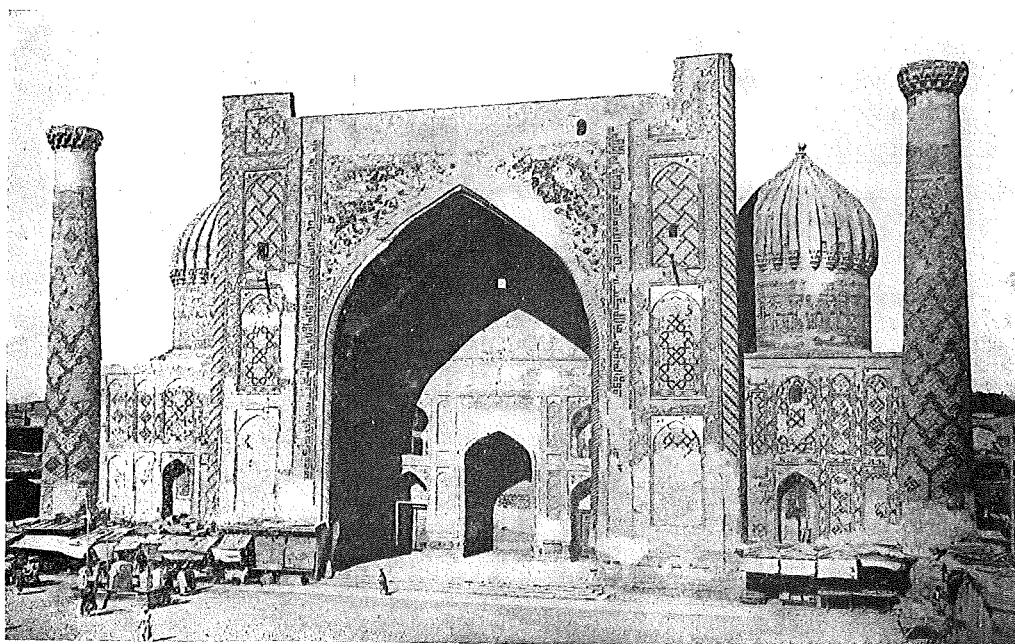
FRANTIŠEK VNUK

Samarkand, slávne mesto so svojimi historickými pamiatkami rozprestierajúce sa v úplnej rovine s počtom obyvateľstva asi 60.000 a s podnebíom skoro tropickým, odkiaľ vo veľkej diaľke sú viditeľné vysoké vrchy večným snehom pokryté. Toto mesto, veľmi čulé stredisko obchodu, čo chvíľa po vypuknutí svetovej války prijalo prvých válečných zajatcov, medzi ktoré od 5. rujna 1914 patrili i pisatelia.

Pri pohľade na mesto nevoľky mi vzkrsla predstava mnohých obrázkov z detstva a študentského života znázorňujúce život Orientu, ktorý niekedy uvidieť, dokonca zkusiť, mohlo sa diať iba vo snách. A hľa, sme hosťami medzi nimi. Prejdúc mestom zjavila

sa dva svety, stretajú sa tu dva kultúry, západná civilizácia v ruskom číže v novom gorode, povstávajúca od dobytia Turkestánu ruskými vojskami pred 60 rokmi a domorodá sartská kultúra mohamedánskeho sveta predstavujúca sa v úplne oddelenom sarskom t. j. starom gorode. —

Ruská časť plánovite vystavená rovnými širokými ulicami honosí sa krásnymi modernými budovami, alejami, parkami, kdežto staré mesto akoby bez života so svojimi úzkymi uličkami bez žiadnych oblokov na domoch do ulice nepúta nás, lebo všetok súkromný život týchto odohráva sa výlučne vnútri domov. Zaujme nás ale typický zjav domorodca Sarta v kvetovaný chalát oble-

Ze Samarkandu.

čeného s vyholenou hlavou, ktorá je pokrytá malou zdobenou čiapočkou, aby chránila ju od slnečných papršlekov mimo očí. Prekvapia nás i fúzy, ktoré si zastrihávajú dľa anglickej módy ponechávajúc voľne rásť na krajoch, ktoré potom visia dolu. Bradu si ponechávajú. Vidíme kráčať akési čierne strašidlá, dozvieme sa, že sú to sarské ženy. Tvár týchto uvidieť nemožno, veď od prejavenia ženskej zralosti, čo sa tu deje pomerne rýchlejšie o 2—3 roky ako u nás, nútené sú svoju tvár zakrývať čiernym dost hustým závojom, akonáhle opustia dvere svojho bydliska.

Keď chceme život domorodého obyvateľstva sledovať, musíme zájsť na bazar, kde uvidíme pestrý obraz, ktorý nám z mysle ľahko nevymizne, lebo podobného dačo u nás by sme márne hľadali. Tam je sústredený obchodný ruch, všetko vidieť i veru nepoznať, že tento štát válči. Nás hladných najviac zaujímajú vo vkusných piramidoch upravené rôzne druhy ovocia, ktoré svojou lacnotou prekvapujú. Sledujeme a kupujeme dosiaľ nepoznané druhy arbutov (melón), chutný vinograd (hrozno) sa predáva za dve kopejky funt (40 dkg). Ďalej vidíme rôzne obchody tesne jedon pri druhom, tiež dielne rôznych remesiel. Významné je usporiadanie, že každý druh obchodu a výroby má vyhradené svoje miesta, svoje uličky. Malebný obrázok dopĺňujú predávajúci Sarti väčšinou sediacich so skríženými nohami. Ako badať, sarské ženy ani odpredávajú sa nezúčastňujú. Ďalej zaujme nás voľný obchod sarským listovým tabákom vzhľadom bledožltúčkého, vystaveného vo veľkých vreciach, ktorým sa hneď zásobíme. Ovšem sme s ním sklamaní. Tam nájdeme práškovitý zelený šňupavý tabák, z ktorého očividne tiež hodne sa spotrebuje. Pritom veselou tvárou nás nabáda iný Sart ku fajčeniu z ich zvláštnej fajky uloženej na zem. Je to väčšia kovová nádoba upravená k tomu cieľu, pri ktorých dym prechodí cez vodu. Pomocou dlhej rúrky sa z nich fajčí, ale i k tomu treba zručnosti, lebo nám sa nijak nedarilo. Avšak videli sme docela mladých chlapcov, ako vesele vypúšťajú husté oblaky dymu z týchto fajok.

Nemôžeme jednoducho obísť čajovny, zasedáme na zem pokrytý kobercom bez sedadiel, kde nám ochotný Sart nalieva zeleného čaju z obrovského samovaru, ovšem bez cukru, ktorý si musíme pýtať zvlášť. Miesto zákusok posluži nám lepioškou, t. j. okrúhlym placatým chlebikom. Neďaleko je viditeľný sarský holič, ktorý svoje umenie — holenie hlavy, prevádza bez pomoci mydla. Prírodnene všimáme si i kupujúcich hemžiacich sa po celom bazári. Prichádza mladý Sart na koni, kupuje, aniž by sliezol, inde zazreme celú rodinu na sarskej dvojkoľke s ohromnými kolesami a krytou pestrobarevnou plachtou, pod ktorou ženy, deti sedia so skríženými nohami, ďalej skupinu zahalených žien, oddychujúcich pod stromom tiež sarským spôsobom. Nájdeme ešte obchody s ohromným množstvom kiš-mišu (hrozienok), s ktorým naše vrecká naplnia vďační Sarti. Na lacnotu hrozienok poukazuje, že biely chlieb s hrozienkami sa predával funt za päť kopejek. Konečne zazreme i nahromadené množstvo bavlny, ktoré sa v Turkestáne hojne pestuje. Po ceste zbadáme ešte zvláštnu voľnú školu na voľnom priestore, kde učiteľ Sart voľačo vykláda, na čo deti sborovo odpovedajú. Prevádzajúci nás Rus vysvetľuje, že je to náboženská škola.

Do tohoto prostredia medzi starým a novým mestom sa nachádzajúci barákov boli váleční zajatci umiestnení. V dosť veľkom štvorci, ohradenom múrmi nachodily sa všetky národnosti Rakúsko-Uherska. Pri radosti, že konečne sme na pokoji od útrap a hroz fronty, nemile sa nás dotklo pochovanie osobnej slobody na dlhé časy. V tábore pohybovalo sa ľubovoľne, ale za vrátni prítomná stráž vždy upomínala, čím sme. Čiastočne uspokojovala panoráma z kasárenských oblokov sa predstavivšia s pohľadom starého mesta s nádherným mečetom.

Mužstvo podelené dľa národností zaujalo ohromné siene jednotlivých barákov, len jednorôční dobrovoľníci bez rozdielu umiestnení do štyroch za sebou idúcich izieb, tvorili samostatnú skupinu s jediným právom, že nemuseli chodiť na žiadnu prácu. Teraz sme mali príležitosť presvedčiť sa o častých tvrdeniach ruských vojákov po ceste »Tam

ťoplo, charašó; miasa, chleba skolkó ugodno! Pravda, všetkého dost, ale nie pre zajatcov. Porekadlo »V Rusku od mužika do cára každý kradne«, doznelo v pravdivosti i v Samarkande na základe »Boh vysoko, cár d'aleko«, takže ruští kaptinársmusi a artěščící, pridelení do tábora, využili v plnej miere pre nich priaznivej konjunktúry, čomu podivuhodne veľmi rýchle sa prispôsobili i zajateckí feldvébloví. Kradlo sa na chlebe už v pekárni, lebo váha sa doplňovala s nevypečením, kradli v tábore, dávajúc miesto troch funtov veľmi často len dva. A tak sa dialo s mäsom, cukrom, kirpičným čajom, takže stravovanie bolo hrozné, ačkoľvek dľa predpisu malo sa rovnať aspoň s počiatku tak množstvom ako jakosťou strave ruského vojaka. Jedine pomohli si tí, ktorí ešte mali niečo peňazí, prilepšujúc si s dokupovaním z táborovej lávky (kantín) a od Sartov, donášajúcich ovocie a pečivo do tábora.

Pri inak jednotvárnom živote snahou každého bolo dostať sa do mesta k vóli poznaniu prostredia, v ktorom prebýva. Veliteľ tábora, ruský kapitán, na spoločnú žiadosť jednorôčníkov konečne povolil vychádzku. V sprievode staršieho (četára) jedného odpoľudnia koncom rujňa dôkladne sme využili povolenie, pochodiac po novom a starom meste, tiež po bazári. Žiaľ, viackrát so vychádzka už neopakovala.

V listopadu 1914 pozoruhodnou udalosťou pre našu skupinu stala sa návšteva jedného cudzieho ruského dôstojníka. Zavítal so slovami: »Zdravstvujte Slaviani!« Shromazdil v jednej izbe len slovanských jednorôčníkov, kde vykladal možnosť vstúpenia do ruskej armády, sľubujúc každému okamžité povýšenie na práporčíka. Vzdičil sa sklamaný, lebo žiadon sa do vojska neprihlásil. A predsa táto návšteva mala za následok mnohé debaty, nepriateľský pomer medzi Slovanmi na jednej a Maďarmi, spojenými s Nemcami, na druhej strane. Moje nazieranie následkom stálych stykov s Čechmi a Srbmi sa odklonovalo od Maďarov, povedomie slovenské a slovanské postupne sa utužovalo, čo zase mi donášalo ustavičné hrozenie maďarských spolubydliačov. Takýto stav však dlho netrval, lebo začiatkom prosinca 1914 slovan-

skí zajatci opúšťali Samarkand a dopravení pre Slovanov utvoreného tábora do Skobeleva. Veľké nádeje sme si robili, veď nám bolo povedané, že v Skobeleve ako Slovania budeme úplne voľní. Pri triedení na dva tábory, Slovaní a iní, nevedeli Rusi rozlúštiť príslušnosť Rumunov. Konečne s rozhodnutím, že každý pravoslávny je Slavian, Rumuň je pravoslávny, teda tiež Slovan, následkom čaha aj oni sa dostali do Skobeleva. Proti tomu Rumuňov do toho času v Skobeleve zdržujúcich previezli do Samarkandu.

Nádeje na Skobelev čiže Nový Margelan každého sklamały. Ubytovaní v kasárňach, rozložených v dost' malom dvore, cítili sme sa ešte otupnejšie, lebo po sľubenej voľnosti žiadnej stopy, ba ešte prísnejšie sa strážilo ako v Samarkande. Výhod nedostali ani jednorôčníci, pridelení teraz k mužstvu svojej národnosti. Neskôršie predsa vymodlíkala sa izbička pre Juhoslovanov a pre mňa.

Do jednej kasárne 4. roty dostali sa Srbi, Chorváti, Slovinci a Slováci, v inej umiestnili Poliakov, Rusínov a Rumunov a samostatne zase Čechov. Dobrá príležitosť poznávania vzájemných vzťahov slovanských národností. Bohužiaľ čo chvíľa prejavila sa známa nesnášanosť. Podnet dodaly kuchyne, kam za kuchárov a dozorcov pomocou českých dôstojníkov dostali sa najviac Česi, čím sa stali viacmenej nenávidenými, obzvlášte u Srbov. Vyskytol sa incident v kuchyni, pre ktorý jeden Srb mal sa dostať do katalažky, muselo mu byť však preminuté, keď pri jeho odvádení všetci Srbi prejavili úplnú solidaritu a tiahli spontánne k táborovému väzeniu. Následkom toho žiadny český dôstojník nesmel sa ukázať v 4. rote. Zaujímavé je pritom, že v najlepšej shode nažívali se Srbmi Slováci, nestalo sa žiadne porušenie, naopak ústupčivých Slovákov Srbi kde len mohli, hájili. Nenašiel sa tiež družný pomer medzi Chorvátmi a Srbmi, prví zachovávali úctu k Habsburskej dinastii pri všetkej nenávisti k Maďarsku, Srbi proti tomu horlili za ich Petára. Najžalostnejší obraz poskytovali Poliáci a Rusíni s ich nekonečným vzdychaním, modlením a spievaním náboženských piesní.

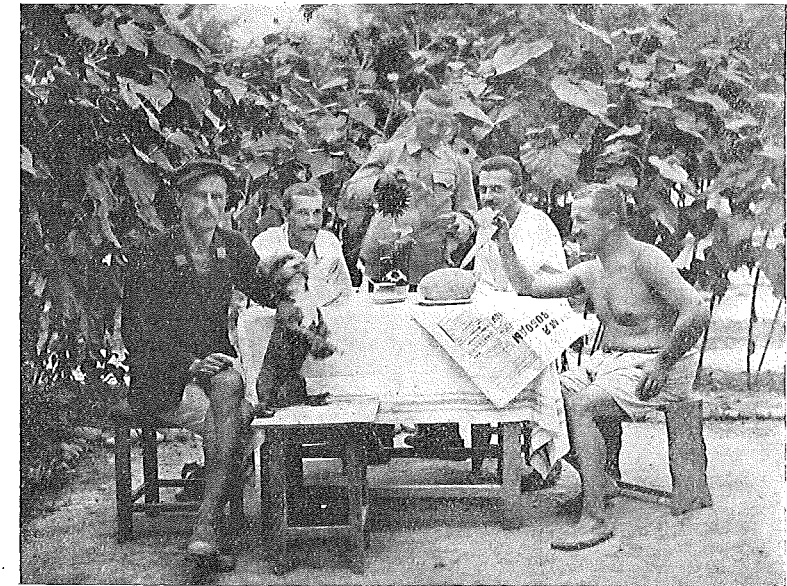
Pri takýchto pomeroch našly nás Vianoce

v r. 1914. Mňa postihlo veľké nešťastie, predoslú noc voľakto mi ukradol posledný rubel, schovávaný k týmto sviatkom. Bez kopejky, bez mravného posilenia sedel som v Štedrý večer medzi svojimi, srkajúc málo osladený čaj a hľadiac na mnohých plačúcich, slzil som i já, vzpomínajúc na matku vo vlasti, ktorá o mojom osude nič nevie. Premohol som sa, keď istý Srb Rákič vyzval ma k partii šachu, mnou spraveného, hrali sme o peniaze, a vyhral som 10 kopejek. Akou blaženosťou som si vo sviatok kúpil slávnostnú bulku a balík papirosov, vie pochopiť, kto podobného prežil.

strkajúc ich nám s poznámkou: »Vot, pán, čítaj!« Porážku prirodzene tiež dali na javo v kuchyni a pri »Rabote«.

Najhoršie časy nastaly vo veľkom poste, keď začali miesto riadneho mäsa dávať položnité ryby, ktorými smrdel celý tábor. Zajatci prejavujúc svoj odpor, pribíjali ryby na dvere, steny, v záchodoch, čo malo za účinnok, že konečne boli sme od nich oslobodení.

Nakoľko ani v Skobeleve nemusel som chodiť do práce, užil som voľného času k vyučovaniu niekoľkých analfabetov Slovákov. Ovšem na pomôcky peňazí nebolo, vypo-mohlo sa na hladko vyhoblovanými príčňa-

Zajatí dôstojníci v Skobelevskom lágru.

Do zajateckého života obmenu donášala iba práca, zametanie miestností, dvora a v pekárni nepočítajúc sem hľadanie vši, ale i týmto prácam sa všemožne vyhýbalo. Keď prišiel ruský vojak pýtať — sorok čeloviek na rabotu — mizli do dvora, skrývajúc sa tam po kútoch, kým pomocou nahajky a sháňačky tiež vyzývania Jóba potrebný počet sa dostavil. Čo živilo ducha v tábore, byly zprávy z latriny. Vyskytly sa neuveriteľné tajné telegramy jedajúce o bojišti a o mieru. Kol'kokrát bol mier už vyhlásený, len Rusi nám hō nechcú sdeliť, lebo vraj prehrávajú. Ruskí vojaci pri každom víťazstve s radosťou donášali zvláštne vydania — telegramy,

mi, na ktorých sa vesele pracovalo. Akou povedomou radosťou písali neskoršie domov svojej rodine, že pišu vlastnoručne. Výsledok práce tešil i mňa, ačkoľvek pri dobrovoľnej discipline mi väčšina z účastníkov odskočila. Čo sa mi lepšie podarilo, vyučil som veľmi mnohých šachovaniu, takže niekedy sieň poskytovala obraz herny s 30—40 šachujúcimi pármí a kíbicmi.

Čím ďalej, tým väčší bol citelný nedostatok peňažných prostriedkov, málo ktorý mal už dačo, z vlasti ešte nič nedochádzalo a fajčiť sa chcelo. Prišlo sa na myšlienku vyrábať hračky, ktoré zase iní buď podplatením Rusa alebo proste prelezením múru

dostali sa do mesta, kde ich obyvateľstvo pre lacnotu a tiež pre novotu ochotne kupovalo. Sám som tiež začal toto prevádzať, ale vynášalo veľmi málo, sotva kryjúc potrebu na machorku.

Raz v únore 1915 vidím na dvore Rusa v zvláštnej rovnošate, akej dosiaľ som nespozoroval. Dozvediac sa, že je to učiteľ, osmelený predstavil som sa. Prekvapený, že tiež s učiteľom má do činenia, požiadal ma, abych ho navštívil. Po vysvetlení pomerov sám vymohol mi dovolenku do mesta bez konvoéra. Po polročnom zajatí prvý raz voľne som si vyšiel bránou, cítil som sa v siedmom nebi, chodil bez cieľa po uliciach a po bazári až konečne unavený a hladný vyhladal som školu známeho učiteľa. Po uhostení čajom so zákuskami zaujímal sa o našich pomeroch, pričom sa tiež spýtal, aký je austrický jazyk.

Po tejto vychádzke túžil som ešte silnejšie po meste, cítil som, že tam nájdem zdroj príjmov pre seba. Tábor po pribudnutí zajatcov dobytého Przemysla prestal už byť slovanským, vzmohutnel z pôvodných 4000 na 19.000 členov, preto umiestnenie bolo prevedené v troch oddelených táboroch. Z nove došlých veľmi mnohí disponovali so značným obnosom peňazí, feldvéblovia hrávali na 10korunové očko a ja bez kopejky. S vypožičanými 10 kopejkami pustil som sa do zamieňania rakúskych peňazí na ruské, ktoré prchnutím do mesta predávaly sa Rusom a Sartom nedbajúc na prípadné uväznenie. Po nadobudnutí niekoľkých rublov podplatením ruského feldvebla zaopatril som si trvalú priepustku, čím ďalšie obchodovanie dialo sa už bez vážnejšej prekážky. Obchod s peniazmi následkom silnej konkurencie z rad »vyvolených« som zanechal a pochytil obchod bavlnenými prikrývkami a dopisnicami pre válečných zajatcov.

Medzi tým nemôžem nepripomenúť ruskú Veľkú noc, ktorá v r. 1915 sa svätila súčasne s katolíkmami. Pod vedením konvoírov šlo sa na vzkriesenie do poľského (katol.) kostola, odkiaľ odvážnejší prchli k soboru, aby videli aj pravoslávne vzkriesenie. Pred cerkvou okolo plno horiacich sviečok, pri ktorých najviac ženské strážia na zem položený veľ-

konočný koláč s inými dobrými vecmi, čakajúc požehnanie po ukončení bohoslužby v cerkvi, ktorá sa začína o pôlnoci a trvá prez druhú hodinu. Pri zaznení hlaholu zvonov dľa zachovaného starého kresťanského zvyku príbuzní tiež i známi s pozdravom »Christos voskres« a s odpoveďou »Voistino voskres« nastáva celovanie (bozkávanie), využitie ktorého mládežou nemusím ani pripomínať. Ešte spomeniem, že viacerí Česi, aby mohli slobodne do mesta vychádzať, utvorili cirkevný spevokól, produkujúc sa pri bohoslužbe vo vojenskej cerkvi.

Čo sa týče oslobodenskej akcie svojej vlasti, prvé dúšky čerpal som od Srbov. Už z jara 1915 pri inšpekcii jedného generála kategoricky žiadali o povolenie, hlásiť sa do srbského vojska. A skutočne srbskí dobrovolci dostávajú pasy ako občania na prejazd tehdy ešte neutrálneho Rumunska. S podivuhodnou oddanosťou a láskou k svojej odchádza zo Skobeleva ich transport, aby došli práve do osudného ústupu srbskej armády, takže dľa došlých zvestí len niekoľko jedincov z nich sa zachránilo pri živote.

6. červenca 1915 vyrušila ma zvešť, že Česi poriadajú voľakú oslavu Husovi. Zvedavosťou preplnený prvý raz počúvam o ňom ako o českom vlastencovi, jeho kacírstvo sa osvetľuje z inej stránky, pokážuc na tehďajšiu dobu so zkazenosťou rímskeho kleru. To bolo novum pre mňa, odchovaného maďarskou školou a zadalo hodne rozmyšľania, následkom čoho začal som častejšie vyhľadávať známych medzi Čechmi. Prvy raz som zazrel časopis Čechoslovák, a vedený túhou, poznávať stav vecí z českého stanoviska, stal som sa jeho horlivým čitateľom.

V lete 1915 opätne sa rozšírila povest o uzavrenom mieru a s ním súvisiacim skorým odjazdom zajatcov domov. Skutočne zostavovali sa transporty a odchádzaly, avšak do Evropského Ruska na rôzne poľné práce. Tak som sa rozlúčil s mojimi Slovákmami, lebo mňa, ačkoľvek som sa žiadal, nepustili, veď vraj nesmiem pracovať.

Nemajúc nikdy dostatok peňazí, spolu s Chorvátom dr. Boršičom a Slovincom Kosirom hľadali sme zamestnanie v meste, na-

koľko voľnú vychádzku sme mali zabezpečenú. Prijatí sme boli v závode na zpracovanie bavlny u Sartov v starom gorode, kde však sme vydržali len týždeň, lebo po výplate 1.20 rubla sme sa viacej neukázali. Telesná práca nešla nám nijak po chuti, berúc do ohľadu turkeštánske horúce podnebie, a preto mnou obnovený obchod s dopisnicami.

Podnebie toho kraja ako vôbec celého Turkeštánu možno považovať za tropické, skoro žiadne jaro, priamy prechod z miernej zimy do obrovskej horúčavy. Vzduch primoc suchý, veď z jara až do jesene žiadneho dažďa, žiadnej vlahy a predsa rastlinstvo dosť bujně. Ano, lebo o zavodnenie je dosť dobre postarané kanalizáciou na poliach a zahradách, na rovine ležiacich. Tam, kde niet rieky lebo potoka, v lete je soschnuté, spálené všetko, nebadat žiadnej vegetácie ako na Goľodnej stepi. V lete v tábore chodilo sa len v podvliekačkách, hľadajúc miesto trocha chladnejšie, ale marne. Skorej pred zimou sa človek ubráni ako pred horúčavou, na ktorú treba len privyknuť. V tomto období kvasnie lávky mávajú hojnú žeň. Kvas, limonády a mnohé iné nealkoholické nápoje, tiež zmrzlina našly hojného odbytu. Liehových nápojov následkom všeobecného zákazu už v začiatku války bolo možné získať len tajne a za hodne predraženú cenu.

V jaseňi 1915 dostal som sa do ústrednej kancelárie pre záležitosti válečných zajatcov, v ktorej pod vedením zajat. podpor. Vojtíka pracovali 4 Česi, jeden Slovinec, tiež moja osoba, za mesačnú odmenu 3 rublov. V tomto novom prostredí vyskytla sa najlepšia príležitosť vzájomného vypoznania sa s bratmi Čechmi. Žiaľ, nešlo to vždy hladkou cestou, často v debate došlo k ostrejšim prestrelkám pri rysovaní budúceho nášho štátu. Nepoznanie sa, rôznosť výchovy, ako aj tradície toho zapríčinili, že Česi (hovorím o Skobeleve), si predstavovali, že Slováci vlastne nejestvujú, to je len nárečie české ako napr. hanácke atď., následkom čoho i na oslobodenom Slovensku by mal byť úradný jazyk len český. Na tomto podklade sme sa rozchádzali, ale vzdor tomu vďakou spomínam na nich pre mnohé moju osobu dôležité poučenie.

Nadešiel rok 1916, ktorý sa vyznamenal v silnom hnutí do čs. vojska a na obrannú prácu. Zasluhou br. Vojtíka a pochopením ruskej miestnej vrchnosti daná možnosť voľnej propagandy medzi Čechmi a Slovákmami pre činný odboj proti Rakúsko-Uhorsku. Prednáškami miestnych vedúcich činiteľov ako aj došlého emisára, tiež účinkom Českoslováka a Čechoslováka vyvíjela sa priaznivá pôda, mnohí sa prihlasovali do vojska i na prácu obrannú. Ovšem nespali ani tak zvaní rakušáci-austrofilovia, horečne, ale tajne marili úspešnú prácu protiagitáciou. Slováci pri tejto akcii zostávali pasívnymi, veď pre ich získanie muselo sa použiť celkom iných method, ako u Čechov. Tu zastihla mňa a nepriamo všetkých Slovákov ťžká rana. Všetky plány verejné i tajné tvorily sa v našej kancelárii, o ktorých protivný tábor sa dozvedel dosť rýchle. Cítili medzi sebou zradcu, ktorý dľa mienky vedúcich činiteľov nemohol byť iný ako často inú mienku vyjadrujúci Slováčok. Verejne mi bolo hodené meno zradca a pohrozené s trestom odpravením na Alexandrov Fort pri Kášpickom mori. Takto stal som sa zradcom u Čechov, keď predtým definitívne zúčtovali ako s takým už Maďari. Nevyslovne ma urážka bolela, pri ktorej dokázať svoju nevinu nebolo možné, avšak následkom toho odtiahol som sa od aktívnej činnosti medzi Slovákmami. Neskoršie sa dokázalo, že zradcom bol Čech, dostalo sa mi od urážajúcich úplného zadostiučinenia verejným odvolaním hlásených obvinení, avšak ztratený čas sa už nahradiť nedal.

Nezapomenutelným dôjmom pôsobilo lúčenie a odchod prihlásených dobrovolcov do čs. vojska a na prácu obrannú s obyvateľstvom pred vojenskou cerkvou v lete 1916. Ruské obecenstvo s nadšeným volaním »Hurrá!« prevádzalo pod vojenskou hudbou odchádzajúcich Čechov a Slovákov na miestne nádražie.

Následkom uznania dôstojnickej hodnosti v jaseňi 1916 stal som sa rayonkomandantom (dozorčím dôstojníkom) dobudovaného a sjednoteného tábora na okraji mesta. Nakoľko nábor od leta 1916 do čs. vojska bol zastavený, skupina pozdejšie prihlásených

Čechov a Slovákovi museli čakať na ďalšie povolenie. Neztrácajú čas, pracovali sa činne medzi zajatcami ďalej, obzvlášť po prevedenej ruskej revolúcii. Avšak pomery rapídne sa zhoršujú, nastáva v táboch ba i medzi civilným obyvateľstvom citeľný hlad, malé mesto nie je vstave zo svojich prostriedkov pri špatne fungujúcej doprave početný tábor dostatočne zásobiť. Marné volanie o vyslobodenie prihlásivších sa dobrovolcov, nad ktorými sa začínajú posmievať nielen ostatní zajatci, ale i zbolševizovaní ruskí vojaci. V táboch i v meste miznú psi, kočky, ktoré zajatcom slúžia za delikatesy. Do tohoto nešťastia dopravujú sem na jar 1917 umuče-

ných a na cingu trpiacich zajatcov z práce pri železnej dráhe na Murmane, ktorí tu hynú a padajú ako muchy v jaseňi. Denne odvádzajú z nich 20—30 na zajatecký hrobitov, kde ich odpočívajú mnoho tisíc.

Keď ešte priberieme do úvahy ohromné množstvo ploštic v barákoch, taktiež dost nebezpečných štúrov, že spať sa mohlo výlučne pod holým nebom, nie div, že začaly sa množiť samovraždy, bezvýsledné úteky do Číny smerom ku Kašgaru, cítil som pravé oslobodenie, keď došlo moje povolanie medzi borcov za oslobodenie československej vlasti v srpnu 1917.

Mešita Šach-zeide v Samarkandě.

TAŠKENT

JAROSLAV NOVOTNÝ

Již jen jako ve snu zřím to nádherné, bílé město, tonoucí v zeleni stinných, košatých karagačů, typických to stromů Turkestanu a kvetoucích ovocných zahrad a vinic, které smaragdovým pásem ovijí celé město. Zatočený sluncem vzduch voní mandlemi a temně modrá obloha kryje svou klenbou celý kraj. V ulicích po stranách chodníků zurčí potůčky vody, vřáněné sem ze zavodňovacích kanálů, k nimž sklání svou tvář kolem klusající mezek bucharského žida, stejně jako mohamedánský Sart, aby svlažil svou žízeň, nic se neohlížeje na to, že tyto proudy slouží nejen k svlažování zahrad, ale i kanalisaci města.

Pestrá směsice domorodců proudí ulicemi k starému městu, promísená bílými úbory ruských činovníků, šedí vojenských uniforem

a vzdušnými úbory žen. Prostředkem ulic žene se elektrická dráha, rušící svým třeskem zvonců i klid starého města, zahuláká Sart-prodáváč, roznášející chlebové »lepjošky«, rudé jahody neb hrozny vína, hrčí domorodé arby s vysokými koly i elegantní equipáže ruských zbohatlíků.

Taškent, hlavní město syr-darské oblasti a celého ruského Turkestanu, stal se mým nuceným sídlem v zajetí roku 1916. Je to město s čtvrt milionem obyvatel, většinou Sartů, z čehož asi 46.000 bylo Rusů, ale s rozlohou bezmála jako Berlín. Vždyť každý domek obklopen je zahradou květoucích broskví a merunek... Leží asi 5 kilometrů od pravého břehu bystré řeky Čirčik, jež vlévá se do mohutné Syr-Darji, starobylého to Jaksartu, arabsky zvaného Šejchun, ústící

Ulice starého Taškentu.

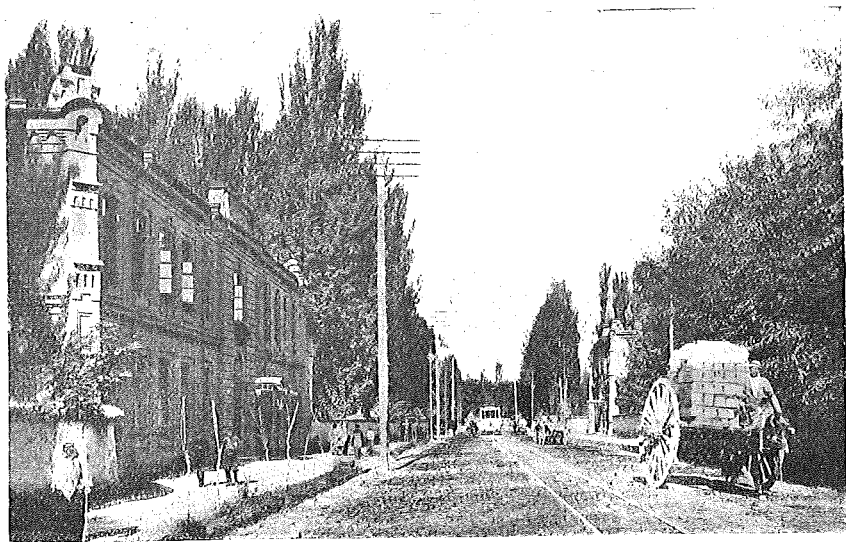
do arabského moře. Z Čirčiku napájeny jsou oba zavodňovací kanály Boss-su a Salar, z nichž voda menšími proudy rozvádí se po celé oase taškentské a proměňuje ji v zelený ráj vinic a bavlněných polí, nad nímž vznáší se lehounký závoj stále poletujícího písčitého prachu, třpytícího se v jasném slunci jako zlatá jakási mlha. Výhled do dálky i za nejjasnějšího počasí je proto stále zamlžen, a při západu slunce způsobuje tento závoj nádherné zbarvení.

Taškent stal se hlavním městem ruského Turkestanu teprve v druhé polovici minulého století, po vítězství Perovského, generála Čerňajeva a von Kaufmanna. Tito hrdinní

ky ulic a střed nového města tvoří nádherný hvězdovitý »skvér«, sad s alejemi mohutných karagačů, v jichž stínu tyčí se k nebi monumentální pomník von Kaufmanna z r. 1913. Na masivní skále, u nohou rozpiatého carského orla, stojí — či stál? — starý generál, za nímž ruský voják vztyčuje korouhev.

V sadu opodál je menší pomník Čerňajeva a v městském sadu stojí i kolektivní pomník ruskému vojsku, dobyvšímu Taškent. Na rozvalinách citadely vztyčuje ruský voják carskou vlajku. Ničivá manie rozbouřených bolševických mas asi strhla tyto pomníky, jako v jiných městech.

Ruskou část města zdobí celá řada pěk-

Taškent, nemocniční ulice.

průkopníci ruské vlády ve Střední Asii mají všichni pomníky v moderním Taškentě. Město samo dělí se na staré domorodé město a evropskou čtvrť, převážně ruskou. Leží na styčném bodě orenbursko-taškentské dráhy a středoasijské železnice, vedoucí přes Samarkand, Bucharu, Aschabad ke Kaspickému moři. Jeho vzrůst před válkou byl v pravdě americký a výstavností jest jedním z nejhezčích měst Turkestanu. Ohromné »ariky«, zavodňovací kanály, ještě z dob Tamerlanových, tohoto mongolského Napoleona, vládnoucího kdysi celou Asií a vykouzlivějšího nádhernou svou residencí v Samarkandu, zasobují město hojností vody, takže tone v zeleni. Bujnými stromy lemovány jsou chodní-

ných ulic a budov, zejména škol a úřadů, jako na příklad kadetní školy, reálky, gymnasia, obchodní školy, semináře, městského divadla »Coliseum«, Spaso-Preobraženský sobor, vila velkoknížete Konstantinoviče, který zde trávil léta svého exilu atd. K vůli častému zemětřesení domy nejsou vyšší dvou pater. V bujně zeleni skrývají se bílé, vilové domy ruských úředníků i obchodníků i celá čtvrť bucharských židů, nesmírně bohatých. Hlavními ulicemi jezdí elektrická dráha. Ruská tato část města vznikla teprve po r. 1865, po dobytí Taškentu generálem Čerňajevem.

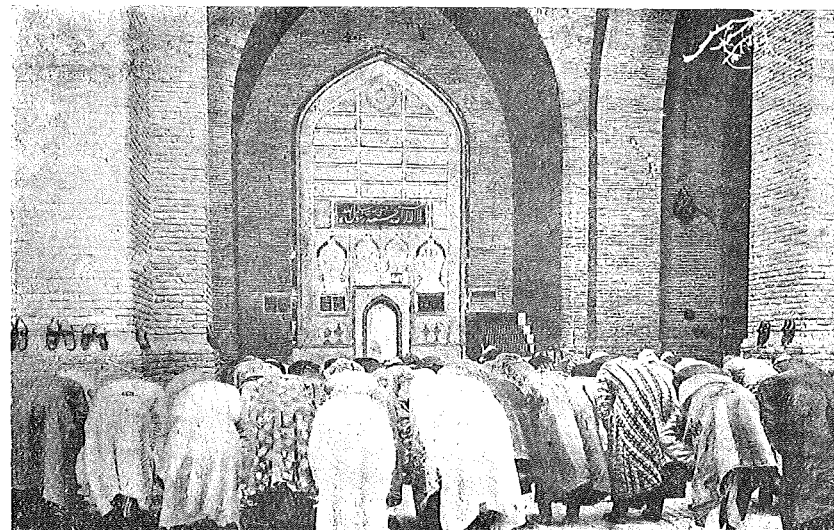
Daleko malebnější a zajímavější jest však domorodá část města, t. zv. Starý Taškent. Je to typické, orientální středoasijské město.

Tytěž krivolaké ulice, úzké a dlouhé, s hluchými stěnami nízkých domků bez oken a plochými střechami, s mečetami, školami-madrasami a mohylami svatých, s krytými bazary, spoustou krámků a skladů, s dílnami řemeslníků a čajchanami, se svým zápachem i špínou a s úžasnou změť stálého shonu, kupčení, ale i sladkého dolce far niente. Architektura monumentálních budov starého Taškentu nevyrovná se ovšem nádhře tamerlanovského Samarkandu. Leč i taškentská hlavní mečeta je velkolepá, skvělý to výtvor islamské architektury.

Bohužel budovy, stavěné většinou z hlíny, zvolna propadají zkáze.

skopového masa na železkách nad rožněm, a zdaž vznáší se nad městským sadem každého večera houpavé zvuky vídeňského valčíku, hraného vojenskou kapelou? Snad... Ale orientální ruch, pestrý a malebný vlní se jistě v ulicích starého města, aby po západu slunce zmíral v klid a mír sladké zahálky.

Taškent se svými ohromnými kasárnami stal se jedním z hlavních domovů československých zajatců. Zde a v blízkém Trojickém lágru bylo na 100.000 zajatců všemožných národností. Čechoslováci se vydělovali z této masy podobně jako říšští Němci hned na prvý pohled čistotou a společenským životem. Sdružovali se ve své baráky, tvořili hu-

V taškentské mešitě

Hlavními obyvateli starého města jsou mohamedánští Sarti, národ to tureckého plemene. V jich rukou je drobný obchod, zemědělství, pěstění vína, tabáku, bavlny, rýže i řemesla. Velkoobchod je v rukou bucharských židů, mezi nimiž bylo mnoho milionářů. Mnoho se asi změnilo za sovětské vlády i Taškentě. Bucharští židé však dovedli se jistě již zaříditi i za nové vlády.

A tak zmizel již dávno mým zrakům malebný tento světa kout. Zdaž svítí tam ještě tak zářivě slunce s kobaltově modré oblohy a za tichých večerů zazní táhlý hlas z minaretů, volající své »Allah il Allah«? Zdaž smaží ještě starý Sart na břehu Salaru ve své čajchaně vonný »šašlik«, malé kousky

dební kroužky atd. Důstojníci žili zvláště a v lepších hmotných poměrech. I zde českoslovenští důstojníci namnoze žili vlastním životem. V Taškentu bylo několik kasáren a tím i zajateckých lágrů. S počátku nebylo tam zle. Strava nebyla nejhorší, až na černý chléb, na který jsme si nemohli dlouho zvyknouti. Prodávali jsme ho Sartům, kteří s ním krmili svině a kupovali si za stržené peníze bílý chléb.

S počátku trápila hodně nečinnost. Zajatci byli stále přemísťováni z lágru do lágru a nedělali nic rozumného. Dělali si cihly z hlíny, chodilo se do stepí na suchou trávu atd. Hlavní prací, když začaly řádit nemoci, bylo pohřbívání kamarádů. Já sám nejprve jsem

Bača s čilimem.

byl dovezen do Aschabadu, po několika měsících však odvezli mne s transportem do Taškentu, odkud jel jsem do Orenburku, kde jsem onemocněl malarií a měl jsem býti dopraven do nemocnice. Poněvadž jsem věděl, že nemocnice znamená z 90% jistou smrt, vpletl jsem se tajně do transportu zajatců, kteří byli uznáni za neschopné k práci a byli vezeni do Taškentu. Nás jednorocní dobrovolníky nenutili k těžkým pracem a nechávali nás pohromadě; to byla jediná, ale značná výhoda, která nás zachránila. Byli jsme pohromadě přece jen lidé, vědomí si pravidel čistoty a tak jsme se uchránili před nemocemi. Pohřbívat své soudruhy na taškentský hřbitov jsme ovšem museli také.

Nečinnost v lágru vedla i nás, že jsme šli na polní práce. Museli jsme však se vzdáti jednorocního dobrovolnictví, poněvadž nás ruský velitel lágru nechtěl zapsati. Strhli jsme si tedy pásky s rukávů a pomocí úplatku jsme se dostali k jistému ruskému majiteli bavlnových plantáží, asi 30 verst u Taškentu. Bylo nám tam dobře. Byly to nejkrásnější týdny v asijské přírodě. Bohužel, netrvalo to dlouho. Začalo pověstné stahování Slovanů z polních prací do Taškentu. Musili jsme i my, třebaš náš zaměstnavatel, bessarabský Rus, se namáhal, aby nás úřady nechaly u

něho. Kojili jsme se nadějí, že na nás Slovanů čeká nějaké překvapení. A čekal! Byli jsme dopraveni do pověstného trojckého neb trojického lágru. Odtud jsem se dostal později, díky Wachsmannovi, který byl vyslán do Turkestanu jako zástupce Svazu čsl. spolků a vykonal tam hodný kus práce. Spolu s dr. Všetickou, který později padl a s pošt. úředníkem Řeřábkem byli jsme odpraveni do Taškentu do 5. pluku, kde jsme byli komandováni na censuru, přehlížení korespondenci Maďarů a Němců, aby neprozrazovali nic domů.

Život zde utvářil se velmi příjemně:... Wachsmannův příjezd dokonale převrat v srdcích našich a začali jsme tvořiti již zcela cílevědomou československou organizaci revoluční, která pak přelila se v organizaci taganrofskou a dala vznik celým taškentským dobrovolnickým radám. Díky své činnosti, přesvědčení, organizaci — na venek to bylo hlavně pořádání skvělých veřejných sokolských slávností — jako na př. 25. dubna 1916 a později koncertů a akademií atd., požívali jsme téměř úplné svobody a měli příležitost i k značným výdělům. Ovšem ne všichni... Je to už vždy tak na světě, že někdo se dovede protloukati lépe životem a jiný hůře, a že někdo má více štěstí, než druhý. Já byl na př. v dosti špatné situaci. Byl jsem zcela způsobilý »buržoasní parazit« lidské společnosti, jak se dnes říká. Bývalý student filosofie, žurnalista, po třech letech spokojeného manželství najednou jsem se octl v zajetí. Dělat jsem nic neuměl a nebyl zvyklý a psát články do novin — to nešlo. Nebyl jsem ani technikem nebo obchodníkem, neuměl jsem kromě italštiny a němčiny ani obstojně francouzsky či anglicky. Neměl jsem tedy naprosto schopnosti k nějakému výdělku. A jíst se chtělo. Chtělo se i kouřit. A odnikud ani kopejky. Byla by to dlouhá historie, líčit, jak jsem se i já uchytíl a docela skvěle. Byla by to i veselá historie... Škoda, že naše dílo tak se rozrůstá, že není možno v jeho rámci vylíčiti leccos, co by ukazovalo, že zajetí nemělo jen ty nejhorší a nejčernější stránky. Čtenářům musí tak stačiti, když jen napovím, že jsem se stal — profesorem zpěvu a hry na klavír! To bylo

jediné mé štěstí, že jsem byl muzikantem.

Nuže, Taškent byl jedním z nejpříznivějších poměrně míst pro zajatce vůbec. Pro československý odboj pak bylo to místo z nejvýznamnějších. Neboť zde, daleko pod turkestanským nebem, rodila se zcela spontánně československá revoluce již od jara roku 1915, ba hnutí revoluční vlastně se cítilo již koncem r. 1914. Po dubnu r. 1916 byl již Turkestan vlastně celý zachvácen odbojným duchem. Sta, ba tisíce Čechoslováků hlásí se ke Svazu na práci pro obranu Ruska

X

a podepisuje reversy, že v případě nutnosti půjdou do vojska. Sta hlásí se jich do »Družiny« a koncem roku odjíždí prvý transport s »taškentským« praporem do vojska. Vlak za vlakem pak odváží bývalé zajatce pryč z Taškentu. Jedny do Kijeva k plukům, druhé do Taganrogu, ale i zlomyslností různých »přátel« našeho odboje na doly a jiné podniky. Taškent zůstane proto zapsán v historii zahraniční československé revoluce trvalým písmem a bude v ní tvořiti jednu z nejzajímavějších stran.

ZOLOTAJA ORDA

VÁCLAV KLÁŠTENKA

S denníkem v kapse, kouskem tužky, s dřevěnou lžicí, se svazkem dopisů z domova a miniaturním výtiskem Havlíčkova »Křtu sv. Vladimíra« octl jsem se v zajateckém lágru Zlatá Orda — Zolotaja Orda. Ubytovali nás po stovkách v hliněných barácích a nastal nám nudný život zajatecký. — Strava byla špatná. Ráno čaj, v poledně pohanková kaše, večer slaná polévka. K tomu denně 1/8 černého, hrubozrnného chleba, nepatrný kousek masa v poledne, jehož rozdělení pro 10 mužů bylo pravým uměním — všechno se totiž »fasovalo« vždy na 10 mužů — a někdy lžíce pískového cukru. A abychom příliš netloustli, dali nám hned práci — dělat cihly na stavbu nových baráků.

Dlouho jsme nemohli uvyknouti životu v táboře a ani jsme si neuvědomili, kde vlastně se nalézáme, ale později bylo nám teskně při každovečerních vzpomínkách na domov, že jsme tak odloučeni od světa a osamoceni uprostřed pouště. Žili jsme stále v tisícíčetných houfech jako hmyz a přece jsme trpěli samotou, ze všech stran nás obklopující.

Tábor nebyl s počátku střežen na svém obvodu, mohli jsme si vyjít i dále do stepi. Přiblížili jsme se k několika hliněným úkrytům domorodců, formou stohů slámy se podobajícím. Domorodci všichni s dětmi, psy, mezky dívali se na nás a neříkali nic. My jsme taky neříkali nic, a když se oni usmívali dobrácky na nás, usmívali jsme se na ně taky. Do jejich domácnosti jsme nechtěli nahlížet, kdož ví, jaké mají zvyky, což kdyby je to urazilo. Žoky plné surové bavlny byly zde složeny pod širým nebem, jako u nás úroda obilí na sýpce. Na nevelikém poli bylo ještě vidět zbytky bavlníkových keříků

a na jednom z nich našli jsme zapomenutý plod, který nás poučil, »jak ta bavlna roste«.

Na jaře je hezká podívaná na takové svěže zelené a růžově rozkvetlé lány bavlníkových keříků. Plod těchto podobá se formou vlašskému ořechu, avšak s tenkou skořápkou, která po uzrání sama puká a objevuje se chomáček bílého chmýří, přirostlý na semenu. Tyto chomáčky jsou pak sbírány, při čemž pracovali též zajatci a v žokách zasílány do závodu, kde se pomocí strojů čistí a zbavují semen.

Půda je zde neplodná, prosycena salnytem a postrádá přirozených pramenů vodních. Slunce téměř spaluje tuto zemi, nepatrné množství deště nestačí na svlažení rozpukané, žíznivé půdy i rostlinstva. Kam není uměle zavedena voda odbočkou od hlavního kanálu, tam není života.

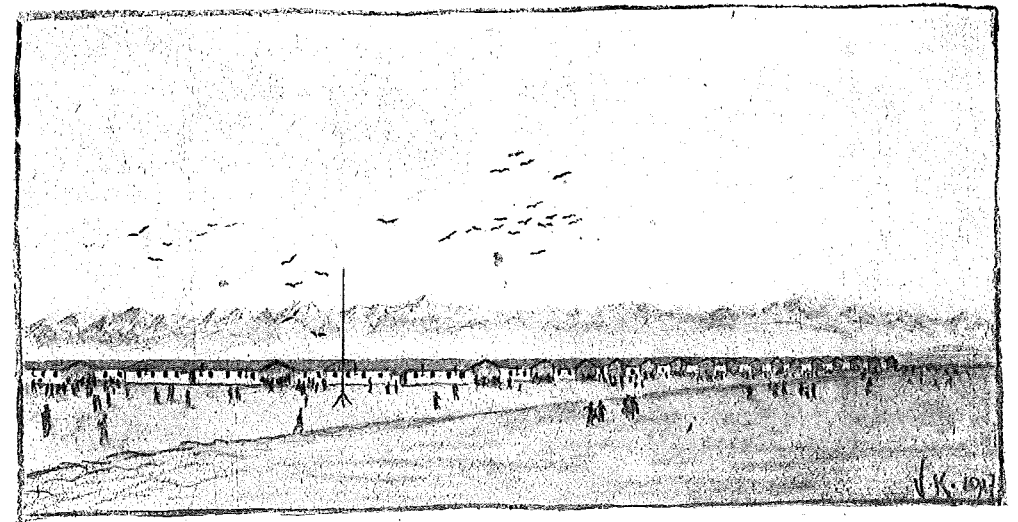
Voda, tekoucí hlavním kanálem poblíže tábora, byla bílá i zelená a slaná, že ji nebylo možno pít. Kromě toho všude splachovala kde jakou nečistotu. A z toho nám vařili pokrmu. Trpíce často žízní, vzpomínali jsme našich řek, potoků a studánek. Nezapomenu nikdy, jak jeden starý, šedovlasý Hanák jako zoufalý sepjal ruce nad hlavou a zvolal: »Jestli se já vrátím domů, tak si lehnu k studni a budu pít jako vůl!«

Mimo stavbu baráků byli jsme zaměstnáni každodenním trháním suché trávy jako paliva pro kuchyně, zametáním, praním prádla pro nemocnici a konečně i pohřbíváním zde zemřelých našinců. Pravidelně stáveli jsme se každého rána do šiku před barákem ruských vojáků, přišel podpraporčík s nahajkou, kterou neměl jen pro parádu a rozděloval nás na různé práce. Pro robotní-

ky, určené pro práce v nemocnici, chodil si ohromný vousáč, postrach celého tábora. Dostat se pod jeho komando, znamenalo práti prádlo po nemocných, které někdy činilo dojem, že bylo právě vytaženo ze záchodu, anebo tahati mrtvolu z tyfového nebo cholerového baráku. Vyhýbal jsem se tedy tomu všemožným způsobem, obávaje se nůžky a nejlépe hlášením se dobrovolně na jiné, třeba dosti namahavé práce. Přece však několikrát měl jsem to potěšení náležeti k partě, kterou si odváděl obávaný vousáč do svého působiště.

I při této smutné práci snažili se někteří si ulehčiti . . . Jakmile jsme se blížili k márnici,

stávali jsme nové prádlo. To byla pravá rozkoš, zahodit ty od špíny se lesknoucí, zavšivené cáry a obléci se zas jednou po třech měsících do čistého prádla. Od té doby jsme si pravidelně prali a více čistoty hleděli, ale vši jsme se nemohli za žádnou cenu zbavit. Seznámil jsem se s několika dobrými hochy, zvláště Bedř. Daňkem, typografem, se kterým jsme v snesitelnějších zimních dnech procházeli ulicemi při rozhovoru o domově, politických poměrech a literatuře. Později pak seznámil jsem se s Frant. Hejdou, obchodním akademikem, který prvý upozornil mne na akci ruských Čechů ve prospěch vymanění našeho národa z germánského poddanství a

Zajatecký tábor Zolotaja Orda.

ci, zrychlovali někteří z našinců krok. »Proč asi?« divím se. Záhy jsem to pochopil . . . Dva z nich zmizeli v domku a nežli jsme přišli, vlekli již mrtvolu, kost a kůži. Vybrali si toho nejmenšího, neboť nésti rakev tři vjorsty na hřbitov — nebyla maličkost! Smutný průvod pak táhl ke hřbitovu. Koho neseme, nikdo nevěděl. Tabulky se jmény zemřelých přibíjeli se později a tak není divu, že jména často byla zaměněna. Z Čecha stal se Maďar a z Maďara třeba Václav Bubeníček. Hřbitov činil z dálky dojem zeleného háječku. Byl to háj — ale zeleně natřených křížů, jichž na zimu r. 1915 bylo tu přes 1000.

Život v táboře zjednotvářel, jen o ruských vánocích se stalo něco zvláštního. Do-

který pak se stal a zůstal až do návratu do vlasti v r. 1920 mým duševním vůdcem. Jednou ukázal mi číslo »Čechoslovana«. Byl jsem nadšen. Druhý den vystříhl jsem z obálky dopisu červenobílý znak český, lvíčka, připevnil jej na místo dříve zmizelého »Frantika« a předstoupil s úsměvem před Hejdu. Teprve po chvíli pochopil, proč se tak divně usmívám a div že mne nezlobal. Od té chvíle jsme byli svoji a zabývali se »velezrádnou« činností.

Přišli do tábora emisaři z Petrohradu od »Svazu«, nechali si svolat všechny Čechy a Slováky a vybízeli nás k odboji proti Rakousku. Souhlasili jsme všichni a přihlásili se na práci pro válečné účely. Pro sebe pak sli-

bili jsme si, že se po dalších informacích přihlásíme do vojska. Nepamatuji se, že by se někdo tenkrát přihlásil do vojska. Při všech viditelných důkazech lásky Ruska k nám Slovanům vypadalo to nejinak, než že spíše nás chtějí všechny vyhubit, nežli pomoci nám z pout germánských. Věděli jsme, že příkoří vlastně jest nám činěno jen vlivem germánským v ruské vládě, přes to bylo pochopitelné, že jsme jednali s náležitou rezervou. Po schůzi cítili jsme se povzneseni nad veškerou materiální bídu našeho živoření a nová naděje nám dodávala síly k dalším utrpením.

Přišla první pošta z vlasti. To bylo radosti. Psal jsem hned rodičům a známým, že se mám dobře. Zatím velitelství táborů provádělo z nevyzpytatelných důvodů přeměnu zajatců z jednoho tábora do druhého. Viděli jsme vlaky, naplněné radostně se tvářícími našinci, od nichž jsme se dozvěděli, že je mir a že jedou domů. Někteří našinci hleděli se dostat do těchto vlaků, jiní zakládali si sbírky zdejších brouků, nerostů i rostů a skořápek želví, odhozených u baráků Maďarů, kteří si z želv vařili polévku — na památku. Uchoval jsem si větvičku bavlníku s plody s úmyslem odevzdati ji někdy do školní sbírky ve svém rodišti.

Nastalo jaro 1916. Skoro všichni zajatci byli odvedeni na práce do okolních bavlníkových plantáží, kde ponejvíce pracovali na zavodňování nebo honili kobylinky, zvané »saranče«, jichž celé mraky poletovaly z pole na pole a kde by se nechaly v klidu, nezbylo by z celé úrody nic.

Tábor se téměř vyprázdnil. Z bída o chleba maloval jsem inkoustovou tužkou pohlednice Zlaté Ordy a nabízel je ruským vojínům po pěti kopějkách. Někteří si je koupili a zaslali domů své rodině.

Jednoho večera, když vrátil jsem se už za tmy z práce do baráku, bylo mi soudruhy sděleno, že zde hledal jeden inženýr Čech elektromontéra pro továrnu. Hned jsem jej vyhledal a tento si mne zapsal spolu se čtyřmi krajany strojníky. A druhý den již nás odváděl jeden ruský voják pěšky do Golodnoj Stepi, asi 2 hodiny vzdáleného městečka na železniční trati. Tam zavedl nás do kanceláře

závodu Lod'ajeva, kde jsme byli přijati ředitelem závodu, velice přívětivým člověkem a ubytováni v prázdném, ale zcela evropsky dobrém bytu. Zdálo se, že jsme na dobré cestě uniknout bídě a snad i smrti v zlatoordském táboře. Bylo mně uloženo opravit elektrické vedení v kancelářích. Potom jsem se zaučoval do spouštění velkého Dieslova motoru, pohánějícího všechny závodní stroje na čištění surové bavlny. Zaměstnání nebylo namáhavé, ale trvalo 12 hodin a jen 12 hodin jsme měli prázdno, kdy jsme spali a připravovali pracující dvojici oběd.

Za účelem nákupu potravin dostal jsem se do městečka bez doprovodu vojína a mohl jsem si náležitě prohlédnouti všechny zdejší zajímavosti. Na ulicích potkával jsem karavany velbloudů, malé mezky, zapřažené do ohromných dvoukolových vozidel a všude se čile pohybuji pestře oděné domorodce. Bazar skýtal zajímavý pohled pestrá směsí oděvů, koberců i plodin ku prodeji vyložených a do různých řemeslných dílen na ulici téměř pod širým nebem. Těšil jsem se také pozorností zdejších občanů, s jejichž dobrosrdečnými úsměvy jsem se setkal všude. Měli nás jako rakouské zajatce rádi snad jen proto, že jsme, ovšem dle jejich názoru, nepřáteli Ruska. Maďaři se s domorodými obchodníky dorozuměli i nějakým tím slovem své mateřštiny. Městečkem byla též rozvedena síť vodních struh, osázených štíhlými topoly, jediným to stromovím. Nakoupili jsme obyčejně rýži, maso a zeleninu, z čehož jsme uvařili polévku, postačující jako hlavní jídlo. Ráno a večer pak jsme měli čaj s bílým chlebem. Celkem jsme si libovali, jen nás strážce celý den zival a nudil se.

Však za necelých čtrnáct dnů našeho nového života stihla nás pohroma. Přišel ruský voják s rozkazem, aby všichni Češi a Slované se přihlásili a prý po soustředění v Zlaté Ordě budou transportováni na práce v evropském Rusku. Zlatá slova, ale mnozí důvěřivci se dočkali transportu, ale kam — na zlatoordský hřbitov. Vzpomínám, jak tenkrát někteří pochybovači prohlásili se za Němce, řkouce, že již mají toho ruského slovanství dost. Naše čtverka však nedolala a přihlásila se. Hned druhého dne dostali jsme

V Altajských horách.

vyplaceny odměny, každý asi 20 rublů, což bylo tehdy nesmírné bohatství a odebrali se zpětnou cestou do Zlaté Ordy.

Mně bylo teď dobře. Přikupoval jsem si jídlo, hlavně bílý chléb, cukr, suchary a ovoce na bazáru za hlavním kanálem, kde byla řada obchůdků. Tam, kde jsem dříve jen toužebně obdivoval různé jižní ovoce, chodil jsem nyní kupovat.

V táboře se nashromáždilo již na tisíce Čechů a Slováků. Sestavovaly se seznamy, několikrát se přepisovaly, ale marně. Odjezd se stal již ilusorním, přestávalo se pomalu věřit, nadávalo se na Rusko, na Slovanství a na všecko. »Já blbec se hlásím za Čecha, jako kdybych už dřív nebyl přesvědčenější, že nás Čechy tady chtějí nechat všechny pozdechat. Němce a Maďary nechali v Evropě na dobrých místech a nás sem zavezli do takové mornice...« bylo slyšeti nyní stále a ze všech stran. A skutečnost dokazovala, jako by toto zoufalé obvinění bylo pravdivé...

V dubnu nastala již horka a epidemické nemoci takřka zaplavily celý tábor, nemíjely ani barák ruských vojáků. Denně odcházelo z našeho baráku několik onemocnělých ku lékařské prohlídce, ale nevracel se nikdo.

Výrobci rakví hledali nové pomocníky...

Denní průvody na hřbitov se zvětšovaly, a když truhláři nestačili dělati rakve, nosili se zemřelí na nosítkách zabalení do rohožek. Pohřbívalo se i dvakrát denně.

Smrt měla své žně...

Nebylo to snad lepší na frontě, nežli zde, kde až na 40 lidí denně umíralo? A což ti zdraví? Co je očekává? Což jiného nežli smrt... Smrt v nehostinné cizí zemi, v úplném zapomenutí a ztracení... Proto nás zavezli právě sem do ústraní, do samoty, do pustiny liduprázdných, aby nikdo nemohl protestovat proti zlovládě nad tolika tisíci lidmi, která nechává nás klidně na pospas choleře a tyfu...

Skutečnost nám vnucovala myšlenky plné zoufalství... Několik odvážlivců se odhodlalo k útěku přes nedaleké hranice do Persie.

Velitel tábora, kozácký důstojník, se zde ani neobjevil. Ovšem. Žil vesele v Taškentě za peníze, určené na potřeby zlatoordského tábora.

Pracoval jsem na nádraží při skládání mouky, když právě projížděl osobní vlak. Tento vlak byl hotovým zázrakem a den ten pravým svátkem v mém pustém životě. Vlak vezl život, pravý, zdravý svět, však mihnul se kolem nás a byl pryč. A bylo nač vzpomínat. Nejvíce na krásnou hlavičku dívky,

jež s úsměvem a s údivem hleděla otevřeným oknem vagonu, zcela moderně evropsky oděná, vedle bronzových tváří Turkestanců, divně kontrastující. Žena — hvězda na obzoru zlatoordské noci... Vidina, vysněná báj, nebo skutečná bytost, žijící v ohromných dálkách, tam, kde zapadá slunce? Jako opilý chodím a vzpomínám... Deník se plní sentimentálními úvahami.

V hlavě to šumí, je mi nějak divně, ale nic mi není, kdepak, já jsem zdrav, zcela zdrav. Musím chodit hodně venku, ono to přejde. Ta dnešní kaše je nějaká neslaná a nemastná, ani to nebudu jíst, koupím si bílý chléb.

Ráno sedím na pryčně a horké čelo tisknu do dlaní. Soused praví:

»Človče, jdi se dát prohlídnout, když ti není dobře.«

»Kdo ti říká, že mi není dobře?«

»Je to na tobě vidět, jen jdi.«

»Ale kde pak, co bych tam dělal.«

Za několik hodin však se ocitám před nějakým medikem, který velí svléci košili.

»Skvrnitý tyf, hned do nemocnice! Další!«

Měl jsem tělo jako poseté červenými skvrnami. Ještě téhož dne vyhledal jsem přítele Voráčka, odevzdal jsem mu nejcennější majetek, svůj deník a peníze s prosbou, aby mne někdy navštívil v nemocnici a přinesl něco k osvěžení. Pro sebe si může z mých peněz také kupovat. Konečně píši ještě lístek rodičům, že se tady mám dobře a že se těším na návrat... A již stojím v košili, oděv dříve odevzdáv před dveřmi tyfového baráku, jako opilý potácím se dovnitř a...

A od onoho okamžiku, kdy zavřely se za mnou dveře oné veliké rakve pro osmdesát živých i mrtvých, chechtajících se šílenců, měnicích se po chvíli ve vážné kazatele nebo obřadníky, sloužící právě mši, zuřivců ku pryčně uvázaných, pobíhajících kostlivců, nebo v agonii nehybných lidských těl, naplněné chaosem zvuků i zápachů — ano, od oné chvíle celé dva měsíce podobal se můj život těžkému, mučivému snu, kdy prožíval jsem a byl jsem svědkem neuvěřitelných útrap a ony dva měsíce zde prožité, dolehly na mne jako dva roky strádání.

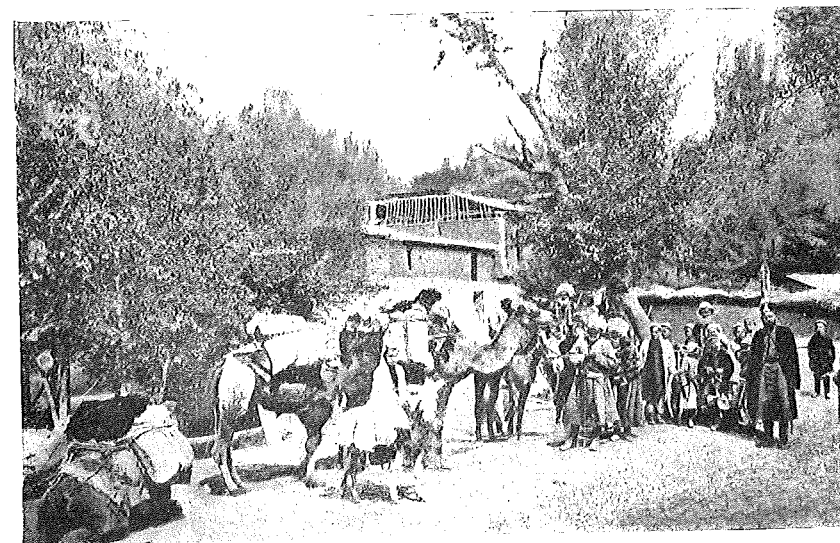
Přes značnou horečku neztrácel jsem však smyslů. První noc byla nekonečná... Ráno

oba sousedi vedle mne byli mrtví. Vytáhli je ven, aby bylo místo pro jiné. Po několika dnech mne přeložili, stále klidného, na jiné místo mezi zdravější. Léčení bylo jednoduché: kdo vydrží — vydrží, kdo nevydrží — nevydrží. Rakouský lékař prošel barákem jako duch s nacpanou vatou v uších, límci a rukávech. V noci utekl jeden nemocný v horečce do stepí a už ho nenalezli. Soused mi šeptal tajuplně, abych s ním šel ven, že tam na něho čeká matka, která přijela v autu a přivezla peníze. Přece slyším ty nedočkavé signály, ne? Kostlivec, běžící uličkou mezi pryčnami a stěnou je dohoněn lajícím ošetřovatelem, poražen a tímto tažen za nohy ve výkalech po zemi nadělaných a pak uchopen a vši silou hromotluka mrštěn na pryčnu, až zůstal, ubožák, nehybně ležeti. Je mi fysicky nevolno, mám-li líčiti ony scény.

Voráček na mne nezapomněl. Přinesl limonádu a zprávu, že do tábora přijela nějaká kněžna z carské rodiny, velitele poslala na frontu, nařídila dalekosáhlé zlepšení, jak ve stravě, tak i v léčení. Bylo to jako pohádka a hned jsem tomu nevěřil, dokud jsem na vlastní oči neviděl při vycházce z baráku veliké množství bílých stanů na prostranství mezi nemocnicí a táborem postavených, v nichž prý všichni zajatci jsou nyní umístěni a baráky uzavřeny a desinfikovány. Také jsem se po odchodu z nemocnice ubytoval pod jednou takovou »palatkou« s devíti veselými chlapci, nejraději hrajícími mariáš.

Skutečně, všecko je obráceno na ruby, jak říkal Voráček. K jídlu máme hodně zeleniny, více masa a bělejšího chleba. Místo svého hubeného ranečku s oděvem, dostal jsem při odchodu z nemocnice napěchovaný »ruk-sak«. To kluci koukali, když jsem vytáhl blůzu s kaprálskými hvězdami a za jejich posměchu ji oblékal. Byla tam též náležitá zá-soba prádla a různých potřebných drobností až do jehly a nití.

Za nějaký čas přestěhovali jsme se zase do vyčištěných baráků. Nálada byla všude dobrá, zvláště když se proslýchalo, že nás chtějí odvésti do evropského Ruska. Nový velitel tábora, staříčkový plukovník, ruský Čech, přicházel se na nás podívat do baráků, poseděl na pryčně a vyptával se na po-

Pouliční život v turkestanském městě.

drobnosti našeho života, vážil a zkoumal jakost chleba a prohlížel čistotu košili. Kuchaři nebyli jisti, že právě před obědem neobjeví se v kuchyni milý šedovlasý děda, aby zvažil porce masa a ochutnal polévku. Milovali jsme ho jako otce a jednorodáci, utvořivší z nuzných prostředků jakýsi orchestr, mu chodili hrát a zpívat naše národní písně, čemuž rád poslouchal celý tábor bez rozdílu národností. Zvláště se mu líbila nejnovější:

Aschabadské stráně,
vzpomínám si na ně,
tam jste nám dávali
čaj, zupu a kaši —
hrom bij do Asie!

A tak ve zlepšených poměrech dočkali

jsme se konečně onoho slavného dne 3. srpna 1916, kdy objevil se na nádraží dlouhý vlak prázdných vagonů. Po důkladné lékařské prohlídce ubíráme se k nádraží, plníme vagony a za pohnutí a radostných výkřiků, odjíždíme k Taškentu.

Nový ruský lékař stojí na nádraží a s úsměvem nám kyne rukou.

Křičíme — každý něco jiného — avšak všichni radostí slzíme...

Vlak houká, rozjíždí se.

Nalevo v dálce zelená se ve vyprahlé poušti osamocen zelený hájek. Tři tisíce našich kamarádů nebylo tak šťastno jako my.

Nádražní domky mizí a na nich napsí: Zolotaja Orda.

Tábor smrti...

X

V TÁBOŘE SMRTI

J. KYNCL

V západním Turkestanu asi 28 km na jihovýchod od Taškentu pod mohutným řetězem hor leží v stepi rozsáhlý zajatecký tábor, nazývaný táborem Trojským. Tam v létech, kdy světem otřásala největší válka dějin, žilo, strádalo a umíralo tisíce jejích obětí. Byli to zajatci z armád všech centrálních mocností, pestrá směs národností a jazyků. Jako všude v Rusku převládali i zde Rakušané.

Tento pověstný »lager vojennopljennych« byl postrachem všem zajatcům. Ne nadarmo byl nazýván »lagerom smerti«, podobně jako ještě smutněji proslulý: Zolótaja Orda. Pohltil tisíce ubohých lidí. Les prostých křížů na táborovém hřbitově hovoří truchlivou a příšernou řečí o jeho nenasytné tlamě, ozbrojené jedovatými zuby moru, vydechující otravný zápach cholery, skvrnivky, tyfu i

malariae — největších to nepřátel zbídačelých vojáků, horších než kulometry, děla a otravné plyny.

Potkalo mě neštěstí, že na sklonku roku 1915 musil jsem opustit Taškent, jsa zařazen do velkého oddílu zajatců, odeslaného do Trojského tábora.

Trojský tábor ležel na pravém břehu zavodňovacího kanálu, vedoucího k jihu. Na západě byl ohraničen silnicí, dále se zvolna zvedala step, z jara porostlá nízkou travou, v létě úplně vypálená. Jen kolem břehů bylo něco vrb, topolů a nízkých křovin. Z mírného návrší mohl se přehlédnouti celý tábor. Z jara roku 1915 objevily se na tomto pahorku prvé kříže. Do léta bylo jich tu již tisíce, neboť sem pochovávali se mrtví zajatci. Vpředu rozkládaly se v pravidelných řadách zajatecké baráky, tu a tam obklopené řídkým

Prodavači ochlazených nápojů v Turkestaně.

stromovím. Za táborem step se zvyšovala, až přecházela v mohutné horstvo, jehož bílá, skalnatá temena se rýsovala v jasně modré obloze. Bylo jasně viděti holá, rozbrázděná úbočí, strže a rokle.

Byl to uchvacující pohled! Tehdy jsme se domnívali, že je to známý horský massif Tjanšanu; dnes vím, že to bylo pásmo Čatkal-tau, oddělené od Tjanšanu řekou Jaxartes (Syr Darja) a dosahující výšky nad 3200 m.

Řady přízemních, dlouhých, očíslovaných baráků, vystavěných z hliněných, nepálených cihel, sušených na slunci, byly našim obydlím. Rákosové střechy byly pokryty tlustou vrstvou bláta, smíchaného s řezankou. Malá okna a dva vchody z obou bočních stran. Uvnitř baráků známé dvoupatrové náry (pryčny), mezi nimiž byly úzké uličky. Tu a tam krčila se u zdi železná kamínka, jichž plechový komínek prorážel hliněnou zedí! A na těchto pryčnách se povalovala mezinárodní, špinavá a hulákající sebranka v zavšivených, vojenských hadrech, od rána do noci.

Při našem příchodu polovice baráků nebyla ještě dostavěna a museli jsme si je teprve přikrývat nad hlavou střechou. Baráky se stále omazávaly řídkým blátem a přestavovaly. Kdy budou dostavěny, nikdo vlastně nevěděl. Už zajatí Japonci se v nich za rusko-japonské války mořili. Kuchyně byla na břehu říčky. Voda do kotlů brala se přímo z tohoto kanálu, voda, v níž se pralo špinavé prádlo, koupalo a která se také pila, poněvadž jiné pitné vody tu nebylo. Přirozeně, že tato říčka vydatně pomáhala plnit nové a nové hroby na smutném návrší. Tábor byl pln nečistoty, neboť nikdo se o úpravu kolem baráků nestaral. Jen kolem některých, v nichž byli umístěni většinou českoslovenští zajatci, anebo říšští Němci, bývala udržována čistota.

Ruští vojáci byli ubytováni ve zvláštních domcích. Byly to asi dvě roty některého turkestanského pluku, jichž vojáci konali tu dozorčí službu a občas cvičili své řadové cviky. Většinou byli to již starší, bradatí tatíci. V pozadí ukryt stromovím byl dům velitele tábora. Dvě táborové kantiny byly jako všude

Sarské děti.

v rukou židů a byly stále obléhány těmi, kteří měli peníze a mohli si něco přikupovati.

Tábor nebyl vůbec ohrazen a svoboda v pohybu byla zprvu neomezená. Asi kilometr k severovýchodu byl druhý tábor, který byl lépe opatřen, kde byla také nemocnice a lázeň a kde žilo více říšských Němců, než v našem táboře.

Život v tomto táboře byl nudný a plynul v úplně nečinnosti. Z rána vyháněli nás sice ruští vojáci na robotu s ohromným křikem a nadávkami a pracně nás počítali po čtyřiceti. Chudáci, nemohli se nikdy dopočítati. Obvykle už v baráku valná část zajatců jim zmizela a z odpočítaných skupin se na každém kroku jednotlivci odlepovali, ztrácejíce se pod rukou dozorcům mezi baráky a stromovím. Na určené místo obyčejně došla stěží čtvrtina a z té se jich polovice honem hlásila nemocná. Zůstali jen dobráci, anebo poctivci, kteří se nedovedli ulíti. Ovšem práce nestála obvykle za nic. Bylo to čištění neobydlených baráků, přenášení sušených cihel, rákosí nebo jiného materiálu s místa na

místo, často bez naprostého smyslu. Případalo nám často, jak neúčinně tu zahálí taková masa lidí a co všechno mohla v Rusku vykonati, kdyby jí byli dovedli řádně využíti. Ale tak míjel tu čas, den ze dne, mezi jídlem, spaním, bezúčelnou prací a povalováním se ve stepi nebo na palandách.

To nebyl život, ale pozvolné tělesné i duševní odumírání! Mnozí si našli zábavu i práci, buď že něco hotovili, vyřezávali různé hračky a tretky, psali nebo debatovali o všem možném; většina však přestala i mysliti a starala se jen, jak by naplnila stále hladový žaludek, klesnuvši tak na úroveň čtvernožce v chlívkou. Čas lenivě plynul, nový den nepřinášel žádné zvláštní změny, jež by upoutala a vzpružila nečinný mozek. Tělo, beztak mizerně živěné, sláblo, nesneslo větší fyzické námahy a lině si hovělo, ležíc v kamenité stepi na břehu říčky. Step spala v náladě slunného odpoledne, i zasněžení velikáni pohroužili se v mlčení a zrak bezmyšlenkovitě bloudil v bleděmodré výši. Nebylo ani do hovoru, debaty ovšedněly a omrzely, staré noviny, tolikrát přelouskané, nedávaly už podnětů k úvahám. Omrzelo hledati sladké kořeny v stepi (osládič) i proháněti jakési syslíky nebo sviště, vykukující ze svých děr a směšně panáčkující. Zmizel prostor, neexistovala hmota. Svět se zastavil a rozkládal v mlhoviňy, z nichž kdysi vzešel.

Bývaly však přece dny, kdy se znova probudily naděje, jejichž společným heslem bylo »prýc odsud«! Kam — to bylo všecko jedno, jen pryč z tohoto ubíjejícího prostředí! Zapisování řemeslníků na práce někde v Rusku nebo Sibiři, kde začínal svět, bylo zprvu uvítáno s horečnými nadějemi; ale brzy i to zevšednělo a budilo jen ironický, zatrpklý úsměšek. Vždyť za ty dva měsíce nás sepi-sovali aspoň dvacetkrát, tu zámečníky a truhláře, potom kameníky a zedníky, za pár dní zase zámečníky a tak to chodilo do nekonečna. Zajatci si z toho dělali už jen legraci, dávající se zapisovati jednou jako »mastěroví«, po druhé na polní práce, po třetí jako písaři, a tak snad každý figuroval ve spiskách s několika řemesly. Někdy zase přišli písaři zapisovati už po několikáté, kdo co má, popsali každou onuci zapsali co kdo

potřebuje a odešli s fascikly počmáraného papíru. Jednou zapisovali Slované, potom Germány, za týden už zase nevěděli »skolko u nas Slavjan« — tož znova psali a psali. Zdálo se, že hlavní starostí velitele tábora je popsati bezúčelně stohy »humágy« a hromaditi mrtvá akta.

A přec tolik tužeb, tolik energie, tolik schopností bylo nahromaděno v této šedivé masě! Co mohlo vykonati pár dobrých knížek, učebnic, noviny, jak užitečnými mohli tito lidé býti Rusku, kdyby jim byla dána možnost účelně a řádně pracovati, za svou práci se aspoň slušně najísti a co hlavního — žítí mezi lidmi, ve světě! Takto se však vybíjela veškerá energie a schopnost na vyřezávání titěrných hraček, hotovení prstýnků z aluminiových »feldflašek« i šrapnelových hlavic, shánění jídla, naivních debatách o brzkém míru a na hádkách i rvačkách mezi národnostmi.

Pro bídnou stravu a strašné zdravotní poměry začaly se množit mezi námi epidemické nemoci, zejména skvrnitý tyfus. Stávalo se, že lidé večer uléhali na pryčny zdraví a ráno už se neprobudili. Lékařská prohlídka dala se povrchně, léků ani desinfekčních prostředků nebylo. Smrt měla zlaté žně. — — Denně táhli oslíci vozy s rakvemi ke hřbitovu, kde je apatičtí hrobníci po třech kladli do hrobů. Les dřevěných křížů rostl. — Koncem 16. roku bylo tu pohřbeno prý na 30.000 zajatců!

Nejvíce řádily nemoci mezi Maďary a Rumuny, kteří ve své negramotnosti nepečovali o čistotu ani o svou záchranu, nemyli se, nevětrali atd. V barákách, kde byli Čechoslováci, desinfikovalo se alespoň vápnem. Štěnic a blech byly spousty. — Stouplis na zem v podvléčkách, mělš za okamžik nohavice černé. Byly to miliardy blech, které nedávaly spáti. Zejména v noci — když se zahřály — řádily jako šílené. Proto se spalo více ve dne a v noci se sedělo. Opatřila se lahvička, do ní petrolej a knůtek — a lampička byla hotova. Takových světýlek blikalo v barákách po celou noc na sta.

Za celý pobyt v lágru jen jednou měl jsem příležitost vykoupati se v horké vodě. Tělo,

odvyklé teplé lázni, velmi svrbělo, ale jaký to byl pocit ulehčení! I zde se ukázala hrozná zanedbanost zajatců: ač koupelna byla jen verstu od nás v 2. táboře, šlo se nás koupati jen asi 35 z baráku o 500 lidech! (Rusové nikoho nenutili.) Tak působil život v táboře na mysle a duch — všechno už bylo jedno!

Brzy po našem příchodu počali někteří zajatci prchat z tábora, prý nejvíce na jih, do Persie. Sestavili z nás tedy Rusové jakési »feldvachy«, které rozestavili kolem celého tábora na návrších, u říčky i v stepi, jednu od druhé asi 500 kroků. Měli jsme sami sebe hlídati, aby nikdo neutekl! Na každou takovou polní stráž dohlížel občas ruský voják. Dělalí jsme si z toho nejen my, ale i Rusové sami legraci, jak zajatec hlídá zajatce. Mezi jednotlivými strážemi byly by v noci prošly celé skupiny uprchlíků, neřku jednotlivci! V noci jsme se klidně šlezi u ohničku a ohřivali ztuhlé údy (tehdy už nastávaly noční mrazíky. Nic jsme se nestarali, jestli někdo uteče či ne. Ani by nás nenapadlo také někoho zadržeti. Po několika dnech bylo toto zábavné střežení odvoláno.

Zimní počasí bylo velmi nestálé. V tomto zákoutí, na úpatí velehor, střídaly se slunné dny s deštivými, kdy se všechna půda proměnila v mazlavé, kluzké bláto. Jindy zase prudké větry od hor hnaly před sebou oblaka prachu a písku se stepi a celý den to ve-sele bouřilo. Za slunných dnů tvořily se v stepi náhle vzdušné víry. Někdy uhodily v noci silné mrazíky a napadlo i sněhu, zejména na horách, na něž byl pak nádherný pohled.

Z nedostatku novin a z dlouhé chvíle vymýšlely se různé »kachny« o uzavření míru, jež mnozí ochotně rozšiřovali po celém táboře. Objevila se různá prorocství, bůh ví, kým vymyšlená. A bylo lehkověrných víc než dosti! Nové a nové transporty přicházely, přinášejíce s sebou zklamání i fantastické povídačky ze světa. Z tábora se odchá-zelo jen na dvě místa: na jakési práce a nahoru na hřbitov.

Mezi Čechy nastávalo však již pozvolna jisté třídění duchů. Někteří si již počali ujasňovatí svůj poměr k událostem a hledati vý-

Zamožný Sart.

chodiska. »Poráženců« bylo však stále drtivá většina, černožlutých více než bylo zdrávo a našli se i udavači, kteří si vedli pověstné »černé seznamy«. Před vánocemi (našimi) přišel jakýsi rozkaz, soustřediti všechny Čechy — příslušníky 28. a 88. pěších pluků. To bylo hned dohadů a nadějí! Sám car prý to nařídil za to, že se tyto pluky houfně Rusům vzdávaly. Půjdeme prý do Moskvy, kde nám dají svobodu a kde budeme dobře zaopatřeni. Jiní však se nám smáli, že půjdeme rýt zákopy na frontu nebo stavět murmaňskou dráhu.

Sešlo se nás z obou táborů asi sto. Dostali jsme zvláštní barák, který jsme si dříve musili pracně vyčistiti od hromad nečistoty a hnoje po bývalých nájemnicích — Maďarech.

Na vánocí byl hlášen příchod jakési vysoké návštěvy rakouského Červeného kříže. Honem jsme dostali prádlo a obuv. Ale pár kroků od skladiště už čekali ruští vojáci se

svým známým »Što pán prodajóš?« Čachry s obdrženými věcmi se prováděly zcela veřejně. Mnohý z hladu prodal košili nebo boty, které nutně potřeboval, za »poltinník« nebo za rubl. Přišla jakási sestra, prý kněžna, v průvodu civila a ruských důstojníků. Nahlédla do baráků, ale brzy vytáhla nos ven, poněvadž to tam zrovna nevonělo. Sem tam se něco německy optala. Okusila stravu i chléb, krčíc nosem a odplivujíc. Odešla a bylo zase jako dříve. Jen jakési německé do-
tazníky jsme vyplňovali.

V den narození Krista, asi ve 3 hodiny, vyšel oddíl asi 100 Čechoslováků po silnici k Taškentu. Byli to zrádci Rakouska podle svorného úsudku Maďarů, Poláků a Němců, doprovázejících nás zlobnými pohledy a posuňky. Ale šlo se nám vesele, zpěv neustával. I mě bylo lehké v duši, když mizel vzadu

ten tisíckrát prokletý tábor, z jehož nenasytného chřtánu jsem unikal. Sotva se však začalo stmívat, utonul jsem opět v husté mlze, neboť jsem byl trápen tak zv. »kuří slepotou«. Klopýtal jsem o kaménky, potácel jsem se v čtyřstupu jako opilý, až se mě sousedé ujali, a držíce mě pod rameny, vedli. Dali mě pak na vůz, ale tam mě zima roztrásla, proto jsem slezl a drže se vzadu, šel vrávoravým krokem, zapadaje do jam a padaje přes hrboly. Nesnesitelná trýzeň! Do Taškentu jsme došli až před půlnocí. V jakési špinavé světnici v kasárnách 5. pluku jsem uleh k neklidnému spánku — — —

Tábore smrti, přemnoho je těch, kteří na tebe nezapomenou! Někteří jsi vzal kus života, jiným rozum a mnohým život celý! Těmto posledním věnuji svou smutnou vzpomínku — — —

X

Z RUSKA DO SIBIŘE

VÁCLAV VALENTA-ALFA

Čtrnáctkrátě dívalo se žhavé dárnické slunce na naši bídu a ponížení. Čtrnáct dlouhých, nekonečných dnů hladověli jsme v Dárnici. Při tom každého dne ráno a večer vyháněli nás vousatí mužáci na veliké prostranství před tábor, aby nás počítali, vybírali zdravé a silné zajatce na práci do dolů, továren a vsí. Vyhánění zajatců z tábora podobalo se zcela honbě na zajíce. V borovém lese u jedné strany drátěného plotu postavili se do řady ratníci s dubinkami a odtud pak postupovali kupředu do tábora, bušili obušky do kmenů, houkali a štváli před sebou všechny zajatce k široké bráně a touto je vytlačovali ven z tábora. Který zajatec byl v ležení první den a neznal ještě zdejších obyčejů, byl poučen ranou obuškem a ihned pochopil, co má dělati.

Jednorocní dobrovolníci nesměli býti podle ženevské mezinárodní úmluvy nuceni k pracem. Proto je oddělovali od ostatních zajatců a shromažďovali v zemljance č. 16. Také židy na práce neposílali. Když obojích bylo už v táboře kolem tisíce, naložili nás do připraveného vlaku, aby nás poslali na Sibiř.

Cestování vlakem do Sibiře nebylo žádným zábavným výletem. Nacpali nás po čtyřiceti do těplušky, ale třeba bylo nepohodlí veliké, bylo tohle cestování přec jen mnohem příjemnější nežli cestování pěšky.

Měsíc trvala cesta z Kyjeva za Ural. Netrvala tak dlouho proto, že by z Kyjeva na Sibiř bylo tak hrozně daleko, ale hlavně proto, že jsme se pohybovali kupředu jen tehdy, nebylo-li nutno pustiti už žádný jiný vlak na trati. Tricetkrátě bys musil přejeti z Plzně do Prahy, než bys ujel tak velikou vzdálenost, jako je z Kyjeva na Sibiř. A celá

ta dlouhá trať byla rozdělena na etapy po dvou stech verst a vždy v konečné stanici byla kuchyně. V kuchyních se vařilo pro zajatce, jedoucí na Sibiř, i pro ruské vojsko, jedoucí ze Sibiře na bojiště. Trvala-li tudíž cesta od jedné kuchyně ke druhé den, obědvali jsme denně, trvala-li tři dny, obědvali jsme jednou za tři dny, a projeli-li jsme ve zvlášť šťastných dnech dvě stanice s kuchyněmi, obědvali jsme zas dvakrát denně, což se stávalo jen zřídka kdy.

Cestou do Sibiře bylo opět mnoho hladu a bídy. Jediné naše štěstí bylo, že jsme měli zásobu čaje a trochu cukru. Je totiž v každé sebemenší ruské staničce poblíž nástupiště malý domeček s několika velikými kotly, pod nimiž stará babka udržuje dnem i nocí oheň. V kotlích se vaří voda na čaj, pověstný »kipjatok«.

V nádražních krámcích, »lávočkách«, bylo všude vyloženo na prodej množství různého jídla a mužické ženy nabízely ke koupi pečená kuřata, mléko syrové i svařené, krásné bílé housky »hulky«, pecny bílého pšeničného chleba, bochníky sýrů a různé salámy a pražená semíčka slunečnicová. Kdo měl peníze, mohl se všude lacino najísti. Pečené kuře stálo dvacet kopějek, litr mléka dvě kopějky, bulka pět. Hůře však bylo těm, co neměli v kapse groše. Ti, když byl hlad, prodávali, čeho nutně nepotřebovali, a když bylo ještě hůře, prodávali vše, jen aby se najedli.

Od Sibiře do evropského Ruska jezdil vlak za vlakem. Jely vlaky s náboji, děly, ostnatým drátem, s vojskem, ale většinu všech tvořily vlaky se zásobami masa a mouky.

Jedeme napříč Ruskem od západu k vý-

chodu. Cestou projíždíme kraji, obydlými Tatary a Baškýry; ubohé dřevěné vesničky se štíhlými minarety, širokými blátivými ulicemi mihají se při trati. Míjíme slavná ruská města Kursk, Voroněž, Penzu, Syzraň, Samaru, Ufu, krajiny úrodné i travnaté, širošířé roviny, na nichž se pasou stáda koní, krav i ovcí. Tataruky přinášejí k vlakům do stanic na prodej kysané kobyli mléko, »kumys« zvané, žlutolící Tataři v červených širokých gatích obcházejí vlaky a kupují vše, co se koupiti dá. Malá černooká Tatarčata poskakují kolem vlaku, sedají na bobek, cení svoje bílé zoubky, brebentí po tatarsku, smějí se a prsty si na nás ukazují.

V polovici října blížíme se k horám uralským, dělícím od sebe dva zemědíly, Evropu a Asii. V tatarském městě Ufě dali nám silnou horskou lokomotivu, naftou vytápěnou, aby nás vytáhla Uralem až na hranice Asie. Hranice Evropy a Asie běží po nejvyšších vrcholcích Uralu. Hory uralské táhnou se od Ledového moře severního několik set verst k jihu a mizejí v písčité Orenburské stepi.

Třetího dne po opuštění Ufy vjíždíme do uralského města Zlatoustu, ležícího těsně pod nejvyššími hřebeny hor. Ze stanice dohodil bys málem kamenem na konec Evropy. Na východní straně nad městem ční holé, skalnaté hřbety, pod nimiž se žloutnou a červenají listnaté lesy uralské a bělají kmeny štíhlých břízek.

Po druhé hodině odpolední vyjíždíme ze stanice. Všichni hoříme zvědavostí spatřiti druhý díl světa. Vrata teplušek i okénka jsou namačkána zajatci. Vlak stoupá do vrchu, jede zvolna, těžce supá, lokomotiva bolestně oddychuje. V tom zcela znenadání na jedné serpentíně zjeví se nám po pravé straně na železničním náspu bílý, asi čtyřmetrový sloup, nahoru zašpičatělý. Je to mezník, hraniční obelisk. Na východní straně tohoto sloupu napsáno jest azbukou »Asie«, na západní »Evropa«. Když jsem těmi místy jel zas po třech letech, v době slavné anabase našich legií, do Vladivostoku, spatřil jsem na hraničním sloupě novotu. Nějaký náš legionář napsal latinou na severní stěnu toto mezníku černidlem, velikými tiskacími písmeny: »Nazdar!«

Na hraničním obelisku je podepsáno sta a sta lidí, kteří tudy kdy přecházeli z Evropy do Asie a nejvíce jest na něm podepsáno Čechoslováků.

Od mezníku počíná trať serpentinitě klesati, vlak přidává na rychlosti a vjíždíme do Asie a zároveň do Sibíře, která hned za Uralem začíná. U nás v Čechách spojena jest se jménem Sibíř představa země, zavalené celý rok sněhem, po němž bloudí smečky hladových vlků, přepadajících mužiky, jedoucí na saních, kde celý rok slunce nezahřeje, a jen mrzne a mrzne, a je tam zima — jako v Sibíři! A zatím, nebyti mezníku, věru bys ani nepoznal, žes v Asii, a ta širošířá rovina dole před tebou, ležící tu jako nepřehledná hladina mořská, pokrytá úrodnými poli, četnými vesnicemi, velikými městy, krásnými březovými háji, nepřehlednými travnatými stepmi s nespočtenými stády tučného dobytka, to jest ta strašná, obávaná Sibíř! Březový les, který rostl na evropské straně, roste dále i na straně sibiřské, teplý vánek pohupuje korunami stromů a setřásá na zemi žloutnoucí listy. Pro každého z nás překročení hranic druhého zemědílu jest však událostí neobvyčejnou a každý zapisuje do svého zápisníku den, hodinu i minutu, v níž vkročil po prvé v životě do jiného dílu světa. Dnes čtu v zápisníku, že to bylo ve 2 hodiny 13 minut po poledni, dne 18. října roku 1916.

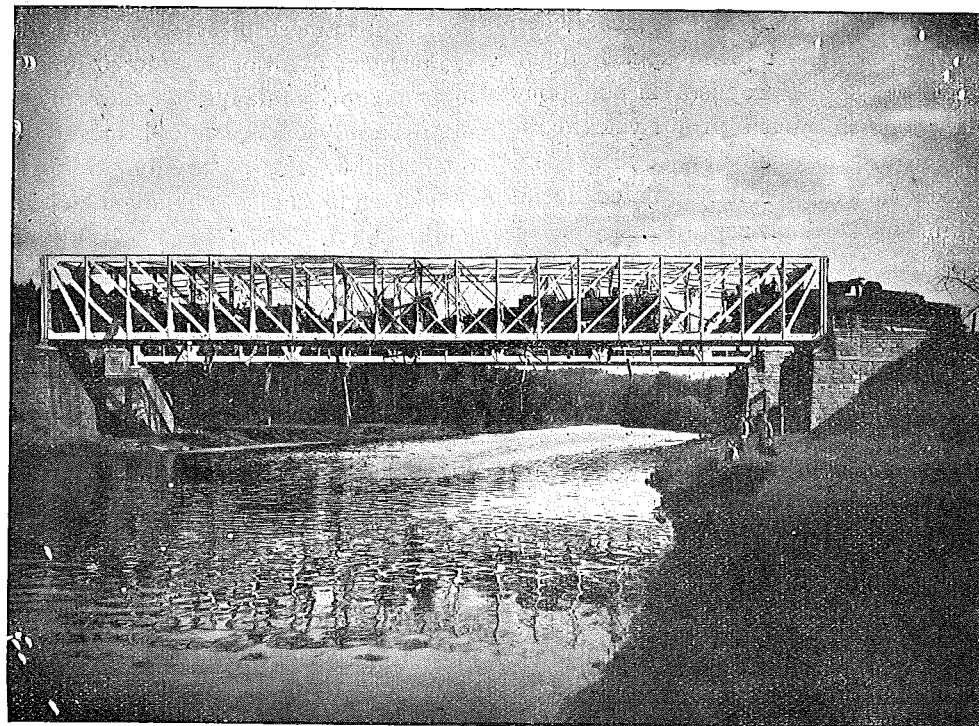
Ještě toho dne k večeru byli jsme v Čeljabinsku, v prvém větším městě sibiřském. V městě tom začíná veliká sibiřská železnice, »magistrála«, vedoucí napříč Asií, Sibíří, od Uralu k Bajkalu, od Bajkalu Dálným Východem a Mandžurií ku břehům největšího moře světa, Tichého oceánu. V Čeljabinsku mělo býti rozhodnuto o našem dalším osudu. Již za jízdy Ruskem kolovalo ve vlaku mnoho nejpodivnějších pověstí. Jedni tvrdili s určitostí, že jedeme až za Bajkal, přímo na čínské hranice, do tábora v městě Trojkosavsku, druzí zas vykládali, že jedeme na jih k horám Altajským, do měst Barnaulu a Semipalatsku, a opět jiní někde slyšeli, že prý nás vezou do Vladivostoku, pomáhat při stavbě přístavu. Pravdu však neměli jedni, ani druzí; čekalať nás nová daleká pout' pěšky — Sibíří — za mrazu a sněhových vánic!

Tři dny čekali jsme v Čeljabinsku na rozhodnutí. Čtvrtého dne hnul se náš vlak po trati, odbočující od magistrály uralskými horami k severu, do města Jekatěrinburgu. Tam jsme však také nezůstali a jeli dále k severu směrem k městu Tjumeni. Ve stanici Kamyšlovu náš vlak zastavil a musili jsme z teplušek ven.

Bylo to na počátku listopadu. V těchto končinách Sibíře byla již krutá zima. Sněhu, pravda, nebylo ještě mnoho, ale zato silně mrzlo. V přeplněných vozech u roztopených kamen jsme zimy valně necítili, ale jak jsme

rách-pimách. Prohlíželi si nás všichni zvědavě a vidouce, jak se zimou třese po celém těle, usmívali se a pravili: »Nu, není divu, nejste takovým zimám zvyklí!« Věru, lehce by se zvyklo těm mrazům, býti tak teple oblečení, jako on! —

Jeden z procházejících se po peroně mužiků, snad aby nám dodal kuráže na cestu Sibíří, vypravoval, jak prý minulé zimy přivezli do Kamyšlova právě v tento čas vlak zajatých Turků. Ti byli ještě mnohem choulostivější, nežli jsme my. Někteří z nich už ve vlaku zmrzli a tady prý je vyhazovali

Mosty přes řeku Ai u Zlatoustu

se octli na volném prostranství, lezla nám sibiřská zima do těla. Naše tenké vojenské pláště, potrhané šaty a chatrné boty chránily nás před zimou jen zcela nepatrně; naše pak vyhublá těla nevyvinula již téměř žádného tepla.

Po peroně procházely se ruské dámy v teplých veverčích kožiších, rukavicích a bačkách; mužici byli zabaleni v dlouhé, na paty sáhající šuby psí neb medvědí, na rukou měli teplé rukavice z liščí kožišiny, na hlavách ohromné ovčí papachy, kryjící čela i uši. Nohama vězeli ve vysokých plstěných bačko-

ruští vojáci z vozů jako zmrzlé berany; ti zbylí prý cestou do Irbitu také téměř všichni pomrzli. My prý to už jistě vydržíme, když ani ve vlaku žádný nezmrzl. Jak prý se na sibiřskou zimu zvykne, je vyhráno.

Ze stanice Kamyšlova do města Irbitu je dobře měřených dvě stě verst k severu, tedy asi dvakrát tak daleko, jako z Plzně do Prahy. Poštovní trakt, t. j. široká poštovní silnice, vede ohromnými březovými lesy. Při traktu je asi dvanáct velikých vesnic a z jedné do druhé je nejméně patnáct verst. Mužici těch vsí živí se polním hospodářstvím, cho-

vem dobytka a lovem zvěře, zvláště veverek. Od jara do zimy žijí v polích, orajíce, zasévajíce obilí a sušíce trávu. Na pole a louky mají často velmi daleko: dvacet až třicet verst. Nemohou se tedy denně domů vraceti. Vyjedou-li na pole v pondělí, vracejí se do vsi až v sobotu. S sebou na voze vezou mrazný samovar na vaření čaje, pytlíček dřevěného uhlí, cukr, prosnou kaši, skopové maso a suchary. Obilí a seno skládají v létě do stohů, v zimě, když Sibiř zapadla sněhem, svázejí vše na saních domů.

Desetkrát jsme nocovali, než jsme se dostali do Irbitu. Tou cestou procházeli již od začátku světové války zajatci, nejméně jeden transport týdně. Byl Irbit průchodními dveřmi, čili po rusky »propustným punktem« do Sibiře. Irbitem musili projít všichni zajatci, jdoucí do Sibiře, aby tam byli zapsáni do zajatecké matriky. Každý zajatec dostal žlutou knížku, do níž zapsal ruský písař jméno zajatce. Každý měl svoje číslo. Do knížky se pak v zajetí zapisovalo vše, co zajatec v zajetí dostal — nebo také nedostal — jako: prádlo, obuv, šaty, čaj, cukr, mýdlo. Když si zajatci nějaký den v Irbitu odpočinuli, byli hnáni zase dvěstě verst zpět, na dráhu do Kamyšlova. Tak neprakticky nebo snad úmyslně byl umístěn propustný punkt, aby se do Sibiře dostalo pokud možno nejméně živých zajatců.

Cesta z Kamyšlova do Irbitu byla posázena hroby zajatců. V Irbitě pak, hned na pokraji města v březovém háji, vítal nás zajatecký hřbitov. Nejvíce zde leželo Turků z Malé Asie, zajatých na kavkazské frontě, ale i dosti Čechoslováků tu bylo pochováno.

Zle se nám vedlo na cestě do Irbitu. Byl hlad, třeskuté mrazy, ale nejhůře bylo s noclehem. Dostati se do mužické chaty na nocleh, nebylo věru lehké. Často i přes hodinu přešlapovali jsme jako žebráci před vraty chaloupky, než se mužik ustrnul a polozmrzlé vpustil nás dovnitř ohřáti se. Žítí z denního žoldu dvaceti kopějek, bylo také hotové umění. Mužikovi musels zaplatiti i za vodu, jež ti v samovaru svařil, za mléko i za chléb. Spalo se na zemi; jen málokde položili nás na dřevěnou palandu pod stropem, kde bylo sice teplo, ale za to plno štěnic.

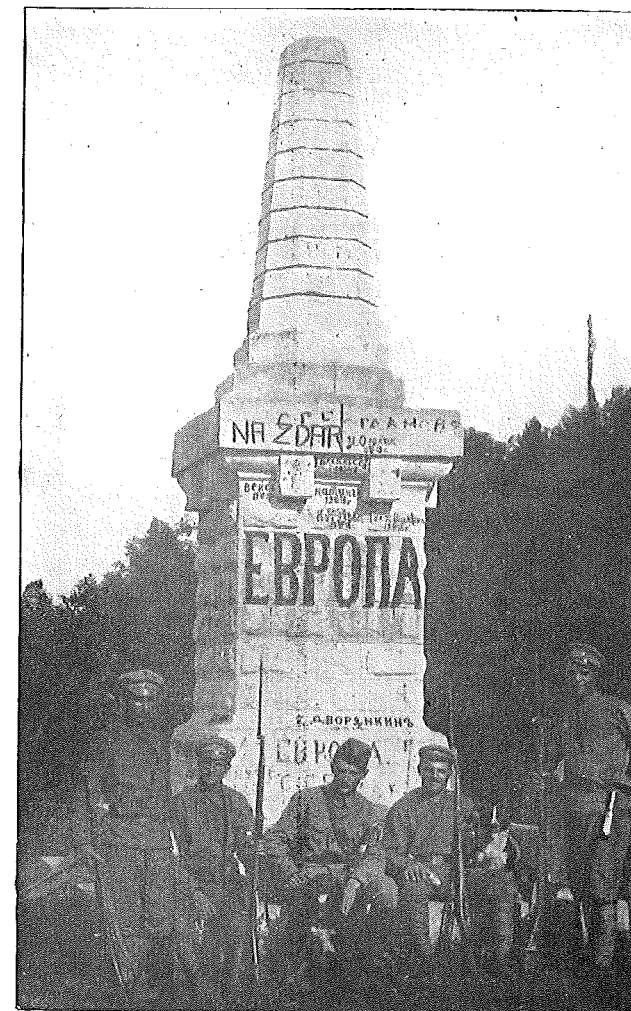
Čtrnáctého dne k večeru byli jsme konečně v Irbitu, leč nedostali jsme se k cíli všichni. Dvanáct zajatců z našeho transportu cestou zmrzlo a mnoho se jich roznemohlo, omrzlo na ruce i nohy. Mrazy den ze dne přituhovaly; posledních dnů dostoupily již třiceti stupňů pod nulou. V Irbitu zavedli nás do prázdného obchodního skladiště, proměněného dočasně v kasárna pro zajatce.

Irbit je město obchodní, trhové. Ještě první rok války byl tu pořádán veliký výroční trh, největší po trzích v Nižním Novgorodě. Takové trhy, počínající v lednu a končící počátkem dubna, konaly se v Irbitě každoročně. Celé vnitřní město jsou samé obchodní domy. Do těch svážívali obchodníci již od října všemožné zboží. Jakmile napadl sníh a cesty utuhly, táhly dnem i nocí k městu karavany obchodníků. Po poštovním traktu jezdily dlouhé řady saní s nákladem nejrůznějších látek, obuvi, čaje, ovoce, výrobky z kůže, dřeva i železa. Na trhu v Irbitě mohli koupiti vše. Od severu přiváželi sem obchodníci bedny drahých kožíšin severských zvířat — lišek, medvědů, vlků a veverek, aby je zde vyměnili za nejrozmanitější věci, chybějící v jich končinách severních. Do Irbitu na trh přijížděli obchodníci z celého Ruska, z Číny, Persie, Turecka, Japonska, Německa, Anglie, Švédska i Norska. V tu dobu přijely sem také divadelní společnosti z Moskvy a kapely až z Petrohradu; veliké hotely byly přeplněny cizími bohatými kupci. Město oživilo, peníze tekly plnými proudy, bylo veselo a živo. Cesty, vedoucí k Irbitu se ve dne v noci netrhly. Za války se vše změnilo. Sklady a krámy byly proměněny v kasárna, v divadle na jevišti i v hledišti nastaveny palandy, ve třech i více poschodích nad sebou, a na nich se povalovali zavšivení, špinaví zajatci: Němci, Češi, Poláci, Rumuni i Srbové. Také městské museum bylo přeměněno v zajatecké ležení. Musejní sbírky byly složeny a nacpány do beden, skříně vystěhovány. V hotelích byli vězněni zajatí důstojníci. Tak Irbit, do války slavné město trhové, změnil se ve veliký vojenský tábor. Město — druhy plné veselí, radovánek a života — stalo se přes noc městem utrpení, vzdechů a hoře nešťastných, hladovějících zajatců.

V našem skladišti stály v rozích veliké, až ke stropu sáhající, kulaté pece. V těch jindy od zimy do jara plápolával vesele oheň a praskávala bílá polena březová, dnes však byly peci chladné a ve skladišti mrzlo stejně, jako venku na ulici. Veliké výkladní tabule byly pomalovány fantastickými květy, jež tu malíř mráz vykouznil, palandy obaleny bílou jinovatkou. Záhy nám sice přivezli fúru

nos a bodák pušky a ten nikoho ven nepouští. Musel-li některý z nás ven, ratník zamračený nepustil dříve, pokud nás nebylo alespoň deset, aby už to za to stálo. Pak přivolal ze strážnice jiného ratníka a ten nás s puškou na rameně odvedl, počkal u vchodu a zas přivedl do skladiště zpět.

K ránu byly peci už tak rozehráty, že jsme bez nebezpečí zmrznutí mohli ulehnouti.

Na rozhraní Evropy a Asie.

dříví, ale nežli se pece rozehrály, bylo ráno. Abychom zatím nezmrzli, musili jsme po celou noc pobíhati v široké ulici mezi boudami husím pochodem, druh za druhem.

Dvěma vchody vcházelo se do našeho skladiště. Aby nikdo nemohl odtud utéci, stál u každého vchodu ve dne v noci na stráž vousatý ratník s puškou, zabalený v dlouhý medvědí kožich, že mu z něho vykukoval jen

O místo k ležení byly sváděny hotové boje. Silní a zdraví vybojovali si místa lepší, na vrchních palandách, kde bylo teplo; slabí a nemocní se musili spokojiti místy při zemi. Obojím však něco chybělo. Ratníci cpali do pecí poleno za polenem; pece se rozpálily tak, že na vrchních palandách nebylo horkem k vydržení, zatím co na dolejších bylo stále ještě zima. Hořejší křičeli, aby voják přestal

příkládati a svlékali kabáty, konečně i košile a spali nazí, dolní doráželi na vojáka, aby jen stále topil. Z toho vznikly hádky a slovní potyčky. Vrchní přezděli dolním »studenti«, dolní zas vrchním »teplí«, a oba tábory se od rána do noci škorpily a hašteřily. Konečně skončila válka velikým stěhováním národů. Nemocní a zimomřiví se stěhovali ke stropu, zdraví a teplotekrevní k zemi — bylo všem vyhověno.

Místa k ležení na palandách velmi málo. Když všichni zajatci se uložili ke spánku, mohli ležeti pouze na bocích, namačkání druh na druh, aby každý zabral místa pokud možno nejméně. Tlačil-li jich bok od ležení na tvrdých prknech a chtěl-li ses obrátiti na druhý, nemohls dřive, pokud se neobraceli všichni na celé palandě. Vrahům a jiným zločincům takovýmto tvrdým lůžkem zostřují trest dvakrát měsíčně. Zde se to zdá samozřejmé, že člověk, který byl vojákem, může spát a žítí hůř než dobytek. Velikým našim štěstím bylo, že ve skladišti nebyly štěnice.

Život v táboře byl jednotvárný a den ze dne stejně nudný. Ráno v šest hodin přišel buditi strážce s tlustým řemenem v pravici. Kdo nevstal ihned, jak poroučel, přetáhl ho po zádech řemenem, nebo uchopil spáče za nohu a stáhl s palandy. V uličce mezi palandami netrpěli však strážci více nežli deset, dvacet lidí — a tak, sotvaže nás jeden s palandy sehnal, už tu byli druzí s obušky a hnali nás zase zpět na palandy. Ale jen jsme vylezli na palandy, přišli zas jiní a sháněli nás opět dolů, aby nás počítali, a když nás spočítali, zahnali nás zase na palandy. Zatím přinesli horkou vodu na čaj. Musili jsme opět s paland, každý dostal svoji porci horké vody a hned zase šplhal na palandu, aby tam posnídal. Tak uběhlo dopoledne při stálém ležení na palandy a dolů. Konečně přišli strážci, tentokráte s puškami, stavěli nás zase dolů a řádili k obědu.

Na oběd chodili jsme málem půl hodiny daleko k zajatecké kuchyni, umístěné v jakési stodole na konci města. Před stodolou stály na volném prostranství řady primitivních stolů a u těch jsme obědvávali, třeba při čtyřicetistupňových mrazech! Každý den několik lidí při obědě omrzlo. Konečně se

nad námi kdosi slitoval a otevřel nám ne daleko kuchyně kůlny, v níž byly také řady stolů. V té pak jsme od těch dob obědvávali. Ač v kolně byla také zima, přec tu bylo mnohem příjemněji, nežli na kasárenském dvoře. Když jsme do nové jídelny přinesli mísy vařící se rybí polévky, utvořila se z páry tak hustá mlha, vyplnivší celou místnost, že jsme do mísy ani neviděli. A mlha byla největší předností naší jídelny; bez ní bychom byli sotva mohli předložených nám pokrmů jísti. Rybí polévka z malých rybiček, chycených v řece Iseti a házených do kotlů se šupinami i vnitřnostmi, mohla se jísti jen při největším hladu a to ještě s velikým sebezapřením. V každé míse plovaly rybí oči, šupiny a rybí kůstky; nestačils jich z úst vyplivovati. Třeba jsme bývávali notně hladoví, přece nám každý den polovina polévky zbyla. Zbytky nesnědené polévky lili jsme na podlahu, do skulin mezi prkna. Když byly skuliny již zaplněny, tvořily se pod stoly ledové kopce ze zmrzlé rybí polévky. Chuti k jídlu dodávaly nám obzvláště krysy, které, cítíce potravu, skákaly nám při obědě po nohou, praly se o pohozená sousta, pištěly protivně a dojídaly s chutí obdivuhodnou, co my při největším hladu dojíti nemohli. Nikdo na světě byl by mne doma nepřinutil, abych tohle jedl. Mísy špinavé, snad nikdy nemyté, smrdí hnilobou a do jídla nám vítr smetá kotouče prachu, smetí a koňského trusu. Hlad však nutí jísti se zavřenýma očima.

Po rybí polévce přišel druhý chod — prosná kaše, maštěná smrdutým olejem, odporná nosu i jazyku. Jen v neděli a o velikých svátcích překvapili nás kuchaři svátečním obědem. To byla k obědu polévka z hovězího masa, která ovšem silou nikoho neporazila, a kaše se škvarky, omaštěná vepřovým sádlem. Kaše se škvarky byla tak vzácným jídlem, že ji »velitel« každé mísy musil poctivě rozdělit na deset stejných hromádek; také škvarky musil spravedlivě rozpočítati, aby nevypukla vzpoura a velitel nebyl svržen. K smíchu, že ano? Žajisté, ale jen lidem s plnými žaludky; hladovým zajatcům zdálo se to býti zcela přirozeným. Lidé v zajetí byli stále podrážděni, zlí, bezohlední, jakoby vzteklostí posedlí. Hádají se ne-

Celjabinsk.

ustále, nadávají si, perou se pro každou maličkost . . .

Večeře byla vždy teplá. Dostalť totiž každý zajatec, jako k snídani, hrnek horké vody na čaj. Cukr a čaj dostávali jsme vždy na deset dní najednou.

Pro vřelou vodu na čaj chodili jsme střídavě do téže kuchyně, jako na oběd, a nosili ji ve velikých dřevěných džberech s uchy — na dlouhých sochorech. Džber byl přikryt víkem, aby voda tak rychle nevychladla. Mezerami kolem víka hrnula se pára ze džberu ven, měnila se rázem v jinovatku a usazovala se na šatech nosičů, takže při návratu do tábora vypadali jako živí sněhuláci. Voda v jednom džberu musila vystačiti pro dvě stě mužů. Stalo-li se někdy, že nosiči na ujeté od saní ulici klouzli a vodu vylili, zůstalo sto lidí bez snídaně nebo večeře.

Kromě vycházky na oběd museli jsme všecken ostatní čas proseděti nebo proležeti na palandách. V uličce jsme stáli pohromadě nesměli, neboť to považovali strážci za »buntování«, hned nabíjeli pušky a hrozili, že budou střílet, nerozejdeme-li se okamžitě! Také jiné volnosti nám prvé týdny nepopřávali, ba ani čistí jsme nesměli, o zpěvu ani nemluvě. Kyčle od ležení na tvrdém dřevě byly umač-

kány a na žlutavé kůži modral se každému veliký mozol s fialovým, do žluta přecházejícím okrajem. Dlouho trvalo a mnoho prošení to dalo, než velitel tábora dovolil, že si smíme koupiti ruské knížky a můžeme se učiti rusky.

Jediné, co nám v táboře bylo dovoleno, bylo chytání vši. Většina z nás měla jen jedinou košili a tu jsme svlékali pouze jednou za měsíc, když nás zavedli do lázní koupati se. V lázních si každý košili vypral a dokud neuschla, chodil bez košile. Prádlo sušiti musel každý na místě, kde spal. Že je tam nebylo možno nikam rozvěsiti, rozprostřel si každý v noci svoji mokrou košili na plášť, jímž byl přikryt, aby do rána uschla a mohla se zas obléci. Jaký div, že v tom nepořádku a nečistotě bylo vši velice mnoho. Kousali ti šediví tvorečkové nemilosrdně a každý se snažil zbavit se jich. Proto se nikdo nestyděl svléci po obědě košili a u okna prohlížeti pečlivě kdejaký záhyb a ničiti nalezené tam cizopasníky. Třeba jsme vši chytali pravidelně dvakrát denně, přec jich neubývalo, ba zdálo se nám, že jich máme stále víc a více. Míti vši, to byl úděl nejen všech zajatců, ale vůbec všech vojáků, žijících na frontě v okopech. — — — — —

X

V SEMIPALATINSKU

ANTONÍN BEDNÁŘ

K Moskvě přijžděli jsme ráno. Svítilo krásně zářivé slunce a ozařovalo z rána svými paprsky nádherné kopule pravoslavných cerkví. Jedeme pomalu, takže pohled na tuto nádhernou panoramu trvá nejméně půl druhé hodiny. Přijždíme do slovanské Moskvy ne jako bratři Slované a hosté, ale jako vojáci austrijského cara. Tato věc jest jediná, která nás od Rusů čímsi dělí a tento nepříznivý dojem měl jsem vždy, měl-li jsem co dělati s Rusem, který nebyl dostatečně o nás informován.

V matušce Moskvě dostali jsme maršrutu na Sibiř. Každý jsme se mimoděk zachvěl, neb Sibiř žila v našich představách jako země věčného ledu a klimaticky drsná, která slouží za žalář všech zločinců a provinilců. Tož jsme se s Moskvou rozloučili a nastoupili dlouhou cestu do Sibiře. Na jedné stanici před Samarou setkal jsem se s ruským studentem, s kterým jsem se dorozumíval esperantem. Nežli jsme dojeli do Sibiře, naučili jsme se již ruskou abecedu. Míjíme Ufu, Zlatoust, hranice Evropy a Asie, města na sibiřské magistrále, konečně Omsk, nalodění na parník Pleštějev a plavba na řece Irtyši. Jsou krásné a jasné podzimní dny, obrovské množství ptactva sibiřských řek poskytuje nám obraz nikde nevidaný. Hejna divokých hus, kachen, volavek, racků, vran, havranů, kavek, orlů říčních a káňat, které zdejší obyvatelstvo nazývá »naši sanitáři«. Rozprostírá se před námi střední Sibiř, země širokých stepí a velikých jezer. Zastavujeme v Pavlodaru. Celé zástupy Kirgizů se přišly podívat na zajaté Austrijce. Všichni na malých stepních koních, oblečení do velkých kabátů a kožených beranic. Někteří z nich přivezli

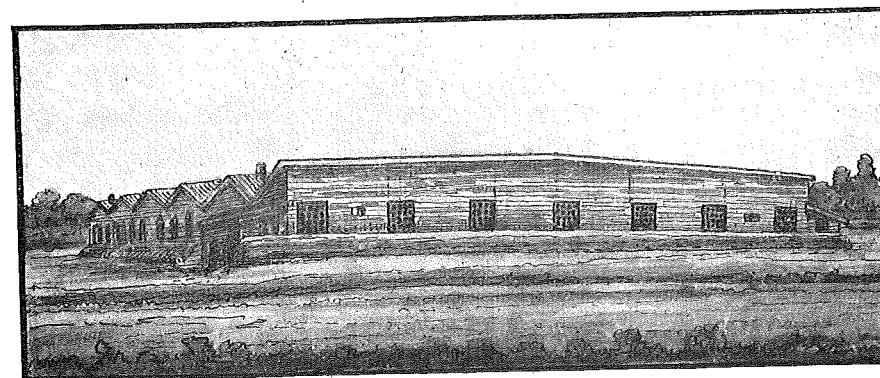
s sebou plné vozy krásných arbutů, aby je mezi zajatce rozdali. Konečně Semipalatinsk, kam přijždíme 22. září. Převáží nás na druhý břeh řeky, kde jsme přechodně ubytováni ve stepních jurtách kočujících Kirgizů. Asi po týdenním pobytu stěhujeme se do města. Počasí bylo ještě teplé, že koupali jsme se v řece. Komando nad Semipalatinským táborem měl št. kapitán Kechlí Paul Otovič, původem Němec, typ starého režimu, který štědře rozdával zajatcům pohlavky a facky a seznamoval je s bohatým slovníkem ruských nadávek. Nové ubikace v Afoniho skladech byly uprostřed města u parku a kostela.

S počátku měli zajatci po městě úplnou volnost. Ihned nastal veliký shon po práci. Nejprve nalézají zaměstnání všichni řemeslníci. O ty byla v Rusku veliká nouze, proto měli ihned slušné výděvky. Hůře bylo s inteligencí. I ta byla nucena konati černé práce a tu se stávalo, že nejeden doktor byl v spisku vojenského náčelníka zanešen jako obuvník specialista a mnozí profesori zašivali zmrzlé maso, určené pro frontu do pytlů, aby přišli k určitému výdělku. Ovšem, že této úplné volnosti si nedovedla zajatecká masa vážiti. Austrijci »gulali«, chodili do rodin a zařizovali se po domácku. Zvláště český živel zajatecký rychle ruským poměrům přivykal. Měli jsme vlastní kapely dobře sehraných hudebníků, kteří pro obveselení ostatních zajatců i ruského obecnstva koncertovali. K omezování svobody došlo, jak nám Rusové říkali, na základě špatného zacházení se zajatci v Rakousku a Německu, tedy jako odvěta. Mimo to bylo zajímavé, že kdykoliv Rusové na frontě vítězili, byli vždy k zajat-

cům velkodušni. Při nezdaru však režim utužoval.

Přišla doba prvních vánoč v zajetí. Bylo nás 12 osmnáctníků, kteří jsme trávili všechny strasti a slasti společně. Každý, kdo pracoval, přispěl určitým obnosem k tomu, aby Štědrý večer byl skutečně bohatý. Přes to byla vánoční nálada mimo rodinný kruh, jako vždy v cizině, stísněná. Nastávala doba první sibiřské zimy. Mrazy dostupují 40° Reaumura při jasném počasí. V táboře zajatců se debatuje o válce, čeká se rychlý mír, který však nepřichází. Hodně ujímá se mezi zajatci spiritismus, kdy mnohý ze zajatců ve své pověře snaží se dozvědět, zda jsou doma všichni zdrávi, zda bratr nepadl, věrná-li žena atd. Zdravá těla odsouzena k nečin-

cejšími se zajatci. Víra v brzký mír podlomena, začínají se čísti naše, ruské a americké noviny, začíná první práce organizační, sledujeme činnost naší »Družiny«, hlásíme se za členy Svazu československých spolků na Rusi. V táborech se začíná diskutovati, uvědomělá část zajatců začíná mysliti politicky, zapisujeme se do armády. Ze zajatců se stávají dva nepřátelské tábory. A přece tábor Austrijáků je den ode dne slabší. Největší potíže jsou s aktivními důstojníky, kteří znají jen svoji přísahu císaři a králi. Dobrovolce titulují »horké hlavy«. Ovšem těch nebylo tolik. A tak se jeden po druhém rozhodujeme jíti znovu na frontu, podniknouti nové útrapy válečné za ideu osvobození národa.

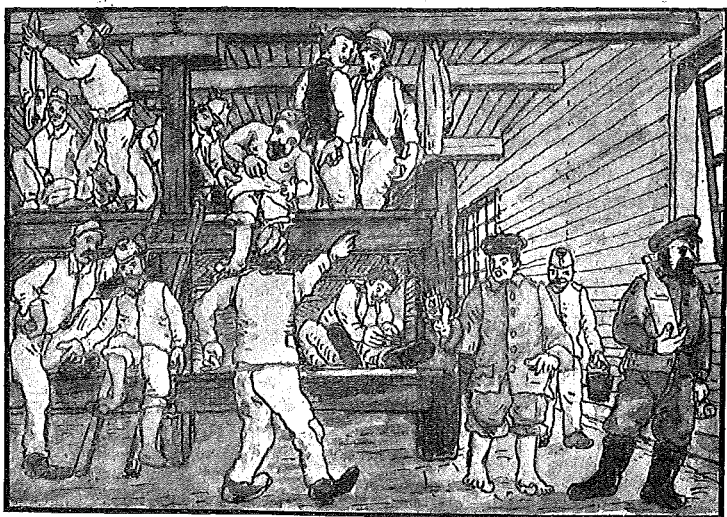

Barák v zajateckém táboře v Semipalatinsku.

nosti, mozky však horečně pracují a každá myšlenka směřuje k vymanění se z tohoto postavení. Co úvah a filosofii o situaci, ale vše marno, konec konců každý je rád, že zachránil svůj holý život, že se vrátí zdravý domů a proto těší se ze života a zdraví.

Prožíváme první měsíce roku 1915. Doba ruských vítězství. Jsme jimi nadšeni a cítíme upřímně s ruským lidem. Padá Přemyšl, všude vítězné manifestace, záhy potom však ústup z Karpat a všeobecná deprese. Zajatecký tábor Semipalatinský se rozjíždí celý na polní práce, ale zajatci nevěří, že jedou na vesnice pracovat, tvrdí, že je mír a my, kteří zůstáváme na různých místech z blahovůle náčalstva, prý pojedeme za nimi. Taková byla nálada na jaře roku 1915. Léto rychle plyne a na podzim se znovu tábor plní vra-

Kdykoliv přišla zpráva našeho vůdce, T. G. Masaryka, byla přijata s nadšením. Jeho rozkazy a náměty prováděny do všech důsledků. Počet těch, kteří tvrdili, že i Masaryk se může mýlit, byl čím dál menší a z většiny pak mohutněly a rostly jeho legie. Sledovali jsme bedlivě události na všech frontách, zvláště pak politické události v celém světě. Nejvíce cenných informací čerpali jsme z »Ruského slova«, jednoho z největších deníků na Rusi (1,200.000 exemplářů). Jinak naše stepní město Semipalatinsk, vzdálené několik tisíc km od fronty, nepocíťovalo dlouho důsledků války, až postupně byl citelný a zhoubný vliv cítěn vzestupem drahoty. Ke konci roku 1916 došlo ve městě k obrovskému drancování a plenění, kterému lehla celá obchodní čtvrť za obět. Nezůstal

Život v zajateckém baráku v Semipalatinsku.

ušetřen ani jediný obchod. Se vzbouřenci solidárně postupovalo vojsko. Přebrot byl v r. 1917 v Semipalatinsku proveden za účasti všech složek obyvatelstva. Ihned po svržení cara a vlády se utvořila provisorní oblastní správa, která byla později přeměněna v sověť dělnických, vojenských a selských delegátů, v kterém převládali většinou soc. revolucionáři a menševici a několik málo bolševiků. Zajímavé, že převrat byl proveden bez jediné oběti.

Obyvatelstvo neruské, Kirgizi a Tataři, přijali revoluci ještě s větším nadšením. Při setkání se s námi nás radostí objímali, byli jsme na okamžik všichni bratři. Car padl, všichni cítili, že jsou svobodní, ať Rus, Tatar nebo Kirgiz. V místním sovětě zasedalo mnoho známých pracovníků, se kterými jsme se stýkali celou dobu v zajetí. V obyvatelstvu si český zajatecký živel získal sympatie všech vrstev, a když v létě v roce 1917 vypravil se největší počet dobrovolců do armády, loučil se s námi velmi srdečně náčelník garnisonu i předseda sovětu. Do té doby spadalo povstání generála Kornilova proti Kerenskému, sověť uspořádal velký tábor, kde se mluvilo pro Kerenského. Kornilovi se nevěřilo. Dělnictvo a vracející se ranění vojáci z fronty byli nespokojeni svými těžkými sociálními poměry a podléhali šmahem radikalismu. Menšina byla pro Lenina, většina pro Kerenského. Pro zabránění závodů a ozbro-

jení dělnictva byli všichni bez rozdílu. Proto my Čechoslováci těžko jsme ruského dělníka chápali, nevěřili jsme, že se hospodářské protivy vyrovnávají zásahem zbraní. Ruský člověk dle své mentality nevěřil, že hlasovací lístek, který mu dává občanskou rovnoprávnost, přivede jej k cíli. A proto tak snadná byla posice bolševiků. Rusové se ve svém celku obávali o osud Revoluce, proto každý radikální krok byl jim sympatičtější, než rozumové výklady některých předáků. Nekončné debaty, co dělat, bránit-li Rusko proti Německu, čili nic, nebraly konce. Vždy vítězili ti, kdož byli pro okamžitý mír. »Pryč s válkou, netřeba krve, již dost jsme bojovali«, to byla slova ruských lidí po březnové revoluci.

Poslední zbytek dobrovolců odejel do armády po bolševickém převratu, v táboře zbylo jenom několik Čechoslováků, kteří se do armády dobrovolně nerozhodli. Vrátili jsme se znovu do stepního města jako armáda, pracující polem, a tak utvořili jsme frontu v místech, kde snad ještě nikdy válečného tažení nebylo, mimo okupace Sibíře slavným Sibircem kozákem Jermakem.

Mimo Rusů stýkali jsme se dosti často s Kirgizy i Tatary. Kirgizi byli vesměs lidem chudším, nejčastěji dělník, izvozcík; zvláště nápadná byla skupina dělníků přístavních, nakládajících primitivním způsobem zboží na lodi. Ubytování těchto bylo pod širým ne-

bem na ostrovech sibiřských řek, celé léto tam spali bez přístřeší, stravování velice jednoduché. Chléb s čajem byla jediná jejich potrava. Veliká Kirgizská step nemohla již všech svých synů uživit, a to z toho důvodu, že kolonisté sestávající z Rusů, Ukrajinců, Latyšů, Němců, Estonců a jiných národností, zabírají více a více půd stepních pro obdělávání, a step na úkor toho se stále zmenšuje. Navštěvovali jsme je často, byli k nám úslužní a pohostinní, v létě zvláště nám chutnal jejich kumys (kyselé koňské mléko). Pokud jsme s nimi mluvili politicky, byli vždy přívrženci mohamedánského světa, reprezentovaného Tureckem, a proto sympatisovali s Němci

X

V KURGANSKÉM ÚJEZDĚ

JOSEF SOCHA

Začátkem prosince přišel jsem jako zajatec do Kyjeva, odkud jsme jeli přes Poltavu a Charkov, Kursk, Tambov, Penzu, Samaru a Ufu do asijské Sibíře. Vánoce jsme ztrávili ve vlaku. Konečně jsme se octli v Kurganě, kde jsme vystoupili z vlaku a byli ubytováni v bývalém skladišti.

Újezdní město Kurgan nachází se v Tobolské gubernii v západní Sibíři u řeky Tobolu. V zimě pod sněhem skytá velice pěkný pohled, ulice jsou čisté, široké, osázené po obou stranách alejemi pěkných bříz. Téměř všechny budovy, kostely nevyjímaje, jsou stavěny ze dřeva a pěkně krášleny vyřezávanými, dřevěnými římsami a štíty. Domy o dvou, nejvýše čtyř bytech jsou účelně zařízeny. V jízdě, sloužící za kuchyň, visí hned proti dveřím ikony, podél zdí umístěny jsou lavice a v koutě pod obrazy těžký dubový stůl. Největší část místa v kuchyni zaujímá veliká ruská pec. Luxusního zařízení kuchyňského jest viděti jen u zámožnějších rodin. Z jízdby nebo kuchyně vchází se do obývacího pokoje, ale i zde proti dveřím jsou ikony, kol stěn lavice a v rohu stůl. Skříňně zaměňují veliké čemodany (kufry). Vysoká oválová pec je obyčejně umístěna tak, aby vytápěla současně dvě místnosti.

Významným místem každého ruského města a tedy i Kurganu byl bazar, kde bylo možno dostat všechno, co jen hrdlo ráčilo. Chléb většinou byl z pšeničné mouky. Lacině bylo neobyčejně. Husa stála třicet kopějek, slepice dvacet, sele těžké asi tři kg dostals za čtyřicet kopějek, zajíc stál deset kopějek, ale přinesl-li jsi kůži, tedy jsi dostal zajíce zadarmo. Tyto zaječí kůže byly nádherné, husté a bílé, jako padlý sníh. Maso

hovězí stálo libra šest až osm kopějek, vepřové deset. Na velkých hromadách ležely různé druhy zmrzlých ryb a rybiček. Když prodavač plnil pytle, tu nabíral zmrzlé rybky na lopatu, a tyto cvakaly, jako vlašské ořechy. O několik kroků dále stojí stádo selátek. Bylo mi divné, že se nerozběhla, avšak když jsem přišel blíže, viděl jsem, že jsou zmrzlá. Prodavač masa v zimě nože vůbec nepotřeboval, jelikož vše řezal pilou, anebo sekal sekýrou.

V lednu začali zajatce umisťovati u mužiků. Hlásíme se bezmála všichni. A tak jeli jsme asi stodvacet verst do stanice Makušina, kam jsme dojeli ráno. Moje rota byla určena do vesnice Moršichy. Mužiků se sáněmi čekalo na nás hodně přes sto. Nás bylo pak stopadesát. Každý z mužiků chtěl míti aspoň jednoho Austrijáka, ale my jsme chtěli jíti pouze po dvou. Náhoda mne svedla do hromady s jedním sklářem, Heřmanem Partikem z Oldřichova. Mužici byli hojně zásobeni šubami (kožichy) a vysokými plstěnými botami, sahajícími až po kolena, pověstnými »pimami«. I nám dostalo se této ochrany proti mrazu.

Jeli jsme tryskem přes ohromnou planinu, porostlou jen tu a tam malým, březovým hájem. Přes sto saní za sebou — v každých zapřažen jeden kůň s dugou, t. j. obloukem, jak je to v Rusku zvykem — kolem pak pobíhala smečka krásných sibiřských psů. Naše karavana skytala tak malebný pohled. Po dvouhodinné jízdě spatřili jsme již věže cerkve a za další půl hodiny byli jsme ve vesnici. Je nás čtyřicet Srbů z Banátu, třicet Poláků a ostatní jsme byli Češi. Před obecním domem si nás sedláci rozebírali.

Kurgan.

Byl jsem ubytován se svým druhem u Kuzmy Nikolajeviče Bruchova, asi padesátiníka, vysoké silné postavy. Jeho žena byla poněkud mladší, asi téhož stáří. Děti měl tři. Nejstarší osmnáctiletá byla provdána v sou-

sední chalupě, syn Feodor asi patnáctiletý a osmiletá dcera Pelagie byli doma. Jeho chata nacházela se ve středu vesnice a byla dosti slušně upravena a čistá. Ani pověstní tarákáni (rusi) tam nebyli.

X

NA URALU

ALOIS HNÍZDO

Chci se zmínit o jedné kategorii zajatecké práce. Byly to práce v uralských uhelných dolech a lomech různého kamene, m. j. i mramoru a celého asbestu. Osud zajatecký zanesl mne do hlavní oblasti těchto nerostů, do bohatého Uralu.

Zejména v oblasti význačného města Jekatěrinburku jsou úžasná bohatství země. Jsou tu naleziště drahocenných kamenů, rudy a m. j. i bohatá ložiska u nás vzácného asbestu. Význačnou jednotkou bohatého tohoto kraje byly asbestové podniky firmy Poklevského-Kozell. Byla to firma polsko-ruská a ředitelem Polák. Bylo to příznačné pro ruské poměry. Všude tam, kde byly lepší podmínky k využití přírodního či hospodářského bohatství, byli cizozemci. Ruský člověk tvořil vždy jen armádu pracujících lidí. Asbestové podniky umístěny byly uprostřed rozsáhlého divokého lesa. Měly všechny

podmínky pro dobrý provoz závodu. Levné dřevo na místě, laciná síla místních pracovníků a nevyčerpatelná ložiska zlato-šedého asbestu.

V létě po páté hodině ranní zaléval se obrovský lom asbestový šedými pracovníky a za nedlouho již jeden vozík za druhým vyvážel z útrob lomu asbestové vrstvy. Všechno se dělo primitivně, jako všude v Rusku. Asbest se vozil na vozících s koňskou příprěží. Asbestový materiál dopravoval se do t. zv. drtilky, kde zvláštními válci se drtil a odtud zase v pytlích se přenášel do třetího poschodí budovy, t. zv. rozřidovačky, kde se dostával do t. zv. cylindrů a třídil se na několik druhů. Tento proces se opakoval tak dlouho, až z trouby, určené pro asbestová vlákna, dostával se ven čistý asbest ve formě hebké vlny.

Odpadový materiál v jakosti nejlepšího

V mramorových dolech na Urale.

cementu odvážel se prostě na obrovské haldy nebo zasypával se jím ještě nevyčerpaný lom asbestového ložiska, kde deštěm sléval se v tvrdou, lávovitou hmotu. Kolik úžasně levných a důkladných výrobků bylo by se dalo vyrobiti z této odpadové masy.

Získaná asbestová vlna dopravovala se do přádelny, kde se předla v nitě a asbestovou látku, a odtud se spousty tohoto materiálu dopravovaly za hranice ve velkých žokách, kde teprve řádně je zpracovali; i v tomto směru zajatci získali četných zkušeností, a myslím, že v příhodné chvíli a za určitých podmínek dovedli by jich dobře využít.

Na těchto asbestových lomech, zvaných »rudniky«, kromě domácích Rusů zaměstnáván byl vždy i velký počet Kirgizů a Burjatů i ostatních asijských domorodců. V době mého pobytu na tomto závodě pracovalo zde na 1200 zajatců různých národností, v nich dva Češi, totiž já a nerozlučný můj přítel Kozel, ztráceli se jako zrno písku v moři. Byli jsme na konec rádi, když dostali jsme se po devítiměsíčním životě ven, z tohoto ovzduší, do lepšího, svobodnějšího života.

»Sělo« Moršichinskoe, jak zněl úřední název této obce, nacházelo se v tobolské gubernii v kurganském újezdě. Čítalo asi 520 čísel s ruským obyvatelstvem, bylo však zde usazeno několik rodilých Kirgizů, kteří se živilí chovem koní. »Sělo« samo zaujímal ohromnou plochu sibiřské stepi mezi několika velkými rybníky. Uprostřed návsi nacházelo se Volostnoe Upravlenie (obecní dům), cerkev a škola, jediné to tři budovy z cihel. Druhá cerkev, nemocnice a všechny ostatní domy byly dřevěné. Všechny domy měly však ku podivu chatrné střechy. Do domu se pravidelně vcházelo přes dvůr, který je rozdělen přehradami na různé díly pro různý dobytek. Krytých chlévů nebylo vůbec. Když jsme se jich ptali, proč neudělají alespoň doškové střechy, vysmáli se nám. Co však zkouší dobytek při čtyřiceti stupních mrazu, může si každý domyslit. Vzadu za domem obyčejně bývala zelinářská zahrádka, ogorod, v níž nescházely ovšem také slunečnice.

Zařízení bylo jako všude jinde. Několik ikon, čemodany, stůl, lavice, pověstná pečka

Typy uralských dělníků.

a stav na předeň. Jiného nábytku zde nebylo. Lidé spí na zemi a přikrývají se kožichy, které přes den nosí na sobě.

Největší vládce po Bohu byl, jak známo, na Rusi batuška car. Poněvadž však »Bůh vysoko a car daleko«, panovala zde církevní hierarchie, která byla zastoupena dvěma popy. Země byla státní. Každých patnáct let bylo za přítomnosti gubernského komisaře přiděleno každému mužskému obyvateli (i nemluvněti) určité množství půdy a to čtyři desjatiny orné půdy, jedna desjatina stepi a jedna desjatina lesa, což činilo dohromady asi dvacet dva korců. Narodil-li se kdosi po rozdělení půdy, musil čekat až do příštího dělení. Potomek ženského pohlaví nedostal ničeho. Držitelé půdy neplatili žádných daní. Nádherné půdy bylo tu nadbytek, černé jak saze a lehké jako popel. Kámen zde znají lidé jen podle jména. Proto také sedlák obdělával vždy jen část polí a příštím rokem opět jinou. Je-li u nás přísloví »Jednou hody, po druhé trochu vody.« pak to platí hlavně zde na Sibíři.

Zima trvá od konce září skoro do dubna, tedy déle než šest měsíců. Muži nedělají tehdy skoro nic, leda že přivezou krmivo pro dobytek nebo trochu dřeva z lesa. Ženy mimo úklid tkají na stavech! Ruské ostatky (másljanica) trvají celý týden. Mužští od tří

do šedesáti let všechno na koních, ženské zase na saních, samo sebou s garmuškou (harmonikou) a jezdí po vsi jako zběsilí. Po čas vojny byla vodka zakázána, avšak přes to pilo se dost. Poslední den před velikonočním postem zapalují na ulicích velké hromady slámy, přes které se pak vesele skáče a provádějí různé žerty.

Po tomto veselí nastává pověstný ruský půst. Po celou tuto dobu pravoslavný mužik nevezme do úst masa, mléka, másla, vajec. V těchto dnech se odříká i čaje s mlékem. Na velikonoce jde všechno ke zpovědi, na Bílou sobotu po přísném půstě se jde již o deváté hodině do cerkve, odkud se vracejí teprve za jitra. Se slovy »Christos voskres« zasedají ke stolu a nastávají hody. Nikdy jsem neviděl něco takového. Mužští, ženské, chlapani, děvčata i děti, všecko jest zpíto pod obraz. Co se pak děje, nelze vůbec vyjádřit.

Do báně (koupelny) chodí vždy celá rodina společně. Koupacích obleků se neuzívá, ba naopak, kdo by ho použil, dostal by se v podezření, že jest nějak nemocen.

Práce nebylo mnoho, avšak nemohu říci, že by život na sibiřské vesnici byl příjemný. Také peněz jsme mnoho neměli, neboť jsme dostávali dvacetdvě kopějky za den, z čehož jsme platili mužíkům dvacet kopějek za strávu. Poněkud změny přinášel v náš život bazar a výroční trh, který se konal šestkrát do roka, a to vždy po dobu jednoho týdne. Tehdy se sjeli obchodníci z daleká široka do vesnice. Zajímaly nás hlavně karavany obchodníků, kteří měli své zboží naloženo na velbloudech jedno i dvouhrbých. Na trh přijížděli také na svých koních Kirgizi, kteří obchodovali koňmi. Hranaté, silné postavy, silných lícnicích kostí, byly oděny od hlavy až k patě do oděvů z kůží. Vyznání byli mohamedánského, ale poměrně byli vzdělanější, než usazení zde Rusové. Měli i několik časopisů, tisknutých ve své mateřštině U Rusů nebyli oblíbeni, poněvadž ne-

jsou pravoslavní a pak také proto, že jedli koňské a zaječí maso.

Byl jsem jednou pozván do takové kirgizské rodiny jako host. Byl jsem překvapen skoro nádherným zařízením bytu. Byly tu i postele, pěkně upravené, skříně, koberce a vůbec všechno. Pozvali mne také k jídlu a žasl jsem opět nad vzorně a chutně upraveným jídlem. Hovězí maso bylo upraveno na způsob naší pečeně a beraní pečeně chutnala znamenitě, po jídle čaj se sladkým pečivem.

Přiblížila se doba jarních polních prací. Abych též užil slasti jarní pášně, jedu se sousedem na pout. Užasl jsem nad primitivním životem, který zde mužici vedli. Nocovali jsme v balaganě (boudě), vstali ještě za šera, schytali koně, kteří se pásli, spoutáni, po celou noc, nasypali ovsu, napojili v jezírku a sotva začlo slunko vycházet, zapřahali jsme. V pluhu měl jsem zapřaženou trojku a běhal jsem za pluhem poklusem, s knutou v ruce, tak jako souseď na vedlejším poli. Tak jsme orali po celý den. Druhého dne odpoledne hospodář zmizel a zanechal nás samotny s osmiletým synkem. Večer jsme dojídali poslední kousek chleba a proto jsem poslal domů chlapce pro čerstvý. Tento skutečně druhý den jel a v poledne přivezl asi kilogram chleba se vzkazem, že máme zorati vše, co jest zaseto. Filuta totiž, než zmizel, zasil pořádný kus země a odešel, aniž by nám co řekl. Zasil trochu pšenice do loňského strniště a věc byla hotova.

Způsob, jakým mne hospodář napálil, mne rozlobil a aniž bychom dooral, vrátili jsme se s chlapcem zpět. Tak skončila moje polní práce, trvající skoro celé čtyři dny. Páchání jsem měl až po uši. Jako má všecko svůj konec, tak i náš pobyt chýlil se ke konci. Jednoho dne svolal si nás velitel roty a oznámil, že asi sto lidí pojede na stavbu dráhy. Kam nám neřekl. Za několik dní pak všichni, kdož nepracovali jsme na polích, byli jsme dopraveni do Kurganu a odtud na sever ke stavbě pověstné murmaňské dráhy.

X

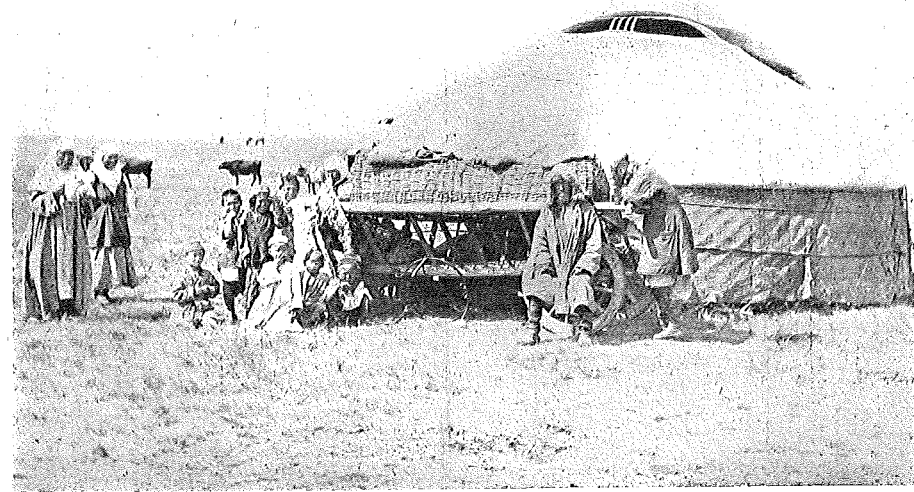
NĚCO O KIRGIZECH

ADOLF ZEMAN

Nejmocnějším a nejčetnějším domorodým národem asijského Ruska jest plémě Kirgizů, kteří se rozdělují na dvě velké skupiny Kara Kirgizy a Kirgiz-Kasaky. Kirgizové, jichž čítá se na 3 miliony, obývají ohromná prostranství t. zv. kirgizské stepi, jež prostírá se mezi mořem Kaspickým a řekou Urálem, Tobolem, Irtyšem, vých. Turkestanem a na jihu oblastí ferganskou. Patří pro to stejně k národům Sibiře jako k národům Turkestanu, kde jich kočuje většina, zejména v oblasti semirěčjské a Ferganě.

Jsou to lidé malých, zavalitých postav, osmáhlé pleti až bronzové, s hlavou pokrytou silnými černými vlasy. Vysedlé lícnicí kosti a mongolský tvar lebky nasvědčuje tomu, že jsou s nimi v blízké příbuznosti. Také malá, černá očka jsou šikmo postavena. Kirgizové jsou národ velmi chytrý a schopný. V prů-

běhu staletí trpce bojovali s Rusy a Čiňany za svá práva o volnost stepí a jsouce povahy bojovné, odporovali dlouho. Jich historie je pestrá . . . Žili kdesi v horách Altajských a daleko na severu na Jeniseji. V Turkestaně objevili se někdy v 15. století, slili se s Uzbeky a pohltivše mongolské kmeny pronikali na severo-západ k Uralu. Utvořili velký spolek, v němž ale nebylo svornosti, takže v 16. století uznalo moskevské carstvo za vhodné vměšovati se do jich sporů. V 17. století byl rozkvět kirgizského panství největší, kdy vládli celým Turkestanem a residencí chánů byl Taškent. Na severu ale, na Jeniseji, Rusové již srazili se s Kirgizy a část jich vyhubili, část přinutili k poddanství, uvrhnuvše na ně daň »jasak«. Na začátku 18. věku rozpadli se Kirgizové na tři hordy, Velkou (východní), Střední a Malou (západní). Toto

Kirgizský stan.

Kirgizský kněz.

rozdělení ostatně zůstalo do dnes. Nastává perioda dobývání Turkestanu, jež učinila konec svobodě státní všech Kirgizů, stejně jako ovládnutí Sibíře.

Kirgizům zůstala pouze svoboda kočovnictví a volného života v širých stepích. Jsouce původně loupeživí a bojechtiví, ztratili v průběhu let plně tento rys povahy a stal se z

nich lid velmi mírný, vlídný a pohostinný, milující pouze své stepi, stáda dobytka, koně a volný život v přírodě. Smysl pro přírodu, pro kočovný život v širých stepích je hluboce zakořeněn v povaze Kirgizů a nalézá ohlasu i v četné kirgizské poesii. I při ohromné rozlehlosti území a velkém rozčlenění rodů kirgizských, jazyk jich zůstává tůž, čistý,

a nerozpadává se na nářečí dialektické formy. Kirgizové zakládají si na čistotě svého jazyka a milují malebnost a jistou poetičnost řeči. Národní poesie Kirgizů, v níž převládá lyrika (u Kara-Kirgizů více oblíbeny básně epické), je neobyčejně bohatá, bohužel uchovává se většinou v ústním podání, ač ruští učenci snaží se je sbíratí a sepisovati. Kirgizští pěvci jsou vždy vítanými hosty v každé domácnosti. Pohostinnost jest ostatně příznačný rys Kirgiza.

Kirgizové jsou mohamedáni sunnitské formy, ale neberou to s islamem příliš vážně a jsou velmi vlašnými vyprávěči proroka. Proto ženy jich si nezakrývají obličej. V nitru často zůstávají pohany a vykonávají obřady šamanské. Omývání téměř neprovádí, posty nezachovávají. Křesťanství až dosud mezi nimi úspěchů nemělo. Žena není otrokyní, ale leží na ní přece jen celá starost o domácnost i hospodářství. Kirgiz jen jezdí po stepích, nebo od ulusu k ulusu po návštěvách. Je přislovečně lenivý a jedinou jeho věcí, o níž se stará, je kůň. Ženy kirgizské jsou pleti světlejší, někdy téměř bílé. Mladé dívky jsou hezké, ale staré jsou typem ošklivosti. Jezdí na koni po mužsky a vůbec stávají se k stáru mužatkami. Žijí v jurtách nebo kibitkách, krytých plstěnými pokrývkami a kožemi a zdobenými uvnitř rukodělnými koberci. Kirgizské ženy v tom oboru jsou velmi zručnými. Kibitky tvoří dohromady vesnice — ulusy nebo duly — jež přenášejí z místa na místo po způsobu kočovného života, jemuž do dnes zůstali věrni, ač i mezi nimi vyrůstá nyní touha po stálém životě a hospodářství.

Živí se tedy většinou kočovným chovem dobytka a koní, v Turkestaně i velbloudů. Chov ten je primitivní, nepřipravují s dostatek seno, nestaví chlévů a pevných stájí, nevěnují dostatečné péče čistotě a proto stáda jejich často trpí mrazy, nedostatkem píce a epidemiemi. Hlavní potravou jest jim ovčí maso, nápoj kobyli mléko »kumys« a opojný nápoj »nešé«. Vlivem ruským šíří se mezi nimi ovšem hojně kořalka. Celý způsob života

Kirgizů jest založen na chovu dobytka. Veškeré předměty denní potřeby jsou vyráběny z kostí, rohu atd. Dobytek nejen obléká a dává obův Kirgizu, ale také jej krmí. Jarní pokrm »ajrau« připravuje se z kvašeného ovčího a kravského mléka, ze zbytků dělá »kurt« — sýr, který suší na slunci a rozpouští v horké vodě.

Kirgizský kůň je nízký a nevhledný, ale vyniká houževnatostí. I několik dnů vydrží bez patřičného krmiva. Bez kování dovedou běžeti na ohromné vzdálenosti a vylézti příkré svahy. Kirgiz miluje koně jako věrného druha. Proháňky na koních, závody v běhu, různé hry, jako na př. honba za beranem, výroční koňské trhy, lov, toť jsou hlavní zaměstnání a události v životě Kirgizovů.

V Sibíři Kirgizové kočují hlavně mezi Balchašským jezerem a Omskem a Altajem a Irtyší. Jsou však roztroušeni hojně i jinde. Kolonisace ruská dolehla těžce na jejich kočovný způsob života a na jejich zvyky. Volné kirgizské země pro kočovnictví ubývá a Kirgizové jsou přinucováni k osedlému hospodářství. Tato změna kočovnictví obvykle má za následek úpadek podobných národů, leč Kirgizové přijímají tuto kulturní nutnost beze škody. Stávají se z nich velmi dobří hospodáři, předčící často mužika ruského, užívají rádi hospodářských strojů, ba přivykají i na ruský komfort v bydlení i v šatu. Národní kroj jich pomalu mizí, udržuje se více v Turkestaně, kde typický chabat a špičatý klobouk s kožešinovým lemováním je stále obvyklým oděvem. Ruská kultura působí blahodárně na Kirgizy a je to jeden z národů, jež má budoucnost a ubrání se svému zániku. Má snahu žiti samostatným životem jako národ i politicky. Bolševický převrat ovšem zasáhl rušivě do jeho vývoje a zejména Kirgizové turkestanští, nejsouce přivyklí jinému životu než kočovnému, nyní hynou hladem a nemocemi, jsouce stálými rekvizicemi a boji ochuzeni o hlavní majetek, svá stáda.

X

KDYŽ JSEM BYL »PLEŇASEM«

JAROSLAV FINGL

První mojí zastávkou na cestě do zajetí byl ruský »Penzenskij hospital« ve Lvově. Když jsem se tam trochu ohřál, mohl jsem si mysliti, že jsem přijel do Ruska na posvícení.

Mezi spoustou raněných ruských důstojníků byl jsem tam já jediný zajatec a proto snad si mne i poněkud více vážili.

»Austrijec, chceš k večeři guláš?« tázávala se mě sestra Maria Vladimirovna.

»Za prvé nejsem Austrijec, ale Čech, a za druhé nechci k večeři guláš, ale vejce!« odpovídal jsem pravidelně. A sestra Maria Vladimirovna, mladé, hezké děvče s poněkud mongolskýma očima, přinesla vejce.

Vedle mne ležel mladý Tatar, kozácký poddůstojník s ohromnými šístkami na čele, který si pádem s koně zlomil nohu.

»Vot, kazak a spadne s koně!« — dobíral jsem si v dlouhé chvíli svého souseda, který mě trpělivě učil tatarskou abecedu. Tatar zprvu zuřil, ale záhy se zase udobřil a půjčoval mi »PrikarpatSKUju Rus«, která tenkrát ve Lvově vycházela.

Brzy jsem se stal středem pozornosti celého lazaretu. Vojáci chodili ke mně na besedu o věcech vojenských, vypyťavajíc se ponejvíce na »naše« důstojníky (obyčejně jsme se shodli v tom, že jejich i naši jsou stejná »svoloč«) a sestry zase jevíly velký zájem o to, jsem-li ženat a kolik mám dětí. Sestrě Marii Vladimirovně jsem imponoval svojí znalostí ruštiny; dávala si ode mne předčítati ruské noviny, smála se časté špatné výslovnosti a výkon můj honorovala každodenně krabičkou cigaret.

Tato žena byla andělem. Kdybych byl domýšlivým, mohl bych se domnívati, že byla do mne zamilována. Aspoň to, že plakala,

když jsem opouštěl lazaret a obdarovala mě na cestu slušným počtem rublíků, mohlo by moje domněnky potvrzovati.

Když se mi raněná noha poněkud zahojila, vyprovodili mě z lazaretu před dům a já šel. Nevěděl jsem, kam a tak jsem se celý den bez cíle brouzдал lvovskými ulicemi.

»Pán Polák?« dotazovaly se mne švarné Polky, které jsem potkával, a přes zápornou odpověď strkaly mi do kapes různé drobné mince. Nevěděl jsem, svádí-li je k útrpnosti moje kulhavá noha a nebo můj skoro ještě dětský vzhled, ale bral jsem. K večeru jsem měl již plnou čepici peněz.

A učinil jsem dobře, že jsem bral — prachy se mi hodily. Večer mne sebrala hlídka a druhého dne jsem již putoval do Kyjeva. V Kyjevě jsem se ani neohřál a už mne poslali do Moskvy a odtud zase do Nižního Novgorodu. Tam už nebyla Maria Vladimirovna, a nebýti peněz ze Lvova, bylo by mi často kručelo v břiše.

V Nižním Novgorodě jsem se ještě několik dní »ulejval« v nemocnici a potom už nastalo opravdové zajetí. Zavřeli nás do gorodské turmy, kde byl zajatecký lágr.

Za svého putování ruskými lazarety poznal jsem mnoho krajanů, za které jsem se musil stydět. Byli to lidé, u nichž rakouská militérka ubila poslední zbytek národního sebevědomí. U mnohých rakouská hvězdička platila více, než nejkrásnější idea národní.

S prvním transportem jsem odjel na Sibiř.

S deseti kopějkami v kapse c. k. rakouských kalhot, s utrženou nohavicí, v houfu podobných mně nešťastníků, příslušníků všech možných národů nebožky Austrie,

jimž ruští kluci věnovali větší pozornost, než se kdysi u nás věnovala Habešanům, ocitl jsem se koncem roku 1914 na omských ulicích.

Pod ochranou ruských bodáků a za hlučného pokřiku doprovázející nás ruské mládeže dostali jsme se do prostorného domu na Skorbjaščenské ulici, upraveného k ubytování zajatců slovanské národnosti, kde brzy rozhodnouti se mělo o našem osudu a kde mohli jsme po případě i studovati sociální otázku tehdejší slovanské veleříše.

»Jste Slované — pravoslavní naši bratři — a jako takovým mohu vám říci, že z milosti našeho nejmilostivějšího gosudara imperá-

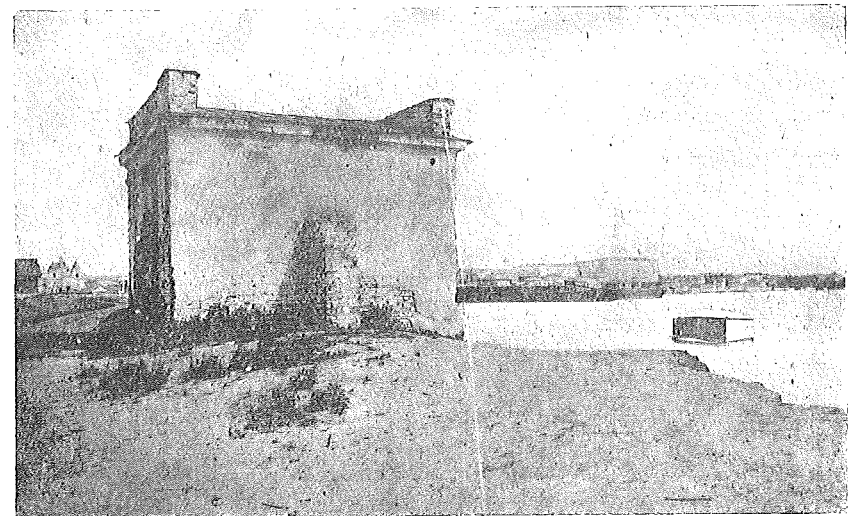
dlužni) a nenamítal nic, ani když nás naši předárci půjčovali za odstupné zase dále.

Dlouho jsem tak chodil rozhazovat hnůj na břeh řeky Irtyše, až jednou, nedaleko našeho domku, upoutala moji pozornost firma »Tipografia I. Grigorjeva.«

»Což kdybych se tam šel podívat?« problesklo mi hlavou.

Druhého rána, dříve ještě než felákův hlas »podnimájs, vstaváj na rabótu!« probouzel bývalé obránce vlasti, vykradl jsem se tiše ze vrat a zaměřil k tiskárně, vzdálené sotva sto kroků.

»Naborščikov nám nužno!« odpovídal na můj dotaz, potřebují-li sazeče, malý človíček,

Zbytky starých opevnění v Omsku.

tora používáte plné svobody. Ale nemyslete si, svoloč, že budet chodit za děvčkami, ožírat a válet se mi tady. To bych vás, čubčí syni, musil mlátit po mordě!«

Takový byl asi úvod řeči, již nás přivítal náš nový představený, starý, zamračený a zarudlý ruský šikovatel Žofkin.

Brzy jsme se přesvědčili, jak to s tou svobodou vypadá. Ráno k nám chodili domorodí občané a vybírali si »bratry Slované« na robotu. Kdo potřeboval rozřezat dříví, odházet sníh nebo sekati led, tomu náš »feldfébel« milerád půjčoval své Austrijáky. Za každého z nás vybíral — podle velikosti a síly — 30 až 50 kopějek denně pro svoji kapsu (nám bodří ruští tatíci za práci zůstávali zpravidla

shrbený za psacím stolem. »Můžete zde zůstat, já to zařídím!«

Sebral několik papírových rublů a za chvíli přinesl potvrzení, že jsem »uvolněn«. Moji práci nabídl se mi honorovati rublem denně při 8 hod. pracovní době. Bylo to sice málo, ale pro člověka, který už dávno neměl rubl v kapse, znamenalo to mnoho. Přijal jsem tedy kondici a za chvíli vstupoval jsem do sazárny.

»Zdrávtstvůj pán!« vítali mne moji nastávající kolegové, z nichž každý měl v ústech smotek tvrdého papíru, naplněný tabákem. V tiskárně nebylo pro dým ani vidět. Přijali mne mezi sebe přátelsky. Záhy jsem se tam okoukal a byl jsem dosti spokojen, zvláště

když na stravu a nocleh jsem mohl chodit k zajatecké rotě a za vydělané peníze jsem si pak jen přilepšoval.

Dlouho jsem si však v této tiskárně nepobyl. Jednoho dne přišli pro mne dva kozáci a odvedli mne do tiskárny akmolinské oblasti. Moc se mi tam nechtělo, neboť ve státních závodech se zajatcům obyčejně neplatilo, nebo jen velice málo a proto všechno moje vyjednávání s ředitelem tohoto závodu točilo se okolo slova »kolik?«

Ředitel byl neodborník, mladý Polák, a třebaže byl státním zaměstnancem, nechoval k mátušce Rossii více lásky než druzí jeho krajané. Rusy považoval za dobytek a k nám — pokládaje nás za pravověrné Rakušáky — choval se strojenou laskavostí. Ujišťoval mne, že v závodě budu spokojen a i plat budu prý mít slušný.

Dal jsem tedy do práce. Sazárna byla dosti veliká a byly tam zaměstnány i ženy a děti. Mezi ruskými sazeči jsem brzy postřehl i několik českých tváří. Pracovali tam již kolegové: Stajgr, Vítek a Chmelíček z Olomouce, Karban z Roudnice a Kosina ze Žižkova. Kromě nich byla v závodě zaměstnána i několik zajatých Srbů a Poláků.

V sazárně neomezeně vládl faktor Ivan Ivanovič. Byl to čistokrevný Rus ve vysokých botách a v bílé košili, přehrnuté přes kalhoty a opásané jakýmsi motouzem. Choval se k nám dosti slušně, ba mnohem slušněji, než k ruským kolegům a kolegyním. Ruské sazeče nazýval nepřeložitelným ruským jménem, a sazečky jinak nepojmenoval, než »krávy«. Byla »karóva Nina«, »karóva Šúra«, »karóva Lída« atd. Ač ženat, měl rád hezká děvčata a nehezkých v závodě netrpěl. Přes to však, že byl dosti hrubých mravů, nemohla se mu upřít jistá inteligence. Rád tajně politikařil a s námi rád rozmlouval; vydržel s některým z nás se bavit celé hodiny. Vypytával se na sociální poměry v Rakousku, nadával na poměry v Rusku, předpovídal revoluci a ve své fantasmii tvořil nové světy. Považoval se za socialistu a študoval všemožné socialistické spisy. Později se zúčastnil obou ruských revolucí a za Koločakovy vlády byl zastřelen . . .

V tiskárně se pracovalo na tři směny. Prvá

byla od 8 hod. ráno a trvala 8 hodin, druhá začínala v 6 hod. večer a končila v 1 hod. ráno a třetí byla od 1 hod. do 7. hod. ráno. Plat byl stejný.

V létě, kdy bývají na Sibiři velice parné dny, dával jsem přednost třetí směně. Povinností mou bylo vysadit nejnovější telegramy z bojiště, které jsem sám přijímal a které již ráno musili kluci po městě rozprodávat. Někdy jsem musil hodně pospíchat, jindy jsem to odbyl několika tučnými řádky — podle toho, jak slavně se bojovalo. V tiskárně se jelo o překot. Stroje celý týden téměř nestály. Strojmistři byli dosti obratní a někdy mi připadalo, že jsou i inteligentnější než sazeči. V přestávce jsem s nimi sedával u samovaru, pili jsme čaj, zakusovali různé klobásky, syrové okurky a podobné ruské pochoutky, a pokuřující, rozmlouvali jsme.

Se zájmem naslouchali mému vypravování o našich tiskárnách a naší staré a mohutné typografické organizaci. Navzájem svěřovali se mi se svými zkušenostmi.

Po vzoru Moskvy a jiných větších měst zakládali před válkou také odborovou organizaci. Chuti a lásky k práci bylo dosti, ale narazili na odpor gubernátorův. Zastavili tedy práci a vyčkávali. Snad by byli i zvítězili, ale nechtělo se jim tak dlouho čekat, opili se, vtrhli do tiskárny, zmlátili ředitele, vynadali gubernátorovi a úředníkům — a druhého dne již je vodili kozáci do vězení a za několik dní opět pokořeně z vězení do tiskárny. Gubernátor potom ovšem organizaci rozpustil. »Tak vidíš, s našimi tómnými lidmi nikam nedojdeš,« dodávali.

A byli všichni takoví. Týden po výplatě »guljali«, »modřili« a pili a celý měsíc do následující výplaty marně bys hledal u některého z nich kopějky.

V Omsku byl před válkou pouze jeden sazečí stroj v tiskárně deníku »Omskij věstnik« a i ten nyní stál. Když vypukla vojna — snad samou radostí, že byl také povolán — opil se operatér na mol, a když mu již nestačily peníze, sebral ze stroje matrice a prodal je na bazaru Tatarovi. Co s nimi Tatar dělal, zůstalo neznámo, ale »Omskij věstnik« je již neviděl a operatéra také ne . . .

Omsk byl v té době rakouskými zajatci přímo nabit a se zajatými krajaný sešel jsi se všude: na stavbě nádraží městské lokální dráhy, na stavbě sudební palaty (soudní budovy), v továrně na náboje, ve všech řemeslnických dílnách, za kulískami městského divadla i na parnicích a nákladních lodích, které po Irtyši, Tobolu a Obu dovážely zboží ze Semipalatinské oblasti až k Severnímu ledovému moři.

Akmolinskou oblast spravoval tehdy rodilý Němec, generál-leutenant Schmidt a její hlavní město mohlo být v té době směle nazýváno zajateckým rájem.

Válka neměla ještě na Omsk vlivu. Živobytí bylo levné a možnost výdělku neohraničená. Zajatci se všemožně snažili přizpůsobit se ruským poměrům a někteří v brzku srostli s ruským prostředím úplně. Rozumí se samo sebou, že mnozí měli již své »báryšni«, se kterými každé letní neděle vysedávali na levém břehu Irtyše, který se v mnohém podobal našemu branickému »Ostende«. Byly tam boudy s limonádami, kvasy a různými zákusky a každé neděle se tam stěhoval celý Omsk. Tábořilo se ve vrbovích, jídlo se vařilo na ohništích pod širým nebem a obyvatelstvo oběho pohlaví se společně koupalo ve špinavé vodě sibiřského veletoku; této vody se zároveň používalo na vaření čaje.

Naši zajatci byli všude jako doma.

Nebylo koncertu, nebylo divadla, »guljání« a restaurací, kde bys byl nezahlédl Austrijáka. Někteří zajatci začali též provozovat různé živnosti samostatně a bratr Hruška, který teď někde v Jaroměři uzenář, vlastnil dokonce pár koní, se kterými provozoval povoznickou živnost.

Později, koncem r. 1915, když Schmidta vystřídal gen.-gub. Suchomlinov, bratr smutně známého carského ministra, vlivem neúspěchů na frontě a také snad i následkem toho, že ruskou veřejností bylo neustále poukazováno na to, že se Austrijci v městě příliš roztahují, byla zajatecká svoboda značně okleštěna a zakrátko byly na volně žijící zajatce podnikány pravé hony. Dopadlo to tak, že kdo mohl podplatit policejního úředníka, byl trpěn na svém místě, kdo neměl peněz — byl zavřen do lágru. Lágry byly ve městě dva: »Výstavka« za rayonem a »cirk« ve středu města.

Tato »persekuce« vyvolala v život zcela novou organizaci, která se nazývala pravoslavnou rotou. Organizace tato neměla s naší rev. zaj. organizací ničeho společného. Založil ji jakýsi ruský pop, profesor dívčího lycea, který si záměrně obraceti zajaté Slovany na jejich původní víru. Zajatci, hodlající přestoupiti na pravoslaví, bydleli ve

Omsk, »sborný punkt«, bývalý zajatecký tábor.

Foto Památník Odboje.

zvláštním domě, byli pod ochranou omského biskupa a používali dřívější svobody. Je přirozeno, že zajatci, hřešice na přísloví, že úcel světí prostředky, hrnuli se do pravoslavné roty o překot, a již začátkem roku 1916 za ohromné slávy bylo v katedrálním chrámu omském za asistence několika biskupů a vojenských hodnostářů »přisojediněno« k církvi nejcirkevovatější přes sto českých zajatců.

Na nás, zaměstnance státní tiskárny, omezení zajatecké svobody nemělo podstatného vlivu. Těšili jsme se i nadále a bez »překřtění« úplně svobodě a naše typografická obec se ještě zvětšovala, zvláště, když ředitel naší tiskárny se ukazoval býti i dobrým odchodníkem a vyžádal si ze zajateckého tábora několik krejčí, obuvníků a sedlárů, které nechal zapsati mezi zaměstnance tiskárny, začal soukromě provozovati několik živností ve velkém.

Byli jsme ubytováni v útulném domku na břehu Irtyše a se zájmem jsme sledovali počátky zahraničního odboje. Byli jsme volnější než druzí zajatci, drženi v leženích, chodili jsme v civilním oděvu volně po městě, měli jsme větší přístup k časopisům a také větší výhled do světa. Záhy jsme docílili spojení s českými organizacemi v Kijevě a Petrohradě, a zakrátko se naše typografická obec stala střediskem českého živlu v Omsku. Každého večera scházivali se u nás čeští zajatci z lágrů i továren, kde byli v teple uschováni, vydávali jsme i svůj časopis a v lednu 1916 měli jsme již v Omsku organizaci, která vyslala prvních 120 dobrovolníků ze Sibíře do armády. Mezi těmi byl jsem i já.

U nás v tiskárně pohlíželi na moje rozhodnutí různě: Kolegové Poláci vyslovili zbožné přání, aby mi první kulka provrtala hlavu, Srbové, kteří také již byli přihlášení do srbské armády, mi nadšeně tiskli ruku, ředitelova matka, úctyhodná voušatá dáma, s dlouhou dýmku v ústech, prohlásila, že »pán zduril«, ruští kolegové byli svorní v tom, že jsem osel a mladá korektorka, Olga Ivanovna, mi důvěrně pošeptala: »Jaroslav Francevič, ja ponimaju, vy očej chýtryj — chatitě běžat — — —«

První můj zápal poněkud ochladl, když jsem seznal, že i akmolinský gubernátor po-

hlíží na věci poněkud jinak. První jeho práci totiž bylo, nechat mne zavřít — protože jsem svoje rozhodnutí neohlásil služební cestou »načalstvu« — a tak místo do České Družiny, jsme se dostal do basy. Za jiných okolností bych si byl z toho mnoho nedělal; ruský pětirubl, podstrčený mému strážci, by mi ihned otevřel dveře a místo mne by do basy putoval první pleňas, který by strážci přišel do ruky (aby byl v arestě plný počet), ale v tomhle případě to nešlo. Byl jsem doporučen zvláštní pozorností samotného velitele lágru, kapitána Lebeděva, před nímž se třásl celý lágr. Choval se ke mně tak »blahosklonně«, že jsem ho později za revoluce celý týden v Omsku hledal, abych se mu mohl »poděkovati«. Dík rázné intervenci mých kamarádů, dostal jsem se konečně z basy a odeslali mne s konvojem do města Tumeně, kde byl tenkrát sborový bod dobrovolníků ze Sibíře.

Do Tumeně mne vezl konvoj, který mne odevzdal veliteli města, jenž se velice divil, jak v Omsku zajatce oblékají. Velitel omského lágru nechal totiž zapsat všechnen můj pracně získaný civilní oděv do seznamu vydaných mi věcí, ač ve skutečnosti mi nedal ani onučky.

Nějaký čas jsem pobyl u ruské strážní roty při městském velitelství, kde jsem se nečinně válel na kavalci, a když jsem urgoval svoje odeslání do Kijeva, poslali mne do zajateckého lágru.

Město Tumeň, ležící na pravém břehu řeky Tury, je mnohem menší Omska (má asi 30 tisíc obyv.) a podobně jako všechna sibiřská města, je složeno z dřevěných domků, na jejichž nízkými střechami se vysoko zelená několik bání pravoslavných kostelů. Ulice většinou ústí k rozlehlému bazaru, jsou vroubeny rozviklanými dřevěnými chodníky a pokryty úctyhodnou vrstvou bahna, které se v létě proměňuje v prach. Nejvýznačnější a také i nejvýstavnější a převážně zděná byla Carská ulice, která se teď jmenuje Revoluční. Na této ulici stávaly největší magaciny a budova gorodské dumy. Kromě sirkárny za řekou, několika pil a menších závodů, není v Tumeni vážnějšího průmyslu. Město je živo obchodem, který je soustředěn v přístá-

vech na řece Tuře. Jsou tam nádrže nafty, bohatá skladiště obilí, čaje a všeho možného tovaru, který je určen pro města a osady na řekách Tobolu a Obu. Ve městě bylo též i několik tiskáren a vycházely tam dva deníky: »Jermak« a »Torgovopromyšlennaja gazeta«.

Nad řekou, na východní straně města, za předměstím, zvaným Saraje, obydleným tatarsko-ruskou spodinou, byl umístěn veliký zajatecký tábor, který byl počátkem r. 1916 určen za sborný bod čsl. a srbských dobrovolců. Ve většině baráků, opatřených třemi patry pryčen a obehnaných vysokým dřevěným plotem, byli ubytováni srbsští zajatci, kteří měli býti odesláni do Oděsy a mezi nimi byla také řada Čechů, přihlásivších se původně do srbského vojska.

V tumeňském táboře se vedlo zajatcům-dobrovolcům mnohem hůře než jinde. Ve městě pracovali jen někteří »na černo« a dovolenky do města se vydávaly velice zřídka. Dlouhou chvíli jsme si krátili hrou šachů a nadáváním na Svaz, který na nás, jak se zdálo, zapomněl. Rady naše se každým dnem množily, dobrovolci přibývali ze všech částí Sibíře a za nedlouho nám nestačil dosti prostorný barák. Zajímavou byla skupina br. Ševce,*) bývalého obch. příručího a rak. zál. šikovatele z Mor. Ostravy, který přišel s celou svojí bývalou četou. Jinak byly mezi námi zastoupeny všechny třídy národa, a až na pokusy nešetného obchodování, vycházeli jsme spolu zcela bratrsky. Obchod býval všude stinnou stránkou našeho velikého bratrstva.

Po nějakém čase bylo nám dovoleno hledati si zaměstnání ve městě. Možnost výdělku nebyla sice tak veliká jako v Omsku, a za dovolenku musili jsme odváděti procenta z výdělku ve prospěch správy tábora, ale znamenalo to pro nás značné zlepšení. Všich-

*) Padl u Zborova.

ni jsme potřebovali peníze a proto nebylo takové honorované práce, aby na ni někdo ohrnoval nos. Medik Kohout lepil plakáty na tumeňská nároží. učitelé nosili pytle na nákladní lodě a celá řada studujících práv a filosofie byla vděčna za práci krumpáčem. Velké procento našich bratří bylo zaměstnáno nakládáním zboží v přístavech, ostatní našli zaměstnání v různých menších dílnách a závodech. Samostatné živnosti zajatecké byly snad jen »kavárničky« bratří Fikejse a Pelnáře v lágru a potom ve městě dílna akad. malíře br. Otmara, který se snad do smrti nebude tak mít, jako se měl v Tumeni. Mnoho bratří, kteří prošli tumeňským táborem zaujímá teď význačné postavení v legionářském životě, většina však složila své kosti na různých bojištích.

V tomto táboře jsem pomalu trávil zbytek zimy a peníze nastřádané v Omsku. Když jsem již měnil poslední rubl a prodal zimník a dosud nebylo naděje, že nás v dohledné době odešlou do Kyjeva, použil jsem dovolení a počal jsem se ohlížeti po práci. Proběhl jsem všechny tumeňské tiskárny, ale nikde mne nepotřebovali. Až jednou, když už jsem musil jíst i polévku ze sušených ryb, kterou nám vařili, přišel ke mně kamarád Jaroslav Mách a (nynější spolupracovník »Humorů« a jiných humorist. časopisů), který byl v civilu knihařem a nabídl mi místo v tiskárně, kde právě i pro sebe nalezl zaměstnání. S radostí jsem místo přijal, ale neměli jsme ještě vyhráno. Nejhorší bylo se živobytím; zálohy se v závodech zásadně nevyplácely a výplata byla až za měsíc, a tak nám nezbývalo, než nositi si z lágru kus černého chleba, který jsme v poledne na břehu Tury při prohlížení parníků pojídali. Po první výplatě jsme dali této tiskárně vale a měnili jsme zaměstnání až do měsíce června, kdy nás odvezli do Kijeva.

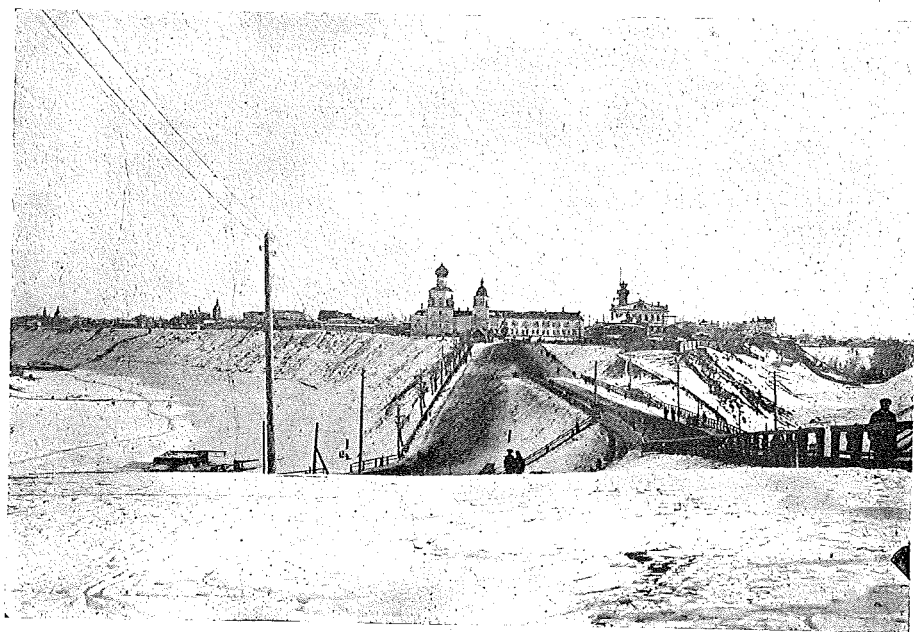
TJUMENĚ

FRANTIŠEK HERODEK

Už jste toho, myslím, tak mnoho slyšeli nebo četli o tom, jak se měli slovanští a tedy i čeští zajatci v Rusku zle, mnohdy hůře, nežli zajatí Němci nebo Maďaři. Bylo to pro ně strašlivé zklamání, neboť přicházeli do Ruska (o němž tak málo věděli), s důvěrou, se srdcem rozbušeným láskou vrhali se do mohutné náruči velikého slovanského bratra. Byli však povětšinou hrubě odmítnutými milenci, jimž jejich naivní oddanost a láska byla nemilosrdně a krvavě rvána a měnila se v lhostejnost, často v nenávisť. O této bolestně zklamané lásce dočetli jste se již od těch, kteří stavěli murmaňskou dráhu krvavými mozoly, hladem, nemocemi i životy, četli jste o pověstných táborech smrti, v nichž měli slovanští zajatci jako mouchy, četli

jste i o tom, co zlé vůle bylo mnohým snášeti v slovanském Rusku pod vládou germanofilských velitelů zajateckých táborů, jak těžce a nebezpečně bylo jim pracovat v přífrontových pásmech a rudnicích... O těch několika málo táborech, v nichž Čech nedožil se tak zdrcujícího zklamání, možno říci, že výjimka potvrzuje pravidlo. K této výjimce patří i tábor tjumeňský.

Do Tjumeně, zauralského, újezdniho, asi 40.000 města tobolské gubernie, jež podobá se ostatním sibiřským městům jako vejce vejci, většinou s dřevěnými domy, deštěnými chodníky v ulicích, s ruským obyvatelstvem, promíšeným Tatary a židy, živící se hlavně obchodem a průmyslovým koželužstvím, rozříznutého rybinou páchnoucí Turou. levým

Tjumeně.

Foto Památník Odboje.

přítokem Tobolu, zapadla šťastnou náhodou naše parta Brusilováků, čítající asi 60 lidí, většinou kadetů a kadetů-aspirantů, vyhladovělá a utrmácená ještě s fronty, zavšivená a špinavá, bez kopejky v kapse, začátkem září šestnáctého roku. Nebyli jsme prvními zajatci, kteří do Tjumeně přišli, byliť zde již čeští (až na několik Poláků výhradně čeští) zajatci z patnáctého i čtrnáctého roku. Byli jsme ubytováni ve dvou domech, Sergejově a Sapožnikově (což se později měnilo), a dle toho jsme se i zvali Sergejovci, Sapožnikovci a p. Dvě světnice našeho domu byly dosti prostorné, světlé, suché i čisté, pouze s železnými postelemi po kasárnicku vedle sebe seřazenými a s delším stolem a lávkou. Toto prosté zařízení našeho bytu jistě harmonicky doplňovalo naše bohatství peněžní, prádelní i oděvní — neměli jsme více nežli co jsme měli na sobě. Ale spokojenost naše nebyla úplná, bylať naše harmonická chudoba rušena velmi nepříjemným bohatstvím. Byla jí drobná, nazelenalá zvířátka s temnou čmouhou na hřbetě, jež jsme potom ještě dlouho každodenně nemilosrdně drtili mezi nehty svých palců. A po dlouhé době, když jsme si již mysli, že jsme se jich zbavili úplně, ještě tu a tam některý z nás zaklel a zvolal zděšeně — veš! Poznali jsme názorně pravdi-

vost lidového rčení a co znamená, řekne-li se: »Ten člověk je jak veš«.

Již první den nás navštívili starší zajatci, kteří nás zasvětili do všeho, čeho nám bylo třeba vědět pro začátek, abychom lépe pochopili ruské poměry. Jejich výklady, na př. o zradách na frontě, o hnusných poměrech u carského dvora a j., byly pro nás velikým rozčarováním. Většina ruských lidí viděla v nás pouze Austriáky, což nás mrzivalo nejvíce, ač vojenský velitel města, plukovník Dimitrijevič, byl uvědomělý Slovan a nám přál. Je to podivné, říkat o ruském plukovníkovi, že byl uvědomělý Slovan, neboť by se zdálo, že je to samozřejmé. A je to přece nutné, neboť většina tylových velitelů v době válečné byla germanofilská. On na svoji odpovědnost a na prostý podpis na listině, na níž jsme potvrzovali, že jsme »blagonaděžní« Češi a Slované a přátelé Ruska, dal nám svobodu, ba, kdo chtěl, mohl bydlet i v soukromém bytě. Brzy a bez rozpaků jsme spárali s límců vojenské distinkce a rakouské mundury jsme si dali »přešteknot«, pokud to bylo možné, na civilní, většina nás přihlásila se do »Svazu«, jehož členství zavazovalo ke vstupu do československého vojska, a tak pálii jsme most za mostem, jež nás pojily se starou »širší« vlastí. »Velezradné« smýšlení

Jiný pohled na město Tjumeně.

Foto Památník Odboje.

tjumeňského zajateckého tábora musilo být dobře známo i »sestrám« tjumeňského Rakouského červeného kříže, neboť se nám vyhýbaly jako prašivým ovcím a nepodarovaly nám jediné košile, nepřinesly nám smutným jediného pozdravu od císaře pána!

Zima, která se již v polovici října ohlásila tuhými mrazy a sněhem, omezila naši svobodu: kdo neměl řádné papachy, teplé šuby a galoši, nemohl se bez nebezpečí omrznutí odvážit z domu. Na zimu bylo nás asi 60 přestěhováno do poschodového, kamenného domu Kolmagorova za řeku. Učili jsme se v zimě pilně rusky, utvořili jsme mužský sbor i orchestrální sdružení, jež řídil br. K., všeobecně zvaný »strejda«, v jídelně jsme měli dokonce i piano, kolem něhož jsme se ne jednou večer »slezli« a upřímně si zapěli naše písničky. Nikdy však, zdá se mi, jsme nezpívali tak procítěně a tak dlouho do noci, jako jeden večer v listopadu, když jsme se loučili se třemi kamarády (Švihnos, Wurm, Podhora), kteří odjížděli jako dobrovolci do srbské armády, nemohouce se dočkat náboru do československého vojska. — Veselí jedinci utvořili dramatický a kabaretní kroužek, jehož členové sami si spisovali rozpustilá dramata i zpěvohry, příležitostně proslovy i písně, a nás občas svým uměním srdečně rozesmáli, ba ani jeviště a kousavý, ručně psaný a ilustrovaný časopis nescházel.

Čas plynul zvolna, jen více vzruchu a látky k hovorům přinášely dopisy a lístky z domova, v nichž bylo nutno čísti mezi řádky. Ale radosti nepřinášely nikdy. S dychtivou zvědavostí jsme sledovali v novinách zprávy s bojišť, z Rakouska, jemuž pomalu docházel dech, a zvláště z Čech, z nichž nejedna rozbuřovala krev a volala po pomstě. Proto otázka odboje ustavičně vyplňovala naše mysl. Konali jsme schůze, na nichž bývalo debatováno o zahraničním odboji, někteří si dopisovali s dobrovolci čsl. brigády, s rozmrzelostí jsme sledovali spory ruských Čechů, zvl. spor Kijeva s Petrohradem, trpce jsme nesli nepřítel germanofilských úředníků k našemu zahraničnímu osvobozovacímu hnutí, kterou jsme pocítili i na vlastní kůži. Chtěli jsme pořádati veřejný, dobročinný koncert, tuším, ve prospěch Ruského červe-

ného kříže, neboť jsme měli nacvičeno několik sborů i hudebních čísel. Když přijel do Tjumeně náčelník vojenského okruhu, gen. Suchomlinov (prý bratr známého gen. Suchomlinova), prosil ho osobně předseda naší organizace br. Š. o povolení. Pan generál odpověděl, jen ať pilně cvičíme, koncert že nám bude bez obtíží povolen. Těšili jsme se, že nám bude dána příležitost dokázat naše sympatie k Rusku veřejně, ale na konec naše žádost byla pobočником gen. Suchomlinova, germanofilem, šlechticem von Taube zamítnuta. Vycítovali jsme, že je cosi nezdravého ve velickém státě ruském. Zatím však ruští vlastenci, pozorující temné živly, ženoucí stát do jisté záhuby, připravovali v skrytu národní převrat, který ve svých slibných začátcích zapůsobil svým prudkým zrodem a živelní mocí tak oslnivě a nenadále, jako světelná raketa, vržená do neprostupné noční tmy. Živě se pamatuji na 15. březen 1917, kdy jsme se dověděli, že despotické, germanofilské Rusko bylo jedním velkolepým rozmachem zdravé vrstvy národa smeteno a že vedením přátel lidu a demokracie nastoupí osvobozené Rusko novou, radostnější, zdravou cestu životem. Tjumeň tenkrát byla rázem na straně revoltujících i s celým 35. sibiřským plukem. Velkoobchodníci obilím, moukou a j. zavřeli po zvěsti o revoluci své obchody, ale na rozkaz vojenského náčelníka musili je ihned otevřít. Velkokapitalisté jsou asi v celém světě stejně naivní, domnívajíce se, že železné zámky dostatečně pojišťují jejich nahrabané majetky před revoltujícím lidem... Pokud se však pamatuji, nebylo v Tjumeni prolito kapky krve, nebylo násilností.

Snad žádný rodilý Rus neměl z revoluce více radosti než my, slibovali jsme si od ní mnoho, snad příliš mnoho. První dny revoluční byly pořádány v divadle schůze (mitingy — později tak smutně proslulé), na nichž lid, zvl. negramotný, byl poučován o všeobecné situaci, o úkolech a cílech revoluce. Na jednom žádala jakási ženština (asi zklamaná v lásce některým Čechem), aby zajatí Češi byli zavřeni a dopraveni jinam, neboť prý jsou »vrazi« ruského národa. Svou žádostí vzbudila však v divadle vřavu odpo-

Celkový pohled na město Tjumeň.

Foto Památník Odboje.

ru a přihlásivši se k slovu pisař vojenského velitelství, četař Š i š a k o v, vysvětlil, že zajatí Češi sympatisují s Ruskem, že chtějí utvořit české vojsko a bok po boku s ruským vybojovat svou národní samostatnost, a dodal: »Eto nět vragi, eto naši braťa, naši sojuzniki!« Jeho řeč byla přijata bouří potlesku a my jsme byli městským komitétem, po převratě se utvořivším, pozváni na »parad«, pořádaný na oslavu revoluce. Tato pozornost nás potěšila. V neděli 18. března s velikou standartou v čele: »Vojennoplennye Čechi i Slovaki dobrovolcami pozdravljajut svobodnuju Rossiju«, šli jsme Carskou ulicí, pozdravováni hromovým — ural na shromaždiště před vojenské velitelství, které se plnilo zástupy lidstva a vojáků. Předseda městského komitétu, vojenský náčelník a velitel 35. pluku přehlíželi vojsko. Březnové, zubaté slunce ozářilo prostranství, jimž hřmělo neutuchající — urá —, rudé prapory volně, slavnostně vlály nad zástupy, jako by se zachvívaly bouřlivým voláním, pozdravujícím svobodnou Rus. Nás oslovil předseda komitétu slovy: »Svobodnaja Rossija poddržit svobodnoe Slavjanstvo«, a nám zdálo se v té chvíli, že jsme se o míli přiblížili k svým tužbám. Byl to mohutný, nezapomenutelný dojem, ťukli jsme si s ruským lidem na bratrství.

Večer téhož dne byl do schůze městského komitétu pozván předseda naší organizace, br. Š., který tam promluvil o našich revolučních snahách, odevzdal sbírku ve prospěch pozůstalých po padlých v boji za svobodu v Petrohradě a nabídl naše síly městskému komitétu. Tím zjednali jsme si takových sympatií, že mu nabídnuto dokonce členství v městském komitétě, čehož nepřijal.

V následujících dnech jsme účinkovali na populárních koncertech v divadle, jež bývaly pořádány i několikrát týdně, a to nejen pouze Rusy, ale i národy menšinovými, zvláště Poláky, Tatary, Lotyšy, a my jsme účinkovali na všech, poněvadž jsme měli nejlepší sbor i hudbu ve městě. Tane mi na mysli zvl. jeden takový koncert, na němž se zastavili propuštění političtí vězňové, jedoucí z omské věznice. Pořadatelé je vyvedli, plaché a nasmělé, na jeviště, obecnstvo je bouřlivě přijalo. Když se vrátili za scénu, kde jsme se připravovali k dalšímu vystoupení, usedl jeden z nich do koutka a usedavě se rozplakal jako dítě. Co se asi odehrávalo v jeho mysli? Těžko říci — před 17 lety ho odváželi na Sibiř do omské tury...

Zatím přijel prof. Masaryk, jemuž revoluce otevřela bránu do Ruska, a volal do boje...

Šli jsme...

KOLONISACE SIBIŘSKÉ TAJGY

FRANTIŠEK DOBŠÍK

Tajga jest v Sibiři pásmo pralesů, táhnoucích se od Urálu až k Tichému oceánu a od čínských hranic až daleko na sever, kde ponáhlu přechází v tundry. Přerušena je po celé délce sibiřskou »magistrálou«, železnicí a sibiřským »traktem«, silnicí, po jejichž obou stranách usadili se vystěhovalci a všude již založili široké pásmo obdělávaných polí, střídajících se s březovými háji a lesíky, které udržují se v těch místech, kde půda je neúrodná, močalovitá.

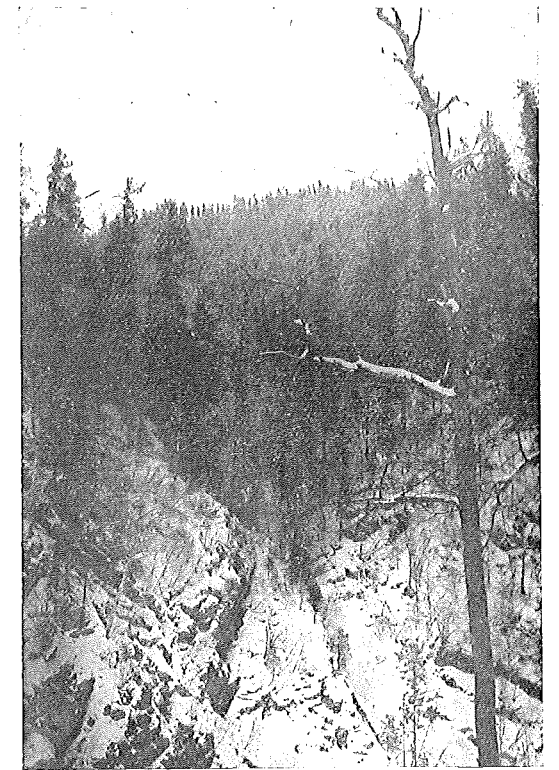
V červnu r. 1915 všichni zajatci, kteří umístění byli u sedláků na vesnicích, byli opět stáhnuti do měst. Tak naše společnost, usazená ve velké vesnici Novo-Nikolskoem, Mariinského újezda, Tomské gubernie, byla stažena do města Mariinska. Zde jsme se však zdrželi pouze několik dnů a dali nám na vybranou: buďto jíti do »lágru«, tábora, nebo na erární práce stavět silnice. Rozhodl jsem se raději pro práci, nežli nečinně někde v »lágru« se povalovat a pomalu zmírat. Když byl nás již dostatečný počet na práci přihlášen, objednány povozy, které nás dopraví až na určené místo. Po poledni vyjeli jsme z Mariinska, přešli po pontonovém mostě řeku Kiju a jeli stále cestou mezi obdělávanými polmi i březovými lesíky až do večera a za tmy již vjíždíme do vysokého, tmavého lesa, až k 10. hodině večer zastavili jsme u jakési prostorné budovy, kde zůstaneme přes noc. Poněvadž byli jsme po dlouhém pochodu velice unaveni, usnuli jsme brzy, aniž bychom dlouho přemýšleli o tom, kam až nás osud zanesl.

Ráno druhého dne, sotva se rozednilo, nastala první obhlídka našeho okolí. Před budovou na straně k silnici, viděti všude pře-

zy vykácených stromů a na druhé straně za budovou sám vysoký, hustý les. Když později přišli se na nás podívatí zdejší obyvatelé, dověděli jsme se, že tu nezůstaneme, nýbrž musíme odcestovati ještě mnohem dále, hlouběji do lesa, kde budeme pracovati. Bylo to právě v den svátku Petra a Pavla, i sešlo se zde občanů více, a tito nám tajgu počali líčit ne příliš příjemně. Hned nám také poradili, jak se máme opatřití proti komárům a mouchám, kterých jest zde ohromné množství. Musíme si koupiti řídce tkanou, černou sítku, která se sešije, upevní na čepici a stáhne se přes obličej a šiji, aby zabránila přístup těmto malým krvežíznivcům. Jest nás všech celkem tak 80, a proto když se všichni dostatečně informovali, počalo mezi námi jakési věření a odpor proti těm, kteří nás sem zatahli a nyní se snad odtud nikdy nedostaneme. Proto někteří se sebrali, šli na zřízenec, kteří nás doprovázeli a řekli jim, že dále nepůjdeme, naopak, že chceme se vrátiti nazpět do Mariinska. Tomuto však zřízenci, pověřeni stavbou silnic, se vzepřeli a povolali na nás zdejší »mužiky«, aby nás s brokovnicemi v rukou hlídali, až do dalšího rozhodnutí.

Poněvadž z tohoto povstání na Bajduku nemohlo vzejít nic dobrého, jen nepříjemnosti a na konec přece jen obávaný »lágr«, rozhodla se menšina, ke které náležel jsem také já, že na práci půjdeme. Většina za stálého spílání nám i Rusům podrobila se také, a nasednuvši na připravené povozy, nastoupila další cestu na práci jim přidělenou směrem na řeku Čet. My, zde ostavši, vyhledávali jsme si zatím v lese násady, potřebné do lopat, s nimiž budeme pracovati, a připravovali si další potřebné nářadí.

Druhého dne vyrazili jsme se dvěma povozy na další cestu a po poledni dorazili jsme do bídné vesnice, která, jak na první pohled bylo patrné, byla asi 2—3 roky stará. Po celou cestu provází nás veliké houfy komárů a much, které i přes košile dovedou štípati, a komáři najdou si cestu i pod naše závoje, ve kterých vyhlížíme jako dámy ve smutku. Zastavili jsme se u domu, v němž jest tak zvaná »zemská kvartíra«, a kde nás přivítala stará, tlustá Tatarka, které jsme ani slova nerozuměli, ale poznali jsme, že nás nikterak nechválí. Zůstali jsme tedy prozatím rozloženi před domem, a aby naše uvítání bylo veselější, pustil se právě se tu namanuvší mladý býček do našeho kamaráda, ležícího na zemi, a několikrát ho s boku na bok převrátil. Nebylo to nebezpečné, poněvadž rohů neměl, jako všechen zdejší hovězí dobytek. S přispěním ostatních kamarádů byl dotěrný býk donucen k ústupu a měli jsme zase o jednu zkušenost více, že nás nejenom lidé, ale i dobytek nenávidí. Po chvíli byl pro nás nalezen byt a my nastěhovali se do malého, opuštěného domku na konci osady. Tak tedy jsme v »dřevně« Tundince, která je obydelna jediné Tatary, a zde budeme stavěti silnici asi 3 versty dlouhou, která má spojovati tuto vesnici s hlavní silnicí, již dříve postavenou, po níž jsme sem přijeli. Noc měli jsme však hroznou. Poněvadž bylo nás všech 20 lidí, a všichni uložili jsme se ke spánku v jediné místnosti, natlačeni druh na druh, bylo nutno pro nesnesitelný zápach a horko otevřítí okna i dveře, což se nám ale zle vyplatilo. Spousta komárů ihned se lačně na nás vrhla a s protivným pískotem zalézala do každé skulinky, i pod příkrývky, nedávajíc nám usnutí. Konečně přece jen nastalo toužebně očekávané ráno, a tu zase strhla se znovu vřava, že zde za žádnou cenu nezůstaneme a půjdeme pryč. Později však přece jen jsme se uklidnili, poznavše, že vlastně tuto hroznou noc zavinili jsme si sami tím, že jsme komáry na sebe dveřmi a okny pustili. Aby se to již více neopakovalo, vysadili jsme okenní křídla a přes celý otvor natáhli průhlednou gázu tak, že přístup vzduchu byl dostatečný, avšak komárům byl přístup znemožněn. Když bylo vše potřebné zařízeno,

Partie z tajgy.

byla nám přítomným »desjatníkem« dozorcem vykázána naše práce. Projektovaná silnice byla již dříve vykolikována, stromy vykáceny tak, že nám zbývalo jen vykopat postranní příkopy a hlinu vyházet na silnici, kde se hráběmi urovná a silnice je hotova. Zde totiž silnice pro nedostatek lomového kamene se nedláždí a také není dláždění třeba, protože zima je velice dlouhá, jak sami obyvatelé žertem říkají, že trvá 13 měsíců v roce, a tak se většinu roku jezdí jediné na saních. Na jaře, když sníh roztaje, není možno tak jako tak nikde jezdit a v létě je cesta suchá, tvrdá, zdejším lehkým povozům vyhovující.

S chutí jsme se tedy do přidělené práce pustili a byli bychom i celkem spokojeni, nebýti těch prokletých komárů a mušek, které jsou některým pravou trýzní. Přivykli jsme však dosti brzy na všechno i počali jsme se zajímat jak o »matičku tajgu«, tak i o její obyvatele. Tataři v této i v několika sousedních vesnicích usazení, pocházejí z evropského Ruska, z Ufimské gubernie. Když sem před třemi roky přišli, byl tu všude jen sám

les. Jak sem postupně přicházeli, dostal každý určitý příděl kusu lesa, který musí napřed vykácet, ze silnějších kmenů postaví si srub (domek) k obývání, jehož střechu pokryje tabulemi březové kůry, která k tomu účelu loupe se v lese ze stojících bříz v tabulích 60×100 cm nebo i větších, podle síly stromů, okna a dveře zhotoví vždy někdo, znající alespoň trochu se dřevem zacházeti a započne se s přípravou k obdělávání půdy, nejprve však v samé blízkosti stavení. Předně nutno zbylé větve a křoviny snést na hromady a spálit, aby nepřekážely, půdu alespoň z hruba očistiti od kořenů (větší pařezy nechají se prozatím stát) a nyní se půda pomalu po částech rozkopává, kde možno i rozorává. Pro první rok však nebývá z užitku nic a proto musí se novousedlíci zakoupením potřebného obilí postarati o živobytí na celou dlouhou zimu. Kdo má nějaký dobytek, musí hledět, aby přes léto nasušil dostatek sena, které dobytek přes zimu spotřebuje. Postavení stájů pro dobytek nedělá nikomu mnoho starostí, přes to, že zde bývá zima krutá, dosahující až — 40° R. Postačí, když se postaví jakési ochranné stěny, na něž místo střechy, udělá se z dlouhých tyčí rovná podlaha, přikryje se větvemi, na které potom naskládá se seno a dobytek jest zajištěn. Viděl jsem několik krav, kterým ocasy umrzly tak, že zbyly jim jen pahýly. Jako všude jinde v Sibíři, tak i zde jsou všechny krávy komolé, t. j. bez rohů, koně postavy malé, zavalité. V Tundince jest nyní přibližně 25 usedlostí a jedna modlitebna. Zdejší obyvatelé, ač chudobní, přece však dobrosrdeční a poctiví, o čemž nás přesvědčil případ, kdy jeden z kamarádů zapomněl po práci vzít si domů kabát, v němž měl asi 100 rublů. Kabát tento ležel přehozen přes pařez uprostřed cesty od večera až do rána, a třeba tudy lidé chodili, nikdo se kabátu ani netknul.

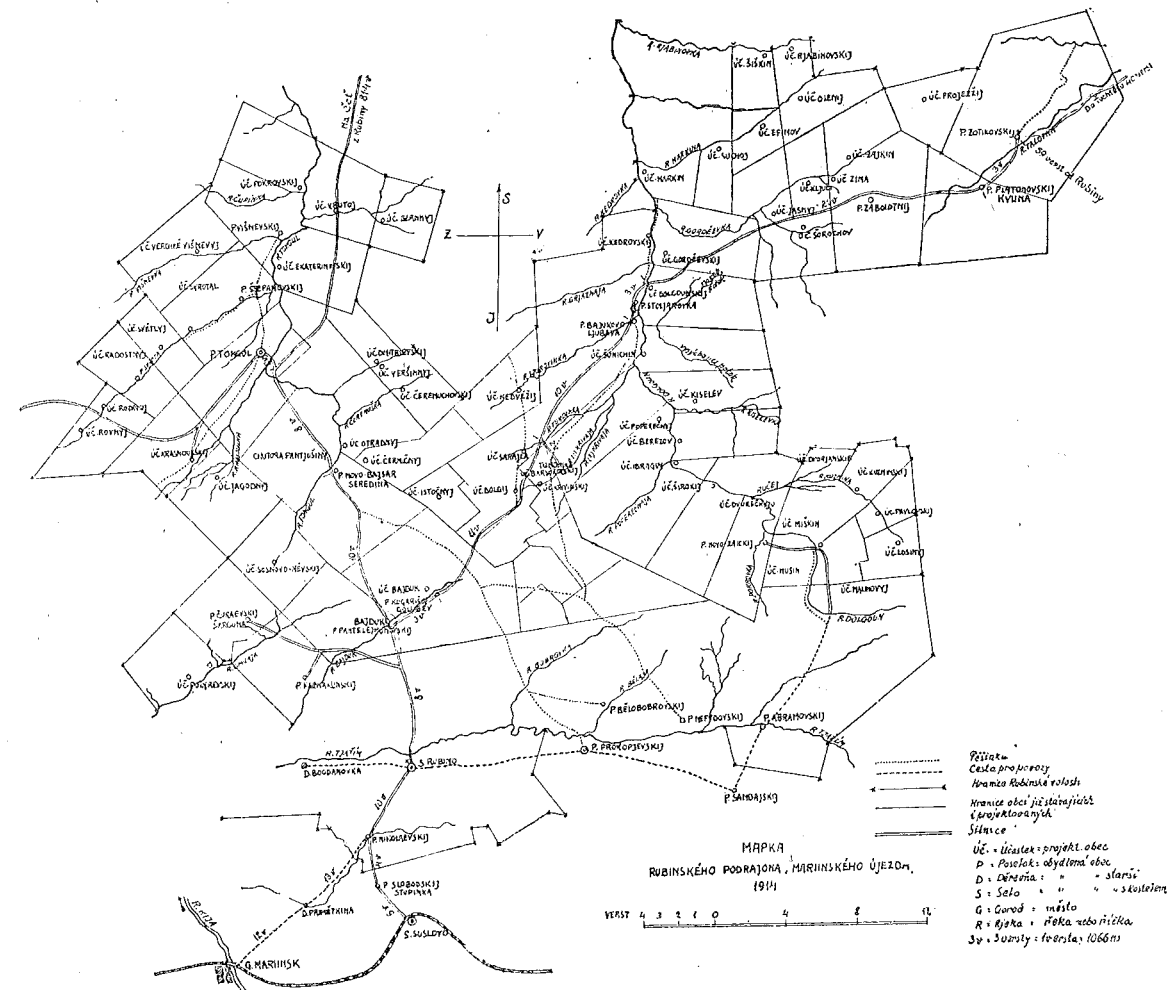
Jednoho večera přiběhl k nám do domku náhle starosta zdejší obce s jakousi »bumágo«, listinou, aby mu ji někdo přečetl a vysvětlil. Jednalo se tu o mobilisaci kteréhosi ročníku vojáků, což se mělo neprodleně dáti všem na vědomí, ale jelikož starosta byl »negramotný«, museli jsme mu to vysvětliti, aby potřebné zařídil. Tak jsme mimochodem také

byli nápomocni při provádění úředních řízení, týkajících se samých ruských občanů.

Pokusil jsem se několikrát o vniknutí hlouběji do lesa, ale vždy jsem toho brzy zanechal, poněvadž jest to podnik velice namahavý a pro nezkušeného nebezpečný tím, že zcela určitě zabloudí. Proto spokojil jsem se pozorováním jen nejbližšího okolí. Stromy, mezi nimiž převládá zde nejvíce bříza a osika, jsou všechny přibližně stejné výšky, tak asi 15—20 m. Mezi nimi na zemi roste množství různých vysokých travin a křovin tak, že nelze jimi ani proniknouti. V křovinách na místech výslunných najde se dosti červeného rybízu i chutných červených malin. Jehličnaté stromy v blízkém okolí viděti zřídka. Na druhé straně vesnice, kde teče malý potok, jsou břehy porostlé hustými keři střemchy. Břehy jsou dosti vysoké, ačkoliv vody je zde velice málo a udržuje se jen místy ve větších prohlubních. Že však potok nebývá vždy tak klidný, poznati z toho, že celé koryto pokryto jest spleť kmenů, pařezů a roští při povodních sem zanešených. Ptactvo a zvěř neviděti zde takřka žádnou.

Kteréhosi dne, třeba bylo jasno a teplo, pozorovali jsme, že celé okolí zahaluje se jakousi bílou mlhou, která se nikterak nepohybuje a v níž slunce, namahajíc se ji prorazit, jeví se nám jen jako jasný kotouč, do kterého možno bez obtíží hleděti. Mlha tato trvala po celý týden a dověděli jsme se, že to hoří kdesi veliký kus »tajgy«, z čehož pochází tato mlha — kouř, avšak cítiti ho není.

Koncem července slavili zdejší Tataři svátky, před nimiž se dlouhý čas postili, a sice důkladně. Po celý den nevezmou žádného pokrmu, ba ani vodu prý nemají pít, avšak jakmile slunce zajde, mohou se do vůle najísti čehokoliv. Ve svátky ukázaly se nám také Tatarčky, které jinak vždy jen pootevřenými dveřmi po nás pokukovaly, a když byly nuceny jíti kolem nás, kde jsme pracovali, vždy si alespoň rukou zakryly obličej. Šaty nosí velice pestré barvy, na prsou a v copech vlasů nosí zavěšeno množství stříbrných peněz. Zuby i nehty na rukou barví si některé hnědou nebo i černou barvou. Muži nosí široké kalhoty »šaravary«, delší u krku upnutý kabát a na hlavě čepici, podobnou

černému kotýlku. V domácnostech kromě nějaké truhly na šatstvo nemají nic, než dřevěnou palandu, která slouží za stůl i lože. Maso požívají většinou jen koňské a hříběcí, čemuž se říká »machan«, vepřové neví vůbec žádné. Maso ze hříbat upravují velice chutně.

V polovici srpna zdejší silnice byla dohotovena a proto přišlo se nám s Tundinkou rozloučiti. Naloživše svoje věci na povoz, nastoupili jsme další cestu, a sice do vesnice Izotíkova, 39 verst odtud vzdálené. Poněvadž bychom v jednom dni cestu tuto nezdovali, vyjeli jsme po poledni a přenocovali v nové »děrevni« Stoljarovce, ležící na říčce Dolgounu. Voda v této říčce teče prudce, jest čistoučká, barvy světle zelené a velice chladná. Druhého dne vyrazili jsme dosti časně ráno a nedaleko za vesnicí spatřili jsme na cestě velké hejno »hlucharů«, tetřevů, kteří nemínili ani odlétnouti, až když jsme sami, jsouce tímto překvapeni, došli k nim

na několik kroků a hodili po nich kusem dřeva. Tu teprve hřmotně odlétli, avšak jen na nejbližší stromy, odkud si nás zvědavě prohlíželi. Později dověděl jsem se, že před několika roky, dokud ještě nebylo zde tolik lidí, byli »hluchaři« a »kosáci« i jiné ptactvo tak nebojácní, že zalétali na dvůr i na střechy stavení, kde mohl hospodář prostě je odstřelovati, aniž by vyšel na lov. Od Stoljarovky až po Kylinu, na celých 21 verstách cesty, není nikde již vesnice a také jsme nikde nikoho nepotkali. V jednom místě převládá úzké pásmo hustého smrkového lesa, ostatně tajga jest všude stejná, jako u Tundinky.

Vesnice Izotíkova Step rozložena jest na levém břehu malého potoka Talovky, a sice tam, kde dříve byla jakási veliká, jen řídké křovinami porostlá lesní mýtina. Půda jest zde černá, velice úrodná. Proto také usadili se zde vystěhovalci již před osmi roky a založili rozlehlou osadu, s jedinou, velmi širo-

kou, dlouhou ulicí. Obyvatelé jsou všichni pravoslavní, mají zde svého faráře i prozatímní kostel v jedné větší budově. Napřed ubytovali jsme se u jednoho »mužika«, později pak pronajali jsme si prázdný dům, vedle fary a naproti větrnému mlýnu. Stravovali jsme se všichni společně, a sice za peníze, které jsme obdrželi za vykonanou práci. Pracovali jsme v úkolu a připadlo na jednoho dělníka 70—120 kopějek denně. Vařivalo se buďto venku, kde se právě pracovalo, nebo doma na dvoře, vždy v plechovém kotlíku, zavěšeném na tyči nad ohněm, prostě na zemi rozdělaným. O palivo samozřejmě nouze nebyla nikdy. Nakupovalo se vždy poněkud více u sedláků, a sice vše potřebné: chléb, maso, zeleninu, vejce i máslo vždy za ceny přiměřené. Podzimní obědy rozmnožili jsme si usmažením hub »václavek«, kterých zde všude roste množství veliké. Abychom maso nemusili kupovat po kusech, byl koupen tučný vepř, s nímž vystačili jsme na dlouhou dobu a užili jsme také jednou naši zabijačky.

Jednoho dne, jdouce do práce, spatřili jsme nedaleko za vesnicí u silnice ležeti rozsápaného koně a po bližším ohledání okolí nalezeny byly v blátě otisky ohromných medvědíh tlap. Z toho bylo patrné, že kůň tento v noci byl medvědem přepaden a rozsápan. V těchto krajinách totiž jest zvykem ponechat koně po celou noc venku na pastvě, a aby se daleko nezaběhli, spoutají se jim provazem přední nohy tak, že nemohou běžeti, nýbrž jen krátce poskakovati. Aby však majitel ráno je opět našel, zavěsí každému na krk zvonec a po zvuku pak snadno je vyhledá. Taktéž i krávy jsou těmito zvonce opatřeny, když se přes den venku pasou, avšak na noc vždy přijdou samy domů. Medvěd, jenž koně zadával, odvážil se ještě dvakrát až do stavení, kde usmrtil tele a poranil krávu. Proto uspořádali zdejší »mužici« na něho v tajze lov a podařilo se jim po několika výpravách ho dopadnouti a zastřeliti a do vesnice vítězoslavně přivézt. Byl to pořádný chlapík, srsti tmavohnědé, zubů silných, ostrých. Maso z něho bylo rozprodáno po 6 kopějkách za funt, bylo však i přes to, že bylo dosti dlouho naložené, po upečení velmi tuhé a málo šťavnaté.

Poněvadž práci v Izotíkově již jsme dokončili, přestěhovali jsme se do sousední »děrevně« Kylina zvané, kde ještě bylo něco vykonati. Celý podzim byl zde velice krásný, slunný a pohled na podzimní háv stromů a keřů, hrající všemi barvami, byl nádherný. Když pak počátkem října přišly mrazíky a počal poletovati první sníh, rozhodnuto o nás, že přestěhujeme se do »sela« Rubiny, sídla »volostního« úřadu, kde zároveň bydlí také náš »desjátník«, dozorce nad dělníky, Ivan Alexandrovič Fižban a jeho syn technik. V Rubině máme býti přes celou zimu, avšak nebude zde všech zapotřebí a proto kdo chce, může jíti do »lágru«. Třetina rozhodla se pro »lágr« a ostatní zůstali jsme raději zde. Tak jsme se rozešli, žijíce již od 1914 roku stále pohromadě. Prozatím bydlíme společně s rodinou jednoho sedláka, Jegora Ivanoviče Šapošnikova, u něhož v domácí peci vaříme si obědy a samovar pro počajování ráno i večer postaví nám hospodyně. Za ušetřené peníze koupili jsme si dlouhé kožichy po 19 rublech za kus, něco prádla, teplé čepice a tak pomalu stávali se z nás Sibirjáci, zařízení pro všechny případy.

Selo Rubino jest sídlem »volosti« okresního úřadu, dále jest tu kostel s farou, pošta, »zemskaja kvartíra«, vodní mlýn, obchod spolkový »potrebilovka«, 2 obchody soukromé, »agronom«, t. j. úředník zemědělský, a konají se tu též pravidelné trhy, čteně navštěvované. Vesnice rozkládá se na svahu a rovince při řece Tjažimu na jejím levém břehu. Byla založena tak asi před 40 roky a čítá dnes na 200, většinou zemědělských dvorů, obydlena vesměs Rusy. Pravý břeh řeky, kam až oko dohlédne, všude je porostlý vysokým lesem »tajgou«. Obdělána pole rozkládají se na levém břehu, směrem k železnému dráze, t. j. na jih a jsou všude obklopena menšími, březovými lesíky, »kolki« zvanými. V těchto »kolkách« roste množství divokého černého rybízu »smorodina« zvaný, poněvadž silně páchne. Může se jísti syrový, avšak osladí-li se a zavaří, chutná příjemně. Na polích pěstuje se pšenice, žito a oves, zřídka ječmen a dále též něco bramborů. Řepa se zde nerodí a ovocné stromy nejsou tu vůbec žádné. Na pole, mnohdy až k ves-

nici, přiletují často celá hejna divokých hus a »žurávlů«, t. j. jeřábů popelavých, která nechají člověka přiblížiti se k sobě až na docela malou vzdálenost tak, že lze je velice snadno zastřeliti. Na březích řeky rostou husté houštiny střemchové, které na jaře kvetou bílým, líbezně vonícím květem, na podzim pak dávají malé, černé bobule, které ač hořké, přece se pojídají a ze sušených, na prášek rozemletých, připravuje se zvláštní omáčka, příjemné chuti. V zahradách pěstuje se zelenina, jako zelí hlávkové, okurky, cibule, mrkev. Z domácích zvířat chovají se koně, krávy, ovce a vepři. Psi a kočky také v žádném domě nechýbí.

Újezdní město Mariinsk, sídlo vyšších úřadů zemských i státních, leží na řece Kiji a jest od Rubiny vzdáleno 35 verst (1 versta = 500 sažeň = 1066 m) a nejbližší železniční stanice Suslovo jest vzdálena 20 verst. Zajímavý jest náhlý přechod z obdělávaných polí v tajgu, která hned za řekou v celé své mohutnosti vystupuje. Přes řeku Tjažim pne se v roce 1915 dohotovený dřevěný most, asi 80 m dlouhý, od něhož táhne se širokým pruhem nová silnice, po které jsme do tajgy po prve vkročili. Silnice tato táhne se až k řece Četi, 81.4 verst a dále pak až na řeku Čulymu, asi 40 verst, kde zakládá se veliká osada, budoucí město. Druhá silnice, odbočující v Bajduku, směřuje do Izotíkova, 59 verst a dále do Tuchtětu, 40 verst a odtud zase přichází k železnému dráze u stanice Bogotolu. Tyto dvě silnice jsou jakési hlavní tepny, od nichž budují se na všechny strany kratší odbočky, aby co nejlépe usnadněn byl postup pro kolonisty a zároveň vývoz jejich produktů. Tak jedním vývozním produktem jest výroba sudů ze dřeva osikového, které hned v lese rozštípe se na potřebné kusy, tyto pak se v dílně přitesají, ohoblují a složí. Suchou destilací březové kůry dobývá se dehet, jehož používají k mazání zdejších vesměs dřevěných vozů. Vrchní dozor na všechny silnice v této ohromné oblasti má inženýr Kulikov, bydlící až na řece Čulymu, jemu podřízen jest zdejší technik Fižban a několik techniků mladších, dále tak zvaní »desjátníci«, kteří pověřeni jsou přímým dozorem na dělníky. Náš »desjátník« Ivan Alexandrovič Fižban

jest rodem Polák a na Sibiř dostal se v pohnutém roce 1905, byv sem pro politické zločiny vypovězen. Zprvu žil v kraji narymském, později dostal se do Mariinska a nyní žije v Rubině se svojí matkou »bábuškou«.

V měsíci listopadu započato s lámáním kamene, potřebného k upevnění hrází u menšího mostu, kde běží silný proud vody, když se Tjožim na jaře rozleje. Kámen tento nedobýváme však v nějakém kamenném lomu, nýbrž ve vysokém, hlinitém břehu řeky, v němž jest uložen asi v 80 cm silných třech vodorovných vrstvách, které po odkopání hlíny postupně kus po kuse vytahujeme, čímž vzniká nízká sklepní prostora. Při této práci byl nám výtečným pomocníkem 25—30° R silný mráz. Jámy, z nichž jsme přes den kámen vytáhali, přes noc zamrzly tak, že utvořivší se silná, zmrzlá vrstva, zabránila každému sesouvání sypké půdy a my mohli jsme nerušeně postupovati hlouběji do břehu. Práce tato, ačkoliv byla nebezpečná a namáhavá, zaujala nás cele tak, že mnohdy nastal již soumrak, když jsme ji ukončili a měli jsme k tomu ještě tři versty dlouhou cestu v hlubokém sněhu vykonati, než dostali jsme se domů. Práci tuto konali jsme v úkolu a byla též slušně honorována. Vylámaný pískovcový kámen odváželi sedláci na saních až na místo určení, kde se skládal do figur. Na jaře pak v roce 1916, když země rozmrzla a voda po povodni opadla, započali jsme se stavbou ochranných kamenných hrází. K tomu účelu byla připravena hromada mechu, dříve již v lese nasbíraného, jenž vkládá se mezi jednotlivé vrstvy kamene tak, že všechny spáry jsou jím vyplněny. Nepotřebovali jsme tedy k tomu žádné malty. Při této práci navštívil nás jedenkrát náš technik Fižban, jenž mezi tím byl povolán k vykonávání vojenské služby.

Po ukončení těchto prací odjeli jsme stavěti dřevěný silniční mostek k vesnici Tongulu, která leží po levé straně hlavní cesty, táhnoucí k řekám Četi a Čulymu. Nedaleko mostu stojí samota »chutor Pantjušiny«, kde žije hospodář polské národnosti, u něhož jednou jsme nocovali. Všude kolem svého stavení rozloženy má pěkné polnosti i luka. Byla zde dříve pravděpodobně mýtina, která

se dala snadno obdělati. Tongul jest větší, ne však příliš stará »dřevňa«, sídlo ranhojiče, »felčara«. Přes vesnici teče říčka Tongul, která se na jaře rozvodňuje a zaplavuje celé okolí. Mostek, který budeme stavět přes malý, bezvodý potůček, bude míti 2 m světlosti a bude celý dřevěný. Napřed ručním beranem, »bálkou« zatlučeme piloty, za něž po stranách nastaví se silné fošny a zapěchují hlinou, podlaha mostu zhotoví se též ze silných fošen, které však musíme si sami z celých kmenů velikou ruční pilou nařezat. K řezání touto pilou je třeba určitého cviku, než docílí se jakéhosi úspěchu. Vodní nebo parní pily zde neexistují, ačkoliv práce bylo by pro ně vždy dosti.

Jednoho dne při práci spatřili jsme pestrou společnost neznámých lidí, jedoucích na koních i pěších, ve kterých poznali jsme zdejší domorodce, žijící na řece Čulymu, kteří byli mobilisováni na vojenské práce. Později jsem se s nimi již nikde nesetkal.

Když mostek byl dohotoven, přešli jsme na druhý konec vesnice, kde z dlouhých, kulatých kmenů, již dříve připravených, řezali jsme 2 m dlouhé kusy, které se na horním konci zašpičatí a na spodním opálí, aby nehnily, poněvadž se zasadí do země po stranách vysokého násypu silničního. Říkají jim »tumbý«. Nyní se tedy z nás stali tesaři, kdežto v Rubině jsme byli zedníky. Tak jsme se čistě po americku zapracovali do všeho, jen kdyby nebylo těch ošklivých komárů a mušek, kteří ani ohně, ani kouře se nebojí a stále nás dnem i nocí obtěžují. Po takové práci osvěží nejlépe koupel, ne však v řece, nýbrž v »báni« (domácí koupelně), která jest v každém trochu větším stavení, anebo je několika menším společná. Jest to malá dřevěná budova, tak asi 4—9 m² plochy a 2 m vysoká, v níž z hrubých kamenů složeno jest ohniště, na které postaví se železné nádoby s vodou, aby se ohřály. Při stěně, kde není okénko nebo dvéře, nalézá se dřevěné vyvýšené lešení, na které je možno pohodlně se natáhnouti. Když jsou kameny ohněm dostatečně rozpálené a voda ohřátá, jde se do »báně«. Venku přede dveřmi pěkně se do naha vysvěčete a vklouznete do černé jámy (»báňa« totiž jest celá od kouře učuzená),

kde ihned na hlavě pocítíte silný žár, poněvadž místnost jest jen nízká. Jak tam vejdete, opláchnete se vlažnou vodou, vylezete na vyvýšené lešení, kde je žár jako v peci a mrskáte se březovou metličkou (i s listím), »věník« zvanou tak dlouho, až tělo docela zčervená a pot potůčkem teče. Aby se žár zvýšil, naleje se na rozpálené kameny »kovšík« vody, která rychle se promění v páry a vzduch silně rozehřeje. Po této proceduře, kterou však každý nesnese, opláchnete se vodou, avšak studenou, trošku ručníkem se otřete, vylezete z »báně« ven, třeba do sněhu a honem vklouznete do »pim«, vysokých plstěných papučí a do kožichu, když je to v zimě a neuškodí to ani v létě. Poněvadž báně nalézá se vždy až za stavením v zahradě, musí se jíti přes celý dvůr, kteroužto cestu mnozí občané obojího pohlaví vykonají v létě nazí a obléknou se teprve až doma v předsíni nebo ve světnici. Po takové parní lázni velice zeslábnete a proto je dobře natáhnouti se chvíli po rusky ve světnici na podlahu, odpočinouti si, potom vypít studeného kvasu a »počajovat«. Do takové »báně« uchýlí se také žena k svému slehnutí, aby bylo možno ihned malého světoobčana omýti.

Ve všech domácnostech spává se jediné na podlaze, »na pólu«, kde rozprostře se kožichy (čemuž říká se »postel« na rozdíl od postele, která se jmenuje »kroat«, kterou však mají jen v zámožných rodinách), nějaká peřina dá se pod hlavu, kožichem neb plachtou se přikryjete, a již spíte. V zimě spává se většinou na zvlášť k tomu zřízeném u stropu lešení »palatě«, kde bývá vždy dosti teplo, nebo na peci. Taková pec slouží hospodyně k vaření a pečení všech jídel a pečiva a zároveň jest tam jedna díra, sloužící k rozdělávání ohně v samovaru. Pekáče pekou se na nízké litinové míse »skovorodce«, »boršč«, polévka, vaří se v »čuguně« v litinovém hrnci a mléko dává se vařit v hliněné nádobce »krince«, ze které v peci nikdy nevyběhne.

V Bajduku pil jsem čerstvé mléko, které odporně páchlo česnekem, což pochází z toho, že krávy na pastvě nažerou se listí divokého česneku. Tento divoký česnek »kolba« zvaný, všeobecně se zde na jaře požívá.

V postní dny před Petrem a Pavlem jezdí se z celého okolí do tajgy »po kalbú«, kde trhají se její mladé výhonky, které se pak s kvasem, po případě jen v soli namočené, s chlebem jedí a hrozně po nich z úst páchne česnekem. Jest to však jistě zvyk dobrý, poněvadž jiné zeleniny je tu velice málo a ovoce žádné.

V tajze kolem Tongulu viděti místy již více stromů jehličnatých, a to smrk, modřín a kedr. Ostatně však převládá přece jen bříza, osika a olše. Na křovinách neb povalených kmenech stromů často bývá viděti malou, šedou, černě pruhovanou veveřici »burundúk« zvanou. (Sibiřská veveřka pruhovaná.) Jest to milé, čiperné zvířátko s řídce porost-

ním koněm, z nichž jeden byl jankovitý, který vše možné dělal, jen táhnout ne a ne. Proto měli jsme pernou práci, nežli dobrali jsme se do Rubiny.

Zbytek léta prožili jsme v Rubině, kde máme již od 23. ledna 1916 pronajat malý neobydlený domek u »chozajna« Andreje Vasiljeviče Bezděněžného, zámožného »mužika«. Zaměstnáváme se zhotovováním »tumb«, sázením verstových sloupů a 100 sazeňových kolíků na hotové již silnici z Rubiny přes Nikolajevku a Stupinku až k železné dráze na Suslovo, a jinými menšími pracemi.

Zima počíná zde mezi 5.—15. říjnem, kdy

Obydli v tajze.

lým, rozčepýřeným chvostíkem, které svými kousky obveselí každého. Ptáků mnoho v tajze nevidět, až na datly, strakapouny a straky. Šplhavci svým zvláštním, dalekoslýšitelným klováním do suchých stromů dávají o sobě vědět a nedají se z práce nikým vyrušit. Z kedrových stromů (zvláštních borovic) stloukají se na podzim velké šišky, z nichž po vyschnutí vybírají se chutná jádra (orešky), velikosti malého hrachu, které se všeobecně louskají, jsouce oblíbeny jak u mladých, tak i u starých obyvatel Sibiře.

Když práce v Tongulu určená byla ukončena, stěhovali jsme se nazpět do Rubiny, 28 verst odtud vzdálené. Tentokráte jeli jsme na dvoukolých vozících, tažených vždy jed-

začne padati sníh, kterého přes celou zimu stále přibývá a zůstává ležeti až do polovice dubna. V místech, kde jsou obdělána pole, nebývá sněhu mnoho, poněvadž silný vích »uragán« smete s otevřených míst všechn sníh tam, kde se mu nějaká překážka naskytne a kde utvoří ohromné závěje. U mnohých domů na okraji vesnice bývají závěje právě tak vysoké, jako sám dům, ba ještě vyšší, a v »kolkách«, mezi stromy bývá často přes 3 m vysoko navátého sněhu. V tajze, kde vítr nemůže sníh smetat, zůstává ležeti všude stejnoměrně asi 1 metr vysoko, a proto bez lyží do lesa není přístup možný. Největší mrazy bývají od poloviny prosince do polovice ledna, kdy klesá teplo-

měr až na -40° R, při němž omrzají špičky nosu, uší i tváře, a víčka oční i dírky nosní zamrzají. V takových mrazech neradno vycházeti ani na ulici. V měsíci březnu a začátkem dubna počne se sníh působením slunce pomalu ztráceti, a to tak, že jeho spodní vrstvy krystalisují. Ke konci dubna a začátkem května rozpuknou se na řekách ledy a počne »ledochod«, spojený s velikým rozvodněním. Na mnohých řekách pozoroval ojem, že vystoupí voda 4 i více metrů nad normál a odplaví všechnu mrvu, hnůj a smetí, které za celé léto i zimu obyvateleé na břehy navozili. Ledové kry bývají asi 80 cm silné, a když se počnou lámati, vydávají daleko slyšitelné, silné, dunivé rány.

Za dlouhých zimních večerů i krátkých dní, kdy není možno vyjít ven, sedávali jsme doma při plechových kamínkách, »pečece«, kde vesele praskala suchá polena a buď jsme četli knihy, vypůjčené z knihovny v »potřebilovce«, nebo se cvičili v tamburašské hudbě. Nástroje zhotovili jsme si ze silného kmenne břízy, který se dle potřeby vydlabal, strojek a struny koupili v Mariinsku. Někteří zase, nakoupivše slabého drátu, ličili na zajíce, kterých běhá zde všude ohromné množství, a do rána bylo vždy 3—6 kusů chyceno. Maso z nich snědli jsme sami, poněvadž z Rusů je nikdo nekoupí a kůže jsme prodali. Takový sibiřský zajíc je v létě šedý právě jako u nás, v zimě však má srst úplně bílou, hustou, jen špičky uší má černé. Kdo měl svoji vlastní, nebo dostal vypůjčiti brokovnici a lyže, chodil na lov tetřivků, »kosáčů«, a jeřábů, »rjabčiků«. »Kosáči« však nejlépe loví se do vysokých, zvlášt k tomu účelu postavených klecí. Klece tyto sestrojeny jsou z dlouhých, hustě vedle sebe postavených tyček, široké jsou nejvýš 30 cm, aby pták nemohl roztáhnouti křídla a znovu vyletět, a přikryty jsou nahoře slabou vrstvou slámy, lépe však nevymláčeným obilím, aby »kosáč«, když na ni usedne, tíží svého těla ji probořil, spadne do klece, odkud již nevyletí ani nevyběhne. »Rjabčící« žijí jedině v lesích, a proto se musí za nimi do tajgy. Asi po dvakráte dostal jsem vypůjčiti lyže i pušku, a proto vypravil jsem se do »mátušky« tajgy ne tak na lov, jako shlédnouti její

zimní krásy. V létě je přístup do tajgy ne-li zcela znemožněn, tedy velice ztížen houštinami, vysokou travou a nejvíce zrádnými bažinami, o obtížných komárech ani nemluvě. Proto nejlépe a nejdále do tajgy dostane se člověk v zimě, přes to, že je všude velmi mnoho sněhu. K tomu účelu nutno zaopatřiti si široké, ne příliš dlouhé lyže, které na spodní jízdní ploše potaženy jsou telecí kůží i se srstí, a to tak, že srst obrácena jest od špice ke konci, tedy ve směru jízdy. Když vyjde se na celý den, nutno vzít s sebou potraviny a nezbytný plechový kotýlek k vaření čaje. Dřeva je všude dostatek a voda získá se rozpuštěním sněhu. A jak velice chutná trocha teplého čaje po několikahodinové, namáhavé cestě tajgou. Při takové cestě nutno však vždy dobře se orientovati, což jest ovšem nejsnazší, když svítí slunce, nebo není-li alespoň mlha, jinak je orientace obtížná, a ztratiti cestu není nikterak příjemno. Kdyby však přece bylo nutno v tajze přenocovati, odhrabe se sníh a rozdělá velký oheň, který půdu vysuší a rozehřeje, potom se uhlí odhrabe, čímž získá se teplé lože a je třeba jen dobře kožichem se přikrýti, aby bylo možno docela pohodlně spáti. Není-li právě silný vítr, panuje v tajze majestátní klid, přerušovaný jen zahouknutím sovy, úporným tesáním datlů do suchých stromů a hřmotným letem tetřeva. Když se tak člověk ocitne sám uprostřed divoké přírody, za tohoto naprostého ticha, působí to na duši zvláštním, nevyslovitelným dojmem. Za to však, rozzuřili se větrná bouře, počne tajga se dmouti a po chvíli hrozný řev lámajících se větví i celých mohutných stromů připomene vám maličkost lidského tvora. Bouře s blýskáním a hromem bývají tu velice zřídka a za celá tři léta, zde ztrávená, pamatují jen jedno drobné krupobití.

Jednoho zimního večera, vracaje se poněkud později z »volosti«, spatřil jsem na severní obloze jakési zvláštní, světelné místo, jaká bývají viditelná v noci nad městem, které je osvětleno. Bylo mi divné, že nikdy nic podobného tam nebylo, ale více jsem tomu pozornost nevěnoval, až po několika dnech dočetl jsem se o tom v novinách »Sibirskaja žizň«, které z Tomsku odebíráme, že zjev

tento byl tam taktéž pozorován, a že je to odraz severní záře.

Zdejší orná půda jest velice úrodná, a proto není zavedeno pravidelné hnojení jako u nás, nýbrž osévá se tak dlouho, až se vysílí, potom nechá se ležeti úhorem, zaroste travou a slouží jako luka pro senoseč. Sena pro dobytek nutno je nashromáždit si velikou zásobu, poněvadž zima je dlouhá, a zvíře, jouc vystaveno stálému mrazu, mnoho píce spotřebuje. Seno, jakmile uschne, skládá se na místě do velikých kup a odváží se domů až v zimě na saních, právě tak jako obilí, které vymlátí se buďto na poli nebo až ve stavení. Tam, kde mají pro obilí zřízeny zvláštní, slámou pokryté kůlny, urovná se na mlatě potřebná plocha k mlácení, tato polévá se vodou a nechává zmraznout tak dlouho, až jest dostatečně rovná a tvrdá. Na takovém mlatě mlátí se buď cepy, nebo v novější době i mlátičkou. Při mlácení velice často uvidíte »mužiky«, kterak v přestávce při »oddychu« posadí se do slámy, ukrotí cigaretu a beze strachu pokuřují, aniž by kdy vznikl požár. Z dýmek se tu vůbec nekouří, veliká většina obyvatelstva dýmku ani neviděla. »Starobrdjanci«, t. j. pravoslavní, modlíci se ještě dle starých obřadů, zřikají se kouření vůbec, a to z toho důvodu, že tabák byl jedinou květinou, která nesklonila svoji hlavičku při smrti Ježíše Krista, a proto považují tabák za něco nečistého. Holubi nechytají a nejí se zde zase proto, že Duch svatý byl ve způsobu holubice, a zajáci nemohou se jísti z toho důvodu, že mají psí tlapy a že rodí slepá mláďata. Pes, ten se vůbec jísti nemůže, poněvadž jest nečistý, sežere kde jaký odpad, protože mu málokdo dá něco k žrádlu. Právě tak, jak Rusové nenávidí a nejí psa i koně, nepožívají zase Tataři vepře. Zúčastnil jsem se také zabijačky, při níž není třeba mnoho lidí. Veliký vepř střelí se z pušky do hlavy, potom sedlák přiskočí, vrazí do něho nůž, aby mu vypustil krev. Po zabití vepř naloží se na sáně, zaveze k vodě, kde se slámou opálí, vykuchá a vyčistí, potom se zase zaveze domů, kde pověsí se ne jako u nás za nohy, nýbrž dá se mu mezi zuby kus dřeva, rypák se provazem stáhne tak, že na utvořené smyčce jest za hlavu zavěšen.

Typ ruského sibiřského mužika.

Sádlo se stáhne, rozkrájí na pláty, nasolí a uloží do beden (nevyškváří se), rovněž tak maso, které však naloží se ve škopku do slané vody. Vnitřnosti kromě střev rozsekají se na drobno, a nadívají se jimi koláče »pirogy«.

Tak pomalu ubíhala nám sibiřská zima, která letoš však proslulé, ale obávané níže, »soroka grádusů«, t. j. 40° R pod nulou, nedosáhla, avšak -30° R přece jen měla. Nadešel nám rok 1917, který přinesl s sebou velké změny nejenom v životě občanů ruských, nýbrž i v našem životě zajateckém. Státní ruský převrat odbyl se zde v Rubině tím, že byli občané svoláni na »volost«, kde jim byl přečten manifest, sděleno, co se stalo a jakou vládu mají nyní. Jinak zůstala vesnice úplně klidná a chudák starosta, jenž je negramotný, roznáší »soldátkám«, t. j. ženám, které mají muže na vojně, dopisy dále jako před tím. V každé ruce měl mezi prsty složenou některou partii dopisů, a když si to popletl, přišel k nám, abychom mu to přečetli a uspořádali.

Pro nás však převrat přinesl rušnější život

a zároveň počali jsme se domáhati svých nejenom zajateckých, nýbrž i lidských práv, z čehož vznikla nám několikrát rušná slovní potyčka s »gospodinem« Kulikovem, »pánem tajgy«. Bylo to někdy ke konci měsíce dubna r. 1917, kdy najednou objevila se v Rubině skupina našich kamarádů, která pracovala na řekách Četi a Čulymu, a nejenom že žádala, nýbrž i prováděla násilný odchod z prací a žádala o dopravení do »lágrů«, což se jim též za pomoci ruských vojáků, kteří byli sem z Mariinska narychlo posláni, podařilo. Naše malá skupina rubinská rozhodla se zůstatí ještě zde, ale ne však již na práci

✕

erární, nýbrž na výpomoc u sedláků, kteří nyní na jaře pracovní síly potřebují a také si nás skutečně ihned rozebrali. Tak dostal jsem se do 8 verst vzdálené odtud »děrevně« Bogdanovky k hospodáři Pavlu Štěpánoviči Šatovu, kde jsem však toho mnoho nepopracoval, jelikož jsem s »chazajnem« chodil na rybolov a do tajgy »honit samohonku« z režené mouky. Zde jsem byl do konce června, a když pak po bitvě u Zborova povolen byl »nábor« do českého vojska, odešel jsem s několika známými do Mariinska, kde byl náš »sběrný punkt« a kde prozatím zakončila se moje pout sibiřskou tajgou.

SIBIŘŠTÍ TATAŘI

ADOLF ZEMAN

Sibiřští Tataři jsou skupinou národů turkestanských, příbuzní s kmeny evropskými (okolo Kazaně, Astrachanu, na Krymu atd.) a kavkazskými. Tatar jest vůbec název nejasný, snad původu mongolského nebo mandžurského. Vlastní sibiřští Tataři, t. zv. Altajci, dělí se na celou řadu menších skupin s nejpodivnějšími jmény. Jsou soustředěni v západních krajích a jsou známi pod jmény: tobolští Tataři i sibiřští Bucharci v Tobolské býv. gubernii, barabinští Tataři v Kainskom újezdě, čulimsko-tomští v Mariinském újezdě, tomsko-kuzněčtí v Kuzněckém a Barnaulském újezdě, kteří jsou všichni musulmané, Černěvsi v Bijském újezdě, Telenti a Telenigiti tamže, Kumanděnci, Šorci a Lebedinci, Kyzilci v Ačinském újezdě, Aleganci a Se-

gaici v Minusinském kraji a Karagasi v Nižněudinském újezdě. Tatarů v tomské gubernii mluví v rodném jazyku 70%, rusky 30%. V ostatních krajích porušili se daleko méně. Nejméně ruskému vlivu podléhali ti, již žili v odlehlých krajích, na př. Minusinského újezdu, sídla to pozdějšího selského povstání proti Kolčakovi. Ve stepích těch žili pohromadě, udržující rodový způsob života a kočující s místa na místo jako za starých dob. Revoluce ovšem rušivě zasáhla i v jejich život, zachvátivši masy tatarského obyvatelstva silou ve svůj vír. Nejvíce podlehli ruskému živlu tobolští a čulimsko-tomští Tataři.

Za kolébku sibiřských Tatarů pokládá se pohorí Altaje. Severní z nich, t. zv. Černěvi

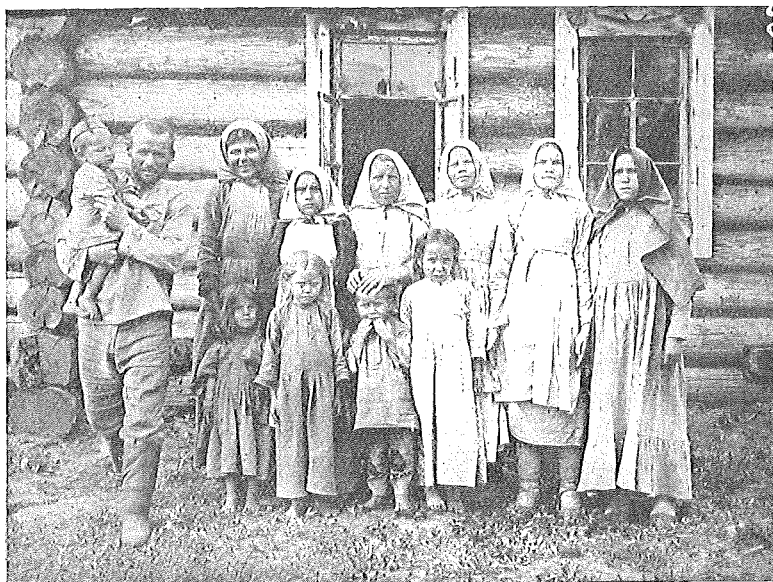

Tatarská vesnice u Omska.

Altajci pokládají se za starodávné obyvatele těchto čarokrásných horských míst. Jižní už podleli vlivu sousedních asijských kmenů a liší se značně od severních. Z úrodných dolin Altaje, vyznačujících se přírodními krásami, jež neustupují v ničem Švýcarsku a kráse Alp, kmeny ty rozšiřovaly se na severovýchod, kde setkaly se s Jenisejskými domorodci a Samojedy, a také na jih a jihovýchod, kde přišly ve styk s kmeny mongolskými. Nastávalo mísení se plemen, proces to příznačný vůbec v Rusku. Národy těchto krajů stále se měnily, bojovaly spolu neb se mísily,

dů a mongolských byků, t. zv. sarbyků. Větší část mongolských karavan, jdoucích do Sibiře, bývá provázena Telenginci a naši intendantí československé sibiřské armády dobře je znají. Některé tatarské kmeny, jako na př. tito Telenginci, Kačinci, Culymští Tataři atd. se téměř úplně porušili, mluví rusky, jsou pravoslavní, nenosí copů ani národního kroje, a jen tu a tam bydlí dosud v konických jurtách, užívajíce již většinou ruských, dřevěných stavení. Způsobem života neliší se od ruských mužiků.

Způsob hospodaření je primitivní, často

Tatarská rodina (6 žen).

a konec konců splyvaly mezi sebou a tvořily nové národy, z nichž nyní zůstaly pouze ubohé zbytky, jako jsou na př. jmenovaní T e l e n t i, kteří se úplně porušují. K Tatarům možno přičísti i Baškiry v počtu asi půl milionu, žijící hlavně na březích řeky Ufy a Bělé na rozhraní Asie a Evropy, na jih až k Orenburku. Baškiři stejně jako Tataři přijali islam někdy ve 14. století.

Telenginci, asi 5000 lidí, žijí kolem řeky Bii a Katuny, spravující se dvěma knížaty-zajsansy, kteří byli podřízeni správě Bijského újezda. Mezi nimi jsou majitelé (totiž byli do bolševického převratu) ohromných stád až do 2000 kusů dobytka, několika set velblou-

vzdělávají půdu ještě ručně, zvláštní motykou, zv. »obyl«. Ručním tímto zpracováním ovšem mnoho půdy neobdělají, za to ale ten kousek půdy zpracován jest neobyčejně pečlivě, téměř zahradnickým způsobem. Posečené obilí mlátí pomocí dubových holí nebo nechají chodit po něm v kruhu dobytek či koně. Je to obvyklý způsob mlácení obilí u kočovných národů asijských. Melou je teprve po předchozím upražení. Poslední dobou ovšem podobný způsob zužitkování plodin zachovává se pouze u zaostalých a oddálených kmenů tatarských. Tataři, žijící v blízkosti velkých měst, zvykají na evropský způsob hospodářství a přijímají pomalu

i kulturu. Tataři a Baškiři zejména v posledních letech projevují hojně nacionálního uvědomění a touhy po vlastní kultuře. Všude tam, kde žijí, mají hojně svých škol »mekteb«, a zejména v revoluci snahy jich vyvrcholily ve snaze po vytvoření samostatných republik »baškirské« a »tatarské«. Předáci jejich byli ve styku s našimi politiky v Sibiři, bohužel, plány jejich zhatila ničivá revoluce ruská a bolševický nápor na Sibiř. Effemerní »tatarské« republiky zmizely jako sen.

Všichni Tataři jsou mohamedáni. Některé kmeny zachovávají však ještě obyčejně šamenské. T e l e n g i t i na př. jako Mongolové nepohřbívají svých mrtvých do země, ale kladou je na povrch, při čemž hříšnost člověka odhaduje se dle toho, jak dlouho trup zůstane nedotčeným divokými psy, již jsou typickou součástí všech tatarských vesnic. Mrtvolu kladou na srub, zhotovený z tyčí, při čemž pod hlavu kladou mu sedlo s jeho koně a kolem předměty lovu, či řemesla, kterým se zabýval. Věří totiž, že i

v životě záhrobním člověk pokračuje ve svém životě, kterým žil na zemi. Proto i ženštiny provázejí do hrobů jejich šperky a stříbrné ozdoby, jimiž za živa se krášlily. Mrtvolu pak zavalí kameny nebo staví nad ni vysoký kurgan. Opodál místa pohřbení zakopávají věrného koně mrtvého muže. Některé kmeny mrtvolu spalují a pohřbívají do země pod vysoké mohyly — kurgany.

K čistě tatarským kmenům přimykají ještě kmeny potatarštělé, jako na př. část Jenisejců a Samojedů. Co bylo řečeno o Kirgizích, týká se i Tatarů a ostatních kočovných kmenů. Stále ubývání kočovných stepí, nutných pro kolonizaci, přinucuje je pomalu k změně způsobu života a k usedlému hospodářství. Tataři mají vlohy a stávají se z nich velmi dobří hospodáři, jsouce přístupni i jinak přijímání evropské kultury. Mnoho Tatarů věnuje se i řemeslu a obchodu s dobrým výsledkem. Ve městech tvoří i kulturní střediska a jejich národnostní i politické vědomí roste.

VZPOMÍNKY ZE ZAJETÍ V TOMSKU

FRANTIŠEK JAKUBSKÝ

V měsíci říjnu r. 1914 utvořil se v zajateckých táborech v Tomsku na Sibiři ze zajatců Čechů pěvecko-hudební kroužek, zásluhou pana hraběte Golowina, který byl t. č. hlavním funkcionářem tamního odboru ruského Červeného kříže. Tento funkcionář docílil u zajateckého velitelství toho, že byli všichni přihlásivši se dáni do gogolevské školy a utvořena z nich jedna samostatná rota. Od té doby nastal v této rotě život skutečně veselý a rušný, kdy bylo plno zpěvu, hudby a humoru, a též učení se ruskému jazyku.

Příčiněním téhož funkcionáře byly povoleny voj. velitelstvím zpěvní i hudební zkoušky mimo uvedenou zajateckou ubikaci, ve které pro malý prostor bylo nemůžno zkoušky prováděti, a tak k tomu účelu určena budova bezplatné bibliotéky, ve které byl pro nácvik zpěvu i hudby vhodný sál. Úkolem tohoto kroužku bylo nacvičiti sbory a skladby české, slovácké i ruské a pořádáním pěvecko-hudebních akademií přispěti tak finančně ruskému Červenému kříži.

K těmto zkouškám nám byl velitelem našeho zajateckého oddílu vyměřen a stanoven určitý čas, který se přesně musel dodržeti. Jednou se však stalo, že z takové zkoušky jsme se vraceli asi o 10 minut později. Za toto provinění byl celé naší rotě (praporčíkem T.) velitelem našeho zaj. odd. určen trest 2 dní vězení. Ve škole však k odpykání trestu nebylo místnosti, a tak se pan praporčík rozhodl, abychom tento určený trest odpykávali vždy po 2 na školním záchodku. Tento trest byl první dvojicí nastoupen, ale když si tato trest odpykala, byl dalším trest zrušen, protože se to zatím hrabě G. dově-

děl a ihned zakročil u voj. velitelství. Určený trest by býval vyžadoval 120 dní, čímž by naše práce byla bývala znemožněna, což bylo také asi přáním našeho praporčíka T. Po tomto intermezzu začala pilná příprava a každý hleděl co nejlépe splniti na něho vznesený úkol, aby českým zpěvem a hudbou přispěl k sblížení dvou slovanských národů, neboť až do té doby ruské obyvatelstvo nevědělo skoro nic o našem národě. K tomu přispěli hlavně naši čeští důstojníci, kteří v tamním denním listě »Sibirskaja žizň« uveřejňovali články o historii našeho národa a o našem životě, čímž ruská veřejnost se konečně o nás dovídala. Tím učinili mnoho dobrého pro naši věc.

Vbrzku bylo nacvičeno dosti vhodných čísel a uspořádáno několik slavnostních večerů v měsících zimních r. 1914-15, které ruskému Červenému kříži značně finančně prospěly. Na těchto večerech nevystupovali jsme v ošumělém austrijském mundúru, nýbrž byl nám zhotoven úbor, sestávající z bílé košilky, modrých kalhot a červené úzké vestičky s modrou vázankou.

Ale naše účinkování ve prospěch ruského Červeného kříže nelíbilo se mnoha zajatým důstojníkům-austrijským, také i některým Čechům, kteří se však v zajetí k české národnosti nehlásili a jeden z těchto snažil se dostat seznam našeho kroužku, aby mohl věrně Austrii sdělit jména nás zrádců, kteří se touto dobrou prací provinili. Tito »austrijsko-oficéři« z velkého tábora měli tehdy více volného pohybu v městě nežli my a naši důstojníci, kteří byli přihlášení do »Družiny«, protože velitelem velkého tábora byl ruský důstojník smýšlení germanofilského.

Uspořádané námi koncerty byly vždy velmi hojně navštíveny. V tom čase přišel do Tomsku jakýsi konsul z neutrálního státu a rozdával peněžité dary zajatcům. Naši rotě nedostalo se ani kopejky. Krátce nato opět navštívila všechny tábory v Tomsku zástupkyně rakouského Červeného kříže a také rozdávala peněžitou podporu. Tato byla již předem vyrozuměna ve velkém důstojnickém táboře o naší zrádné akci a k nám nepřišla. Přes to však se stalo některým upřímným Čechům, kteří byli v jiných ubikacích, že od ní dar dostali, ale většinou jej ihned společně »České družině« na frontu odeslali. Dověděvše se o tomto těžkém provinění páni ofi-

jateckých záležitostí, byli jsme povoláni na místo nich do této kanceláře zprvu 3 Češi, a po odchodu zmíněných Poláků a Rusinů ještě 6 Čechů. Tou dobou bylo v této kanceláři mnoho práce, takže každý z nás byl důkladně zapřažen.

V této době přicházelo mnoho zajateckých transportů do Tomsku, a jelikož nebylo v táborech místa, byli zajatci opět odesíláni na polní práce do vesnic, do uhelných dolů a na Murmaňskou železnou dráhu. Pro toto přesunování zajatců byla velmi ztížena evidence zajatců, a bylo třeba svědomité práce v kanceláři, aby byl získán správný přehled, kde který zajatec se nachází.

Zákoutí v Tomsku.

céři z lágru, začali ihned pátrati po těch, kteří »rakouskými« penězi se odvážili podporovati velezrádce na frontě. V měsíci dubnu 1915 se naše rota rozešla, a tak zbyly každému jen pěkné vzpomínky na družný a veselý život, kde i na ruské půdě jsme byli pronásledováni našimi nepřáteli.

U vojenského velitelství v Tomsku byli zaměstnáni v roce 1915 v zajateckém oddělení zajatci, většinou Poláci a též Rusin. Jelikož však docházely se strany zajatců stížnosti na nedbalé a zdlouhavé vyřizování za-

Ke konci roku 1915 oznámil tomský poštovní úřad zajateckému velitelství, že se na poště nachází přes 2000 pošt. zásilek (balíků), které nemohly býti doručeny, a tak mi bylo nařízeno odebrati se na poštu a věc vyšetřiti.

Když jsem přišel na poštu a porovnal některé ty zásilky (adresy) s odeslanou nám (kanceláři) poštou obsilkou, tu jsem u každé shledal, že jest chybně opsaná. Neznalost latinského písma to zaviňovala. Velitel mi nařídil, abych denně docházel na poštu a tam zjistil a opsal správně jména ze zásilek,

což jsem v několika dnech vykonal. Porovnáním tohoto seznamu se spisy v kanceláři bylo zjištěno, že se všichni adresáti v Tomsku nacházejí neb dříve nacházeli, a tak se těm tou dobou v Tomsku se ještě nacházejícím ihned zásilky začaly doručovati, a těm, kteří byli z Tomska odtransportováni, se jejich zásilky s přesným udáním jejich adresy odesílaly. To muselo býti podniknuto i s došlými peněžními poukázkami.

Nejhorší práce byla však s korespondencí, které se tam nahromadilo asi 200.000 kusů, nejen naší, ale i ruské z Německa a z Rakouska, a tak bylo třeba rozříditi i ruskou, což vyžadovalo delší doby. Tato korespondence byla pro celou Tomskou gubernii.

Dříve nemohl dostati žádný ze zajatců ani zásilky, ani peněz, ani zprávy z domova, a teprve naším přičiněním dostalo se nejen zajatcům jejich majetku, ale i Rusům zprávy od jejich milých ze zajetí. Věděli jsme, že touto prací nejen zajatcům, ale i ruským zemljákům, majícím v Rakousku i v Německu syny, uděláme mnoho radosti, a pracovali jsme proto horečně. Že to byla práce nemalá,

možno posouditi z toho, že při takové spoustě lístků muselo býti hledáno každé jednotlivé jméno adresáta ve spisku, a tak dle záznamu každý tento lístek odeslán.

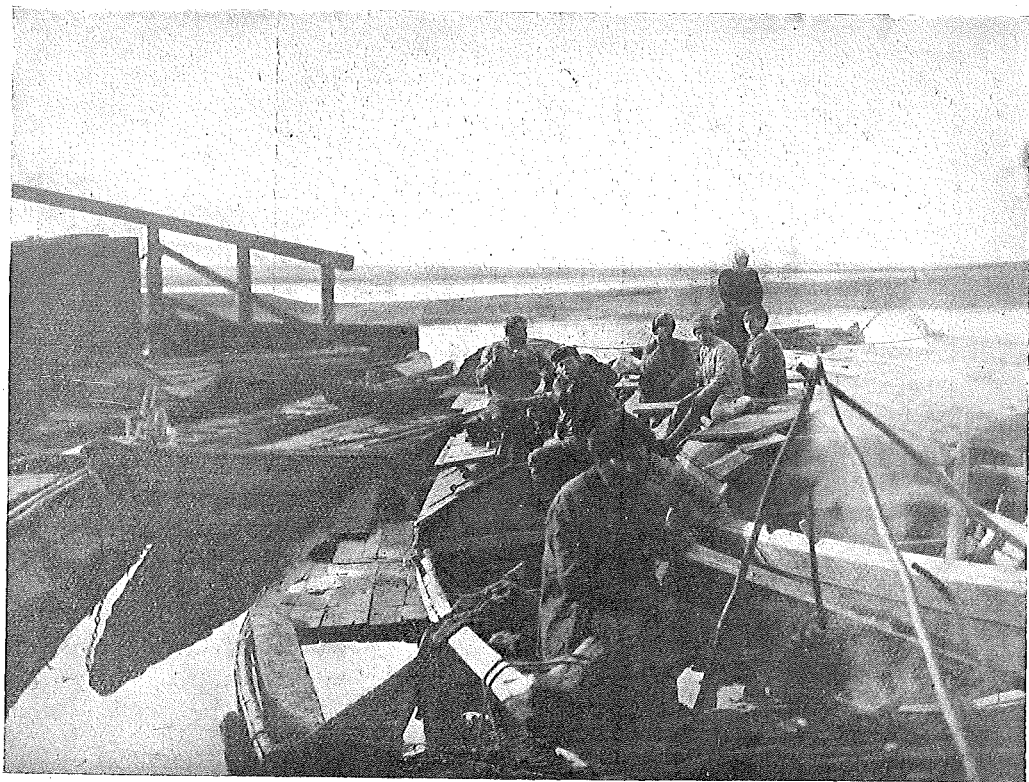
Tím, že jsme byli v této kanceláři, byli jsme také i s našimi hochy, kteří dříve odešli z našeho kraje do »České družiny«, stále ve spojení a zasilali jsme jim jejich korespondenci. Později se přihlásivším do »České družiny«, nevedlo se již tak dobře, neboť byli dlouho úmyslně drženi v zajateckém táboru a po odpráve jejich se tvrdilo, že na místo do »Družiny« zavezli je do uhelných dolů, a tak se každý zdráhal v tom čase se přihlásiti.

V roce 1917 v měsíci červenci sdělil nám písemně br. poručík Koubek, že k nám zajede jako emisar a vykoná nábor, a proto jsme se chopili s radostí práce a konali jsme vše potřebné, aby tato akce dopadla co nejlépe. Sezvali jsme dle našich spisů, v kanceláři se nacházejících, všechny Čechy a Slováky z města a okolí na den nám určený na sokolské cvičiště v Tomsku k přednášce o »České družině« a našem odboji. (O náboru jsme se

však v oběžníku nezmínili, znajíce dobře některé hochy, že by se tím mohla tato akce pokaziti a návštěva by byla malá.)

V určený den dostavilo se ke schůzi skutečně mnoho našich krajanů a po sdělení účelu příjezdu bra por. Koubka jako emisara, počaly se tvořiti z přítomných tři skupiny, a to: první — z těch, kteří byli rozhodnuti ihned odejeti do armády, druhá — kteří slibovali, že přijedou, až budou vyzváni a — třetí — která byla největší a z které se počali pomaloučku někteří vytráceti, to byli ti

nerozhodní, co se báli o svůj krk a také i mnoho takových, kteří posud nevěřili v osvobození našeho národa. I zde ukázala se činnost naší kanceláře při obtížné náborové akci emisara dosti prospěšná. Po několika dnech většina nás z kanceláře odjžděla s ostatními přihlášenými ke Kijevu, a odtud do Borispolu, kde jsouce rozříděni k plukům II. divise, jsme se rozešli, a tam nastával nám ten nejkrásnější družný život s cílem pevným každého z nás, přispěti k osvobození svého národa.

V tomském přístavě.

Tomsk.

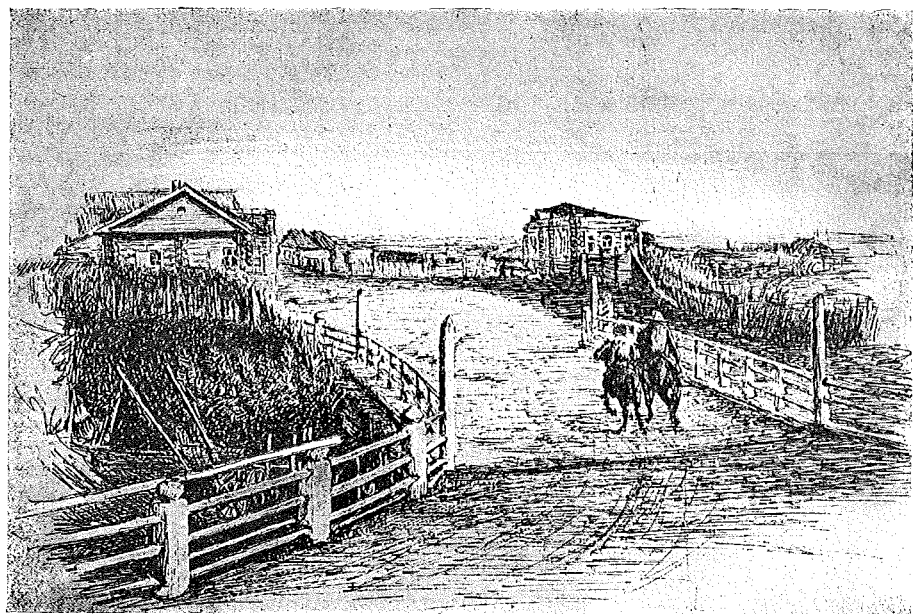
V BEREZOVCE

KAREL HAJNÝ

Jedním z největších táborů zabajkalských byla Berezovka, několik verst od Verchně-Udinska, ležícího na řece Selenze. Verchně-Udinsk, na rozdíl od Nižně-Udinska v irkutské gubernii, leží na stoku řeky Udy a Selengy v Zabajkalí a je důležitou stanicí na sibiřské magistrále. Byl založen v r. 1688, a sem sbíhal se hlavně obchod z Číny po řece Selenze přes Troickosavsk. Město mělo do války asi 800 obyvatel, za občanské války však počet obyvatelstva znamenitě vyrostl běženci před bolševiky.

Berezovka byl ohromný barákový tábor, ležící v dolině. Kol do kola stráně byly porostlé lesy, nejvíce borovými. Tábor ten vznikl již v rusko-japonské válce a byli zde drženi japonští zajatci i ruské vojsko. V tomto táboru umístěno bylo v letech světové

války na 25.000 zajatců, hlavně Němců, Maďarů a Turků, kteří byli pak vysíláni odtud do táborů jiných nebo na práce. V táboře pak zůstali většinou jen důstojníci, kteří měli své vlastní baráky, spousta šikovatelů a jednoráčků. Byl to tábor čistě rakousko-německý. Všude vládla němčina a rakouští důstojníci tu vládli neomezeně. Měls dojem, že jsi někde v rakouském vojenském lágru. Snad proto také vládl tu poměrně pořádek jak v ubytování, tak ve stravě i v ohledech zdravotních. Snad v žádném lágru v Rusku nebylo tak na př. postaráno o zajatce jako zde, zejména pohodlnými lázněmi a prádelnami. V barákách udržován pořádek, topilo se dost a svítlo se dokonce elektřinou. Ony známé bludičky — malé knůtky, zastrkané do oleje v různých krabicích a lahvičkách,

Vjezd do ruské vesnice v západní Sibiři.

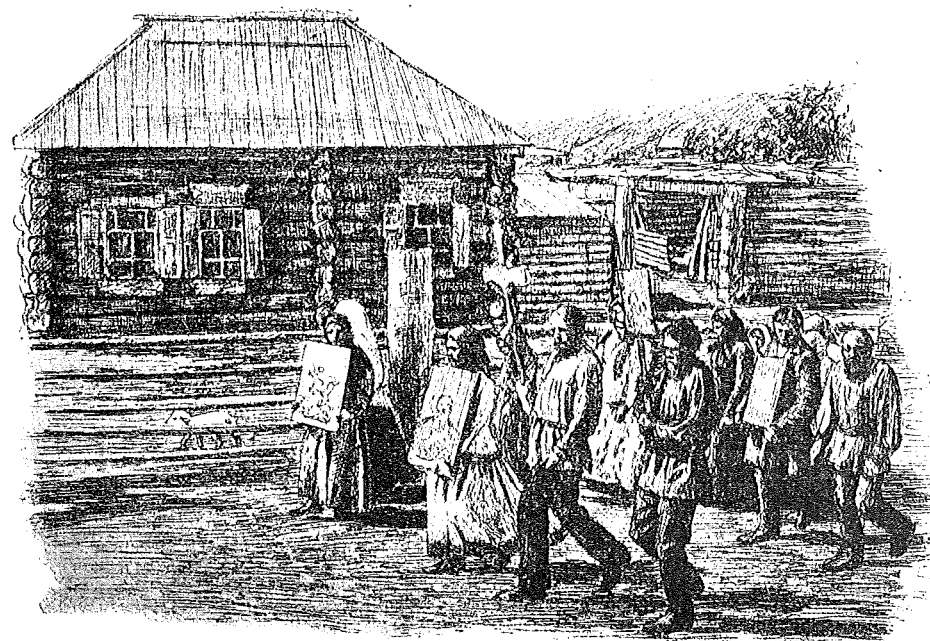
jimiž si zajatci svítivali — zde byly neznámy.

Jak jsem již řekl, Berezovka byla táborem německo-maďarským. Tento živel měl tu pravé eldorado jednak proto, že gubernátorem v Zabajkalí byl patrně německý ruský generál Pilz, ale jednak i proto, že Němci osvědčili i zde svůj výborný organizační talent a smysl pro disciplínu. V tom ohledu nutno přiznat, že Němci, zejména říšští, uchovali si tento smysl pro pořádek a čistotu i v zajetí. A proto uchránili se daleko více proti epidemiím, na rozdíl od mnohých národů neněmeckých, zejména Rumunů, Poláků atd. My Češi jsme je následovali a zejména v barácích, kde jsme si sami ukládali vlastní disciplínu a dbali o čistotu a pořádek, předešli jsme větší úmrtnosti.

O Němce v Berezovce bylo postaráno ve všech směrech. V ohledu materiálním i duševním. Byli podporováni i Červeným křížem, takže nikdy netrpěli nouzí i v penězích. měli svou bohatou knihovnu a žili společensky, pořádali koncerty, zábavy atd. Berezovka je snad jediný lágr, který se dožil vlastní pěkné publikace. Je to známá kniha dra Václ. N a j b r t a »Berezovka«, vydaná »Památníkem odboje«, v níž čtenáři dočtou se mnoha podrobností a získají přesného obrazu o životě v tomto lágru.

Revoluční hnutí v Berezovce přirozeně nemělo na různých ustláno. V tom ohledu práce v berezovském lágru byla mnohem těžší než jinde. Čechoslováků bylo málo, mezi nimi hodně vlažných a typických Austrijáků, ale i zavilých nepřátel každého osvobozujícího hnutí. Teprve poznenáhlu sílily naše řady, když noví a noví zajatci přijížděli do lágru, mezi nimi i Češi a Slováci, které sem stahovali z okolních zajateckých středisk. Sympatií přirozeně jsme neměli a oddělovali se ostře od německo-maďarské většiny zajatecké. Spíše jsme našli porozumění u Turků a zejména Arménů. Během doby byli jsme soustředěni v jeden barák a začali jsme žít intenzivněji. Naše organizace — většinou jednoroční dobrovolníci — začala se prohlubovat, pořádaly se přednášky, různé večírky, hrálo se divadlo atd. Že nechyběl ani orchestr a sokolské cvičení, je samozřejmo.

Revoluce přinesla nám sice uvolnění, ale porozumění u Rusů nutno bylo teprve získati. Celkem mohlo tu být na 400 Čechů, Slováků jen nepatrný počet. Prvý transport dobrovolců odejel v červenci r. 1917. Bylo jich 180. Část přihlášených odejela dříve, nemohouc se dočkat, na práce do různých končin. Později následovaly malé transporty dobrovolců, takže celkem lágr Berezovka dala československé armádě asi 250 dobrovolců

Vesnické procesí v tomské gubernii.

V PĚTUCHOVĚ

ŠURA TOMÁŠTIK

Malé městečko při omské železniční dráze v gubernii Tobolské, zbavené výhod a krás moderních staveb. Malá továrna. Okolí — nepřehledná rovina, místy březový háj, zapomenutý, smutný. Nic, co by poutalo.

Skoro stovka zajatců, většinou slovan-
ských národností, pracuje v továrně, ve mlý-
ně, u sedláků. Několik uvědomělých našinců
stává se členy zajatecké organizace, která
má propagovat odboj proti černožluté
monarchii, časem organizace mohutní, počet
členstva dostupuje číslu 73. Většina tedy po-
chopila svoji povinnost. 68 chlapců zachvá-
ceno touhou bránit se všemi silami a pro-
středky proti hrozícímu trvalému porobení a
znenáhle mu vyhubení svého národa, přihlá-
silo se postupně do vojska.

Někteří jednotlivci zůstali však mimo or-
ganisaci buď ze strachu nebo zbabělosti, kte-
rou bylo přece tak snadné skrýti za různé
výmluvy (přísaha složená Rakousku, »my to
nevytrhneme« a pod.). Částečně také zle pů-
sobilo všeobecné nepochopení pro naši myš-
lenku u vlivných ruských činitelů, kteří hle-
děli zajatce co nejvíce pro svůj vlastní pro-
spěch využít. A tak několik slabochů od-
mítlo plnit příkazy, dané historickým a myš-
lenkovým vývojem a necítilo, že jsou suchou
větví na těle národa, poněvadž pochybují,
že snad přece jednou se podaří roztrhnouti
staletá pouta, jimiž národ otrocky jest
k Vidni přikován.

Nicméně, členů v organizaci znenáhla
avšak jistě přibývá. Bylo tomu tak všude a
tím nepatrné ve svém počátku hnutí zajatců
českoslov. na Rusi nabylo neobyčejně ži-
velní síly. Avšak přibývá i překážek našemu

hnutí. Závod, pracující na obranu, zaměstná-
val několik »na slovo vzatých nepostrádatel-
ných odborníků«, neboť »Čechi, sukiny děti,
vso znajut... Och, umnyj narod...« Tak
hospodářský příručí jest jedním z nejzručněj-
ších soustružníků, hudebník pracuje jako slé-
vač a jeho odchodem byl by prý závod citel-
ně poškozen, malíř a drogistu spolurozhodují
o tom, zda vyrobené bomby jsou způsobilé
k používání na frontě. Každý téměř začal
»černou rabotou«, prošel všemi obory práce,
až se stal »nenahraditelným odborníkem«.
Není proto divu, že upadli emisari, por.
Vondřich, ppor. Gibiš a špkt. Blažek v ne-
milost u ředitele; nepomohla jim ani spousta
fotografických snímků, představujících život
našich vojáků v Pinských bolotách, aby byl
ředitel přesvědčen o tom, že naše místo jest
především na frontě.

Scházíme a radíme se navzájem. Kri-
si »Kijev—Petrohrad« prožíváme sice celkem
klidně, přece však nesvornost ve vlastních
řadách zle na některého slabocha působí,
ovšem k velké radosti austrofilů. Rozčilené
psaní »Čechoslovana« nenese dobrého ovo-
ce, počáteční radost z příjezdu Dürichova
mění se později v jakýsi odpor k němu a or-
ganisace písemným projevem staví se bez-
výhradně za T. G. Masaryka, kterého uzná-
vá za svého vůdce a jemuž všichni členové
organizace bezpodmínečně věří.

V prvních měsících r. 1917 tvoří se těžká
atmosféra. Revoluce následuje. Radost. Nově
založený »Sjezd svobodných obyvatelů« ne-
obejde se bez nás, neboť soběstačnost rus-
kých »obyvatelů« jest naprosto nedostateč-
ná; nedovedou se rychle a předčasně rozpla-
menití, práce však a zodpovědnost není jim

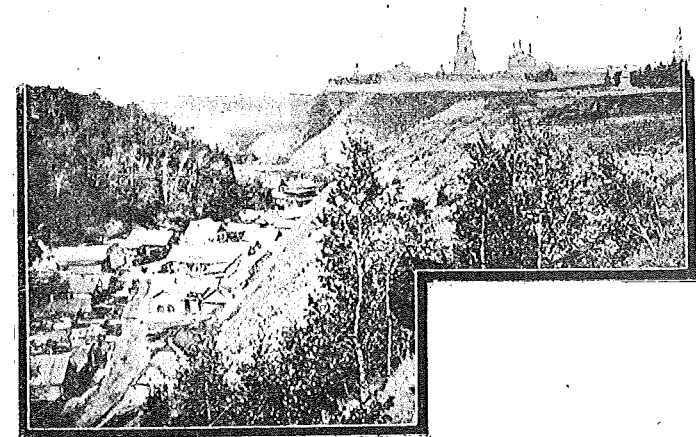
vlastní. »Metingy« a schůze neberou konce,
na frontu však nikdo nemyslí; jakoby jim
byla připomínána zbytečná, hloupá historie.
Nesmyslné choutky, návrhy do směšnosti a
na konec kolosální nic — to jest předmět
všech schůzí. Vidíme a cítíme jasně, jak pře-
vaha ruské inteligence pohodlně čeká, ne-
stará se postřehnouti situaci a nedovede,
nebo nechce jí v prospěch národa využít.
Účast Čechů-zajatců jest pak všude nezbyt-
ná. Naši umělci dovedou přece nejlépe vy-
zdobití sál pro slavnost; při naší hudbě se to
znamenitě křepčí...

Prožíváme dobu, v níž lhostejnost k fron-
tovým událostem přinesla tolik hoře. Revo-
luce neudělala obyvatelstvo revolučním. Tlu-
mená k nám nenávisť neutuchá a není nikoho,
kdo by se nás zastal. Peníze, mnohdy těžce
vydělané, jsme nuceni skrývat, aby nám ne-
byly zabaveny, součástky civilního oděvu
uschováváme v psích boudách, kanálech a
pod. Ač máme upřímnější radost z revoluce
nežli mnozí občané ruští, snahy naše nesetká-
vají se s pochopením. Přihlášení do vojska
chlapci nejsou povoláni, naopak ještě svobo-
da omezena. Vznikají různé domněnky, ná-
pady, nejistota. Přes to zasíláme předsedovi
Gosudarstvennoj dumy Mich. Vladimiroviču

Rodziankovi pozdravný dopis, který otištěn
byl v časopise »Otečestvennyje Vedomosti«.

Přišel Zborov. Bylo nezvratně dokázáno,
že českoslovenští vojáci chápou se vážně re-
volučního boje. Do Pětuchova přišli na zo-
tavenou bři od 3. pl. »Jana Žižky z Trocno-
va«: Nekvasil, Šimůnek, Žalud a Matějka.
Vítězství u Zborova bylo výzvou prozatímní
vládě, aby vstup do vojska podporovala.
V krátké době přicházejí příznivější nám na-
řízení, na základě kterých stáváme se opět
volnějším. »Austrijáci« pozbývají půdu a
jsou plni různých obav. Organizace stoupá
v ceně, váhající dosud se kvapně přihlašují
za členy. Konečně přijíždí emisari, štkp. Bla-
žek, po jehož intervenci u vojenského náčel-
níka v Petropavlovsku odjíždí do vojska 1.
skupina přihlášených, brzy po ní druhá.
S chutí opouštějí chlapci svá zaměstnání a
jak dělník, rolník, tak i řemeslník a úředník,
svorně jdou plnit svoji národní povinnost.

Organizace zajatců Čechů a Slováků v Pě-
tuchově, čítající nejvíce 73, s odbočkami 123
členů (z toho 1 Srb, 2 Poláci a 2 Němci),
dala armádě 68, s odbočkami 98 vojáků. Od-
bočky byly v Michailovce, 12 verst a v Len-
žarce, 30 verst vzdálené. Mimo organizace
setrvalo 15 Čechů.

Tobolsk.

(V ITALII)

ZE SRBSKÉHO ZAJETÍ DO ZAJETÍ ITALSKÉHO A PAK DO FRANCKIE

JAKUB HALADA

Opustivše za hřmění děl a hukotu aeroplanů dne 2. listopadu 1915 Kruševac, došli jsme po hrozných útrapách přes Kušumliji, Kosovo, Příkladinu, Prizren, Debar, Strugu na Ochridském jezeře, Elbasan, Tirano, Drač a Kavaju dne 14. prosince území, obsazeného italským vojskem. Hranicí byla řeka Semeni, přes níž nás již převáželi Italové. Doprovázely nás však stále ještě srbské strážce a byli jsme tudíž dosud pod srbským komandem.

Nedaleko řeky bylo městečko Fjerja, proměněné tou dobou ve vojenský tábor italský. Ve městě bylo nám možno koupiti si různé věci k jídlu, pokud oyšem byly peníze. Platily však jen turecké a italské.

Ve městě nezdrželi jsme se dlouho. Přebrodivše se nedaleko města menšími močály, dostihli jsme pak skoro po celodenním pochodu řeky Vojusy, kde teprve »úředně« přebírali Italové rakouské zajatce ze Srbska. Poněvadž přebírali denně vždy jen určitý počet, museli ostatní čekati na břehu, pokud na ně nedošla řada. Tak se stalo, že stále na břehu sedělo či stálo několik tisíc lidí, kteří toužebně upírali zraky svoje na druhou stranu řeky jako na zemi zaslíbenou. A jak by ne! Zde bez přístřeší, téměř bez jídla ležela vyhublá těla na mokré zemi, kdežto ti, kteří se dostali již za řeku, jistě jsou lépe ošetřeni.

V deštivém počasí lidé houfně umírali, ale nebylo nikoho, kdo by je pochovával. Jednou přišli sice nějací Albánci s motykami a lopatami, abychom vykopali hroby a pohřbili svoje mrtvé druhy, ale kdo mohl, před nimi utekl, poněvadž každý byl rád, jak se říká,

že sám stál na nohou. A tak došlo na ty nejbídnější, kteří utéci nemohli.

Zde na onom hrozném místě musela čekati naše četa plných 10 dní. Sice v té době měla býti již asi dvakráte převezena, ale vždy pro velikou vodu v řece k převozu nedošlo.

Konečně na Štědrý den dostalo se i naší četě vykoupení. Časně ráno bylo nám oznámeno, že první budeme dnes převezeni. Ani jsme tomu již nechtěli věřiti, leč k převozu přece došlo. Nedovede nikdo pochopiti, jak blaze bylo v srdcích našich, když nastupovali jsme na italský ponton. Cítili jsme, že jsme zachráněni, octnuvše se v rukou Italů.

Asi po hodinovém pak pochodu přišli jsme do vesnice, v níž měli Italové svá skladiště. Zde, skoro po 2 měsících, dostali jsme zase teplé jídlo. Každý ihned okřál, a nebýti zubožených našich těl, rozbitého oděvu a divokého vzezření, ani bych už nebyl věřil tomu, co za právě prošlé dva měsíce bylo nám zakusiti.

Zůstali jsme zde přes noc na jakési stráni v olivovém háji, a v myšlenkách na lepší časy usínali jsme opět po dlouhé době klidně pod teplým jižním nebem. Druhého dne po snídani vydali jsme se na další cestu, abychom došli cíle svého putování — Valony. Cestou potkávali jsme stále transporty italského vojska. Podívovali jsme se krásnému vzezření jejich, kdežto oni naopak žasli nad zbědovaným stavem našim. Některý voják byl jat i útrpností a hodil nám kus chleba, o nějž rváli jsme se jako hladoví psi o kost.

Cesta, vedoucí do Valony, byla vroubena

olivovým stromořadím neb i olivovými háji a při zbědovaném našem stavu nám dosti rychle ubíhala. K večeru octli jsme se na návrší, pod nímž přímo ležela Valona. Pohled na město byl odtud čarokrásný. Štíhlé minarety připadaly mi však jako prsty ruky, zvednuté k přísaze, svolávající trest boží na ty, kteří způsobili onu bídu, jež právě mimo ně se ubírala v nejhroznější své podobě.

Než jsme přešli město, setmělo se. Přes noc zůstali jsme na břehu mořském. Na nedaleké hladině vodní bylo zřítí jakési tmavé silhuety, na nichž zářila světla. Byly to lodi, které čekaly, aby odvezly ty, kteří šťastně

bízelo nás kupředu. Pořádek, pojem to cestou přes Albanii úplně neznámý, zavedli rázem hned při vstupu na loď. Odpočítávali »desítky«, které dostaly mísu na jídlo a hned se šlo pro oběd. Teprve po obědě jsem viděl, že jsem se octl až někde dole v lodi, a to přímo pod otvorem v palubě, jímž bylo do lodi spouštěno nebo z ní vytahováno zboží.

Večer chystala se pak naše »Indiana« na cestu. Zarachótily řetězy, zdvihly se kotvy, a již jen temný hukot lodního šroubu dával nám znáti, že jedeme. Noc uběhla klidně. Ráno už rýsovaly se na obzoru obrysy břehů italských.

Přístav Valona, kde byli nalodováni srbsí zajatci.

prošli divokými a nehostinnými roklinami albánskými.

Tu noc opět každý klidněji usínal, třebaže nocleh na mokrému písku mořském nebyl příliš vábný. Ráno, sotvaže se rozednilo, byl každý na nohou. Čekali jsme netrpělivě, brzo-li budeme naloděni. Asi k desáté hodině přijel od jedné lodi ke břehu, na němž byl zhotoven dřevěný můstek, motorový člun, a již hrnuly se první zástupy do něho. Sotva člun odrazil od břehu, již tu byl druhý, a tak v krátké době došlo i na mne.

Loď byla pro mne něčím dosud neznámým. Znal jsem ji jen z popisu, a proto nevěděl jsem, nač se mám nejdříve dívat. Ale Italové nedali dlouho uvažovati. Jejich »avantik« po-

Zastávka byla v Reggio. Loď přibírala zásoby uhlí, nakládalo se maso, a proto tušili jsme, že pojedeme dále. Z lodi bylo viděti na protějším břehu ostrova Sicilie město Messinu. Četné rozvaliny upomínaly dosud na hrůzy, jež několik let před tím prožili její obyvatelé za velikého zemětřesení.

Z Reggio odjeli jsme večer. Ráno minuli jsme ostrovy Liparské s dýmající sopkou Stromboli a pak dále byla už jen nepřehledná hladina vodní. Život na lodi byl nudný, Namačkání jsme byli jako slanečci a konečně každý byl rád, že sedí nebo leží. Jen jídlo vneslo mezi nás jakýsi ruch. Jídlo bylo ucházející, ale na naše vyhladovělé žaludky byli bychom toho snědli třikrát tolik. Proto ně-

kteří, aby si pomohli k »repete«, vyšplhali se po sloupích v lodi až nahoru na palubu a odtud do kuchyně už byl jen skok. Když to však zpozorovali Italové, pomohli si krátce. Vzali hadici a odvážlivce, lezoucího vzhůru, prostě vodou postříkali. Že při tom utrpěli i nevinní, netřeba podotýkati.

Po pětidenním pobytu na lodi dojeli jsme dne 31. prosince 1915 k jakési pevnině, nám všem neznámé. Bylo právě poledne, kdy začalo vyloďování. Brzy octli jsme se všichni na pustém břehu mořském, na němž o životě lidském nebylo ani potuchy. Pouze před námi v dáli bylo znáti tmavé obrysy břehu moř-

pro 5 osob. Podobné stany byly už postaveny stranou od nás na návrší. Bylo nám řečeno, že v nich jsou též zajatci, kteří přijeli jinou lodí před námi, ale abychom k nim nechodili, že prý mezi nimi řádí zlá, nakažlivá nemoc. Zákaz nebyl však nic platný, protože o jeho plnění nikdo se nestaral a brzy nato bylo viděti, jak odtamtud k nám a pak i od nás k nim přebíhají jednotlivé osoby.

Stravu po 2 dny dostávali jsme s lodi, která stále opodál břehu ještě kotvila. Když loď odjela, dovážely se k nám s druhého konce ostrůvku masité konzervy a chléb neb suchary. Z velikého hladu někteří si kon-

Asinara s přístavem.

ského s bílými skvrnami, jistě to domy lidskými. Tušili jsme, že jsme na nějakém ostrově. Teprve později jsem zvěděl, že je to ostrov Asinara při severozápadním cípu Sardinie, měřící dle »Malého slovníku naučného« od Kočího 102 km² a obývaný asi 300 obyvateli, hlavně pastevcí a rybáři.

Co zde bude s námi, nikdo nevěděl. Nikdo k nám také týž den již nepřišel a proto nebylo divu, že ozývaly se hlasy, které prorochovaly, že nás sem zavezli proto, abychom zde bídně zahynuli. Těžko bylo takové názory vyvracet.

Druhého dne dostali jsme tak zvané »celty«, abychom si z nich postavili stany, vždy

servy ani neohřáli, nýbrž pojídali je hned studené, a to byla na zesláblé žaludky naše zkáza. Všim tím, jakož i následkem prožitých útrap lidé houfně umírali, takže zřízena byla četa »hrobařů«, která po celý den stále pochovávala. Koho pochovávají, o to se nikdo nestaral, a neměl-li mrtvý náhodou při sobě známého, dodnes jeho příbuzní nevědí ničeho bližšího o jeho smrti.

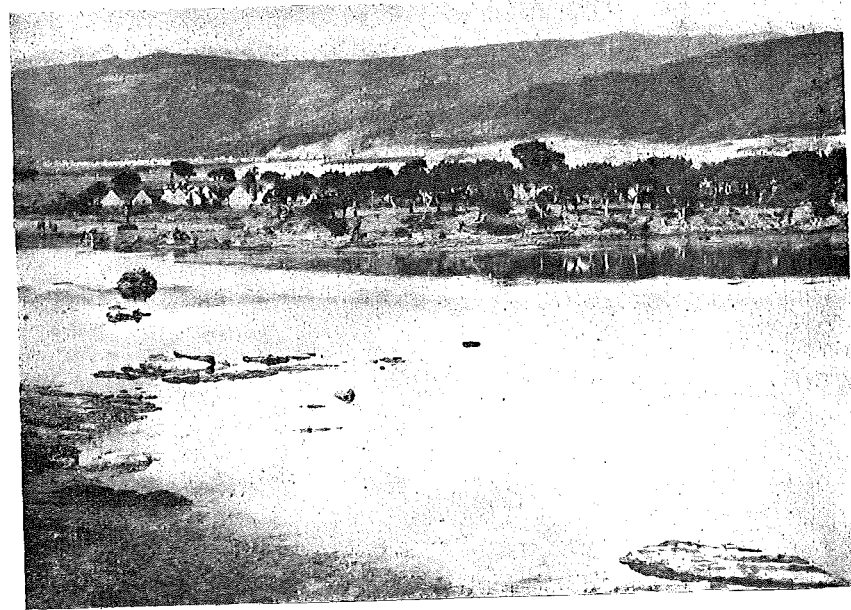
Později dostavily se kuchyně, a místo konzerv dostávali jsme teplé jídlo. Masová polévka, rýže neb makarony byl náš jídelní lístek. Nejraději měl jsem pátek. Byl sice půst, ale místo masité polévky a porce masa dostávali jsme porce husté rýže neb makaro-

nů a kousek sýra, takže každý se více najedl, než v jiný den. Chléb snědla většina náraz. Do druhého dne pak ovšem byli bez něho. Sotvaže jsme se trochu zasytili, už začala sháňka po kouření. Mnozí dávali i oběd za trochu tabáku, který si šťastnější, dostavší z domova již peníze, mohli koupiti. Tehdy jsem seznal zlozvyk kouření. Těm, kteří říkají, že na vojně musel každý kouřiti, připomínám, že já na vojně vůbec nekouřil a dodnes nekouřím.

Vyzáblá naše těla potřebovala však více stravy, nežli jsme dostávali. Byli jsme stále při velké chuti k jídlu, krátce řečeno, měli

dílo se občas jen s konvemi pro vodu do vzdálené studně nebo do lesa na dříví. Lesy tamní však našim lesům vůbec nebyly podobny. Byly to jen stráně, porostlé nevysokými zeravy, které se podobaly thuji, rostoucí u nás pro okrasu na hřbitovech.

Asi po dvouměsíčním pobytu v tomto táboře, zvaném »Fornelli«, po lékařské prohlídce, dostal jsem se do jiného tábora, asi dvě hodiny cesty vzdáleného, jehož jméno bylo »Tamburino«. Byl jsem tomu velmi povděčen, poněvadž v táboře »Fornelli« nebyl mi život pranic příjemný. Naši páni šikovatelé, kteří se stali veliteli táborů, tím i neob-

Zajatecké stany v Campo Perdu.

jsme hlad. Z toho důvodu chodili jsme někteří po odlivu moře na šneky, které jsme pak po ponoření do vařící vody prostě dřívkem z ulit vybírali a pojídali, nebo jiní v moři lovili medusy a ty pak rozvařovali na ohni na způsob husté kaše. Občas přinesl někdo i mořského ježka, neb jiné zvíře mořské. Co bylo živé, vše se snědlo.

Asi po měsíci, když úmrtnost trochu pomínula, byli jsme převlečeni do nových šatů italských, vydesinfikováni a za tábor vyhlédnuto jiné místo, Bylo toho nejvýš třeba, protože vši nás hrozně sužovaly.

Jinak v táboře byl život jednotvárný. Cho-

mezenými pány nad námi plebejci, dávali nám až příliš znáti svoje »já«, čemuž já nemohl uvyknouti. Bolelo mne, že to je od našich lidí, a ještě dnes na ně s odporem vzpomínám.

Na »Tamburině« byly poměry již trochu upravenější. Práce nebylo mnoho. Snášelo se kamení, z něhož stavěla se »na sucho« zeď kolem tábora, upravovaly se záhonky kolem stanů a zdobily se květinami, nebo občas vykládaly se z parníčků věci, potřebné pro náš tábor. Účelem práce zde byl jen pohyb, a proto nehledělo se ve většině případů na to, mnoho-li práce se udělá. Úpravou tábora vynikaly nad nás jiné tábory, zvláště ty,

kteří byly v okolí přístavu ostrova, zvaného La Reale.

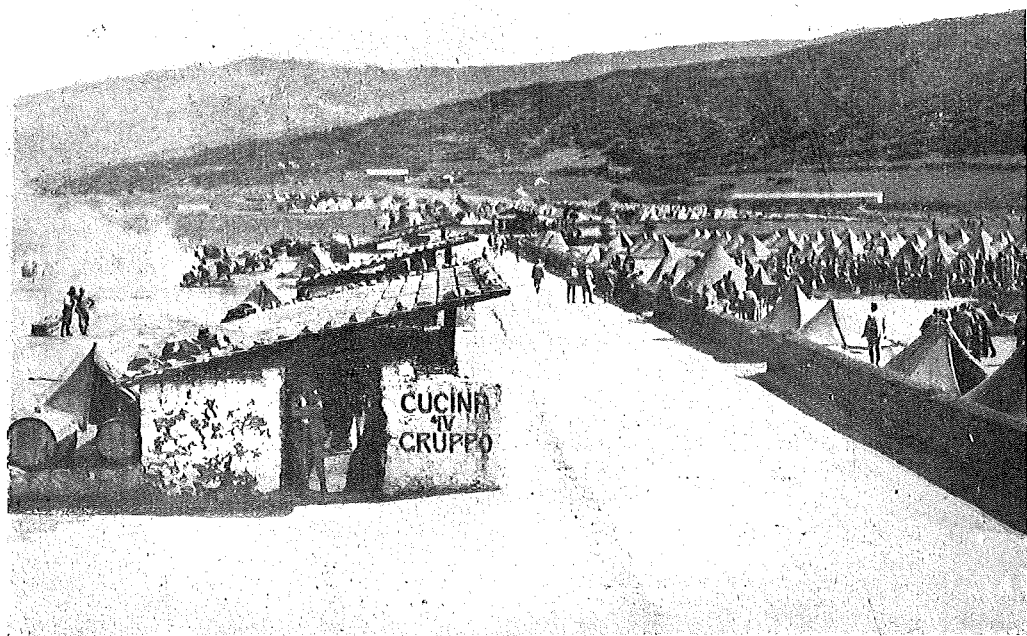
Volného času měli jsme dosti. Ten trávili jsme koupáním v moři, chytáním různých zvířat mořských a pod. Začínal i čilejší styk společenský, zkrátka, bylo znáti, že se již tělesně i duševně zotavujeme, po oné hrozné cestě přes divokou Albánii. Zimy v pravém slova smyslu nezažili jsme zde vůbec. Místo sněhu přišly v únoru a březnu jen větry a plískanice.

Často kochali jsme se i pohledem na protější břeh Sardinie, kde na břehu mořském běhal se městečka Porto Torres, Castel Sardo a dále od břehu město Sassari, hlavní město provincie téhož jména. Z těchto míst pobřežních dovážela se k nám zvláštními parníčky pitná voda, a proto se s vodou dosti šetřilo. K obědu a k večeři dostal jí každý asi čtvrt litru. Jednou po veliké bouři místo parníčku připlaval k nám s oné strany sud s vínem. Rozumí se, že vytáhli jsme jej ihned na břeh, ale k našemu zklamání přišli Italové, sud nám vzali a víno vypili sami. Jinak jsme však nepřišli skoro do styku s italskými strážemi. Věděli, že nikdo nemůže s ostrova utéci, a proto se o nás příliš nestarali. Občas sice přijel na prohlídku ně-

jaký vyšší důstojník, a tím bylo odbyto vše. Později prý byl dozor zostřen, ale to já už nebyl na Asinaře.

Za teplých večerů jarních sedávali jsme před stany a upírali jsme svoje zraky daleko k severovýchodu, k naší milé otčině, chtějíc jako Odysseus spatřiti aspoň dým z rodné země naší. Viděli jsme často dým, ale ne z otčiny, nýbrž z parníků, v dáli brázdících vody Středozemního moře. Občas upoutal nás i příboj na západní straně ostrova, kde vítr tříštil vlny mořské o skalnatý břeh v tisíce a tisíce drobných kapiček. Jednou o polednách, bylo to 12. května, byli jsme i svědky zkázy francouzské vzducholodi, která plula z Toulonu přes Asinaru někam k jihu. Minuvši ostrov, vzducholod' nějak nápadně se prohnula a v krátké době nato objevila se nám jen tmavý mrak dýmu, s něhož dolů padaly kouřící trosky. Všechny parníčky i rybářské lodi, které se tehdy nalézaly poblíž ostrova, ihned odjely k místu neštěstí. Dozvěděl jsem se později, že přivezly jen mrtvoly nebohých aviatiků, pro které si pak přijel francouzský parník a odvezl je do rodné země.

V téže době navštívil nás i biskup sassarský a přivezl nám prý papežské požehnání.

Asinara, zajatecký tábor.

Jako viditelný důkaz jeho přízně dostali jsme každý křížek a balíček cigaret. Pochvalovali jsme si poslední a přáli jsme si podobnou návštěvu častěji. Kuřáci měli cigarety a my, nekuřáci, vyměnili jsme si je za jídlo.

Trápilo mne zde však to, že dosud nedostával jsem žádných zpráv z domova. Jednalo se mi, jako všem, hlavně o peníze, abych mohl si přilepšiti. Věděl jsem i od svého přítele Kučery, železničního úředníka z Prahy, že se doma po mně shánějí, ale byl jsem bezmocen podati jim o sobě rychlé zprávy. Proto, když bylo řečeno, že odjede z Asinary část zajatců, prý na práci na Sicílii, rozhodl jsem se, že budu žádati, abych byl také zařazen do oné části. Doufal jsem, že změnou místa snad přece spojení s domovem obdržím. Přihlásil jsem se tudíž do oddílu, který měl první odjetí. Přípravy na odjezd vykonány důkladně. Parníčkem byli jsme odvezeni do La Reale, kde nám byl vydesinfikován oděv, my byli oholeni a ostříhání na všemožných místech, a pak převezeni zpět,

ale na místo nové, od původního tábora asi čtvrt hodiny vzdálené. Nikdo neměl k nám přístupu, sami rovněž nesměli jsme nikam. Konečně jednoho dne musel každý, když na něho došla řada, před italským vojínem »uleviti si« a ten pak část nestravitelných zbytků jídla dal do větší zkumavky, napsal na ni naše zajatecké číslo a ucpal ji vatou. Co pak dále se s obsahem zkumavky dělo, nebyla už naše starost.

A když nadešel 24. květen 1916, kdy v zálivu našeho ostrova opodál břehu zakotvil parník »Drôme«, byli dnové našeho pobytu na Asinaře sečtení. Menším parníčkem byli jsme ihned dopravováni k parníku v moři kotvícímu. Jaké bylo však naše překvapení, když na stožáru lodním vztyčena byla vlajka francouzská. Dozvěděli jsme se, že budeme dopraveni do Francie.

Sotva jsme se v lodi trochu usadili, dala se tato na cestu podél břehů ostrova Korsiky a pak dále k severu do francouzského města a válečného přístavu Toulonu.

X

SRBŠTÍ ZAJATCI NA OSTROVĚ ASINAŘE

JAN LAŠKA

V celé světové válce nebylo snad tragičtější epizody nad srbskou Kalvarií, kdy v prosinci 1915 a začátkem roku 1916 vyhladovělý a zbičovaný srbský národ hledá svou záchranu na albánském pobřeží od San Giovanni di Medua k Valoně. Z hrdé a neporažené armády jsou zde jenom zbytky a výkvět národa choulí se v hloučkách vylnanců, zdánlivě zde zachráněných, po strašné pouti Albánií, poseté tisíci a desetitisíci jejich mrtvých druhů. Tábory vojska i civilního obyvatelstva podobají se však dále hřbitovům — a hoře zde tolik, že jen Dante-ovo peklo je snad jejich obrazem.

Proudy zajatců již nestřežených a zanechaných osudu mísí se s emigranty, a není již rozdílu mezi poraženým a vítězem. Všichni

stejně odvádějí daň v hekatombách mrtvol, zanechaných na tábořištích a stejně upírají zraky k moři jako k jediné možné záchraně. Valona je na konec cílem všech a hlavním přístavem, kde italská pomoc koná své divy a obětavě ujímá se pošlapaného lidství.

Srbové byli zachráněni převezemím na Korfu, zajatci postupně převozem na ostrov Asinaru (u severozápadního cípu Sardinie). Z velikého počtu 70.000 zajatců, dostavších se po Potiorkově porážce do srbského zajetí, zbylo po příchodu do Valony 22.000. Z těchto dle úředních zpráv italského námořnictva zemřelo 1500 cholerou a následky útrap během cesty z Valony na Asinaru a několik tisíc pak na ostrově. Žel, že největší procento těchto obětí připadá na živly slovanské a

zvláště české, protože byli to právě čeští vojáci, kteří do Srbska v masách přebíhali a tvořili jádro zajatců. Jsou nerozlučně spojeni s historií Národního osvobození a patří mezi první bojovníky za ideu slovanství a naší samostatnosti.

Vyloďování zajatců na Asinaře po třídní jízdě z Valony děje se za dojmavých scén, jež jsou výsledkem útrap albánské pouti v celé své hrůze a následcích. Málokterý pozůstalý ze zástupu hladu je s to, aby se udržel na slabých nohou a belhá se za pomoci silnějších. Většina jest úplně nahá, protože zbytky roztrhaného oděvu byly vyhozeny do moře. Náhradou za vše dostali košili a pokrývku, jež jim však po příchodu do nemocnice byly odebrány a zde později vyměněny za lepší italský oděv, který byl rozdáván povšechně.

Tělesný stav jejich jest ubohý — podobají se živým mrtvolám, jimž v očích důlcích očí jen svítí matným leskem a ztrhaný obličej jest ztělesněním béd a hoře krvavého albánského pochodu. Po ostríhání a koupeli nastává vlastní operace. Přicházejí v úvalu hlavně omrzlé a oteklé nohy, jež dlouhou

cestou nejvíce trpěly, a kde následky omrznutí, otlučení a otoků vyžadovaly nejrychlejšího ošetření; mnohým byly omrzlé prsty odřaty, jiným celá chodidla, odstraněny jim trny z nohou a ošetřeny tak, jak v začátcích bylo možno. Těžce nemocní odváděni byli do jednotlivých oddělení v nemocnici, odkud však málo se jich vrátilo.

Každým dnem a každým novým transportem množí se řady nemocných a řady hladových, jež slídí kolem smetišť hlavních stavení a ve zbytcích hledají ukojení svého hladu, který i po nasycení jest stále strašný a stále velký. Shnilé pomerančové kůry, zetlelé kůrky chleba a všechny možné odpadky jsou vítanou a hledanou potravou chtivých a vyhladovělých žaludků. Následky ovšem dostávají se až příliš brzy. Počet žaludečních nemocí úžasně vzrůstá a nemoci zaživacích ústrojí stávají se epidemickými; cholera později zachvacuje celý ostrov a působí pravý děs v řadách seslabených ubožáků.

Ubytování jsou pod stany v blízkosti přístavu a rozdělení podle národností. Stávají se stěhovavým národem, měnicím své místo, jakmile objevily se mezi nimi případy úmrtí

Campo Perdu na Asinaře; zajatecký tábor.

Stopy pochodu hladu Albanií.

a nákaza cholery. Zásobování jejich po příchodu na ostrov nebylo organizováno a jevílo četné nedostatky, jež pro mnohé byly osudnými. Z nedostatku potravy hledají nasycení jiným způsobem — na smetišti — a když nemohou jinak, vyvrhnutou potravou svého druhu. O vodu je zde také nouze a jediný pramen nestačí pro ohromný přírůstek ostrova; přivážení její ze Sardinie také nestačí a mnozí chodí k moři hasiti svoji žízeň.

Kde kdo prodával svoje cennější věci, jež chytří obchodníci zde skupovali za nepatrnou cenu. Odnegli si s sebou celá kila prste-

svých obětí a jimž vydrali sousto z umírajících úst. Tyto hyeny byly taky i na Asinaře a slavily zde pravé orgie.

Ještě jiné hyeny měl tento ostrov, a to v řadách vlastních trosečníků. Sotva se mnohým ulehčilo a cítili se spokojenými, začali otravovat okolí a vzduch svým politisováním, vyzvědačstvím, udavačstvím a pronásledováním všech podezřelých a jinak smýšlejících.

Rakušácký mor pronikl až sem.

Rakouští důstojníci byli zase na vrchu. Po-

Socha Lidství, postavená zajatci na Asinaře v poděkování za záchranu.

nů, hodinek, stříbrných a zlatých šperků. Nebylo peněz a padala i poslední vzpomínka na domov a drahé. Srbské 10dinarové peníze papírové měnili za kurs 2 lir a přídavkem dali 1 toskánskou viržinku nebo tužku. Ti z ubožáků těžili nejvíce.

Největšími zločinci pak byli někteří neschvalní poddůstojníci a vojáci, kteří nevydávali svěřených jim potravin, jež mezi zajatce měli rozdělit nebo upravit, ale prodávali je pod rukou různým obchodníkům a surovcům, kteří takto tyli z krve a bolesti ubohých kostlivců.

Byly to válečné hyeny, objevující se všude a zvláště tam, kde věštily blízkost smrti

litické události a nešťastné boje Dohody, porážka Srbska a kapitulace Černé Hory, boje na francouzské frontě a boje v Rusku byly jejich hlavní oporou.

Ani tentokráte neměli nic jiného na starosti, než sepisovati všechny »zrádce«, sepisovati seznamy, vyzvídati, usvědčovati a oznamovati do Rakouska. Pracovala zde celá informační — rakouská kancelář, skládající se většinou z Maďarů a Němců, ale zastoupená také Čechy, kteří měli nejlepší a snadný přístup k svým bratrům, jež potom zrazovali a zaprodali za cenu popularity a vlastního očištění v očích Rakušanů.

Lidé tito neštíteli se úskoku a hanebnosti:

Ulisně vyhledávali přátelství druhého tábora a »očisťovali se«.

Srbové byli odstrčeni jako velezrádci. Styk s nimi zakázán nebo považován za spoluúčast ve zrádcovství. Našli otevřená srdce a porozumění jenom ve většině skupiny české, jež nezoufala a okamžité úspěchy centrálních mocností nepovažovala za rozhodující a konečné.

Na českou skupinu bylo nevraženo a všichni již byli v duchu věšení. Kolikrát slyšeli jsme poznámku, že první topol na hranici není dost vysoký, aby na něm pověsili toho neb toho. Takové topoly rostly jenom pro Čechy.

S jakou rozkoší Němci a Maďaři kupovali italské noviny, kde byly zvěsti o neúspěších Dohody a konečném tragickém pádu Srbska, a jak se těšili již na návrat domů.

Počkali si potom ještě tři léta, a mnohým se domů ani mnoho nechtělo. Zápisy snad by se u některého ještě našly, nestrávil-li jich již

před svým příjezdem — jako dobrý voják a poslušný reglementu.

V řadách mužstva stejně řádili skupinovní důvěrníci. Také tito v dobách tak smutných, kdy kolem řádila smrt a kdy lidství se mělo probuditi, kochali se perversní radostí, již působila jim duševní muka ubožáků, kteří ve svém zničeném těle neudusili ještě jiskřičku svého národního citění a naděje v lepší budoucnost.

A jejich očekávání po měsících oddechu a znovuzítí se šťastně vyplnilo. Z mužstva převezeneho do Francie stal se časem kádr francouzské legie a z důstojníků zdatní a obětaví italští legionáři.

Asinarští zajatci vděčí v prvé řadě Itálii za záchranění a život. Toho si byli všichni dobře vědomi, a pomník lidství, jimí na břehu moře postavený a představující Itálii a výjevy z pochodu hladu Albánií, je toho nejvýmluvnějším důkazem: je symbolem utrpení, záchraně a lidství, je však také veřejným poděkováním Itálii.

X

NA SARDINII V CAGLIARI

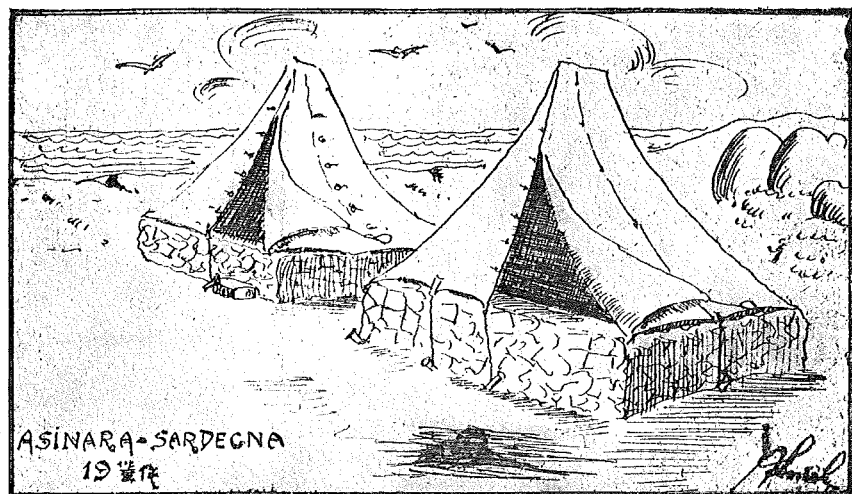
JOSEF KLUZÁK

Na ostrově Asinaře onemocněl jsem těžce tyfem. Jaký život prodělávali jsme na tomto opuštěném ostrově, je známo již z líčení mých druhů. Nemoc jsem prodělával ve stanu, a ošetření bylo bídné. »Bolničáři« byli většinou Dalmatinci, s nimiž jsme se dorozumívali srbsky. Asi za 14 dnů mi bylo lépe, a byl jsem odveden do jiného ležení, jež bylo jaksi pozorovací stanicí, kde jsme se vykoupali v sudech a dostali jsme zcela nové šatstvo a prádlo. Byl jsem tehdy velmi šťasten, zejména proto, že jsme dostali také boty, jaké pak parádní. Krátce řečeno, udělali z nás fešáky. Jen na pelerinky jsme nadávali, neboť nenahradily naše pláště.

V nových stanech již strava byla lepší, a také lékařské ošetření bylo lepší. Přes to úmrtnost mezi zajatci trvala i zde. Často někdo zemřel, ale hlásívalo se to obvykle až po kávě nebo obědě, a o pokrmy jsme se dělili. To byla už »asinarská« prakse. Zde mě navštěvoval můj přítel Moler a nosil mi dříví,

abych si mohl leccos ohřát. Jednou mi přinesl i hovězí kost. Ten hovězí hnát jsem přechovával jako poklad a vyvářel z něho několik dní »hovězí polévku«. Jsem jist, že by nikdo ze čtenářů nevěřil, kdybych mu byl tu polévku servíroval, že je to hovězí polévka.

V tu dobu jsem pozoroval, že mi původně dosti velké boty začínají býti malé a široké kalhoty úzké. Otékal jsme. — — To trvalo asi čtrnáct dní a já byl denně tlustší a tlustší, avšak od prsou dolů a pohled na mě musil býti nesmírně komický. Ruce jsem měl jako vysypané »zorky« a břicho jako kanovník. To trvalo asi čtrnáct dní a pak jsem začal »opadávat«. Nebyl jsem ještě úplně zdrav, když přišla komise z lékařů a důstojníků a jala se nás vybírat. I já byl jsem vybrán a druhého dne nás odvedli do provisorního, na rychlo zbudovaného přístaviště. Tam jsme byli naloženi do malé lodi, která nás během noci přeplavila do Sardinie a vylodila nás

Kresba Jos. Linka.

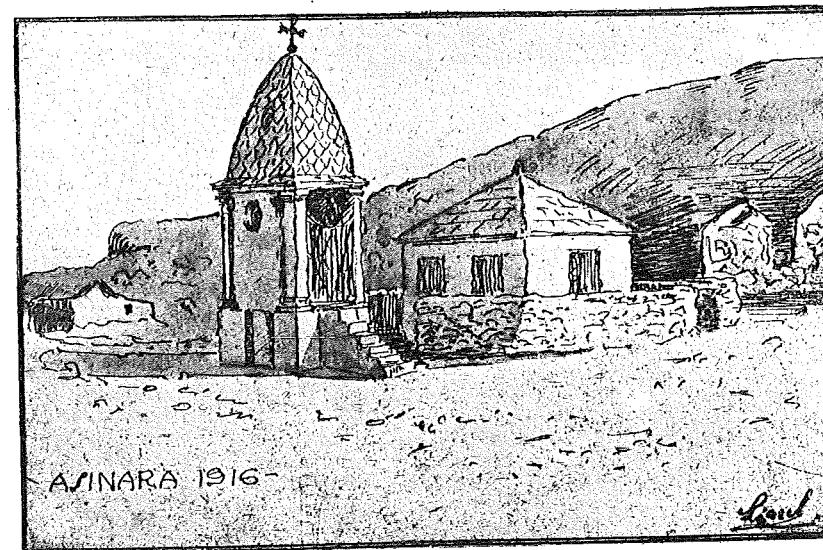
ve městě Sassari. Pak jsme nastoupili do vlaku a jeli celý den přes Sardinii až na protilehlý břeh do města Cagliari, kam jsme dojeli večer. Zde umístěni jsme byli v kasárnách »Carlo Alberto«, z nichž zřízena byla nemocnice.

Prvý den byli jsme pohostěni vydatně a ubytováni na lůžkách. Ale pak nastal hlad. Nejvíce nás krmili svatými obrázky a medailonky. Ošetřovatelky chřestily kolem nás stále růženci a jak se někomu přitížilo, hned tu byly s páterem, který nemocnému přinášel svaté pomazání. A člověk by byl potřeboval skutečně »pomazání«, ale na chlebě kus másla. Skoro každého dne byla očekávána nějaká návštěva vysokého generála neb komandanta, ale vždy přišel na konec nějaký páter. Po jeho odchodu vždy nám rozdávaly jeho jménem medailonky a otisky různých svatých. Hlad však se vzámhal a proto kdo mohl, vytratil se na dvůr, kde se na nás pod vraty chodili dívat občané a tu a tam někdy někdo něco podstrčil. Ale často byly to zase jen medailonky, takže ti pobožnější byli jimi ověšeni.

Na dvoře vyšťárali zajatci jakýsi sud či bednu, do níž se dávaly kosti a jiné odpadky. Začali tyto zbytky vybírat a okusovati, až z toho vznikl tyfus. Onemocněl jsem znovu.

Jakýsi italský »sergente maggiore« vyžádal si ode mne drobné mince do sbírky a dal mi za to šálek rýže s masem. Snědl jsem to a onemocněl. Ihned mě dali do separace, kde jsem upadl do bezvědomí. Když jsem se třetí den probral z horečky, byla patrně už krize pryč. Asi za týden přišli dva bolničáři a sebrali nás i se slámníkem a odnesli na dvůr, kde nás nakládali vždy po dvou do malých kár, úplně uzavřených a krytých plátnem. Vezli nás po hrbolatých cestách hodně daleko, až nás večer uložili v nějaké místnosti s cementovou podlahou, kde jsme zůstali tři dny. Trpěl jsem horečkou. Až 4. týden byl jsem přenesen do dřevěného baráku, kde mě uložili do úplně separované místnosti a ponechali mě zde asi 14 dní. Byl jsem jako ve vězení. Malým okénkem byl vidět jen kousek skalnaté země, ohraničený vysokou zdí.

Konečně v červnu r. 1916 byli jsme odvezeni touž cestou, kterou jsme přijeli, zpět na ostrov Asinaru. Zde bylo již vše změněno. Nemoce již neřádily, přicházela z vlasti pošta a peníze, zkvétal obchod a živnosti, zejména krejčovská. I já dostal konečně peníze a přes to, že jsme dostávali zde dvakrát tolik jídla jako v Cagliari, jsem si přilepšoval. Zotavovali jsme se včihledě a asi za měsíc nastoupili jsme cestu na jedné francouzské nákladní lodi do Francie do Toulonu.

Kresba Jos. Linka.

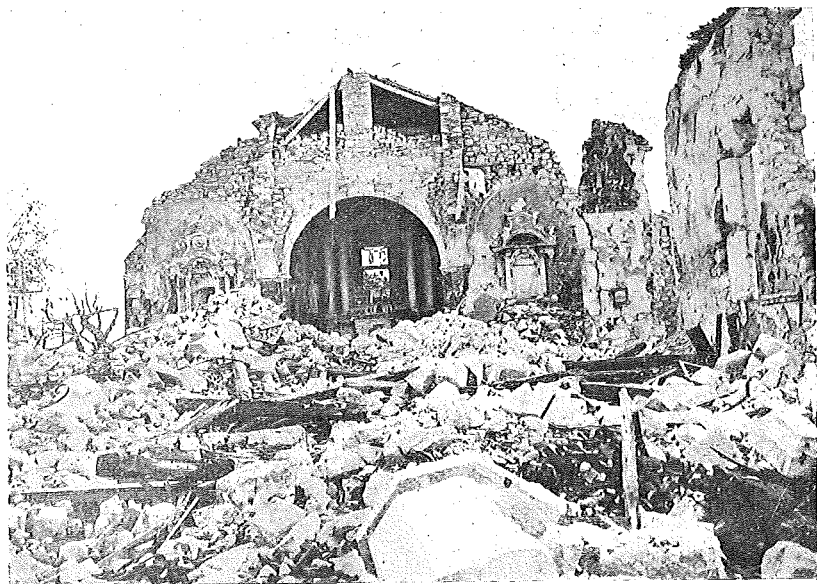
NA CESTĚ DO ZAJETÍ

FRANTIŠEK LIBIŠ

3. srpna 1916 počalo italské dělostřelectvo »bubnovat«. Svoji palbu soustředilo hlavně na posice u Gorice, v tu dobu slabě rakouskými oddíly obsazené. 5. srpna byli již Italové v posicích na Podgoře v Gorickém předmostí a 6. srpna o 4. hod. z rána hodili Rakušáci proti Italům poslední svoji zálohu, vídeňské landšturmáky (mezi nimiž byla i moje maličkost), avšak marně. Vídeňáci přešli Soču, bodákovým útokem »dobili« na Mad'arech vrch »Alponte«, zabodli se z větší části do kaveren a slavně pod chrabrým vedením svých hrdinských oficírů dne 8. srpna léta páně 1916 přešli téměř v plném stavu do Italie, když si pro ně bodři Milánčané až do samých kaveren přišli. Tito osmahlí hoši podělili nás čokoládou, chlebem i vínem a když přešli s námi rozbité zákopy na Podgoře, pře-

dali nás karabinníkům a šli pak v houfu do dobyté Gorice.

Na této cestě potkali jsme pochodující oddíl sicilské brigády »Sassari« a za malou chvíli za nimi oddíl důstojníků na koních, z nichž jeden volal česky a srbsky: »Jsou mezi Vámi Češi a Srbochorvati?« Já jsem se ozval a jeden z těchto seskočil s koně a česky se mi vyptával na zajatý oddíl. Velice se divil, jak jsem se dostal mezi vídeňské ulejšváky, kteří přišli vždy s křížkem po funuse a pak za české nebo jihoslovanské vojáky v rakouské armádě si odnášeli palmy vítězství, císařské pochvaly a jásání vídeňského tisku. Když jsem se mu zmínil o rebelii pochodové setniny 8. pluku v Brně v listopadu 1914, přestal se diviti. Když jsem mu pověděl, že není žádné zálohy a že Vídeňáci byli posled-

Z gorické fronty.

ní překážkou na cestě do Terstu, mávl rukou, srbochorvatsky zaklel a pak řekl, že kdyby tam byly jen kusy dřeva, že tam se Italové nedostanou. Nerozuměl jsem mu. Pak mi dal ruku, z kabely vytáhnul červený leták; který mi dal a odejel směrem k bojišti.

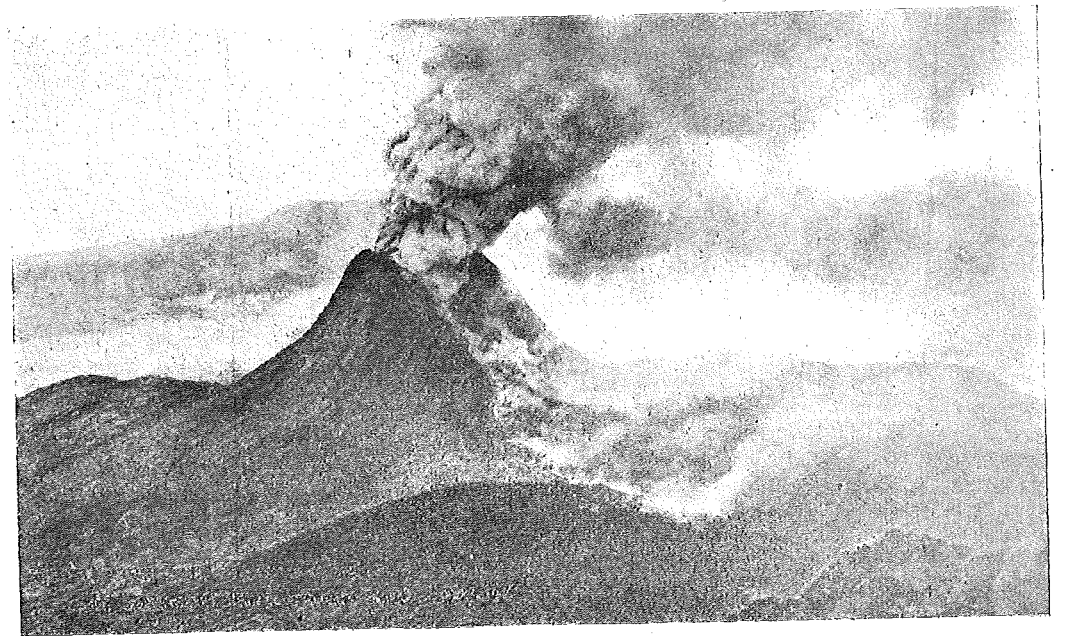
Vídeňáci byli udiveni tímto jednáním nepřátelského důstojníka a ještě více se divili tomu, že jsem se s ním dorozuměl. Později, když se nemohli s Italy dorozuměti, volávali mne jako tlumočníka, ale já neznal více italsky než oni.

Za to byl leták pro mne zajímavým. Bylo to svolání Národní Rady zemí Českoslo-

tenfeldu, kde v zajateckém táboře neměli ani vodu...

Příštího dne o 5. hod. z rána počal kdosi volati: »Češi a Slováci sem dohromady!« Nové překvapení. Sergente v italském stejno-kroji, podle přízvuku Jihoslovan, počne vykládati o rozbití Rakouska, o osamostatnění Čechů a Slováků, o sjednocení Jihoslovanů. Každý poslouchal, vyjeven, zaražen, na to přece nikdo ani ve snu nepomyslel.

Když přestal a položil otázku, splní-li každý Čechoslovák svoji povinnost, až bude zavolán Nár. Radou zemí Československých do zbraně, nastalo takové ticho, že i tlukot

Krater Vesuvu.

venských v Paříži, hlásající nutnost odboje proti Rakousku za osvobození vlasti ze spárů černožluté hydry. Nelze mi vylíčiti, jaký dojem zanechaly tyto řádky v mém nitru a ten kus potišťného papíru stal se mi jaksi drahým, že jsem jej opatroval jako oko v hlavě.

V Cormoně jsme nocovali v drátěné ohradě pod širým nebem. Mohlo tam býti koncentrováno asi 5000 zajatců všech národností hroutící se monarchie. Tam jsme dostali každý bochník bílého chleba a konzervu. Kdo měl peníze, dostal i pivo nebo víno koupit. V této chvíli zalétly moje myšlenky do Knit-

rdcí bylo slyšet. Zvědaví Němci a Maďaři poslouchali také, ale ani nedutali, jelikož tomu asi nerozuměli. Po chvíli teprve ozval se jeden voják česky: Nevěřte! Zvuk trubek k nástupu přerušil tento výjev a za půl hodiny již jsme táhli zaprášenou silnicí ku Palmanově. Ale již jsme nebyli rozdělení podle rakouských formací, ale podle národnosti.

Palmanuova je stará italská pevnost a na jejím jižním konci rozprostíral se koncentrační tábor zajatecký. Jak jsme později zvěděli, naše skupina doplňovala 10.000 zajatců, které při gorickém průlomu italská armáda zajala.

Tam jsme byli odvěšeni, tam jsme vlastně byli v karanténě. Několik lékařských prohlídek každého jednotlivce o tom svědčilo. A tam také začaly první srážky Čechů s Němci a Maďary, Jihoslovanů a Rumunů s Maďary — i krvavé.

Zatím co Němci provokativně v barácích zpívali »Wacht am Rhein...« aniž by jim to někdo z Italů zakazoval, zpívali Maďari svoji Košutovskou hymnu a za nimi nezůstali Češi s bojovnou »Hej Slované...«

Kuchyně okupovali Maďari. Bylo jich v tomto táboře »jen« asi 8 tisíc. Když rozdávali nezbytnou rýži, kdo zavolal »jelen« (maďarsky zde), dostal plnou naběračku. Kdo zavolal jinak, dostal jí jen půl. Stěžovat se nedalo, italská správa tábora měla málo sil pro takové množství zajatců, na něž nebyla připravena. Dlouho všichni vzdorovali maďarskému poručníkování, ale konečně se — podrobili.

Při jednom rozdělování byl samý »jelen« a maďarští kuchaři se vztekali. Nechtěli-li šidit svoje, museli klást každému stejně. Pro ně pak nic nezbylo.

Maďarské šarže staly se veliteli baráků a maďarská zpupnost vybíjela se hlavně na vojínch jinonárodních. Ovšem, bez ohledu na Němce. I s těmi počali účtovat. Působením nějakého agitátora stávali se jaksí revolučními, protirakouskými a opěvování Košuta neznalo mezí. Pak se najednou na místo »frantíků« (FJI) objevovaly na čepicích maďarů pásky, kde bylo napsáno »Magyare«, snad se to tvořila nějaká legie. Za dva dni však karabinníci počali Maďarům pásky strhovat a jako zázrakem se opět na jejich čepicích objevovaly odhozené frantíky. Necháпали jsme tehdy, co to mělo znamenat, ale později jsem slyšel, že jakýsi italský vlivný Maďarofil chtěl organisovat odboj Ma-

d'arů »za osvobození z germánského jha«, ale pro neporozumění od toho upustil.

Teprve asi po 10 dnech nastal soupis zajatců. Před tím platil jen počet. Sepisováním byli pověřeni maďarští zupáci, kteří psali jména tak, jak se jim to hodilo. Já jsem se jmenoval Frtišek Lipiš, jiný Fršeka Vasla, jiný Orácsek Peši a pod.

V palmanovském táboře dostalo se nám Čechům vysvětlení o akci Nár. Rady v Paříži, ale velice kusé. Každému se zdál být tento ideál naší samostatnosti nemožný.

Po třítydenní karanténě naložili nás do vagonů, určených pro dopravu vojska. Jak by se Rakousko muselo stydět. Vozy uvnitř vybílené, čisté, natřené lavice a vše desinfikováno. Nevím, jak se jmenuje vesnička, kde jsme nastupovali. Pak jeli jsme přes Treviso, Rimini, Anconu, kde nás v blízkosti vlaku pozdravil rakouský granát, ale nic se nikomu nestalo.

Pak přešli jsme Apeniny přes Benedetto a třetího dne z rána usmálo se na nás Neapolské území s Vesuvem.

Asi z propagačních důvodů projel náš transport Neapolí. Nepamatuji se na podrobnosti na nádraží, ale nezapomenu chvíle, kdy jsme projížděli po viaduktě starou Neapolí. Tam jsem poznal nenávisť Italů vůči Austriákům. Podle celého viaduktu v oknech stáli lidé, dělali po nás posměšné posuňky a jedna stará, asi 60letá šeredná bába, nám ukázala holou zadnici.

V Salernu na nádraží zasypala nás smečka kluků kamením a jediný raněný byl italský vojín do čela, který výstřelem do vzduchu kluky zaplašil.

A čtvrtého dne ráno vjížděli jsme do nádraží v Padule, oně Padule, která se stala v dějinách našeho zahraničního hnutí v Italii památnou ohniskem revoluce za vedení nesmrtelného bratra Jana Čapka.

PRVÉ DOBY ZAJATECKÉ V PADULE V SANTA MARIA CAPUA VETERE A VE STAZZANU

ANTONÍN VILD

Jak jsem se dostal do italského zajetí, vyličil jsem již v prvním díle »Cestami odboje«. Nyní něco o mých dalších osudech v zajetí. Z fronty vedli nás 60 vojáků, většinou 28. p. pluku a řadu Maďarů do Cividale a odtud 1. listopadu 1915 do Udine. Po vykoupání a vypaření šatů, nastoupili jsme cestu do jižní Italie. Bylo to dne 13. listopadu 1915, kdy jsme vyjeli z Udine, prvá to jízda Itálií v životě, kdy vlak nás unášel následujícími městy: San Vito, Mestre, Padova, Ferrara, Bologna, Pistoia, Luca, Pisa, Livorno — těsně podél Ligurského moře do Rosignana, Civitavecchia až do Palo, kde jsme odbočili od Ligurského moře do hlavního města Italie, Říma. V Římě jsme dostali jinou stráž a jeli jsme zase dále na jih městy: Frosino, Ceprano, Cassino, Teano, Santa Maria Capua Ve-

tere do Neapole. Tu jsme teprve pochopili staré přísloví: »Neapol jednou spatřiti a pak zemřítí« (italsky »Vedere Napoli a poi morire«). Z Neapole jeli jsme zase dále okolo moře, úrodným krajem pomerančů a citronů. Pak zase ubíhala tráť od moře a za nedlouho jsme se dostali do města Salerno. Ze Salerno dále pak přes: Cagiano, Atena, Sala do města Paduly, kamž jsme dorazili dne 16. listopadu 1915, kolem 14. hod. Cesta byla sice dlouhá, ale stále příjemná. V Padule byli jsme ubytováni do starého nezřízeného kláštera, který se zajatci upravoval, vybílil a tak se stal táborem asi 2500 zajatců.

Později v roce 1916 byly zřízeny v onom klášteře koupelny a tak se nám dostalo častého vykoupání. V padulském klášteře byla s počátku dlouhá chvíle, neboť Italové ne-

Rakouští zajatci na cestě do Italie.

měli pro nás žádného zaměstnání a báli se nás dát na práce z tábora ven. Kromě práce, která byla uvnitř tábora, žádného ven nepustili. Velitel tábora byl jistý staříčkový major, který Čechy nade vše měl rád. Při tom miloval mnoho českou hudbu. Často mu chodili hrát naši, totiž Josef Benák, Zajíček a Bednařík. Brzy nám nechal tento major zřídit hřiště a hráli jsme kopanou. A tak se stalo, že místo kopané bylo pokřtěno na »Letnou«. Kluby kopáčů byly prvotřídní a zápasily mezi sebou. Byl to klub český, maďarský a německý. Největší zápasy se odehrávaly v neděli a svátky. Návštěvníků bylo mnoho ze zajatců, ba i Italové nechyběli.

Po pádu Gorice do rukou italských přibýlo do Itálie mnoho zajatců, a proto v Itálii se stavěly baráky a hlavně v Padule začala se zahrada plnit dřevěnými baráky. Do Paduly docházely stále posily, ovšem všechny rakousko-uherské národnosti. Souhra mezi zajatci byla dosti dobrá, pokud se nedověděli o našem hnutí na Rusí a ve Francii a později i v Itálii.

V Padule se dostávají v dubnu a zvláště pak v květnu a červnu strašná vedra. Na stavbě baráků pracovalo se ráno od 5 hod. do půl 10. hod. a odpoledne od 4 hodin do 8 hodin. Mezi 10. hod. a 4. hod. odpolední nesměl být žádný venku, a kdo byl venku přistižen, byl zahrán do své ubikace četníky (carabinieri), kteří donucovali vyplnění svých rozkazů rákoskou. Někteří v odlehlých místech pěstovali opalování. Vojín Pazdera od pěš. pl. čís. 28 z Nuslí se opaloval s jistým svobodníkem Hessem, a z neprozřetelnosti šel a skočil do kašny v úmyslu, aby se ochladil. Do kašny přitékala voda s hor, která byla studená, a Pazdera se rozstona na zápal plic a zemřel. Odpočívá na hřbitově v Padule.

Padulský hřbitov jest na srázném vrchu. Tam jsme pochováni prvního Čecha, vojína Pazderu. Druhého jsme pochovávali vojína Václava Popelku, od pěš. pluku čís. 35, který pocházel z Lobež u Plzně. Třetí pak byl též Čech od Říčan, jehož jména jsem si nepoznám. Tito dva měli pohřeb stejně a doprovázela je kromě dlouhé řady Čechů,

hudba maďarských cikánů, ze samých houslí a bas. Na hřbitově se s nimi rozloučil český pěvecký kroužek. Hřbitov tento se plnil stále nově umírajícími, a tak jsme mysleli, že tam zhyne všichni, neboť tamní kraj má vražedné klima. Nahoře bývá někdy sníh a dole velké teplo.

V padulském klášteře nebyla nouze ani o tak zvané »škorpiony«, jichž bodnutí způsobí někdy i smrt. Bílením a čištěním kláštera jsme se jich nadobro zbavili. Nejlépe se usmrtí, když se mu dá k hlavičce rozžehnutá sirka a on se bodnutím ocásku do hlavy usmrtí sám. Takovým způsobem jsme se jich na radu Italů zbavili. Ke konci roku 1916, když bylo hodně baráků postaveno, vystěhovali všechny zajatce z kláštera do dřevěných baráků. Do kláštera byli ubytováni italsí vojíni bersaglieři. Všichni Češi byli jsme umístěni pohromadě.

Roku 1917, tuším, 11. ledna, byli jsme zavezeni, a to pouze Češi z Paduly, do Santa Maria Capua Vetere, severně od Neapole. Sopku Vesuv bylo z našeho tábora krásně vidět, obzvláště za jasného dne. V Santa Maria Capua Vetere bylo asi 5000 Čechů. Kopaná se tam hrála veseleji nežli v Padule, neboť t. č. v lednu bylo o mnoho tepleji v S. M. nežli v Padule. Byl tam silný hudební kroužek pod vedením a za řízení Tenkráta, který pocházel z Pankráce. Tento byl již kapelníkem v Padule.

Pořádali jsme sokolská cvičení, různé hry, přednášky a zpívali jsme. Nebyl jsem tam dlouho, a proto nemohu se mnoho o činnosti v Santa Maria Capua Vetere rozepisovat.

Dne 24. února 1917 odjížděli jsme ze Santa M. C. V. v počtu asi 40 Čechů na práci do sev. Itálie do horské vesničky Stazzano, stanice dráhy Serravalle di Scrivia, provincie Nova Ligura. Zajímavé bylo, že v S. Maria Capua Vetere bylo pěkné teplo, kdežto ve Stazzaně byli jsme zaměstnáni krátce po příjezdu prohazováním sněhu. Ve Stazzaně bylo ubytováno kolem 330 zajatců, mezi nimi asi 20 Čechů a 3 Slováci. Náš příjezd tam Čechy posílil. Ubytování jsme byli v klášteře, zvaném »Seminario Leone XII.«. Klášter tento jest hodně vysoko a vedou k němu točené serpentiny, po nichž nikdy nemohly italské

muly naše zásoby vytáhnouti, a museli tyto vždy zajatci vytlačiti. V tomto klášteře byli ubytováni seminaristé, dorost to budoucích kněží. Půl kláštera měli oni a půl kláštera k obývání zajatci.

Ve Stazzaně jsme měli stavěti továrnu, která měla zpracovávat cihly a pak různé nádoby hliněné a porculánové. Pro kruté mrazy nemohli jsme pracovat. Až teprv koncem března se dostavilo lepší počasí, tak že jsme mohli nastoupiti práci. Sníh se ztratil a zima polevila a již nastalo živo na staveništi. Práce pak šla rychle kupředu, neboť nás tam pracovalo hodně, a k podřimě byla

v Paříži české noviny. Jak známo, psal v nich články náš p. prezident Masaryk, dr. Beneš a jiní pracovníci za hranicemi. Noviny vzal jeden obezřetný čtenář do ruky a četl je z kraje až do konce, při čemž celá světnice napjatě naslouchala a pak po přečtení nesměl je žádný zahodit, neboť byly chovány jako posvátná věc.

Tak jsme chápali pravý stav věci z těchto novin a počali jsme každou sobotu ukládati z našeho denního platu 50 haléřů na válečný fond čsl. armády. Peníze vybíral bývalý četař František D o č e k a l, který sloužil pak u 34. pluku italských legií. Brzy jsme po-

Padula, čs. footballové mužstvo.

Foto Památník Odboje.

továrna pod střechou. Denní plat obnášel 50 haléřů (tedy italských 50 centesimů). Ještě v podzimu určil mne stavitel Botazzi na stavbu trati jako tlumočnicka. S počátku pracovali na této trati sami Češi a dostalo se jim tam přílepkování, že nám stavitel dával denně litr vína. Práce se dělala rádně, neboť se vrtaly díry a kolejnice utahovaly s obou stran šrouby.

Během měsíce května 1917 přišly nám po prvé do Stazzana české noviny »Československá samostatnost«, vycházející v Paříži. Nebudu ličiti, jak každý Čech byl nadšen, když spatřil, že pro české zajatce vycházejí

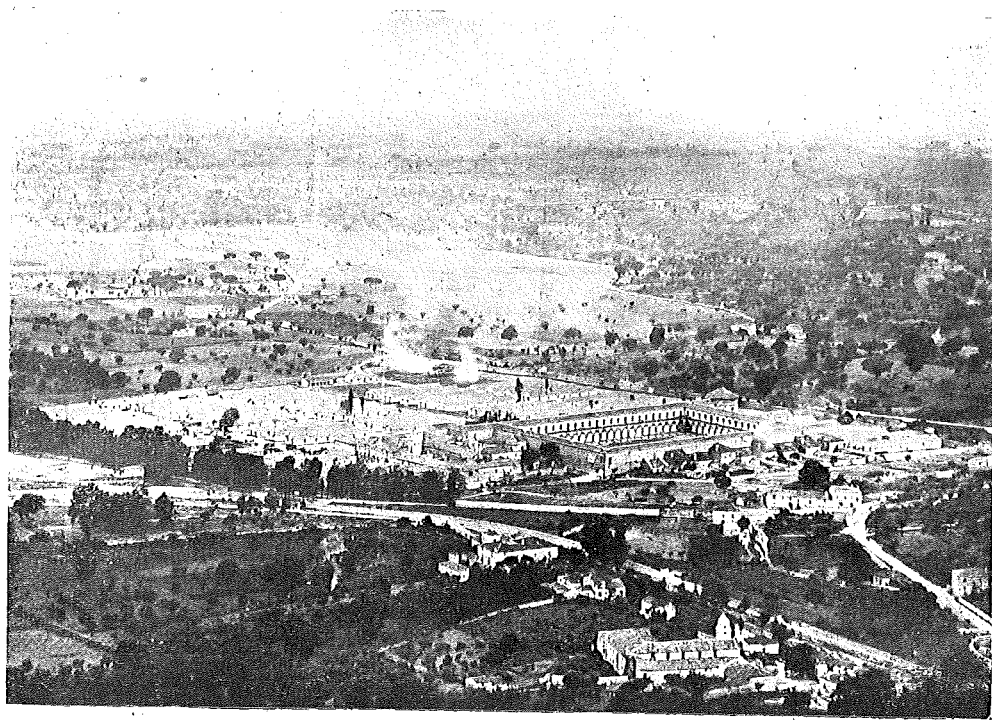
slali 60 lir do Paříže, »Československé národní radě« a později pak zase 50 lir do Říma, kde již byla kancelář »Národní rady«, kterou řídil inženýr Karel Veselý za pomoci zajatého důstojníka Františka Hlaváčka. Byla to oběť od zajatců. Nejen ve Stazzaně, ale po celé Itálii, kde byli čeští zajatci a kam vnikl český duch, sebralo se hodně peněz a pomáhalo se třeba malým obnosem, ale z lásky k vlasti, a učinil jistě každý tolik, kolik mu bylo možno.

Ve Stazzaně byl velitelem zajateckého tábora podplukovník jménem Albani O t t o r i o. Jednoho dne hlásilo se nás osm do armá-

dy u přítomnosti uvedeného podplukovníka a četnického kapitána v kanceláři ve Stazzaně, a také jsme se před těmito dvěma důstojníky podepsali vlastnoručně do knihy. Prvých osm učinili jsme tuto žádost v měsíci srpnu 1917, ale žádost uvázla u uvedeného podplukovníka, což jsme se dozvěděli až později. Z těchto osmi byl totiž Josef Liška, košíkář z bílého proutí, který byl stále zaměstnán pro uvedeného podplukovníka. Jan Pumperla byl zase obratný zámečnický odborník na plechové nádoby, taktéž zaměstnán větším dílem pro podplukovníka a jeho příbuzné. Ostatní pracovali na stavbě, takže by byli postrádáni, což platilo i pro všechny další, kteří se postupem času všichni skoro přihlásili jako dobrovolníci do čs. armády. Zmíněný podplukovník žádost schoval anebo spálil, a tak jsme marně čekali na dobu blízkého odjezdu do Paduly mezi své, kdež byl již nábor do armády v plném proudu. Podplukovník povolil nám sice hrát divadlo, což druhým národnostem nepovolil, ale odjezd náš brzdil. Upravili jsme si jeviště a oponu z našich postelí a prostěradel, a na představení jsme zvali veškeré Slováky, jsoucí ve Stazzaně v táboře. Slováci tam byli pouze tři a

ostatní ze strachu před Maďary se za Slováky ani nehlásili. Představení bylo navštíveno všemi Čechy, dále Poláky a Jihoslovany. Obětavý Liška zhotovil z bílého proutí vždy na představení nějaký předmět, který se pak obsadil a celý výnos věnován na účel čs. armády. Naše divadlo mělo úspěch, neboť i ti, kteří dosud nebyli rozhodnutí, rozhodli se pak brzy a přihlásili se do armády. Na prvé představení dostavili se i Maďaři, ovšemže italští vojáci a někdy i některý důstojník nechyběl. Zahájili jsme své představení písní »Mluvme česky«. Po divadle pak zapěli jsme naši národní hymnu »Kde domov můj«. Všichni povstali, ale Maďaři raději odešli. Nechtělo se jim povstati a tak naši hymnu uctít, jako učinili všichni ostatní. Sehráli jsme několik představení, která měla vždy morální úspěch.

V roce 1917 v letních měsících vodila nás italská stráž každou neděli koupati do řeky, zvané »Scrvia«. Řeka Scrvie jest malá a hlavně v letních měsících asi jako naše Sáza. Přešli jsme ji snadno po kolena. Místo naše bylo vyhrazeno stranou, neboť z nás nikdo neměl plavky. Jinak nám bylo v neděli vždy smutno, když jsme viděli procházející

Zajatecký tábor v Padule.

Foto Památník Odboje.

se občany a občanky, vojiny, a my stále jen pod stráží, a bez stráže ani krok. Italští zajatci měli málo volnosti, a i ti, kteří byli na práci, měli stále stráž u sebe.

R. 1917, když Itálie v říjnu utrpěla velké ztráty, což bylo hodně znát i na potravinách, dolehlo to nejvíce na zajatce. Ranní káva vůbec odpadla a dostávala se pouze v neděli. Místo kávy byly vlašské ořechy, fíky, kaštany a slanečci. Odjezd ze Stazzana se nám nedařil, a tak jsme prodleli ve Stazzaně až do 18. března 1918, kdy teprve na rozkaz »Národní rady zemí československých« z Říma a italských úřadů nás více podplukovník nezadržel a musel nás odeslati do Paduly. Tedy dne 18. března 1918 byl den našeho vytouzeného odjezdu mezi bratry do Paduly.

Seřadili jsme se na dvoře tábora a očekávali příchod podplukovníka, který učinil k nám proslov. Řekl asi: Od dnešního dne již nejste žádní zajatci, nýbrž jste československými vojáky. Nyní jedete do Paduly, a proto jděte v tom nejlepší pořádku, jak cestou, i ve vlaku, ať děláte čest vaší budoucí vlasti. V Padule budete mít vaši vlastní velící řeč, a vaše bratry, důstojníky. V Padule dostanete italský stejnokroj a později ještě zbraně a půjdete bojovati na frontu po boku našem pro svobodu vaši a naši.

Následovalo »Ať žije Itálie« a »Ať žije Československo!«

Nyní nastal odchod ze Stazzana, a prvně zaznělo v českém jazyku »Pozor! Čtyřřstůp vpravo bok! Pochodem pochod!« S veselou opouštěli jsme Stazzano. Jihoslovany nám provolávali »Živio Čechi!« Během odpoledne rozloučili jsme se s občany, kteří s námi pracovali na stavbě továrny. Tito italští dělníci říkali, že Čechy, kteří tam pracovali, budou mít dlouho v dobré paměti. Krátce před druhou hodinou dorazil osobní vlak od Alessandrie, do kterého jsme nastoupili, a to do druhé třídy, neboť vlak tento neměl jiného volného místa. Vyndali jsme z oken

naše národní prapory a ujžděli jsme do jižní Itálie. Cesta byla již příjemnější, neb již se nás více Italové všímali a pak jsme mohli již s nimi mluvit, což bylo pro zajatce zakázáno. Italové ovšem nevěděli nic o Čechoslovácích a museli jsme vše teprve vysvětlovati. Nemohli pochopiti, že nejsme Italové a mluvíme italsky a máme jejich stejnokroj. Večer jsme dorazili do Janova, kde jsme dostávali pomeranče a cigarety. Druhého dne jsme dorazili do Říma zrovna k polednímu. Tam jsme byli přechodně ubytováni v barácích, blízko u nádraží. Večer téhož dne vyrazili jsme z Říma a druhého dne ráno dorazili jsme do Neapole. V Neapoli byli jsme v jedné zvláštní čekárně až do večera, kde nám byli přiděleni vojáci od námořnictva. Jinak již jsme měli hodně volnosti.

Toho dne večer odjížděli jsme z Neapole po trati, po níž jsem jel již po třetí za pobytu v Itálii. Druhého dne ráno dorazili jsme do Paduly, kolébky legií. Z Neapole byl tam již větší oddíl, neboť nám tam přibyli naši zase z jiného tábora. Na cestě do Paduly stáli jsme pozdě večer na nádraží v Salernu, kdež stál též vlak, vezoucí italské vojsko na frontu. Proti našemu vozu byl vůz důstojníků, kteří stále mezi sebou se dohadovali o tom, co jsme zač, ježto viděli, že máme na čepicích bíločervené stužky. Konečně jeden vyšel z vlaku a nabízel nám cigarety a výtával se na nás. Pak vyšel z vlaku i jiný vyšší důstojník, velitel zmíněného oddílu a vykládal oněm důstojníkům, že četl v italských novinách, že se Čechoslováci koncentrují do Paduly a že půjdou společně s Italy bojovati.

Druhého dne ráno za slunného počasí dorazili jsme do Paduly. Na nádraží nás uvítal bratr Jan Čapek, starosta dobrovolnického sboru, který z nás měl radost. Pro mne nebyla Padula novinkou, neb jsem tam byl již roku 1915 a 1916. Jenže tehdy to byl jen zajatecký tábor, nyní však kolébka československých legií.

V ZAJATECKÉM TÁBOŘE V PINEROLO U PRAGELATO

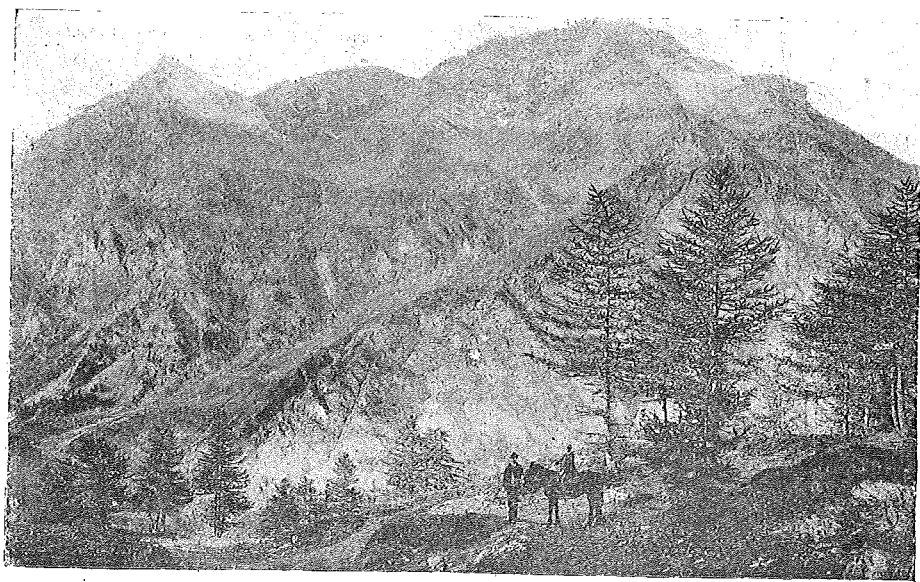
EDVARD VOTRUBA

Koncem června r. 1915 přijela skupina prvních zajatců, asi 200 osob do zajateckého tábora Pinerola v provincii Torino v kraji piemontském. Čechů nás bylo k 60, ostatní náleželi k různým rakouským národnostem. Byli jsme ubytováni v zachovalých kasárnách, která ležela ve středu města. Nad hlavní branou do dvora byla veranda, napravo dole stáje a nahoře velká místnost, nalevo dole strážnice, kanceláře a kuchyně, nahoře ubikace. Obě křídla v prvním patře spojovaly dvě verandy, na jedné byla kantýna.

V prvním patře napravo byli ubytováni rakouští Italové, kteří většinou byli propuštěni na svobodu, na levé straně i do dvora ubytováni jsme byli my podle národností. Byli tu Maďaři, Tyroláci, Poláci, Slovinci,

tři světnice byly plné Čechů, bylo tu několik Bosňáků, kteří strašně nenáviděli »Švábů« a byli tu i Rusíni. Později přišli i říšští Němci. Na druhém dvorku byla stodola, která sloužila za kostel a v níž sloužil italský kurát každé neděle mši.

Pinerolo je pěkné město . . . Leží blíže francouzských hranic a v zimě je odtud krásný pohled na zasněžené Pyreneje. Obyvatelstvo je většinou zemědělské, živící se převážně hospodařením a vinařstvím, dělný lid jezdil na práci do Francie. Kasárny tu byly dvojí, jednak pro známé »alpiny« a jednak pro jízdu. Z Pinerola vedla akciová železnice úzkokolejná až do pevnosti Perosi. Obyvatelstvo bylo uzavřené a k cizincům hodně nedůvěřivé. Nářečí piemontské má hodně

Pragelato.

francouzských slov a liší se od řeči spisovné i jiných nářečí. Ital z Florencie či z Neapole jistě navzájem si neporozumí s Piemontanem.

Zajatecký tábor v Pinerolu byl snad jedním z nejlepších zajateckých lágrů v Itálii, díky nadmíru svědomitému a lidskému veliteli, podplukovníku Forte. Jeho vysoká postava a šedivé již vlasy, jeho přísná a spravedlivá povaha zůstane nám dlouho v paměti. Staral se o nás, o naši stravu i oblek, jako bychom byli italsí vojáci. Všude musela být vzorná čistota a měl-li kdo rozbité boty či šaty, dostal nové. Ovšem našli se i někteří, kteří toho dovedli zneužívat a nové věci prodali či vyměnili za obnošené. Pinerolo snad byl ten jediný lágr, kde zajatci nechávali jídlo. Ráno bývala dobrá káva, v 10 hodin bochníček bílého chleba, v poledne polévka, maso, makarony neb rýže. Později maso omezili na třikrát týdně. Jídla dostal každý tolik, že ještě zbylo a to se pak dávalo u vrat čekající chudině. Velitel tábora určil také italského seržanta, který nás holil a ani pořádek jsme neudržovali sami, ale dvůr uklízeli italsí vojáci. Tak jsme žili jako staří pensisti celé dva roky. Časem chodili jsme na procházky do okolí neb na cvičiště, zahráli si kopanou. Jen kuřáci na tom byli zle, neboť nebylo peněz. Když začaly docházeti zásilky z domova, bylo už lépe a jeden vypomáhal druhému.

Tak minuly prvé vánoce, minuly druhé . . . Nouze přinutila některé, že začali primitivními nástroji vyrábět různé předměty, rámečky, housle, aluminiové prsteny atd. Obchodním zástupcem pro tyto výrobky byl náš italský poručík, který všechny předměty odbyl. Bylo zajímavé, jak každý vyráběl dle svého vkusu. Bosňáci na př. dělali pěkné pantofle a škatulky na tabák, pišťaly atd., Maďaři dělali vozy a náš Pohanka zhotovil celou válečnou loď. Někteří si vydělali značné peníze. Jiní hráli šachy či karty o sirky, večer pak se při houslích, harmonice a smetáku vesele tancovalo.

O politice se mezi námi dlouho nemluvalo. Italské noviny k nám nesměly a o našem hnutí osvobozovacím jsme nevěděli s počátku nic. Až teprve v 16. roce opatrovali jsme si tajně italské noviny, v nichž už tu a tam stálo o Čechoslovácích a o našich snahách. Přes to,

Rakouský zajatec v Itálii.

že jsme nebyli informováni, nálada mezi námi byla celkem protirakouská. Jen pan felwibel Dindr pilně sbíral data do svého černého notesu. V listopadu v 16. roce byl tábor překvapen zprávou, že přijel československý emisář a že přinesl oběžník od Národní rady z Paříže, abychom se hlásili do ruských legií. Mezi nás připuštěn nebyl. V českých světnicích jen bylo oznámeno, že kdo chce do legií, má přijít do kanceláře. Šlo nás tam ze 70 asi 6, což je vysvětlitelné jen nedostatkem organizace. Jinak tomu bylo v jiných lágrech, na př. St. M. C. Vetere, kde byli samí Češi pohromadě. Náš plukovník se divil, že chceme znovu na frontu a Dindr měl o 6 veležrádců více ve svém notesu.

Ale na dopravu do Ruska jsme čekali marně. Přišel r. 17. a italské noviny psaly o Zborovu. Pověst o nás pomalu pronikala i do italského lidu. V únoru r. 1917 byl náš tábor zrušen. Zůstalo nás jen asi 40 Čechů v Pinerolu na práci, a to u akciové společnosti, která měla úzkokolejnou dráhu do Perosi. Plat jsme měli 50 centesimů i více a stravu znamenitou. Ale v listopadu poslali nás část

nahoru do hor. Jeli jsme lokálkou do Perosi a pak ještě asi 15 km pěšky do Prigelata.

Zde již nebyla země pomerančů a slunce, ale byla tu zima a sníh jako na Sibiři. Mrzli jsme v našich lehkých šatech a teprve za několik dnů dostali jsme z jedné horské pevnosti teplé věci. Nebýti nešťastné porážky u Caporeta, nebyli bychom se zde octli. Ale po této porážce Francie musela vrhnouti sem ohromné posily všemi směry. Poněvadž železnice nestačily, vojsko táhlo i po silnicích. Cesty museli upravovati a zbavovati sněhu zajatci. Mezi zajatci byli už i mnozí Čechoslováci z tábora S. Maria, kteří byli už přihlášení jako dobrovolci. Zde teprve jsme se dověděli přesné zprávy o našem hnutí. Porážka Caporettská působila nepříznivě jak na dobrovolce, tak na francouzské vojáky i konečně na obyvatelstvo. Lid je zde chudý, zemědělský, jediný průmyslový podnik poskytuje chudině obživu a to jsou blízké železné doly. Lid nosí ještě svůj národní kroj, má na

hlavách klobouky, podobné těm, jež mají italští karabiníci a kterým jsme říkali »aeroplany«.

Dlouho však jsme zde nebyli. Již v únoru byli jsme všichni Čechoslováci vypraveni do Paduly. Velké potíže měli v kanceláři naši dva krajané, kteří náhodou se narodili ve Vidni. Italové nedovedli pochopit, jak to mohou býti Češi. Cesta z Pinerola do Paduly nám rychle utekla a byla zajímavá až na ty tunely, které nás začaly zlobit za Janovem. Za krátko jsme byli v Neapoli a pak v Padule, kde z nás ihned tvořili pověstné »pracovní prapory«. Padula se rychle vyprazdňovala. Každý chtěl být pryč z tábora, prapor za praporem oblékal se do italských uniforem a rakouské mundury mizely. Asi za měsíc vypraven byl i můj pracovní prapor do Legnaga na opevňovací práce. Ale dlouho tam nepobyl. Naše armáda byla povolena a jeli jsme k našemu kádru do Foligna. Tam byl jsem přidělen k 31. pluku k 3. rotě.

X

V CASSINU

VÁCLAV HOLUB

Město Cassino, ležící na úpatí Apeninských hor v provincii Caserta, stalo se po skalním žaláři orvietském novým mým sídlem. Bylo to starobylé město, jehož původ sahá do dob římských — jsou tu ještě zbytky starého amfiteatru — a které ve středověku zvalo se San Germano. Nad městem vypíná se malebná zřícenina la Rocca.

Zajatecký tábor byl asi půl hodiny za městem na úpatí hor. Šlo se do něho kol kláštera, který vypínal se tu jako nějaká stará tvrz. Domnívali jsme se tehdy, že jeho líní mniši ohlupovali okolní chudý horský lid. Byl to však klášter, založený r. 529 sv. Benedictem, zvaný Monte Cassino, jehož mniši sluli učeností a uměním. V přítomné době sloužil za seminář. Zajatecký tábor skládal se ze zděných nových baráků, které byly ještě vlhké. Také cesty byly dosud neupraveny, rozkopány, zkrátka všecko nehotovo. Podnebí bylo horské, ve dne slunečno, v noci chladno.

Jak jsem tušil, pořádek již v tomto táboře nebyl takový, jako byl v Orvietu. K snídání místo kávy nám dávali také někdy jen pár plesnivých ořechů, fiků neb jablka. I makaronů, rýže a masa bylo méně a špatně upravené. V kuchyních byli Maďaři a Němci, kteří kradli. Vůbec krádeže byly tu na denním pořádku. Jinak práce tu nebyla žádná a bloudili jsme celé dny jak bludné ovce po rozlehlém táboře, přihlíželi kopané aneb k tomu, jak na malých ohništích zajatci u zdi tábora kuchtí různé speciality, na př. makarony na oleji atd. Husa to nebyla nikdy!

Často jsem také pozoroval italské dělníky, pracující na stavbě baráků v tomto táboře,

jak nuzně při té těžké práci žijí. K obědu měl takový dělník jen kousek nemastné »polenty« a k tomu přikusoval syrové rajské jablíčko; jen málokdy si koupil půl litru vína. O této stravě dělal celý den. Na nohách nosili jakési opánky, totiž kus nevydělané nějaké kůže, obrácené srstí dovnitř. Snad, aby jejich nohy byly takto dosti v teple, ale museli by seděti s tím doma. V tom kamení a blátě jim tato obuv asi mnoho nevydržela. Přišel jsem k tomu názoru, že pracující lid žije při tom nedostatku zaměstnání v strašné nouzi a při skromnosti jim vlastní, že jest bída jejich denním hostem. Proto také pro nás zajatce snad žádnou práci, zejména řemeslnou, neměli a nevyužívali tak našich schopností, jako se to dělo ve státech jiných. Však často jsme litovali, když nám ty dny byly jak moře dlouhé, že nás osud nezavál alespoň do Ruska, kde každý zajatec se mohl svou prací uplatnit a těšil se větší osobní svobodě. Ovšem, to Rusko bylo ve skutečnosti také jiné, než jsme si je my italští zajatci představovali.

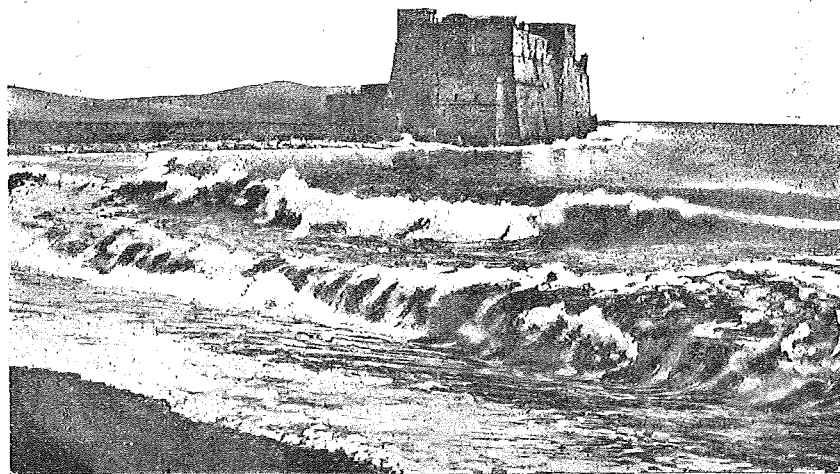
Tak se přiblížily naše vánoce. Co tu bylo vzpomínek, kdy každý snil o svých drahých v daleké vlasti, z níž nám docházely zprávy tak kusé anebo žádné. Marně se každý ohlížel po hřejivém, rodinném teple štědrého večera v tom mrazivém vzduchu, prosyceném výparů lidských těl, srážejících se ve velké krůpěje na vlhkých zdech baráku, ve kterých se netopilo. Opravdu, smutné vánoce, jedny z nejhorších v mém životě.

Po vánocích r. 1916 došel do našeho tábora dotazník z italského ministerstva války, který byl současně rozepisován do všech zajateckých táborů. Dotazovali se v něm všech

zajtců slovanské a románské národnosti, kdo by chtěl vstoupiti do spojeneckého vojska. Tento dotazník byl stylisován velmi nejasně. V táboře, v němž bylo mnoho Němců nakloněných italských důstojníků — germanofilové byli všude — měli v kancelářích všecka místa obsazena Němci a Maďari, kteří dělali také obvykle tlumočníky. Proto také akce tak dopadla. Tito lidé hlásili zajtcům, »kdo prý chce jíti bojovati proti Rakousku« a současně hrozili každému udáním z velezrady, kdo by se přihlásil. Dle toho také přihlášky vypadaly. Z celého tábora, asi z půldruhého sta zajtců slovanské národnosti, přihlásili se pouze 3 Češi. A nebylo také divu. Až do té doby neměli jsme žádných informací, noviny jsme čísti nesměli a jen velmi tajemně a mlhavě se někdo dozvěděl něco o Rusku či dokonce o činnosti

prof. Masaryka, dr. Beneše atd. Ale všechny ty zprávy byly zkreslené a k tomu každá jen podobná myšlenka byla prohlašována za velezradu. Většina českých zajtců v tomto rakušáckém ovzduší byla zdeptána a duševně deprimována. Ba stalo se, že někteří hlásili se raději za Němce neb t. zv. »Dajčbémáky«.

Za několik dnů však přišel jako blesk do tábora rozkaz, že Češi budou koncentrováni do jiného tábora, kde se budou míti lépe. Nastal poplach. Někteří tomu nevěřili, že by se měli míti lépe. Ale těšilo již pomýšlení, že se zbavíme společnosti Maďarů a »skopčáků«. Začátkem ledna 1917 opustili Češi tábor v Cassině, doprovázeni hrozivými posuňky nepřátel, kteří asi věděli více než my. Jeli jsme za deštivého dne dále na jih do S. Maria Capua di Vetere.

Neapol, Castel dell'Ovo.

PALMANUOVA

V. ZEMAN

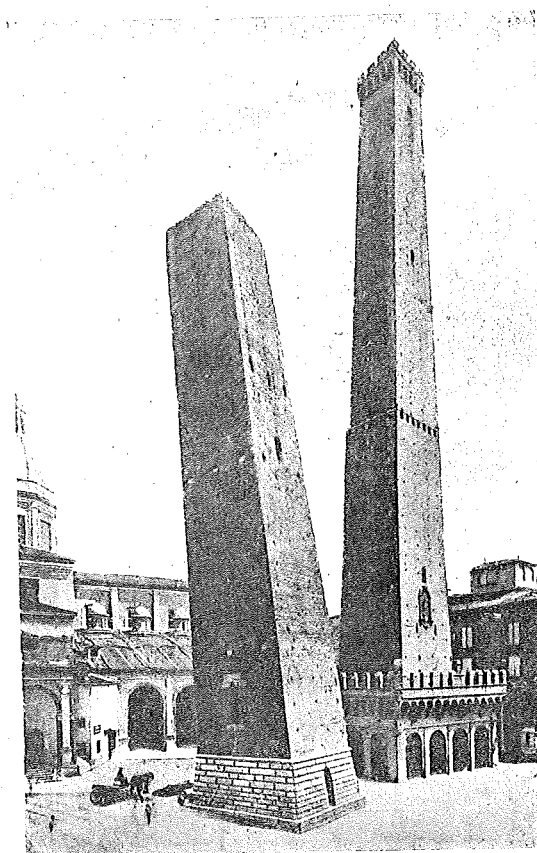
V roce 1915 narukoval jsem jako domobranec do Písku k 11. pěšímu pluku. Po tříměsíčním výcviku v maďarské Gyule, přihlásil jsem se dobrovolně do jízdeckého kursu a byl poslán do Vel. Varadína (nyní Oradea Mare v Rumunsku), kde jsem se uchoval pro frontu celý rok. Teprve začátkem února r. 1917 byl jsem povolán k pluku a jel na italskou frontu, kde v měsíci srpnu při 11. italské ofenzivě padl jsem u Monfalcone do italského zajetí. Italové zajali celé naše oddělení strojních pušek a mnoho mužstva 11. p. pluku, celkem na 400 lidí.

Nejprve byli jsme ubytováni ve zbořené továrně v Monfalcone, zničené italskými letadly. Bylo nás asi 280 Čechů a na 40 Němců, když nás vedli do zázemí. Bylo nám veselo a šli jsme se zpěvem na rtech. V 9 h. večer přišli jsme k jednomu statku, jenž byl zřízen jako přechodný zajatecký lágr, kde jsme přenocovali pod morušovými stromy. Druhý den odpoledne, obdarování jsouc jednou konzervou a bochánkem bílého chleba, dali jsme se na další pochod krajem plným vinic, až jsme došli do koncentračního zajateckého tábora Palmanuova, střediska to veškerých rakousko-uherských zajtců.

V palmanuovském táboře jsme byli podrobeni lékařské prohlídce a rozdělení po 100 mužích, na t. zv. centurie, a ubytováni po 4 mužích v plachtových stanech. Život v táboře byl nám jednotvárný, věděli jsme, že tam dlouho nezůstaneme a toužili jsme po brzkém odchodu. Stravování bylo nepravdělné. Italové měli v táboře malé zásoby a následkem stálého přílivu zajtců se často stalo, že některý den jsme dostali pouze bo-

chánek chleba. Později však se vše značně zlepšilo.

Při pobytu v zajateckém táboře v Palmanuova nás jednou v noci navštívila 4 rakouská velká letadla. Byla to noc tehdy hrozná. Pouštěla do města bomby, též i v našem táboře nastal velký poplach a zmatek. Italská stráž a někteří zajatci prchali do polí a vinic se ukrýti. V městě byl zmatek ještě mnohem horší, jak v našem táboře; několik domů bylo zbořeno a 40 civilních osob přišlo k úrazu.

Bologna, šikmá věž.

Po jednoměsíčním pobytu v palmanuovském táboře začaly odjíždět vlaky se zajatci do zázemí. Dne 26. září 1917 v 8 hodin ráno byl dán rozkaz, že ve 2 hodiny odpoledne naše centurie ještě s dvěma druhými odjíždí vlakem do zázemí. Přesně ve 12 hodin v poledne jsme byli seřazeni, odpočítáni a vydali jsme se na pochod do palmanuovského nádraží.

Ve 2 hodiny odpoledne jsme odjížděli osobním vlakem, aniž by nám bylo známo, kam. Projíždíme nádhernou Lombardií přes Bolognu, krajem těsně podél krásného Adriatického moře do Ancony. Dále pak hornatou

krajinou přes Salerno a údolím mezi pásmem obrovských hor. V dále kouří sopka Vesuv. Konečně jsme se octli v malém nádraží a tam vystoupili, pochodovali asi 30 minut, až jsme přišli k branám českého revolučního zajateckého tábora Certosa di Padula.

Více jak polovina našeho transportu v několika dnech po příchodu do Paduly skládala čestný slib do rukou našeho nezapomenutelného † br. Jana Čapka, a tím slavnostně se zavázala, že bude bojovat se zbraní v ruce proti našemu nepříteli tak dlouho, pokud nebude náš celý národ československý úplně osvobozen.

X

ČTYŘI MĚSÍCE V ORVIETSKÉM VĚZENÍ

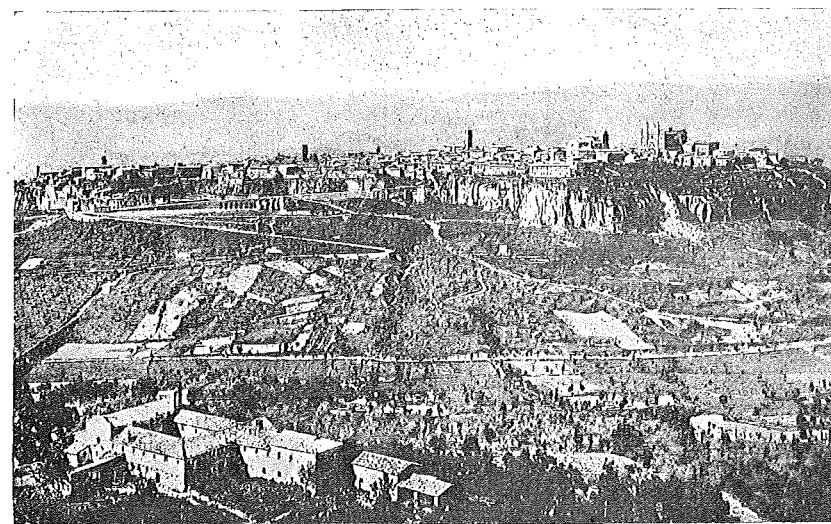
VÁCLAV HOLUB

Hřmění děl a rachot strojních pušek slábl každým krokem, kterým jsem se vzdaloval z Castel'etta a pronikal hlouběji do slunné Italie — v zajetí. Stíny alpských velikánů již dávno se kladly do údolí, jímž vede dolomitská silnice, když došli jsme do nejbližšího italského ležení, kde si vojáci stavěli dřevěné baráky. I nás umístili do jednoho takového nedostavěného baráku. Nejdříve však nám odebrali všechny ostré předměty a vyprázdnil úplně kapsy. Kdo měl hodinky či něco podobného, peníze atd., na to dávali mu stvrzenky a věci ty pak skutečně dostal v Belluně zpět. Že leckdos o něco přece přišel, je přirozeno. Mně na př. nevrátili již můj zápisník z války.

Prvou noc spal jsem dobře, ač byl citelný chlad a vši na těle se ozývaly nemilosrdně. Druhý den z rána vydali jsme se po dlouhém

počítání »quatro, quatro« (čtyři a čtyři = čtyřstupy) na další cestu. Náš velitel, mladý tenente (poručík) měl s námi značnou práci. Česká naše jména dělala mu obtíže a mě na př. místo Holub četl s francouzskou výslovností »Olip«, či tak nějak. Rozumí se samo sebou, že jsem se s počátku nehlásil, až teprve za chvíli jsem pochopil jeho smysl. Konečně jsme vyšli.

Cestou budili jsme pozornost u italských vojinů, dobře živených, i u obyvatelstva, zejména žen a dětí. Mužů viděti nebylo, protože byli jsme ještě na rakouském území a úřady jistě tyto včas »uklidily« — neutekly všichni dříve do Italie. Ženy dělaly na nás zlé obličejky a posuňky a nadávaly nám »rakouských prasat« (Porco austriaco!). Bylo tu nejlépe zřítí tu lásku, kterou obyvatelstvo cítilo ke všemu rakouskému. Minuli jsme

Orvieto.

Cortinu d'Ampezzo, město z části obydlené, ale dosti poškozené dělostřelbou. Městu jsme se však vyhnuli.

Pár kilometrů za Cortinou jsme přešli rakouskou hranici a vkročili jsme na půdu země fiků a pomerančů, která nám zajatcům měla nyní poskytnouti přístřeší na dlouhou dobu. Nebyla ta Itálie taková, jakou nám ji líčilo rak.-uher. vojenské velení, ale byla také jiná, než jak jsme si ji my Češi ve svých představách kreslili. Jestliže nás Rakousko rdousilo národnostně, politicky i kulturně byli jsme tady pravými »prigionieri di guerra« (t. j. váleční trestanci), naprosto osobní svobody zbavení. Dalo to mnoho přesvědčování a dokazování, že nejsme ani cikáni, ani Němci neb Maďaři či Jihoslované, nýbrž Češi, kterýžto podivuhodný národ až na mizivé procento lidí takřka žádný zde v Itálii neznal. Byli jsme v jejich očích prostě austriáci a finito!

Také v St. Vito del. Cadore, první to větší osadě již na půdě italské, ležící při horské bystřině Boibe, která u Perarolo se vlévá do světoznámé řeky Piavy, jsme vzbudili velikou pozornost, zejména svým hrozným zevněškem. Obklopili nás ihned italští vojíci, kterými se tato osada jen hemžila. Nejvíce se jim zamlouvaly různé ty naše odznaky a distinkce na čepicích i na blůžkách a nebýti italských důstojníků, byli by se na nás vrhli a obrali nás jak sadař na podzim švestky. Zejména po alpských protěžích, jež »kaiserjägři« nosili na čepicích, byli jako posedlí. Dostati nějakou tu trofej ze zajatce, pokládali patrně za takové štěstí, jako kdyby si s oběšeného uřízli kousek provazu. Byl již nejvyšší čas, že nás odvedli do jednoho baráku, kde jsme se řádně pod sprchami umyli, prádlo a šaty nám v parním kotli vypařili a tím nás zbavili vši. K večeri pak nám dali své »národní jídlo« makarony s pomidorovou omáčkou.

Po několikadenní karanténě vydali jsme se na další cestu, jejímž cílem bylo tentokrát již nádraží v Pieve di Cadore, městečka to, rozloženého na horním toku řeky Piavy a obklopeného na celé jihuzápadní straně několika menšími pevnůstkami. Zde jsme nasedali do připraveného pro nás vlaku,

sestavujícího ze starých osobních vozů a dvou nepatrných horských lokomotiv, jedné vpředu a druhé vzadu. Vláček se hnul a hlemýždím tempem ujížděl s námi s hor, projížděje dlouhými tunely a přes hluboké rokly a úžlabiny, kterými se valila horská bystřina dravým proudem. Nastalá noc přikryla nám však svým temným závojem tento romantický kout země.

K ránu dojeli jsme do Belluna na Piavě, kde přecházejí velikáni Alp dolomitských v mírnější předhoří Alp benátských. V Belluně opakovali řádně desinfekci našich šatů a těl, na kterých tentokrát řádily nemilosrdně nůžky a břitva lazebnickova. Mužstvo včetně důstoj. zástupců odděleno bylo od důstojníků, kteří hned odejeli, ostatní pak nastoupili další cestu přes Feltre, Castelfranco, Padovu a Bolognu do Orvieta. Cesta celkem jednotvárná, poněvadž kam až oko dohlédlo, byla samá rovina, na které se střídaly nepřehledné lány polí kukuřičných s rozsáhlými vinicemi. Ve stanicích, kde vlak s naším transportem zastavil, mohlo se koupiti jižní ovoce a zejména červené ohnivé víno. Koupěchtivost naše byla veliká, vždý ty pomeranče, krásně nažloutlé fíky, broskve a jiné věci tak lákaly, ale naše kapsy byly prázdné. Celý můj kapitál záležel v několika kusech aluminiových prstýnků, které jsem koupil na Col' di Laně od ruských zajatců, kteří se tam dřeli jako otroci. Dal jsem za každý prstýnek až 3 koruny, ale Italové byli z kraje nějak náramně laciného. Ačkoliv se prstýnky každému velmi líbily, nerozpakovali se dáti za kus také jen jednu neb dvě cigarety, t. zv. »popolárky«, jichž bylo 10 kusů za 15 centesimů (asi 10 hal.). Za hodinky i stříbrné dávali zajatcovi třeba také jen takovou krabičku cigaret, domnívajíce se snad, že když on žádné ceny nemá, jsou též jeho věci bezcenné. Ovšem takový »kšeft« si každý rozmyslil.

Žízeň byla velká, způsobená nesnesitelným, a pro nás, kteří jsme byli uvyklí jen na samý sníh a led, nepříjemným vedrem, jež se stupňovalo takřka při každém kilometru cesty blíže do vnitrozemí. Dusno bylo až k zalknutí. Byl jsem opravdu rád, že stanice, ve které právě vlak zastavil, byla již Orvieta.

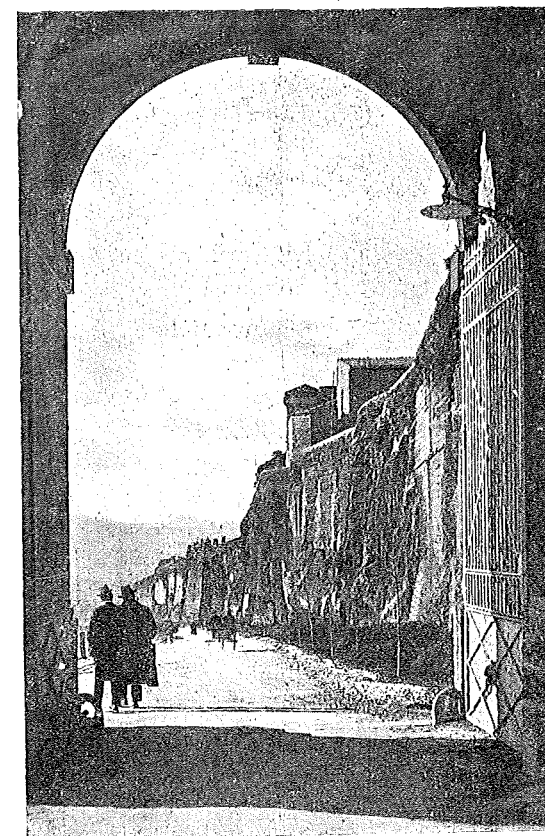
V tomto starobylém městě v provincii římské, ležícím jak tajemné skalní hnízdo na z roviny vyčnívajícím massivu, bylo Reparto prigionieri di guerra« (zajatecký tábor). Od nádraží do města, obehnaného středověkou zdí, vede ozubená dráha a mimo serpentovitě silnice též příkrá cesta, po které nás dovedli ve stínu bajonetů do města. Městem samotným jsme však nešli, protože stará jednopatrová budova trestnice stála hned s kraje města. Zajatci měli okupováno celé první poschodí, kdežto v přízemí byli ještě zavření italští civilní trestanci.

Na nevelikém nádvoří, tvaru obdélníkového, u jedné zdi stála pod střechou velká kamenná kašna, podél protější druhé zdi pak byl kůzelník. Druhými vraty se přišlo na čtvercové menší nádvoří v rohu, v jehož středu na kruhovitém záhoně kvetlo spousta různých květin a slunečnic. Po okraji záhonu nasázeno bylo několik košatých agátů a celý tento záhon lemoval chodník, který poskytoval zajatcům jedinou příjemnou procházku. Konečně se prošlo třetími vraty na hlavní a největší nádvoří. Uprostřed nádvoří stojan s vodou, vlevo dvě menší přízemní budovy s koupelnami, skladištěm a dílnami, vpravo pak úplně od těchto oddělena ostatní budova trestnice. Vzadu při zdi po celé šířce dvora i budov byla zeleninová zahrada, do které však byl přístup zajatcům přísně zakázán. Vše tam byly také asi tři stromy fíkovníků, jejichž nažloutlé, právě dozrávající plody, sladší medu — tak lákaly... A celý tento komplex budov, dvorů a zahrady byl ještě obehnan kolem dokola asi šest metrů vysokou zdí, hlídanou vojenskou italskou stráží.

V lágru byli již starousedlí zajatci, kteří několik nás Čechů zvědavě vítali.

Ze zajatců Čechů byli zde nejvíce zastoupeni »pražské děti« od 28. p. pluku, který měl sice hlavní kádr v Rusku, ale tady byla jistě jeho menší filiálka.

Všichni zajatci, počtem asi přes pět set mužů, byli rozděleni na tak zvané »Gruppy«, podle národností. Tak byla — Gruppo tedesco (německá), — boemo (česká), — ungherese (maďarská), a sloveno (slovinšská). V posledně jmenované »grupě« byli zastoupeni všichni nynější Jihoslované. Slo-

Orvieta, římská brána.

váci národnostně vlašni se hlásili ponejvíce k Maďarům, jednak z nevědomosti a lhostejnosti a strachu, taktéž Rumuni ze Sedmihradska se k maďarské národnosti z těchže příčin hlásili, což prozrazovalo, jak byli Maďary náležitě zpracováni.

Tímto rozdělením zajatců na skupiny a ubytováním každé na jiném místě trestnice, se zamezilo co nejvíce národnostním třenicím. Ubytování jsme byli v trestaneckých celách. Tyto cely byly různé velikosti, pro tři i více osob. Do každé cely byly zvláště z chodby silné dubové dveře, s obou stran plechem pobité, s malým, zamřížovaným otvorem pro kontrolu dozorce. Naproti dveřím malé okno se silnými mřížemi, skýtalo pohled na okolní krajinu. Podlaha byla z cihel a mimo naše »přepychová lože«, sestávající ze tří prken na dvou dřevěných »kozách«, se slámkem, byla ještě nad každým kavalcem jakási police. V každé cele byl ustanoven jeden »komandant« buď »frajtr« neb »kaprál«, či »cugsfira«, a nebylo-li těchto, tož některý

starší voják-zajatec. Komandantem celé »grupy« byl obyčejně »felák«.

Chodby v prvním poschodí tvořily pravidelný kříž, na jehož horním konci byla »grupa« česká. Na této chodbě byl na samém konci umístěn »oltář«, u kterého se každou neděli a svátek »tísnilo« až patnáct zajatců, nejvíce Slovinců a Maďarů, při mši, již obýval nějaký italský vojenský kněz.

Patrně se těm mnohým zajatcům nemohlo srovnati v jejich »makovici«, že v Rakousku se konaly bohoslužby za vítězství zbraní rakousko-uherských a tady v Itálii se opět modlili k tomu samému Bohu, aby pomohl zase jejich zbraním. Tak chudáci nevěděli jak jsou na tom a nechtějice přijít do konfliktu, zůstali raději každý seděti v cele na kavalci.

Na první noc, ztrávenou v Orvietské trestnici, budu mítí vždy blahé vzpomínky. Jaký to byl báječný klid, tak potřebný pro moje rozrušené nervy. Sotva dozněly poslední akordy »silenzia«, kterými italský trubač dával »signál« ke spaní, byl jsem již dávno pohřížen v hluboký spánek, který mně tak chutnal, jako nikdy v životě před tím. Již dávno pražilo žhavé červencové slunce do chodby věznice a odtud se dralo okénkem ve dveřích na můj »kavalec«, když mne vzbudil na kávu — která byla již dávno studená — vedle ležící soused Jan Z., jinak »Žán« zvaný. Kávu denně roznášel po celé české grupě od kavalece ke kavalci »frajtr« s jedním vojákem-zajatecem, kteří měli na to jakousi »koncesi« a za odměnu si ponechávali zbytek. V osm hodin měl mítí každý svůj kavalec ustlaný, nechtěl-li dostati »divoký tagvach« a váletí se po podlaze.

Stravy bylo dosti, jenže nebyla tak upravená, dokud byli v kuchyni italsí kuchaři. Později se to částečně napravilo tím, že přišli do kuchyně »kuchyňkové« ze řad zajatců. Měli jsme k obědu »makarony« různé délky i tloušťky, či rýži s kapustou, zelím neb brambory, oboje ovšem křtžené pomidorovou omáčkou (z rajských jablíček) a k večeři pak — která byla již ve čtyři hodiny — hovězí polévku s masem, nejvíce zmrzlým, argentinským. Tento jídelní lístek se opakoval beze změny — denně. Před každým

jídlem dával trubač signál. Zbylo-li něco, mohlo se jíti ještě pro »repeté« a v tomto se střídaly tak, že šla pro zbytek vždy jiná grupa.

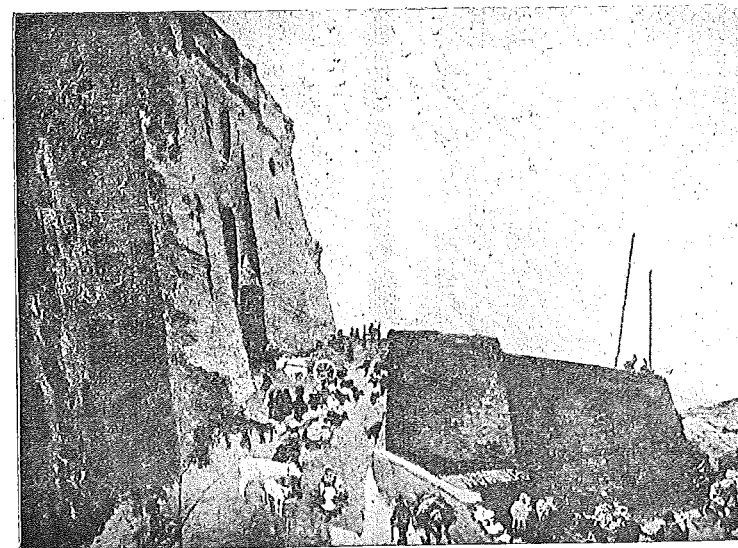
Čistota, již jsme si sami udržovali, tu byla obstojná. Domů jsme mohli psátí jeden lístek týdně. První zprávy z domova nám přišly asi za tři neděle, taktéž peníze i různé zásilky — prostřednictvím švýcarského Červeného kříže. Mimo úklid zaměstnání pro nás nebylo a tak bývala nám dlouhá chvíle. A tu jsme se bavili hrou v šachy, dámu, kuželek o sirky a přemnoží karbanili. Hráti o peníze bylo zakázáno a také jich žádný nazbyt neměl. Mnohý, kterému z domova žádných peněz neposlali, byl odkázán jen na tu hubenou »cinquinu«, to jest vojenský žold, vyplácený vždy za pět dní (odtud ten název »cinquina«) v částce 75 centesimů (ca 50 hal.). Měltě voják-zajatec včetně »frajtra« — 15 centesimů (asi 10 hal.), caporale (desátník) 20 cent., caporale maggiore (četař) 30 a sergente (šikovatel) pak 50 centesimů denního zajateckého žoldu. Abychom nezapomněli rakouskou »eksecírku«, postaral se o to jeden »štábsfelák« Němec, odněkud ze Štýrska, s »vilémovskými« nakrouceným knírem. Tento výtečník ještě s několika Němci, kteří okupovali všechna placená místa v zajateckých kancelářích, kam se Čech těžko dostal, chtěl tady dělati zajatcům — vojnu. Musili jsme denně hodinu dělati na dvoře »glänzübunky«. Jinak panovala mezi zajatci dost dobrá shoda.

Ze řemesel se tu nejvíce uplatnila práce krejčího a obuvníka. První přešival zajatcům, u nichž ani v zajetí »frajeřinka« nevy-mizela, rakouské bluzy a kalhoty. Druhý mimo spravování zajatecké obuvi v táborové dílně a zhotovování bot pro italské důstojníky — předělával zajatcům rakouské komisi boty na lehké — prý již do civilu. Tím si vydělali slušnou sumu »soldů« a také je bylo vidati v kantině, kterak ve společnosti ještě třetího kumpána holiče-mydlinky, jemuž tu také jeho řemeslo výborně kvetlo, pojídali salám »mortadella« zvaný, nebo různé rybíčky, očka v oleji i jiné delikatesy a zalejvali to dobrým a ohnivým italským vínem, kterého bylo té doby za jednu liru (ca 80

hal.) celý litr. Jiná řemesla se zde neuplatnila. Kdo chtěl, mohl jít na tak zvané »distacamento« na práci, totiž kopati na stráně. Na slunci byla to práce namáhavá a každý dostal denní plat toliko 50 centesimů. Nával na tuto práci velký nebyl.

Jednou za čtrnáct dní vedli nás vždy část ve čtyřstupech nejkratší cestou za město, abychom trochu provětrali. Vpředu šli revolvery ozbrojeni italsí důstojníci a po obou stranách vojáci s nasazenými bodly na puškách, jistě u každého čtyřstupu dva a celý oddíl uzavíralo několik karabiniérů. Divil jsem se velmi, že s námi ještě nešla »eskadrona« kavalerie s nejméně »baterií« těžkých houfnic. Ale stejně jsme se vždy na takovou »vycházku« těšili jako děti, může-li se něco podobného vycházkou nazývati, poněvadž v tom lese bajonetů sešli jsme ve čtyřstupech pod město, kde jsme se obrátili čelem vzad a nastoupili zpáteční cestu aneb jsme město obešli a druhou nejkratší cestou jsme se vrátili. Nemohl jsem pochopiti ten neustálý strach italského zajateckého velení, aby některý zajatec jim neutekl. Vždyť »fronta« rakouská byla odtud hodně daleko a jinak z ostatních tří stran bylo moře, tak kam vlastně by ten »ubožák« zajatec bez peněz i bez větších znalostí italského jazyka byl mohl utéci? Ostatně každý, alespoň doufám, každý Čech-zajatec byl rád, že se dostal — za vítr.

Na těch »vycházkách« jsme cestou potkávali typické italské vozy jen o dvou, jistě přes půldruhého metru vysokých kolech, tažené párem dobytčat se značně dlouhými rohy. Vůz táhla za tak zvané »jho«, ležící jim na šíjích a uprostřed připevněné k oji. V nozdrách měla tato dobytčata rezatá, do kruhu zahnutá železa, na nichž byly přivázány opratě. V tomto primitivním zapražení musela zvířata ovšem značně zkusiti. Italové ke zvířatům zvláště citliví nebyli. O denním životě obyvatelstva orvietského, jakož i zajímavostech města samotného mnoho nevím. Za ty čtyři měsíce mého pobytu v »Orvietské trestnici« vedli nás na procházku městem asi jednou nebo dvakrát, jelikož měli asi obavy, aby se ty jejich »signoriny« (slečny) do nás nezbláznily. Město to však musí býti znamenité a jeho historie je velmi bohatá. Bývalo kdysi městem Etrusků, později staré římské město Urbibentum neb Urbs vetus. Ve středověku bylo hlavní pevností Velfů a často skýtalo útočiště papežům. Hlavní ulici je Corso Cavour, které vede na Piazza Vittorio Emanuele. Nejkrásnějším chrámem je gotický dóm z bílého a černého mramoru, jehož fasáda i vnitřek je bohatě zdoben reliefy i mosaikou. Je to jeden z nejznamenitějších chrámů v Itálii. Hned u vchodu do města, nad konečnou stanicí lanové dráhy, jsou zbytky tvrze. Na úpatí hory, na níž město leží, je staré etruské

Orvieto, brána San Giovanni.

pohřebiště. Jedna zajímavost nás však trápila sotva se jitro rozbřesklo až do pozdních hodin večerních. Blíže budovy naší věznice byl kostel, kterého svatého, jsem nepátral, ale myslím, že jej právě tak brněly uši jako nás, když každou chvíli zvonili jako když se celá rodina kovářů zblázní a mlátí kladivý do kovadlin. Ještě podnes mně zní v uších, vzpomenu-li si na »Orvietské kováře«, jak jsme tomu říkali.

Listopadové dni se chýlily již ke konci, ale počasí bylo stále teplé a krásné. Ani s nastávajícím prosincem mnoho zimy nepřibylo. Noci sice byly dosti chladné, někdy s mrazíkem, což nejlépe viděti bylo na blízkém táhnoucím se pásmu hor Apeninských, jehož vrcholky byly zasněženy. Jinak ve dne slunko pražilo a nikoho by bývalo ani nenapadlo, že jest již prosinec na krku, kdyby mu to orvietské dámy nepřipomněly svými rozmanitými kožišinami, které jistě více pro »parádu« než proti zimě nosily.

x

Dnové našeho pobytu v orvietské trestnici se krátili. Proslýchalo se, že se budeme stěhovat do jiného tábora. Zprávy o tom však byly nejasné, jak už to bylo zvykem v celém tom válečném chaosu. Jednou se říkalo, že půjdou pryč Češi, po druhé zase Němci a Maďaři, jindy opět, že se bude stěhovat vše a místo nás, že mají zaujmouti — rakouští desertéři. Avšak všechny zprávy jsme přijímali s pochopitelnou radostí, jelikož každý již toužil po tom, aby se z těch těsných vězeňských cel dostal na trochu volnější vzduch. Věděli jsme docela určitě, že ten pořádek, ta čistota i jídlo jinde takové nebudou, zejména, dostaneme-li se do většího tábora, ale ta zvláštní touha alespoň po větším rozběhnutí se po táboře opanovala všechny. Tak jsme se konečně dočkali dne odjezdu všech zajatců bez rozdílu národností z Orvieta do nového tábora zajateckého — do Cassina.

SANTA MARIA (CAPUA DI VETERE

FRANTIŠEK LIBIŠ

Tam kde hrdý Říman světu
vládl, žil a — umíral,
tam kde svoje legie
z bojů jdoucí vítával;
kde »Via Appia« se pláni vine,
kde Vesuvu kouř v oblak plyne
— tam kus české historie.

Amfiteatr kde zříceniny,
v jasu slunka koupává,
kde strmé hor vrcholy
blankyt nebes snoubívá;
kde v stínu oliv, kastání,
zříš jen slunnou Itálii,
— tam Čech tvoří dějiny.

Kde za městem tábor
za zdi ukryt v prachu šedi,
odkudž české oko snivě
na kouřící Vesuv hledí,
tam Čech volá k odboji
proti kleté Austrii!
— »Za Svobodu!« — »V šik legií!«

Nelze na tě zapomenout, malé, ale nám tak milé městečko s antickou historií. Nelze zapomenout na pochmurné zdi tábora, na nízké, ale zdravé baráky v bývalých jízdeckých kasárnách.

Ležely utopeny v syté zeleni olivových hájů, cypřišů i pinií, uprostřed lučinatých ploch a polí kukuřice. Kraj je to úrodný, zemědělský a zahrady plné broskvoví, meruněk, citrovníků, oranží i révy, květou dvakrát do roka. K jihovýchodu táhne se sopečné horstvo, jehož krátery kdysi chrlily oheň a síru do údolí. Na straně západní zvedá svou hlavu typický Vesuv, z jehož

lůna řítí se smrt na lidnatá města i visky. Nedaleké vykopávky Pompejí a Herculanea odkrývají dnes neznámý tento zasypaný svět. I stará »Capua di Vetere« byla zničena a na jejím místě vzniklo nové město Santa Maria, Na sutinách a vrstvách lávy dnes roste nová, tropická téměř vegetace a ze ztuhlých lávy vysekávají se dnes stavební dlaždice, aby tak na ní povstávaly nové stavby a města.

Když jsme tam dojeli dne 11. ledna 1917 z nehostinné Paduly, netušili jsme, co se v krátké době mezi zdi tohoto tábora bude odehrávat. Neznali jsme ještě Čapka, Havlenu, Logaje, Bartoše, Bořila, Juru, Polcara, Čejku a jiné a jiné průkopníky odboje v Itálii, který měl býti součástí veliké revoluce národa, tři sta let otročeného.

Nevěděli jsme ani, že existuje již v Rusku a Francii československé vojsko, sen všech poctivých synů území, prostírajícího se od Šumavy k Tatrám. Slyšeli jsme sice cosi šuškat o českých velezrádcích ještě v rakouské armádě, ale toho bylo tak málo... Proto nelze se diviti, byli-li jsme přímo omráčení výklady českých junáků z Finalmarino a z jiných italských zajateckých táborů, taktéž do Santa Maria C. V. koncentrovaných. Nemohli jsme pochopiti jejich nadšení, sevřiti znova tu zbraň, kterouž nám vtiskl do našich rukou náš zavilý nepřítel z mačechy Vídně, kterouž jsme měli vraždit jeho nepřátele — ale naše přátele, ba krevní bratry — Slovany.

Dne 17. ledna 1917 ale spadlo bělmo s našich očí a my prohlédli. Tehdy založen byl v baráku čís. 10 ČDS., t. j. Československý dobrovolnický sbor. V jeho čele stál jako

starosta Čapek. Uchváčení nadšením, přihlásili jsme se pod prapor odboje, který v Itálii třimal náš milovaný bratr Jan Čapek, který třimal na celém světě náš drahý tatíček Masaryk.

Přihlásili jsme se k boji za osvobození našeho národa ze spárů černožluté hydry habsburské se zbraní v ruce a od toho dne bylo naše jediné přání, abychom mohli pevně tu dříve nenáviděnou pušku, v dlaních sevřítí a zuřivým útokem vzítí zákopy pod Krasem — rozmařilou nevěstku na Dunaji chránící, pak letem Sokola v moři bodáků stanouti na hranicích naší milované vlasti a vzkřiknouti velkým hlasem, který by byl slyšen od Šumavy až daleko za Tatry: »Lide československý! My synové tvoji, neseme ti Svobodu, neseme ti tvůj třístaletý toužebný sen!«

Přihlásili jsme se, ale bylo nás pořád málo. Bylo nutno napřed burcovatí naše spoluzaťatce, kteří neprohlédli, bylo nutno se bránití zaprodancům a zrádcům vlastní československé krve, kteří potajmu obcházeli pomalu se probouzející a říkali: »Nechod'te nikam, nevěřte těm mladým bláznům! Velmocí nikdy nepřipustí rozbití Rakouska, přičilo by se to jejich zájmům! Zůstaňte zpátky — nechod'te do lécky, aby vás vydali pak na milost a nemilost našim nynějším vládcům, kteří vás budou soudit — věšet. Věřte kněží, do tábora docházejícím, kteří jsou o všem dobře zpraveni, že Svata Stolica nepřipustí rozbití říše, kteráž jest její záštitou, nestávejte se křivopřísežníky!«

Ti — kteří nechávali o sobě ve vlasti říkat, že jsou vlastenci a antimilitaristé, ti také přiložili polínko na jejich ohníček a říkali: »Nevěřte svúdcům! Národ si dobude svobody bez obětí, cestou evoluční. Vaše jednání by neschválil. Beztak je již válkou zničen a ještě když to, co bylo zajctím zachráněno se zničí, staneme se hrobaři národa. Po válce, až se vrátíme, pak se dá něco dělat a bude-li situace příznivá, pak teprve zasáhнем.«

Nastalo kolísání v myslích — však pravda zvítězila. 8. dubna 1917 zajatecký Sokol krásným nástupem a zdařilým cvičením ro-

zehřál za zvuků českých písní liknavá srdce česká a 9. duben — velikonoční pondělí — získal je úplně.

V ten den bratr Bartoš vystavil svoje krásné dílo »Za Svobodu«, obraz, představující Čecha v sokolské košili, Moravana, Slezáka a Slováka v národních krojích, jak vítězně přes mrtvoly nepřátel stanuli na hoře nejvyšší, u cíle — naší národní Svobody.

Hluboko do srdce se zaryla řeč br. Čapka, člověka, který měl tak poctivou tvář, poctivou duši, že každý čestný člověk směle snesl jeho fascinující pohled, za to ale lidé se špatnými plány, s nepoctivým smýšlením se mu vyhýbali a proti němu po straně štváli.

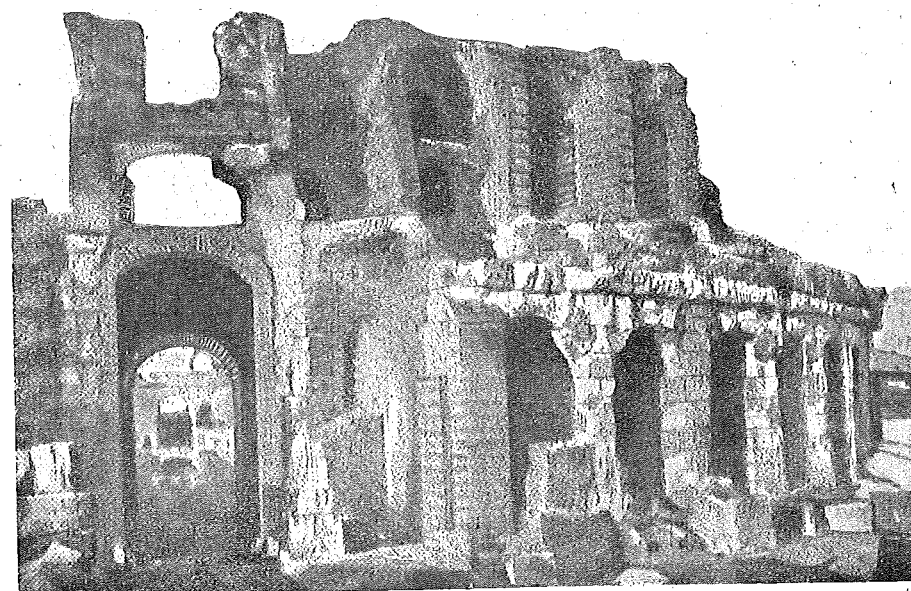
Nelze popsati nadšení tisíců, když zahřměl »V boj!« Když br. Kolářský vysvětlil myšlenku v obraze ztělesněnou, zapěl sbor »Kdo jste boží bojovníci...«, pak »Kdo jsi Čech, hoj, v řady naše...«, bušila mohutně srdce všech, kdož pochopili. Když byl zdařilý tábor ukončen hymnou »Kde domov můj...«, byl přerod v mnohých a mnohých srdcích dokonán. Počet přihlášených do sboru daleko převršil přes tisíc.

A nyní nastal nový život v táboře. Zařizeny školy, kde se učili cizí jazyky, živnostníci teorií svých řemesel, slovenští analfabeti pak číst a psát, vše se přes nepřízeň těch, kteří nechtěli pochopití, připravovalo k vážnému okamžiku, kdy jim bude dána do rukou zbraň, na jejímž ostří přinesou národu Svobodu...

Z tábora podnikány vycházky do okolí, pokaždé na jinou stranu. Tak prošli jsme město, vystavené z lávových cihel, dosti úhledné, s krásným parkem, na jehož severozápadní straně se nachází položřícený amfiteatr.

Nelze vylíčití pocity, s jakými jsme stannuli na místech, kde tisíce diváků antiky přihlíželo ke hrám, zápasům gladiátorů a později mučením křesťanů, když nám náš příznivec, provázející italský kapitán, místní rodák, ukazoval, kudy byly pouštěny oběti a kudy divá zvěř.

Chodívali jsme po památné cestě »Via Appia« k jihu kolem makaronové továrny a velice jsme se divívali, že tisíce metrů makaronů, navěšených na tyčích ve zvláštních

S. Maria Capua Vetere, zříceniny starořímského amfiteatru.

sušárnách, může se sušiti vedle silnice, kde stále prach víří a vše kolem do běla pokrývá.

Se zájmem prohlíželi jsme si strážné domky podél této cesty, z pola již zasypané, ve kterých stávali římsí vojáci, hlídající silnici, aby bylo po ní bezpečno pro patricie, po cestě se projíždějící.

Chodívali jsme též nad stráž do malé vesničky, odkud byl krásný pohled na Vesuv, věčně kouřící, na krásnou a úrodnou pláň k Neapoli, asi 30 km od nás vzdálené.

Rádi jsme chodili ven, ale velice neradi jsme se vraceli. Přes to však bylo nám v táboře jinak, než těm, kteří byli »Austriáky«. Sokol pod vedením br. Mánka a Čapka po vyloučení oposičnicků stal se baštou dobrovolnického sboru, který utěšeně vzrůstal.

V květnu za námi přišel br. Božinov, který byl naší pohotovostí překvapen, v dubnu pak kapitán Pučálka, který nám slíbil, že v krát-

ké době půjdeme na Soluňskou frontu. Nastaly přípravy k odjezdu, bohužel nadarmo. Za to však odpadlo od sboru to, co bylo nepevné a zbabělé.

Ke konci dubna 1917 přišlo na místo povolání do zbraně — přestěhování do Paduly, kde bylo lze pro rozlehlost tábora soustřediti až 15.000 zajatců Čechoslováků, kdežto ve St. Maria C. V. bylo místa jen asi pro 3000.

Nastalo loučení s kolébkou naší revoluce v Itálii a mnozí z nás se loučili s ní s těžkým srdcem. Znalí jsme již Padulu v nehostinném kraji Campagne, kde je malarie domovem a bylo nám smutno v duši.

Ještě poslední pohled na Vesuv, na hory, na město a přes noc, dne 1. července 1917, jsme dojeli do Paduly, kde začala tužší práce s propagací revoluce a kde také toto dílo bylo dokončeno. Odtud vycházely již celé pluky československé armády.

X

ZALOŽENÍ ČSL. DOBROVOLNICKÉHO SBORU V ITALII

VÁCLAV HOLUB

Zajatecký tábor v St. Maria Capua Vetere, v provincii Caserta, na trati Řím—Neapol, sestával ze 40 baráků, úplně dřevěných, krytých lepenkou, susedil těsně s městem a mohl pojmuti asi 6000 zajatců. Baráky tvaru obdélníkového, asi 5 m široké a 20 m dlouhé, byly ve čtyřech řadách za sebou. Uprostřed tábora bylo jakési menší »náměstí«. Mezi tímto »náměstím« a zdí, obklopující se všech stran tábor, stála »veranda« s »kysnou«. Tak se totiž všeobecně říkalo — oltáři, umístěnému v jarmaře a přikrytá veranda dosti rozsáhlá, měla původně sloužiti za shromaždiště všech věřících zajatců. Jelikož se tito k tomu nějak neměli, používal ji potom »Československý dobrovolnický sbor« — k různým přednáškám a vyučování. Několik cementových kašen, umístěných podél zdí, zásobovalo zajatce vodou pitnou a na mytí. Osvětlení celého tábora bylo elektrické. Při vstupu do každého baráku upoutala pozornost velká tabule, umístěná uprostřed u střechy, na níž byly s obou stran velké nápisy, zakazující v barácích kouřiti. Nápisy tyto byly italské, německé a maďarské. Později jsme oba poslední vyměnili za české.

V každém baráku mohlo býti ubytováno až 150 zajatců a bylo to umožněno tím, že spaly dvě řady na podlaze a dvě řady ve výši asi půldruhého metru nad nimi na pryčnách. Mezi dvanáctou a jednou hodinou v poledne nesměl se žádný zajatec zdržovati venku mimo barák, všichni musili býti v barácích, poněvadž mnozí onemocněli úpalem slunce.

Rok 1917 počal koncentrací bytí i neuplnou, do tohoto tábora. Po našem trans-

portu z Cassina přibývaly sem denně transporty další, jmenovitě z Forte Begato, Padula, Savonna, Fonte d'Amore, Alessandria, Sulmona, Altamura a j. Ještě před koncentrací byl zde hlouček Čechů, jimž bylo se strany zajatců druhých národností, zejména Maďarů, přestáti mnoho příkoří. Vůdcem hloučku byl voják Jan Čapek z Orlové ve Slezsku. Příchodem nových zajatců nastal pro nás nový život a položen základní kámen legii — v Italii. Celý leden byl ve znamení ruchu, každý vyhledával své známé buď z domova anebo z fronty a podařilo-li se mu někoho najíti, to bylo radostí a vypravování. Těch pár zajatců, kteří se na vyzvání italské vlády hlásili do spojeneckého vojska, bylo roztroušeno po barácích a ztraceli se úplně v moři indiferentního nebo zcela rakušáckého živlu. Posledně jmenovaný živel se skládal ponejvíce z aktivních poddůstojníků, jimž delší pobyt v rakouské armádě a válka vzala patrně veškeru soudnost. Ze strachu o svou kariéru, považovali »dobrovolce« za největší vlastizrádce a poněvadž s počátku velení nad jednotlivými baráky ponecháno jim, vtiskli celému táboru ráz věčně rozčilených rakouských kasáren, kde panoval zmatek a pro nic za nic se neustále křičelo. Mužstvo, jemuž scházel správný názor o vojenské a politické situaci, bylo z veliké části v jejich vleku.

Při hledání známých se »vymetl« každý den jiný barák a tak nám ty první týdny v tomto táboře utekly jako voda a byl tu již měsíc března přede dveřmi. A každý následující den přinášel nám vždy něco nového

do toho našeho šedého a unuděného zajateckého života. Velmi mě těšilo dobré a upřímné přátelství Jožky Valenty ze Slaného, které jsme spolu uzavřeli. Při těch dlouhých našich debatách jsem poznal, že naše názory ve všem se ztotožňují. Brzy jsme dospěli k přesvědčení, že — teď anebo nikdy — je čas, abychom se přihlásili do řad čs. dobrovolců, jejichž sbor se právě před měsícem ustavil.

Bylo to ve druhé polovině měsíce ledna, kdy několik rozhodných jednotlivců svolalo na barák č. 10 schůzi za účasti asi 30 lidí; této schůzi předsedal bratr Jan Čapek. Ten-

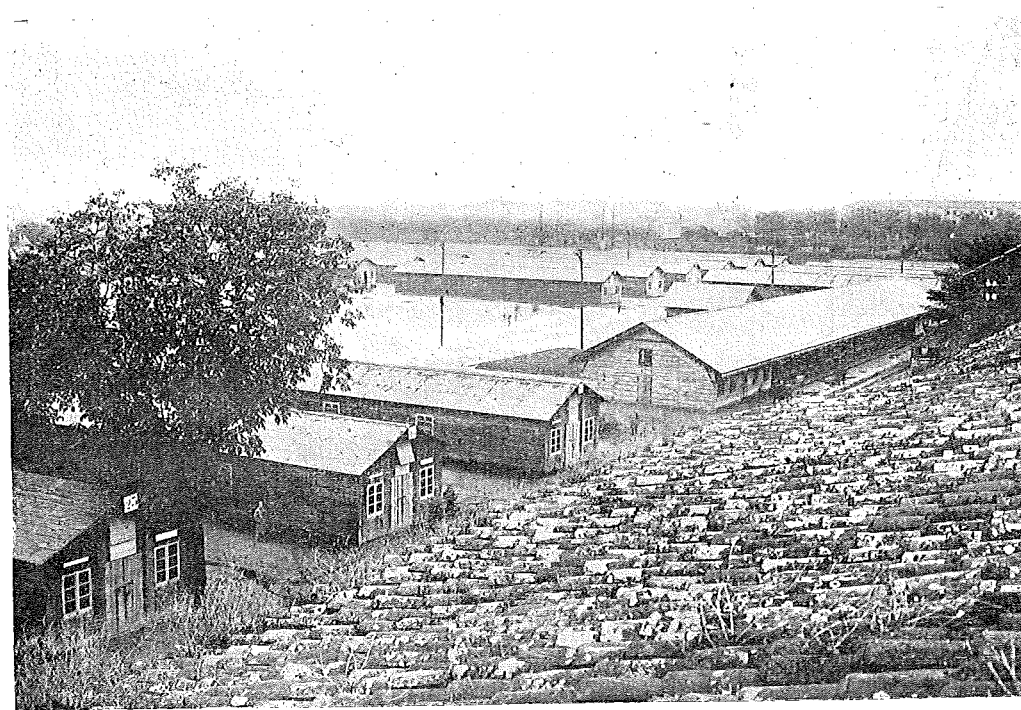
sace, již dáno jméno »Čs. dobrovolnický sbor«.

Stanovy sboru (organisační řád) zavazovaly každého člena, že až nadejde rozhodná chvíle, »se zbraní v ruce« půjde bojovati za svobodu svého národa. Org. řád Čs. O. S. v St. Maria C. V. měl těchto 9 paragrafů:

§ 1.

Členem může býti jen ten:

- Kdo na úřední vyzvání italské vlády hlásil se do národní armády české.
- Kdo uznává za mravní povinnost se

S. Maria Capua Vetere, čs. zajatecký tábor.

Foto Památník Odboje.

krátě se kolem baráku shromáždilo velké množství zvědavců, ovšem nechyběli ani udavači s pověstnými zápisníky — také synové českých matek, z nichž jistě mnohý dnes v republice zaujímá význačné postavení a sedí v teplém hnízdečku, do něhož by jej ani zpuchřelé Rakousko nebylo posadilo, zatím co ten, jemuž tenkrát připravoval hroznou šibenici, v bídě a hladu nemá, kam by své hlavy sklonil. Jistě žádný si nedovede představití to ohromné nadšení a tu mravní sílu těchto třiceti spiklenců. Na této schůzi byly předneseny prozatímní stanovy nové organi-

zbraní v ruce bojovati za samostatnost československého národa a českého státu i čestným slibem se zavázali této povinnosti zadosť učiniti.

§ 2.

Členové Čs. D. S. jednají mezi sebou bratrsky, oslovují se slovem »ty« a při potkání pozdravují se »Na zdar!«. Nosí červeno-bílou stužku na čepici nad levým okem.

§

Spolkové jmění skládá se:

- z členských příspěvků 5 centesimů,

které se platí z vojenské mzdy.*) V případě ztráty její (nemoc, uvěznění), neb v případě úplné nemajetnosti jsou členové od placení osvobozeni.

b) Z darů členů a příznivců.

§ 4.

Jména použito bude k podporování raněných českých dobrovolníků ve Francii, Rusku a na Balkáně, ke krytí všech výloh organizačních a k podporování členů v případě onemocnění, kdy člen ztrácí vojenskou mzdu.

§ 5.

Všechny práce organizační směřují k tomu, aby členstvo bylo připravováno na budoucí poměry, jež nastanou osvobozením našeho národa z rakouského jha a utvořením českého státu, dále pak, aby členstvo bylo co nejlépe národně uvědoměno a vštípěna mu povinnost, že má za svobodu a právem národa československého vždy a ve všech případech do krajnosti státi. K tomu slouží týdenní schůzky členstva, knihovna a mimořádné přednášky.

§ 6.

Členové volí sobě:

a) Užší výbor nejvýše 16členný, a ten ze svého středu volí předsedu Sboru, dále 2 jednatele místní, 2 zahraniční, pokladníka a knihovníka. Užšímu výboru přísluší svolávat schůze, činit různá opatření a řídit veškeré organizační práce.

b) Širší výbor, skládající se z důvěrníků jednotlivých baráků. Členové širšího výboru vykonávají usnesení výboru užšího, vybírají příspěvky, dbají, aby veškerá usnesení členstvu náležitě byla sdělena a také dodržována.

Volba se děje aklamací a oba výbory volí se na dobu tří měsíců. Kromě toho volí si členstvo revisory účtů každého měsíce.

§ 7.

Členstvo řídí se usnesením a pokyny výboru.

§ 8.

Spory, mezi členy Sboru vzniklé, vyřizuje smířčí rada 5členná, která se ustaví tak, že

obě strany zvolí sobě po dvou důvěrnících, jimž předsedá předseda sdružení.

§ 9.

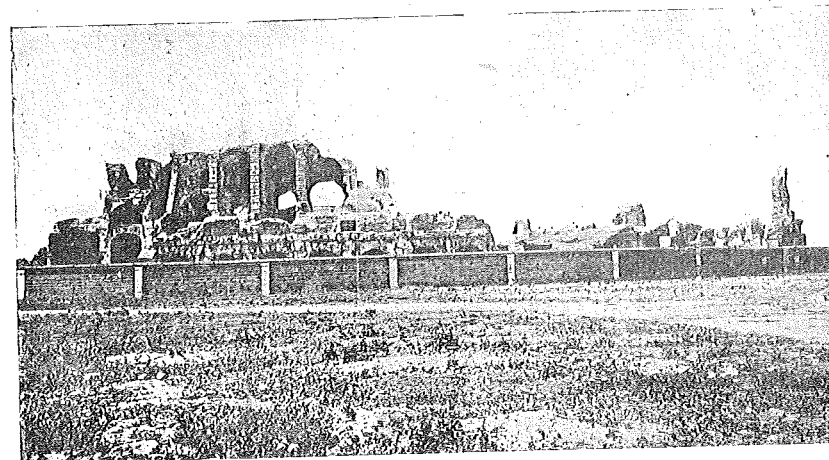
Kázeň je dobrovolná. Ti, kteří by tuto kázeň porušili neb jinak čest sdružení poskvrnili, budou po ukončeném šetření čestnou radou, ustavenou ve smyslu § 8 a po návrhu téže, ze Sboru vyloučeni.

Tento org. řád byl prvně uveřejněn v ručně psaném časopisu »V boj«, orgánu čs. dobrovol. sboru v Santa Maria C. V. Později byl snad částečně doplněn.

Tak nadešel 3. březen r. 1917 a já s Valentou jsme byli po zralém a střízlivém uvážení rozhodnutí do těch ještě tak řídkých řad (kolem 50 dobrovolců ze 400 zajatců) vstoupiti.

Musím přiznati, že ve svém životě neměl jsem nikdy srdce tak rozbourené, jako ten den. Život můj se mne vážně ptal: »Dáváš mne v sázku? Proč právě nyní, když jsi se zdravou kůží unikl z těch prokletých Dolomit — Col' di Lany — zažils soudný den na Castelletu a všechny ty hrůzy příšerné války, jimž třeba nyní podlehneš?« Vzpomínal jsem na domov! Na tu chudou rodnou vísku, schoulenou tam v kopcích Českomoravské vysočiny, k níž roztahuje germánská hydra od Jihlavy svá ostrá chapadla a v půl hodinky vzdáleném Jiříně rdousí děti českých matek. V duši mé táhla teskná vzpomínka na tu doškovou chaloupku tam pod Strážníkem, kde matka mne ponejprv zulíbala a kde jsem dýchal volný vzduch kraje, vroubeného modrými hvozdy, které viděly slávu i ponížení mé vlasti. V rozpálené hlavě střídaly se myšlenky na doby dávných předků mých, na ty slavné voje husitské, jak chrabře se bily s barbary, sehnanými na ně se všech končin světa, a jak svými těly chránily svou zem, děti a rodiny; na ty tisíce pobělohorských vyhnanců s Komenským v čele, jak v slzách a bídě opouštějí svou milovanou vlast a raději táhnou do nevlídné ciziny, než by se vzdali své řeči a nechají si ohněm a mečem vnutiti tu víru, která již měla býti dávno tou nevině prolitou krví — zalita. Viděl a připomínal jsem si ty potoky krve v době minulé a oči tisíců padlých, jak ke mně zírají a

*) Voják měl vojenské mzdy 15 centesimů denně.

S. Maria Capua Vetere, celkový pohled na zříceniny starořímského amfiteatru.

ústa jejich volají o pomstu: »Nenech ty křivdy po staletí na nás páchané bez odvety! My jsme dali životy za své přesvědčení, my bojovali pro tebe a ty se chceš zase jako otrok vrátiti do toho zpuchřelého a prohnitého Rakouska, které tě sice před válkou nechalo živořit, ale když potřebovalo tvé drahocenné krve ke svým panovačným choutkám — ne pro lepší tvé živobytí — vyhnalo tě od milované ženy, matky, dítěte, rodiny i všeho toho, co ti bylo nejdražší na světě, abys někde v Tramtárii ještě hůře než to zvíře složil své zmučené kosti!« V mysli rýsovala se mi kostnická hranice, na níž umíral se zpěvem na rtech šlechtěný Mistr Jan Hus, Čech nejryzejšího charakteru, jenž pro čirou jak křišťál pravdu byl umučen. Viděl jsem všechny ty křivdy a bezpráví, páchaná na mém národě Habsburky a jejich věrným pomahačem — Římem, ty hordami křižáckými zpustošené lány mé vlasti, krev žen, zneuctěných a pošlapaných, prostě zkázu, která dodnes zůstala nepomstěna...

Prohlédl jsem jasně jako potom tisíce ostatních Čechů-zajatců, že v tak velmi vážné době není možno zůstat stranou a čekati za

větrem, až jak to dopadne — ačkoliv byč. to byl docela snadno i při tom stálém zavření a hubené stravě vydržel — ale že musím konati nic víc a nic méně, než svoji povinnost... Dobrovolně — bez všech záruk i výhod. Viděl jsem jitřenku, svítící v dáli a oči, ústa těch tisíců českých matek, tak trpících a strádajících, bezbranných, jak hovoří: »Jdi, bojuj proti těm našim otrokářům a tyranům, proti té plísni a tmě středověké, jež hlodá zdravý český organismus, bij se za svobodu, demokracii a lepší zítřek, větší spravedlnost sociální a kulturní, pro nás i příští generace — —«

A rozhodnutí, pevnou nohou jsme vykročili, abychom se na baráku č. 10 přihlásili do řad čs. dobrovolníků. A když potom za pár dní skládali jsme »slib« do rukou našeho starosty Čsl. dobrovolnického sboru bratra Jana Čapka, a pohlédl jsem do jeho modrých očí, jež mile, ale pevně se na mne zadívaly, byl jsem již docela přesvědčen, že v boji, který podnikáme za osvobození československého národa, musíme zvítěziti, poněvadž máme za hranicemi vůdce poctivé a pevné...

X

V ČESKÉM REVOLUČNÍM TÁBOŘE

ROBUR

Byl jím český zajatecký tábor v Certosa di Padula u Salerno v jižní Itálii. Je to starý klášter ze 14. století, ležící v kraji, zamořeném malarií. V jeho obrovské zahradě postaven byl za války zajatecký tábor, sestávající ze 70 baráků, z nichž většina byla věnována Amerikou. Kromě toho nahoře v klášteře bylo ještě několik baráků nemocničních. Velitelem tábora byl staříčský četnický generál Finiguerra, jemuž náš revoluční odboj zůstal asi vůbec něčím nepochopitelným. V důsledku toho choval se k našemu hnutí ne právě přátelsky, později pod vlivem nařízení »shora« své myšlení sice změnil, ale podstatu našeho odboje stejně nepochopil. Za to jeho zástupce, plukovník Giusti, byl našim vysloveným příznivcem a fedroval naše hnutí kde a jak mohl.

Napsal-li jsem s počátku, že Padula byla českým revolučním táborem, není tím řečeno, že v ní vznikl český odboj. Ten vznikl samostatně všude tam, kde byli čeští zajatci. K pravidelné a cílevědomé akci došlo v zajateckém táboře Santa Maria Capua Vetere. Založený tam v lednu r. 1917 »Čsl. dobrovolnický sbor v Itálii« byl základem k příští české armádě. »Sbor« přes všechny překážky a krise rostl a získával půdy mezi českými zajatci. Jeho akce trpěla však tím, že čeští příslušníci nebyli soustředěni v jednom táboře, kde by se práce pro český odboj dala soustavně a nerušeně provádět. Aby byl dán předpoklad pro předběžné organizační práce pro zřízení československé armády, pařížská Národní rada žádala italskou vládu o zkoncentrování všech Čechoslováků do jednoho tábora. Po dlouhém zdráhání italská vláda žádostem generála Štefánika a dra

Beneše vyhověla. Štefánik se nabídl, že rozhodí manifesty, vybízející české vojiny k deserti a také to provedl. Tímto odvážným činem získal Štefánik velikou zásluhu o to, že italská vláda povolila pro Čechoslováky zvláštní koncentrační tábor, jímž stala se Certosa di Padula. Budu vám vyprávět o životě v tomto speciálně českém táboře a o rozvoji českého hnutí v něm.

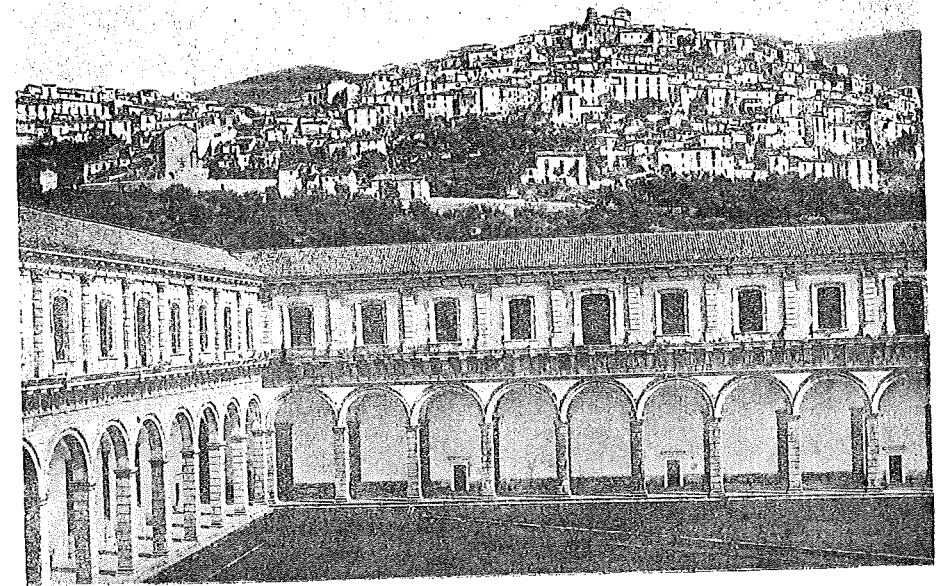
Premístění čsl. dobrovolníků do Paduly v létě 1917 nezlepšilo hned celkovou vnitřní situaci »Sboru«. V táboře byli ještě příslušníci jiných národností, a byli tu také Češi, kteří svého času byli sem posláni ze S. Maria jako lidé, české akci nebezpeční. Kromě toho v zápětí přibyl sem transport poddůstojníků, kteří, byvše velitelstvím tábora jmenování veliteli jednotlivých baráků, počali zavádět rakouské způsoby služby a rakouskou disciplinu, což na naše hochy neplatilo. Celkovou situaci ztěžovali nad to ještě italští důstojníci, z nichž mnozí byli vyslovení germanofilové, a jako taková lépe se hodili k službám v zajateckých táborech, nežli pro frontu. Výbor »Sboru« měl tedy mnoho práce na několika stran. Koncentrace Čechoslováků byla se strany Italů prováděna prapodivným způsobem, jak si to naši povolání činitelé asi nepředstavovali. Čeští zajatci byli sem sice soustředováni, ale hned zase odtud odesíláni v pracovních oddílech až nahoru do Lombardie.

Za takových okolností vzrůstal se v řadách dobrovolníků rozklad. Mnozí zajatci ze strachu hlásili se na práci a odjížděli, a činili tak i dobrovolníci z rozmrzelosti nad dlouhou nečinností nebo proto, že vůbec již nevěřili, že dojde k utvoření armády. V této těžké

situaci obrátil se výbor na Paříž s důtklivou žádostí, aby do Paduly přijel někdo z Národní rady a informoval české příslušníky o zahraniční akci. Národní rada vyhověla žádosti výboru. Počátkem měsíce září přijel do Říma dr. Beneš a jednal s italskou vládou o podmínkách, za kterých by dala svolení k formování české armády. Třebaže se mu to hned nezdařilo v plném rozsahu, přece docílil určitých pozitivních výsledků. Zajel při této příležitosti také do Paduly. Sdělil výboru výsledek svého jednání v Římě i postup prací, spojených s utvořením čsl. legií, a uvědomil jej o tom, že byla reorganisována

obrátili. Místo dosavadní upjatosti projevovali jakousi ochotu a výboru »Sboru« dána možnost, aby jako poradní orgán zasahoval do věcí v táboře. Stalo-li se něco, byl starosta br. Čapek volán k poradě, jak věc urovnati nebo zaříditi. Zkrátka v táboře zavládl jiný duch...

V říjnu 1917 odjeli z Paduly do římské kanceláře dobrovolníci bři Bořil a Logaj. Tou dobou byla již naše situace zcela jiná. Zaslouhou dra Beneše vešlo české osvobozovací hnutí ve známost v celé Itálii a mělo řadu nadšených příznivců, zejména v kruzích inteligence. Také naše římská kancelář

Padula, klášter della Certosa.

kancelář Národní rady v Římě, jejímž vedením pověřen byl br. František Hlaváček. O tomto svém zájezdu do Paduly napsal dr. Beneš zajímavý článek v našem zahraničním orgánu »Čsl. samostatnost« do přílohy »Zajatecká hlídka« v čísle 9 z listopadu 1917, v němž vyslovil se s uznáním o dosud vykonané práci.

Zájezd Benešův podstatně změnil poměry v Padule. Jeho přesné informace odstavily ty, kteří stáli nepřátelsky proti dobrovolnickému hnutí. Vliv Benešova jednání v Římě byl viditelný i v chování italského velitelství. Generál Finiguerra i důstojnický sbor

pod vedením ředitele Františka Hlaváčka pracovala úsilovně na naší věci. Ale to vše ještě nestačilo, aby prolomilo ledy na rozhodujících místech. Vláda jevila tutéž nedůvěřivost a národ sám byl roztržštěn a nevěřil sám v úspěch svého boje. Lid viděl v nás prodlužovatele války a tak soudili o nás i italští vojáci, kteří by nejraději viděli konec války. Jest známo, že tyto věci vedly k porážce u Caporetta.

Ale česká věc se ve svém vývoji nedala již zdržeti. Tábor v Padule byl od jiných národností vyprázdněn a v něm koncentrování Čechoslováci z celé Itálie. »Sbor« měl

nyiní volnějši ruku a mohl nerušeně pracovat. Život v táboře byl nyní jak náleži rušný. Denně konány propagační přednášky, a to na několika místech současně. Na každém baráku konány večer denní rozkazy, při nichž čteny zprávy z bojišť, došlé zprávy z domova atd. Ob den hrálo se divadlo a pořádány koncerty s hudebním a zpěvním programem. Již dříve sestaven umělecký orchestr, zakoupeny za vlastní peníze nástroje a noty a úsilovně cvičeno, takže orchestr mohl přednáseti prvotřídní skladby v provedení, které sneslo i přísné kritické měřítko. Koncerty hojně navštěvovali italští důstojníci, kteří neskrblili pochvalou nad prvotřídními výkony naší hudby. Zpěvní stránku koncertů obstaral barytonista lublaňského divadla br. Josef Peršl, který zpíval písně i arie z oper česky i italsky, což Italové s povděkem kvitovali, a pěvecký kroužek dobrovolníků, sezpívaný tak, že svými přednesy vzbudil u Italů nelíčený obdiv. Od počátku, kdy čeští hoši přišli jen v slabém počtu dohromady, ustaven »Sokol« a pilně cvičena prostná. Později jeden barák uvolněn pro tělocvičnu, kam opatřeno i nejnütnější nářadí. Samozřejmě, že i kopaná nalezla tu místo, je tu dokonce několik fotbalových kroužků. Nezapomínáno ani na vzdělání a zřizeno několik jazykových kursů, v nichž vyučováno všem řečem až na němčinu, dále konány obchodní a účetní kursy, pořádány přednášky politické i odborné, utvořeno několik zábavných kroužků, atd.

O jedné věci nutno se zvláště zmíniti. S českými vojáky přišel do italského zajetí také akademický malíř Břetislav Bartoš. Ten pracoval mezi našimi zajatci štětcem. Starší dobrovolníci pamatují, jaký rozruch vyvolal v Santa Maria jeho obraz »Za svobodu«. Po jeho vystavení sta českých zajatců přihlásilo se do řad dobrovolníků. Bartoš vykonával pro českou věc mnoho. U Italů získal nám respekt, sympatie a zájem, u našich lidí probouzel otupené vlastenecké citění a smysl pro povinnost, jakou má mít každý český člověk v této době. V Padule uspořádána výstava jeho prací, která setkala se s ohromným úspěchem našich zajatců i u italských důstojníků a vojáků.

Nescházelo tedy v Padule ničeho, jen společenský život. Ten tu byl do jisté míry otráven. Na ty, kdož nevstoupili hned v řady dobrovolců, pohlíželo se s patra, nevyšlo se jim nijak vstříc, naopak činilo se jim veliké příkoří, a to všem bez rozdílu, i těm, kdož s akcí sympatisovali. A tady právě byla největší chyba, která zbytečně ztrpčovala život dobrým českým lidem. Zapomínalo se také, že takový duševní přerod, jaký se tu na českých lidech požadoval, vyžaduje určitého času. Jisto je, že mírnějším a přístupnějším způsobem mohla býti pro českou akci získána valná většina českých lidí, ten způsob však, jakým se postupovalo se strany některých jednotlivců, odrážel mnohé. Začasté dělali tu velkou politiku lidé, kteří jí nerozuměli a doma nebyli vůbec politicky činní, anebo takoví, jejichž opravdovosti se nikdy nevěřilo. Podávám obraz našeho života objektivně, proto uvádím i stinné stránky jeho.

Abych podal obraz českého tábora pokud možno nejúplněji, musím podotknouti, že celý tábor rozdělen byl na tři pluky (regimenty), z nichž každý se skládal ze 4 rot (compagnie). Uprostřed tábora bylo »Václavské nám.«, pojmenované tak proto, že se mu skutečně délkou i šíří podobalo (večer a v noci bylo osvětlováno po obou stranách řadou elektrických lamp), dále byly tu »Příkopy«, druhá hlavní promenáda, a »Náměstí Františkovo«, nazvané tak proto, že se tam uchylovali a promenovali »Františkáni«, t. j. ti, kteří na svých čepicích ostentativně nosili značku »F. J. I.« na důkaz toho, že se považují za zajatce rakouské. Měli jsme i »Letnou«, kde se hrály fotbalové zápasy. V táboře samém byly 4 kantiny, kde bylo možno koupiti víno a jižní ovoce, jako fíky, citrony, pomeranče, kaštiny a ořechy. V kantině klášterní dostalo se maso, sádlo a různé jiné věci k jídlu i k praktické potřebě. Ti, kdož měli peníze, měli se velmi dobře a mnozí neměli doma takový blahobyt, jako tady. Za to těm, kdož peníze neměli, vedlo se tuze špatně. Stravování nebylo valné. V poledne byly makarony, večer polévka a bochníček chleba. Maso bylo dvakrát v týdnu, ve čtvrtek a v neděli večer, v kterážto dny byla

v poledne jen rýže s brambory. V úterý byly obyčejně tresky. Na stravování vydělali italští důstojníci hezké peníze, protože nás šidili, jak to jen šlo. Koncem roku 1917 a začátkem roku 1918 bylo stravování skutečně hanebné. Platu dostával jsem jako desátník za 5 dní 1 liru 50 centesimů, za což jsem si kupoval kouření nebo mléko a olej k maštění.

Počasi tu bylo velmi nestejně. V létě panovala hrozná vedra, takže během dne nedalo se vůbec vyjít. Nosila se jen voda, kterou se zajatci vzájemně polévali. V noci pro

Bylo velkým morálním úspěchem českého odboje v Italii, že po událostech u Caporetta, které ohrozily italský stát v samých základech a znamenaly ohromnou katastrofu pro italskou armádu, neztratil hlavu a neklesl. Naopak možno říci, že neštěstí Italie podnítilo náš odboj k intenzivnější práci. To platí i o dobrovolnících v českém táboře, kteří vydávali plamenné manifesty pro Italii a proti Rakousku. Podnikli sbírku mezi sebou a odevdali několik tisíc lir pro uprchlíky z okupovaného území. Všichni zajatci české národnosti, pokud byli na práci, pochopili osudo-

Zajatecký tábor v Padule, rozdávání oběda.

vedro nebylo možno spát, a voda zase vykonávala svůj blahodárny účinek. V zimě padal sníh a byly dosti tuhé mrazy. Dole pod námi bylo jaro a vše v květu, náš tábor byl položen výše, snad asi o 800 m. V noci nespali jsme zase zimou a já často již po půlnoci bez spánku jsem vstal a běhal po táboře, abych se zahřál. A doma jistě mysli, jak je nám dobře v slunné Italii...

Načrtl jsem jen zhruba, jaké byly poměry v českém táboře, aby si čtenář mohl učiniti aspoň slabou představu o tom, jak jsme žili. Vráťím se zase k vnitřnímu životu v táboře.

vost chvíle a působili všemožně k tomu, aby uklidnili polekané obyvatelstvo.

Působili slovem i činem. A v tom právě tkví nezměrný význam čes. odboje v Italii, že v nejhorsí době a ve chvíli zoufalství vzácným příkladem sebeobětování velmi výdatně pomohl obnoviti u Italů víru ve vítězství, i nadšení a lásku k vlasti. Příklad Čechoslováků, kteří volili znovu jít do pekla fronty a nasazovali životy za vzdálenou svoji vlast, ač mohli v bezpečí vyčkávatí konec války, mocně působil na skleslé mysle italských občanů a vojáků. »Sbor« čítal v lednu

1918 na 5000 dobrovolníků, počet to jistě dostatečný k základu vojska, tím spíše, že ostatní Čechoslováci čekali na proklamaci samostatné armády, do které většinou byli už všichni odhodláni vstoupit. Že k utvoření české armády dojde, považovali jsme všichni po prosincovém dekretu ve Francii za samozřejmé. Zdálo se, že práce »Sboru« čeká na své ovoce. Leč italská vláda byla stále neoblovnou. Tím vítanější byla nám změna a přesuny, ke kterým došlo ve vládě na jaře 1918. Premiérem se stal Orlando, zatím co již před tím generalisimem jmenován Diaz. Oba tyto muži byli si vědomi toho, že je třeba napjati všechny síly, aby Itálie vyšla z války neporažena. Z toho důvodu nechtěli odmítnouti ani naši pomoc. Generál Diaz rozhodl se použití Čechoslováků pro osm částí italské pozemní moci jako výzvědných oddílů. Tehdy byla ke každé části poslána jedna naše rota. Výzvědné oddíly legionářů prokázaly italským armádám neocenitelné služby. Přes to italská vláda nejevila pro českou věc žádnou zvláštní ochotu, což nezůstalo bez vlivu na české dobrovolnické hnutí. Naši hoši chtěli ven, zvláště když vešlo ve všeobecnou známost vítězství české armády v Rusku u Zborova. Také povolení armády ve Francii bylo mnohým bratřím důvodem k tomu, aby se domnívali, že to Itálie s námi nemyslí upřímně, a že ve své zemi naši armádu nepovolí. Mnohé strašila myšlenka, že Itálie uzavře separátní mír — to tvrdili nejen t. zv. austrofilové, ale i Italové sami — a že vydá naše hnutí Rakousku. Tehdy četní bratři vystoupili ze »Sboru« nebo hleděli se dostat z tábora. V Padule se odehrávaly nepěkné scény. Situace byla pro náš odboj krajně nebezpečná. Všichni jsme cítili, že se musí něco státi, aby naše věc byla zachráněna. Netrpělivost rostla...

Konečně 13. února přilétla do Paduly první radostná zpráva: rozhodnutím italské vlády udělena Čechoslovákům volnost a oni postaveni na roveň druhým národům čtyřdohody. Byli jsme zbaveni potupného znamení zajatců a dostali jsme italský stejnokroj s českými odznaky. Zároveň povoleno utvořit z Čechoslováků pracovní prapory a poslat je na frontu dělat zákopy, aby aspoň tímto

způsobem mohli vystoupiti proti nenáviděnému Rakousku. Zpráva ta vyvolala v Padule neobyčejný rozruch, zvláště v řadách těch, kteří chtěli zůstat věrni aRkousku za každou cenu. Ti chystali se k vyloženému odporu, zamýšlejíce zlomit sílu dobrovolnického hnutí. Bouře visela ve vzduchu a k vybití došlo při řeči delegáta N. R. Č. z Říma bratra Logaje. Vzpouza »Františkánů« byla však krvavě potlačena. Mnoho jich bylo zraněno kamením a mnozí byli zbiti do krve. Na marodce měli plné ruce práce s obvazováním. Z obou stran plno lidí odvedeno do »basy«. Večer řeže po barácích pokračovaly. Nebyly to právě nejlepší scény, ale lidí, kteří výslovně pracovali pro Rakousko a strašili druhé šibenicemi, nelitoval nikdo.

Naši hoši přijali rozhodnutí italské vlády různě. Někteří byli hluboce zklamáni a uraženi ve svých nejlepších citech. Považovali to za ponížení, že mají vzít do ruky místo pušky krumpáče a motyku. Jiní byli spokojeni, protože tento krok italské vlády považovali za přípravu k utvoření ozbrojené české armády. Hned po uvedeném prohlášení italské vlády počalo se s rozdělováním na prapory a rotu a zároveň s výstrojí. Roty denně cvičily za českých povelů. Současně přijeli do Paduly čeští důstojníci a s nimi italští, kteří byli přiděleni k našim praporům.

Počátkem března začaly odjížděti jednotlivé prapory na frontu. Výstroj byla úplná až na zbraň. Mezitím, co z Paduly odjížděl jeden prapor za druhým, počátkem dubna, sešel se v Římě za součinnosti naší Národní rady delší dobu již připravovaný sjezd potlačovaných rakouských národů. V tutéž dobu korunováno bylo úspěchem úsilí Štefánikovo, aby naše formace nebyly posílány jako pracovní oddíly na frontu s motykou a rýčem, nýbrž přímo na frontu jako vojáci s puškou v ruce. Dne 21. dubna podepsána konvence italsko-česká, již bylo uznáno právo československého národa, ozbrojit jeho syny v Itálii. Česká armáda v Itálii se stala skutkem. Dne 13. dubna přijeli k nám do Paduly dr. Papírník, Pešl a dr. Osuský. Na pondělí 15. dubna byla vyhlášena manifestační slavnost, kterou vyličím ze svého deníku:

Děšt, který celou noc znepokojoval, k ránu ustal. Vstávali jsme v 5 hodin. O sedmé hodině provádíme nástup. Táborem prochází hudba, která hraje národní a sokolské písně. Odcházíme nahoru na hřiště (na Letnou), kde seřazují se pluky jeden za druhým kolem tribuny, dekorované našimi a italskými barvami. Na volné cestě k ní s obou stran stojí praporečníci centurií (rot) s prapory v barvách našich, slovanských, italských a spojeneckých. Přesně v 8 hodin byl nástup proveden. Všichni italští důstojníci a velitelé pluků jsou přítomni. Kromě nich je tu mnoho italských graduátů (poddůstojníků) a vojinů. A již přicházejí zástupci N. R. Čsl. s br. Pešlem. Hudba hraje »Kde domov můj?«, čímž manifestace je zahájena. Na to br. Pešl představuje oba zástupce N. R. Čsl., z nichž amer. Slovák dr. Osuský první ujímá se slova. Vyřizuje nám všem pozdrav N. R. Čsl. a její vzkaz, že československá armáda v Itálii jest povolena! (Nadšené demonstrativní projevy a volání »sláva Itálii!«). Temperamentním způsobem, doprovázen spontánními projevy souhlasu vykládá řečník, kdo to je N. R. Čsl., kdo jsou její předáci, promlouvá o významu Masaryka, hodnotí práci dra Beneše a Štefánika, vysvětluje, co N. R. Čsl. a s ní celý náš národ doma chce, a za nadšeného souhlasu dovozuje, že všichni příslušníci československého národa musí se státi vojáky a vstoupiti do armády. Každý Čechoslovák zachová se jistě tak, jak od něho národ očekává a jak toho doba vyžaduje. (Mohutné projevy pro armádu a Itálii.) — Po něm prof. dr. Papírník nastínil, sledován živým zájmem, význam tří částí naší armády (ruské, francouzské a italské), která tvoří jediný celek, ač vystupuje na třech různých bojištích. Naznačuje její příští

úkoly a za bouřlivých projevů souhlasu končí svoji pěkně založenou řeč slovy díky Itálii, která nám s takovou ochotou vyšla vstříc.

Vzduchem nesou se velebné zvuky naší národní hymny, kterou zpívá každý tak vroucně, jako nikdy před tím ve svém životě. Oči mnohého zpívajícího jsou zality slzami, mnohý pohnutím nemůže zpívat. Slunko vyhouplo se nad mraky a jasné jeho paprsky dopadají na obnažené hlavy tisíců. Krásný nezapomenutelný okamžik... Poté jednosvorně aklamací schválena resoluce pro N. R. Čsl. v Paříži a pozdrav čsl. armádě ve Francii. Slováci zpívají »Nad Tatrou sa blýská«... Pak br. Pešl tlumočí v italské řeči přítomným italským důstojníkům náš vřelý dík Itálii, která pochopila naše snahy a pomáhá je uskutečňovat. Jemu odpovídá, výbuchy nadšení přerušován, zástupce velitele tábora a náš starý příznivec, plukovník Giusti, který stručně, ale jadrně vystihuje společný cíl Čechoslováků a Italů: zničit Rakousko. Bouřlivé volání přítomných »Evviva Italia!« jest mu odpovědí. Nastává sbratření praporů. Br. Pešl končí krátkým proslovem tuto zdařilou manifestaci. Hned na to provádějí se odvody, při nichž fungují italští lékaři. Hudba prochází táborem a s ní dobrovolníci za zpěvu písní národních, sokolských i vojenských až do retrait. V barácích je ovšem živo dále až do pozdních hodin nočních.

Odvody v Padule byly provedeny rychle, jako všecko ostatní. Doplňovací velitelství položeno do města Foligno. Tam koncentrováni byli Čechoslováci z pracovních praporů i z Paduly. Toto historické místo českého odboje v Itálii osířelo. Poslední Čechoslováci odjeli odtamtud 25. května 1918 se starostou »sboru«, br. Čapkem.

X

U TRASIMENSKÉHO JEZERA

FRANTIŠEK JEŽEK

V rakouském vojsku byl jsem příslušníkem pěšího pluku č. 21 »Časlavského«. S tímto plukem zúčastnil jsem se mnoha bojů na frontě ruské a ku konci r. 1916 a počátkem r. 1917 na frontě italské na »Krasu«. Boje na Krasu vyznamenávaly se vesměs velkými ztrátami. Krasové bojiště bylo velkým hřbitovem synů našeho národa. Vždy po boji byla velká řada padlých tak rozbita, že nebylo možno zjistit jich totožnost a těchto bojů a kanonád bylo velice mnoho. Z tohoto pekla vysvobodila mne a celou řadu, takřka celý pluk jednadvacátníků italská ofensiva dne 23. května 1917, při které měla smrt přebohatou žeň. Nechci psát o průběhu celodenního boje a také ne o průběhu našeho zajetí, které bylo, mimoděk připomínám, velmi tragické a při kterém jsme byli u velitelství italské útočné brigády (bersaglieri) bití holemi.

Po našem zajetí dne 23. května 1917 odpoledne byli jsme po celonočním pochodu převedeni do přechodného zajateckého tábora v »Palmanuova«. Tam jsme byli roztrženi dle národností, zavedeni do parní koupele a čekali na den, kdy nás odtud odvezou dále do vnitrozemí. Mezi tím trvaly mezi námi a příslušníky jiných národů, hlavně Maďary, stálé potyčky. Nutno zdůraznit, že již tam jsme vystupovali sebevědomě jako Češi a mluvili o příštím českém, po případě Československém státě. Také nám několika kráte v noci učinily návštěvu rakouské aeroplany, které vrhaly bomby. Nikdy však správně nenalezly náš tábor a vrhaly bomby mimo něj. Konečně po 20denním odpočinku nastoupili jsme dne 13. VI. do osobních vlaků, které nás po tří denní jízdě dopravily do

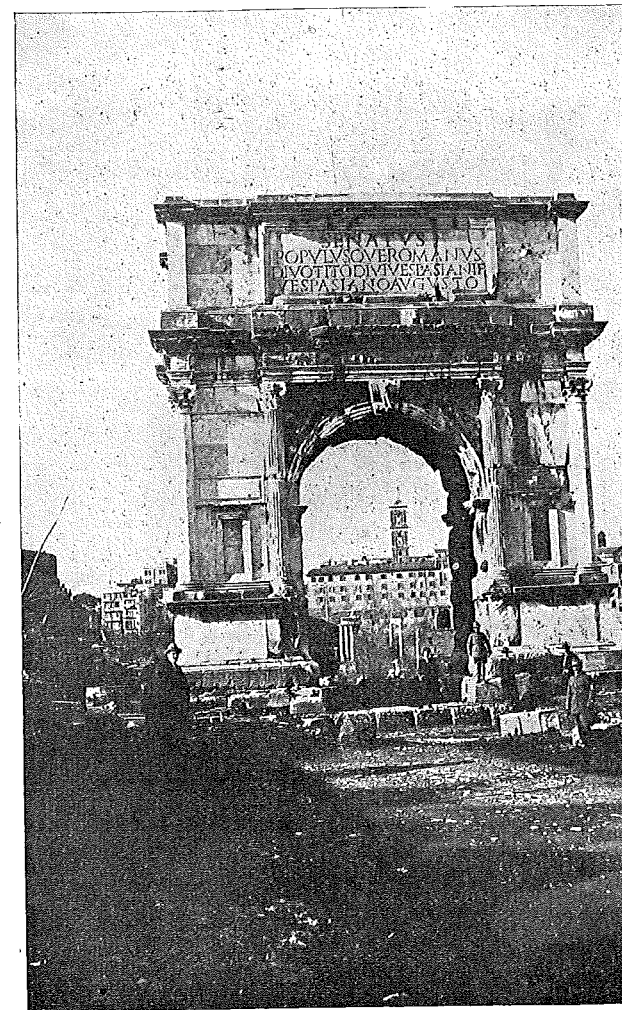
známého zajateckého tábora Certosa di Padula v provincii Salernské v Jižní Itálii. Zde jsme se opět řádně očistili, dostali nové prádlo a těšili se z toho, že konečně jsme se zbavili trampoty a hladu v armádě staré, shnilé monarchie. Zde nás počali navštěvovati bratři, kteří byli přihlášení do sboru čs. dobrovolníků v Padule. Než jsme se však řádně rozhlédli a poněkud si odpočinuli, přišel dne 1. července od velitelství tábora rozkaz, že z nás 250 mužů bude odesláno na práci. Nechtělo se nám, pochopitelně, vždyť jsme se ještě ani řádně nezotavili z hrůz, prožitých v posledních bitvách a po našem zajetí se ještě řádně nevzpamatovali, a již jsme museli opět pryč. Avšak veškeré námitky nebyly nic platny a druhého dne nás 250 odpočítali a již se jelo za doprovodu čtyř italských domobranců, aniž bychom věděli kam.

Dne 3. července časně ráno přijeli jsme do známého zajateckého tábora v Casino v provincii Casertské, kde jsme byli ponecháni mezi tehdy tam jsoucími Němci a Maďary až do 10. VII., načež nastoupena další cesta vlakem přes Řím do Tuora sul Trasimeno, kamž jsme přijeli v noci, kterou jsme přespali různě. Druhý den byli jsme italskou stráží odvedeni na kopec, ubytováni pod stany a vystřídali jsme před námi tam jsoucí zajatce, bratry Jihoslovany, kteří odcházeli do svého zajateckého tábora.

Vyhlička pro naši budoucnost nebyla vábná. Jak nás naši předchůdci informovali, a jak se také stalo, byli jsme určeni ke kopání jamek pro sadbu stromků na stráni. Velitelem byl nám určen italský podporučík (Sottotenente), který bydlel se svojí rodinou v kamenném domě, vedle v plátěných sta-

nech byli ubytováni italští domobranci a dále opět v plátěných stanech my, ovšem hlídání stále strážemi. Práce byla velmi namáhavá, neboť půda byla velmi tyrdá a nástroje tupé. Každý z nás měl hned prvý den krvavé mozoly na rukách a druhý den, ač byl práce takřka neschopen, pracovat musel opět. Také nás při tak těžké práci velmi mučilo horké

dosti vydatná, chléb bílý a káva velmi dobrá. Tedy pravý opak toho, co naši tyrani v Rakousku hlásali. Vyhličku do kraje jsme měli z našeho tábora velmi pěknou. Pod námi v dolině, asi 300 metrů níže, leželo velké jezero »Trasimeno«, s krásným, zeleným, obydleným ostrůvkem uprostřed. Je to slavné jezero, u něhož kdysi Hanibal v r. 217 př.

Starořímská brána.

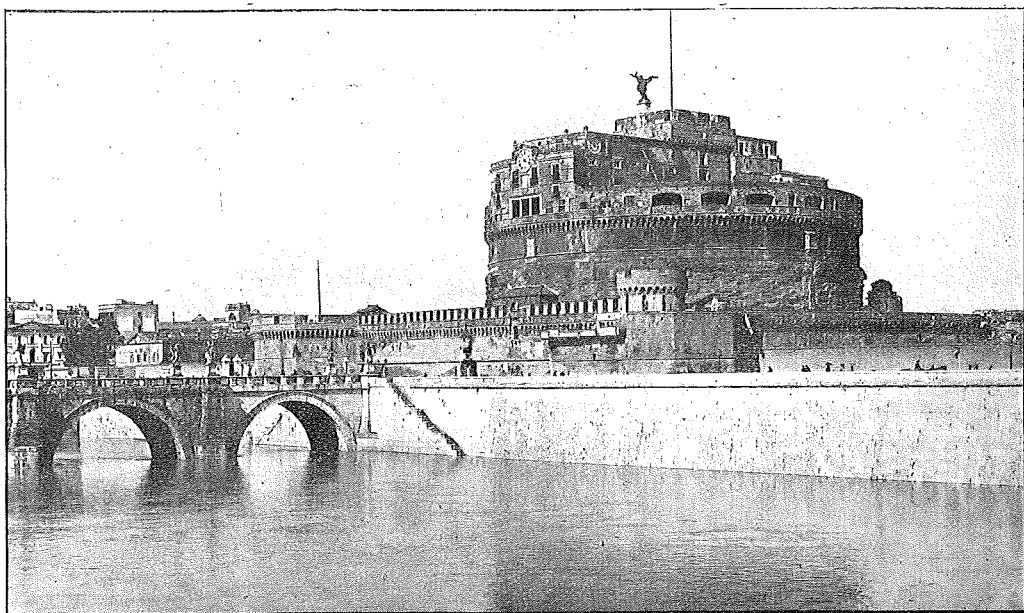
italské slunce, takže jsme po několika dnech měli všichni opáleniny na obličejích a rukách, které byly velmi bolestné. Italové v době, kdy slunce páliło, t. j. od 11. hod. dop. do 3. hod. odp. odpočívali, kdežto my, synové chladné země, jsme se směli toliko naobědovat a museli opět do těžké práce. Ovšem později, když nás Italové poznali, bylo již mnohem lépe. Strava, italská »pasta suta«, byla

Kr. zničil římské vojsko konsula G. Flaminia. Na protějším konci a okolo ostrova hory, se zelenými osadami na úpatí. Stráně posázeny vínem. Tedy na pohled kraj velmi krásný. Pro nás však všechna tato krása měla cenu jedině v neděli, kdy jsme měli odpočinek.

Nyní odbočím poněkud od věcí našich a zmíním se několika slovy o poměrech tamějších. Sociální poměry dělnictva a vrstev ne-

majetných byly v tomto kraji a ve více krajích slunné Itálie velmi špatné. Na příklad: Jedinec, obyčejně šlechtic, který se v mluvě tamějšího lidu nazýval »padron«, vlastnil celý rozsáhlý kraj. V tomto kraji celé vesnice chudého lidu byly nuceny pracovat na polích, vinicích a pod. svého majitele, a za odměnu dostávali kousek, obyčejně špatného, polička, z kterého musela být živa celá, mnohdy velká rodina. Bída v tamějších krajích bylo a snad je dosud velmi mnoho. Poměry tamějšího chudého venkovského lidu lze přirovnati skoro k poměrům u nás v le-

ce přenechal. Později to šlo již lépe, takže jsem měl možnost činit překlady z italského časopisu »Corriere della Sera«, který náš poručík, když šel před polednem s rodinou spát, snad úmyslně zapomněl na mém stole. Překlady ony, zejména zprávy o našich legiích v Rusku, o poměrech ve vlasti a pod. jsem vždy večer předčítal svým spolehlivým spoluzajatcům pod stany. Toto ovšem nesměli italští vojáci a také někteří naši hodní spoluzajateci viděti, neb italský zajatec noviny čísti nesměl. Měli jsme mezi námi velkou část zajatců, kteří byli svedeni mezi námi jsooucími

Andělský hrad v Římě.

tech osmačtyřicátých. Tím si vysvětlíme, že celé statisíce italských dělníků byly před válkou na práci ve všech evropských zemích, také u nás a v Německu. Tolik jsem chtěl říci o poměrech chudého lidu v tomto kraji.

Kancelářskou službu v našem táboře zastával zajatec Ital z jižních Tyrol z městečka Cortina d'Ampezzo. Tento však musel na rozkaz svého zajateckého tábora odejít, tedy po několika dnech, když mne naučil základním znalostem italského jazyka, musel jsem onu službu převzít já. Připomínám, že nikdo z nás takřka ani slova italsky neuměl. S velitelem dorozumíval jsem se pomocí italsko-německého slovníku, který mi můj předchůd-

šaržemi, šikovatelem V., četaři Ř. a V. a jinými, které nechci jmenovat, ale budou-li číst tyto řádky, ihned si vzpomenou, co mně a mým kamarádům slibovali. Musím však též připomenout, že byly mezi námi šarže, které vždy pamatovaly na to, že jsou syny české země a dle toho se též chovaly. Na příklad br. Pr., který zorganizoval pěvecký sbor, kterým jsme se vždy večer po práci obveselovali. Naše krásné české a slovenské písně se velice líbily Italům, kteří vždy navečer chodili z dosti vzdálených míst poslechnout náš zpěv.

Frantíky, t. j. rakouské kokardy, jsme mnozí, hlavně naše skupina, již dávno zahodili

a místo nich jsme nosili knoflík, potažený bíločervenou stužkou. To ovšem nedalo dobře spáti našim protivníkům z tábora austrofilů. Naše skupina, která nebyla uvedenými poddůstojníky otrávena, vystupovala veřejně proti Rakousku a snažila se o to, abychom co nejdříve mohli zpět do Paduly a tam vstoupiti do dobrovolnického sboru. Já sám jakožto mluvčí oné skupiny jsem několikrát žádal našeho velitele, abychom byli posláni zpět do Paduly. S počátku nám jaksi nevěřil, avšak později jsme jej plně pro naši věc získali. O to se také hodně postarala skupina nám nepřátelská, která mi též několikrát slibovala, že až bude po válce, budu první, který bude za svoji protirakouskou činnost pověšen. Bohudík, to se nesplnilo, neboť se stalo to, co jsem já veřejně mezi nimi rozšiřoval, t. j. že shnilé Rakousko se shroutí.

Tito lidé, kteří naši národní věci tolik škodili, žijí v naší republice a nikdo jim vlasu na hlavě nezkřivil. My zapomněli na ty šibenice, co nám slibovali, a neškodíme jim. Já sám jsem se již setkal se třemi z těchto austriáckých štváčů z Tuora sul Trasimeno. Jednoho dokonce velmi často potkávám a tento jest ve službách čs. státních drah. Velmi ochotně zdraví a jest velmi rád, že mu jeho činnost nijak nepřipomínám.

Tedy tito lidé svoji austriáckou politikou nám hodně pomohli k tomu, že jsme mohli za krátko opustit práci v Tuoru a v nejbližších dnech na to vykonati svoji povinnost vstoupením do Čs. dobrovolnického sboru v Padule.

Dne 26. srpna 1917 o 11. hod. dopolední opustili jsme náš tábor v Tuoru a naše hodně spoluzajatec, kterých tam zůstalo 95, většinou »austrofilů«. Nás odcházelo 150 a pět bylo v nemocnici. Po dvoudenní jízdě přijeli jsme opět dne 28. srpna v 7 hod. ráno do Casina, kde jsme prožili tři dny v přátelských stycích s bratry Jihoslovany, kteří zatím vystřídali v táboře před nimi tam byvší Maďary. Jihoslovanští bratři byli organisováni v dobrovolnický sbor a velmi si nám stěžovali, že je Italové nechtějí pustit do fronty. Dne 31. srpna v 5 hodin odpoledne odjždíme z Casina, kde se velmi srdečně loučíme s bratry Jihoslovany a odjždíme do Paduly, kam jsme přijeli dne 1. září ráno. Ač jsme přijeli do padulského tábora časně ráno, přišlo nám naproti ke dráze sta dobrovolníků, kteří když nás poznali, připravili nám bouřlivé uvítání.

Do konce měsíce září byli jsme všichni přihlášení do čs. dobrovolnického sboru. Já sám jsem se přihlásil dne 1. září a 2. září 1917 byl přijat.

X

MÉ OSUDY V ZAJETÍ ITALSKÉM

JOSEF LINEK

Byl jsem zajat 16. září 1916 na doberdském bojišti nedaleko Nové Vsi. Ač raněn, musel jsem pěšky nejprve do Gradiska, odkud nás odvedli do koncentračního tábora v Palmanuovo, kde se nás nashromáždilo na 4000. Byli jsme rozděleni po setninách a řádně vykoupáni a desinfikováni. Asi za týden jali se nás dopravovati vždy po 1000 mužích dále do Itálie. V pondělí 25. září nasedali jsme do vlaku a jeli přes Veronu do přístavu Spezia, kde jsme byli naloděni a odvezeni na pověstnou Asinaru. Spezia jest jedním z nejpohodlnějších přístavů v Itálii a je tu i velký námořní arsenál.

Pobyt i osudy zajatců na ostrově Asinaře vylíčili již jiní. S ostrova jsem se dostal začátkem června r. 1917. Znovu nastoupil jsem cestu lodí a po 20hodinové plavbě dorazili jsme opět do Spezia. Lod' stanula v přístavu a druhého dne plula dále do Janova. Zde jsme vystoupili a dovedli nás úzkými ulič-

kami prudce do vrchu, kde nad Janovem jsou staré tvrže. Zde zřízen byl velký, barákový tábor zajatců, odkud byl sice nádherný pohled na přístav i moře, ale kde čekalo nás zajetí, rovné vězení. Avšak již za dva dny bylo nám sděleno, že 150 Čechů a 150 Poláků bude dopraveno na zemědělské práce do Lombardie.

Jeli jsme vlakem — divukrásnou romantickou krajinou, dlouhými tunely, až k večeru dojeli jsme do stanice »Pizzighettona«, kde jsme vystoupili. Městečko toto nepříliš rozsáhlé, leží po obou březích řeky Adiže, přes niž vede starý, chatrný most. Vedle započali již však se stavbou nového mostu, kterou přerušila asi válka. Jinak městečko nedělalo nejpříjemnější dojem. Zbytky starých opevnění, tři kostely, dvoje kasárna, v nichž jsme byli ubytováni po 3 dny. Konečně 12. června byli jsme rozděleni na čtyry po 50 mužích. Velitelem naší čtyry byl šiko-

Isola Bona,

vatel Sobotka z Prahy, známý z Asinary. Odebrali jsme se na nádraží a lokální dráhou jeli jsme asi 3 hodiny do jakési malé stanice, kde na nás čekali již vesničané s povozy a záhy jsme ujížděli po rovných silnicích do půldruhé hodiny vzdálené Gambary, kde celá vesnice zvědavě očekávala prvé zajatce. Ubytování jsme byli slušně v rozsáhlém obecním domě, elektricky osvětleném. Pracovali jsme na polích u sedláků, zvaných »padroni«. Já sám byl jsem přidělen u t. zv. létací čtyry, takže jsem pracoval každé chvíle u jiného hospodáře. Jinak Gambará neposkytovala mnoho zajímavého. Je to malé městečko, asi s 2200 obyvateli, s 3 kostely, klášterem a školou, odkud vedla elektrická dráha do hl. města provincie Brescie, ležícího na trati Milán—Verona.

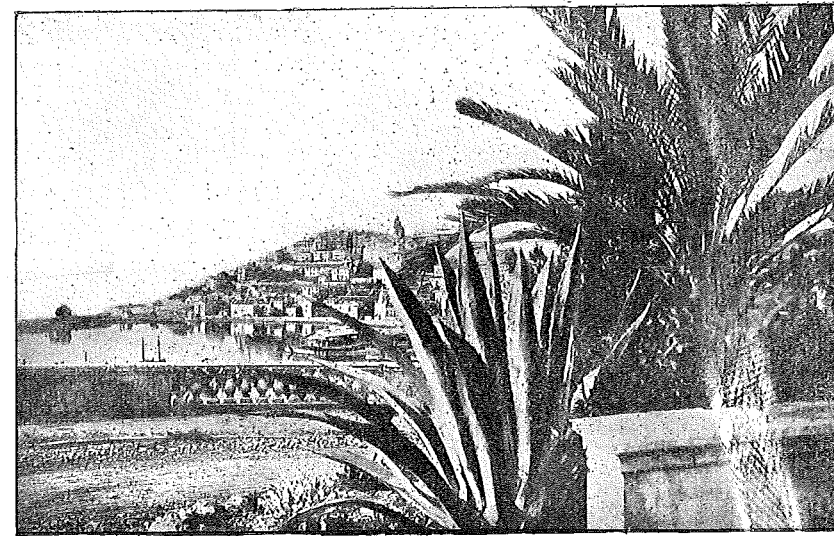
Statky jsou roztroušeny v campagni, jež zde v Lombardii je úrodná na rozdíl od římské campagne. Bohatá tato rovina je uměle zavodněna a rodí se zde kukuřice, obilí atd. Pracovali jsme 10 hodin denně za mzdu 5 centesimů na hodinu. Ve žních pracovali jsme i 11 hodin, i v neděli. Práce konala se v značném vedru, takže večer si každý rád lehl. Tíha zajetí, vedro, únava, v noci pak blechy i mouchy, ztrpčovaly nám náš osud. Strava však byla dobrá a dostatečná, dostávali jsme ráno mléko, v poledne i víno. Denní stravou Italů je hlavně polenta, na niž

jsem si však nemohl zvyknouti a dostával jsem proto chléb.

Zdejší venkovský lid byl sice dobrý, ale trochu lstivý a někdy i nadutý. Vzdělání mnoho nebylo. Neznali ani mnoho psát a číst a mluvili dialektem zcela odlišným od spisovné italštiny. Ostatně ani vlastní literatury, historie neb zeměpisu neznali. Znali toliko svou kukuřici, polentu a víno, a to jim stačilo. Po nějaké ušlechtilé zábavě, divadle, přednáškách, tělocviku neb sportu, nebylo tu ani potuchy. O jich duševní život staral se hlavně nadbytek kněží. V sousedství byl klášter, kde jeptišky vyučovaly děvčata. Chlapci snad ani zde do školy nechodili.

Tak jsme žili v Gambarě jednotvárný život v pilné práci. V neděli jako přílepkou měli jsme nepřetržitě zvonění v kostelích, takže jsme nazvoněni nadosmrti. Odpoledne jsme hrávali v karty, večer zpívali a debatovali. Čas dosti rychle utíkal a dočkali jsme se konečně i pošty z domova.

Namahavá práce mi však nijak nesvědčila a konečně jsem se hlásil nemocen. Asi po čtvrté prohlídce mě lékař uznal jenom k lehčí práci a tak jsem byl přidělen ke kuchyni a stal jsem se kuchařem. Ráno chodili jsme vždy pro nákup potravin, a tu jsme potkávali často Italky, pravidelně nemyté a nečesané, mladé i staré, většinou nehezké. Proslulé

Porto Maurizio.

italské krásy byly tu na venkově řídkým zjevem.

Italky, pokud jsem seznal, velmi brzy stárnou, patrně namáhavou prací, kterou konají, neboť na venkově nedělá se žádného rozdílu mezi mužem a ženou. Brzy se provdávají a mají pravidelně mnoho dětí, takže osm, ba až dvanáct dětí v jedné rodině, není žádným zvláštním zjevem. Jsou povahy veselé, bezstarostné, rády se baví, jsou hodně zvědavé a náchylné k milostným dobrodružstvím, o čemž by leckterý z našinců mohl leccos vyprávěti.

Jak jsme řekli, denní chléb Italů jest na severu kukuřičná polenta a makarony, ráno

Citrony a pomeranče na severu nerostou, ba neviděl jsem je ani prodávati v krámě.

Čas plynul rychle, přiblížil se deštivý a studený podzim a vítr vál z blízkých apeninských hor, které záhy pokryly se sněhem. Koncem listopadu přišel rozkaz, že musí býti toto území vyklizeno od zajatců, a tak jsme jednoho dne opouštěli Gambaru, kde jsme ztrávili půl roku. Opětne jsme jeli z blízkého nádraží elektrickou drahou, asi do 20 km vzdáleného města Bagnola-Mella, rodiště to sv. Bonaventury, kam svázeli všechny zajatce a odtud unášel nás vlak k Janovu. V Janově jsme byli opětne umístěni ve známé tvrzí nad přístavem, kde náš pobyt za ci-

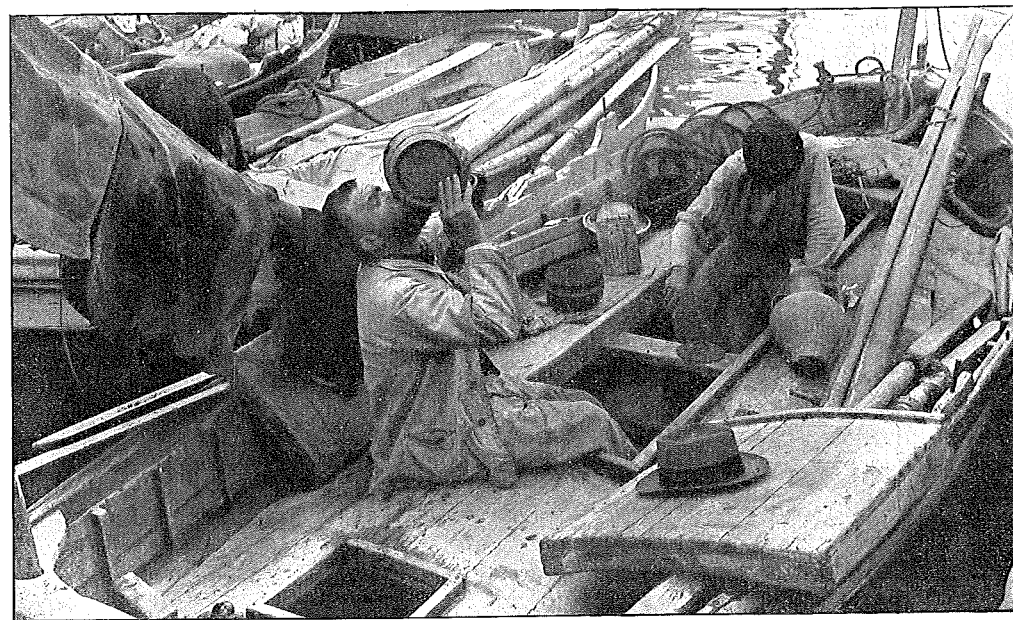

Albenga.

mléko neb též káva, v poledne opět makarony a večer totéž. K tomu ovšem vždy víno. Kuchyňské zařízení jest velmi prosté. Otevřený, zakouřený krb, kotel, topí se tvrdými pařezy nebo roštím a k tomu v létě tisíce much. Hovězí neb vepřové maso měli jsme zřídka, za to často drůbež, které zde bylo hojnost, salám a sýr.

Vína vypije se mnoho. Pijí velcí i malí a často jsem si vzpomněl, jak úzkostlivě se u nás dbá, aby dítky nedostaly lihové nápoje. V Itálii však takovému malému dvouletému občankovi nadrobí do vína polentu a ten to cpe plnými rukama a je při tom zdravý jako ryba. Mastí se většinou olejem olivovým.

telné zimy nebyl nijak závidění hodným. Každý si přál co nejdříve dostat se odtud pryč a byl jsem rád, když 11. prosince opětne odvázel naši četnu, asi třicet mužů, vlak podél mořského břehu na italskou horní Rivieru. Krásná lázeňská města na pobřeží skýtala nám malebný pohled. Asi po šestihodinné jízdě vystoupili jsme ve stanici Ventimiglia, asi dvě stě kilometrů od Janova vzdálené, ležící na francouzsko-italských hranicích. Odtud šli jsme pěšky asi tři a půl hodiny po silnici podle řeky do hor, do malého městečka Isolaboná, kamž jsme dorazili v noci a byli jsme ubytováni v pěkném domě s pavlačí, odkud byl krásný pohled na ro-

Život na italském pobřeží.

manticky položené městečko na úpatí hor. Na malé prostora tísnily se tu domky s úzkými uličkami. Při vchodu u brány byla stará historická kašna s letopočtem 1484, kde na večer shromažďovala se většina obyvatelstva pro vodu a kde byl pramen pro celé městečko.

Hospodářství pozůstávalo tu hlavně z pěstění oliv, vinné révy a zeleniny. Všude byla malá políčka terasovitě upravena. Před válkou bylo to místo vyhledávané turisty a lázeňskými hosty z blízkých mořských lázní, o čemž svědčil větší počet hotelů v té době uzavřených. Na pohled chudý kraj horský, ale nebylo zde viděti nějaký nedostatek.

Obyvatelstvo přijalo nás vlídně a chovalo se k nám přátelsky. Byl viděti rozdíl mezi těmito horaly a bohatými, trochu nadutými sedláky z pozeňnané Lombardie. Vyráběli zde nejlepší olivový olej. Velká břemena nosí se tu většinou na hlavě aneb snáší se pomocí oslů a mulů z hor.

Také jazyk, kterým obyvatelé zdejší mluvili, lišil se mnoho od dialektu v Lombardii a vzhledem k blízkosti hranic byl promísen hodně francouzštinou. I mravní úroveň obyvatel zdála se tu býti větší, snad vlivem turistů a letních hostů.

Naší prací bylo hlavně kopání políček a

vinic, z nichž některé nebyly celou řadu roků obdělány, pak z vynášení hnoje a hlíny, klepání a sbírání oliv. Pracovali jsme v partách po desíti mužích a dozor nad námi byl přísnější vzhledem k blízkosti hranic. Svátky a vánoce jsme prožili smutně. Zima byla dosti citelná, ale pracovali jsme venku nepřetržitě, takže v polovici února bylo již téměř vše zaseto a zasázeno.

Dne 2. března 1918 dostali jsme rozkaz, abychom ihned odjeli do Ventimiglia a vzali s sebou pouze šálky a přikrývky. Druhý den, v neděli večer, unášel nás již vlak k San Remu, proslulému později smlouvou San remskou, kterou se otevírá Palestýna pro židovskou kolonizaci sionskou pod mandátem anglickým. Hned po výjezdu objevil se nám krásný pohled na nádherné město Ventimiglio. V dále přes moře bylo viděti obrysy Monaka a Monte Carla, kde se vyhrávají, ale ještě lépe prohrávají tisíce a statisíce. Dráha vedla stále po břehu mořském, pokrytém nádhernými zahradami, plnými karafiátů a skleníků. Mezi nimi střídaly se přímořské lázně, pohádkově roztroušené zahrady s krásnými letohrádky a brzy se nám objevila perla Rivieri, San Remo. Ještě po dvouhodinné jízdě vystoupili jsme na stanici Oneglia, kde jsme byli ubytováni v prázdné

budově. Byli jsme tu shromážděni sami Češi.

Nikdo nevěděl, co s námi bude. Naše věci brzy došly za námi, ale čekali jsme zde až do 14. března, kdy nás začali rozdělovati podle zaměstnání a já byl jsem poslán ještě s jinými pěšky do blízkého Porto Maurizia.

Porto Maurizio jest krásné město, položené na samém břehu moře, na homolovité vyvýšíně, uprostřed nádherných parků, plných tropických rostlin. Byli jsme ubytováni v kasárnách na náměstí, v prvním patře, odkud jsme měli nádhernou vyhlídku jednak na náměstí, jednak z druhé strany na moře a krajinu. Zde jsme trávili nečinně a stále jsme nevěděli, co bude s námi. Konečně 26. března ráno šli jsme opět zpět do Oneglia, odkud jsme šli pěšky po břehu mořském až do města Albenga, kde byl určen odpočinek a nocleh. Druhého dne po odpočinku nastoupila naše četa, asi sto mužů, pochod asi do čtyř kilometrů vzdálené vesnice Campochieza. Bylo to městečko ne příliš vábné, kde jsme byli ubytováni v opuštěném domě a kde jsme pracovali na stavbě státního hangaru. Stavbu prováděla římská společnost, většinou ze železobetonu a práce tu nebyla těžká. Byla to zkrátka erární práce. Po celý duben bylo stále chladno. Jeden den ke konci měsíce dokonce jsme nepracovali pro přílišnou zimu. Dne 1. května jsme slavili a nepracovalo se. Dne 22. května byl dán rozkaz k odchodu, a tak jsme opět odešli do Albengy, odkud nás odvezli do Sulmony.

Před vyjetím z Albengy ozdobili jsme náš vlak prapory červenobílými, počasí bylo krásné a tak jsme se těšili na pěknou jízdu. Cesta do Janova byla nám, sice již známá, ale přece jen nás zaujala svou krásou. Na nádraží v Janově vlak stávil pouze pár minut a tak jsme projeli tunelem, který vede pod městem na druhé nádraží, odkud jsme se vydali na další cestu dolní Rivierou až do známé nám již stanice Spezia. Pak jeli jsme do historické Florencie, kam jsme však dorazili o půlnoci, takže jsme z ní nic neviděli. Když jsme se ráno probudili, byli jsme již daleko od města a vjížděli jsme do širokých římských kampaní. Několik kilometrů před Římem však jsme odbočili po nedávno vy-

stavěné trati směrem do hor, takže jsme bohužel slavné toto město neviděli. Projeli jsme stanicí Tivoli, četnými tunely, přes vysoké mosty stále hlouběji do albánských hor. Několikrát viděli jsme starý historický římský vodovod z dob císařských. Divoká romantická krajina, tu a tam roztroušené, jakoby orlí hnízda, osady na nedostupných skalách, působily dojmem úchvatným. Po vleklé jízdě konečně jsme dojeli v noci do stanice Sulmona, města to, kde prý se narodil slavný římský básník Virgilius. Odtud seřadění šli jsme do jasně ozářeného, asi hodinu vzdáleného tábora ve »Fonte del Amore«, kde jsme byli ihned umístěni v barácích.

Tábor byl položen na úpatí skalnatých vrchů abruzkého pohoří a rozdělen na čtyři oddíly, v němž v každém byly dvacet čtyři baráky. Byl tu vzorný pořádek, kuchyně, prádelny, vodovod, elektrické osvětlení. Krajina kolem byla zajímavá, kolkolem vysoké hory, v nichž některé ještě 15. června byly pokryty sněhem. Jinak život v tomto táboře nelišil se nijak od táborů jiných. Počasí bylo tu chladné, jakoby to nebylo ani v Itálii. Ještě 14. června bylo tu citelně zima.

Jako ve všech zajateckých táborech, tak i ve Fonte del Amore se téměř nic nedělalo. Tím více však stoupala chuť k jídlu a hladu bylo dost. Peněz však na přilepšení nebylo a proto každý prodával, co mohl, aby si opatřil nějak chléb, kterého byl nedostatek.

Já stal jsem se po nějakém čase knihovníkem a rovněž stal jsem se tlumočником u lékaře. Dostal jsem větší dávku chleba a mimo to jsem měl větší volnost, takže jsem mohl chodit i ven. U italského lékaře, v hodnosti kapitána, měl jsem všeho dost. Za to jsem však měl příležitost shlédnouti hrůzy malarie, která v táboře strašně řádila. Každý večer ubíral se smutný průvod na blízký hřbitov, který odnášel některého ubožáka k poslednímu spánku. Brzo tábor sulmonský byl prohlášen za zamořený a bylo málo naděje dostat se z něho pryč. Avšak zdravotními opatřeními a také změnou počasí malarie polevila a tábory začaly se záhy prázdnit, zejména, když českoslovenští zajatci houfně odcházeli do vojska.

CARZANCI V ZAJETÍ

FRANTIŠEK ZELENÝ

Život náš v zákopech na carzanské frontě počátkem sedmnáctého roku nebyl zrovna příjemný, za to společenský život nás slovenských důstojníků vytvořil se stále utěšeněji. Každý z nás začal chápat, že vojna se blíží ke konci a že my, rakouští Slované, jsme odsouzeni buď k vybití aneb že musíme něco podniknouti. Není tedy divu, že v hlavě našeho milého druha a vůdce dr. L. Pivka zrodil se plán předati posice a přejít k Italům. Opatrně získáváno víc a více spolupracovníků i z řad českých poddůstojníků a vojáků. Již v červnu donesl četař K. Mlejnek dopis italskému velitelství. Krvavé a na ztráty bohaté boje po 20. srpnu uspišily naše rozhodnutí. Styky s Italy staly se častějšími, vypracovány přesné plány, rozděleny vůdčí úlohy, dle nichž Italové v několika hodinách mohli proniknouti až do Tridentu a stancvena doba. Dojednány dr. Pivkem poslední podrobnosti a dne 16. IX. v poledne dva mohutné výstřely Italů projevovaly souhlas s podnikem. O půlnoci z pondělka na úterek akce zahájena. Většina mužstva, bosňáci a rakouští střelci, po požití kávy s opiem spala. Nástup italských oddílů však přes to, že sami jsme je vedli, děl se velmi loudavě a nikterak plánově. Vzdor tomu, že jsme převedli italské oddíly takřka bez výstřelu přes Carzano za rakouské dělostřelecké posice, pro nerozhodnost, loudavost a přímou bojácnost italského mužstva, podnik se nezdařil. Ač s počátku zajato přes dvě stě Rakušanů, přece jen odpor rostl a když po rozednění auty byl přivezen útočný oddíl z Caldonazza, asi tisíc mužů, a napadl nás od jihu z Borga, italské vojsko náraz nevydrželo a museli jsme všichni utéci. Celá tato carzanská akce jest znamenitě popsána v knize

dr. Ludvíka Pivka »Carzano«, která ve dvou dílech vyšla nákladem »Památníku odboje«.

Pomalu scházeli jsme se na italském velitelství v Strignu, nezdarem zcela deprimováni. My, důstojníci byli jsme odvezeni do pevnůstky Prokollo u Verony. Osud náš nebyl zrovna záviděníhodný, vždyť někteří Italové se domnívali, že celý podnik carzanský byl námi nastrojený úskok. Jen neúnavně péči majora Finziho, který s dr. Pivkem celou akci carzanskou sjednal, stalo se, že ponecháni jsme byli pohromadě v nevládných zdech prokolských. Na procházkách do blízké Verony provázeli nás s počátku ozbrojení vojáci, teprve později nám bylo možno opatřit si občanský šat a mohli jsme se volně procházeti do nejbližšího okolí. V prvé řadě snažili jsme se naučiti italštině. Později vyslýchali jsme desertery a zajatce slovenského původu.

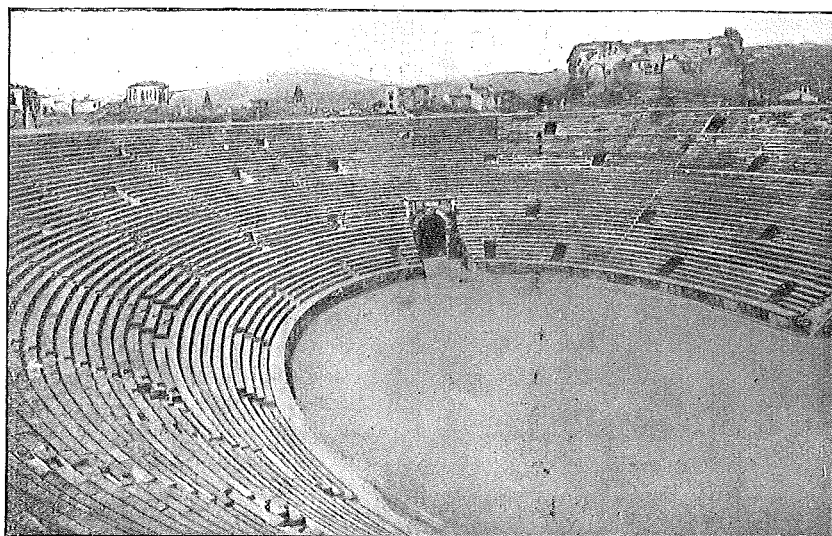
Tak plynul nám čas jednotvárně v naší pseudosvobodě a každá zpráva z druhé strany i z vnitrozemí byla nám vítána. Tak jsme se dověděli 26. prosince, že ve Francii bylo dovoleno utvořit samostatné československé sbory, což v nás vzbudilo nadšení i naději. Štědrý večer v té jednotvárnosti neměl však pro nás obvyklého kouzla. Božihodový den za to byl bohatší a oslaven námi v kruzích italských důstojníků. O Silvestra oslavili jsme s italskými důstojníky vítězství Francouzů na Monte Tomba. A týž den byla nám doručena pařížská »Samostatnost« se zajímavými zprávami, zejména o české armádě ve Francii. Také jsme se dověděli o zřízení kanceláře České Národní rady v Římě v čele s F. Hlaváčkem. Naši jedinou touhou bylo, dostat se odtud do Francie k českému vojsku. Brzy po tom navštívil nás Hlaváček,

sdělil nám mnoho zajímavých věcí, potěšil nás a upevnil víru v mnohem lepší budoucnost. Sdělil, že pro náš odboj jsou již mnozí politikové i žurnalisté získáni a že do měsíce budou utvořeny i v Itálii československé legie. Již dnes je prý přihlášeno do vojska přes deset tisíc mužů a na čtyři sta důstojníků. Vykládali jsme tehdy až do půlnoci. Druhého dne jsme byli pozváni ke společné večeři s italskými hodnostáři.

12. ledna navštívil nás slovinský sokolský přeborník Stane Vidmar, který před několika dny přešel přes frontu. 16. ledna oznámil nám major Finzi, že české vojsko

nického sboru«, v jehož čele stál br. Čapek. 8. února při výslechu jistého Marka od 5. bosensko-hercegovského praporu dovídám se o osudu »Carzanců«, kterým se tehdy nepodařilo utéci z Rakouska. Všech 38 bylo posláno do Casedina, kdež po dva měsíce byli přísně střeženi a vyslýcháni. Nic jim však nebylo dokázáno a koncem prosince všichni se značkou »P. V.« byli přiděleni ke druhému pluku Kaiser Jägerů. Desátého přišel transport desertérů, kteří zprávu tuto potvrdili a kpt. Stránský nám oznámil, že nadporučík Ertel i Knott padli.*)

5. března zvěděli jsme, že vláda italská

Verona, vnitřek starořímské arény.

v Itálii jest povoleno. Jednali jsme ihned o organisaci a bylo navrženo, abychom utvořili z českých a jihoslovanských dobrovolců létací setninu o čtyřech četách, která by byla použita hlavně ku propagandě proti slovanským plukům. Přihlásili jsme se všichni s podmínkou, že Národní rada nebude nic proti tomu namítat a že kdykoli toho bude třeba, budeme uvolněni pro vstup do českého vojska. Ihned jsme začali sbírat dobrovolce z docházejících zajatců a začali s pravidelným výcvikem. Začátkem února navštívil nás opět Hlaváček, promluvil s naším mužstvem, schválil náš postup a ujistil nás, že naše snahy razí si všude vítězně cestu. Také nám vyprávěl o akci »Čsl. dobrovol-

povolila pro každou armádu jednu českou setninu se stopadesáti muži a s příslušnými důstojníky. Bratři dostali italské vojenské obleky a pušky. Avšak již desátého března oznámil nám major Finzi, že Československá Národní rada na tvoření setnin nepřistoupila a trvá na utvoření řádné československé armády. My jsme se však připravovali dále. Navštívil nás pluk. Marchetti a byl překvapen naším výcvikem a kázní, slíbil, že pošle se na nás podívat redakci »Corriere della Sera« a básníka d'Annunzia. Spárali jsme si s obleků italské hvězdice a našili si bílo-červené pásky. Po celé Itálii začalo hnutí v náš

*) Důstojníci, kteří se nepřipojili k akci.

prospěch a o československém odboji pronikalo stále více a více zpráv do veřejnosti.

Dne 21. března opustili jsme ponuré zdi prokolské pevnosti a jeli jsme přes Vicenzu k Mirabele. Cestou byli jsme zvědavě okukováni a nikdo si nedovedl vysvětliti, kdo vlastně jsme. »Inglesi, Americani«, volali na nás vesničané. V Breganze se vykládalo, že sem právě přijela celá armáda Američanů. Bylo již jaro a vše se zelenalo. Cvičili jsme denně na louce a bylo mezi námi veselo. Dělostřelbu bylo slyšet velmi dobře, občas bylo viděti upoutané balony a aeroplany hučely vzduchem. Vždyt fronta byla jen jednadvacet kilometrů vzdálená. Náš útulek na-

zýval se Casa Tugurria. Hoši chodili v podvečer na procházku do blízkého městečka Sandriga, kde všude byli srdečně vítáni a obdivováni. Neočekávaně navštívili nás major Finzi s jedním plukovníkem od druhé armády, chválili naši činnost i náš výcvik. V několika dnech měli jsme býti připraveni na odchod na frontu do úseku Sasso proti Stocaredu. 27. března přijel autem dr. Pivko z Breganzy, kdež bylo velitelství šesté armády. Druhý den jel jsem s ním a majorem Finzim do Breganzy, kdež bylo mnoho Francouzů a Angličanů. Na všech cestách předfrontový ruch, mnoho aut a dělostřelectva. 28. března za citelného chladu, kdy na horách napadl sníh, odcházeli jsme na frontu.

X

V PEVNOSTI BORGO-FORTE

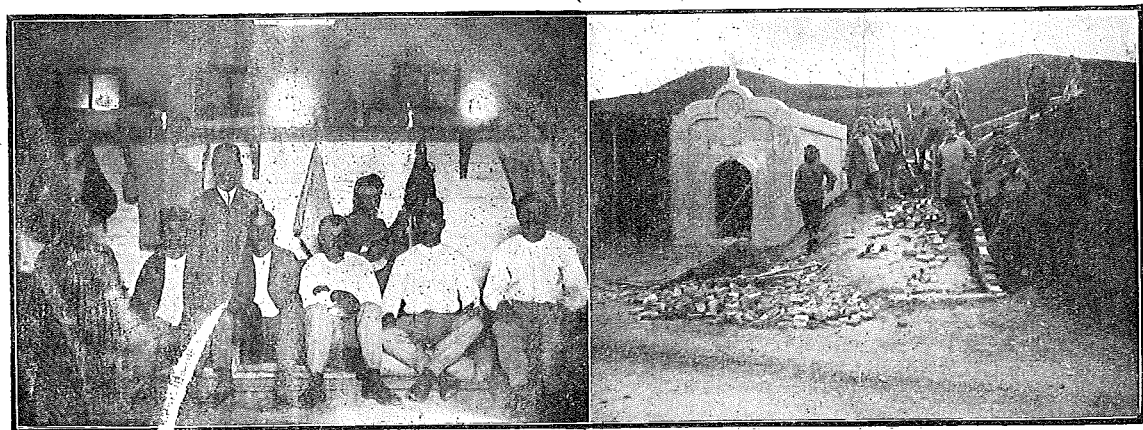
JOSEF SOLAŘ

Po 21 měsících činné služby v rakouském vojsku konečně ubíral jsem se s posledních alpských vrchů do italských rovin, odpočnout si do milánské nemocnice. Tomu klidu a pohodlí však jsem si nemohl hned tak zvyknout. Žádný hřmot děl, žádné rozkazy a sprosté nadávky, ale usměvavé obličejе ošetřovatelek a vlídných lékařů a jídla dostatek. Po třech měsících jsem byl uzdraven a odváželi mne dva bergaglioři do pevnosti Borgo-forte v severní Itálii.

Tato pevnost Borgo-forte byla vystavěna v minulém století, je obehnána vysokými náspy, kol nichž se rozlévala voda, takže příchod k pevnosti jest pouze po jedné hrázi masivní branou, která se za mnou zavřela. Nejprve jsem byl uveden do přijímací kanceláře a pak přes nádvoří k jiným železným vratům, za nimiž se tlačili zajatci, kteří již z daleka na mne křičeli, od kterého jsem pluku a jaké národnosti. Otázek nebylo konce. Byli tu zajatci od všech možných rakouských pluků. Prvé poschodí budovy bylo vyhrazeno Čechům, jen jediný Turek byl

mezi námi. V přízemí byli Němci, Maďaři, Chorvati, Poláci a jiné národnosti. V místnosti bylo v noci nesnesitelné dusno, poněvadž okna nahražovaly jen úzké střílny, které nepropouštěly dostatek vzduchu. Ve stěnách, ve štěrbinách byli pověštní škorpioní, na které byl každou noc podnikán hon a kteří nám příštího dne vždy poskytovali zábavu, neboť jsme je předhazovali ještěrkám, kterých zase bylo plno na valech pevnostních.

Byla to nudná doba, kterou jsme si krátili vším možným způsobem. Tak jsme na př. vyráběli cigaretové špičky, různá těžitka, pouzdra na cigarety atd. Mnohdy taková skupina zajatců poskytovala podivný pohled, když shromážděná kolem mraveniště, bavila se tím, že házela do něho mouchy a vydržela se dívat na tuto podívanou třeba celé dopoledne. Vymýšlely se různé hry a když omrzelo všechno, tu jsme chodili s rukama za zády založenýma kol dokola pevnosti a vzpomínali na domov. Takový život v Borgo-forte trval asi sedm měsíců.

Zajatci v pevnosti Borgo-forte, — Stavba chodníku na valy v Borgo-forte.

Přišla zima, o které jsme takřka ani nevěděli a došlo k našemu převozu z tohoto tábora do jiného, zvláště vystavěného ležení, jehož jméno jsem již zapomněl, ve středu Itálie. Později jsem se dostal do známého ležení v Santa Maria v jižní Itálii, kde již byl život veselejší. O životě v tomto táboře jistě budou psát jiní. Hnutí pro vstup do vojska velmi se rozšířilo. Mnozí však z přihlášených počali se stranit ostatních a na setkání se-směšňovati třeba ještě včerejší své kamarády, čímž dobré věci neprospěli. Mnozí tímto chováním byli odrazeni. Avšak k utvoření vojska dlouho nedocházelo a zajatci i české národnosti byli bráni na polní práce do Lombardska. I já dostal jsem se tak se 29 kamarády opět do Milána, odkud jsme byli dopraveni do nedaleké vesnice na polní práci. Většina z nás zemědělské práci nerozuměla ani za mák.

Nevím, je-li tak všude, ale zde v Lombar-

dii mohlo se říci, že tu byly jen dvě třídy lidí, a to bohatí sedláci, kteří měli čtyřicet až stovacet kusů hovězího dobytka a nepřehledné lány polí a luk, uměle zavodněných, kde se pěstovala rýže, a pak »poveri«. Lid úplně chudý, odkázaný na své chlebo-dárce, jimž přežíval v době válečné »bos-cato«, což značilo asi jako u nás ulejšák nebo keřas. Lid choval se k nám dosti cize, neboť převážná většina klonila se tajně více na stranu rakouskou, poněvadž čekali od rakouské správy lepší budoucnost v ohledu hospodářském, nežli za vlády italské. Později dostal jsem se na práci do blízké vesnice Fregaresca, kde jsem však nepobyl dlouho, neboť rakouský nástup přiměl vojenskou správu, aby nás odvolala a tak v polovici léta 1917 zase jsme byli rozstrkáni po různých táborech, než nás osud zavál do československého vojska.

X

ZE ZÁPISKŮ ITALSKÉHO LEGIONÁŘE V ZAJETÍ

VÁCLAV BUBENÍČEK

Začátkem 11. ofensivy na sočské frontě v roce 1917, podařilo se mně s přítelem Bělohávkem z Kladna, dostat do zajetí. Italové chovali se k nám přívětivě, byli dobrosrdeční a vědouce, že trpíme hladem a žízní, obdarovali nás ze svých zásob: chlebem, sýrem, suchary, ba i vínem nás napojili. Byl 21. srpen, parný den — slunce nemilosrdně bilo do zaprášených cest a my kráčeli ve společnosti druhých zajatců, vesele si pozpěvujice, po bílých serpentinách.

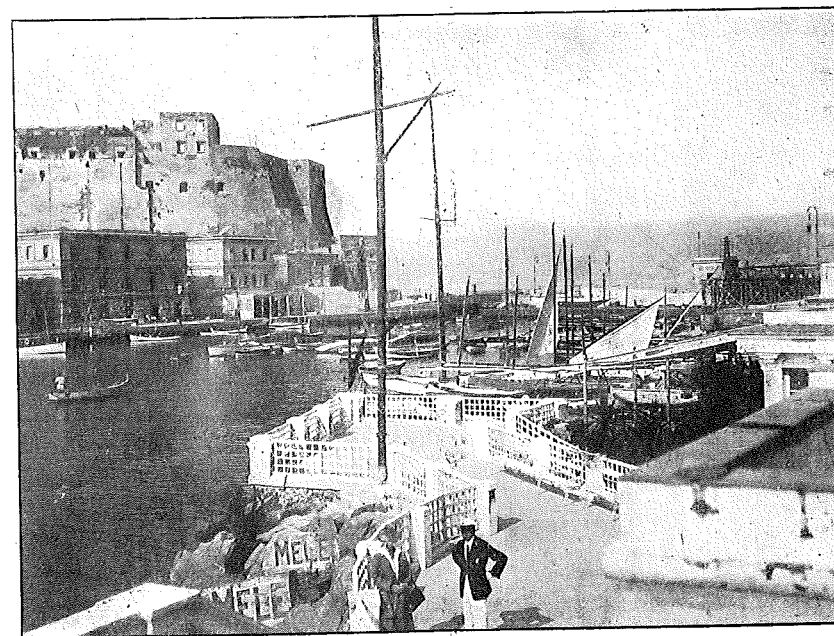
Pozdě večer dorazili jsme do periferie městečka Cividale, kde zavřeli nás do ohromné drátěné ohrady a kordon vojska hlídal. Travnatá půda sloužila nám za podušku a my po třídním bdění spali znamenitě. Slunce stálo již vysoko nad obzorem, když probudil nás řev spoluzajatců, peroucích se o jakousi kořist. Zástupy diváků obklopovali naši klec a kochajíce se pohledy na pestrou směs 10.000 vojnů v různých uniformách, házeli nám ovoce a různé a různé jiné palmisky. Měl jsem dojem, že se nacházím v nějaké zoologické zahradě a nastává krmení... Nejvíce nenasytní byli Bosňáci a Maďaři, kteří se neštíteli vybírat zbytky jídel i ze smetiště. Byli jsme vyhladovělí z Rakouska, kde nás živili černou kávou ze žaludů a plesnivým chlebem z kukuřice. Vyměnili jsme již všechny tretky jaké jsme měli — ba i »frantíky a karlíky« z čepic za nějaký centesim, abychom si přilepšili na stravě. Později dostávali jsme již lepší stravu. V tomto velkém táboře ztrávili jsme 20 dní na pozorování bez jakéhokoliv zaměstnání. Dne 11. září transportují nás osobním vlakem přes Udine, Vi-

cenzu, Veronu, Parmu a 12. t. m. ráno vjíždíme do největšího ital. váleč. přístavu Spezie v prov. janovské na Riviere di Levante. Záliv spezijský chráněn jest z tří stran horami, ve vlastním přístavě je voj. arsenál, tov. na torpeda a arsenál dělostřelecký. Pro soukromou potřebu jsou rozsáhlé loděnice na sev. pobřeží zálivu.

Město Spezia jest oblíbeným lázeňským místem přímořským, pro krásné okolí a mírné podnebí. Obchod v přístavě jest velmi čilý, pozorujeme nakládání zboží do lodí, které se děje za pomoci jeřábů, vše to jest nám nové a poutá naší pozornost. Chtěli bychom tu zůstat, avšak sirena lodní oznamuje odjezd. Naloďují nás na obchodní parník »Savoja-Genova« a brzo nato loučíme se s pevninou a plujem v širé moře. Jsme umístěni v podpalubí, kde jest hnusná atmosféra. Naše loď, zmitána vlnami, houpá se jako skořápka a hoši dostávají mořskou nemoc. Bráním se jí tím, že ležím nehnutě v houpacím lůžku; nemoža již déle v tomto dusném ovzduší vydržeti, vycházím nepozorovaně na palubu, kamž nemáme přístupu. Studený vzduch mne ovanul, ó jak tu jest příjemně. Přecházím opatrně palubu, aby mně žádný neviděl, po chvíli nacházím útulek pod plachtou a otvorem pozoruji panoramy krajín, které se střídají jako v kaleidoskopu. Naše loď změnila směr a rychle vzdaluje se od pevniny, až viděti jest jen siluety hornatého pobřeží. Dlouho nemohl jsem usnouti, jsa znepokojován vlnami neklidného moře, které se často přehoupaly přes palubu a zavlažovaly plachtu, pod kterou jsem se schou-

lil. Lomcovala se mnou zima, ale zpět se mě jíti nechtělo, aby mne nesmetla vlna do moře. Zabalil jsem se ještě více a pozdě v noci usnul. Horliví námořníci ráno při svítání napínali plachty a já, probudiv se, spatřil jsem k mému úžasu, že se nacházím vysoko nad palubou. Nechtěje se pokoušeti o nějaké »salto mortale«, zvolal jsem halóó!, a to pomohlo. Přiskočilo několik matrosů a spustili se mnou plachtu. Zprvu mysleli, že jsem chtěl utéci, ale když jsem jim gesty vysvětlil, že jsem spal — měli z této příhody švandu. Počastovali mě výborným vínem »marsalou« a

se. Strava pozůstávala z kávy, bochníku chleba, makaronů se špekem neb rýže. Mnoho hochů mřelo na střevní katarrh, který dostali z mastné stravy, těž velká vedra působila na naše zdraví zhoubně. Nebylo místo k úkrytu před paprsky slunečními. Pod stany bylo dusno až k zalknutí a stromů na celém ostrově nebylo, jen málo oliv a podrostu. Asinara jest ostrov žulový, dosahující výše 390 m a rozlohy as 100 km². Obýván jest slabě rybáři a pastýři, též několik trestanců tu možno viděti pásti ovce. Kolem ostrova jsou nejlepší korálové mělčiny a

Castello dell'Ovo, hrad v přístavu neapolském.

pak, spatřivše moje tázavé pohledy do dáli, jali se vysvětlovati: po pravé straně Corsica, po levé Sardinie, projížděli jsme průliv Sv. Bonifáce a za nedlouho zakotvila naše loď u ostrova Asinara, ležícího asi 4 km od sev. cípu Sardinie. Vylodili nás na pobřeží a první naše cesta vedla do parní koupele. Dostalo se nám nového civilního prádla, letních uniforem a obuvi. Takto vystrojené převezli nás na sousední část ostrova do zajateckého tábora »Tamburino«. Zde bydleli jsme pod stany a naše denní zaměstnání bylo: z hor as 1 hod. vzdálených, nositi v otepích roští do přístavu a ke kuchyni, ve volných chvílích chodili jsme k moři práti prádlo a koupati

moře sardinské jest nadmíru rybnaté. Pítnou vodu dováželi nám parníkem ze Sardinie. V tomto ovzduší ztrávili jsme 3 měsíce a po celou tu dobu ani nespřchlo. V měsíci prosinci přihlásili jsme se s přítelem Bělohávkem jako dobrovolníci za naši národní ideu.

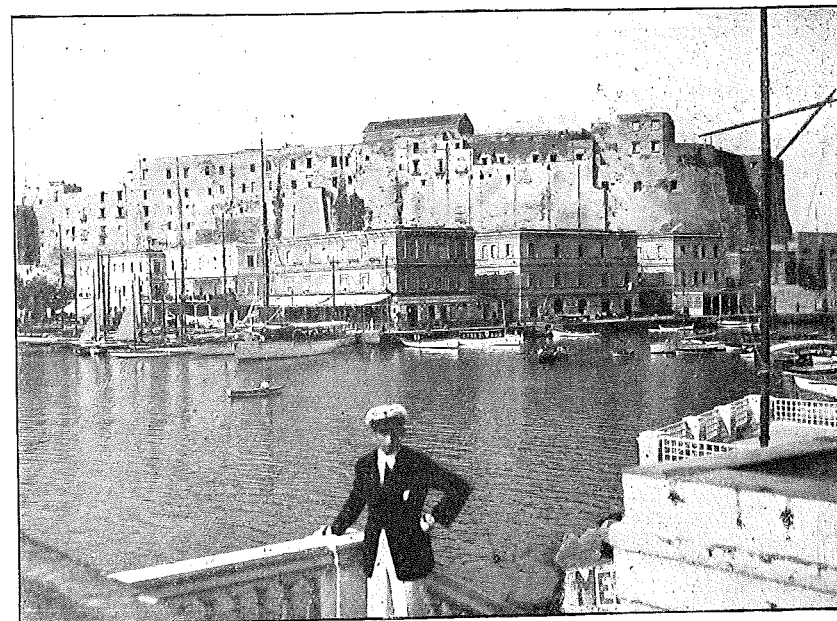
Dne 12. t. m. odvedli nás Čechy a Slováky do autonomního tábora »reparto Ceco-Slovacco« na »Campo Perdu«, nacházející se na druhé straně ostrova. Tento tábor byl nejlepší na celém ostrově. Vzorně vyrovnané stany, mezi nimi pak bělaly se široké boulevardy — ba i Václavák se sochou rytíře jsme tu měli. Pod každým stanem byla zděná posada as 1 m hluboko v zemi a uvnitř dvě

zděná lůžka pro 4 osoby, před stanem pak dvě zděných laviček. Velitel tábora colonello konal denně prohlídku. Jisti smělo se jen před stany, na lavičkách, k tomu účelu zhotovených, před každým stanem, a chléb nesměl se krájet, nýbrž ukusovati z bochníčku. U koho nalezen při prohlídce krájený chléb neb uniforma nebyla v pořádku, dostal 15 dní vězení o vodě a chlebě. Stal se tu případ, že zajatci zabili tele, a to zavdalo příčinu k přísnému dozoru. Poněvadž nože byly všem odebrány, zhotovili jsme si náhradu ze lžic a krájeli tajně dále. Velitel říkal: Dátí vám do ruky špendlík, uděláte z něho strojní pušku. Dělal tu někteří rozmanité pěkné věci, k čemuž užíváno nástrojů primitivních, jako: nůž, dláto zhotovené z kousku obruče, kladívko z vhodného kamene a jiné. Též drobné bitky s Němci a Maďary jsme měli, když přicházeli provokovati do našeho tábora. Přemlouvali nerozhodně a vedli naše jména v černé knize.

Propagovali jsme naši národní ideu jen v místním táboře a bylo velké procento těch Čechů, kteří se zdráhali jíti do boje za svaté právo naší drahé vlasti, vmlouvajíc se, že by pozbyli své existence, kdyby to Rakousko vyhrálo. Byla to ponejvíce tak zvaná inteligence, která nejdéle vzdorovala a bála se o svou kůži, naproti tomu fysicky pracující výkvět národa chápal, kde místo každého uvědomělého Čecha za svobodu národa. Mezi prvými, kteří se přihlásili jako dobrovolníci, byli i starší otcové četných rodin, dávajíc v sázku život svůj i jejich rodin v dálné vlasti. Věděl každý, že v případě vítězství Rakouska nesmí se vrátiti do vlasti a bude odsouzen pracovati snad někde v sirných dolech nebo v zamořeném kraji malarií, kde ho čeká jistá zhouba. Však láska k vlasti byla mocnější a zvítězila. Zprvu žádali jsme o přijetí do francouzské armády, což bylo zamítnuto, Italové nepřáli naší akci, jsouce špatně o nás informováni od Němců a austrofilů. Později pod vlivem dra Ed. Beneše, gen. sekretáře pařížské národní rady, zakročivšího na vlivných místech v Římě, byla povolena formace »Čsl. dobrovolnického sboru«, čekali jsme jen na odjezd. Zatím učili jsme se s bratrem Bělohávkem italsky a četli nejno-

vější zprávy. Čas utíkal rychle, na štědrý den napadl sníh, ale nezůstal dlouho ležeti. Zimu jsme zde nepoznali, jen deště a vítr »bora« řádil. Stávalo se, že »bora« odnesla nám v noci stany až k moři, a my, rozespalí, je honili. V lednu a únoru bylo opět mírnější počasí, takže jsme se mohli koupati v moři. V březnu došel telegram, povolávající nás dobrovolníky do Italie. Dne 12. března opouštěli jsme za zpěvu ostrov a parníkem došli do sardinského přístavu »Porto Torres«, kde jsme též přenocovali. Druhý den na to pokračovali jsme vlakem přes hl. město Sassari do přístavu Terranova, kde nás nalodili na parník, který odplul za doprovodu váleč. křižníku a torpédoorce.

Za krásného jitra vjždíme do zálivu neapolského. Mlha zvedá se jako opona a před námi prostírá se úchvatné panorama Neapole, jehož nádherná poloha vystupuje amfiteatrálně na pobřeží zálivu. Soustřeďuje v malebných obrazích svého okolí všechny půvaby a krásy přírody, dávající vznik přísloví »Vedi Napoli è poi muori«. Konečně splnil se můj dávný sen, uzříti toto nezapomenutelné město, o kterém slyšel jsem v dětství tolik zajímavého vyprávěti od mého otce, který prožil tu kus svého života. Nesklamal mne — učinil na mne nesmazatelný dojem. Ostrovy Capri a Ischia při vstupu do zálivu, v pozadí pak Vesuv, utvořily z něho jedno z nejkrásnějších míst v Evropě. Naše loď kotví nedaleko břehu a my sestupujeme do barek, které nás dopravují do přístavu, který uzavírá romantický Castello dell'Ovo, stará tvrz, dnes sloužící za voj. vězení. Vystupujeme na pevninu — našemu oku objeví se nápadné jednotlivosti okouzlujícího panoramatu. Vlevo vinoucí se riviera di Ciaia s kvetoucím parkem a půvab. promenádami s věncem vil, konečně vzhůru se táhnoucí nádherné zahrady. Jdeme vpravo kolem arsenálu a sirných lázní po třídě Santa Lucia a přicházíme na Piazza del Plebiscito, nejkrásnějšího a nejrozsáhlejšího náměstí. Ohraničeno jest královským zámkem (Palazzo Reale) se sochou Italie a nádherným schodištěm a přebohatým trůnním sálem. Na straně jihozáp. vypíná se chrám sv. Frant.

Castello dell'Ovo, přístav.

di Paula, nápodob. to římského Pantheonu s oltářem z jaspisu a lapisu lazuli, na sev. straně operní divadlo San Carlo, sochami zdobenou fačadou. Vedle divadla je zámecká zahrada, poněkud dále nádherné bronzové sousoší »krotitelé koní« a naproti impozantní vchod do Galerie Umberto I., největkolepější to budovy světa. Z náměstí Plebiscito procházíme nejvíce navštěvovanou Via Roma s paláci boháčů a šlechty. Zde slyšeti jest čistou, ladnou řeč italskou, jakou opěvuje Dante v »Božské komedii«, kde nazývá Italii »Il bell paese là dove si suona« (krásná země, kde slůvko si lahodí). Odbo-

čujeme do typických uliček — tu jako bychom byli v orientě, špína a bída sousedí s aristokratickým přepychem, intimní život odbývá se na ulicích a ze špinavých oken vlaje sněhobílé prádlo.

Docházíme do nádraží a odjíždíme vlakem kolem kouřícího Vesuvu, na jehož stráních zelená se vinná réva, z jejichž plodů jest světoznámé víno »L'acrimae Christi«. Projždíme Salerno, ležící v rozkošné poloze, ulice města jsou křivolaké a příkré. Po krátké zastávce pokračujeme v jíždě a za nedlouho na to jsme v Paduli, cíli to naší jíjdy.

X

DVAČETČTYŘI HODINY V ITALSKÉM ZAJETÍ

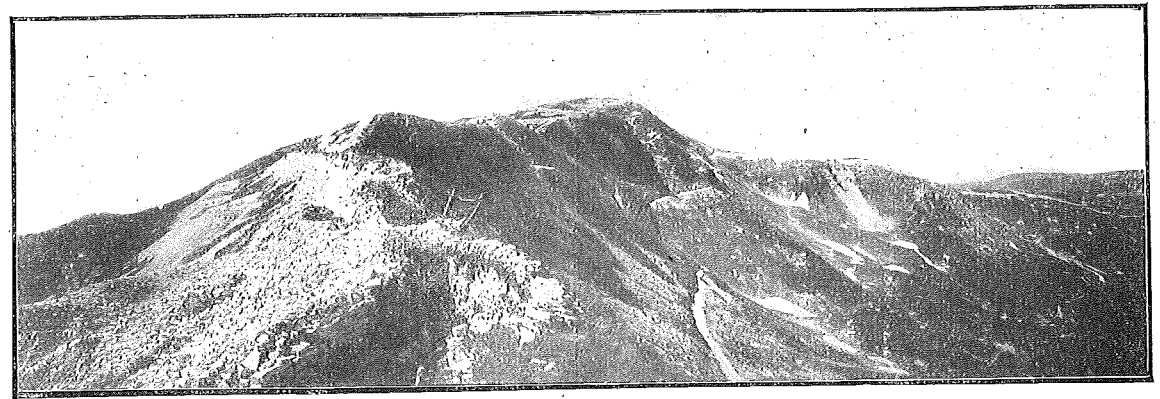
JAN TMĚ

Jak jsem se v květnu roku 1918 dostal do Itálie, vyprávěl jsem již v prvním díle. Italové měli ze mne velikou radost. Obstoupili mne ve velkém hloučku, stále mi něco vykládali a dávali mi bílý chléb, víno, cigarety, pomeranče a sýr, takže jsem celý překvapený nevěděl, co mám dříve brát a jíst. Nejprve mne předvedli k jednomu kapitánovi, který se na mne s úsměvem zadíval a po vysvětlení, že jsem Čech, poklepal mi na rameno a dal mi opětně cigarety a pomeranče. Pak mne vedli klikatými zákopy k majorovi, který byl v jakési jeskyni. Jeden voják čekal u mne, druhý vešel dovnitř a slyšel jsem, jak hlásí, že je tu jeden Čech — zajatec. Z jeskyně vyšla malá postava, černých jiskrných očí, s dobře pěstěným malým vouskem pod nosem a malou úhlednou bradkou. Očekával jsem opětně úsměv a poklepání na rameno, avšak zklamal jsem se. Podíval se na mne posupně, na můj pozdrav ani nereagoval a dav pokyn vojínům, aby mne odvedli, opětně zmizel v úkrytu. — Toto přivítání u srovnání s prvním důstojníkem mne trochu překvapilo. Co si ten chlap o mne myslel, že se tak na mne mračil? Snad neměl zlost, že jsem Rakušanům utekl? Možná dost. Později jsem se dověděl, že mezi italskými důstojníky bylo mnoho austrofilů. Brzy jsme se dostali až k plukovnímu velitelství.

Zde byl již život čilejší, několik dřevěných bud a velmi dobře vybudované kaverny. Zavedli mne k jedné dřevěné boudě, několik Italů přímo s dětskou radostí, skákající téměř po jedné noze, běželo mi naproti. Řeči měli, jako o jarmarku. Stále jsem jim rozuměl »Bohemo«. Zdálo se mi, že již nás

Čechy nějak znají, a tu jsem si vzpomněl na naše legie v Rusku. Ovšem, neměl jsem ani potuchy, že již i v Itálii bylo československé vojsko. U plukovního velitelství mne vyslychali. Proč jsem utekl z fronty? Řekl jsem, že z hladu a že válčiti sám proti sobě hladový, je přece jenom příliš mnoho. »Jak to myslíte, válčiti proti sobě?« ptali se mne? »Jak?« řekl jsem? »To jest zcela jasné.« A vysvětlil jsem jim, že my Čechové jsme nikdy Rakušany nebyli, nebudem a býti nechceme. Vysvětlil jsem jim poměry u nás a to, že všichni věříme ve vítězství Dohody. Plukovník, ohromný muž, osmahlé tváře a černých očí, pravý to typ Siciliána, byl velmi překvapen mou odpovědí. »Z čeho pak usuzujete, že vítězství Dohody bude zároveň vítězstvím vašim?« tázal se mne. »Ze čtrnácti bodů Wilsonových,« řekl jsem. »A znáte všech těch čtrnáct bodů?« »Ano.« »A znáte Masaryka?« tázal se mne plukovník. »Znám,« pravím. »Četl jsem velmi mnoho od něho a sám jsem byl jednou na jeho přednášce v Brně!« »Copak jste, prosím vás, v civilu?« tázal se mne. »Dělník, prosím.« »Dělník?« Plukovník nevyšel z údivu. »Jaké máte školní vzdělání?« »Pětileté obecné školou,« pravil jsem, »ale vzdělával jsem se sám, navštěvoval jsem v Brně Dělnickou Akademii a přednášky na české vysoké škole technické v Brně, které se tam každoročně pro lid pořádaly. Byl jsem také politicky činný.«

Po této odpovědi plukovník podíval se na druhého důstojníka a pak prohodil krátce »inteligente«. Popleskal mi na rameno a řekl »Bravo, Bohemo!« Pak mi dal jedno toskánské

Monte Grappa.

ské viržinko a zavolal četníka, karabiniera, kterému dal nějaké rozkazy. Četník měl pouze karabinu přehozenou přes rameno a choval se ke mně velmi přátelsky. Cestou se stavěl se mnou v jedné kantině, kde mne napájel vínem a obdaroval cigaretami. Vedl mne dále k brigádě, kde již bylo veselo. Nemusím se ani zmiňovat, že jsem byl opětně předmětem pozornosti. Zde mne opět vyslychali a ptali se mne také na poměry na naší frontě, na zásobování a kolik je tam asi vojska. Řekl jsem, že málo, skoro samý invalida. Dali se tomu do smíchu.

Po sepsání protokolu znovu mne obdarovali a nový četník vedl mne k divisi, která se nalézala na druhé straně Monte Grappa. Prošli jsme ohromným tunelem, který mne udivil svým provedením. Když jsme opustili tunel, tu byl jsem zaražen nezvyklostí prudkého světla, které se odráželo od protějších stěn. Byla to zvláštní podívaná. Asi před čtvrt hodinou za tunelem šlapal jsem skřehlý sníh a nyní zde takový pekelný žár a místo sněhu pěkná, jen tu a tam udupaná, zelená travička, plná modrých, žlutých a zelených kvítků. Vojska bylo všude plno, všude kusy pěkného bílého chleba válely se ve trávě a tu jsem teprve poznal, jak se klamou u nás v Rakousku, že mohou ještě něco zmoci proti těmto ohromným svěžím zálohám spojenckým. Byl jsem opět předmětem nejživější pozornosti. Když jsem šel kolem jedné těžké baterie, tu mne ze žertu vybědl jeden z italských důstojníků, abych si vypálil jednu ránu proti Austrijákům. Ihned jsem přiskočil a před několika italskými a francouzskými dů-

stojníky vypálil jsem z 28cm děla ránu a usmál jsem se zcela spokojeně. »Tu máte, vy oslově! To za to, že neutečete sem, na druhou stranu«, pomyslíl jsem si při tom, neboť kromě lítosti, zmocnila se mne náhle i zlost na naše lidi, proč jsou tak hloupí a dají se vésti vědomě na jatky svým nepřitelem. Když se mne ptali na můj úsměv a klid, tu jsem jim to vyložil. Důstojníci zvažněli a mluvili cosi mezi sebou italsky a francouzsky, začali se na mne dívat a znovu zaslechl jsem »Bravi Bohemi«. Pak kynuli četníkovi, aby mne odvedl dále.

Na divisi odevzdal můj průvodčí obálku, ve které byl protokol, sepsaný se mnou u brigády. Chvíli se na mne dívali, avšak nevyslychali mne již. Najednou se mne jeden z nich otázal, chci-li mluvit s našimi důstojníky?

»Bůh mne zachraň,« řekl jsem. »Nechci žádného austrijského důstojníka ani vidět.« Všichni se hlasitě zasmáli a týž důstojník pokračoval: »Vy mi nerozumíte. Ptám se vás, chcete-li mluvit s vašimi českými důstojníky?«

»Českými?« ptám se. »Kde pak jsou?«

»Zatelefonuji pro ně,« řekl mi. »Jsou ne-daleko a právě jdou sem na frontu s jednou setninou československého vojska jako výzvědná hlídka.«

Pořád jsem nechápal, avšak tu jsem si vzpomněl na legie v Rusku. »Ach, legionáři,« vykřikl jsem. Kývali hned s úsměvem hlavami a já přirozeně jsem ihned vyslovil přání s nimi se setkat.

Dali pokyn průvodčímu, aby mne zavedl

do kuchyně, kde byl mi předložen celý oběd a porce vína. Já však nemohl jísti. »Což nemáš hlad?« ptali se mne. »Vždyť každý zajatec přichází vyhladovělý až na smrt.« »Měl jsem hlad,« řekl jsem, »ale vždyť mne vaši lidé celou cestu krmili, že již nemohu ani nic pozřít.« Za chvíli kolem mne bylo to opět jako v cirkuse, každý se mne na něco ptal a já ovšem jim nerozuměl. Konečně byl jsem vyproštěn z této situace, když pro mne přišli a usadili mne do jednoho automobilu vedle důstojníka. Sjížděli jsme do čarokrásné země, kterou jsem ještě nikdy neviděl. Z úpatí Monte Grappa, posledního to kopce italských Alp, bylo viděti široko daleko a vpředu lesklo se matně moře. Sjeli jsme do roviny a konečně zajeli jsme do jakési vsi. Hned nás obklopilo mnoho zvědavců, mezi nimi i civilní obyvatelstvo a v tom mne jakýsi italský důstojník chytil za ruku. Podívám se na něho a vidím červeno-bílé vyložení. Než jsem mohl něco ze sebe vyraziti, důstojník mne oslovil: »No tak bratře, jak se máš?« Byl to poručík Jaroslav Medvěd od sedmé roty, třicátého devátého výzvědného československého pluku. Byl jsem ovšem překvapen, a hlava mi šla kolem. Poznali moje překvapení a proto se mne více neptali. Promluvili pouze něco s italským důstojníkem, čemuž jsem nerozuměl, pak mne vzali mezi sebe — byli čtyři — přesedli jsme do auta a uháněli jsme dále rovinou, krásnou morušovou alejí. Jeli jsme do obce Cusinati. Cestou mi vykládali o českém vojsku a o tom, že právě zítra mají jíti na frontu. Na Monte Pertico. V Cusinati byli zatím ubytováni. Dověděli se o mém zajetí a tu si mne vyžádali, aby se dověděli podrobnosti o úseku, ze kterého jsem utekl. Koukal jsem na ně jako vyjeven a řekl jsem jim, že bych šel s nimi. Poručík Medvěd mi však vysvětlil, že to nejde tak rychle, že dosud jsem italským zajatcem a že si nemohu dělat co chci. Ze musím napřed v Itálii vyplniti přihlášku k Národní Radě v Římě a že pro vstup do vojska jest potřeba různých formalit. »Jak pak, kdyby se ti něco stalo? Kdybys byl raněn, nebo kdybys padl? Máš děti?« ptali se mne. »Mám jedno,« odvětil jsem. »Tak vidíš. Kdybys padl, kdo by jim co dal? Musíš

se státi právoplatně spojeneckým vojínem.«

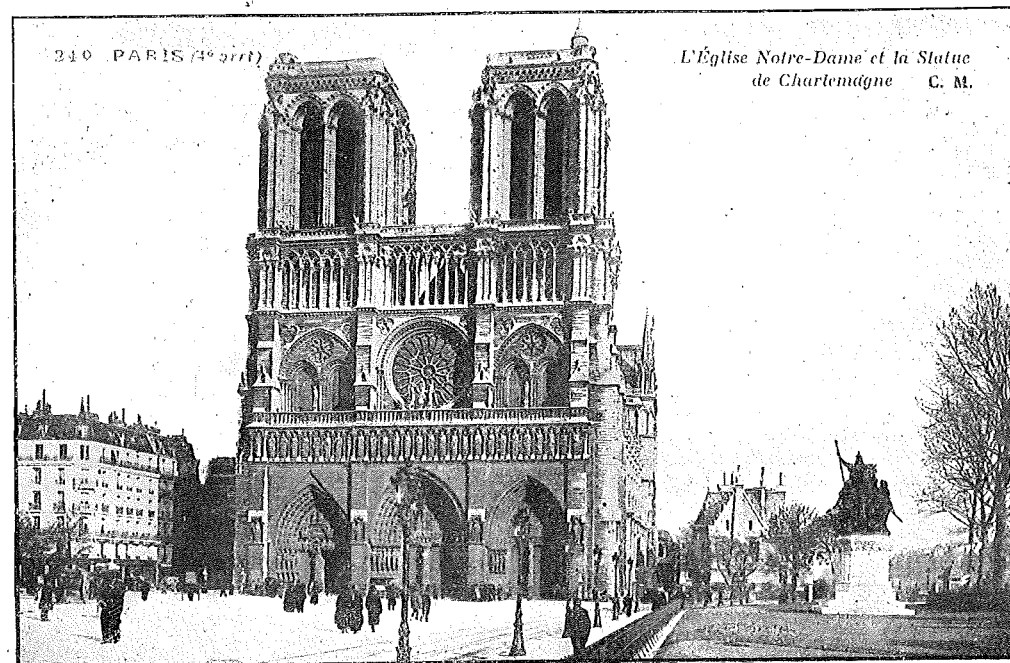
Mne však již něco posedlo a žádal jsem je, aby to jen nějak zařídili, že rozhodně chci jíti s nimi. Dojeli jsme na místo. Byla to malá vesnice, uprostřed se zámkem tamějšího statkáře, kde byli umístěni důstojníci. Zde jsem byl opětně pohostěn, vyslýchán a pak mne zavezli do Cittadelli do zajateckého tábora. Cestou stále jsem je prosil, aby mi nějak umožnili vstup do vojska. Zavedli mne na velitelství, kde byl italský kapitán, asi čtyřicátník, velmi sympatického vzezření, který měl umělou levou ruku. Jakmile spatřil naše důstojníky, přivítal je radostně a ihned začali spolu velmi živě mluvit. Trvalo to dlouho. Nerozuměl jsem, co si povídají, ale když se se mnou loučili, tu poručík Medvěd mi řekl: »Zítra ráno si pro tebe přijedem« a zmizel z kanceláře.

Zůstal jsem v zajateckém ležení, vykoupali mne, dali mi čisté prádlo a oblek a zavedli mne do útulné světničky, kde jsem šťastně přespal.

Druhého dne ráno již časně byl jsem volán do přijímací kanceláře, kde na mne čekali dva čeští důstojníci, Bastl a Medvěd. Dali mi ihned dva formuláře, abych vyplnil přihlášku do armády a druhý pro velitele zajateckého tábora, že mne na mé vlastní přání zdravého vydává. Rychle jsem podepsal, sedli jsme do auta a jeli jsme k výzvědné rotě 39. pluku, kde mne hoši přijali jako starého již bratra. Nebylo ale mnoho času na řeči. »Nechte hoši povídání, není čas,« řekl poručík Medvěd. »V sedm hodin musíme jíti na frontu a náš nový bratr musí se ještě převléci do stejnokroje.« Byl jsem ihned odveden do skladiště a úplně vybaven novým stejnokrojem československé armády. Sotva jsem byl oblečen, již zazněla jasně a krásně trubka:

»Bratři, bratři, buďme jen veselí,
bratři, bratři, radujme se!«

Nastal spěšný nástup do roty. Když byl nástup proveden, tu předvedl mne velitel její, bratr poručík Bastl a pravil k rotě: »Bratři, zde vám představuji nového našeho bratra. Včera před pátou hodinou ranní byl ještě v rakouských zákopech jako velitel

Paříž, kostel Notre-Dame.

rakouské čtyry. V pět hodin ráno utekl k nám, hned vstoupil dobrovolně mezi nás, do naší armády, aby tak, jako vy, bojoval po boku čtyřdohody za spravedlnost a za naši samostatnost. Za tento čin ponechává se mu jeho hodnost desátníka a jest přidělen ke třetí četě, čtvrté hlídce. Přijměte ho mezi sebe, jako svého.«

Radostné »Nazdar« zaburácelo celou rotou. Bratr poručík podal mi nato helmici a pušku, stiskl mi ruku, a to byla moje přísaha. Oč byla dojemnější a upřímnější než ta rakouská. Slzy se mi radostí vlily do očí, že

mi bylo dopřáno této, tak významné chvíle.

A za krátko již jsme nasedali do aut a za radostného provolávání a loučení s lidem ve vesnici, jeli jsme benátskou rovinou opětně k Monte Grappa. I zde do kopce uháněli jsme po pěkné serpentinovité silnici, kterou jsem již dobře znal, neboť jsem po ní cupal ještě jako zajatec. Jeli jsme pak až téměř do italských posic na Monte Asolone, vlevo od Monte Grappa. S jedné polovice měli obsazený vrch Rakušáci, se druhé strany Italové. Vrchol nebyl vůbec obsazen, o ten vedl se střídavý boj. A zde začala moje nová vojna v řadách československého vojska.

X

(VE FRANCII)

ČESKOSLOVENŠTÍ ZAJATCI VE FRANKII

JOSEF KÁPAR

V prvních letech světové války francouzská armáda nepřišla do styku s armádou rakouskou. Nebylo proto v roce 1914 a 1915 ve Francii zajatých rakouskouherských vojáků, tedy ani ne zajatců Československé národnosti. Snad v internačních táborech byli umístěni někteří Češi, kteří před vypuknutím války ve Francii pracovali, kteří se buď z nevědomosti nebo z obavy neprohlásili za Čechy a tak sdíleli společný osud s jinými příslušníky dvojdielné monarchie. O těchto však nemíním psát.

Když se v Čechách dověděli, že ve Francii se tvoří československá armáda na základě dekretu presidenta republiky, sotva kdo tušil, že jejími členy se stanou bývalí rakouskouhersští vojáci — Češi a Slováci — kteří v prvních měsících války byli vrženi na frontu Srbska a Černé Hory.

Když v říjnu 1915 bylo dobyt Srbsko a Černá Hora, nepatrná část rakousko-uherských zajatců dostala se domů — většina nastoupila onen pochod hladu Albanií se srbským vojskem. Cíl pochodu byl neznám a znám — moři — lodi. Neznámým zůstal osud těchto zajatců po řadu měsíců, jak rodičům a známým, tak ostatní veřejnosti. Bylo již vylíčeno mnohými účastníky, jak zajatci byli převezeni do Itálie a zde umístěni na ostrově Asinara mezi Sardinii a Korsikou.

Zde však dlouho zajatci nepobyli. Krátký pobyt na Asinaře měl alespoň to dobré do sebe, že došlo k rozdělení zajatců dle národností, třeba že se tak dělo jen v malých sku-

pinách a jednotlivých táborech. Odjezd z Asinary započal 20. dubna 1916. Třeba, že pobyt na Asinaře byl příjemný, přece jednotvárnost jeho způsobila, že zajatci s radostí se chystali do Francie. Na Asinaře zůstali choří a tisíce hrobů těch, kteří zde zemřeli nakažlivými nemocemi. Důsledky utrpení pochodu přes Albánii a nemoce dovršily dílo smrti. Do Francie dostala se sotva čtvrtina z počtu zajatých v Srbsku.

Vstupní branou do Francie byl přístav Toulon. Malebně rozložený po návrších působil na zajatce dojmem radostným. Co naděje a větrných zámků bylo vystavěno v srdcích zlomených, jež bláhově se domnívala, že nadešel konec utrpení a čas vykoupení. Naděje zajatců byly fantastické a ničím neodůvodněné. Francie humanitářská a svobodomyšlná, Francie přátelská — byla v boji za své být či nebýt. Ze zájezdů Sokolů v dobách předválečných usuzovalo se na laskavé přivítání — a volnost. Zajatci Češi se domnívali, že ve Francii budou smět žít jako svobodní občané, v občanském oděvu a že jako tací budou moci pracovat podle svých povolání a chuti.

Zklamání se dostavilo dříve, než se kdo nadál. Kordon vojáků v červených kalhotách, modrých pláštích a červených kasketech připomněl všem, že doba volnosti ještě nenastala, třeba že se ti francouzští domobranci přívětivě dívali na nevidané hosty.

Zajatci byli obléknuti v uniformy italských

domobranců, ovšem bez jakýchkoliv vojenských odznaků.

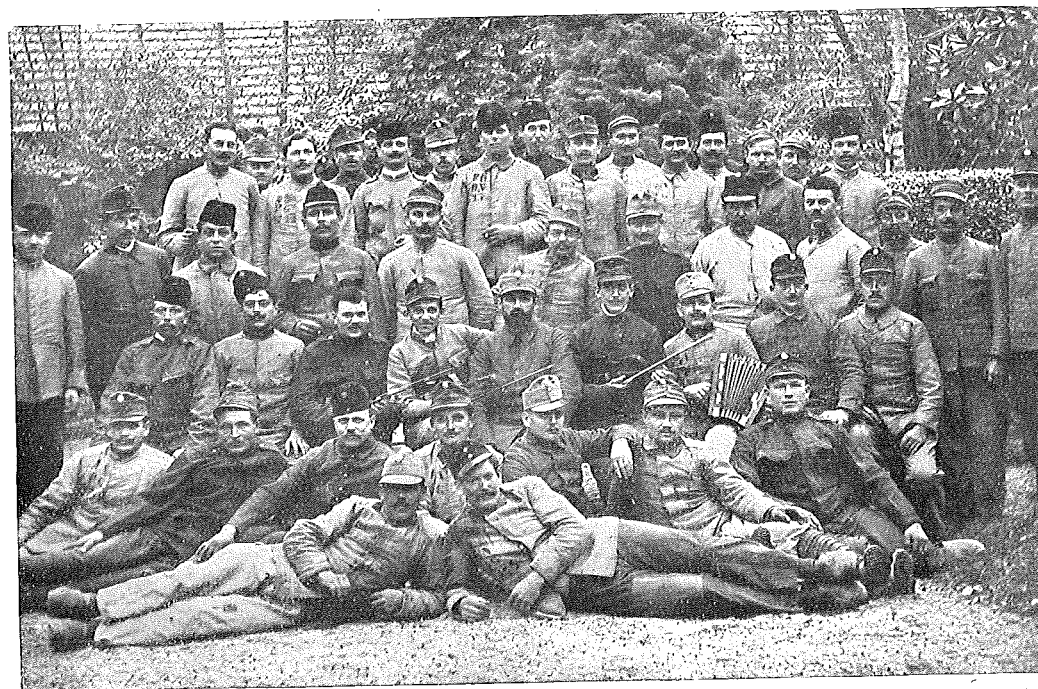
Vlak dopravil je do stanice Cassis a odtud eskorta vojáků do ležení Camp de Carpiagne.

Ve starém klášteře bylo velitelství tábora, vedle veliký barákový tábor zajatých říšských Němců. Camp de Carpiagne pro mnohé byl jen místem odpočinku po cestě, ač i zde zůstalo menší oddělení zajatců Čechů delší čas. Tlumočnickem a i velitelem byl zde všem zajatcům dobře známý Josef Vašák.

valescenti, tedy jaký div, když na zajatce, jako na lidi zdravé, nakládala se práce, která byla nejtěžší. Potřeba pracovníků byla veliká. Korespondence s domovem byla navázána teprve za několik týdnů přes Švýcarsko.

Nebylo tu oně předpokládané volnosti, byla jen tuhá vojenská disciplína, zmírněná snad tu a onde stykem se zaměstnavatelem, nebo s civilními zaměstnanci. Vojenský dozor nad zajatci byl přísný.

Ráno i večer nástup, při kterém velitel

Čeští zajatci v Belfes.

Z tohoto místa byly malé a větší skupiny komandovány do vnitra Francie.

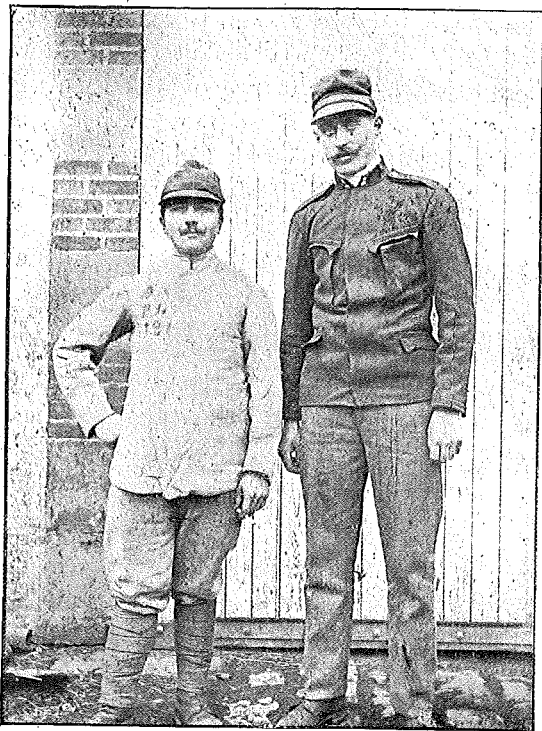
Těch několik tisíc lidí rozptýleno bylo ve Francii v několika stech místech na práci. Zajatci vykonávali práce polní, v hutích, v dolech, v přístavech i řemeslné práce, jak kde bylo třeba. Práce zejména v přístavech, dolech a hutích byla svízelná a těžká, dvojnásob nepříjemná proto, že zajatci na Asinaře skutečně vedli život ležácký. Jejich celá práce byla jen v čištění sama sebe a nošení proviantu pro tábor.

Ve Francii bylo nutno přiložit ruku k tvrdému dílu. Kdo byl zdrav z mužů, byl ve frontě. V zázemí pracovali choří a rekon-

stráže se přesvědčoval, zda nikdo z jeho svěřenců neschází.

Zajatci Češi smáli se té opatrnosti, neboť na ústupu Albanií bylo více příležitosti k útěku a přece neutekli. Proč tedy to opatření? Když přišli Češi do styku s říšskými Němci, teprve se přesvědčili, že ta opatrnost byla na místě.

Zajatci byli zklamáni ve všech směrech: předně byli považováni za »Autrichiens« a dalo to mnoho práce, nežli je Francouzi počali tříditi na Tcheques, Allemands, Hongrois, Polonais, Croates, Serbes atd. V Neveru dalo mně to hodinu práce, než jsem přiměl Francouze tlumočnicka — takto profesora ně-

Br. J. Kápar jako zajatec.

meckého jazyka na místním gymnasiu — aby naši národnost zapsal dle mateřské řeči. Při tom byli uvedeni někteří Němci z Čech do rozpaků, neboť když se hlásili za »Allemand«, chtěli je dáti mezi říšské Němce. Bylo to mnohým podivné, že Rakousko je bez Rakušanů.

Velmi často přicházeli zajatci, býv. rak.-uherští vojáci do styku s říšskými Němci. Skoro všude stáli proti sobě nepřátelsky, takže docházelo i k bitkám. Byl to zajímavý zjev, pozorovat sebevědomí a vojáckou nadutost říšských Němců — proti povolnosti a ochotě zajatců ze Srbska, u nichž po vojenském sebevědomí nebylo ani potuchy. Zajatci ze Srbska už tehdy byli přesvědčeni, že to dohoda vyhraje a říšští Němci naopak — proto ty bitky a vzájemná nenávisť.

Třeba že zajatci ze Srbska v prvých dobách svého pobytu častokrát byli potupeni nadávkou »Boches«, přece jen získali si svojí pracovitostí a povahou sympatií obyvatelstva, takže toto nedávalo jim na jevo takovou nenávisť, kterou živelně pociťovalo k říšským Němcům.

V celku nutno říci, že při vši ostrosti vo-

jenské kázně, která zajatcům přirozeně nebyla po chuti, nebo jí odvykli v Srbsku i na Asinaře, dostávali vše, aby se dosyta najedli a chodili v čistotě. Zajatci ze Srbska dovedli si čistoty vážit — smutné zkušenosti byly až příliš živě zapsány v jejich pamětech. Menší oddělení zajatců, pracujících v různých závodech, měla své velitele i tlumočníky z řad zajatců. Nadřízeným byl pak velitel stráže, obyčejně sergent. Tyto oddíly, zvané »detachement«, podléhaly vrchnímu velitelství zajateckého obvodu (»Departement«). Zde se soustřeďovali nemocní, předběžně censurovala se pošta, přijímala i třídila a odtud opět rozesílala po »detachementech«. Také peněžní zásilky se zde přijímaly. Peníze však zajatcům vydávány nebyly. Na místo těchto byly vydány jakési poukázky na 10, 20, 50 centimů, 1, 5—10 franků, tak zvané »Bon«. Za tyto bony mohli si zajatci v kantinách koupiti vše, co potřebovali.

V místech, kde kantiny nebylo, byl určen obchodník, který za »bony« prodával. V některých místech byla práce pouze sezonní, ponejvíce v zemědělství. Končila-li práce, celé »detachement« vrátilo se do »Depot«, aby odtud za čas nastoupilo opět další práci na jiném místě. Departementy podléhaly velitelům krajů »Region«, a tyto opět vrchnímu veliteli zajateckých táborů při ministerstvu války. Péči o zajatce ve Francii vedlo americké »Křesťanské sdružení mladých mužů« YMCA, která dodávala do zajateckých táborů různé dárky, hlavně prádlo a knihy, ba zapůjčovala i filmy. Mezi zajatými Čechy byl hlad po knize veliký. Každý se cítil v zemi s vysokou kulturou, každý chtěl se seznámit s poměry, neboť izolace zajatců pro neznalost frančtiny byla úplná. Bylo už komické, když zajatci, býv. rak.-uh. vojáci, kteří mezi sebou se dobře dorozumívali a mluvili srbsky, spustili srbsky i na francouzského patrona (zaměstnavatele), aniž si uvědomovali, že jim rozuměti nemůže.

Zajatí Češi a Slováci (těchto bylo velmi málo) tušili, že ve Francii jest české ohnisko revoluční proti Rakousko-Uhersku a rádi by se byli dověděli, co se děje. Bylo však těžko opatřití zprávy a navázati styky. Často jim

pomohla náhoda. Nejčastěji to byli tlumočníci francouzského jazyka, kteří zajatcům pověděli, že ve Francii bojují Češi po boku Francouzů, jindy to byl starý kapesní kalendář, kde byl uveřejněn seznam socialistických zahraničních spolků a také »Rovnosti« v Paříži, jindy opět roztroušení krajané, kteří se náhodně dostali do styku se zajatci, nebo noviny, zasílané z Ameriky zajatcům od jejich přátel. Tak ponenáhu byly navazovány styky zajatců s pařížskými spolky a Národní Radou.

Není mně známo, zda Národní Rada byla připravena na rozmnožení čsl. kolonie ve Francii o několik tisíc zajatců. Vím jen ze zkušenosti, že zápasila s velikými překážkami, aby byl umožněn písemný styk se zajatci.

Zahájení těchto styků se datuje od podzimu r. 1916. Zajatcům byla zaslána »Československá Samostatnost«, »Masaryk« od Bělského, »Jak trpí a žije naše domovina pod ranami války« od Vojty Beneše, »Memorandum českého odvětví socialistické strany v Americe k internacionále«. Přišli i učebnice francouzského jazyka, později i jiné české knihy.

Nedělo se tak všade a nebylo tak vždy. Výpomocní tlumočníci, často říšští Němci, brzo shledali tuto literaturu za závadnou a také táboroví velitelé, ač Francouzi, nechtěli připustiti takovou propagandu, nemajíc k tomu svolení z ministerstva války. Ale ani tam nebylo k tomu ochoty. Když konečně zasílání tiskovin bylo povoleno, sta a tisíce drobných nepřátel mezi zajatci bojovalo proti české revoluční propagandě.

S propagační četbou se dostavilo i sebevědomí zajatců Čechů. Tvořili se všude dva tábory. V jednom budilo se vědomí povinnosti strhat pouta, vízící k Rakousku — v druhém probudilo se dosud takřka neexistující rakušáctví. Rozcházeli se dlouholetí kamarádi, rozcházeli se lidé, kteří si navzájem zachránili životy, kteří v nejhorších dobách se neopouštěli, ba rozcházeli se i rodní bratři, známí a příbuzní. I když rozchod byl možný na venek jen přemístěním slavníků, opuštěním druhá v práci, záměnou místa u stolu, byl to rozchod významný a hluboko zasahující do života, srdcí i myslí zajatců.

Z přítele stal se nepřítel, z bývalého nepřítele přítel.

První průkopníci neměli na růžích ustláno. Sta malicherností a nepříjemností dovedli odpůrci akce vymýšleti, aby »ztržštěnce nebo fanatické nacionalisty« umlčeli a otrávil. Přece však horlivci pro »českou věc« nabývali stále více odvahy i přivrženců. Byly to právě misie od člověka k člověku, od srdce k srdci. Ti, kdož nechtěli se dát obrátiti, snášeli argumenty pro své stanovisko, chtěli jistotu, neměli však ani slibů, že českými zemím bude dána neodvislost.

Náhle byl jim stav zajatce pohodlný, milý, proč jej opouštěti. Byly to týdny a dlouhé měsíce vyčerpávajících duševních bojů s reflexí domova a fronty. A výsledek těch bojů obyčejně lakonický dopis Národní Radě: »Hlásím se do československé armády ve Francii.« Přihlášky byly zasílány již během podzimu v roce 1916, kdy zajatci se v »Československé Samostatnosti« dočítali o souběžné akci dobrovolnického sboru v Itálii, o tvoření vojska v Rusku a o dobrovolnicích, Čechů, bojujících ve francouzské armádě. Touha rozmnožiti řady čsl. revolučních vojáků mezi zajatci byla živelná.

Uplynulo však ještě mnoho vody ve francouzských řekách, než byl tento ideál splněn.

Až do prosince 1917 pracovali přihlášení dobrovolníci československé armády mezi ostatními zajatci. Pak teprve nadešla doba jejich odjezdu do vojska se všemi možnými průtahy. V táborech se dobrovolníci od ostatních zajatců lišili jen malým odznakem (bílý lev v červeném poli) nebo trikolorou. Jinak na jejich bluzách vpředu i vzadu černala se písmena PGDN. 1920. Prissonier de guerre depart. Nevers 1920 (čili válečný zajatec departement N-ský i 1920).

Mnozí, nemohouce se dočkati na zavolání, opustili zajatecké tábory a vstoupili do srbského vojska jako dobrovolci.

V »Československé Samostatnosti« bylo k zajatcům po prvé promluveno 25. listopadu 1916 sekretariátem čsl. Nár. Rady v Paříži. Nešlo o žádnou výzvu pro vstup do armády, nýbrž jen o všeobecné informace, jež nanejvýš nasvědčovaly, že Nár. Rada se zajatci pro budoucnost počítá. Když zajatci nemohli

jinak účastníci se odboje, alespoň ze svého hubeného žoldu 20—50 centimů pořádali sbírky a posílali Národní Radě.

Ke koncentraci čsl. zajatců ve Francii do jednoho tábora nedošlo nikdy a tak bylo nutno pracovat stále za těžkých poměrů. Skupiny se častěji měnily a současně se měnival i režim a často bylo nutno začínati poznovu. Tak zvaný »regime de faveur« přinesl zajatcům jistě zlepšení stravy a dovoľoval podávání vína, kterého se pracovním skupinám dostávalo, po případě jeho volné kupování »Regime de faveur« používali zajatci Češi, Srbové, Chorvati, Slovinci, Poláci, Rumuni, kdežto Němci a Maďaři nikoliv.

Sekretariát Národní Rady věnoval 12. číslo »Československé Samostatnosti« výhradně čsl. zajatcům ve Francii a Italii, které bylo jaksi otevřeným a veřejným zahájením propagandy Národní Rady mezi zajatci. Tato vyvrcholila utvořením armády. 25. prosince 1917 přináší »Čsl. Samostatnost« výzvu Čsl. Národní Rady k zajatcům pro vstup do vojska, podepsanou jejím předsedou Masarykem. Zajatecké tábory brzo nato byly svědky odchodu dobrovolníků, jichž menší i větší hloučky hrdě odjížděly do vojska. Při loučení zapomínalo se na staré boje a dobrovolníci, podávající ruku ostatním, tiskli ji se slovem »Na shledanou«. Po odchodu dobrovolníků počátkem r. 1917, dál se pokus o koncentraci zbylých zajatců. Větší část byla pak v červnu koncentrována v Mimiyen Bourgu, v kra-

jině La Landské při moři. Menší skupiny nalézaly se v Ille la Bas při ústí řeky Loiry, v Bordeaux St. Jean a St. Luis, v Bley, v Rochefort, St. Malo a St. Briese, Dijon a j.

Poslední veliký nábor zajatců proveden v měsíci říjnu 1918, těsně před převratem. Menší část zajatců nesplnila svoji povinnost k vlasti.

Noví zajatci přišli do zajateckých táborů po ofenzivě 11. října 1918 na úseku Americké armády. Tito dlouho v zajateckých táborech nezůstali a brzo, asi po dvou měsících, byly zařazeni na vlastní žádost do československého vojska. Zajatci, staří z roku 1914, později také byli zařazeni do vojska (24. pluk) a do vlasti se vrátili sice jako vojáci, nikoliv jako dobrovolníci či legionáři.

Osudy zajatců byly velmi rozmanité a zanechávaly své stopy na zdraví tělesném i duševním. Útěk ze Srbska s ustupující armádou srbskou dvěma proudy — přes Peč a Černou Horu k Drači, přes Prizren, Junkgulu, Debar, Elbasan, Tiranu, Kavaju do Valony, s hladem, bídou, nemocemi, byl strašný. Převoz po moři na ostrov Asinaru, odtud do Francie a těžký zajatecký život s namáhavou prací, patří jistě u každého, kdo zůstal živ, k těmto lepším vzpomínkám na těžkou dobu, nezapomněli-li všech těch utrpení, když se naplnila radostná touha a mohl se státi dobrovolcem československé armády, jejímž nejvyšším velitelem byl milovaný vůdce T. G. Masaryk.

X

ROK V ZAJETÍ SESTERSKÉ FRANCIE

J. STŘIBRNÝ

23. května 1916 byli jsme naloděni na italskou loď »Drome« a měli jsme být převezeni do Francie. Radost a touha po životě neznámé nám země plně nás zaujala. Cesta vedla nejnebezpečnějším pásmem moře Tyrhenského a Středozemního, ohrožovaným německými ponorkami. Na základě toho také nařizena přísná opatrnost a klid. Asi o 6. hod. večer přišli k nám do podpalubí italští karabiníci a důstojníci a tito míříce na nás revolvery, nařídili, abychom lehli a byli klidni. Jeden z důstojníků mluvil k nám německy, že jsme přepadeni německou ponorkou a že snad budeme i torpedováni. Celá posádka měla záchranné pásy, jen my, namačkání v malé prostore jak slanečci, museli jsme

v tichu a klidu očekávati snad i smrt. Po hodině úzkosti a strachu sděleno nám, že nebezpečí minulo. Po dvou dnech jízdy přistáli jsme ve starém francouzském přístavě Touloně. Město staré zašlé slávy. Poledním vlakem odvezeni do koncentračního tábora při břehu mořském, zvaného Casis-Carpiagne. Bylo zde jen několik domků a starý klášter. Ubytování pro nás bylo připraveno ve velkých stanech vždy po deseti. Spali jsme po dlouhé době opět jednou na slamníkách. Zde byla dobrá francouzská kuchyně, hlavně zelenina a luštěniny. Mořský vzduch a trocha vína, to obě šlo nám k duhu. Okřáli jsme rychle a začalo se nám stýskat po civilním životě. Zde poznal jsem zemřelého bratra

Čeští zajatci na práci ve Francii.

Vašáka, který zde dělal tlumočníka. Po rychlém zotavení se následovali jsme naše šťastnější druhy, převezené již do vnitra Francie, v poměrně krátké době i my. Ve svátek Božího těla o 7. hod. ranní odešli jsme na nádraží a odjžděli do severní Francie (Normandie). Směr cesty byl Aubagne, Marseille, Miramas, Tarascon, Avignon, Lyon, Laroche, Melun, Vernon, Sottenville. Zde přespali jsme ve vozech. Ráno vystoupili jsme z vlaku a šli přes Rouen na Seině do tábora, zvaného Levaseur, kdež jsme byli ubytováni společně s říšskými Němci. Obdivovali jsme jejich sebevědomí, vystupování a chování vůči Francouzům. O jé, ti byli proti nám a mnohdy i proti samotným Francouzům páni. Měli všeho dost, peněz, šatstva, skvoštů, knih, hráli divadla, měli čítárnu atd. Zkrátka o vše bylo pro ně postaráno. To bylo jiné zajetí, nežli naše v Srbsku, v Albánii aneb na Asínaře. Přišli jsme do tábora vyhublí, nevyholení a zamazaní. Přes to, že jsme vlastně byli jejich spojenci ve zbraní, říkali nám »österreichisches ksindl«. Chtěli nás jen komandovat dle svého zvyku a že měli v rukou kantinu, nám nic neprodali. Brzo jsme začali revoltovat proti jejich nadvládě a z toho vznikaly bitky a řeže. Za týden dali nás pryč. Byli jsme přemístěni do tábora v Dèville, předměstí Rouen. Zde jsme také poznali, jak byli nejen němečtí vojévůdcové, ale i sami prostí vojáci, pro válku a pro zničení Francie. Pracovali jsme v přístavě na řece Seině a vykládali válečný materiál z lodí. Z lodí nosena byla surová měď, nábojnice na granáty a šrapnely, obilí a j. Chodilo se řetězem; jedna řada s prázdnem dolů do lodě, druhá pak s nákladem nahoru na přístavní hráz. A tu páni Němci, když přecházeli po můstku, vždy ob jednoho hodil to, co nesl, do vody a vmísil se do druhé řady. Tak dělali veliké škody státu. Když jsme to na ně hlásili, byli jsme zavřeni a od nich bití. Nebo zase navrtávali složené sudy s vínem a pouštěli víno do řeky. Škodili kde mohli, jen aby pomáhali k vítězství jejich vojsk a vlasti. To se nám tehdy děsně přičilo. Pokusili jsme se to i napsat privátní cestou do Paříže, ale dopis někde chycen a byla vojna znova. Proto byli jsme rádi, když

nás asi 80 Čechů, Srbochorvatů, Dalmatinců a Bosňáků dali do tábora v Dèville. Byl menší a čistší, ač i tento tábor, jak jsme říkali, »zavšiven« byl Němci. Ale ty jsme brzo zkrotili, několik jich odešlo, a ti co zůstali, byli pěkně zticha. Zde teprve začal ten pravý zajatecký život se všemi radostmi a strastmi. Dostali jsme nový oblek se značkou P. G. (prisonier de guerre), prádlo atd. Tábor jsme si zařídili a dle svého vyčistili. Byly zde také koupelny, umývárny a prádelna. Pracovat chodili jsme do továrny na výrobu měď. kroužků na granátové nábojnice. Práce byla pro někoho dost namáhavá a nebezpečná (tavící pece, parní kladiva, vodní lisy, roztok modré skalice), to vše bylo namáhavé. Jiní zase měli práci lehkou. Plat byl 20—30 čtmů denně. To bylo aspoň na zakouření.

Zde nastalo velice brzo tělesné zotavení i duševní uklidnění se dostavilo a my začali se zařizovat a rozhlížet po světě. Četli jsme noviny, knihy, hráli divadlo, psali do Ameriky a Paříže. I domů jsme psali. Dostal jsem do ruky adresu tajemníka čsl. národního sdružení v Americe J. J. Fehla, napsal jsem mu a dostávali jsme pak »Svornost« a jiné české americké časopisy, a i prádlo nám poslali. S pařížskou Národní radou (tajemník A. Kudrnáč) jsme navázali také písemné styky, docházela nám odtud »Čsl. samostatnost«. Po ukojení tohoto duševního hladu dostavil se zdravý duch a my začali debátovat, uvažovat a se rozhodovat. Seménko, zaseté na cestě odboje začalo zde silně klíčit. Dělali jsme plány, hovořeno a uvažováno o situaci v továrně, leckde za vraty aneb v koutku ukryti radili jsme se (Halada, Štěpánek, Kulhánek, Švagr, Skřivánek, Vaněček, Levý, Zeman a jiní). Učili jsme se franciřtině, četli jsme franc. noviny. Situace na bojištích sledována s největším napětím. Trídění duchů již začalo. Věděli jsme o tvoření se čsl. armády a o compagnii »Na zdar«. Bylo známo, kdo je odhodlán jít do vojska a kdo ne. Byli i tací, kteří zrazovali a zrádcovali, ale nepovedlo se jim. V té době již naše armáda zasáhla úspěšně do boje u Zborova a my jsme si slibovali, že za bratry, kteří již bojují, nesmíme zůstat pozadu. Vše se připravovalo. Sbírali jsme z těch 20 čtm., co

Pouliční kuchyně za války v Paříži.

jíme měli denně od továrny a posílali do Paříže, denně jsme psali, co bude s námi, kdy už pro nás přijdou. Neměli jsme potuchy, co to dalo práce Masarykovi a Benešovi, než vláda Francie povolila naši armádu. Práce, kterou národ dosud nedovedl docenit a která je dnes mnohými snižována. Krev kypí v žilách při vzpomínce na to. Neustálým čekáním začalo nadšení ochabovat, psal jsem tedy do Paříže, aby aspoň k nám Kudrnáč přijel a situaci nám vysvětlil. Ale místo

Kudrnáče čirou náhodou přijel na nábor Srbochorvatů, kteří s námi byli v táboře, srbský kapitán. Po dlouhé době uviděl jsem zase hrdinu, syna těžce zkoušené země. Vše v mysli oživilo, vzpomínky na Skoplji, Albánii, na tu chrabrou a těžce zkoušenou armádu. A já, a se mnou několik, neodolalo. — Do české armády jsme nemohli. Zde nečinně zahálet, zatím co jiní se již bijí za svobodu naší vlasti, toť zbabělost. Zde příležitost — cíl jeden, touha veliká! Odešel jsem tedy do srbské armády jako dobrovolce.

X

VE FRANCII

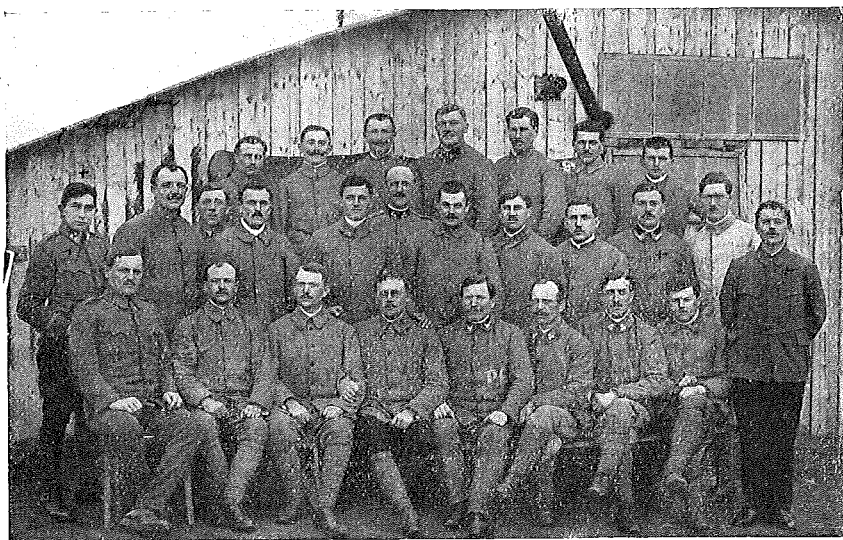
J. VOTÝPKA

Bylo to v měsíci červenci, kdy nás přeplavila nákladní loď »Seine« z ostrova Asinari do Toulonu. Sotva loď odrazila od břehu, rozpoutala se bouře, která nám zle pocuchala žaludky. K ránu se bouře utišila a za krásného letního jitra stanuli jsme v přístavu, kde v nádraží stál pro nás již připravený vlak. Za nedlouho ujížděli jsme po mořském břehu směrem k Marseille. Po poledni nás očekávala eskorta Senegalců, kteří nás vedli do známého, asi deset kilometrů vzdáleného koncentračního tábora, Carpiagne. Odtud po šesti dnech odjeli jsme do Rouenu.

Rouen, město v severní Francii, potřebovalo přístavní dělníky, kterých ve Francii nebylo. A proto byli k práci v přístavu určeni zajatci. Práce zde byla těžká, při špatné stravě a bez platu. Obyvatelstvo se o nás

ovšem zajímalo, ale o nás Čechů nemělo ani potuchy.

Byli jsme ubytováni v konírnách dělostřeleckého pluku a pracovali denně od sedmi do dvanácti a od jedné do šesté hodiny, tedy plných deset hodin. Pracovat museli jsme všichni bez rozdílu. Těžkou prací nemohl jsem zmocí a proto jsem prohlásil, že pracovat nemohu. Přidalo se ke mně několik desátníků, ale naposled vytrvali jsme pouze já, jediný Čech a dva Chorvati. Byli jsme zavřeni. Francouzové patrně počítali, že nás hladem donutí k poslušnosti, avšak my vytrvali. Hned vedle vězení, které bylo v dřevěném vojenském baráku, sousedila vojenská kancelář, ve které úřadovali říšští Němci. Ti nás podporovali v našem vzdoru a otvorem pod pryčnami dodávali nám chléb a cigarety. Tak jsme vydrželi v base pět dnů a šestý

Skupina zajatců, přihlášených do čs. vojska, kromě těch, kteří jsou označeni křížkem.

den si pro nás přišel šikovatel Staněk a oznámil nám vysvobození nejen z vězení, ale i z Rouenu.

Vlak zanesl nás do Dijonu, kde jsme vystoupili a pod ochranným křídlem hulánů na koních, nastoupili jsme cestu do pevnosti Varvis, asi šest kilometrů vzdálené od města, kde bylo již v kasematách ubytováno přes dvě stě říšských Němců, kteří chodili po malých skupinách na polní práce k sedlákům. Všichni zajatci velmi si libovali na dobrou stravu u sedláků.

Druhé neděle byli jsme poznamenáni, totiž každý si musel na přední a zadní části blůzy namalovat velké P. G. (Prisonniere de guerre) a číslo. Dny plynuly nám zde jednotvárně. Odpoledne vodili nás na procházku před pevnost, obklopené kordonem vojáků. Dopisy nás docházely pravidelně.

Jednoho dne přihlásil jsem se i já na polní práce se třemi kamarády a nastoupil jsem službu ve velké usedlosti. Byli jsme jak náleží uspokojeni. Ihned po našem příjezdu statkářka předložila nám na čistě prostřeném stole kromě kávy sýr, máslo a pořádný bochník chleba. Pracovali jsme na poli a svaželi pšenici. V poledne dostal každý k obědu polévku, hovězí maso, vepřovou pečení, sýr, máslo a půl litru vína, ke svačině salám a chléb a zase půl litru vína a k večeři byla podobná hostina, jako v poledne. Po večeři nás opět odvezli do pevnosti. Leč dobrého bývá pomalu. Za čtyři nebo pět dnů na naše místo přišli Němci a my, počtem dvacet, byli jsme posláni do Dijonu, kde jsme nasedli do vlaku a odjeli do nedaleké vesnice Puligny na práce ve vinicích. Naše parta skládala se až na dva Slováky ze samých Čechů. Ubytováni byli jsme ve stodole, kde každý měl svůj slamník. Já s přítelem Konopáskem a oběma Slováky pracovali jsme u jedné staré Francouzky a později chodili jsme do blízké vesnice okopávat vinné keře. Byli jsme spokojeni. V neděli vodili nás francouzští ochránci na procházku, které pravidelně zúčastnily se i zvědavé »mademoiselles«, se kterými někteří naši mládenci navázali srdečné styky.

Koncem srpna vystřídali nás opět Němci a my jsme se vrátili zpět do pevnosti, ve

které mezi tím se shromáždil celý náš transport a po třetí jsme putovali napříč Francií. Tentokrát naše cesta zakončila ve městě Caenu, blíže kanálu La Manchského.

Za městem stavěla se na ohromném prostranství po částech obrovská továrna, podobná Kruppovým závodům v Německu. V provozu byla municionka, koksovna a vysoké pece, ostatní pak se dosud stavělo, na čemž pracovala armáda dělnictva, jako Španělové, Italové, Švýcaři, Marokáni, Číňané a na dva tisíce zajatců. Počátky naše byly zde tak trudné, jako v Rouenu. Avšak podnikatelé si nás Čechy brzy oblíbili a po roce nás nechtěli odtud ani pustit.

Náš tábor byl nedaleko továrních podniků a skládal se z celé řady dřevěných baráků. Velitel ležení a jeho dva zástupci poručíci, se celkem o nás mnoho nestarali. Chtěli se co možná dlouho krýtí za frontou. K našemu nacionálnímu hnutí chovali se velmi nepříznivě, neboť se obávali výtržností. Nebylo také divu. V táboře se nacházelo přes 500 říšských Němců, dále Němci rakouští, Maďaři, Chorvati, Poláci, Srbové a my Češi (asi 120), a když později dva Chorvati z národnostních důvodů zavraždili 2 Srby, přirozeně se obávali toho nejhoršího. My Češi jsme s počátku obývali spolu s Poláky a Slováky dva baráky. Po čase jsme však získali spojení s Národní radou v Paříži a zásluhou učitele Brokla byla utvořena organizace. Ze stodvaceti Čechů přihlásilo se do ní padesátdevět. Dostali jsme svůj vlastní barák, různé výhody a žold dvacetpět centimů.

Práce byla dosti těžká. Ulehčoval nám ji jak mohl šikovatel Staněk, který byl našim velitelem. Na práci byli posíláni všichni bez rozdílu, i jednorocní dobrovolníci. Dostal jsem se s několika zajatci ke starému Švýcaru a vozili jsme materiál na navážku. Později byl jsem přidělen k jinému partákovi, který se choval surově a proto jsem prohlásil s přítelem, že pracovat za těchto podmínek nebudeme. Postavili nás, mne a Pacáka před baráky na připalující sluníčko a nechali nás tak stát tři hodiny. Pak přišel francouzský tlumočník a rozkázal nám, abychom slíbili, že budeme poslušně pracovat. Rekl jsem, že budu dělat, ale ne tam, kde surovci bijí bez-

branné zajatce. Za to jsem dostal dvakrát klackem přes hlavu a Pacák několik facek a kopanců. Byli jsme do rána zavřeni a ráno nás Staněk přidělil sám na práci na jiné místo. Dostali jsme se mezi zedníky-Italy, kteří si práce velmi vážili a tak ani my jsme se práci nestrhali a vydrželi jsme u nich přes měsíc.

Přiblížily se svátky vánoční, třetí za dobu mého zajetí, a možno říci nejlepší. Kromě žoldu dvacetipěti centimů, dostávali jsme od společnosti ještě každý čtyřicet centimů, tak-

dil. Hrozil mi přísný trest, avšak vyklouzl jsem z toho. Asi po dvou měsících pracoval jsem v noci u vysokých pecí, začez jsme dostávali zvláštní odměnu od firmy jednoho a půl franku, a já, jako velitel, dva a půl franku, takže denní můj příjem činil 3.15 frs. Práce nebyla těžká a každý byl spokojen. Zvykli jsme si na život, pošta správně docházela, pro ukřácení chvíle měli jsme svoji kapelu a zpěvácký sbor, řízený učitelem Broklem.

Jistého večera přišel mezi nás francouz-

Rouen.

že jsme si mohli přilepšiti. YMCA z Paříže poslala nám různé hudební nástroje a já zorganizoval kapelu, která nám denně vesele vyhrávala.

Po svátcích vánočních pracoval jsem v budově, ve které se mlelo uhlí do koksovy. Obsluhovali jsme pouze stroje a byli jsme stále v suchu a v teple. Svátek sv. Josefa jsme oslavovali v novém baráku naší organizace.

Později opět jsem se nepohodl s naším »patronem«, neboť poslal pro náš chléb dva špinavé Marokánce a já se proti tomu ohra-

sky desátník, který mluvil slušně francouzsky a tázal se, kde jest kuchař, při čemž »ř« neobyčejně jasně vyslovil. Po chvíli se zvedl a žádal Brokla, aby šel s ním, že mu chce cosi říci. Když se potom Brokl vrátil, sdělil nám, že to byl Čech, Kleveta, že je vojínem českého praporu cizinecké legie a že byl poslán do našeho tábora jako tlumočník. Tato událost měla pro nás ovšem veliký význam a měla souvislost s akcí »Národní rady« v Paříži.

Začátkem léta odejel první transport Srbů, přihlásivších se do srbské armády do Tou-

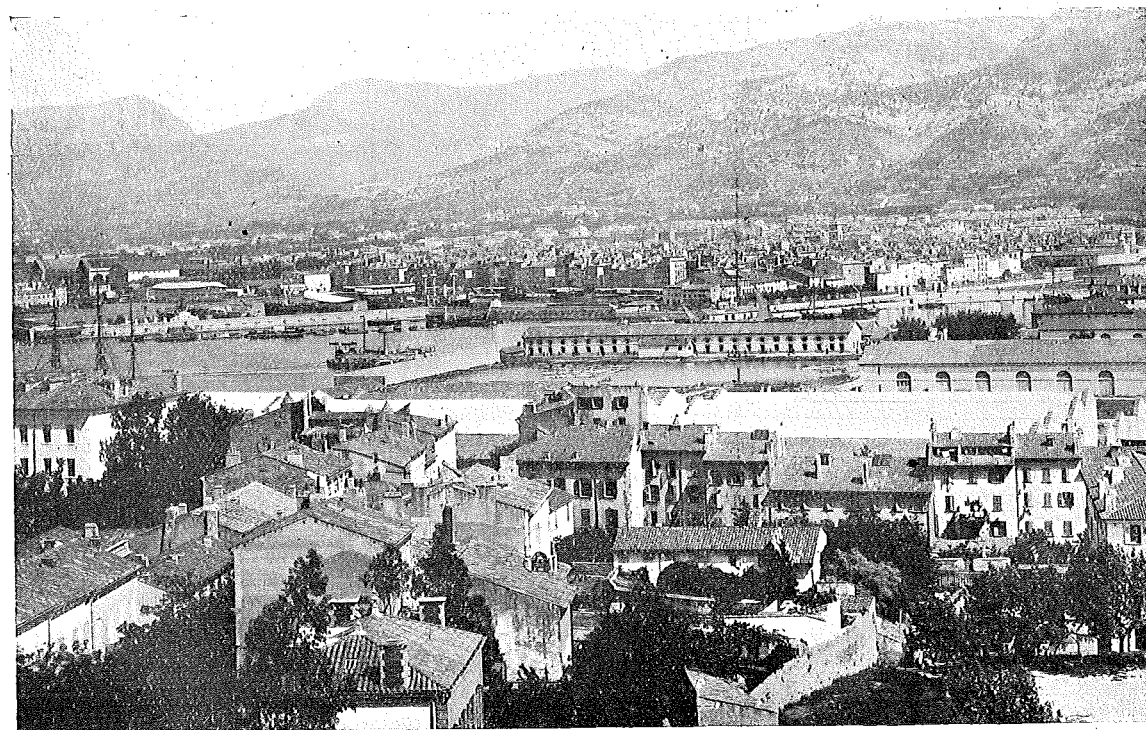
lonu, kde měli svoje děpot. Rozloučení s nimi se neobešlo bez přátelských projevů a zpěvu nacionálních písní, a při tom jakýsi austriák hodil dvakrát kamenem do srbského baráku.

Československý časopis, vycházející v Paříži, »Československá Samostatnost«, začal intenzivněji burcovati naše svědomí. Usnesli jsme se platiti národní daň v obnosu pěti centimů denně, avšak velitelství odmítlo peníze ty odeslati dále a zabránilo nám i hráti vlastenecký divadelní kus, jehož děj vystihoval zánik Rakousko-Uherska a osvobození

volání později. Čtrnáct dnů na to jsme opouštěli Caen.

Bylo pozdě večer, když vlak stanul ve stanici Le Traite, kde poblíže toku řeky Seiny stavěla jakási společnost loděnice. Očekávající nás úředník zmíněného podniku odvedl nás z nádraží do dvou dřevěných baráků, postavených na bažinaté půdě, posypané silnou vrstvou pilin a s nezbytným plotem z ostnatého drátu kolem.

Práce zde byla mnohem těžší a litovali jsme Caenu, z něhož jsme odešli my, dobro-

Toulon.

utiskovaných Slovanů. Zákaz tento ovšem byl s jásotem přijat protivnou stranou, zvláště »marodkou«, ve které vládl tábořský žid Štern, a jeho nohsled Pros. Po této příhodě 16 nás požádalo za přijetí do tvořící se československé armády v Cognacu, Hansa, Trefný a Hrůza do srbské, tito byli ihned povoláni do Toulonu. Za dosti dlouhou dobu došla nám z Paříže odpověď s přijímacími listy v textu francouzsko-českém, nesoucími podpis dra Ed. Beneše, generálního tajemníka československé Národní rady v Paříži s poznámkou, že do armády budeme po-

volci, z neznámých důvodů. Za týden však se ukázalo, že jsme sem byli posláni omylem a byli jsme dopraveni zpět do zajateckého tábora Deville u Rouenu, kde jsme pracovali v muniční továrně. Skládali a nakládali jsme hlavně měděné pruty, uhlí, šamotové dlaždice, cihly atd. Velitel ležení, adjutant, byl velmi hodný člověk, který nám šel ve všem na ruku, ale byl závislý na velitelství v Rouenu. Všechny potraviny, určené pro nás, procházely však rukama Němců, poněvadž jsme podléhali velitelství hlavního tábora v Levaseuru, a rozumí se samo sebou,

že jsme byli zkracováni. Stěžovati si bylo marno, poněvadž velitel levaseuského tábora o všem věděl.

Přišly vánoce, na které se Brokl zvláště připravoval, poněvadž i zde bylo mnoho vlažných Čechů.

Od »Národní rady« přišel k nám na návštěvu předseda spolku »Rovnost« Kudrnáč, a po skončení Broklovky dlouhé řeči, který vánoce v roce 1917 nazval »vánoce revolučními«, nám delegát »Národní rady« oznámil radostnou zvěst, že právě v tyto dny podepsal prezident francouzské republiky Poincaré dekret, kterým povoluje vytvoření československé armády ve Francii. Tedy konečně stalo se skutkem to, nač jsme tak dlouho čekali, a nyní nám již nic neleželo v cestě do Cognacu. Avšak ještě jsme byli nuceni poklonit hořkou pilulku.

Radostná zvěst, oznamující povolení vytvoření čs. armádu na francouzské frontě, byla jak se sluší také oslavena, hudba účinkovala do půlnoci a každý z nás rozjařen již se těšil na okamžik, až po prvé stane na francouzské půdě co svobodný člověk — vojín československé armády.

As v polovici ledna došel rozkaz, že medik Svátek má ihned odjet do Cognacu. Zpráva ta nás přirozeně vzrušila, poněvadž jsme tušili, že byl tu počátek vysvobození. Je však ku podivu, že francouzské vojenské úřady jednaly s námi ještě tehdy mnohem hůře než s Němci, což vystihuje naše poslední příhoda v Deville.

Pracovali jsme na nádraží při skládání měděných rour. V šest hodin ukončili jsme tuto namáhavou práci a jako obvykle chtěli jsme domů, když tu přišel rozkaz, že musíme složit ještě dva vagony mědi. Prohlásili jsme, že nemůžeme a byli jsme ihned zavřeni. Já s Němčkem a Prokešem byli jsme označeni jako původci vzpoury a situace při přisnosti francouzských vojenských předpisů byla velmi vážnou. Hrozil nám vojenský soud. Ještě týž den byl propašován telegram »Národní radě« do Paříže, aby k nám ihned někdo přijel, ale marně. Minul pátek a v sobotu ráno hoši opět poslali druhý telegram. V táboře byla chmurná nálada. V tom asi v deset hodin dopoledne nastal na nádvoří tábora

ruch. Vojáci běhali jako splašení, tlumočník s adjutantem přišli k nám do vězení a ihned nás pustil na svobodu. Teprve v baráku se věc vysvětlila. Přijel kapitán Šnejdárek s jedním ruským legionářem na nábor.

Kapitán Šnejdárek nehledanými slovy připomněl každému jeho povinnost, avšak na druhé straně líčil život na francouzské frontě tak, jakým ve skutečnosti je. Poznamenal, že se máme v zajetí líp než na vojně, neboť kromě svobody máme vše, co má francouzský voják, za to ale na frontě že nám hrozí smrt nebo zmrzačení, že mnohdy budeme strádati hladem, a abychom si dobře pomysleli to, co chceme udělat, k čemuž nám dal na rozmyšlenou jeden den. Za hodinu na to bylo mu předloženo přes osmdesát podepsaných archů nových dobrovolců. Neděle tato byla vskutku dnem svátečním. Stran případné msty ze strany komandanta tábora přislíbil nám kapitán Šnejdárek zakročení u velitele regionu, a s přáním brzké shledání nás opustil.

Tímto rázným zákrokem »Národní rady« utrpěla strana našich protivníků vážnou porážku, neboť s námi se přihlásilo přes 30 dobrovolníků z řad těch nerozhodných a k těmto třiceti za nedlouho přibýlo dalších dvacet, takže při odjezdu pozdějším nás do Cognacu jelo kolem jednoho sta a při druhém transportu z Devillu přijelo opět na 40 dobrovolníků. Tak zbylo na konec v táboře jen asi dvacet neodhodlaných Čechů, žel, že mezi nimi tři učitelé. Jeden z nich prohlásil, že nemůže vstoupiti do československé armády, poněvadž by prý jako učitel nemohl předstoupiti před dítky a jim říci, že na frontě vraždil. Na otázku, proč nebyl tak pacificky založený na rakouské frontě, odpověděl, že tam musel a tady nemusí. Tak se zachoval národní učitel. Než nám nezbyval čas na podobné diskuse, poněvadž za několik dnů po odchodu Šnejdárkově adjutant nám oznámil, že jakmile přijde za nás náhrada, budeme odesláni do Cognacu. Ani jsme se nemohli dočkatí kýženého dne odjezdu a stále čekání nám práci v továrně tak znechutilo, že stálo to mnoho sebezapření, aby nedošlo k nějakému konfliktu. Konečně toužebně očekávaný den přišel.

JAK JSEM SE MĚL V ZAJETÍ V RUMUNSKU

TOMÁŠ POSEL

Již v I. díle »C. O.« vyličil jsem, jak jsem se dostal do rumunského zajetí. Vedli nás romantickým krajem, přešli jsme vrch a z něho již vidíme tábor jako na talíři. Nedaleko něho byl větší dům a asi tři menší chaloupky, patrně nějaký vystěhovalý nebo opuštěný dvůr. Baráky ony byly obsazeny velitelstvím tábora, kanceláří a stráží, která se střídala ve službě. Vlastní místo tábora bylo na rozsáhlém poli, bez ohrazení a plot kolem nahrazovali rumunští vojáci. Když nás předali veliteli tábora, odváděli nás v houfech, prý do ubikací, ale do jakých, to jsme žasli. Zajatci se tu hemžili jeden přes druhého, neboť jich bylo spousta, říkali osm nebo deset tisíc, kteří obývali několik dřevěných baráků a ostatní bydleli v barácích v zemi, které si sami museli udělat, když chtěli býti chráněni před nepohodou a zimou. Národnosti byly pestré. Byli tu Češi, Maďaři, Němci, Bulhaři, Turci atd. Ruští židé tu byli i se ženami a malými dětmi. Ti měli vyhrazený pro sebe barák s kuchyní.

Náš nový oddíl chtěli ubytovati do velké ovčí stáje, která spletena byla z prutů a ve které již byli usazeni říšští Němci. Ti však proti tomu protestovali, že tam již není místa a skutečně, také nebylo, poněvadž stáj byla plná a zajatci leželi v poschodích nad sebou. Po dlouhém a marném jednání průvodci od nás prostě utekli a nechali nás venku bez přístřeší, jako sta zajatců jiných. Poznamenávám, že Maďaři byli ukryti všichni, poněvadž někteří z nich uměli rumunsky. Mnozí také byli pomocníky v kancelářích a proto měli ve všem protekci. S počátku nechtěl jsem ani věřit svému zraku, ale po dalším

prožívání toho všeho jsem seznal, že je to všechno pravda. Kolik dnů neměli jsme nic teplého k jídlu a v táboře se rovněž o nás nikdo nestaral. Rozběhli jsme se tedy po táboře — kde jsme zaslechli, že se mluví česky a vyptávali jsme se zajatců na poměry a hlavně, kde a kdy asi dostaneme co k jídlu. Ale marně. Zajatci jenom pokrčili rameny a vyprávěli, co už zažili v táboře hladu a ústrků, a že to není k vydržení. Touto zprávou jsme se málo potěšili.

S nepořízenou šli jsme zpět na naše stanoviště a dle ujednání tři z nás šli se do kanceláře ohlásit a informovat, co s námi bude. Po vstupu do kanceláře nikdo si nás nevšiml, až jeden rumunský poddůstojník se nás něco tázal, ale my mu nerozuměli. Tehdy vstal od stolu maďarský šikovatel, počal mluvit maďarsky, ale zase to nešlo, čertil se na nás a řval: »Ček, Ček« a ukázal nám, abychom šli ven — vyhnal nás. Uposlechl jsem. Náhodou venku potkal jsem rumunského důstojníka, vzdal jsem mu čest a počal jsem s ním hovořiti německy. Německy důstojník znal dosti dobře, ale po výslechu řekl, že až zítra. Poznovu zklamáni, šli jsme zpět, abychom výsledek jednání sdělili ostatním. Pro dnešek se již nedalo nic dělat, poněvadž se již stmívalo a nezbyvalo nám, než do rána to nějak vydržet. Chvíli stáli jsme tak bezradní a opuštěni od celého světa.

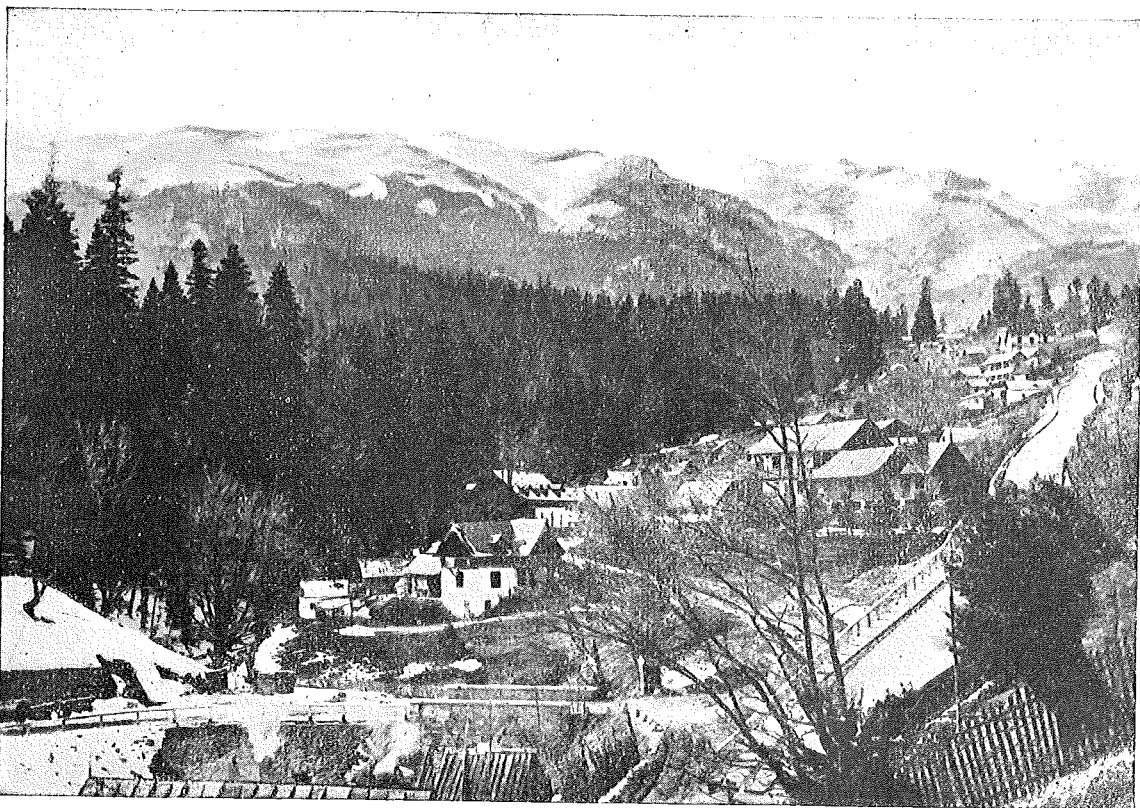
Po marných debatách šli jsme na naše nám vykázané místo, abychom aspoň přes noc se skryli do oné stáje, ale Němci bez výjimky byli proti nám jako sršni, vyhnali nás a nám nezbylo, než zůstat přes noc pod širým nebem. Usedali jsme tedy do kupy kolem ba-

ráků a odevzdaně očekávali příští den. Leželi jsme tak schoulení jeden ke druhému na chladné zemi; studený severní vítr profukoval až na kosti a tak na nějaký odpočinek nebylo ani pomýšlení. Vstávali jsme jeden po druhém, dělali různé pohyby, abychom se trochu zahřáli a snad nezmrzli. A noc připadala nám dlouhá jako rok.

Druhý den šli jsme opět do kanceláře a po jednání s důstojníkem dostali jsme pokázku na chléb, kterého připadl jeden kilogram na čtyři muže. Oběd jsme dostali u maďarské 47. kumpanie. S noclehem to bylo horší, neboť nikde nebylo pro nás místa. Ze prý si musíme sami postavit nějakou boudu, ale materiál, ani nářadí jsme k tomu neměli. K obědu jsme dostali asi čtvrt litru fazolové polévky, ve které po dně honilo se asi pět fazolí a hrst mleté, vařené kukuřice, t. zv. »mamaligy«, což je národní jídlo rumunské. Všecko bylo neslané. Ale přece jen bylo to po tolika dnech něco teplého. Mnoho zajatců však zůstalo vůbec bez oběda, poněvadž hliněné misky, které jsme dostali, se velmi snadno rozbily a náhradní nikdo nedostal,

a proto od nikoho si misku vypůjčiti za nic na světě nemohl. Já sám měl jsem na místo celé pouze půl, ale i tu jsem si chránil jako zlato. Po obědě jsme chodili po táboře a sháněli, kde by se dalo co ulovit a hlavní a nejdůležitější věc, vyhlédnouti si nocleh, ale vše bylo bez výsledku. Zůstali jsme opět bez přístřeší, avšak dovezli nám aspoň fúru nové ovesné slámy, abychom měli na čem ležet. Jakmile ostatní zajatci viděli u nás slámu, seběhli se také. Bylo nás na sta kolem fúry, takže povstala hádka a později i rvačka — a druzí, ti, co se neprali, slámu rozebrali. Každý měl kousek pod paží. Ted' zase se nevědělo co s ní, aby mu ji druhý neukradl a »santinelové« (strážci) zcela bezmocni přihlíželi tomuto divadlu. Nastávala noc a tu, aby se každý aspoň trochu uchránil před větrem, vyhrabal si rukama a kouskem dřeva v zemi díru, asi půl metru hlubokou a asi tak dlouhou, aby tam mohl aspoň skrčený ležet. Díra se vystlala slámou a postel byla připravena k odpočinku. Přece jen to bylo lepší, nežli noci minulé.

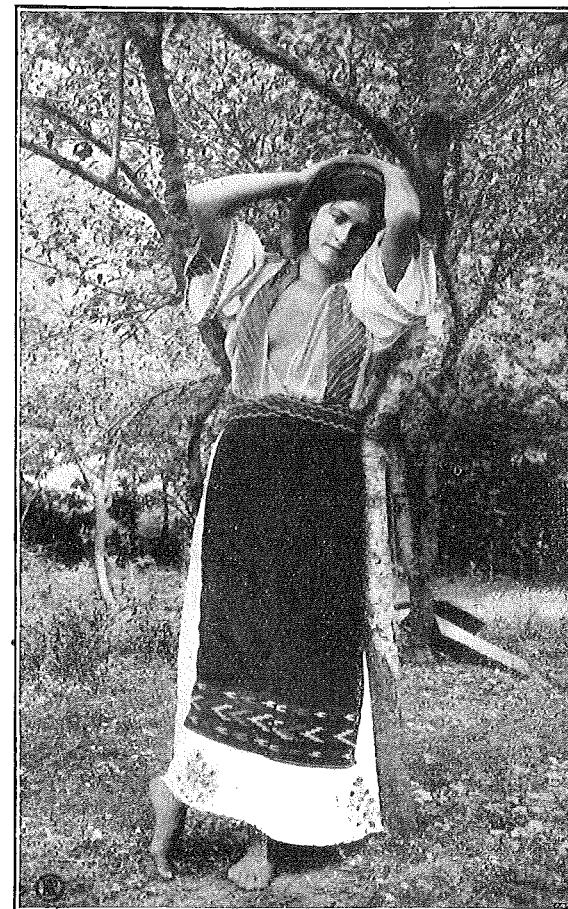
Poměry v táboře byly ubohé. Sůl nebyla

Železniční stanice na uzlu dráhy Predeal-Bukurešť.

žádná, chleba a jiného jídla moc málo a vody se nemohl nikdo z nás napít a také jí nebylo. I v kuchyních měli o ni bídu, protože ji dováželi v soudkách a nežli přijeli, trvalo to celé půldne. Za kousek černé, kamenné soli a nebo kousek chleba, dávali zajatci rumunským vojákům zlaté prsteny, snubní prstýnky a hodinky a byli rádi, když to ještě dostali. Tenkrát jsem poznal pravdivost přísloví »Sůl nad zlato«. Takové poměry byly den ze dne a čím více zajatců přibývalo, tím byly horší. Asi za tři neděle po mém příjezdu do tábora počaly se objevovati následky bídy a nečistoty: malarie a cholera. Byli jsme špatnými poměry tak zdecimováni a zuboženi, že ve skutečnosti pohybovali jsme se jako živoucí mrtvoly. Obzvláště Němci velice trpěli, patrně proto, že byly zvyklí mítí neustále dostatek jídla. Vyhlíželi jsme hrozně. Obličej hubený, žlutý, tváře vpadlé, oči velké, mnozí již chodili jako stín, beze smyslu, dělalo nám obtíže i hovořiti jeden s druhým. Zajatci se vlekli, že se jim zaplétala až jedna noha do druhé, padali a byli mrtvi. A takovýchto obrázků bylo viděti stále více. Mrtvoly jsme sbírali a zahrabávali nedaleko našeho tábora. Lazaret sice tam byl, ale byl tak přeplněn nemocnými, že leželi až kolem baráků na chladné zemi jeden vedle druhého. Lékař chodil mezi nimi, ale pomoci nemohl, neboť neměl potřebných léků. Nemocní umírali jeden po druhém. Konečně byl vyprázdněn jeden ovčí chlév a naše část bez bytu — bylo nás 106 — se tam nastěhovala. Všichni měli jsme dostatek a ve chlévě byly také a lezly po nás jako mravenci. Bylo nám aspoň tepleji, poněvadž nám nedaly ani chvilku pokoje. Byl to bídný život. Počal jsem přemýšlet, jak bych se z tábora dostal pryč.

Jednoho dne jsem se dověděl, že z tábora půjde asi dvě stě zajatců na práci do lesa. Ihned jsem to sdělil svým nejlepším kamarádům, Josefu Ponocnému a Josefu Zobalovi a ještě čtyřem jiným, — jejichž jmen si již nepamatuji, ale ti první dva, doufám, že ještě žijí, — a šli jsme se nechat zapsat. Dalo nám to hodně práce, než nás zapsali, neboť zpráva o přijímání zajatců na práci se rozléta po táboře a kdo jen trochu mohl se postavit na

Rumunská krasavice.

nohy, chtěl jíti pryč, aby tak unikl hrozné smrti, neboť viděl, že kdyby dále setrval v táboře, by ho jistě neminula. Naše parta měla již vyhráno, neboť byla již zapsána. Dvě stě mužů odpočítali a hned vyvedli z tábora k velitelství. Čekali jsme tam hodně dlouho, nežli nám vydali chléb na cestu. Jen jsme si říkali, aby je to ještě nerozešlo, poněvadž počínali jsme býti nevěřícími a oni neposlali nás opět zpět do té lidomorny. Jen pryč odtud a to hodně daleko, bylo naším přáním.

A přece nadešla chvíle, kdy nás odváděli, ačkoli jsme nevěděli kam. Ale jak se nám ulehčilo. Po celonočním pochodu, ovšem s častými zastávkami, přišli jsme až druhého dne v poledne do jakéhosi městečka, kde byli jsme v nějakém skladišti ubytováni. Pak odnášeli jsme pytle mouky z vagonů do skladišť. Jeden vlak za druhým přijížděly od Bukurešti. Jak se vyprávělo, odvážely mouku

před Němci, neboť ti právě v té době postupovali. Ale pro takovou práci jsme nebyli schopni, poněvadž jsme byli velice vysíleni a nemohli jsme unést 85 kilogramů těžký pytel mouky. Jeden ze zajatců si při této práci zlámal nohu. Tak byli jsme odvoláni a příští den nás vedli do vrchů, do lesa na práci. Dovlekli jsme se tam již pozdě večer. Doprovázeli nás tři četníci a usadili se kolem stromů. Pršelo, byla zima a po dlouhém prošení dovolili nám, abychom si udělali oheň, abychom se trochu ohřáli.

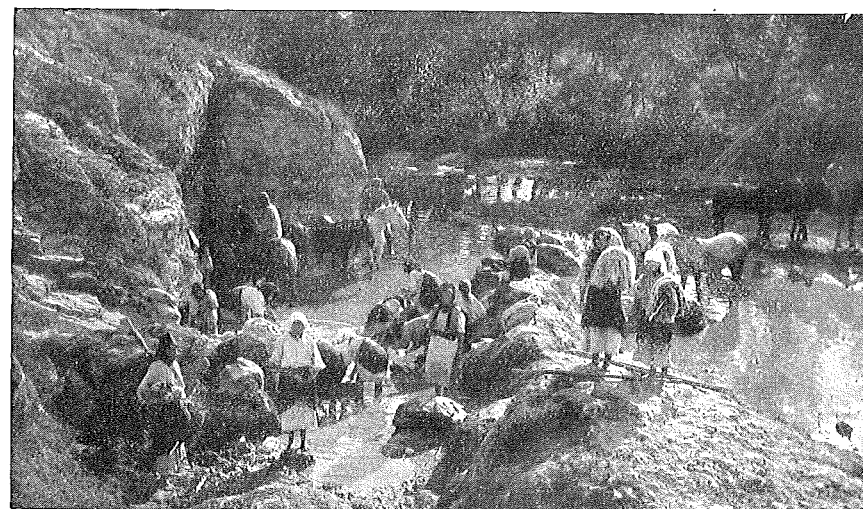
Příští den dostali jsme sekery a lopaty a dali jsme se nejdříve do stavění primitivních baráků. Naše bouda, kterou jsme si vystavěli, byla jako palác a bylo v ní pěkně teplo, neboť kolega Zobal udělal z kamení pěkná malá kamínka. Bylo nás třicet Čechů pohromadě. Maďaři a Bosňáci byli zvláště, neboť s těmi jsme nechtěli být. Když jsme si jakž takž obydlí zřídili a postele vystlali listím, šli jsme kácet stromy. Štěstí, že byli s námi ti, kdož v takové práci se již vyznali, neboť my bychom byli potloukli jistě jeden druhého. Zásobování měli na starosti četníci a skutečně vyznali se v tom znamenitě, neboť chléb i brambory prodávali civilistům, takže na nás zbylo moc málo. Ale přece jen to bylo mnohem lepší oproti poměrům v táboře, neboť jsme byli při této práci velice skromní. V lese byli jsme asi týden. Zbavili jsme se pomalu vši a mohli jsme se také mýt, jenomže jsme si náš rakouský kopřivový oblek, beztak již chatrný, rozděli a boty některým spadly s nohou, tak že jsme vypadali skoro jako námořní lupiči a strach bylo na nás pohledět.

Jednoho dne přišel rozkaz, který byl nám tlumočen jedním Maďarem, že všichni Češi, Slováci a Alsasané — poslední však mezi námi nebyli — mají druhého dne být v Jassech. (Město poblíže ruských hranic.) Zpráva tato nás velice překvapila, neboť jsme neměli ani potuchy o tom, co se děje, ale za chvíli třicet nás bylo připraveno k odchodu. Bylo to na večer, kdy jsme měli po celodenní námaze dostat náš oběd, ale ten jsme musili přenechat těm druhým, když jsme šli pryč. Vedli nás dva četníci do jakési vesničky, ve které byli utábořeni dělostřelci. Civilní oby-

vatelstvo ji úplně opustilo. Z jiné strany přišlo rovněž asi třicet Čechů a Slováků a tak jsme se dohodli a tito dokonce nám sdělili, že v Jassech s námi chce hovořiti nějaký francouzský důstojník. Bylo nám to všem divné, co právě teď chce Čechům a Slovákům? Šedesát nás muselo se seskupiti v malé světničce, kde počkali jsme do rána. Byli jsme tam namačkáni. Zavřeli dveře a stráž u nás stála. Nikdo z nás nemohl ani oka zamhouřit, nebylo místa, stáli jsme těsně jeden vedle druhého, namačkáni jako v sudě. Ti, co byli u zdi, si sedli, druzí zase na ně, ale nikdo z nich to dlouho nevydržel. Horko bylo strašné, začalo nařikání a konečně nadávání jednoho druhému a kdyby bylo bývalo jen trochu více místa, jistě že by byla z toho povstala rvačka. Volalo se na stráž a ti, co byli u dveří tloukli, aby se alespoň otevřelo. Ale stráž byla jako hluchá. Tak museli jsme v tom peklu vydržet až do rána.

Když se trochu rozednilo, otevřeli, my vyšli ven, na čerstvý vzduch, který na nás tak působil, že každý musil usednouti, a skoro všem bylo od žaludku nevolno. Za půl hodiny po té již jsme se ubírali k Jassům. Počasí bylo ošklivé, padal sníh s deštěm, bylo to 22. prosince. Ti, kteří neměli boty, museli jíti bosí, každý měl nohy modré. Když přicházeli jsme k vesnicím, tu každý z nás sháněl kusy hadrů, které leckde visely na plotech, abychom si mohli nohy aspoň trochu zabaliti. Byli jsme ovšem bití od četníků, že jsme ty hadry brali. Po takovémto radostném pochodu dorazili jsme kolem jedné hodiny odpoledne do Jass.

Tu nás zavedli pod jakousi kolnu hospodářského stavení a do tří hodin netrpělivě jsme čekali, co s námi vlastně udělají. Konečně vstoupil neznámý francouzský důstojník do dvora. Zvědavě jsme ho obklopili. Chvilí se na nás smutně díval, patrně ulekl se toho, jak jsme vypadali. Pak promluvil: »Nazdar! Bratři Češi!« Jak toto oslovení na nás zapůsobilo, nemožno vylíčiti, když v takovém prostředí, v jakém až do této chvíle jsme se nacházeli, uslyšeli jsme najednou naši sladkou mateřštinu. Představil se nám, že jest dr. Štefánik, že jest vyslán Národní Radou českou z Paříže a řekl nám, proč

Rumunky u skalni studánky.

k nám vlastně přichází. Poslouchali jsme a ani nedýchali. Po řeči, která na nás působila hlubokým dojmem, přihlásili jsme se ihned všichni dobrovolně do francouzské legie. Po prvé se nám tu vyjasnilo, oč vlastně se ve světové válce jedná. Poznali jsme tehdy po prvé Štefánika a věřili jsme, že jest to povaha ryzího charakteru, že mluví pravdu, otevřeně a také přísně. Jak se máme, se nás neptal, patrně to na nás dobře viděl. Přece však jsme si mu postěžovali a po vyslechnutí našich stížností odvedl si nás již jako dobrovolníky do baráků, kde byli rumunští vojáci. Dostali jsme najíst, chléb, brynz, sýr a kávu. Byly to tehdy pro nás pravé hody. Spali jsme v teple, na čisté slámě a bylo to po přežitých strastech velice příjemné. Měli jsme velikou radost z toho, neboť právě na náš Štědrý den stali jsme se československými vojáky.

Následující dny ubíhaly již vesele, dostali jsme boty, kdo je neměli, někteří také civilní obleky, dávali jsme se do parády a očekávali jsme den, kdy měli jsme přes Rusko odjetí do Archangelska a pak po moři do Francie a těšili jsme se stále víc a víc, kdy Rumunsko opustíme. Z města jsme však mnoho

neviděli. Okolí je dosti pěkné, plné vinic a kolem teče malá říčka Bahlija. Jassy bývalo dříve hlavní město moldavského knížectví, než se stala Bukurešť hlavním městem Rumunska, jež vzniklo spojením moldavského a valašského knížectví. Obyvatelstva má asi 70—80 tisíc, skoro polovinu židů. Proto je tu spousta synagog, snad více než pravoslavných chrámů. Mají tu také universitu. V Jassech byla také dělostřelecká škola, kde bylo hojně českých důstojníků z ruské armády. Asi za týden nastupovali jsme cestu na nádraží, kde byli již dobrovolci z ostatních rumunských táborů. Bylo nás dohromady několik set — Češi, Slováci a rovněž i Alsasané. Velitelem transportu byl francouzský kapitán Vogin. Také přišlo několik desítek dobrovolců ze Šupot, z nichž někteří, jak jsme viděli, ve stavu přebídném. Byli tak zesláblí, že nemohli ani na naše otázky odpovídati, neboť je i toto velice unavovalo. Vyprávěli nám potom, že již nemohli ani do Jass dojíti, hodně že jich zůstalo cestou vzhadu a někteří po cestě že umřeli. Podotýkám, že z tohoto posledního transportu ze Šupot zůstalo snad jen několik jedinců na živu; ostatní zemřeli v nemocnici v Kišinevě, v Besarabské gubernii.

HRST VZPOMÍNEK Z FRANCOUZSKÉHO ZAJETÍ V ŘECKU

JOSEF VORLÍČEK

Jsem jeden z těch několika desítek Čechů, kteří jsme měli to štěstí, že jsme válčili na poměrně klidné frontě Albánské a kteří jsme při první příležitosti přišli do zajetí našeho tehdejšího protivníka — francouzské armády. Svě dosti krátké zajetí trávili jsme v Řecku, zaměstnáni na pracích přímo za frontou, zbaveni jakéhokoliv styku s místním obyvatelstvem a vůbec vnějším okolím zajateckého tábora. Vzpomínky naše, mohouce se nésti toliko jediným směrem — vzájemným poměrem příslušníků zajateckého tábora — ztrácejí samozřejmě na své barvitosti a tím i zajímavosti pro širší nezúčastněnou veřejnost. Že přes to pokouším se zachytiti několik episod, jež se mně vybavují v paměti, má pouze ten účel, aby v zájmu celistvosti krásného památníku naší minulosti bylo vzpomenu to, kde všude byli jsme proti své vůli po světě rozseti a jak jsme tam žili.

*

Život na frontě u Ochridského jezera byl idylicky klidný a pohodlný až do začátku září 1917. V tu dobu začala ofensiva dohodových vojsk, jíž se zúčastnila i před námi položená »Armée Francaise Orient«. Rakouské i říšskoněmecké vojsko našeho úseku čelilo jí starým, mnohokrát osvědčeným prostředkem, totiž t. zv. odpoutáním se od nepřítele. Dlouho jsem však neutíkal, zrovna jeden den. 9. září nastal okamžik, kdy jsem zbavil rakouskou armádu ohromné starosti o moji maličkost (to neříkám pouze obrazně, poněvadž dosud kamarádi rádi mně říkají »mrně«). Ve vesničce Čerešníku zůstal jsem asi s 5 spolubojovníky a očekával věci při-

štích. Ty přišly brzy. Tak brzičko, že jsme neměli ani času poohlédnouti se po našem dočasném útulku, a to v podobě předních hlídek francouzských, t. zv. Essad-pašovců. Pouze pro vysvětlení uvádím, že to byli Albánci, orientovaní dohodově; kromě nich znali jsme ještě Albánce, kteří sloužili věrně Rakousku za tři stříbrné koruny denně (papírových peněz nebrali, což jest jistě pro tyto oddané spojence Rakouska charakteristické) a konečně třetí druh takových, kteří konali služby oběma stranám rukou společnou a nerozdílnou.

Albánci, jimž jsme se vydali, vzbudili v nás svým vyzbrojením dokonalý respekt. A jak by ne. Každý vypadal jako malý sklad zbraní a střeliva. Přes ramena a v ruce 2—3 pušky, za pasem revolver a nůž, nejméně jeden a v pásech křížem přes prsa zastrkané náboje. Méně zábavné bylo dorozumívání se s nimi. Kříčel jeden přes druhého, chtěli stále něco, což jim ovšem bylo málo platné, neboť jsme jim nerozuměli a svým slovům dodávali patřičný důraz příkládaním zbraní k našim hlavám. Až když jsme si u nich »uložili« peníze, hodinky a jiné cenné věci, polevila jejich zběsilost. Předali nás pak pravidelnému francouzskému vojsku, jež postupovalo za nimi, a to nás dopravilo dále do zadu.

*

Říká se nikoliv nadarmo, že cesta k srdci vede přes žaludek. Alespoň u mne se toto přísloví do jisté míry osvědčilo, mám-li nestranně, ovšem k svému zahanbení, měřiti stupeň náklonnosti k Francouzům v prvé době zajetí. I když ten žaludek nebyl samozřejmě

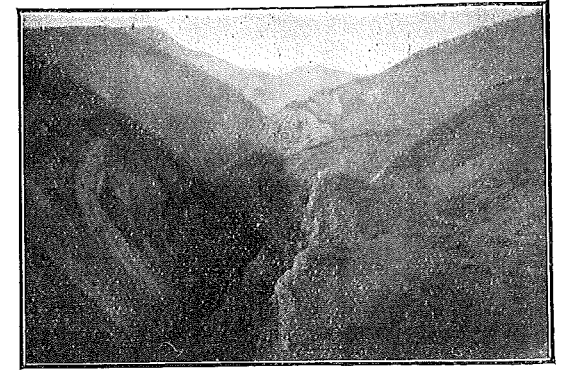
rozhodujícím faktorem, přece do určitého stupně napomáhal k získání sympatií. A nesmí se nikdo diviti. Po »sedmi hubených letech« na albánské frontě, kdy jsme po kozách a pověstně sušené zelenině ztloustli tak, že jsme ani nemohli choditi (ale slabostí), byla pro nás první večeře v zajetí, vzdor samozřejmě jednoduchosti, pravou pochoutkou. Dodám-li, že jsem před tím neměl dva dny vůbec v ústech, nevznikne jistě pochyb o tom, že si ještě dnes dovedu zcela přesně vzpomenouti nejen co jsme dostali, ale i posici, v jaké jsem tehdy seděl a s ohromným apetitem jedl. Jest to snad maličkost a proto tím zajímavější, že takové momenty utkví člověku silněji v paměti, než-li jiné, snad mnohem důležitější.

*

Opakem tohoto příznivého dojmu působily na nás události následujících asi 14 dnů. Byli jsme nuceni všichni, i jednorocní dobrovolníci, pracovati na rozšiřování silnice, vedoucí k frontě. Dělali jsme sice »pod protestem« (který byl později příznivě vyřízen), ale zatím nebylo vyhnutí. Byla to asi na nás podívaná, jak se říká pro bohy, když jsme statečně zápolili s lopatou a krumpáčem, ale mně samému nebylo tehdy moc do smíchu. Nebyl jsem takové práci zvyklý a měl proto ihned plné ruce puchýřů. Nejhorší však bylo to, že nás krutě trápila žízeň. Vody nebylo široko daleko a tak jsme byli nuceni kopati v blízkém močále díry do země, z nichž jsme vybírali a pili tmavěhnědou, smrdutou tekutinu, jež naprosto nebyla hodna pojmenování voda. Jest zajímavým, že se nám nikomu po tom nic vážnějšího nestalo, až snad na nějaké to častější hledání ústraní. Bylo však jistě štěstím, že tato práce netrvala více než asi 14 dní.

*

Téměř všichni Češi dostali jsme se odtud jako samostatný oddíl (s naší převážnou většinou) na lepší práci — do nádraží s velikými sklady. Dozvěděl jsem se později, že se jmenuje Sakulevo a jest používáno jako regulační nádraží pro francouzskou armádu, bojující na Soluňské frontě. Zde byly lepší časy. Nepracoval jsem již »v potu tváří«, nýbrž dohlížel na jednu část zajatců při práci.

Z bojiště na Balkáně.

To se ví, že z toho dohledu byl veliký užitek. Dělaly se různé práce; buď úprava terénu v nádraží nebo se překládal proviant z vlaku širokokolejně dráhy na polní, vedoucí dále k frontě a pod.

Zmínky zaslouží si naši strážci. Byli jimi černoši z Madagaskaru, zvaní »Malgaches«. Byli to, jak jsme během času poznali, dobromyslní lidé, mírného temperamentu, jichž Francouzi používali jen ke strážní službě. Někteří z našich hlídačů byli, jak se zdálo, učenliví a uměli dosti dobře francouzsky. Zajímavou byla jejich strava, neboť jedli pouze rýži a makarony, tyto pak velice zřídka. A k tomu každý den v poledne i večer pečené hovězí maso. Té rýže pak měli tolik, že s ní obšťastňovali i nás. S počátku nám tím trefili do noty, jak se říká, poněvadž jsme rýži již řadu let nejedli. Ale čím dále, tím více se nám zprotivila a zavinila u mne na příklad, že i dnes ji jím s nechutí. Jak rádi byli by asi u nás doma vzali to, co my v ten čas zahazovali!

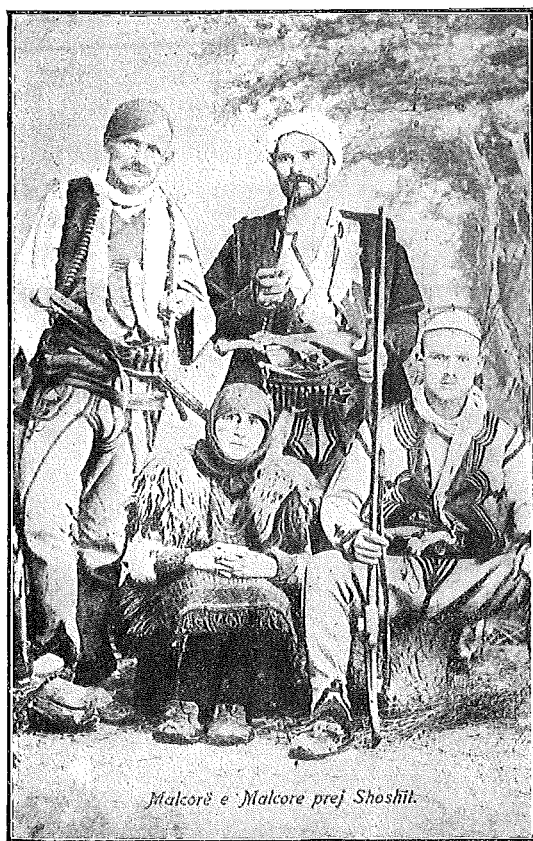
*

Dobrosrdečnost černochů nás hlídajících, osvětlí snad poněkud tento obrázek. S přítelem Vaškem F., s nímž jsem v zajetí tvořil větším dílem nerozlučnou dvojici, dostali jsme dozor asi nad 30 zajatci, kteří přenášeli různé potraviny ze skladů do vlaku. Pamatuji se, že v ten den slunko do nás nemilosrdně pražilo, tak že se z nás, ač jsme nic nedělali, jen lilo. Během odpoledne zavolał si mě velitel naší stráže, černoch-sergent (četař) a doprovodil mne do jednoho stanu, kde přítomný francouzský důstojník nabídl mně plný džber dobrého alžírského vína, zvaného

»pinard«. Dvakrát jsem se nedal pobízeti a podle chuti se napil. Jelikož jsem byl dobrým kamarádem, řekl jsem milému sergentovi, že jest venku ještě jeden, který by jistě také rád. Jenže tento druhý měl to asi rád trochu víc, což jsem usoudil z toho, že po chvíli měl o hodně víc humoru a za to méně stability v držení a přenášení svého těla.

Milý Vašku, budeš-li snad tyto řádky čísti, nezlob se na moji povídavost; možná že to, co o Tobě píše já, vyprávíš Ty o mně. Ale uznej laskavě, že na sebe to přec nebudu sám povídati!

Výhodnou věcí byla pro mne částečná znalost francouzštiny, taková, že stačila k dohovoření se. Vzpomínal jsem tehdy vděčně svých profesorů na obchodní akademii, kteří na tom měli zásluhu. (Byl to mezi jinými i náš nynější ministr zahraničí br. dr. Beneš.) A ptáte se jistě, proč výhodnou? Naši milí černouškové totiž většinou nekouřili a prodávali své »vyfasované«

Makorë e Malcore prej Shoshit.

Skupina Albánců.

(marně přemýšlím, jak bych tohle slovo nahradil jiným přílehlavým českým) cigarety a tabák zajatcům, a já jim při tom dělal prostředníka a tlumočnicka. Ovšem, že má ochota nebyla zadarmo — jako provisi dostával jsem od nich kouření in natura, takže ani v tomto zlovyku (což ovšem říkám teprve ne dlouho) neměl jsem nouze.

Asi v polovině listopadu našlo nové stěhování. Šli jsme nejprve zpět do Floriny, kde jsme přenocovali. Usínali jsme tehdy radostně, jsouce přesvědčeni, že druhého dne odjedeme do Soluně a odtud do vytoužené Francie, v kterýchžto nadějích byli jsme posilováni i různými důvěrnými zprávami našich černých přátel, kteří nám podobnou možnost naznačovali. Rozčarování nedalo na sebe ovšem dlouho čekati. Místo vlaku na jih, nastoupili jsme pochod severním směrem a šlapali pěkně do večera stále vzhůru do hor. To, co jsme si při tom tehdy mysleli (často i nahlas) o našich spojencích Francouzích, nedali by si ani oni, ani my dnes za rámeček, a proto to ani nepovím.

K večeru celí utmáčení, došli jsme asi do výše 1000 m do prázdné tehdy vesničky Pisoder, našeho nového sídla. Byli jsme ubytováni ve školní budově, kde jsme dokonce spali po dlouhé době po prvé v postelích. Bylo to příjemné překvapení po dřívějším stálém pobytu pod stany, zvyšované nad to pomyslením, že venku krajina byla již v té době úplně pod sněhem a mrzlo, jen to praštělo.

Zde se pracovalo na rozšiřování silnice, vedoucí ze zázemí k frontě, a to trháním v cestě stojících skal. Práce zajatců spočívala v tom, že do skály vytesávali díry, do nichž se pak kladly náboje k trhání. Opět společně s Vaškem F. dostali jsme na dohled oddíl asi 20 zajatců. Z nedostatku zaměstnání a pak též proto, že citelná zima znemožňovala nám pobyt na jednom místě, chodili jsme celé dny na malém kousku silnice pro chůzi nám dovoleném, úseku nejvýše 30metrovém. Pro zajímavost jsme jednoho dne počítali, kolik tak asi denně urazíme a přišli jsme k číslu hodně přes 20.000 metrů na jednom a téměř kousku země, který jsme prošli denně

několik setkrát. Čas krátili jsme si většinou hovory i debatami o všem možném, jak lze si snadno pomysliť. Prozradím dokonce na sebe, že jsem se jeden čas zabýval i »rajtováním na Pegasu« s nevalnými ovšem výsledky. Při tom však ke své obraně podotýkám, že jsem neměl vůbec žádných prostředků ku psaní, takže své »skladby« jsem se musel učití postupně hned zpaměti. Samo sebou se rozumí a nemusím to snad zvláště podotýkati, že častým a vábivým předmětem našich rozhovorů byly naše úspěchy či neúspěchy u něžnějšího pohlaví doma. Komu tak asi všem zvonilo v té době v uších, je-li pravdivým staré pořekadlo?

V Pisoderi slavili jsme Štědrý večer. Po návratu z práce vystrojili jsme — pokud se tomu tak smělo říci — v naší světnici stromček; jedinou výzdobou jeho bylo několik fíků, které jsme sehnali nevím už ani jak. A přece i tak splnil svůj úkol — přiblížil nám vůni našeho domova, tak toužebně vzpomínaného. Během několika dnů ušetřil jsem si půl bochníku chleba, dobrého francouzského bílého chleba, který jsem ještě před ulehnutím, jež bylo toho dne později než obvykle, do posledního kousku snědl. Snad se mně při tom zdálo, že sedím doma a pojídám labužnický křehoučkou vánočku, plnou hroznů a mandlí, sladkou a jen se v ústech rozplývající — nu, vždyť znáte všichni, co je to za dobrotu — že mně tehdy suchý chléb tak chutnal.

Ovšem, že není dobře, aby zase nebylo hůře! Říkává se tohle sice obráceně, ale ve skutečnosti vždy tomu tak není. Hned druhého dne po těchto lukulských hodech bylo nás asi 30 vybráno a odesláno ke druhému oddílu zajatců, který se od nás odpojil na začátku zajetí, a který sídlil ještě poněkud blíže k frontě, na téže silnici, co Pisoderi.

V tomto táboře byla ta nevýhoda, že se bydlelo buď pod stany nebo v primitivních proutěných barácích, lehce přístupných nejen vnějšímu vzduchu, ale i — a to bylo horší — vodě a sněhu. Uvnitř baráku byla pak dvě oddělení nad sebou k spaní. Dalším nepříjemným zjevem bylo to, že v táboře

byli téměř výhradně Dalmatinci, kdežto v oddílu, jež jsem opustil, převažovali, jak jsem se byl již zmínil na začátku, Češi. Vzpomínám s hrůzou ještě dnes prvního večera, ztráveného v novém tomto místě. Měl jsem smůlu, že jsem byl přidělen do jednoho z těchto baráků. Jelikož byla citelná zima, udělali si v něm usedlí obyvatelé-zajatci jako obvykle oheň z mokrého chrástí, sbíraného venku ve sněhu. Čpavý dým stoupal vzhůru a udržoval se právě tam, kde já jsem měl své sídlo, to jest v hoření oddělení. To se rozumí, že jsem to vydržel jen malou chvíli nahoře a pak nechtěje riskovati zdraví svých očí a plic, byl jsem donucen přestěhovati se do spodního dílu. Zde pak jsem byl zase každou chvíli zavalen spoustou bláta a jiného svinstva podle toho, jak můj nadsoused byl čistotný a jak se čile pohyboval. Posléze jsem se vzdal úmyslu klidného spánku a dal konečně přednost tomu, že jsem vyšel ven a ztrávil noc pod širým nebem.

Práce tohoto dolního oddílu — jak jsme mu vzhledem k jeho poloze k oddílu v Pisoderách říkali — spočívala v kácení blízkého lesa a transportování dříví na sjízdnou cestu. Prvý čas jsem se této práce zúčastnil, ovšem jako nečinný společník, a to opět ve společnosti přítele F. Ze začátku se mně pro změnu nové zaměstnání zamlouvalo, ale čím dále, tím více — zvláště při nových nastalých mrazech — pozbyval jsem chuti trávit celé dlouhé dny na »zdravém vzduchu«. A náhoda přispěla mně ku pomoci. Velitelství tábora hledalo někoho, kdo by mohl vykonávati různé písemné práce a ovládal částečně francouzštinu, potřebnou k dorozumívání se zajatců s velitelstvím. Místa onoho jsem se uchytil a od té doby žil spokojeně v teple až do konce zajetí. Spolu s druhým tlumočnickem, bývalým rakouským účetním poddůstojníkem S., obývali jsme zvláštní domek, což za tehdejších poměrů vedlo k zřejmé závisti našich druhů. Práce nebylo mnoho a tak, když po krátké době přišli i ostatní Češi z tábora v Pisoderách k nám dolů, našli mě již dosti smířeného se svým osudem.

Vodena na Soluňské frontě.

Po celou dobu pobytu na rakouské frontě v Albanii nebylo pro přílišnou vzdálenost od Čech příležitosti, abychom se dověděli něco bližšího o našem zahraničním odboji. Přes to několik dnů po zajetí, jak jsme byli zase pohromadě, psali jsme listek Národní radě v Paříži, tuším, v němž nás několik Čechů od bývalého 28. pluku, z jehož jednoho praporu po této ofenzivě, myslím, mnoho na druhé straně nezbylo, žádalo o převezení do Francie. O jsoucnosti naší armády v Rusku neměli jsme vůbec vědomosti, ve Francii a v Itálii jí v té době dosud nebylo. Ani po celou dobu zajetí, jež mimochodem řečeno, nebylo tak dlouhé, trvajíc pouhých 6 měsíců, nedostalo se nám odnikud žádných zpráv o průběhu tohoto gigantického zápolení.

Až přišel jeden předjarní den, památný pro nás přímé účastníky. Tenkrát již ráno byli jsme zvědaví, co se bude dít, ježto místo práce v lese, zůstali všichni Češi na vyšší rozkaz doma. Za nějakou dobu dán povel k nastoupení a přišli dva srbští důstojníci, hovořící k našemu překvapení česky — poručíci Kryštof a nezapomenutelný Jiří Jelínek. V stručných rysech seznámili nás se situací, jak tehdy byla a vyzvali ke vstupu do čs. zahraniční armády. A myslím, že

s námi byli spokojeni. Jen něco málo nerozhodných zůstalo zpět, ostatních — možno jistě právem říci — 95%, šlo za hlasem svého svědomí. Bez jakékoliv předchozí agitace a bez slibů! Po ujištění, že budeme co nejdříve odvoláni k české části srbské armády, rozloučili se s námi zmínění bratři, aby nás za 14 dní po té uvítali ve vojenském táboře v přístavu Mikře u Soluně co první dobrovolce československých zahraničních vojsk, přicházející z tohoto kouta světa — z Řecka.

*

Jedinou trvalou vzpomínkou na mé zajetí jest mi t. zv. zajatecká knížka, v níž kromě osobních dat a dat o zajetí samém, příchodu do zajateckého tábora, přemístění a pod., jest také rubrika, jež udává, jaký plat jsem měl po dobu zajetí a kolik jsem z toho utratil. Konečné saldo činí k mému dobru frs. 19.15, jež jsem po odchodu z tábora dostal vyplaceny a jež činily základní a jediný kapitál dobrovolce, odcházejícího do neznáma sice, ale za cílem jasně vytyčeným. Posledním zápisem v této knížce, jíž mám právě před sebou, zápisem, jimž současně padala se mne na vždy nedůstojná pouta kleté poroby, jsou tato slova: »Dirige sur Salonique, le 1 Avril...«

DOSLOV K II. DÍLU

Jestliže prvá část našeho díla »Cestami odboje« vylíčila, jak naši lidé dostávali se za hranice a do zajetí, nesouce si s sebou vědomý i podvědomý odpor proti Rakousko-Uhersku, část druhá líčí jich další osudy.

Mnozí čtenáři snad nenajdou místa a kraje, o něž se zvláště zajímali. Ale prostranství, na němž žili naši lidé, je tak obrovské, že nebylo možno zabývat se každým ležením, městem či vískou, kde se kdo z nich na čas octl. Osudy zajatců byly různé, byly tragické i všední, byly podivuhodné, ale namnoze i shodné až do nejmenších odstínů. Leccos, co některému účastníku zdá se býti nesmírně důležité a má snad pro něho zvláštní význam, pro širší veřejnost a celkový obraz této etapy našeho revolučního zápasu má jen smysl podřadný. Proto snad některý z příspěvatelů cítí se zklamán, že jeho příspěvek nebyl zařazen. Nešlo to však jinak... Výběr nadto byl ještě omezen rozsahem díla samého.

Z celého II. dílu vystupuje markantně zvláště několik motivů. Právě martyrium vytrpěli zajatci srbští, zejména na ústupu Albanii a v prvých měsících na ostrově Asinaře, dále zajatci rumunští — obě země nebyly připraveny v tom směru — a konečně ruští zajatci na okopech, na Murmani a v turkestanských »lágrech smrti«. Během doby poměrně nejvíce svobody získali zajatci v Rusku. Zajetí ruské se diametrálně lišilo od zajetí v ostatních zemích a ruští zajatci prožívali ty nejpestřejší doby. Mnozí trpěli a zkoušeli více než zvěř, mnozí však vzpomínají jistě rádi na své »babylonské zajetí«. Hrál tu nemalou roli osud, ale i individuální schopnosti každého jednotlivce, jak se probíjel životem. Příbuznost jazyků nebyla věcí podřadnou.

Oficiální péče o zajatce v leženích byla v Itálii i Francii lepší. Zajatci měli nejen pořádek a vydatnou stravu, lékařské ošetření atd., ale dokonce i denní plat. Jen svoboda jim scházela, styk s občanstvem pak znemožňovala neznalost jazyka. Zajatci v ruských leženích trpěli však pověstným ruským nepořádkem a korupcí, strava byla většinou hanebná, dopisy i zásilky docházely nepravidelně, lékařské ošetření bídné, žold žádný. Za to poměrně snadno se uvolňovali, nacházeli obživu a výdělek a na vesnicích žili dokonce »rodinným« životem.

Revolučnímu hnutí nejlépe se dařilo v Rusku. Bylo zde poměrně nejvíce zajatců, v jichž řadách našlo se dosti intelektuálů i osvědčených politických pracovníků již z domova, kromě toho pracoval tu početně silný živel starousedlý, ruských Čechů, který připravoval půdu. Příbuznost slovanská pak tu nesporně hrála také úlohu, neboť informace i agitace byly snazší. Z opačných příčin byla práce v Itálii i ve Francii těžší, k čemuž přistupovaly ještě vlivy politické. Politika vatikánská a otázka jugoslávská brzdila práci, zejména v Itálii. Germanofilský vliv v Rusku sice škodil, ale dal se přece jen lámat a na konec zlomila jej revoluce.

Celkový obraz zajetí není utěšený... Byla to smutná doba hlubokého úpadku lidství. Jestliže mezi těmito více bezbrannými tvory než lidmi, ovládanými jen živočišnými pudy a zbavenými důstojností lidské, zvolna vznikala, vyrůstala a konečně vykvetla v nejnádhernější květ sebeobětování myšlenka národního osvobození, pak je to jedno ohromné plus, které historie přičte našim zajatcům.

X

OBSAH:

A. Bednář, V Semipalatinsku	354
J. Boštík, Historie pěvčích Paratského závodu	207
V. Bubeníček, Ze zápisků italského legionáře	458
J. Čižmář, Zajatci	146
J. Diviš, Jak jsme dělali zákopy u Minska	166
F. Dobšík, Kolonisace sibiřské tajgy	376
J. Dvorecký, Na ruské ekonomii	255
J. Fingl, Když jsem byl »pleňasem«	366
K. Hajný, V Berezovce	394
J. Halada, V zajetí v Srbsku	29
Ze srbského zajetí do italského a pak do Francie	398
R. Havel, Rok v srbském zajetí	25
F. Herodek, Tjumeň	372
A. Hnízdo, U ruského popa	297
Na Uralu	360
V. Holub, V Cassinu	421
Čtyři měsíce v orvietském vězení	425
Založení Čs. dobrovolnického sboru v Itálii	434
J. Horák, V srbské bolnici	51
F. Hradecký, Na šachtě »Uspenský« v Ručenkově	259
J. Hrušák, U německých kolonistů	271
J. Hubička, Těžké chvíle	45
F. Jakubský, Vzpomínky na zajetí v Tomsku	390
A. Javůrek, Jak jsem viděl ruského cara	216
J. Jelínek, Muka zajatců na zákopech	161
F. Ježek, U Trasimenského jezera	444
R. Kadlec, Franz Huba, kadetaspirant	103
J. Kápar, V Srbsku jako zajatec	38
Českoslovenští zajatci ve Francii	466
V. Kaplický, Měsíc válečným zajatcem	135
A. Karas, V srbské lékárně	57
Pochod Albanii	71
V. Klášterka, Zolotaja Orda	337
J. Kluzák, Můj pobyt v Srbsku	34
Na Sardinii v Cagliari	408
J. Konečný, V Bessarabii	291
S. Kramer, Na polní práci v černigovské gubernii	182
O. Křepela, Kalvarie	123
M. Kubíček, Návštěva	190
J. Kyncl, Jak jsme táhli do Ruska	129
V táboře smrti	342
J. Laška, Srbští zajatci na ostrově Asinaře	404
F. Libiš, Na cestě do zajetí	410
Santa Maria Capua di Vetere	431
J. Linek, Mé osudy v italském zajetí	448
J. Matějček, Na Volze	210
J. Mlčoch, V muniční továrně	171
J. Neugebauer, Z Krymu do Rumunska	293
V. Novák, Tockoe	195
J. Novotný, Taškent	331
V. Pařízek, V Nižním Novgorodě	214
J. Paštika, Na perské hranici	316
T. Posel, Jak jsem se měl v zajetí v Rumunsku	479
K. Richter, Na dole v Krindačevce	268
H. Ripka, Země krutých zápasů	5

Robur, V českém revolučním táboře	438
F. Rybníček, V Revelu	279
F. Sklenář, Na Murmani	221
A. Socha, Ze života zajatců na Murmani	236
J. Socha, V kurgánském újezdě	358
J. Solař, V pevnosti Borgo-Forte	456
J. Straka, Po prvé v šachtě	265
J. Stříbrný, Mezi Srby	14
Smutná cesta ze Srbska	69
Rok v zajetí sesterské Francie	471
R. Sušil, O tom, jak zajatci v Estonsku stávkovali	284
J. Svatoš, Na zákopech	152
J. Šafránek, Jak jsme stavěli telegrafní tyče v Kijevě	176
Nouze naučila v zajetí krásti	203
F. Šeferna, Zajetí v Srbsku a pochod hladu Albanii	85
F. Šlerka, Zajatec-černorabočí	178
F. Tichý, Život v zajateckém táboře v Turkestanu	319
J. Tmě, Dvacet čtyři hodiny v italském zajetí	462
C. Toman, V severním Rusku	198
Š. Tomašík, V Pětuchově	396
Turkestan	307
V. Valenta-Alfa, V dárnickém táboře	140
Z Ruska do Sibíře	347
J. Vavrečka, Mezi Tatary	275
A. Vild, Prvé doby zajatecké v Padule, v S. Maria Capua Vetere a ve Stazzanu	413
M. Vítek, V Latvii	287
J. Vorlíček, Hrst vzpomínek z francouzského zajetí v Řecku	484
F. Vnuk, V ruskom zajetí	251
V zajateckom táboře v Samarkande a v Skobeleve	324
E. Votruba, V zajateckém táboře v Pinerolo u Pragelato	418
J. Votýpka, Moje putování po Srbsku	18
Na ústupu novým Srbskem	60
Albanii	76
Ve Francii	474
J. Výborný, Ve městě včel	217
F. Zapletal, Na krasnopolských rudnících	263
B. Zdráhala, Lukojanovo	186
F. Zelený, Carzanci v zajetí	453
A. Zeman, Albanie	65
Rusko v roce 1914	96
Na Donu	300
Napříč Asií	311
Něco o Kirgizech	363
Sibiřští Tataři	387
Palmanova	423
V. Zmatlík, Saniták v zajetí	192

Kresby z Albanie provedl malíř Václav Fiála a byly nám zapůjčeny laskavostí nakladatelství »Kniha« v Praze.

Omylem nebyl zařazen příspěvek bra J. Dobiáše: »Svatý Josef a vlci«. Čtenář necht si opravit tyto tiskové chyby v příspěvku J. Skácela: »Na Murmani«:

str. 221, řádka 3. zdola má býti Kemm
» 222, » 3. shora » » Svir
» 224, » 6. zdola » » Kemm
» 224, » 1. zdola » » Kemm
» 226, » 10. shora » » Kemm
» 232, » 18. zdola » » Lumbuž

CESTAMI ODBOJE

(JAK ŽILY A KUDY TÁHLY ČS. LEGIE)

DÍL II.

V ZAJETÍ

REDAKTOR

ADOLF ZEMAN

NÁKLADEM

„POKROKU“

PRAHA II, MALÁ ŠTĚPÁNSKÁ 11

VYTISKLA

KNIHTISKÁRNA „POKROK“

1927

CENA

BROŽOVANÁ Kč 80.-

VÁZANÁ 100.-